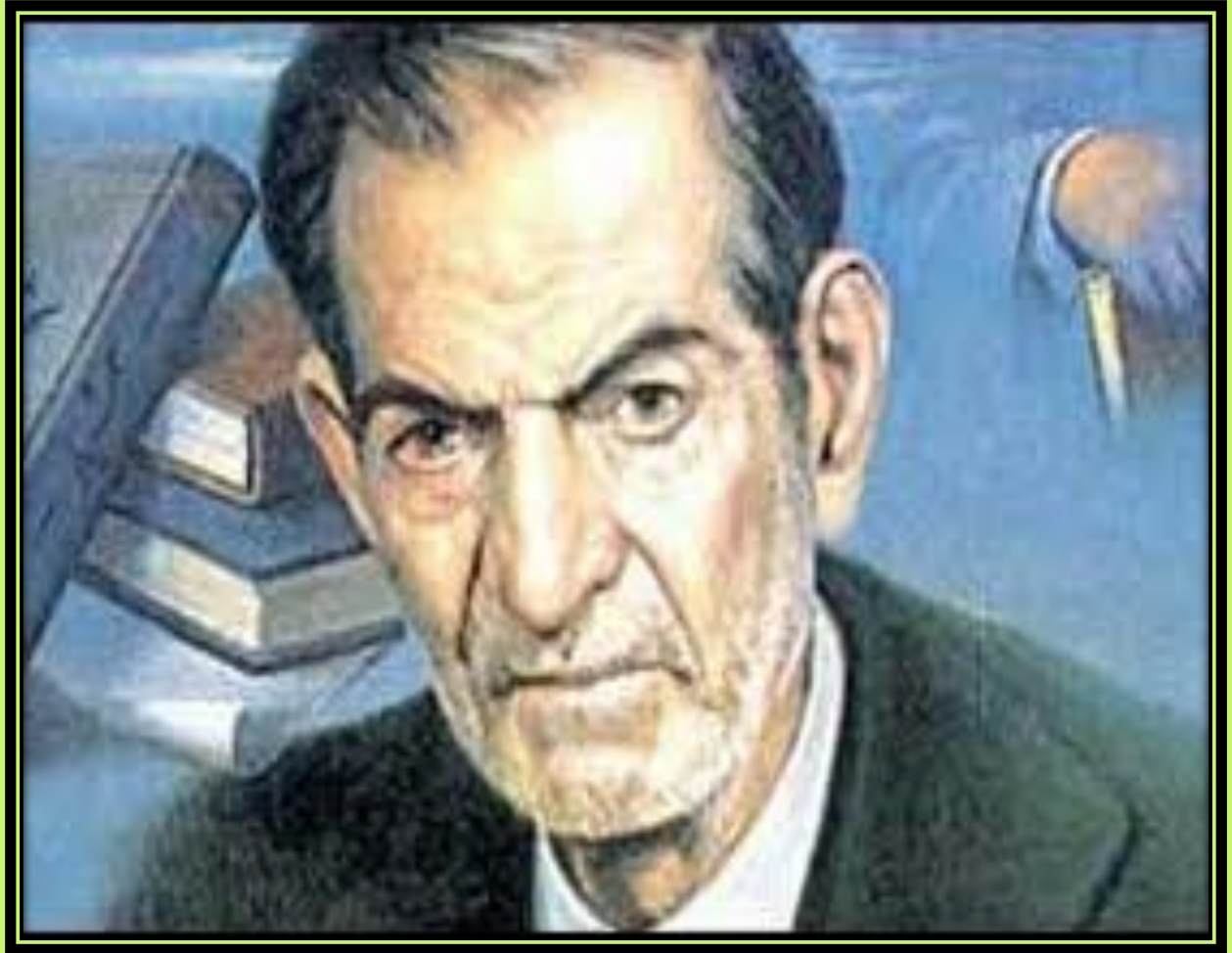

اسمیرا فواد شوکوراوا

سوز صرافی شہریار

اسمیرا فواد

سۆز صرافى شہریار

تہران ۱۳۹۵

سرشناسه: اسمیرا فواد ۱۳۳۷

عنوان و نام پدید آورنده: شهریار سوز صرافی

Şehriyar söz serrafi

مشخصات نشر: نغمه زندگی // تهران: ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۳۲۰ ص.

شابک: ۹۷۸۹۶۴۲۸۸۲۰۵۲

ISBN:9789642882052

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

موضوع: ادبیات مجموع مقالات

انتشارات نغمه زندگی

شناسنامه: شهریار سوز صرافی // مولف: اسمیرا فواد

محل نشر: تهران // سال نشر: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰

نوبت چاپ: اول

رئداکنوردان (اؤن سؤز مونوقرافیانین ۱۹۹۸-جی ایل نشریندن گؤتورولموشدور)

محمدحسین شهریار موعاصیر آذربایجان پوئزییاسی نین ان قودرتلی صنعتکارلاریندان بیر کییمی یاخین شرق اؤلکه لرینده تانینمیشدیر. هله ساغلیغیندا اونون اثرلری ایران، آذربایجان، تورکیه، عیراق و دیگر اؤلکه لرده گئنیش یایلمیش، ادبی پروسئسده درین ایز بوراخمیشدیر. شهریارین لیریک شعرلرینه، «حیدربابا یا سلام» پوئماسینا ساییز- حسابسیز نظیره لر یازیلماسی، یالیز اونون اونیکال ادبی حادیته اولماسیندا دئییل هم ده خالقلارین تاریخی طالعینه اوستاد شاعیرین دریندن بلدلیگینده، اونلارین آجیلی-شیرینلی حیاتینی، آرزو- ایستکلرینی عکس ائتدیرمه سینده ایدی. معلوم اولدوغو کییمی، کلاسیک ادبی ایرتین عنعنه لریندن بهره لنن شاعیر شعره- صنعته اؤز سؤزو ایله گلیمیش، اؤلمز صنعت نومونه لری یاراتمیشدیر. اونا گؤره ده، شهریار پوئزییاسی سرحد تانیمامیش، زامان- زامان بوتون اؤلکه لره یایلمیش، میلیون- میلیون اورکلرده اؤزونه یئر تاپمیشدیر. شهریار یارادیجیلیغی ایراندا اولدوغو کییمی، بیر چوخ شرق اؤلکه لرینده، همچنین آذربایجاندا ادبی ایجتیماعیتین دیقیتینی چکمییش، دؤوری مطبوعاتدا مقاله لر، رایلر چاپ اندیلیمیش، علمی- تدقیقات اثرلری یازیلیمیش، شعرلری کوتلوی تیراؤلا نشر اولونموشدور. بوتون بونلارا باخمایاراق، شهریارین حیاتی، موحیطی و یارادیجیلیغی تام اؤیره نیلمه میشدیر. شهریارین اوشاقلیق ایللی تبریزده مشروطه حرکاتی دؤورونه (۱۹۰۵-۱۹۱۱) تصادوف ائتسه ده، سونرالار پهلوی رژییمی شراییطینده هموطنلری کییمی عذاب و سیخینتی ایچه رئیسینده یاشامیشدیر.

ایستیبیداد دؤورونده آغیر حیات سورن شهریارا آنا دیلینده یازیب- یاراتماق قاداغان اندیلسه ده، اونون طوطی قلبی سوسمامیش، شعرلرینی فارس و عرب دیلرینده قلمه آلمیشدیر. اونون آنا دیلینده یازدیغی اثرلر حجمجه نیسبتاً آز اولسا دا، اؤز ایجتیماعی اهمیتی و بدیعی دگری جهندن سون درجه قییمتلیدیر. ائسمیرا شوکوروانین «محمدحسین شهریار (حیاتی، موحیطی، یارادیجیلیغی)» مونوقرافییاسی شاعیری ادبی ایجتیماعیته و گئنیش اوخوجو کوتله سینه داها یاخیندان تانیتدیرماق مقصدی گودور. اعتراف ائتمک اولار کی، تدقیقاتچی شهریارشوناسلیغا لاییق اثر یازمیش، اونو اوخوجولارین موحاکیمه سینه تقدیم ائتمیشدیر. شهریارین حیاتی و صنعت دونیاسی مونوقرافیادا هرطرفلی، دولغون علمی شرحینی تاپمیشدیر. بورادا شاعیرین بویا- باشا چاتدیغی تبریزین، ائله جه ده تهران شهرینین ایجتیماعی- سیاسی و ادبی موحیطینده اونون کئچدیگی حیات یولو، بیر صنعتکار کییمی فورمالاشماسی ایناندیریجی مولاخیطله و فاکتلاز اساسیندا آشکارلانیر. ائسمیرا شوکوروانین اوزون ایللر گرگین آختاریش آپارماسی، شهریارین کولیاتینی، ائله جه ده بوتون تدقیقاتچیلارین اثرلرینی دریندن- درینه اؤیرنمه سی هدر گئتمه میشدیرسه، او، سؤزون حقیقی معناسیندا، شهریارین علمی ترجمه یی- حالینین گله جکده داها گئنیش، داها موکمل یارادیلما سینین بونؤوره سیننی قویموشدور. البته، ای. شوکوروانین تدقیقات اوبیئکتی - شاعیرین

آذربايجانجا يازدىغى شعرلىرى، خىصوصاً «ھىدربايبا سلام» ئوتوبىوقرافىك اثرى اولسا دا، اونون شەھىرىن حياتى، دۇورو و موھىطى بارەدە دولغون تىۋور ياراتماق جەھدى تىقدىرە لايىقىدۇر. اونا گۇرە كى، شەھىرىن بىر صنعتكار كىمى كىچىدىكى حيات يولو، شىخسى فاجىعە سى علمى ايناندىرىجىلىقلا آچىلمادان شاعىرىن آذربايجانجا اثرلر يازماسى، بو اثرلر ئىقلىتى، ايجتىماعى - سىياسى اهمىتى و مىللى پوتۇيادا يىرى اوبىئكتىو قىيىمتلندىرىلە بىلمىز. شەھىرىن حياتى ايرانىن سىدىتلى ايجتىماعى - سىياسى دۇورونە تىدادوف ئىدىر كى، بو دا آغىر شرايطدە ياشايان شاعىرىن دونياگۇرۇشونە، يارادىجىلىغىنا تاثيرسىز قالمىشىدۇر. شەھىر فارس دىللى آذربايجان شاعىرى كىمى ايراندا چاغداش فارس شىرىن يارادىجىلارنىدان بىرى اولموشدۇر. لاكىن ياشىنىن يىتكىن چاغلارنىدا دوغما دىلدە ياراتدىغى پوتىك اثرلرە مىللى پوتۇيىمىزدا اۇزونە مھىس مۇوقع قازانىشىدۇر. شەھىر زىگىن پوتىك اىرث ياراتمىشىدۇر. شاعىرىن يارادىجىلىغىنى خاراكترىنە گۇرە، تىدقاتچىنىن دۇرد دۇورە بۇلمەسى بو اىرثىن درىندن اۇيرەنىلمەسىنە اىمكان آچىر. شەھىرىن يىنى يىتمە و گىجلىك دۇورو ۱۹۲۰-۳۰-جو اىللىرى احاطە ئىدىر. رومانىك حيات عشقىلە جوشان شاعىرىن اىلك پوتىك ترانەلرى بو دۇورون اومىدوتىرىجى بىرەسى اىدى.

۱۹۳۰-۴۰-جى اىللىر شاعىرىن بۇحرانلى اىللىرى-سورگون حياتى، دوغمالارنى حسرتى، سىخىنىتىسى، آغىر خىستەلىگىن اىضطىر ابلارى بو دۇور اوچون سىجىتە وى اولموشدۇر. ۱۹۴۰-۵۰-جى اىللىرە، شەھىرىن پوتىك يارادىجىلىغىندا اوغورلو دۇنوش اىللىرى اولموشدۇر. بىلە كى، بو دۇورە «ھىدربايبا سلام» و بىر سىرا ايجتىماعى - سىياسى مضمونلو دىگرلى اثرلر يارانمىشىدۇر.

ايران اىسلام اىنقىلابى عرفە سىندە اىسە اىختىار ياشلارنىدا اولان شاعىرىن معنوى حياتى عۇمرونون سونونا قدر تنھالىق و يالقىزلىقدان دوغان درىن كدر، غم-غوصە اىلە موشاىىعت اولونموشدۇر.

مونوقرافىيانىن اىلك فصلىندن تىدقاتچىنىن مۇوضوعىا سون درجە مسئولىت حىسى اىلە ياناشماسى موشاھىدە اولونور. شەھىرىن حياتى بارەدە سۇىلە نى ھىر بىر يانلىش فىكرى ايناندىرىجى علمى مولاھىظە و توتارلى دىللىرلە تىكذىب ائدىن ائسمىرا شوکورووانىن تىدقاتچىلىق سىرىشتەسى اونون گلە جىكە مىللى ادبىياتشوناسلىغىمىز اوچون داھا فاىدالى اىشلىر گۇرە جىگىنە اومىد وئىر.

علمى آختارىش، يارادىجىلىق عذابىنا قاتلاشماق باجارىغى كىتابىن اىكىنجى فصلىندە دە آشكار نظره چارىر. بورادا شەھىرىن ۱۹۲۹-جو اىلدە، ۲۴ ياشىندا اىكن تىراندان نىر ائدىلن اىلك شىرلر توپلوسو - "دىوانچا"دان توموش سونراكى دۇورلردە چىخان كىتابلارنىن نىرى تارىخى و تىدقى گىنىش شىرىنى تاپمىشىدۇر. ائسمىرا شوکورووانىن اىلك دىفە شاعىرىن بوتون چاپ اثرلرىنى

تدقیقاتا جلب ائتمه‌سی، اونلارین نشری تاریخینی آراشدیرماسی دیقته لایق‌دیر. بورادا مؤلیفین تدقیقاتا جلب ائتدیگی رأی، موقدمه و مقاله‌لرین تحلیلیندن گؤروندویو کیمی، شهریارین ایلك شعرلر کیتابیندا توپلانمیش قلم تجروبه‌لری بئله، ادبی ایجتیماعیتین دیقته‌نی جلب ائتمیش، ملیک الشّرا باهارین دئدیگی کیمی، اونون شخصینده "بوتون یاخین شرقین ایفتیخاری اولاجاق" ایستعدادلی شاعیری گؤرموشلر. زامان اؤتدوکجه، پیغمبرجه‌سینه دئیلمیش بو فیکیر اؤزونو دوغرولتموشدو. شهریار دوها‌سینین بوتون تورک دونیاسیندا اورکلری زامان-زامان فتح ائتمه‌سی بو فصیلده ثوبوت اولونور.

شهریار اؤز ساغلیغیندا هر شاعیره نصیب اولمایان شؤهرت زیروه‌سینده یئرینی توتوموشدو. اونون پوئزییاسی سرحد تانیمیر، بوتون اورتا و یاخین شرق اؤلکه‌لرینده نشر اولونور، اوخونوردو. شهریار بوتون قاداغالارا باخامایاراق ایراندا، ائله جه ده شیمالی آذربایجاندا ادبی ایجتیماعیتین دیقته‌نی جلب ائتمیشدی. ائسمیرا فواد شوکوروا شهریار پوئزییاسینین شرق اؤلکه‌لرینده، او جومله‌دن آذربایجاندا یایلمیش نشری و تدقیق اولونماسی باره‌ده دولغون تصور یارادیر.

تدقیقاتچی حاقلی اولاراق یازیر کی، شهریارین آدی بوتون تورک دونیاسیندا احتیراملا چکیلیر، اثرلری هر یئرده تدقیقات اوبیئکتینه چئوریلیردی. بو قناعتی اثرین ایکینجی فصلینده آشکار ائتدیگی فاکتارلارلا تثبیت ائدن ائسمیرا فواد شوکوروا شاعیرین اثرلرینین، خصوصیله «حیدربابایا سلام» پوئماسینین پاکیزستان، هیندیستان، عراق، میصیر و تورکیه‌ده ده ادبی ایجتیماعیتین دیقته‌نی جلب ائتدیگینی آچیب گؤستمیشدیر.

شهریارین «حیدربابایا سلام» پوئماسیندا خالقین آجیلی- شیرینلی حیاتی، معیشتی، گون- گودرانی، قایغیلاری صنعتکارلیقلا تصویر اولونموشدور. ۱۹۵۰-جی ایله دک، ایران ادبیاتی خزینه‌سینی زنگینلشدیرن شهریار آرتیق سونرالار «حیدربابایا سلام» پوئماسی ایله یاناشی، «سهندیم»، «تورکون دلی»، «ائل بولبولو»، «تورکیه‌یه خیالی سفر»، «آمان آیریلیق» و سایر اثرلرینی قلمه آلماقلا میلی شاعیر کیمی عومومخالق رغبتی قازاندی. شهریارین دوغما معنوی یادداشا قایدیشی ایله باغلی اولان بو اثرلر آذربایجان خالقینین پوئتیک سالنامه‌سیدیر. شهریار یارادیجیلیغینین تاجی «حیدربابایا سلام» منظومه‌سی ایسه آذربایجان ادبیاتیندا ادبی حادیثه ایدی.

شهریارین بؤیوک خیدمتی یالنیز بو اثرلرده خالق حیاتی، معنویاتینی، دوشونجه طرزینی، عادت- عنعنه لرینی، دوغما بوردون طبیعی گؤزللیکلرینی رئالیستجه‌سینه تصویر ائتمه‌سینده دئییلدی، هم ده گونئی آذربایجاندا آنا دیلینده یازیب اوخوماق، ایجتیماعی یئرده دانشماق یاساق ائدیلمیش پهلوی ایستبیدادی شراییطینده «حیدربابایا سلام» کیمی خلقی پوئمانی دوغما آذربایجان دیلینده قلمه آلماسیندا ایدی.

ئاسمىرا ھەفۋار شوکورۋا شەھرىيارىن ۋەتەنداش شاعىر كىمى مىللى - بىشى دەرلەرنى كەشىگىندە دورماسىنى «شەھرىيار پوئىياسىندا خالق ھاياتى» ھەلىندە اساسلاندىرىمىشىدۇر. بورادا «ھىدربابايا سلام» پوئىياسىنى گەنىش ھەلىل ائەن مۇلىف شەھرىيارى، سۇزۋن ھەقىقى مەناسىندا، خالق ھاياتىنىن درىن بىلىجىسى، قودرتلى ھەتكار كىمى تەقىم ائەدۇر.

مونوقرافىيادا خالقىمىزىن قەدىمەن برى اولان عادت - ھەنە سىنىن، ھايات طەرزىنىن ۋە مودرىك دوشۇنە سىنىن شەھرىيار پوئىياسىندا ھەتكارلىقلا تەجسۇمو آراشدىرىلمىش، بئەلىكلە، شاعىرىن خالق ھاياتىندا درىن بىلىگى، خەلىلىگى ھەلى باخىمدان تەبىت اولنۇمۇشۇدۇر.

تەقىقاتچى اۋز ائەرىندە بئە قەنەتە گىلەر كى، چاغداش آذربايجان ادبىياتىندا شەھرىيار كىمى شەرق اۋلكەلىرى پوئىياسىندا اۋز تائىرى اىلە سەچىلەن قودرتلى ھەتكار اولمامىشىدۇر.

شەھرىيار «ھىدربابايا سلام» پوئىياسى اىلە تەكجە مىلىون - مىلىون اوخۇجونون قەبىنە نۇفۇز ائەدىب عوموم خالق مەبەتى قازانمامىش، ھەم دە بىر سىرا شەرق اۋلكەلىرىندە بو رۇھدا، بو سەكىدە يەنى - يەنى ھەتتە ائەللىرىنىن يارانماسىندا سەبب اولمۇشۇدۇر.

ئاسمىرا ھەفۋار شوکورۋا "شەھرىيار پوئىياسىنىن ادبى تائىر داپرەسى" ھەلىندە "ھىدربابايا سلام" پوئىياسىندا شەرق اۋلكەلىرىندە سائىسىز - سائىسىز نەزىرە لىر يازىلماسىنى اىلك نۇبەدە خەلىلىكلە علاقە لندىرىر. عەئىنى زاماندا ائەرنىن موبارىزە رۇھونو آچىب گۇستىرىر. شەھرىيار شەرى زوراكىلىغا، ظولم ۋە عدالتسىزلىق، عىرقى ۋە مولكى بىرابرسىزلىقە قارشى چەورىلەمىشىدۇ، بىشى اىدئىيالارى، ۋەتەنپۇرلىك دۇيغۇلارنى، بىرلىك ۋە آزادلىق تەنۇم ائەدۇر. شەرق اۋلكەلىرىندە يوزلەلە شاعىرىن "ھىدربابايا سلام" پوئىياسىنىن سەھرىلى تائىرى آلتىندا نەزىرە لىر يازماسىنىن ھەنە يە چەورىلەمەسى، يەنى ادبى مەكتەبىن يارانماسى پروسەسى تەقىقاتچىنىن جىدى آخەرىش نەتجەسىندە ائەدە ائەدىگى يەنى زەنگىن مەبەلر اساسىندا دۇلغون ھەلى شەرىنى تاپمىشىدۇر كى، بو دا اونون سەرىشەلى ۋە باجارقىلى اولماسىنى ئوبوت ائەدۇر.

اومىد ائەدرىك كى، مونوقرافىيا ھەم شەھرىيارشۇناسلارنى، شەرى، ھەتتە سەورلەرنى، ھەم دە گەنىش اوخۇجو كوتلەسىنىن ماراگىنا سەبب اولاجاق، دىقتىنى چەكەجەدۇر.

تەمۇر اھمەد - فەلۇلۇگىيا اھمەلرى دۇكتورۇ، پروفسۇر

شەرىيارىن ھاياتى ۋە ادبى موحىطى

اىيرمىنچى عصرىن سۆز باھادىرلارى اىچە رىسىندە شاعىرى ۋە شەرى آنا ۋە اۋۇلاد تىمئاللىندا گۆرن، حقىقى شاعىرى خالقىنىن، عصرىنىن سسى، حۆكمو اىلە اوردولار آياغا قالدىران سرکرده ساياراق جانىنى بو يولدا فدا ائدن ۋە اىفتىخارلا

من وئردىم جانىمى سۆزە، صنعتە،

اۋلدوم چاتماق اوچون ابدىتتە،-(۲.ص.۲۲۹)

دئىن محمدحسىن شەرىيار ادلى فداكار بىر شاعىر دە وار اىدى.

دوكتور سئىيد محمدحسىن بئھجت تبرىزى شەرىيار ۱۹۰۵-جى اىلىن باھارىندا گوننى آذربايجانىن تبرىز شەرىندە آنادان اولموشدور. شاعىرىن آناسى حاجى مىراغا خوشگىنابى^۱ تبرىزده تانىنىمىش ۋەكىل، آناسى كۆوكب خانىم ائودار قادىن اىدى. حاجى مىراغا ساىلىب-سئچىلن، خالقىن بۆيوك

---

^۱ - شەرىيار «ھىدر باباىا سلام» منظومە سىنە يازدىغى اىضاحلاردا آتاسىنى بىلە خاراكتىرىزە اندىر: «منىم رحمتلىك آتام حاجى مىراغا خوشگىنابى خوش صىفت بىر سئىيد اىدى كى، اىلك باخىشدا اونون ذاتاً اصىل- نجابتى درحال اۋزونو گۆسترىردى. اورتابويلو خوش صىفت، آغىر طبىعتلى، شىرىن صۇحبىلى، اىتى باخىشلى ۋە سخاوتلى اىدى. اونون سوفرەسى ھىمىشە آچىق اولاردى. عابىلە عوضولرىنىن ساىى ۳۰-۴۰ نفرە چاتىردى. اونون قاپىسى، اىستر كندلى اولسون، اىستر شەرىلى، ھامىنىن اوزونە آچىق اىدى. حدىندن آرتىق شعر ۋە موسىقى سئوندى، شعر قوشماسى دا واردى. ھر جورە ھونرى، صنعتى اوركن القىشلاىىردى. اۋزو دە گۆزل خطاط اىدى. اىرى مسقىطدە مرحوم خوشنۇبىس باشىنىن، خىردا يازىدا اىسە مرحوم امىر نىظام كىروھسىنىن* طلبەسى اولموشدو. عادتاً چوخ توختاق، يومشاق، اىنچە ۋە مولايىم مجاز بىر آدم اىدى. لاکىن بعضاً شىدئتلى عصبىلشەمرک برک غضبلەنىردى. بو زامان توكلرى بىز كىمى قالخار، گۆزلرى آغاراردى. آتام اىختىصاصى اولان حوقوق علمىندە ۋە محكمە اىشلرىندە چوخ بىلىكلى ۋە تجربەلى اىدى. بىر چوخ اىختىلافا ۋە حادىئە لرە بارىشبقلا سون قوباردى. حاقسىزلارى نە قدر پوللو ۋە نوفوللو اولمالارىنا باخماپاراق ردا اندر، حاقليلارى مودافىعە يە قالخاردى. بوخسول ۋە مظلوم اىنسانلارنى دادىنا چاتار، بعضاً دە اۋز جىبىندىن اونلارا خرچلىك ۋە نرىب منزىل شراىىطى يار اداردى. دوغرودان دا، او، بوتون عۆمرونو مظلوملارنى حاقىنى مودافىعە دە باشا ووردو. ظاهىردە ھامى اىلە اوبوشار، قاىناىىب- قارىشاردى، آنچاق سون درجە پاك، اىنصافلى ۋە عدالتلى شىخس اىدى. سۆزو او واختكى عالىملرىن يانىندا چوخ مۆعتبر اىدى».

* شەرىيار. «سئچىلمىش اثرلرى» نەدە (۱۹۶۶) ە.ن. كروسىدىر.

ھۆرمەت و احتیرامینی قازانمیش، ایشینی گۆزل بیلن، ائلین ھاوادارینا چئوریلن بیر شخصیت کیمی تانیلمیشدی.

شاعیرین ھۆمرو ایبرمینجی عصرین موغین مرحلە لریندە گونئی آذربایجاندا، ایراندا باش وئرمیش شیدتلی صینفی موباریزەر، میلی ایستیقلایت، مدنی یوکسەلش و میلی ترقی اوغروندا ایجتیماعی چاریشمالار دۆورونده کئچمیشدیر. موستبید شاه رئژیمینن ظولموندن، ایمپریالیست دۆولتترین سویغونچولوغوندان زینھارا گلیمیش گونئی آذربایجان و ایران خالقلارینین آنتی ایمپریالیست موباریزەسینین، میلی ایستیقلایت اوغروندا دئموکراتیک حرکاتینین ایلك مرحلە سی اولان ۱۹۰۵-۱۹۱۱-جی ایللەر مشروطە اینقیلابی باش وئررکن لاپ کۆرپە ایدی. آناسی حاجی میراغا عاییلە سینین تهلوکەسیزلیگینی تآمین ائتمک اوچون اونلاری مورکب حادیثە لر بورولغانی اولان تبریز شھریندن آتا-بابا یوردونا - عتاس ماحالینین خوشکیناب کندینە کۆچورور.

بالاجا شھریارین اوشاقلیغی خوشگیناب و اونا بیتیشیک اولان قاییش قورساق، قاراجمن، قیچاق کندلرینین فوسونکار قوینوندا کئچمیشدیر. بیر چوخ بۆیوک صنعتکارلار کیمی، شھریارین دا دوغوم تاریخی موباحیثە لیدیر. شاعیرین حیات و یارادیجیلیغیندان بحث ائدن تدقیقاتلاردا شھریارشوناس عالیملر غ. بنگدیلی، ح. محمدزادە، ح. بوللوری، ای. آکپینار، ا. آتش، ا. دستغیب، ی. شیدای، ل. زاهدی، ا. زھری، ن. رضوان، ائله جە دە اونا موختلیف سپکیلی علمی و یاخود معلومات خاراكتئرلی مقاله لر حصر ائتمیش ر. سولطانوو، س. ا. خالخالی، ر. علیئوو، ب. حسینوو، ز. اکبروو و باشقالاری اوستادین دوغوم تاریخینی موختلیف ایللەر چرچیوہسیندە (۱۹۰۴، ۱۹۰۵، ۱۹۰۶، ۱۹۰۷، ۱۹۰۸-جی ایللردن بیرینی) گۆسترمیشلر. تدقیقاتچی ن. رضوانوو شاعیرین «در خانە ی تقدیر» غزلیندە یازدیغی

مین اوچ یوز ایبرمی دۆردون فروردین آییندا

ھۆمرومدن قیرخ ایلدن آرتیق کئچمە ییب،

آنجا قوجالمیشام. (۲۰، ص. ۳۰)

بئیتینە اساساً اونون دوغوم تاریخینین محض ۱۹۰۵-جی ایلین باھاری اولدوغو قناعیتینە گلیر. اونو دئیک کی، بو فاکتا شھریارین حیات صحیفە لریندن نومونە لردە دە تصادوف ائدیلیلر. قیزی شھریزاد دا خاطرە لریندە یازیر کی، آتام ۱۹۵۳-جو ایلدە ۴۸ یاشیندا بیبسی قیزی ساییلان عزیزە خانیملا ائولنمیشدیر.

طبیعی، تکجە بو فاکتی - شاعیرین ائولنمک قرارینا گلدیگی واختلا دونیایا گلدیگی واختی اینجە لہ سک، دوغوم تاریخینین محض ۱۹۰۵-جی ایل اولدوغو تصدیقلە نیر...

محمدحسین ایلك تحصیلینی خوشگیناب کند مکتبیندە موللا ایبراهیمدن و موللا آغا محمد باغیردان آلمیشدیر. موللا ایبراهیمە قدر محمدحسینە یازیب- اوخوماغی دۆورونون ساوادلی،

تانیمنیش ضیالیسی اولان آتاسی حاجی میرآغا اؤیرتمیشدیر. او دا اؤز نؤوبه سینده قوران کریم، حافیظین دیوانی، سعدینین «گولوستان»ی و «نساب» آدلی عربجه- فارسجا منظوم لوغتلہ (ان.فرحی) اؤیرندیکلرینی موکمل لشدیرمیشدیر. شهریار عملی صالح، خئیرخواه ایلك موعلیمینه سونسوز حؤرمت، احتیرام و سئوگیسینی «حیدربابایا سلام» منظومه سینده کی شرحلرینده بیلدیریر: «موللا ابراهیم... حقیقتاً چوخ فاضیل بیر کیشیدیر. قیرخ بئش یاشیندان منیم خاطیرلادیغیم یئرده موعلیم و مکتبدار دیر. دئمک اولار کی، بوتون ماحالین اھالیسینین اومیدی و دایاغیدیر... کیمسه دن یاردیم اوممادان تام سربستلیک و آزادلیقلا گاه اؤز کیچیک تارلا سیندا چالیشیر، گاه دا پولسوز- پاراسیز درس وئرمکله مشغول لوردو» (۳.ص.۲۰)

داھا سونرا عایله سی ایله بیرلیکده تبریزه قایدان شهریار «فیوضات» و «موئحید» مدرسه لرینده تحصیلینی داوام ائتدیرمیشدیر. مدرسه تحصیلینی بیتیرن شهریار «فیردوسی» و «محمدیه» اورتا مکتبلرینده اوخوموش و بورادا عرب، فارس و فرانسیز دیللرینی داھا موکمل اؤیرنمیشدیر. قئید ائدک کی، لاپ کیچیک یاشلاریندان نظامی، حافیظ، سعدی، صائب تبریزی و م.صابیرین اثرلری گنج محمدحسینین موطلایعه، هم ده قلب یولداسی اولموشدور. تورکجه ایلك شعرینی صابیرین تاثیری ایله ۱۹۱۳-جو ایله یازمیشدیر.

شهریار ۱۹۲۱-جی ایله تحصیلینی داوام ائتدیرمک اوچون تهرانا گله رک اکرم السلطنه نین ائوینه دوشور. بورادا دارالفونونا یازیلیر. آتاسی تهرانا گئدن بیر سیدله اوغلونا خرچلیک (۵۰۰ تومن پول) و دوستو ابوالقاسیم کمال السلطنه یه چاتدیرماسی اوچون بیر مکتوب گؤندرمیش، اوغلوندان موغایات اولماغی، دایاق دورماغی اوندان خواهیش ائتمیشدی. لاکین او، مکتوبو صاحیبینه چاتدیرمامیشدی. ی.گدیکلینین یازدیغینا گؤره (غ.بئگدییلینین ۱۹۸۸.۰۶.۱۰-جی ایل تاریخلی مکتوبونا اساساً)، محمدحسین تهراندا گؤزل و ملاحظلی سسه مالیک ریضا هیندلی آدلی بیر اوغلانلا ائو توتوب کیرایه نیشین قالیرمیش.

دارولفونوندا تحصیلینی باشا ووردوقدان سونرا، محمدحسین ۱۹۲۴-جو ایله تهران اونیورسیتئتینین طب فاکولته سینده داخیل اولور. ادبیاتا بؤیوک ماراگی و قاینار سئوگیسی اولان گنج محمدحسین شعرلر یازیر، ادبی عالمده تانیماغا باشلایر.

تهرانین گؤرکملی صنعتکارلاری، علم و مدنیت خادیملری ایله تانیشلیق اونون ادبی و ایجتیماعی- سیاسی گؤروشلرینین فورمالاشماسیندا، دنیا یا باخیشینین ایستیقاملنمه سینده موهوم رول اویناییر. هله تبریزده ایکن دؤورونون میثلسیز موغام اوستاسی، قوجامان خواننده، مشروطه اینقیلابینین رهبری ستارخانین ۱۹۰۸-جی ایله «ایقبال آذر» لقبینی وئردیگی ابوالحسن خان ایقبال السلطنه ایله تانیش اولماسی و اوندان موسیقی، موغام درسی آلماسی اونون دنیا گؤروشونون فورمالاشماسینا فیدالی تاثیر گؤستریر. گنج شاعیر اونیورسیتتده تحصیل آلدیغی

ایللرده سورتا آدلی بیر قیزا وورولور، عشقی نامینه، اونون یاشادیغی بئھجت آباد محلله سینین آدینا اویغون اولاراق «بئھجت» تخلصو ایله شعرلر یازیر. ایلك قلم تجروبه لری، ادبی موحیطده، چاغداش ایران پوئزییاسی نوماینده لری آراسیندا مارق دوغورور. ۱۹۲۱-جی ایله شاعیر ابولقاسیم شھریارلا تانیس اولور و اونلار بیر- بیرینین شخصینده صمیمی دوست تاپیرلار. ابولقاسیم گنج شاعیری ایرانین مشهور سؤز اوستالاری لوطفوللا زاهیدی (۱۹۲۲)، حبیب سلماسی، اوستاد غمر المولک وزیر (۱۹۲۷)، ملیک الشعرا باھارلا (۱۹۲۸) تانیس ائدیر. م. باھارین واسیطه سیله او، عاریف قزوینی و ایرج میرزهنی یاخیندان تانییر و اونلارلا دوستلاشیر.

۱۹۲۴-جو ایله ابوالحسن خان صبا و سید عبدالکریم امیری فیروزکوهی ایله تانیلیغی و دوستلوغو باشلانیر. بوندان سونرا، اونون شعرلینده موعین دگیشیکلیک نظره چارییر. عئینی زاماندا او، ابوالحسن خان صبادان سه تار چالماغی اؤیره نیر و دئییلنله گؤره، ایستکلیسی سورتا- پریه ده بو میلی موسیقی آلتینده چالماغی اؤیره دیر. قئید ائتدیگیمیز کیمی، گنج محمدحسین عشق سئوداسی اوزوندن شعرلرینی «بئھجت» تخلصو ایله یازیردی. لاکین بو، ایلهامی جوشوب- چاغلایان گنج شاعیری قانع ائتمیردی.

عزیز دوستو ابولقاسیم شھریار حصر ائتدیگی بیر غزل دوستلاری طرفیندن چوخ بیه نیلیر، الدن- اله کئچیر، اوخویان هر کس غزل حاقیندا یوکسک فیکیرلر، خوش سؤزلر سؤیله بیر. شعرینین سؤیله جگینه امین اولمایان شاعیر سونرالار خاطرلاییر کی، بو حادیشه، موناسیبت منه بؤیوک دؤوق وئردی. سانکی بیر گونده ۱۰۰ ایل یول گئتدیم.

صنعت دوستلارینین، گؤرکملی شاعیرلرین خوش مراملی، شیرین سؤزلریندن قانادلانان محمدحسین اؤزونه اوره بینجه بیر تخلصو گؤتورمک اوچون چوخ دوشونور. اونون سؤیله دېگینه گؤره، هر هانسی تخلصو گؤتورور موشه، سونرا ال چکمه لی اولور موش. چونکی دیگر شاعیرلر همین تخلصلری آرتیق قبول ائده رک شعرلر یازدیقلاریندان، گنج محمدحسین ده تخلصونو تئز- تئز دگیشمک مجبوریتینده قالیرمیش. نهایت، حافیظین دیوانیندان فال آچمالی اولور. اورادا یازیلیمیشدی:

چرخ- فلک سیگه نی شھریارلارین آدینا دؤیدوردو،

من ده اؤز شھریمه گئدیپ، اؤز شھریاریم^۲ اولمالیام (۳۰.ص.۲۵).

آرتیق تخلصونو قطعی اولاراق موعینلشدیرن شاعیر ۱۹۲۵-جی ایله، ۲۰ یاشیندا ایکن «شھریارام» غزلینی یازاراق، قلم صاحبیلرینی، اؤزونو معنوی دونیانین شاهی آدلاندیریر. شھریارین

^۲ - فارسجا شھریار سؤزو ایکی معنا داشیییر: ۱. شھرلرین شاهی. ۲. شھرین کؤمکچیس، آرخاسی، یان- دوستو، یولداشی - ای. ش.

بو غزلىنى اوخويان شاعىر ايرج ميرزە حئىرتلە بىلدىرەر كى، «سن بىزلردن دئىيلسن، بۇيوك حافىظىن جرگە سىندىسن!»

يئرى گلمىشكن، اونو دا دئىك كى، شاعىرىن طبعى، اىستعدادى، فىكرىمىزجە سونرادان قازانىلان وردىش دئىيل، آنادان گلە قابىلىتدىر. آنادان شاعىر دوغولانلار ايسە گىج- ئىز سۇز مولكونون سولطانى كىمى تانىنىرلار. شەھرىار دە اىلك شعرىنى محض دۇرد ياشىندا اىكن دئىيب.

دويونو چوخ سئویرمىش و ناهاردا اونا ات قوتابى قوبان خىدمتچى روقىيە- روبيە يە (آلمانىيادا چىخان «انا دىلى» قزئتىندە خىدمتچى نىن آدى فاطما كىمى دە گۇستریلمىشدىر. ائ.ش.) بدهاتأ شاعىرانه خىطاب ائدىر:

روقىيە باجى،

باشىمىن تاجى،

اتى آت ايتە،

منه وئر كته.

بۇيوك قىزى شەھرىادىن يازدىغىنا گۇرە، سونرالار اوشاقلىق ايللرىندە بدهاتأ شعر دئدىگى گونلرى و آتاسى نىن اونو ائشىتمە سىنى بئله خاطرلايىرمىش: "بىر گون محلله اوشاقلارى ايله اوينايىردىم. ائو قايىداركن خىطىمىزىن تن اورتاسىنداكى بۇيوك بىر آغاچا حئىرانلىقلا شعر اوخوماغا باشلادىم. بو وزنلى سۇزلرىن عاغلىما و دىلیمە نئجە گلدىگىنى بىلمىردىم. بىردن آتام منى چاغىردى. اونون سسىنە گئرى دۇندوم. آتام تعجۇب و چاشقىنلىق اىچىندە مندن سوروشدو:

- بو شعرلرى هارادان اۇيرنمىسن؟

دئدىم:

- هئج كىم منه اۇيرتمە يىب. ائله اۇزومدن دئىيرم.

اؤلجە اىنانمادى. آما بونا خاطر جمع اولاندان سونرا سئوینجىندن سسى تىترىه رك اوجادان آنامى چاغىردى و دئدى:

- گل گۇر، نئجە اوغولموز وارا!"

شەھرىار ۷-۸ ياشلارىندا اىكن م.ا.صابىرىن "ھوپ ھوپ نامە" سى ايله ياخىندان تانىش اولور و اونون اثرلرىندە كى ساطىرىك روحون تاثيريله اىلك توركجە شعرىنى، ۱۹۱۵-جى ایلدە يئددى ياشىندا ايسە آناسىنى دىنلمە يىب سۇزوندىن چىخماسى سونرادان كۇنلونو پرىشان ائتمىش و بدهاتأ بو شعرى دئمىشدى:

من گوناھكار اولدوم، منه آر اولسون،

مردوم آزار اولدوم، منه آر اولسون! (۱۴۳.ص.۷۱)

جمشید علیزاده نین یازدیغینا گۆره، ۱۱ یاشلی بالاجا محمدحسین آتاسینین دوستلاری ایله تبریز یاخینلیغینداکی عئینالی داغیندا گزینتی زامانی او دؤنملر اثرلرینی موطالعه ائتدیگی فرانسوز شاعیری شاتوربیانین شعرلرینین تاثیریه آیلی گئجهنی وصف ائدن شعرینی یازمیش، داهای سونرا خوشگینابدان ایصفاهانین مهبیار کندینه کؤچن قوهوملاریندان بیرینین شعرینی تقلید ائدن:

گونش آیا یار اولار، اگر سن مهبیارا گلسن،
ای گونش، نه اولار، اگر سن آیا یار اولسان!

میسراعلاری دوغولموشدور (۱۴۰.ص.) شهریار تهران اونیوئرسیتتینین طب فاکولته سینده ۴ ایل تحصیل آلدیقان سونرا، ۱۹۲۸-جی ایله حربی حکیملر حاضیرلایان قروپا کئچیر و حربی حکیم کیمی ایختیصاصلاشیر. لاکین طبیعتاً هومانست، حساس، قلبی کؤورک اولدوغونا، بوتون کؤنلونو شعره وئردیگینه گۆره، حکیملیک صنعتی، بو صنعتین اولوم-قالیم دیلمماسینی حل ائدن طرفلری، جراح بیچاگی، قان، اولوم شاعیرین اورینجه دئیلمیش. سونرالار خاطیرلاییرمیش کی، هر دفعه جراحیه عملیاتی آپارانان سونرا حالی خاراب اولور، اؤزونو چوخ پیس حیس ائدیرمیش. طبعی قاینار بولاق کیمی چاغلایان گنج شهریار دؤورونون آب-هاواسینا، سیاسی مورگبلیگینه لاقئید قالمیر، اثرلرینده ایجتیماعی قورولوشا، موستید رئزیمه قارشی کسکین اعتراض و ایفشاجیلیق روحو اؤزونو گؤستریر. دوشونجه و دوغولارینین بو مجرایا یؤنلمه سینده گنج شهریارین تهراندا فعالیت گؤسترن موترقی ضیالیلارلا تانیشلیغی و دوستلوغو، عئینی زاماندا اییرمینجی عصرین اوللرینده ایراندا و گونئی آذربایجاندا ظولم سلطنتینه، آغالیق، شاهلیق قورولوشونا قارشی خالقین داغا-داغا آلولولانان میلی آزادلیق، دئموکراتیک حرکاتلاری دا بؤیوک رول اوینامیشدی. "سردار میلی" ستارخانین و فلسفی تفکوره مالیک آلولو وطنپرور شیخ محمد خیابانین باشچیلیغی ایله داغالانان خالق حرکاتی گنج شاعیرین دنیا گوروشونده درین ایز بوراخمیشدی. آناسینین سؤیله دیکلرینه اساساً، اوستاد شاعیر سونرالار ستارخان بئله خاطیرلاییرمیش: "ستارخانین سردارلیغی ایله مشروطه اینقیلابی باشلاناندا آتام بابا یوردو قاییشقورساغا کؤچور. مواهدیلر ساواشا-ساواشا کوچه دن-کوچه یه، بو ائودن او بیر ائوه کئچیرمیشلر. من اوشاقلیقدا یامان آغلاغان ایمیشم. ستارخان خیطیمیزدن کئچنده آنامین قوللاری اوستونده منی گوروب و قوجاغینا آلاق آدمی سوروشوب. سونرا اوزونو آلاها توتاراق بئله دئییب: - ائی بؤیوک آلاه، سن بیزه کؤمک ائله، زوراکیلیق ائدنلر، ظالیملار غالیب گلک! اولو تانری! بؤیوک آلاه، سن بیزی دنیا خالقلارینین یانیندا باشی آشاغی ائله مه!" عصرین اوللرینده گونئی آذربایجاندا و ایراندا باش وئرن مشروطه اینقیلابی و بو حرکاتین منطیقی داوامی اولان ۱۹۱۷-۲۰-جی ایللر اینقیلابینین، همین آزادلیق موباریزه لرینین زیروه سی ساییلان تبریز عوصیانینین... "گونئی آذربایجاندا هله کئچن عصرین سونلاریندان روشئیم حالیندا تظاهور ائدن میلی شعورون... ایراندا یاشایان

آذربایجانلیلاردا میلی اؤزونودرک ائتمه‌نین، میلی غورورون اینکیشافیندا، اونلارین ایران میقیاسیندا اؤز اهمیتی قاوراماسیندا (۸۹.ص.۱۲۳)" رولو عوضسز ایدی. بؤیوک تاریخی حادیته لرله زنگین اولان بو دؤورده ادبیات، سؤز صنعتی زامانین طلبینه، آب-هاواسینا اویغون شکیلده اینکیشاف ائدیردی. اخلاقی صافلیغی، معنوی پاکلیغی، محبتی، گؤزلیگی، اولوتی، دوغرولوغو، دوزلوگو ترنم ائدن قلم صاحیلری، موترقی ضیالیلار خالقین بدیعی ذوقونو فورمالاشدیریر، اینسانلاری دئموکراتییا، آزادلیق، اینقیلابی ایدئاللار روحوندا تربیه ائدیردیلر. بو زامان محکوملویغا و ذیلت، غضبکارلارا، یالتاقلیقلا آگیلن باشلار نیفرت یاغدییران گنج شهریار دا، نسیمی و خطایی بابالاریندان آلدیغی کسکین اعتراض، ظولم، حاقسزلیغا قارشى باریشمالزلیق درسینه صادیق قالاراق، دویغولارینی اودلو- آلولو میصراعلارا چئوییریدی.

البته، شعرلرینده کی موباریزه، اعتراض موتیولری یاشادیغی ادبی موحیط، باش وئرن ایجتیماعی- سیاسی حادیته لر و ۱۹۲۸- جی ایلدن ایشتییراک ائتدیگی دوکتور خلیل خان شفقینین یاراتدیغی "احضار ارواح" مجلسیندن قاینقلانیردی.

اونیوئرسیتئت ایلرینده (۱۹۲۴-۱۹۲۹) شهریارین بیر سیرا شعرلری تهران مطبوعاتینین صحیفه لرینده چاپ ائدیلمیشدیر. ایلك مطبوع شعرى ایسه تبریزده کی محمدیه اورتا مکتبینه اوخویارکن بورادا نشر ائدیلن "ادب" ژورنالیندا درج اولونموشدور. تدقیقاتچی شاعیر ن.ریضوانوون یازدیغینا گؤره، گنج شهریارین پارلاق گله جه یه قوووشاجاغینی گؤرن و بونو یوکسک قییمتلندیرن "ارمغان" ژورنالینین رئاکتورو واحید دستگیردی اونون شعرلرینی اؤز درگیسینده چاپ ائدیردی. لاکین اونیوئرسیتئتین سون کورسونو بیتیریب حکیملیک دیپلومو آلماسینا ایکی- اوچ آی قالمیش گنج شهریارین حیاتیندا ان اوزوجو، آغیر حادیته باش وئریر.

ایللرله سئودیگی پریدن - سورتادان (شاعیر سوریانی پری ده چاغیریدی - ا.ش.) آیریلماغا و اونیوئرسیتئتی ترک ائتمه یه مجبور ائدیلن شاعیرین اوره یینه "ایکی خنجر یاراسی" وورولور. بونا باخمایاراق، ۱۹۲۹- جو ایل ۲۴ یاشلی گنج شاعیره بؤیوک اوغور دا گتیرمیشدی. دوستلارینین - ل.زاهدی، ای.میرزه، م.باهار و باشقالارینین تأکیدى ایله تهرانداکی "خیام" اینتیشاراتیندا (نشریاتیندا) شهریارین ایلك شعرلر کیتابی - "دیوانچا" سی نشر اولونور. کیتابا شاعیرلر شاعیری آدلاندیریلیمیش م.باهار، پژمان بختیاری و پروفئسور سید نفیسی اؤن سؤز یازیلار. ایلك کیتابینین چاپ اولونماسی و ایران ادبی ایجتیماعیتی طرفیندن یوکسک سوییه ده تقدیر اولونماسی و بیه نیلمه سی اونو یازیب- یاراتماغا روحلاندیریر.

بعضی تدقیقاتچیلار شهریارین تحصیلینی یاریمچیق قویوب اونیوئرسیتئتی ترک ائتمه سینین سببینی دلجه سینه سئودیگی سورتا ایله باغلابیرلار. بئله کی، ریضا شاه پهلوینین قوهومو دا سورتانی سئومیش و شهریارین اؤز یولونون اوستونده مانعه اولاجاغیندان احتیاطلاراق چیخیش

یولونو اونو تهراندان اوزاقلاشدیرماقدا گۆرموشدور. نتیجدهده باشی بلالی عاشیق خوراسان ویلایتینه - نیشابورا سورگون اولونموشدور.

آقای بهروز سیاهپوش شهریارین اونا سؤیلهدیکلرینه اساساً یازیر کی، اوستاد ۱۹۲۹-جو ایله تهران اونیوئرسیتتینین بئشینجی کورسوندا بوراخیلیش ایمتحانلاری دؤورونده ایکن عباس آباد محلله سینده کی (ایندیکی ۵۰۱ سالی خسته خانا) «سپه» خسته خاناسیندا تجروبه کنچیرمیش. اوستاد دئییردی کی، بیر گون منی خسته خانانین مودییری - باش حکیم چاغیرتدیردی. ایچه ری گیردیکه رئیسین اوتاغیندا بیر سرگورد - مین باشینین منی گۆزلهدیگینی گۆردوم. رئیس ناراحات ایدی. مین باشی - مایور دئدی کی، سننن ایشیمیز وار و منی دژبان حبسخاناسینا آپاردیلار. عبدالحسین تئیمورتاش (رضا شاهین وزیر - ای.ش.) حبسخاناداکی مأمورلارا دئییبمیش کی، منی اورادا اؤلدورسونلر. پری - سورتانین آناسی اونلارین منی حبس ائتدیگینی بیلدیکه، اوز - گۆزونو جیریر، چوخ آغلاب - سیتقاییر. تئیمورتاشا یالواریر کی، بو یازیق سیدین گوناھی ندیر کی، اؤلومونه چالیشرسینیز؟ جدی بیزی توتار، اینیزی قانا باتیرمایین! تئیمورتاش جاواب وئیریر کی، اونو بیر شرطله اؤلدورمرم، تهراندان چیخیب گئتسین. اوستاد سؤیله ییر کی، عبدالحسین تئیمورتاشین سووتلر بیرلیگینین مرکزی تهلوکه سیزلیک ایداره سی ایله علاقه سی وار ایدی، هر شئیدن خبرداردی. شاهین وزیر اولان بو جلالد قوماربا و شهوت دوشگونو ایدی. سرخوش اولدوغو زمانلار هئج بیر قادین اونون الیندن قورتولا بیلمزدی. مقصدینه چاتماق اوچون هر واسیطه یه ال آتاردی. ۱۹۳۳-جو ایله روشوت آلدیغینا گۆره گوناھلاندریلیر. آچیق محکمه، دیوان قورولدو. عفو اولونماسی اوچون ائله ده جانفشانلیق ائتمه دی، بیر - ایکی دفعه آغلادی، آنجاق بیر کۆمگی اولمادی، زیندانا سالیندی. ۱۹۳۴-جو ایله تهراندا قصر زیندانیندا زهرلانیب اؤلدورولدو. اونون فاجیعه لی اؤلومونو سکت - اینفارکتدان اولوب کیمی قلمه وئردیلر. سونرا اوستاددان سوروشدوم کی، تئیمورتاش چوخ قودرتلی، گوجلو آدم ایدی، نئجه اولدو کی، اؤلدو؟ دئدی کی، اونو منیم جدیم اؤلدوردو. بختی گتیرمه میشدی، عئیه جر آروادی یوکسک جمعیت مجلسلرینه چیخاسی حالدا دئییلدی. مقام صاحبی اولدو، وظیفه توتدو، منیم سئوگیلیمه گۆز یئتیردی، سونو دا بئله اولدو. (۵۰.ص.۳۰)

شاعیرین سؤیلهدیکلرینی دؤورونون بیر چوخ ضیالیلاری، اونونلا یاخیندان اونسیتده اولان دوستلاری و حادیه نین شاهیدلری اؤز خاطرهلرینده تصدیقله میشلر. تهران دؤولت طبی ائکسپئرتیزا ایداره سینین رئیس، توتدوغو وظیفه نین مسؤولیتینی و شرافتینی درک ائدن ویجدانلی حکیم - مأمور اولموش حسین قولو قیزیل آبات ایسه حیجازی ایله صؤحبتینده تئیمورتاشین زیندانا محض زهرلندیریلرک اؤلدورولدوونو بیر موتخصیص کیمی شرح ائتمیشدیر: «رسمی ائکسپئرتیزا ایداره سینین مودییری ایشله دیگیم گونلرین بیرینده منی عبدالحسین تئیمورتاشی دفن

ائتمک اوچون یازیلی ایجازه وئرمکدن اؤترو زیندانا آپاردیلار. منه دئدیله کی، او، اینفارکتدان اؤلوب. مله فنی قالدیراندا گۆردوم کی، جسدین اوزه ری ایری قارا لکه لرله دولودور. بو ایسه زهرلمه نین آچیق - آشکار علامتی ایدی. دئدیم کی، بو، زهرلانیب، اینفارکتدان اؤلدیو باره ده سند وئره بیلرم. اونلارسا تأکید ائدیله کی، اینفارکتدان کئچینیب... یئنه ده سؤزومون اوستونده دوردوم و دئدیم کی، زهرلمه نین علامتینی آشکار گۆردویوم حالدا، اؤلومون دیگر سببدن باش وئردیگی حاقدا دئییل، یالنیز زهرلمه ایله باغلی سند وئره بیلرم. خولاصه، نه قدر تأکید ائتسه لر ده، من کیمین طرفینده اولدوغومو، رت جاوابیمین باشیما نهلر گتیره بیله جگینی تخمین ائتمه ده، دفن اوچون طی آرایش وئرمه دیم و گئری قاییتدیم...» (۱۲۸.ص.۹۰).

تدقیقاتیمیزدا سورگون فاکتینا نیسبتاً گئیش یئر وئرمه ییمیز تصادوفی دئییل. چونکی بعضی تدقیقاتچیلار شهریارین شاه اصول ایداره سی طرفیندن سورگون ائدیلمه سی فاکتینی دانیر، بو حادیثه نی موختلیف سببلرله باغلاییرلار. آنجاق بو، بیر حقیقتدیر کی، شاعیری تهراندان، ایجتیماعی - سیاسی موخیطدن، دؤورون موترقی ضیالیلاریندان آیرماق، اوزاقلاشدیرماقلا گلجکده باش وئره بیله جک خالق حرکاتینین تکان وئریجی قوه لریندن بیرینی آرادان گۆتورمک مقصدی گوندن حاکیم دایره لر سورتا - پری کارتیندان ایستیفاده ائتمیشلر. چونکی سؤیله نیلنلره گۆره، گنج شهریار قاجار سولاله سینین دئوریلمه سی، ایستیبداد رژی می علئیهینه کوتلوی ایغتیشاشلاردا ایشتیراک ائتمیش، حتی اؤلومدن قورتولموشدور. میرزاده عشقی کیمی موترقی آرزولارلا، آزادلیق ایدئاللاری ایله یاشایان ضیالینی قتله ییتیرن، آلولو نیطقینی کسمک اوچون فروخی یزدینین دوداقلارینی تیکدیرن بو رژی م، پوستیدلر سلطنتی شهریار کیمی آزادلیق موجاهیدلرینه رغبت بسله یره ک اثرلرینده اونلاری هوسله وصف ائدن، میصراعلاریندان اود - آلوو ساچیلان گنج شاعیرین ده قاپیسینی دؤیمه لی، "تمیزله مه کامپانییاسی" حیاتا کئچیریلمه لی ایدی. شاعیرین اورک و قلم دوستو لوتفوللا زاهدی خاطرهلرینده یازیر: "شهریار بیر نئچه دفعه اؤلومدن قورتولموشدو. بونلاردان بیر قاجارلار سولاله سینین محو اولونماسی قراری ایله علاقه دار باش وئرمیشدی. او زامان شهریار ۱۷ یاشلی بیر گنج ایدی. باشینا عمامه قویار، سلیقه لی گئینر، گنج - گوندوز دونیا ادبیاتینین ان نادیر اینجیلرینی موطالیعه ائدردی. او، همین واختدا موخالیفت حرکاتینی، خالقین اعتیراض دالغالارینی اؤلکه نین خئیرینه اولان بیر ایش کیمی قییمتلندیره رک بیر دسته اعتیراضچی ایله بازار مئیدانیندا میتینق کئچیرمک و نیطق سؤیله مکله مشغول ایدی. آما اونون خبری یوخدو کی، او زامان حؤکومتین طرفداری اولان بازار اهلی بو دگیشیکلیکلره موخالیفدیر و بیر دسته آدمی پوللا ساتین آلیب میتینق کئچیرنلرین علئیهینه مئیدانا داخیل ائدیبلر. اونلار شهریار و طرفدارلارینی احاطه یه آلیر و اؤلدورمک مقصدیله دؤیمه یه باشلاییرلار.

ئەلە بو واخت شەھىرىار گۇرور كى، بىر نفر اونو مېتىنىق اىشتىراكچىلارى آراسىندان قوش كىمى گۇتوروب سىد اىمامزادە سىنە آپارىر. ھىمىن شىخىس وضعىتدن اونو ھالى ائدىر و دئىير: سىد، بو ھىنگامەنىن سىنەلە نە علاقە سى وار، گىت، اۇز اىشلىرىنلە مشغول اول.

اۇزونو ھى- كويون اىچە رىسىندن خىلاص اولموش گۇرن شەھىرىار بازارىن دامىنا چىخىر و اونون تاغلارى آراسىندان گۇرور كى، مسلك دوستلارى و مېتىنىق اىشتىراكچىسى اولان ھىكارلارى موخالىفتىن دىنك و بىچاقلارى آلتىندا محو اولماق اوزرە دىرلر. سونرالار اونا معلوم اولور كى، مېتىنىقچىلردن يالنىز او، سالامات قورتولوب (۷۱.ص.۶۲۰).

عاشىق شەھىرىار اوچون جانى قدر سئودىگى پرىسىندن آيرىلماق اۇلومدن بىتر اىدى. شەھىرىار اونيوترسىتتەلە اوزبە اوز كىرايە لىدىگى اىكى اوتاقلى منزىلدە اونا تىناسىز اولاراق ائو اىشلىرىندە كۇمك ائىن يىنىئىتمە لالە دئىيرمىش كى، بىر گون پرى گلىدى، تلىدىگى اوچون تىز دە قايتىدى، كۇينە يىنى (كۇينە بىن قوماشىنى، اىپە يىنى شەھىرىار اىلمىش - اى.ف.) دە آپاردى و دئدى كى، من اولماياندە بو كۇينە بىن قوخوسو شەھىرىار عذاب- اذىت وئىر، ساعات ۹-دا يىنە گلەجە ىم. شەھىرىار ساعات ۹-دك گۇزلەدى. لاكىن پرى گلەمدى. او، منە دئدى كى، قاپىنى، پنجرەلرى آچ، بوغولورام، ھاوام چاتمىر. چۇلدە برک كولك اسىردى. گوجلو كولك اوتاقداكى شامى سۇندوردو. شەھىرىار دئدى كى، بو، پىس ھادىئە نىن علامتىدىر، ھىر شى بىتدى. من شامى ياندىرماق اىستەدىم، لاكىن شەھىرىار قويمادى. پرى گلەسە ياندىرارسان، - دئدى. او، گلەمدى و شام سىرەدك ياندىرلىمادى. لاكىن سۇن شامىن (چىراغىن) عوضىندە شەھىرىار آدى ابدى يانار پوئىزىا گونشى، سۇنمىز چىراق پارلادى. قارا سئودالى شاعىر بوتون گىجەنى دۇشمەدە سىرلەرك سئل كىمى گۇز ياشلارى آخىدىر. بلالى عاشىق عشقىنىن سوراغىندا چوخ گزىب- دولاشىر، لاكىن پرىسىنە قوووشا بىلمىر. گۇز ياشلارى اىچە رىسىندە "حزىن نالەلر"، "اىنتىظار"، "اىلم اتگىنە"، «كۇينە بىن قوخوسو»، «پرى»، «عشقىن حراچى»، «چوبانىن نئى»، «وحشى او»، «صبانىن سازى» و ساىر شىرلىرىنى يازىر. ھىر يىردن الى اوزولن دردى شاعىر اىلاھا پناھ آپارىر، اولاجاقلارى اونون گىرىشىنە، كىرمىنە بوراخىر، درگاھىنا اوز توتوب يالوارىر: - يوسىفى ھىزرت يعقوبا بىتتىرىب دونيا اىشىغىنا ھىسرت قالمىش گۇزلرىنى آچان آلاھ، منىم دە سئوگىلىمى اۇزومە قايتار!

بو دىلە يىنى عىس ائىدىر «اىتمىش يوسىف» شىرى ھىمىن گىجە يارانىر. علاجسىز قالان شەھىرىار پرىنىن اناسى اىلە گۇروروشور و گۇز ياشلارى اىچە رىسىندە اونا يالوارىر كى، آخىرىنجى دفعە سئوگىلىسىنى گۇرمك اوچون بىر تدبىر گۇرسون. عاشىق شاعىرىن گۇز ياشلارى انانى بومشالدىر. اولارنى سون دفعە گۇروروشوب وىدالاشمالارى اوچون بئھجت آباد پاركىنا گلەسىندن اۇترو سورتاىا شراىىط ياراداغاغىنا سۇز وئىر. لاكىن آنا سۇزونە عمل ائدە بىلمىر، دوشمىن داھا احتىاطلى، آىىق تىرپەنىر. يىرى گلەمىشكن، اونو دا دئىك كى، سورتانىن آنا و اناسى آىدىن فىكىرلى، ھىساس اوركلى

شەھىرى چوخ سئوېر مېشىلەر. خاھىرەلرېندىن مەلۇم اولور كى، اونلار گىنجلرېن حەقىقى سئوگىسىنە طرفدار ايمىشلەر و قىزلارېنېن گىنچ شاعىرلە گۆرۈشۈب ھەمىۋەھبەت اولماسىندىن ھىنچ بىر ناراحاتلىق دويغوسو كىنچىر مېمىشلەر. شاعىر ايسماعىل فىروز سومرى ايله موصاحىبەسىندە «بئھجت آباد خاھىرەسى» ادلى غزلىن يازىلماسىنېن سىبلرى ايله ماراقلانان موصاحىبىنە جاوايىندا دا سئوگىلىسىنېن عايىلە سىنېن اونا خوصوصى رەبەت و احتىرام گۆستردىكلرېنى خاھىرەلەمىش و دىمىشىدېر: - او، مېمى گىنچلىك دۆورومون شەرىدېر.. شەرى يازدىغىم قىز سىنىف يولداشلارېمدان بىرېنېن باجىسى ايدى. بەضاً اونلارېن ائولرېنە گىندردېم. نەب، ادب- ارکانلى بىر گىنچ اولدوغوما گۆرە، يادىمدادىر كى، ھەمىشە مەنە دىئردىلەر: - بو قىز سىنىدېر!

آرامىزدا سىخ اونسىت و اولفت ياراندىقدان سونرا او زامانكى دۆولتېن مأمور عايىلە لرىندىن بىرى سئوگىلىمى زور گوجونە الېمدن آدى، اۆزومو دە نىشابورا سورگون ائلە دىردى... (۷۱. ص. ۵۸۰). سورتانېن آتاسى دۆورونون اېمكانلى آداملارېندان ايدى و اوردو پولكوونىكى روتبەسىنى داشىيىردى. ھەر اېلىن اېستى ياي گونلرېندە عايىلە سى ايله يايلاغا، صفالى داغلارېن قوينونا كۆچورموش. شەھىر تەھران اونىۋىرسىتېتىنېن اوچونجو كورسوندا اوخوياركن ياي چوخ اېستى كىنچىر مېمىش. سورتا شاعىردىن خاھىش ائدېر كى، سەن دە اىجازە آل، يايلاغا، آتا- انامېن يانېنا گىدك. شاعىر سورتانى يايلاغا يولا سالىر. اۆزۈ درسلىرىندىن گىرى قالمماق اوچون گىتمىر. لاكىن دوستلارى اونون گون- گوندن سارالىب- سولدوغونو، سبر و قرارىنى ايتىرەرك سئوگىلىسىنېن آيرىلىغىنا دۆزە بىلمەدىگىنى گۆرۈرلەر و اونىۋىرسىتېتىن رىكتوروندان ايدىن آلرلەر كى، عاشىق سئوگىلىسىنە قوۋوشسون.

اوزون يول گلن شەھىر يايلاغا چوخ يورغون و اوزگون حالدا يىتتىشىر. ائوېن پىنچرەسىندىن سئوگىلىسىنى الېندە سە تار «شور» موغامىنى چالدىغىنى گۆردۈكدە دويغولارى جوشا گلېر (سە تار چالماغى اونا اۆزۈ اۆبىر تىمىشىدى - اى. ش.). آيرىلىق، اىنتىظار چكن عاشىقىن آيلى گىنچە، سرىن ھاوا و «شور»ون حزىن نالەلرېنە قارىشان اورك چىرپىنتىلارى اونو «سوز ساز» غزلىنى يازماغا سۇوق ائدېر. غزلى بركدىن اوخويور، سورتا اوتاغىندا سئوگىلىسىنېن سىسىنى دويار- دويماز پىنچرەنى آچاراق خىطە آتېلىب اۆزونو اونا يىتتىرمك اېستەبىر. شەھىر يالواراراق اونو بو حركتى ائتمكدن چكىندىرېر. سورتا آتا- اناسى ايله بىرلىكدە اونو قارشىلاماغا چىخىر و تاكىدلە اېچرى آپارىلار. شاعىر خاھىرەلەبىر كى، «ئودە پولكوونىكىن بىر نىچە دوستو اوتوروب صىمى صۇھبەت ائدېردىلەر. آتاسى دۆوق و حال اھلى ايدى. چوخ واخت دوستلارى ايله بىرلىكدە مەجلىس قورار، موختلىف مۇۋوزىغلاردان صۇھبەت آچاراق واختلارېنى خوش كىنچىردىلەر. مەن دە اونلارلا بىر چوخ مۇۋزىغىدا صۇھبەت ائتدېم. لاكىن سئوگىلىمە يالنىز قالمماق اوچون سبرېم، ھۇۋىلە م دارالىر، تەسىردېم. اېستەبىردىم كى، قوناقلار تىز گىتسىنلەر. سورتانېن اناسى وضعىتى چوخ تىز آنالدى و بھانە ايله

قوناقلاری ائشیهه چیخاردی. من بو آنلارین تاثیر آلتیندا «اوددا یانان پروانه» شعریمی یازدیم. بیز بخته ور عاشیقلر هنج غاغمیمیزا دا گتیرمیردیک کی، دوشمن علیهمیزه پلان جیزیر و قارشیدا موصیبتلی گونلر بیزی گۆزله ییر»... (۷۱.ص.۵۷۸).

سئوگیلیسی ایله گۆروشوب اونو قاچیراجاغینی دوشونن شهریار صوبحه قدر بئهجت آباد پارکیندا، چینار آغاجینین آلتیندا گۆزله ییر، آنجاق سورتا گلیمیر. همین گنجهنین اوزوجو ایضطیرابلارینی، ناله چکن قلبینین آغریسینی، هر دقیقه سی بیر ایل قدر اوزون اولان اینتیظار آنلارینی «بئهجت آباد خاطیره سی» ادلی حسرت یوکلر غزلینده عکس ائتدیریر و بو ناکام، اوغورسوز محبتینه ابدی آبدیه یارادیر.

نیشابوردا دوستلاریندان، وطنیندن اوزاق معنوی سیخینتیلارلا دولو حیات یاشاماغا محکوم ائدیلن شاعیر کئچمیشی، اؤتن گونلرینی تئز- تئز خاطیرلاییر، حزین خاطیره لرله زنگین تهرانی اونودا بیلیمیر. آز کئچمیر کی، نوتاریات کونتوروندا موحاسیب- حسابدار ایشله یین شاعیر کئچن گونلرینی «تهرانی یاد ائدرکن» ادلی حسرت دولو شعرینی یازماقلا تسلی تاپیر. «نیشابوردا» و «نیشابوردا گونش باتارکن» اثرلرینی قلمه آلیر. بیر مودت سونرا شهریار نیشابوردان مشهد شهرینه کؤچورولور، بورادا میرزه ریضاخان عقیلی، ماحمود فروخی، گولشنی آزادی و باشقالاری ایله تانیش اولور، خوراسان ادبی مجلسلرینده «مکتب شهور» دا و فیردوسینین ۱۰۰۰ ایلیک یوبیئی تدبیرلرینده ایشتیراک ائدیر.

شاعیرین سورگون ائدیلمه سینی پروفسورح. محمدزاده ایندییه دک دئییلنلردن تامامیله فرقلی ایضاح ائده رک یازیر: «بعضیلری شاعیرین سورتا ادلی بیر قیزلا عشق ماجراسینی بو حادیته نین اساس سببی حساب ائتمیشلر، بیر پارا مؤلیفلر ایسه اونون مادی چتینلیک اوزوندن تحصیلی بوراخیب ایشله مه یه مجبور اولدوغونو گؤسترمیشلر. بیزجه، بونلارین هنج بیرسی اساس سبب اولایلمز. بونو نظره آلماق لازیمدیر کی، شهریار آشیب- داشان ایلهامینی، ایستعدادینی بوندان آرتیق جیلوولاییب ساخلا یا بیللمه میشدیر» (۵.ص.۵). لاکین شهریار ایرثینین یورولماز تدقیقاتچیسو و تبلیغاتچیسو اولان ح. محمدزاده نین بو فیکری ایله راضیلاشماق مومکون دئییل. چونکی ح. بولوری شاعیرین حیات و یارادیجیلیغینی ایشیقلا ندیردیغی «محمدحسین شهریار» مونوقرافیاسیندا، غ. بئگدیلی ایسه «سید محمدحسین شهریار» کیتابچاسیندا، ائله جه ده ایران ایسلام رئسپوبلیکاسینین «الهدی» نشریاتی (تبریزده و باکیدا) ایله آذربایجان علملر آکادئمیاسی نیظامی آدینا ادبیات اینستیتوتو «صباح» نشریاتینین بیرگه نشر ائتدیگی «اوستاد سید محمدحسین شهریار، «دیوان تورکی» ده (۳،۸۶) و تورکیه نین ایستانبول شهرینده چاپ اولونموش یوسف گدیکلینین «شهریار و بوتون تورکجه شعرلری» کیتابیندا (۱۰۰،۲۳۷) و سایر شهریارین محض ایلک و ناکام عشقینین اوزوندن تهران دارالفنوندا حکیملیک دیپلومو آلماسینا چوخ آز، ۲-۳ آی قالمیش مجبوراً

تحصیلینی یاریمچیق قویدوغونو فاکتلازا سؤیکنه رک شرح ائدیرلر. حتی حؤکومه خانیم تهراندا چیخان «اطلاعات» قرئتینین موخبیری جاواد مجابینین همین مسئله ایله باغلی شاعیرله موصاحیه سیندن بیر پارچانی، (ص.۳۴.۵) یوسف گدیکلی ایسه شاعیرین ۱۹۷۳-جو ایله تهران رادیوسونداکی چیخیشیندان همین حادثه حاقدا فیکرینی تقدیم ائتمیشلر. بو چیخیشی علی یاووز آکپینار آنکارادا چیخان «توره» درگیسینده (№۷۷، اکتیابر ۱۹۷۷) نشر ائتمیشدیر. همین چیخیشیندا شاعیر دئمشدیر: «...منیم «بئهجت آباد خاطیره سی» آدلی بیر شعریم وار. بو منیم ناکام عشقیمین سون گؤروشمه سینه حصر اولونموش سون اینتیظاریم، سون اثریمدیر. بو شعر یازدیغیم گئجه نین صاباحیندا تهراندان سورگون ائدیله جکدیم. حالبوکی طب فاکولته سینین بیتیرمه ییمه ایکی- اوچ آی قالمیشدی» (ص.۱۰۰.۲۳۷). البتّه، ایلهامینی جیلولویا بیلمه نین شاعیر، بیزجه، اؤز تعبییرنجه دئسک، «جانین اوجوز»، «سؤزون دگرسیز» اولدوغو نیشابورا دئیل، دوغما آتا- بابا یوردو تبریز، حیدرآبادا داغینین اتکلرینده کی اسرار انگیز گؤزلیکلر مسکنی، صفالی خوشگیناب کندینه گئدر، اعجازکار طبیعتین اسرار انگیز، ساکیت قوینوندا اؤزونو داها راحت حیسّ ائدر، قلبینین سسی ایله یازیب- یاراداردی...

شاعیرین لیریک شعرلری توپلانمیش ایلك کیتابینین نشر تاریخی ده شهریارشوناسلیقدا موباحیته لی مسئله لردن بیریدیر. بئله کی، عؤمرونون موعین حیصه سینی شهریارین حیات و یارادیجیلیغینین تدقیقینه حصر ائتمیش گؤزکملی شهریارشوناس عالیملر، فیلولوگیا علملری دوکتورلاری حمید محمدزاده و غولام حسین بئگدیلینین، دنیا شؤهرتلی عالیم، ایجتیماعی خادیم و جراح دوکتور جاواد هئیتین، احمد آذرینین یازدیقلارینا و آذربایجان سووئت ائنسیکلوپئدیاسینداکی معلوماتا گؤره، شاعیرین ایلك شعرلر توپلوسو ۱۹۳۱-جی ایله، رحیم سولطانوون یازدیغینا اساساً ۱۹۲۹-۳۰-جو ایللرده، حؤکومه خانیم بولورینین فیکرینجه ایسه شهریارین ایلك شعرلر کیتابی ۱۹۲۹-جو ایله چاپدان چیخمیشدیر. عومومیتله، شهریار ایرئینه بؤیوک ماراق، سئوگی و دیقتینین نتیجه سینده «شهریار آلبومو» (شکیلر و خاطیره لر، فارسجا) ترتیب ائدن علی سرهنگینین ملاحظظه لری موباحیته لی فیکرلره ایشیق سالیر. ادبیاتشوناس عالیم یازیر کی، گنج محمدحسینین ایلك مطبوع اثری اولان «صدای خدا» («تانرینین سسی») ملیک الشعرا باهارین موقدیمه سی ایله ۱۳۰۵ (۱۹۲۶-۱۹۲۷)، ایکنجی اثری «مثنوی روح و پروانه» پڑمان بختیارینین اؤن سؤزو ایله ۱۳۰۶ (۱۹۲۷-۱۹۲۸)؛ ملیک ملیک الشعرا باهار، سید نفیسی و پڑمان بختیارینین اؤن سؤز یازدیقلاری اوچونجو اثری، شعرلر کیتابچاسی، «دیوان» ایسه ۱۳۰۸ (۱۹۲۹-۱۹۳۰) جی ایللرده نشر اولونموشدور (۵۲، ۱۲۹). شوبهه سیز کی، شاعیرین ایلك شعرلری توپلانمیش کیچیک «دیوان» محض ۱۹۲۹-جو ایلین باهاریندا چاپدان چیخمیش (شاعیرین قیزی شهرزادین خاطیره لرینده ده ۱۹۲۹-جو ایل گؤستریلیب)، بو حادثه دن آز سونرا

(۲ آی) شهریار نیشابورا سورگون اولونموشدور. لاکین علی سرهنگی شاعیرین تهران طب اونیوئرسیتتینه داخل اولماسی (۱۹۲۳)، اورادا سونونجو کورساک اوخوماسی و اوغورسوز بیر عشق ماجراسی اوزوندن اونیوئرسیتتدن خاریج اولونماسی (۱۹۲۹)، نیشابورا سورگون اندیلمه‌سی (۱۹۳۲)، نوتاریات کونتوروندا دؤولت مأمورلوغونا باشلاماسی (۱۹۳۰) تاریخلرینین گؤسترلمه‌سینده یانلیشلیغا یول وئیر. علی سرهنگینین گؤستریدیگی تاریخلر بیر-بیرینی تکذیب ائدیر، ساده جه بو واخت گؤستریجیلرینین خرونولوژی آردیجیلیغی پوزولور.

علی سرهنگیه گؤره، شهریار اونیوئرسیتتدن ۱۹۲۹-جو ایله خاریج اولونوب نیشابورا سورگون ائدیلمیر، لاکین سورگون یئرینه ۲ ایل سونرا، ۱۹۳۲-جی ایله گلیب چاتیر، ۱۹۳۰-جو ایله ایسه خوراساندا دؤولت مأمورلوغونا باشلاییر. هئج وجهله ایناندریجی گؤرونمه‌ین بو سپکیده اولان یانلیشلیقلار ادبیاتشوناس و تدقیقاتچیلاری دولاشیغا سالیر. ۱۹۷۱-جی ایله تهراندا چیخان «اطلاعات» قزئتینین موخبیری جاواد مجابینین شاعیرله موصاحیبه‌سیندن ده معلوم اولدوغو کیمی، شهریار تهران طب اونیوئرسیتتینین سونونجو کورسونو بیتیرمه‌سینه بیر-ایکی آی قالمیش تحصیلینی یاریمچیق قوبماق مجبوریتینده قالیر و نیشابورا سورگون اولونور. گؤروندیو کیمی، ع.سرهنگینین قناعتلری حقیقته اویغون دئییلدیر. اصلینده تحصیلینی باشا وورماغا وور-توت ایکجه آی قالمیش گنج شهریارین تهراندان اوزاق نیشابورا، خوراسانا سورگون اندیلمه‌سی، چوخ قیسا زامان چرچیوه‌سینده سورگون یئرینده اولماسی نظارت آلتیندا ساخانمیشدیر. چونکی ریضا شاهین خاندانینا آرخالانان و شاهلیق اوصول ایداره‌سینده شاهین اوردوسوندا موهوم وظیفه توتان، شاهین قوهومو چیراق علی خان پهلوی شهریار ی تهراندان اوزاقلانمیشدیر. اوزاقلاشدیراندان درحال سونرا، اونون ایستکلیسینه صاحبیلنمک نیتینده ایدی.

شهریار ناکام عشقین، طالعسیز سئوگیسینه و بوتون قلبی ایله سئودیکی اعجازکار سئوگیسینه بیر چوخ شعر غزل حصر ائتمیشدیر. «بئهجت آباد خاطیره‌سی»، «پری»، «حزین ناله‌لر»، «اوسته گل و چیخ»، «جادو نوسخه‌سی»، «عشقین اینتیقامی»، «کؤینه بین قوخوسو»، «غملی موسیقی»، «اوددا یانان پروانه»، «سفرده‌کی آی»، «ایندی نییه؟»، «ایتمیش یوسف»، «اینتیظار»، «ایلم اته یینه»، «منیم طالعییم» و سایر اثرلرینده اونو بیتیریب-توکه‌دن، دونیاسینی قارالدان، اودلارا قالایان عشقینی، سئل سولاری تک طوغیان ائدن سئوگی حیس لرینی قلمه آلمیشدیر. بو اثرلرده ایفشاجیلیق و دؤورون عئیه جرلیکلرین، ایجتیماعی بلالارا، حاکیم دایره‌لرین رذالتلرینه کسکین اعتیراض روحو دیولور. محض یارالی اورگیندن قوپان، قارا سئودالیلارین اینجیدیلیمیش روحو ملهم اولان بو غزلرینه گؤره غزلر شاهلی، غزل مولکونون سولطانی آدلاندریلان شهریار قلمداشلارینین و اوخوجولارینین درین سئوگیسینی قازانمیش، شعرلری دیلر ازبری اولموشدو. شاعیر اؤزو بو میثلیسیز اثرلرین عرصه یه گلمه‌سی ایله باغلی موصاحیبه‌لرینین بیرینده دئییر: -

شەرىن (غزلىن) اوزوندىن خىرسىزلىك عالمى واردير. حتى مؤلفين اوزونون ده بير شعرى نئجه يازديغىندان خبرى اولمور. ايلهام دندىكلرى بودور. ايلهام شاعيرين درك ائتديكى همين شئيدير كى، آلاھين نورو اوندان شۇعلە لنير. بو دا سىنيق قىلبىردە داھا گوجلۇ، داھا قوۋتلى اولور (۷۱.ص.۵۸۰).

۱۹۳۴-جو ایلده شەرىيارين آتاسى مىراغا خوشگىنايى وفات ائدير. بو حادىثە ایلە باغلى شاعيرين اوزونون يازديقلارى مارق دوغورور: «آتام آرزو ائدردى كى، قدير گئجه سىنده (رمضان آينين ان عزيز گونو، ۲۳-جو گئجه سى-اى.ف.ش.) وفات ائتسين. بئله ده اولدو. هيجرى ۱۳۱۳ (۱۹۳۴)-جو ایل رمضان آينين ۲۳-ده اوباشدان بئىنينە قان سىزماسىندان اوزونده تىستوم دونيادان كۆچموشدور. من ائله همين گئجه خوراسان يايلاقلارينين بيرينده ايديم. يوخودا گوردوم كى، آتام آين اوستونده دايانيب آيلا بيرلىكده دؤور ائدير. آين نورو اونو سىنە سىنە قدر اۋرتموشدو. او، ائله قهقهه لرلە گولوردو كى، سسى اوفوقلره يايلىردى. گۈزلىمى اچاندا قوجا مودين «آلاھ و اكبر» - دئيه اذان وئرمە يە باشلادى. من پريشان حالدا فىرى يانديرديم و حافىظين ديوانيندان فال اچديم. او واختادك دىقتىمى جلب ائتمەين غزلىن ايكي بئيتى بئله ايدى:

يارين هيجرانى، فراق گئجه لرى سونا چاتدى،

طالع اولدوزوم سۇندو، دؤوران باشا چاتدى.

ايكي گوندن سونرا ائامين وفات ائتديگىنى بىلديرن تئلكگرام ائديم» (۴.ص.۴۴). شەرىيارين آتاسى نين اۋلوم تارىخى ده بو گون ادبياتشوناسلار آراسيندا موباحىثە ليدير. بو تارىخى اkipinar ۱۹۳۸، ا.آتش ۱۹۳۵-۱۹۳۶، ح.بولورى ۱۹۳۷، ع.سرهنگى ۱۹۳۳-۱۹۳۴، ح.محمدزاده ۱۹۳۵، ي.گدىكىلى ۱۹۳۴-جو ايل اولراق گۇسترميشلر. حالبوكى، شاعيرين يازديغىنا گۇره، او، آتاسى حاجى مىراغا خوشگىنايى نين اۋلوم خبرىنى (تئلكگرامىنى) خوراسان يايلاقلارى نين بيرينده اولاركن، هيجرى ۱۳۱۳-جو ايل (۱۹۳۴) رمضان آيى نين ۲۳-ده آلميشدير. حساس شاعير بو حادىثە نى يوخوسوندا گۇرور. درين حبس و دويوم فهمى، اۋنگۇروم قابىلىتى ايله گله جه يى اۋلجه دن حبس ائدن حساس شەرىيارا باش وئره جك حادىثە لر بئله جه يوخولاريندا عيان اولوردو. گنجليگىنده ده غئيرى- عادى يوخولار گۇروموش... ۱۳ ياشيندا، بير ده ۱۹ ياشيندا ايكن... ۱۳ ياشلى يئنى يئتمە محمدحسين يوخوسوندا گۇرور كى، تبريزدن تهرانا سفر ائدير. باسمنج كندينده كاروان گئجه له مه لى اولور. او، عظمتلى، نهنگ، زيروه سى " گۈيلره كمند آتان " بير داغ گۇرور. اۋزو ايسه بو قلى، مؤحتشم داغين زيروه سىنده اوجادان طيبيل چالير. سونرادان " حيدر بابايا سلام " منظومه سى يارانير و آنلاشيلير كى، دئمه لى، شاعيرين يوخودا گوردويو همين داغ حيدر بابا داغى ايميش. چالديغى طيبيل ده دونيايا شەرىيار كيمي سۇز صنعتى نهنگى نين، سۇنمه ين پوئزيا گونشى نين گليشىندن خبر وئربيميش.

شاعیر ۱۹ یاشیندا گنج اوغلان ایکن داها بیر یوخو گۆرور. گۆرور کی، تهرانی شیمالینداکی بئهجت آباد کندی یاخینلیغیندا ائله بئهجت آباد گؤلونده سئوگیلیسی ایله چیمیر. دالغالار گۆزله نیلمه دن سئوگیلیسینی قوینونا آلیر، اوغورلاییر. شهریار اونو نه قدر آختاریسا، تاپا بیلیمیر. دریانین دیینه باش وورور و بو زامان سئوگیلیسینی دئییل، غریبه بیر داش تاپیر. بو داش عادی داشلاردان دئییلیمیش، ایشیق، نور ساچیر، برق وورورموش. اطرافداکی اینسانلار دئییرمیشلر کی، دونیانین ان پارلاق داشینی تاپیب. یوخوسوندا گۆردویو بو نور ساچان، پارلاق داش شاعیرین تورک اصللی و تورک دیلی اوخوجولارین قلبینی فتح ائدن، عالمه سس سالان میثلسیز پوئزییاسی، فیطری ایستعدادی ایمیش. دالغالاردا غرق اولان ایستکلیسی ایسه سورتادیر کی، شاعیری اوندان ۱۹۲۹-جو ایله زورلا آیرمیشدیلار.

لاکین سرت سورگون قایدالاری اوغولا آتانیق دفن مراسیمینده ایشتیراک ائتمه سینه ایمکان وئرمیر. خوراساندان چیخماسی یاساقلانمیش شهریارین تبریزه گئتمه یه ایختیاری یوخ ایدی. شاعیر آتاسی نین اؤلوموندن دوغان اوزونتوسونو، کدرلی دوغولارینی «اتامین ماتمینده» ادلی شعرینده ایفاده ائتمیشدیر. ۱۹۳۵-جی ایله شهریار سورگوندن تهرانا قاییدیر. ملیک الشعرا باهارین موقدیمه سیله «دیوان» ی یئنین چاپ اولونور و ح.ی. امیرخیزی نین کؤمه یی نتیجه سینده کند تصروفاتی ("فلاحت") بانکیندا حسابدارلیغا باشلاییر (۱۹۳۶). آتاسی نین وفاتیندان سونرا باشسیز قالان عایله سینی ده شهریار تهرانا، اؤز یانینا کؤچورور. لاکین شاعیر مادّی سیخینتی چکیر، آلدیغی امک حاقّی ایله بؤیوک عایله نین ان عادی طلباتینی چتینلیکله اؤده یه بیلیر. جانسیخجی حسابدارلیق ایشی، سایعاجلا بوتون گونو اللشمک اونون حسّاس قلبینی سیخیر، شاعیر خیالینی سانکی شیفیره لر قفسه محکوم ائدیردی.

۱۹۳۷-جی ایله تبریزه گئتمه یه ایذن وئریلدیگیندن شهریار دوغما تورپاغینا قاییدیر، آتاسی نین مزارینی زیارت ائدیر، قوهوملارلا، دوست- تانیشلا گۆروشور. عومومیتله، بو ایللر (۱۹۳۰-۱۹۴۳) شهریارین حیاتی نین ان آغیر، ان اوزوجو و بؤحرانلی دؤورو ایدی. خوراساندان قاییداندان سونرا یاخین دوستلاریندان اولان شاعیر سید ابولقاسیم شهریارین و تهرانا طب اونیورسیتتینده اوخویارکن کیرایه قالدیغی ایکی اوتاقلی منزلین سلیقه- سهمانینا، ائو ایشلرینه تمناسیز یاردیم ائدن یئنی یئتمه قیز، ۱۴ یاشلی لاله نین وفات ائتدیگینی بیلدیکه، سانکی دنیا باشینا دار اولور. شاعیر حیاتی سرت گردیشینه، دهشتلی طوفانلارینا سینه گره بیلمه ییب باهار چیچگی کیمی سولان اون دؤرد گئجه لیک آیا بنزدیگی لاله نین قبری اوستونده «لاله نین داغی» ادلی غزلینی یازیر.

۱۹۳۰-۱۹۳۹-جو ایللرده یاشادیغی سیخینتیلی حیاتی، سئویملی آتاسی نین اؤلومو و اونون دنیینه وطندن چوخ- چوخ اوزاقلاردا اولماسی، عزیز دوستلاری نین ایتکیسی، ان باشلیجاسی،

ایلك محبتى نین اوغورسوزلوغو و ائل - اوباسیندان ۸ ایلیک آیریلیق، اوزوجو حسابدارلیق ایشی شەھەرین آغیر خستە لنمە سینە، پسیخولوژی سارسینتی کئچیرمە سینە سبب اولور. خستە لیک روحونو منگنە تک سیخیب ازن معنوی بۇحرانی داھا دا درینلشدیریر. بیر مودت تەھران خستە خاناسیندا جیدی موعالیجە کورسو قبول ائدیر. شاعیر خستە خانادا یاتارکن سئوگیلیسی اونون گۇروشونە گلیر. پری نین شەھیری هئج وخت اونوتمادیغی، اونا مکتوبلار یازدیغی و ناکام سئوگیلیلرین ایکی دفعە گۇروشمە سی فاکتینی بعضی تدقیقاتچیلار تصدیق ائدیرلر. حیاتی نین ان چتین و بۇحرانلی آنلاریندا اونون یانیندا اولان صادیق دوستو بۇیوک نیک اندیش نوبر ایسە بو حادیثە لرلە باغلی شاعیرین اؤز دیلیندن ائشیتدیکلرینی «شەھیار و سحرکار شاهی» ادلی خاطرە یازسی نین بیرنجی حیصە سیندە قلمە آلمیشدیر. بو خاطرە دن معلوم اولور کی، شەھیار سئودیگی پریدن مجبوریت قارشیسیندا آیریلاندان سونرا اونونلا بیر نئچە دفعە گۇروشوموش، دفعە لرلە مکتوب آلمیشدیر. مکتوبلاردان بیریندە سئوگیلیسی یازیردی: «شەھیار، شکلینی بیر درگیدە گۇردوم، چوخ ضعیفلە میسن، یامان ناراحات اولدوم، دئدیم: - خودایا، بو منیم قلیمی وئردیگیم آدمین شکلیدیر! بو همین شەھیاردیر؟ بو، ۴۰ ایل اول طب اونیوترسیتتی نین طلبە سی نین نجیب چۇھرە سیدیر؟ من یوخومو گۇرورم؟ چوخلو گۇز یاشی آخیتدیم. ۴۰ ایل بوندان اۇنجه کی خاطرە لریم گۇزلریمین اۇنوندە جانلاندی. تمکینیمی ایتیردیم، کیچیک قیزیم سوھئیلا وضعیتی باشا دوشە رک مندن سوروشدو کی، آنا، نه اوچون آغلا ییرسان؟ دئدیم: - عزیزیم، الدن گئتمیش، ایتیردیگیم گنجلیگیم و او دۇورون هئج بیر زامان اونودولمایان خاطرە لری اوچون آغلا ییرام...

من سنین شکلینە باخیر و اؤز - اؤزوملە دانیشیردیم: گۇرە سن، سن همین شەھیار، من ایسە همین قیزامی کی، بیر گئجە منی یولا سالماق ایستە ییردین. ائویمیزین قاپسینا چاتان کیمی دئدیم، قویمارام گئری تک دۇنە سن. گرک بیرلیکدە گئدک و سنی ائوینیزه اؤتوروم. ائوینیزین یانینا چاتدیق، بو دفعە سن دئدین کی، گئجە نین بو وختی بیر قیزین تک گئتمە سی دوز اولماز. یئنیدن سن منی ائویمیزین قاپسینادک موشایعت ائتدین. آنجاق من آیریلماغی قبول ائتمە دیم، بو دفعە سنی ائوینیزه چاتدیرماق اوچون قاییتدیق. او قدر گئدیب گلدیک کی، بیر دە گۇردوک سحر آچیلیب، آما نه سن منزله چاتمیسان، نه دە من ائویمیزه. یادیندا ییرمی، او گون ائوہ واختیندا قاییتمادیغیما گۇرە آتام و آنام نه حالا دوشموشدورلر؟ آما نه قدر شیرین و سئویملی گونلر ایدی! او گۇروشون لذتی هئج وخت خاطریمدن سیلینمیر. عزیزیم، هئج یادیمدان چیخا ییلرسنمی؟ سنین خاطرە ن عۇمرومون ان عزیز یادیگاریدیر. او گونلر همیشه گۇزلریمین اۇنوندە جانلاندیقجا گۇز یاشلاری آخیدیر و دئیریم: - ای گونش، بیرجە دفعە غریدن شرقە قاییت کی، من جاوانلیغیمی، هئج وخت گئری دۇنمە یە جک او گونلری یئنیدن یاشاییم».

پرى شىرىلار باشقا بىر مکتوبوندا يازىردى: - شىرىلار، يادىنداير، پاميراندا آتشفشانلىق گىجە سى تصادوقاً نىرىا كافە سى نىن قارشىسىندان كىچىردىم. گۆردوم كى، اىكى نفرلە بارداشقورما اوتوروب شىرابلا دولو كوزە لرى باشىنىزا چكىرسىنىز. پنجرە نىن آرخاسىندان منى گۆردون. اثرتە سى گون ايسە سىنن او گۆزل حىسلىرىن تاثيرى آلتىندا يازدىغىن غزل ذۇوق اهللى نىن مجلسلىرىندە، دىلدە- آغىزدا دولاشماغا باشلادى.

نىشابورا سورگون ائىلدىكىدن و كمال المولكو زيارت ائىدىكىدن بىر مودت سونرا دوستلارىن سنى تىرانا گتىردىلر. موغالىجە اولونماق اوچون سنى خستە خانايا قويموشدولار. من بوندان خىر توتوب گۆروشونە گلەمشىدىم. اوز- گۆزوندىن درويشلىرە اوخشايدىدىن. دئىيردىن كى، ياشاماغا اومىدىم يوخذور. هر شئىدىن الىمى اوزموشم. منى قوجاقلادىن، هر اىكىمىز سئل كىمى گۆز ياشى آخىتدىق، دئىدىن كى، سن منى يئىنىدىن دىرلىتدىن. سونرا منە حصر ائىدىكىن بو گۆزل غزلى بازاراق تىرانا بۇيوك گورولتو و سس- كوى سالدىن:

گلمىسن جانىم سنى قورىان، اىندى نىيە؟
دوشموشم الدن داها، ائى بىوفا، اىندى نىيە؟
نىشداروسان، فقط سۇھراب اۇلوب، گىچ گلمىسن!
ائىلە مز تاثير اونا ھىچ بىر دوا، اىندى نىيە؟
مومكون اولسا مرحمت قىل، عۇمرلردە يوخ وفا
سۇبلە مە مئھمانىنا ذۇوق و صفا، اىندى نىيە؟
گىچ اىدىم، لذت آلدىم نازە نىن، ظلوموندىن
ائىلە بىرسن سۇبلە بس جۇور جفا، اىندى نىيە؟
بىر شىرىن سۇحبت اوچون اىدىم اۇنوندە قدىمى
زھر تك وئردىن جاواب فرھادىنا، اىندى نىيە؟
ائى قارا ھىجران، الىندن بىر جە دم گۆز بوممادىم!
بختىمى سن توتموسان بو لايلايا، اىندى نىيە؟
آسىمان قىلدى پرىشان، حالىمى زار ائىلە دى!
قالدىرىدىر قھر اىلە مىن بىر بلا اىندى نىيە؟
سن كى، گول ھىجرىندىن طبعىم، لال كىمى خاموش اىدىن
سالمىسان بولبول كىمى شور نوا، اىندى نىيە؟
سن حىبىسىز شىرىلارىم، گىتمىز اىدىن ھىچ يانا
سون سفردىر، تك چىخىسان سون يولا، اىندى نىيە؟» (۱۱۵.ص.۴۱)

شەھرىيارا عۇمرو بويو صداقتلى دوست اولان بۇيوك نىك اندىش خاطرلايىر كى، پرى شەھرىيارا گۇندردىگى باشقا بىر مکتوبدا اۆزونون وضعيتىندن- سئودىگىنە دلى حصرتىندن خبر وئرن حافىظ شىرازىنىن:-

منىم بوتون آرزوم سنىن اوزونو گۇرمكىدېر،

آرزوما چاتماغىمىن سنى نە ضررى وار؟ -

غزلىنە جاواب شعرى يازماسىنى خواهىش ائدىر. بۇيوك بە يىن تعبيرىنچە دئسك، غزلىر شاهى عۇمرونون سونونادك اونودا بىلمە دىگى، خىالىنى گۇز اۆنونه گتىرمە دن الينە قلم اَلمادىغى سئوگىلى پرىسى نىن ايستە يىنە گۇز ياشلارى ايچە رىسىندە يازدىغى «روحون ياقوتو» و «قوجالىق عشقى» غزلىرى ايله جاواب وئرىر (۱۱۷.ص.۳۹-۴۵).

بئله جە، نائىل اولدوغو دگرلىرى، اۆله جك قدر سئودىگى اينسانى دا ايتىرن شاعىر پئسسسىمىزمە، اومىدسىزلىيە قاپلىر، بىر مودت اونو احاطە ائدن هر شئىدن اوزاقلاشماغا، اونو يوران، حالدان سالان دوشونجە و مىللردن اۆزونو كىنارلاشدىرماغا چالىشىر. آلاھا تاپنىر، اىلاھى قوووشوغا، وحدت ووجود، عورفان فلسفە سىنە، اىلاھى عشقە مئىل ائدىر. چونكى شەھرىيار دوشونور و دوشوندىرن اثرلر يازاراق تصووف شاعىرى، سماوى، عورفانى شاعىر اولدوغونو تصدىق ائدىردى. ح.بوللورى و ى.گدىكلىيە گۇرە، حتى شەھرىيار «شعدن، موسىقىدن و بوتون دوستلاردان اوزاقلاشاراق، تهراندا اولجە روح آختارانلار، سونرا درويشلىر جمعيتىنە - ذەبىيە طرىقتىنە داخىل اولور، تركى دونيالغا قدم قويماق ايستە يىر». (۳۴.ص.۲۵، ۱۰۰.ص.۲۳) «روحلارن احزارى» آدلاندىرىلان وحدت ووجود مجلسلىرىندە هوسلە اىشتىراك ائدىر.

البته، خالق حرکاتى نىن فال اىشتىراكچىسى اولان، ميتىنقلردە و يىغىنچاقلاردا شاه سلطنتى نىن، دىكتاتور رئزىمى نىن محوونى طلب ائدن عوصيانكار بىر گنجىن، جاوان شاعىرىن بئله جە مۇمىن، دىندار «آلاھ آدمى» نا چئورىلمە سى، گۇروندويو كىمى، اوبىئكتىو سىبلر اوزوندن تدرىجاً باش وئرمىش، تصادوفى اولمامىشىدېر. شەھرىيار درويشلىك طرفدارلارى نىن سىرالارىنا داخىل اولور و روحى تكمىللىشمە يە آپاران مىستىك يوللار مرحلە سىنى سورعتلە كئچىر. «بو يوللا او قدر ايره لى گندىر كى، پىرانى بىر مورشىدىن گۇستىرىشى ايله حتى نىمداش پالتارلار گئىينە رك اونون جانىشىنى اولور. بو تكليف، دوشدويو وضعيت شەھرىيارى اوزون مودت، درىندن- درىنە دوشوندورور. بىر نچە آى تردود، چاشقىنلىق و حئىرت ايچىندە دولاشىر، نهايت باشا دوشور كى، مورشىد اولماق، بىر چوخلارى نىن بابالىنى چىگىنلرىنە گۇتورمك حياتدا اساس ايدئالى اىلاھى معرفتى و حقىقتلرى كشف ائتمكدن عىبارت اولان شەھرىيار اوچون چتىن ايشدىر و اونون آرزو و اىستكلرىندن كىناردىر. محض بو زامان او، ادبياتا، سۇز آدلى اىلاھى وارلىغا سىغىنىر. گئجە عىبادتلىرى ايسە شاعىرى ان عولوى و معنوى كىشفرلە چاتدىرىر. اىلاھىدن گلن بىر تصادوف ايسە اونو اوليالاردان

بېرى نېن روھو ایلە قووشدورور و او موقدس مقام شەھەرین حیات یولوندا اولان بوتون چتینلیکلری حل آندیر، شوبهه لی و گیزیلی مقاملار، موباحیثه لی مسئله لر اونون اوچون کشف اولونور، آشکارلانیر (۷۱، ۶۱۸)."

شەھەر دوشدویو بوتون وضعیتلری، دۆورە موناسسیتینی ایفاده ائدن شعرلر قلمه آلمیش، یازدیقلاری ایلە اوخوجولاری نین، سئولری نین، بوتۆولوکده خالقی نین روھونو اوخشامیش، قلبینی احتیازا گتیرمیشدی. لاکین موقدس مقاما یتیشدیکدن، بو بۆیوک فیضی درک ائتدیکدن، روھی راحاتلیغا قووشدوقدان سونرا، اونون حیاتا، علمه، ادبیاتا دایر باخیشلاریندا و حیات طرزینده، ائله جه ده بدیعی یارادیجیلیغیندا اساسلی دگیشیکلیکلر یارانیر. بونونلا باغلی یاخین دوستو لطفوللا زاھیدی خاطرہ لرینده یازیر: «شەھەرین موسیقیه سونسوز سئوگیسی وار ایدی و سه تارى بۆیوک اوستالیقلا چالیردی. او زامان بیر نئچه نفرین، مرحوم درویشین ده سه تارى وار ایدی. مرحوم صبا اونو شەھریارا وئرمیشدی. او واختدان شەھریار موسیقیدن ائله اوز دۇندردی کی، ایندییه قدر هئچ بیر موسیقی آلتینه ال وورمامیشدیر. حتّی اۇزونون سه تارینی دا سیندیریب آتدی. او، بوتون سئوینج و شادلیق دویفولارینی ایفاده ائدن شعرلر یازماغی دا بیر مودّت ترگیتدی، اوتوز ایل جیدی شکیلده عادت ائتدیگی تیریه کی ماده لردن تاثیرلنمه یه ده مۇعجیزه لی بیر شکیلده سون قویدو. خولاصه، آلوده اولدوغو هر شئی بیر کنارا آتدی و بوندان سونرا اونون بوتون فیکری- ذیکری یالینیز قورآنی دیقته، هئجا-هئجا اوخوماق، عیبادت ائتمک اولدو. اونسیتده اولدوغو آداملارلا علاقه و گۆرۆشدن ده بویون قاچیردی و بو حال بیر نئچه ایل داوام ائتدی. شەھریار غملى، کدرلی و دوشونجه لر عالمینده اولوردو. گۆزلی همیشه یاشلا دولاردی. اۇز ایشلرینی یالینیز اۇزو گۆرردی. هئچ کسین کۆمه یینی قبول ائتمیردی. اکثر حاللاردا ایسه دئیردی: - آلاھ آدمی، حقیقی مؤمین گرک ایمتحان وئرسین. منیم ایمتحانیم چتیندیر (۷۱.ص.۶۲۱). "طبیعی کی، بو روھانی کامیلیک، عاریفلیک سوییه سینه یوکسلمه چاغلاری، همین مقاما یئته نه دک اوزون بیر معنوی تمیزلنمه یولو کئچن اوستادین قوجالیق دۆورونه تصادوف ائدیر...

لاکین گ. گنجالپ، نازلی و یوکسهلین اوستاد شاعیرله آپاردیقلاری "شەھریارلا گوروش خاطرہلری" آدلی موصاحیبهده ده (کولت. آز. ۱۲. فئورال، ۲۰۰۹) شاعیرین عاریفلیک، سالیکیلیک روتبه سینه اوجالماسی ایلە باغلی فیکیرلرینده بیر داھا وورغولانیر کی، شعرسیز یاشاماق مومکون اولمادیگی کیمی، روھی تمیزلنمه نین ان کسه و دوزگون یولو اولان موسیقیسیز و ایلاھیلر آدلانان رقصسیز ده یاشاماق اولماز: "بونو ان گۆزل شمس تبریزی آنلاتمیشدیر. شمس تبریزین عشق تصوفو دیگرلریندن فرقله نیر. شمس ائله بۆیوک بیر شخصیتدیر کی، مسجیدده یالینیز موعیزه ایلە مشغول اولان جلال الدینی مؤولانا ائتدی. شمس دئیر کی، عشق تصوفونون اوچ اساسی وار: شعر، موسیقی، رقص. بونلار اوچو بیر یئرده بیر بوتون تشکیل ائدر. شعرین ایچینده کی وزن و ریتم

رقصدن گلیر. سۆزجوکلر شعرده رقص اندیرلر. سۆزجوکلر کیمی اینسان دا رقص ائتمه یی باجارمالیدیر. رقص روحی تمیزلنمەنین ان کسه و دوزگون یولودور. آنجاق هانسی رقص؟ اوردا- بوردا اویناییب باشقالارینی آیلندیرمک اوچون اولان رقصلری دئمیرم. او دا یاخشیدیر. آنجاق یئنه ده شمس دئییر کی، اینسان اؤز یالنیزلیغیندا رقص اندرکن تانرییا قوووشماغا جان آتیر سانکی. بو رقصین بیر گۆروجهسو وار یالنیز، او دا تانریدیر. چونکو اینسان یالنیز قالدیغیندا کۆتو دوغولار اونون ایچینی سارار. تنهالیغی رقص حرکتلری ایله اورتادان قالدیرماق اولار. او اوزدن شرقی و شعر سؤیله ییب رقص ائتمک کامیللشمه، اینسانین اؤز ایچینده بوتونلشمه یوللاریندان بیریدیر. شمس بو اوزدن بو گون داها چوخ کونیدا گۆرون توله نن "سامزنلیک"ی سیستمتائیزه ائتدی. من اوزون زامان عیرفانلا مشغول اولدوم. بو سببدن ده اؤز یالنیزلیغیمدا چوخ رقص ائتمیشم. اگر او رقصلر اولماسایدی منیم روحوم تمیزلەنیب "حیدر بابا" کیمی اثرلر یازا بیلمزدی. آنجاق آرتیق چوخ یاشلانمیشام. چوخ رقص ائده بیلیم اؤز تنهالیغیمدا. تار چالیب موغام اوخویورام. مرحوم ابوالحسن خان ایقبال آذر یاخشی اوخویاردی. من ده اوندان موغام اؤیرنمیشدیم. آنجاق ایقبال آذر کیمی اوخویان اولماز ."

شهریارین معنوی بۇخراندان، خسته لیکدن قورتولماسینا، یئنیدن پوئزیا عالمینه قایتماسینا یاردیمچی، ملهم، اساساً عزیز و مئهریبان آناسی کۆوکب خانیم اولموشدور. (بو باره ده نؤویتی فصیلده بحث ائده جه ییک). آناسینین قایغیسی ایله او، یئنیدن قلمه ساریلمیش و ۴۰-۵۰-جی ایللرین ان گۆزل اثرلریندن ساییلان "قارنلیق گئجه لر"، «ائیشتئینه پیغام» و ان نهایت، «استالینقراد قهرمانلاری» اثرلرینی یازمیشدیر. بو دؤورده او، ایرانین گۆرکملی شاعیری نیما یوشیجله گۆروشموش (۱۹۴۲)، ح.ا. سایه و حبیب سمایی ایله تانیش اولموش و اونلارلا دوستلاشمیشدیر. م. باهارین صدرلیگی ایله کئچیریلن ایران شاعیر و یازیچیلارینین بیر قورولتاییندا ایشتیراک ائتمیشدیر. همچنین «استالینقراد قهرمانلاری» پوئماسی دا (۱۹۴۶) بؤیوک تیراژلا چاپ اولونموشدور .

گونئی آذربایجان خالقینین میلی آزادلیق حرکتی تاریخینده ان پارلاق صحیفه اولان " ۲۱ آذر (۱۹۴۵-۱۹۴۶) حرکتی" محض بو ایللرده باشلامیشدی .

۱۹۴۵-جی ایلهده س.ج. پیشه ورینین یاراتدیغی میلی حؤکومتین قراری ایله تبریزده فعالیتده باشلایان آذربایجان یازیچیلاری و هونرورلری جمعیتی - «شاعرلر مجلسی» ادبیاتین مضمونجا زنگینلشمه سی و بدیعی اثرلرده و مطبوعاتدا ایجتیماعی- سیاسی گئرجکلیگین آکتوال پروبلملرینین عکس اولونماسی ایله باغلی بؤیوک ایشلر گۆردو. بو دؤورده م.ع. مؤجوز، م. نیکنام، بورچالی، نیجاتی، ح. ساھیر (شهریارین اوشاقلیق دوستو)، م. مئهدی چاووشی، ی. شئیدا، م. بیریا، ع. فیطرت، ف. محزون، م. دیرفشی ظولم و زوراکیلیغا قارشی کسکین اثرلر یاراتماقلا ایجتیماعی

فیکرین اینکیشافینا جیدی تاثیر گؤستریردیلر. ت. روفعت، ح. صحاف، م. ع. فرزانه، ح. اومید، م. اعتیما، سعدی زامان، م. صفوت، م. عباسی و باشقالاری دؤوری مطبوعاتدا، «وطن یولوندا»، «آذربایجان»، «سیتاره آذربایجان»، «خاور نو»، «آزاد میلّت»، «اورمیہ»، «جوؤودت»، «فدای»، «دئموکرات»، «آذربایجان اولدوزو» و سایر قزئت و ژورناللاردا گونون واجیب مسئله لرینی احاطه ائدن پوبلیسیستیک یازیلارلا چیخیش ائدیردیلر. «شاعیرلر مجلسی» موترقی تدبیرلر حیاتا کئچیریر، یارادیجی آداملاری یاخین و اوزاق کئچمیشین قهرمانلیق سالنامه سینی یاراتماغا روحلاندیریر، خالقدا میلی اؤزونودرک، سوی- کؤکونو اونوتماق، میلی و بشری دگرلر، معنوی ثروتلره صاحبلیک دو یغوسو آشیلا ییردی. تکجه اونو دئمکله کیفایتلنک کی، مجلسین اعلان ائتدیگی «ستارخان حاقیندا یاخشی بدیعی اثر یاراداق!» موسابقه سینه ۶۰ اثر گؤندریلمیشدی. «(۱۶ص. ۱۶۷) شھریار دا قلم دوستلاریندان گئری قالمایب اینقیلاب مو جاھیدلری، خالقین مرد اوغوللارینی- ستارخان، باغیرخانی، خیابانینی، اینقیلابلار بئشیگی قوجا تبریزی ایفتیخارلا وصف ائدیر، اؤیوردو :

بو ھمین تبریزدی کی، دنیز تک اوره یی وار،

اونو دو شمن اؤنوندہ سئ ائتمیشدیر روزیگار،

بو ھمین تبریزدی کی، اینقیلابلار زامانی

دونیا یا بخش ائیلہ میس اؤلمز، مرد ستارخان ی .

... بو ھمین تبریزدی کی، ایچمیش اورک قانینی،

تاریخہ بخش ائیلہ میس ایگید خیابانینی .

وطن عشقی یولوندا ایمتحان وئرمیشدیر او،

بو جاھانین اؤزونہ بیر جاھان وئرمیشدیر او. (۲ص. ۲۴۳)

وطن اوغوللارینی سونرالار دا یازدیگی موختلیف اثرلرده، ائله جه ده «آذربایجان» غزلیندہ اسارت زنجیرلرینی قیرماغا، ظولم ائوینی ییخماغا، حاقسزلیق و زوراکلیقلارا قارشى آیغا قالخماغا سسلہ ییردی :

بسدیر فراق اودلاریندان کول الندی باشیمیزا،

دور آیغا! یا آزاد اول، یا تمام یان، آذربایجان! (۴ص. ۱۵۷)

افسوسلار اولسون کی، ۲۱ آذر حرکتین نتیجه سی اولان میلی حؤکومت ۱ ایل سونرا ایرتیجاچی ایران حؤکومتی و اونون ھاوادارلاری طرفیندن دئوریلدی، خالقین حرارتینہ تزه جه قیزیندیگی آزادلیق گونشی سؤندورولدو. اؤلکهدہ دئموکراتیک ایصلاحتلار لغو اولوندو، دانیشان دیلرہ قیفیل وورولدو، آذربایجان تورکلرینہ قارشى میلی ظولم داھا دا گوجلندی، زوراکى آسسیمیلیاسییا سیاستی گئیشلندیریلدی .

بئە اغیر ایجتیماعی - سیاسی شراییطده شەھریار کیمی وطن عشقینی دە ایماندان سایان وطنپرور یازارلار سوسماییب ایتیهامنامەلەر یازیر، میلی آیری - سئچکیلییه، شووینیزم سیاستینه قارشی چیخیردیلار. محض بو دؤورده، بو مقامدا شەھریار مشهور «حیدربابایا سلام» منظومه سی ایله بوتون منفی تمایبولره سارسیدیجی ضربه ووردو. «حیدربابایا سلام» منظومه سی الیازما شکلینده یاییلیدیجا، سۆز اوستالارینی دوغما آنا دیلینده مؤوجود رژیمن شووینیست سیاستینی ایفشا ائدن یئنی اثرلر یازماغا سفربر ائدیردی .

۱۹۵۲-جی ایلده شەھریارین آناسی کۆوکب خانیم تهرانداکی هزار تختخواب خسته خاناسیندا وفات ائدیر و آتاسینین اویودوغو موقدس قوم شەھرینده کی مزارلیقدا دفن اولونور. بو حادثه اونو سارسیدیر. او، کدرلی قلبینه دایم همدم اولای بیلن سئوملی بیر اینسانین ایتکیسیندن دویدوغو عومآن - عومآن اوزونتولرینی «ای وای آنام» فریاد - شعرینده دیله گتیریر. محض بو ایتکیدن و باش وئرن بعضی جان سیخیحی حادثه لردن سونرا، شەھریار تهرانی ترک ائدهرک تبریز، آتا- بابا یوردونا اوز توتور و سانکی بوتون اینجیکلیکلرینی "شاطیر اوغلان" ادلی غزلینده دیله گتیرهرک بئله دئییردی :

تهرانین غئیرتی بوخ شەھریاری ساخلاماغا،

قاجمیشام تبریزه، قوی یاخشی - یامان بللنسنین (۳.ص.۹۷).

۱۹۴۹-جو ایلده باش ناظرین امری ایله دؤولت قوللوغوندان، "کند تصروفاتی پئشه و صنعت بانک" یندا موحاسباتلیق شؤعبه سینین مودیرلیگیندن کنار اولونماسی و بو آمیش کیمی، دؤرد آیلیق ماعاشینی آلا بیللمه‌سی ده شاعیره منفی تاثیر گؤستمیشدی. لاکین یاشامی بو یونجا باشی چوخ بلالار چکمیش شاعیرین "مغریبدن مشریقه سفر ائتمه‌سینین"، تهراندا تبریزه کؤچمه‌سینین دیگر سببلی جمشید علیزاده نین "ائله همین ساده‌لیکده و همین گؤزلیکده" مقاله لر توپلوسوندا اؤز عکسینی تاپمیشدیر. شەھریار تبریزده یئرلشمه‌سینین اساس سببی اولاراق "حیدربابایا سلام" منظومه سینى و "تهران و تهرانی" اثرینی یازدیقدان سونرا رسمی قوروملارین دیکته‌سی ایله تهراندا بیر پارا اینسانلارین موختلیف اوصوللارلا اونو اینجیتمه‌سینی گؤستمیش و بؤیوک بیله موصاحیبه سینده بئله دئمیشدیر:

- یادیندا یرمی، ۱۳۲۴ (۱۹۴۶)-جی ایلده آذربایجاندا دئموکراتیک حرکاتین سوقوتوندان سونرا شئیطانلار تورکلرین و فارسلا رین آراسیندا ایختیلاف سالماغا باشلادیلار. اونلار بیر- بیرلرینی تحقیر ائدیر، آلچالتماغا چالیشیردیلار. ایش او یئرہ چاتمیشدی کی، تورکلرله فارسلا ر حتّی ال به یاخا دؤیوشه بئله چیخیردیلار... من تأسوفله دوشونوردوم: - آخی، نه اوچون آلتی مینلیک تاریخی اولان بیر میلت یادلارین و بیگانه‌لرین الینده آلتہ چئوریلمه‌لی، اونلارین بد نیتلرینین قوربانى اولمالیدیر؟! آخی، نییه اونلار اؤز خئیرلری اوچون بیزدن سوء ایستیفاده ائدیر و آرامیزدا بو جور

تفریقہ سالماق نیتینہ دوشورلر؟ چوخ ناراحات اولدوم، خالقی دویوق سالماق، آییلتماق اوچون بیر نفر سربازین دیلیندن "نهران و تهرانی" شعریمی یازدیم... بو شعر بیر نئجه گون عرضینده تکجه تهراندایا دئییل، ایرانین اکثر شهرلرینده دیله- آغیزا دوشدو :

سن ای موصیف، اوزون سؤیله، بو ایرانلی،

نه لر چکمیش بو تهراندان؟

نه مؤحتلر گوروب، یا رب؟

فلاکتدیر بؤیوکلوک ائیله به نادان .

نئجه رهبر چیخار سندن؟

ازلدن ناشی سان، ناشی .

دئیرسن کی، بییر رشتلی بالیق باشی،

بو طوس اهلی ازلدن کله چار اولموش،

دئیرسن کی، بو قوم اهلی، ایصفهان اهلی

بئتر دن ده بئتر اولموش .

جوانمردان آذربایجانسا تورک خر اولموش،

او دا یاندیرانلار ایرانلی،

هئی یئلیک سالیردین سن .

آیه، تهرانی، اینصاف ائت، دی،

اٹشک سنمیسن، یا من؟

او واختاجان کی، آرخان، اود دیبیری آذربایجانلی،

هرسان اولمادین بیر کیمسه دن، دشمن هراساندی .

نییه لور، کورد اولوب یاغی، اونلارلا موشکول آساندی .

هانلی او مرد قاشقایلار؟ سنین طولموندن آرتیق

بیر هارایلار قالدی، بیر هایلار .

نئجه سن ایندی «پهلوان»، ایندی؟

نه اوخ قالمیش، نه ده کؤوشن (۱۱۵ ص. ۴۴۰).

(دئیلنلره گؤره، محمد ریضا شاهین شووینیست سیاستینی اوستالیقلا قامچیلان بو شعری

اوخویاندان سونرا آذربایجانلیلار "تورک خر" دئمه یی قاداغان ائتمیشدی ای.ف.ش.).

بو حادثه نین اوستوندن بیر مودت کئچندن سونرا منه اذیت وئرمه یه باشلادیلار. بیر دسته آداما

تاپشیریلیمیشدی کی، من ائودن چیخاندا اوستومه قارپیز قابیغی و زیر- زیبیل آتسینلار، دیگر بیر

دسته یه ایسه موختلیف اوصوللارلا منی ناراحات ائتمک گؤستریشی وئریلمیشدی. بوندان سونرا

تېھراندا ياشاماق منىم اوچون دۇزولمز اولدو و تبريزه گئرى دۇنمەيه قرار وئردىم... مغريبدن مشريقه سفر ائتدیم" (۷۱.ص.۴۵۸).

موصاحيبه لرينين بيرينده ده اوستاد شاعیر بو مسئلهيه قايدير، محض "حیدر بابايا سلام" منظومه سى ايله "تېھران و تېھرانلى" هجوینی یازدیقدان سونرا معنوی و مادّی سیخینتیلارا معروض قالدیغینی دیله گتیریر: "حیدر بابايا سلام" اثرینه گۆره منی چوخ اینجیتدیلر. کیمسه بیلیمیر بونلاری. هم اینجیتدیلر، هم ده سوسیال ایمکانلاردان محروم ائتدیلر. آنجاق منیم میلی و یجدانیم او اثرلری یازماغا امر چیخارمیشدی اؤز ایچیمده. من الیمدن گلن خیدمتی دیلیمیزه ائتدیم. بو قدرینی باشاردیم. بلکه انا دیلمیزده آز یازدیم، بونون اوزون سببلری وار. قیزیم، سیز بو فارسلاری یاخشی تانیمرسینیز. من بونلارین بوتون صینیفلری ايله اولموشام، بوتون آیدینلارینی تانییرام. اونلار تورک سۇزونو ائشیدنده سینیرلەنیرلر. دئییرلر ایراندا تورک یوخدور. بوتون گوجلری ايله تورکلری بو اۆلکهدن سلیب، سۆکوب آتماق ایسته ییرلر. هله آیدینلاری بئله دوشونورسه، ایندی گۆر سیاسیلری نئجه دوشونر. بو گون ایقتیصادی، سیاسی، حربی گوج ده اونلارین اینده دیر. اللرینه فورصت دوشوب و بیزی ازیرلر. یقین کی، بو ظولمه قارشى گئج- تئز آذربایجاندا دیره نیش حرکتی باشلا یاجاق. آذربایجان اهالیسی چوخ غئیرتلیدیر. بو عدالتسیزلییه دؤزمز. سیزین دؤردونوزده دانیشدیغینیزدا منیم دیقتمی بیر شئی چکدی. تورکجه میزی چوخ گۆزل دانیشیرسینیز. دانیشدیغینیز کیمی یازسانیز بیزیم نثر ادبیاتیمیز دا گلیشر." (کولت.آز. گونتاى گئنجالپ. شەریارلا گوروش خاطریره لری. ۱۲ فئورال، ۲۰۰۹)

شەریار تبریزه گلەرک ۱۹۵۳-جو ایلده زیراعت بانکیندا ایشه گیریر. زیراعت بانکیندان کرئدیتله پول گۆتوروب ارک قالاسینین یاخینلیغینداکی مقصودییه محلله سینده کیچیک بیر ائو آلیر. ۲۸ ایل ایلک سئوگیسینه صادیق قالان شەریار یاخین دوستلارینین، قوهوم- قارداشلارینین تآکیدى ايله نهایت، ائولنمه یه راضیلیق وئیر و ۱۹۵۳-جو ایلین آوقوستوندا بیبسی سئاره نین کیچیک قیزی عزیزه ايله نیکاح باغلا ییر. عزیزه خانیم شاعیری هم بیر صنعتکار، هم بیر قوهوم، ان اساسی ایسه بیر کیشی، عؤمور- گون یولداشی کیمی چوخ سئومیش، اونون بوتون قایغی یوکونو ممنونیتله ظریف چییینلرینه گۆتورور... یئری گلمیشکن، اونو دا دئیک کی، شاعیرین عایيله سی بؤیوک، قوهوم- اقره باسی چوخ ایدی. اونون دؤرد قارداشی - سید رزی، مورتضی، ریضا، علی اکبر؛ بیبیلری خدیجه سولطان، سارا، سیتاره، سیاره؛ خالالاری - خانیم و فاطیمه، باجیلاری - علوییه، سرییه، میرزاده، آغازاده (آزاده)، طاهیر، بؤیوکخانیم و کوبراخانیم اولموشدور. شەریارین عزیزه خانیملا ایزدیواجیندان دؤرد اؤولادی دونیایا گلمیشدیر. بیر- بیرینین آردینجا دوغولان شەریزاد (۱۹۵۵)، ابوالحسن (۱۹۵۶-جی ایلده دوغولموش ابوالحسن آز سونرا وفات ائتمیشدیر)، مریم (۱۹۵۷) و هادی (۱۹۵۹) اونون نیسکیلی کؤنول دونیاسینا سئوینج گتیریر، رؤونقلندیریر .

قیزی شھریزاد خاطرہ لریندہ یازیر کی، آتام اؤولادلارینی چوخ سئور، عزیزلر، اونلارلا مشغول اولماقدان و یاشلارینا اویغون صؤحبتلشمہلردن بؤیوک ذؤوق آلاردی. حساس و مئھریبان، سخاوتلی، درده قالان بیر اینسان اولان آتام کیچیک باجیم مریمہ "حیدربابا" وزنیندہ بیر شعر قوشموشدو :

حیدربابا، جیققیلی مہ مر گؤزلدی،

هئچ بیلیمیرم قوزالدى، یا غزلدی،

گوللر اونون آیاغیندا خزلدی،

دوداقلاری شیرینلیکدن چاققیلدار،

گؤزل ککلیک اونو گؤرسه قاققیلدار .

هادینی ایسه قوجاغینا آلیب اؤپر و دئیردی :

منیم اوغلوم هادیدی،

هادی اونون آدیدى،

مئیهولرین دادیدی. (۲۹۵.ص.۷۱)

بوتون عاییلہ لردہ اولدوغو کیمی، شھریار دا ایلک اؤولادینین دونیایا گلشیندن چوخ سئوینمیش، کؤرپہ سسی، کؤرپہ گولوشو اونون کدرلی حیاتینا یئنی اوقوات، قلبینہ فرح گتیرمیش، غملی چؤھرہ سینہ تبسؤم قوندورموشدو. اوستادین قیزی شھریزاد خاطرہ لریندہ یازیر: - آتام منی داها چوخ سئوردی. عادتاً گئجہدن خئیلی کئچنہدک عیبادت ائدر و قوران اوخویلاردی. سونرا کیتاب اوخویار، شعر یازار، صویح آذانینادک یاتمازدی. بونا گؤرہ ده گئجہلر اوتاغینین چیراغی ہمیشہ یاناردی. یادیمدادیر، گئجہ یاریسی یوخودان اویانیب اوتاغینا گلدیکده بعضاً اونو شعر یازان گؤرردیم. شعرلری زومزومه ائدر و الینین آلتیندا اولان کاغیذا یازاردی. بو زامان اونون سیماسینی تصویر ائده بیلیرم. بیرجہ اونو دئیہ بیلیرم کی، اطراف عالمدم تامامیلہ آیریلار، باشقا بیر دونیادا اولاردی. بو زامان اونو چاغیرسایدین، سانکی یوخودان اویناردی. اونو بو عالمدمن آیریرماغا اورگیم گلمزدی. آنجاق کیتاب اوخودوغو واختلار اوتاغینا داخل اولاردیم. او، منی گولر اوزله قارشیلایار و من اونون یئنی یازدیغی شعرلرینی اوخوماغا باشلایاردیم. سونرا ایسه صؤحبت ائدر، اؤز کئچمیشیندن، عاییلہ سیندن، تهراندا کئچیردیگی چتین گونلردن، عشقیندن، حیاتدا اوزلشدیگی اوغورسوزلوقلاردان، پرستیش سوییه سیندہ سئودیگی اینسانی الیندن وئرمہ سیندن دانیشاردی. چوخ اینجہ و مئھریبان اورہ یی اولان آتام حدسیز سخاوتلی آدم ایدی. احتیاجی اولانلار کؤمکلیک گؤسترر، حتی اؤزونون شخصی اشیالارینی دا باغیشلایاردی (۲۱.ص.۷۱)."

۱۹۵۴-جو ایلده شاعیر آتا- بابا یوردو خوشگینابا گئدیر، قوھوم- اقرہ بادان ساغ قالانلاری ایله گؤروشور. سونرالار، ۱۹۶۹-جو ایلده موباریز روحلو، اولدو- آلولو طبعہ مالیک شاعیر بولود

قاراچورلو سهندین آرامسیز تآکیدى و خواهیشیله تهرانا گئدیر، اونلارین قوناغى اولور. تهرانین گۆرکملی ادبی سیمالاری ایله گۆروشور. آنجاق شهریار تبریزده مسکونلاشدیقدان سونرا دا کدرلی طالعیندن قاچا بیلمه‌میش، بورادا بۇهرانلی گونلر یاشامیش، مادى- معنوی سیخینتیلار چکمیش، نتیجه‌ده ایسه اینسانلاردان، اونو احاطه ائدن موحیطدن اوز چئویرمیش، درویشلییه، ترک دونیالیغا قاپانمیشدیر. بونا بعضی دوستلارینین وفاسیزلیغی، عزیز آدمالارینین واختسیز اؤلومو، خالقین آغیر گۆذرانی دا تاثیر گۆستریمیشدیر .

اوستادین معنوی بۇحرانلار ایچه ریسینده یاشادیغی گونلرده شاعیر سهند اونولا گۆروشومک اوچون مکتوب گۆندره‌رک ایجازه ایسته‌ییر. چونکی بو مقاملاردا، او، احاطه سینده اولان هر کسدن و هر شئیدن اؤزونو تجرید ائتمیش، کیمسه ایله گۆروشومردو. طبعی جوشموش سهند اونا "حیدربابایا سلام" یا زدیغی "هۆرمه‌لی شاعیر اوستاد شهریارا" ادلی جاواب شعرینی گۆندیریر. شهریارین بو شعر چوخ خوشونا گلیر. سهندله همدرد اولدوغونو درک ائدیر، گۆروشه ایذن وئیریر، دعوتینه حۆرمته یاناشیر و اونا "سهندیه" پوئماسینی حصر ائدیر. ۱۹۷۲-جی ایلده ۵۰-جی ایللردن مؤحکم دوستلوق ائتدیگی بۇیوک نیک اندیشله بیرلیکده تهرانا گئدیر و یئنه ده سهندین ائوینه دوشور .

شهریار، ج.هئیت، ساهیر، جوشغون، ساوالان، سۆنمزین ایشتیراکی ایله سهند طنطنه لی شعر مجلیسی کئچیریر و همین گئجه‌ده بو زامان تهراندا اعزامیتده اولان شرکشوناس عالیم روستم علیئو ده ایشتیراک ائدیر. مجلیسده اؤزونون "تورکون دیلی" شعرینی اوخویان شهریار بو گۆروشو اوزون مودت اونودا بیلیمیر و "جان روستم"، "دؤیونمه و سؤیونمه" شعرلرینی محض ر. علیئوگوله گۆروشونون تاثیرى ایله قلمه آلیر. ۱۹۷۶-جی ایلده ج.هئیتین تآکیدى و یاردیمی ایله تهراندا بیر ائوده یئرلشیر. عالی عزیزه خانیم اولجه قطعی اعتراض ائتسه ده، سونرا، بلکه ده حساس شاعیر قلبینی اینجیده بیله‌جه یینی دوشونه‌رک عؤمور یولداشینا راضیلیق وئیریر. بو گئدیش شاعیره اوغور گتیرمیر. دالبادال آغریلی- آجیلی حادثه لرله اونا سورپریز ائدن تهران بو دفعه ان قییمتلی وارلیغینی - عزیزه خانیمی الیندن آلیر. اورک اینفارکتیندان ۴۰ یاشینا چاتمیش دونیاسینی دگیشن عزیزه خانیمی تهرانین "بئهیشت زهرا" قبییرستانلیغیندا دفن ائدیرلر. بو ایتکی شاعیرین بئلینی بوکور و او، سئوملی خانیمینا "عزیزه جان"، "بیر گلین" آغی- مرثیه لرینی یازاراق گۆز یاشلارینی، علم و ایضطیرابینی، آنالارینین اؤلوموندن سونرا کۆرپه قوزو تک مه‌لر قالمیش اوچ بالاسینین "آنا وای!" فریادینی ایفاده ائدیر. بو آغیر، اوزوجو حادثه ایله باغلی یاشادیغی فردی کدر، غوصّه شهریارى سون نفسینه‌دک موشاییعت ائتسه ده، او، توپارلانیب آياقدا دورماغا، گونون رئاللیقلاری، زامانین آب- هاواسی ایله یاشاماغا اؤزونده گوج تاپیر، خالقینین حاق سسینه سس وئرمه‌یه چالیشیر. ۱۹۶۵-جی ایلده کند تصرفاتی بانکیندان ایستفایا چیخان شاعیر بوتون قووه و

دیقتینی یارادیجیلیغا یؤنلدر. اثرلری کوتلوی تیراژلا چاپ اولونور. گونئی آذربایجانین معاریف ناظیرلیگی ۱۶ ایسفندی "شهریار" گونو اعلان ائدیر. بو ایلدرده شاعیرین دوستلارینین سیراسینا ح.اسایه، نادر نادیرپور (۱۹۶۵)، سید ابوالقاسیم شیرازی (۱۹۶۷)، فیرودین موشیری و باشقالاری داخل اولور. خیدمتلرینی یوکسک قییمتلندیرن تبریز اونیورسیتتی شهریارا "فخری اوستاد" درجه‌سی وئرهرک شیر خورشید زالیندا اونونلا طنطنه لی گؤروش کئچیریر. تبریزه قایتدیقدان سونرا (۱۹۷۷)، دوغما خالقینین حاکیم رژیمة قارشى اعتراض سسلرینی، ایجتیماعی ناراضیلیغی حساسلیقلا دویمان شهریار "زمان سسی" (۱۹۷۹) شعرینی یازیر. شاعیر بو اثرله "مورغ سحر (خوروز)" تک یئنی اینقیلاب گونشینین دوغماقدا اولدوغونو، حرکاتین آرتیق باشلاندیغینی سویداشلارینا خبر وئریردی :

آخر زماندی، بیر قولاق آس، عرشى تیره‌دیر،
میلترلرین هارای مده‌دی، ال امان سسی .
اینسان خزانیدیر، تۆکولور جان خزان کیمی،
ساز تک خزل یاغاندا، سیزیلدار خزل سسی.
قیرخ ایلدی دوستاغام، قالا بیلمز او یاغلی سس،
یاغسیزسا دا، قبول ائله مندن یاوان سسی. (۳.ص.۶۲).

او، ایران ایسلام اینقیلابینی بؤیوک سئوینجله و جوشغون دوغولارلا قارشیلادی، کئچیردیگی حیس و هیجانلارینی "زمان سسی"، "اینسانساز اینقیلابیمیز"، "الله بویاغی" ادلی شعرلینده ایفاده ائتدی. شهریار "حیدربابایا سلام" دان سونرا گونئی آذربایجان ادبیاتیندا یئنی جیغیر آچدی. بو اثر آذربایجان تورکجه‌سینین اوفوقلرینی گئنیشلندیردی. او، "تورکون دیلی" (۱۹۶۹)، "دریا ائله‌دیم"، "اویون اولدوق"، "اینس و جین"، "هارا قاچسین اینسان؟"، "ملول یازیق نئيله‌سین؟"، "جان آلیر ایندی"، "ایمان ایله گئتدی" شعرلرینی دوغما تورکجه‌ده یازماقلا خالقینین میلی شرفینی، لیاقتینی قورویوردو. البته، شهریار اینقیلابین خالقا میلی ایستیقلا بیت، دینجلیک و سعادت گتیره‌جگینه اینانیردی. نتیجه اونا و هئج کسه بللی اولماسا دا، خالقینین دوشونن بیینی، دانیشان دیلی کیمی، شاعیر اینقیلاب طوفانینین جوشماسینی، مؤوجود دئسپوتیزم رژیمی، اینستیتود قورولوشونون یئرله یئکسان اولونماسینی، دئموکراتیک اساسلی بیر دؤولتین قورولماسینی، ایسلام بایراغینین حتی داغلارین زیروه‌سینده ده دالغالانماسینی "الله وعده سی" شعرینده اولو تانیردان دیله‌بیردی :

قوی بو اینقیلاب سئل کیمی آخسین،
گؤی گورولداسین، ایلدریم چاخسین .
موسضعفین قوی، حقه چاتارکن،

ايسلام بايراغىن داغلارا تاخسىن .

مظلومون آھى قوى آلاو چكىب -

ظولمو ريشەدن ياندىرىب- ياخسىن .

آلاھ سوفرەسى آچىق اولارمى؟

بىر عىدە يئسىن، بىر عىدە باخسىن؟ (۳.ص ۱۲۱)

لاكىن ۱۹۷۹-جو ايل اينقىلايى دا گونئى آذربايجان خالقينا بوتۇولوكده وعد ائدىلن مىللى حقوق و موكلفىتلىرى، سعادت و اىستىقلاليتى گتىرمەدى. تهراند و تبريزده كلاسيكلرين، چاغداش يازارلارين اثرلىرى چاپ اولونماغا، گونئى آذربايجان مکتبلىرىندە دوغما تورکجه قىسمأ كئچىلمەيه باشلاندى. شەھىر، ح.ساھىر، گ.صاحى، سەند، ى.شئىدا، ساوالان، س.صالح، سۇنمز، ە.ترلان و باشقالارى اثرلىرى ايله بو دۇورون سالنامەسىنى يارادير، دۇورى مطبوعات - "يولداش"، "وارلىق"، "اولکر"، "دده قورقود"، "کور اوغلو"، "گونش"، "اينقىلاب يولوندا" ژورناللارى اۇز صحيفە لرىندە اۇلكەدە باش وئرن حادىئە لر، تحصيل سيستىمى بارەدە يازىلار، تارىخى اوچترکلر، ادبى تدقيقات و آراشدىرمالارى درج ائدىر، آنا دىلىندە مىللى ادبيات، مىللى مدنيت فورملاشير، گئنىشلەنيردى. لاکين بوتون بو دئموکراتىک پروسس و اىصلاحاتلار چوخ آز، جمعى ايکى آى چکدى. خالقين موصيبىتلى گونلرى يئنه اولكى مجرادا داوام ائتدى .

بوتون بو قارغاشالىقدان، مورگب ايجتىماعى- سياسى حادىئە لردن، دۇورون چتىنلىکلرىندن، آغير گون- گوزراندان اوسانمىش شەھىر عۇمرونون سون ايللىرىندە قىزى شەھىزادلا تبريزين کوچەلرىندە آخسام گزىنتىسىنە چىخار، گۇزل نسخ خطى ايله قوران آيەلرىنى ورقلرە کۇچورەرک کنارلارىنى دۇوقلە ناخىشلایار، دوستلارىنا هديه ائدرمىش. شەھىزاد خاطرەلرىندە يازير کى، آتام تئز- تئز تکرار ائدردى کى، «داهىلر هميشە ناکام اولورلار». بابامين اۇلوموندن سونرا چوخ سارسىلييمىش. اونون اۇلومونو ھئچ وخت اونوتمور، وفات ائدرکن يانيندا اولماماسينا گۇرە ايسە عۇمرونون سونونا قدر تأسوفلەنيردى. آنجاق بو آزمىش کىمى، آتاسىنين اۇلومونو اونوتمامىش قارداشىنى دا ايتيرير. قارداشىنين يئتىم قالمىش دۇرد اۇولادىنى دا اۇز حىمايه سىنە گۇتورور. ان کىچىگى بىر نئچە ايليقي اولان قارداشى اوشاقلارىنا آتا کىمى قايغى گۇستردى. اصليندە آتام بىزىملە اونلار آراسيندا ھئچ بىر فرق قويموردو. اوشاقلار دا عمىلرينە عئىنى محبتى گۇستىرىدىلر. عمىمين اوشاقلارى بۇبودوکدن، ھرەسى بىر ايش صاحىبى اولدوقدان سونرا آتام تهرانداکى يئگانە حىطىنى بوتون اوادانلىغى ايله بىرلىکدە قارداشى اوشاقلارىنا باغىشلايىر، پالتارلارىنى يىغدىغى بىرجه چامادانلا تبريزه گلير. بىيىسى قىزى حساب ائدىلن آناملە عايىلە قورور، اونون گئج - ۴۸ ياشيندا ائولنمە يىنين بىر سببى دە قارداشى اوشاقلارىنين قارشىسىنداکى مسئولىت حىستى ايدى. بو حالىنى اۇزونون "باشىمى گىروو قويدوغومدان اۇزومه يار و ھمسر سئچمەدیم" سۇزلىرى چوخ دقيق ايفاده

اڻڊيردي. من آتامين بڙيوڪ اوڙولاديبام. اوشاقلق چاغلاريمدا هميشه گزمهيه، شعر گڻجهلرين، حتى ان رسمي يئرلره گڻدنده بئله مني اوڙو ايله آپاراردي. هر دفعه مجلسه داخيل اولاركن آلقيش سسلري اطرافي بورودوڪده، ياخود بير يانا گڻدنده خالق اونو دؤورهيه آلديقدا مني ماراق بورويردي: - آخي، او كيمدير؟ نيهه بو قدر سئويلير؟ اونو باشقا اوشاقلارين آتاسي ايله موقاييسه اڻدر و دوشونرديم: - بس نه اوچون اونلارا هئچ كس ال چالمير؟

آنام موعليمه ايشلهبيردي، اونا گوڙه ده گوندوزلر ائوده اولموردو. بانكدان آتاما ايجازه وئرميشديلر كي، ايشه گلمهيب ائوده اوتورسون و راحتجا شعر يازماقلا مشغول اولسون. بيزدن موعايات اولان قوللوقچوموز دا وار ايدى. لاکين آنام ائوده اولماياندا من چوخ واخت آتامين يانيندا اولوردوم. گوندوز اويناماقدان يورولدوقدا اونون قوجاغينداجا يوخويا گڻدرديم و بئله واختلاردا او منه حتى لايلدا چالاردي. اوڙو بئكار اولاندا ايسه باشا دوشديووم توركدليلي شعرليرندن منه اوڙهرددي. سونرا مجلسلرده قوناقلارين حوزوروندا همين شعرلري اوخوماغي مندن ايسته يردى. اعتراف اڻديم كي، من آنامدان داها چوخ اونونلا اونسيت قورموشدوم. اونون يانيندا اولاندا آنام هئچ ياديما دوشموردو (۷۱.ص.۲۸۵).

آرتيق عؤمرونون دوققوزونجو اون ايلليگيني - سڪسن اوچونجو قيشيني ياشايان عصرين شاعيرينين آمانسيز خستهليك آجيماسيزجا قاپيسيني دؤيور... شهريار اورك و آغ جيگر خسته ليكليريندن اذيت چكهميه باشلايير. اوستاد شاعير تبريزده كي خميني (۱۹۸۷) و تهرانداكي مئهر (۱۹۸۸) خسته خانالاريندا جيدى موعاليجه اولونوردو. موعاليجه اولوندوغو مودتده دؤورونون تانينميش شخصيتلري مفتون اميني، مئهدى اخوان ثالث، فيرودين موشيري، سيمين بهبهاني، ايران اسلام رئسپوبليكاسينين پريزيدنتى آيت الله خامينه اى، حميد موصديق، لوتقوللا زاهيدي، دوكتور شفيعي كودكهنى و باشقالارى اوستادين گوروشونه گلير، صؤحبتلري ايله اونا تسلى وئيرلر. لاکين حكيملرين سعي ينه باخماياراق، بڙيوڪ شاعير ۱۹۸۸-جى ايل سننتيايرين ۱۸-ده مئهر خسته خاناسيندا وفات ائتميشدير. وصيتينه اساساً، او، تبريزين سورخاب محله سينده كي «مقبره الشعرا» - «شاعيرلر قبيرستانليغي» ندا دفن اولونوموشدور.

شهريار اورتابويلو، ائئلى كورك، ايرى بدنلى، گئنيش آينلى، قاشلارى و ساچى توند قارا- قهوه يي رنگلى، صيفتى گيرده و موتناسيب قورولوشلو، سليقه لي گوركملى، نجيب و باشى آشاغى بير اينسان اولموشدور. تك اولاندا هميشه دوشونجهلى، فيكىرلى اولار، اينسانلارلا گوروشركن درحال كؤنلو آچيلار، اوڙ هم صؤحبتيني، نه بين باهاسينا اولورسا- اولسون، شاد گورمك ايستيردي. تهران لهجه سينده دانيشار، احوال روحيه سينده ايسه داها چوخ تبريزلى اولدوغو حيس اڻڊيلردى... دانيشيغى تمكىنلى، آيدين و اوّلچولو- بيچيلى اولار، صؤحبتلرينى چوخ صاف، ساده مؤوضوعلاردا قوراردى. سيماسى، فيكىر و خياللاريندان آسيلى اولاراق دايم دگيشر، بعضاً معصوم بير كورپه، بعضاً

دۇنيا گۇرمۇش مۇدرىك بىر ئىنسان، بەزى بۇتۇن مەنلاردا بىر قىلىنەر كىمى يۇكسك سۇيىھەلى بىر رۇھانى، بەزى دۇشكۇن بىر درۇيش، بەزى بىر سىركىدە و قەھمان، لاكىن اكتر ھاللاردا، مئەھرىبان بىر آتا، بلكە دە اوركدن يانان فەكار آنا گۇركمى آلاردى. بۇتۇن بو خۇسۇسىيەتلەر اونون شەھەرلىندە دە جمع لشمىشىدى. او، شەھەر اوخۇياركن سىماسى، سىسنىن آھنگى، ھىركتلىرى مۇۋەپپەقىيەتلىك اوغۇن اولاراق دىگىشەر، شەھەر ھىسئاس يىترىندە ھىجانلاندان بوغازى تۇتۇلار، گۇزلىرى دۇلار، دىنلە يىجىسىنى بۇتۇنلۇكلە ھىجانلاندۇرۇدى. چۇخ ھىسئاس قىلەھە مالىك ايدى. دۇستلارنىن آزاچىق لاقىدىلىگىندىن تائىرلە نر، ھىسبىلشەر، آما ان بۇيۇك گۇناھلارلا بئەھ گۇز يۇماردى. ھىتتى اۇزۇنە دۇشمەن بىلدىگى آدمالارنىن آزاچىق آىنىتتىيە يۇل وئرمەلرىندىن كدرلە نر و اولارنى دا دۇز يۇلا ھىدايت ائدردى. شەھەرلارنىن اورگىندە ھىچ كسە قارشى كىن- كودۇرت اولمازدى. او آدمالار كى، شەھەرلار پاخىللىق ائدۇرۇلەر، شەھەر اولارنى ان يۇكسك سۇيىھە دە سئۇردى. چۇخ سىخاوتلى و الى آچىق آدم ايدى و اۇزۇنە لازىم اولان بىر چۇخ شەھەرلى اولارلا ھىتتىيەچى اولانلارلا باغىشلايار، عۇمۇر- گۇن يۇلداشى و ايكى اوشاغىندان باشقا بىر نەچچە شەھەرلى دە خىرجىنى اۇدە يردى. (۷۱، ص.۶۲۴).

بئەھ جە، ان ھالى ئىنسانى كىفەيتلەرە مالىك اولان، كامىل، ھاريف ئىنسان عۇمۇر و ياشايان، سۇن نەسەندەك قىلمى اليندىن دۇشمەن اوستاد شەھەرلىن ھىيات و يارادىجىلىغىنى دۇرد دۇورە بۇلمىكلە خاراكىتتەزىھە ائتمك اولار: ۱۹۰۵-۱۹۳۰؛ ۱۹۳۰-۱۹۴۳؛ ۱۹۴۳-۱۹۷۵؛ ۱۹۷۵-۱۹۸۸- جى ايللەر. بىرىنجى دۇور شەھەرلارنىن اوشاقلىق و ايلك گىنچلىك ايللارنى احاطە ائدۇر. بو ايللەر قاينار ھىيات عشقى چاغلان شەھەرلىن ايلك شەھەرلى كىتابچاسىنىن - "دۇوانچا" نىن نەشىر ايلە علامتدار اولمۇشۇدۇر.

اىككىنجى دۇور ۱۹۳۰-۱۹۴۳- جى ايللەر (ناكاملىق ايللەر) فىكرىمىزجە، اوستادىن آغىر كدر و اوزۇنتۇلو گۇنلارنى، عذاب- اذىتلەرە دۇلو سۇرگۇن ھىياتىنى، سئۇدىگى ئىنسانلارنى و اىستەكلىسىنىن دلى ھىسرتىنى، نەھىت، آمانسىز خىستەلىگىن آغرى- آجىلارنى ياشادىغى ان مەشقتلى دۇورۇدۇر .

ھىياتىنىن اوچۇنچۇ دۇورۇ - ۱۹۴۳-۱۹۷۵- جى ايللەر شەھەر اوچۇن نىسبەتاً فرھلى، اوغۇرلو ھادىئە لرىن قايناغىندا كىچىمىشىدۇر، دىسك، بىزجە، سەھو ائتمىك. بۇتۇن دۇنيانىن تۇرك خالقلارنى مسكۇنلاشان ھەر قارىشىنا سىس سالىمىش و بۇيۇك عكس- صدا دۇغۇرراق مۇلەپپەقىيەتلىك مەشەلسىز شۇھەرت گىتىرن "ھىدربابا سالىم" مەنظۇمە سى، "ستالىنقۇراد قەھمانلارنى"، "ھاقىن سسى"، "مۇمىيالانىمىش آدم"، «ئىنىشتەنە پىغام»، «اى وى، آنام»، "گىئەھنىن افسانەسى"، "شەھەر و ھىكىمت"، "تۇركۇن دىلى"، "سەھندىيە"، "دۇريا ائلەدۇم" و بىر چۇخ دىگر مەشھۇر ائثرلرى، مەھسۇ بو، ان مەھسۇلدار دۇورە يارانمىشىدۇر. ۱۹۷۲- جى ايلدە بىر نەچچە شەھەرلى فرانسىز دىلەنە تىرجۇمە

اولونموشدور. ائله ھەمىن ایلدە تېرىزە گلن داغىستانىن خالق شاعىرى رسول ھەمىز تولا گۇرۇشموشدور. دۇردونجو دۇور، البتە، ايران اسلام اينقىلابى كىمى موهوم بىر تارىخى ھادىئە نىن باش وئردىگى دۇورە تصادوف ائتسە دە، شاعىرىن شىخسى ھىياتىندا، ىەنى اىختىيار ياشلارىندا نىسىبى اولموش تىھالىق، يالقىزلىقدان دوغان درىن كدر و غم نوتلارى اىچە رىسىندە كىچمىشىدور. ۱۹۸۴-جو ایلدە تېرىز دارالفونونون وھدەت زالىندا آنادان اولماسىنىن ۸۰-جى ایلدۇنومو موناسىبىتە "اوستاد محمدھسەن شەھىراز ھەسر ائدىلن قورولتاي" كىچىرلىمىشىدور. ياھىن دوستلارىنىن، شاعىر و يازىچىلارنىن، علم و مدنىت ھادىملىرىنىن اىشتىراك ائتدىگى قورولتايىن گىرچكلىشىدىرىلدىگى گونلردە "قانون نغمەلىرى" شەرلر مەجموعەسىنىن دە چاپدان چىخماسى شەھىرازىن كدرلى قلىبىنە فرھ گىتىرىمىشىدور. اوستاد بو ایللردە (۱۹۷۵-۱۹۸۸) باش وئره جك اينقىلابىن و بو اينقىلابىن نىئەھسىندە دىموكراتىيا، مىللى آزادلىق اوغروندا آردىچىل موبارىزە آپاران زھمتكەش خالقا «بەخش ائدىلە جك» ھوقوق و موكلەفىتلردن دوغان سئوئىچ دوغولو "اىنسان ساز اينقىلابىمىز"، "اللە وعدە سى"، "زامان سسى" ائرلرىنى قلمە آلمىشىدور. "ملول يازىق نىئەھسىن؟"، "غملە آتەش- بارىش"، "جان آلىر اىندى"، "ايمان ایلە گىتدى"، "ھارا قاقسىن اىنسان؟"، "غم باسدى قلىانېمى"، "روطب وئرىب تزك آلدىق"، "النىمىن يازىسى" آدىلى ائرلرىندە اىسە شەھىراز بو اينقىلابىن وعد ائدىلن ھوقوق و اىمتىيازلارى بەخش ائتمەدىگىنى، موهوم دىگىشكلىكلر ياراتمادىغىنى دولايىسى ایلە وورغولايىر، طالەبىن آمانسىز گردىشىندن دوغان سىخىنتىلارنى ىئنى مىصراعلارا چئوئىرىدى.

آنچاق آلمىش ياشىندا اىكن يازدىغى "غۇمرومون بۇلگوسو" آدىلى قىطعەھسىندە ياشادىغى غۇمرو پوئتىك سۇزون قودرتەلە شاعىرىن اۇزونون مەرھلە لره آيىرماسى داھا دىقت چكندىر: "نە غۇمور، بو آلمىش اىلېن يارىسى گىئە اولدو - يوخودا، خيالدا كىچدى، قالان يارىسىنىن يارىسى اويناھاغا - اوشاقلىق دۇورونون شىلتاقلىقلارنا سرف اولوندو... غۇمرون گىچلىك آدلانان قالان يارىسى ھىياتى، مادى- جىسمانى اھتىياجلارى اۇدە مەپە ھەسر اولوندو، قالان يارىسىندا قوجالىق چاغلارى- بدبختلىك و چتېنلىك دۇورو باشلاندى... كىم بو اوزون ایللردە دوشونمەپە ماجال تاپىسا، غۇمور ائله بودور، قالانلارى اىسە خوش خياللاردر ..."

اوستاد شەھىراز دوشونمەپە ماجال تاپدىغى ائله بو قىسا زامان كسىگىندە قلمە آلدىغى بىنزىسىز ائرلردە اۇزونون زىگىن داھىلى دونياسىنا، منسوب اولدوغو خالقىن ھىياتىنا، روحانى دوغولار و دوشونجەلر عالمىنە پىئجە آچمىشىدور ..

بدیعی ایرئینن نشری و تدقیقی تاریخیدن

ایراندا، خصوصاً گونئی آذربایجاندا شهریارین اثرلرینه مارق و سئوگی اؤلچویه گلمزدیر. بورادا اونون اثرلری گئنیش میقیاسدا چاپ ائدیلمیر، هر یئنی کیتابینا یازیلان علمی شرح، موقدیمه، رئسنزییا و مقاله لرده شهریار ایرئی موعین درجه ده تدقیق و تحلیل ائدیلمیر، یارادیجیلیغینا قییمت وئرلمیر. شهریار صنعتی یاراندیغی واختدان بری سون درجه مارقلا قارشیلانمیشدیر. شاعیرین ۱۹۲۹-جو ایله تهراندا چاپدان چیخان ایلك شعرلر کیتابچاسی ادبی موحیطین درین دیقت و ایلگیسینی چکمیشدیر. زمانه سینین دریندن دو یوب- دوشونن ضیالیلارینا شاعیرین ایلکین قلم تجروبه لرینده کی درین مطلبلر، اینسانی دوشونمه یه وادار ائدن فیکرلر، روان بدیعی دیل و اوسلوب گله جه بین داهی سؤز اوستاسینین پوئزییا دونیاسیندا ایلك آدیملار آتماغا باشلادیغینی پیچیلدامیشدی. دؤورونون تانینمیش ضیالیلاری، ادبیات، شعر بیلجیلری اولان پئژمان بختیاری، ملیک الشعرا باهار و سعید نفیسی همین کیتابا یازدیقلاری موقدیمه لرده گنج شهریارا خئییر-دوعا وئریر، شعرلرینی یوکسک قییمتlendirیر، اونونلا غورور دویوقلارینی و یاخین گله جکده بوتون شرق دونیاسینین، ادبی عالمن، ایستعدادلی بیر شاعیرله فخر ائده جه یینی بیلدیریدیلر. م. باهار یازردی: «من شهریارین شعرلرینی چوخ اوخویورام. اؤز طبعیمه او یغون اولدوغونا گؤره اوخویورام و شاعیرلیک طبعیمی یوکسکدیرم. شهریار یالنیز بیزیم دئییل، بوتون یاخین شرقین ایفتیخاری اولاجاقدیر» (۵۰.ص.۲۵). سؤز صرافی، شعر بیلجیسی کیمی تانینمیش سعید نفیسی گنج شهریارین ایلك شعر و غزلرینین اونون روحوندا دوغوردوغو تیره یشی، تلاطوملری هیجانلا قلمه آلمیش، موقدیمه یازمیشدیر: «...بودور، او، (یعنی شهریار - ائ.ش.) تهران طب مکتبیین سون کورسوندا تحصیل آیر. دوغوردان دا، اؤزونون قلبلری اوخشیان سؤزلری ایله هیجانلی اورکلری موعالیجه ائتمک، هم جان، هم ده روح طبیی اولماق اونون حاقیدیر. شعرلری معنا اجزاخاناسیندان آیینمیش بیر ارمغاندیر کی، اونون هر یارباغی باهار گوللرینین قوخوسو، بنؤوشه و سونبوللرین رایحه سی کیمی محضوم خاطرهلردن هیجانلاری یویوب آپاریر، یارالی قلبلرین دؤیونتولرینی یاتیردیر» (۷۱.ص.۳۶۴).

۱۹۵۴-جو ایلین مارتیندا تبریزده حسن تقویمیین «اطلاعات» نشریاتیندا چاپ ائتدیگی «حیدربابا یا سلام» پوئماسی شاعیرین پوئتیک یارادیجیلیغینا عوموم خالق محبتی اویدایر. اثرین نشریندن درحال سونرا مطبوعاتدا مؤلیف حاقیندا رأبلر و مارقلی ملاحظه لر سؤیله نیر. پوئمانین عکس- صداسی چوخ اوزاقلردان ائشیدیلیر. «حیدربابا یا سلام» گونئی آذربایجاندا، ایراندا و ائله جه ده یاخین شرقده ادبی ایجتیماعیتین دیقتینی جلب ائدیر. تهرانین و تبریزین ان مشهور ناشیرلری یوکسک پولیگرافیک سوییه ده شاعیرین اثرلرینی چاپ ائتمک اوچون سانکی یاریشا گیریرلر.

"مهریگان"، «فرزان»، «نیگار و زرین»، «واحید»، «سعدی»، «خجسته»، «علمی»، «فتحی»، «فیردوسی»، «ایروانی»، «خیتام»، «اطلاعات» و سایر نشریاتلار منظومه نی (آذربایجانجا، فارسجا و هر ایکی دیلده بیرگه)، همچنین اثره یازلمیش تضمین، نظیره و جاوابلاری، شاعیر حاقیندا خاطیره‌لری، ائله جه ده دیگر اثرلرینی نشر ائدیرلر .

ایلك كيتابینین (۱۹۲۹) نشریندن دوغان سئوینج دوغولارینی یاشامادان سورگونه گؤندرین شاعیر آرتیق بیر- بیرینین آردینجا چاپ اولونان کیتابلارینین دوغوردوغو فرحلی حیس لرین آغوشوندا یئنی- یئنی صنعت نومونه‌لری یارادیر و چاا تقدیم ائدیر .

۱۹۵۴-جو ایله "خیتام" نشریاتی (تهران) اثرلرینین دؤرد جیلدلیگینی، «مهریگان» نشریاتی "شهریار-۲، مثنویله، قصیده لر و پراکنده شعرلر» دن عبارت دیوانینین ایکی جیلدینی (تهران، ۱۹۵۶) و «شهریار-۳، شهریار مکتبی» آدی ایله دیوانین اوچ جیلدینی (تهران، ۱۹۵۷)، «شفق» نشریاتی (تبریز، ۱۹۶۴) ۷۶۰ صحیفه حجمینده دیوانینی، اوستادین اؤز خطی ایله اوزرینده موعین دوزله‌یشلر آپاردیغی اثرلرینین ۳-جو چاپینی ۱۹۶۴-جو ایله «سعدی» نشریاتی، اوچ جیلدلیگینین ۲-جی چاپینی ایسه «واحید» نشریاتلاری چاپ ائده‌رک شهریار سئورلرین موحاکیمه‌سینه وئرمیشلر. نوصرت الله فتحی آتسباکین (آتش بیگی-ای.ف.ش.) «یادی از حیدربابا» (حیدربابانی خاطیره‌لارکن، تهران، ۱۹۶۴)؛ «دیوان» ین ۵ جیلدلیک کولیاتتی (تبریز، ۱۹۶۷)؛ دوکتور م.مورتضونین موقدیمه‌سی ایله «حیدربابا» نین ایکی حصه سی (تبریز، ۱۹۶۷)؛ محمد علی فرزانه‌نین «شهریار و حیدربابا» (تهران، ۱۹۷۹)؛ یحیی شئیدانین دؤرد دفعه نفیس شکیلده چاپ ائتدیردیگی «شهریار و آذربایجان دیلینده اثرلری» (تبریز، ۱۹۶۶)؛ سیروس کمربین «شهریارا توحفه» (تبریز، ۱۹۸۴)؛ ایسماعیل تاجبخشین «برگزیده اشعار ترکی و فارسی» (تبریز، ۱۹۸۴)؛ حمید محمدزاده نین ۱۹۸۷، ۱۹۸۸، ۱۹۸۹، ۱۹۹۱ و ۱۹۹۶-جی ایلرده تهراندا نشر ائتدیردیگی «محمدحسین شهریار. کولیات دیوان تورکی»؛ ش.کریمین «سهندییه» (زنجان، ۱۹۸۹)؛ سید محمدحسین موبتینین «به یاد شهریار» (شهریاری یاد ائدرکن)؛ با موقدیمه مئهدی روشن ضمیر و یحیی شئیدا (تبریز، ۱۹۸۹)؛ بؤیوک نیک اندیشین «خاطیرات شهریار با دیگران» (شهریارین باشقالاری ایله خاطیره‌لری، تهران، ۱۹۹۱)؛ «حیدربابا یا سلام» میرصالح حسینین ترجمه‌سینده (تهران، ۱۹۹۱، ۲۳۹ س.) و دوکتور سید محمدعلی سجادییه‌نین فارس دیلینه یئنی ترجمه‌سینده (نوصرت الله فتحینین موقدیمه‌سی ایل، تبریز، ۱۹۹۳)، ائله جه ده اثرلرینین ۴ جیلدلیک تام کولیاتتی - «دیوان شهریار» (تهران، ۱۹۹۲) کیتابلاری اوستاد شاعیرین ادبی- بدعی ایرتینین نشری و تدقیقینه میثلسیز هدیه دیر. بو کیتابلارین ترتیبچی و ناشیرلری گؤرکملی ادبیاتشوناس، تانینمیش عالیم، شاعیر و یا ناشیرلردیر. اولنار شاعیرین اثرلرینه یازدیقلاری درین مضمونلو موقدیمه، علمی شرح و یا تحلیللرینده گونئی آذربایجاندا، ایراندا، ائله جه ده دونیانین

آذربايجان توركجهسى و فارس دىلى آنلاشيلان موختلېف بۆلگه لىرىندە باشايان خالقلار يىن حياتى و دونيا گۆرۈشۈندە، ادبىياتلار يىندا شەھىرىيەر يىن، «ھىدربابا» نىن اوباتىدىغى تائىرىن، توتدوغو مۇوقئعدن بىت ائدىر، اونون «اىرمىنجى عصر شىرقىنىن پوئىزيا گونشى» اولدوغونو وورغولايىرلار .

۱۸ دىكابر ۱۹۵۳-جو ايلده «ھىدربابايا سالام» يىن ايلك نىشرىنە يازدىغى موقئىمەدە عبدالعلى كارنگ ھىچ بىر ادبى مکتبىن تائىرى آلتىنا دوشمە يەرك پوئىزيا دا اۋز يولونو موعىنلشدىر ن شەھىرىيەر يوكسك قىيمتلندىرىدى: «شەھىرىيەر ھىچ بىر مکتبىن تائىرى آلتىنا دوشمە يىب. بو گۆزل و باكىر (باكىرە - ائ.ف.ش.)، معنالار، اويناق و خوشاگلن اوسلوب تىكجە اونون ساغلام دۇوقو و قودرتلى طبعىنىن محصولودور». (۱۴.ص.۱۱۷).

تواضعكار شاعىرىن يازدىقلار يىنا چوخ جىدى، طلبكار و تنقىدى موناسىبت بىلەدىگىنى، بو اوزدن دە ائىرلىنىن ديوان شىكليندە چاپىنا اوزون مودت اىذن وئرمەسنى شەھىرىيەر يىلک دۇرد جىلدلىك ديوانىنىن ناشىرى على زھرى بئله اىضاح ائدىر :

... شەھىرىيەر، اصل صنعتكار كىمى، اۋز يازدىقلار يىنىن ان قدار، ان رحمسىز، گۆزوندىن ھىچ بىر شئىي قاجىرمايان تنقىدچىسىدىر. بونا گۆرەدىر كى، اونون ائىرلىرىنە عاشىق اولان اوخوجولار يىن تىكرار- تىكرار ائىدىكلرى آرزو، تىكلىف و خواھىشلەر باخماي اراق، ائىرلىرىن كولىياتى اىندىيە قدر چاپ ائدىلمە مىشىدىر. بونون بىر جە سببى وارسا، او دا بوندىن عىبارتدىر كى، شەھىرىيەر اۋزونو، ھلە ائىرلىرىنى ديوان شىكليندە نىش ائىدىرىمك درجەسىنە يوكىلمىش بىر شاعىر حساب ائىمىر (۶.ص.۱۱). " چونكى او، بوتون بۇيوك، مونتگىر شاعىرلر كىمى دوشونوردو كى، اوخوجو مەبىتىنى، دىقت و ايلگىسىنى دايم ساخلاماق اوچون... «شاعىر گرک اۋز حۇرمىنى ساخلاسىن، اوخوجولار دا رحىمى گلىسىن... ھر شئىي چاپ ائىدىرىمك اولماز» (۷.ص.۱۱).

مئھدى روشن ضمىر صنعت آداملارى، سۇز اوستالارى ايله عادى پئشە صاحىبلىرى آراسىندا اولان فرقى اۋزونە مەصوص اىنجەلىكلە آچىر، «ھىدربابا» يا عوموم خالق مەبىتىنى سىبىلىنى، سىرلىرىنى آچىقلايىر: - «آغايى شەھىرىيەر، منجە، بىزىم كىمى عادى آداملارلا سىزىن كىمى صنعتكارلار آراسىندا اولان فرق بودور كى، حيات صحنە سىندە بىزىم گۆردوكلرىمىزى و گۆرمەدىكلرىمىزى سىز دئىە بىلىرسىنىز، اىضاح ائدىرسىنىز و بىزىم بىر آنلىغا گۆردوكلرىمىزى سىز ابدىتە چئو بىرسىنىز... دوغردان دا، اگر ھوگو و رنىئسانسچىلار اولماسايدى، بو گون يوز ايللر كئچدىكىدن سونرا ژوليلر و ھئلىلر بئله جە اۋيونمزدىلر. اگر شەھىرىيەر اولماسايدى، ھىچ كس ھىدربابانى تانىمازدى» (۷۱.ص.۴۳۶).

"يادى از ھىدربابا" (ھىدربابانىن خاطىرەسى) كىتابىنا ن. آتسابك درىن وطنپورلىك روخوندا يازدىغى موقئىمە- مقاله سىندە شەھىرىيەر پوئىياسىنىن حيات قوۋەسىنى، ايدراكى و تربىە وى اھمىتىنى، فلسفى عومومىلشدىرمە گوجونو تىليل سوزگىچىدىن كئچىرمىشىدىر. ادىب «ھىدربابايا

سلام» منظومه سینین ایلك اوخونوشداجا اونون روحوندا یاراتدیغی تلاطوملری، آذربایجان خالقینین مودریکلیگینین، ساده لیگینین، بؤیوکلوگونون، عظمت و وارلیغینین کؤورک بدیعی دیلله وصفینی دیله گتیریر: «کیتابین واله اندیجی موقدیمه سیندن باشلا یاراق سونونادک ائله اوراداجا اوخویوب قورتاردیم... پوئمانین هر کلمه سیندن بال تۆکولور، هر میصراع سیندان شکر یاغیر. بو اثر جاذیبه لی، رؤیالی و هوش آپاراسیدیر... منیم دوغما یوردوم شاعیرین دوغولدوغو یغردن او قدر اوزاق اولمادیغینا گؤره، بورادا قلمه آلینان طبیعی منظره لر، خالق عادت لری، ائل مراسیملری بیزیمکیلرین عئینی ایدی. اثری او قدر اوخودوم کی، چوخ بییتلرینی ازبرله دیم. آخی من ده اؤز وطنیمی چوخ سئویرم» (۲۹. ص. ۴). اؤن سؤزده مؤلیف ایندییه دک پوئمایا یازیلان دیرلی و معنالی موقدیمه لردن ایکیسینی - مئهدی روشن ضمیرین «شهریارین یارادیجیلیغینین بعضی خصوصیتلری» آدلی تحلیل خاراكتئرلی یازیسینی و عبدالعلی کارنگین ملاحظه لرینی داها یوکسک قییمتلندیریر، همچین رؤوشن ضمیرین موقدیمه سیندن چوخ تاثیرلندیگی بیر پارچانی دا اوخوجولارا تقدیم ائدیر .

سید محمدحسین موبتین ده ترتیبات وئردیگی «به یاد شهریار» (شهریاری یاد ائدرکن) کیتابیندا آذربایجان معاریف ایداره سینین مودیری مئهدی روشن ضمیرین و یحیی شیدانین موقدیمه لری ایله یاناشی، اؤزونون پوئمانین تاثیر ائتیندا قلمه آلدیغی ۴۹ صحیفه لیک دیرلی دوشونجه و ملاحظه لرینی، همچین ۲۴۵- جی صحیفه دن باشلا یاراق ۵۱۲- جی صحیفه یه قدر ۱۳۱ شاعیرین اوستادا حصر ائتدیکلری شعر لری، «حیدربابایا سلام» جاواب و نظیره لری وئرمیشدیر .

خاطیرات شهریار با دیگران» دا شاعیرین یاخین دوستو و مسلکداشی بؤیوک نیک اندیش شهریار دونیاسینا داها باشقا یؤندن یاناشمیش، اوستادین یاشانتیلارینین ان یاددا قالان جیزگیلرینی یاشاتماق و باشقالارینا دا چاتدیرماق یولونو توتمودور. شهریارلا ۱۹۵۵- جی ایلدن دوستلوق ائدن وفالی نیک اندیش اوستادین ضیالیلارلا، شاعیر، عالیم و دیگر صنعت آداملاری ایله گؤروش لری، اونلار حاقیندا دوشونجه و فیکیرلرینی قلمه آلمیشدیر. بورادا شهریارین ۴۷ نفر علم، شعر، صنعت آدامی ایله اونودولماز گؤروش لری و خاطیره لری اؤز عکسینی تاپمیشدیر .

۱۵ ایلدن آرتیق بیر دؤور عرضینده شهریارین یارادیجیلیغینی ایراندا داها چوخ تبلیغ ائدن، عئینی زاماندا شعرلرینی، دئمک اولار کی، هر نؤمره سینده درج ائدن «آزادلیق قوشو» «وارلیق» ژورنالی اولموشدور. ایران آذربایجانلیلارینین معنویات منبعینه چئوریلن آنا دیللی " وارلیق" ژورنالینین ناشیری و باش رئاكتورو دنیا شؤهرتلی جراح، ادبیاتشوناس و ادیب، دوكتور جاواد هئیتدیر. اونون دوغما آذربایجان دیلینده " وارلیق" ژورنالینی درج ائتمه سی خبری او زامان شهریار سون درجه سئویندیرمیشدی. او، اؤز آرزو و سئوینجینی بئله ایفاده ائتمیشدی :

" وارلیق" نه بیزیم تکجه آزادلیق قوشوموزدور،

بیر موژده ده وئرمیش بیزه همکارلیغیمیزدان .
به به نه شیرین دلیلی بو جنت قوشو طوطی،
قندین آلیب ایلهم ایله دیندارلیغیمیزدان .
...بیرلیک یارادین سؤز بیر اولا بیز کیشیلرده،
یوخولقلاریمیز بیتدیره جک وارلیغیمیزدان (۲.ص.۴۸).

جاواد هئیت «وارلیق» مجموعه سینین ایلک سایلاریندا شهریار ایرثی باره ده یازدیغی آردیجیل، سلسیله مقاله لری ایله یاناشی، باشقالارینین دا یازیلارینی چاپ ائتمیشدیر. او، «وارلیغ»ین ۱۹۸۸-جی ایل ۶۹-جو ساینی ایسه بوتونلوکله سؤنمز پوئزییا گونشی شهریارا حصر ائتمیشدیر. بورادا دونیادان کؤچ ائدن شاعیرین صنعت دوستلارینین ویداع چیخیشلاری، مقاله، سون سؤز و شعرلری وئرلمیشدیر .

"وارلیق" ژورنالینین ۱۹۸۸-جی ایل سئنتیابر اؤزل ساینیندا «شهریارین عزیز خاطیره سینه بیر دسته گول» سلسیله سینده گونشی و شیمالی آذربایجانین گؤزکملی شاعیرلری، نائیرلری، تانینمیش تدقیقاتچی عالیملری: دوکتور حمید نیطقی «شاعیر شهریار» و «او، شهریارین خاطیره سیدیر»، غ.بئگدیلی «شاعیر و طبیعت»، گ.صباحی «اوستاد شهریار»، ع.سرهنگی «شهریارین ماتمینده»، ب.ائلچین «شهریارا سون ویداع»، ن.افشاری «ایکی گوزگو»، ب.آذر اوغلو «شهریارین دالینجا»، م.ایبراهیموو، آ.زامانوو، ج.هئیت «اوستاد محمدحسین شهریار»، ای.هادی «آنالار اوخشاماسی»، ص.سرداری نیا «شهریار و آذربایجان»، ح.محمدزاده «حیدربابا یالقیز قالدی» و ج.محمدعلی گولچینین «شهریارا سلام» ادلی مقاله لرینده اوستادین زنگین فیکیر عالمیندن، کؤنول چیرپینتیلاریندان صؤحبت آچیر، اونون آذربایجان دیلینین صافلاشماسی اوغروندا آپاردیغی موباریزه دن بحث ائدیر، بؤیوک شاعیرین ابدی آیریلیغیندان دوغان سونسوز کدرلرینی بیلدیریرلر. ا.سرهنگی شاعیرین خاطیره سینه درین احتیرام علامتی اولاراق حیاتینین علامتدار آنلارینی ابدیلشدیرن ۲۱ عدد فوتوشکی «شهریار آلبومو» آدی ایله چاپ ائتمیشدیر. گونشی آذربایجانین اونلو شاعیر و ادیلریندن بیر اولان بهرام ائلچینین «...سؤز مولکونون سونونجو مطلق سولطانی سون گونه قدر حؤکمونو سوردوردو» (۴۵.ص.۵) - قناعتی شهریارین آذربایجان، ائله جه ده شرق ادبیاتیندا فتح ائدیگی زیروه دن سوراق وئیر. شهریارین خوشبخت طالعی اثری اولان «حیدربابا سلام» پوئماسی دونیانین ۷۶ دلینه ترجمه اولونموشدور. شعر - صنعت عاشیق لرینین «حیدربابا شاعیری» آدلاندیردیقلاری قودرتلی سؤز اوستاسی سید محمد حسین شهریارین بو اثری تکجه گونشی آذربایجاندا و ایراندا دئییل، بوتون یاخین شرقده و دونیانین بیر سیرا اؤلکه لرینده اونا میثیلسیز شؤهرت قازاندیرمیشدیر. ادبیاتشوناسلارین اکثریتی «حیدربابا سلام» پوئماسینی شاعیرین شاه اثری کیمی قییمتلندیریر. قوزئی آذربایجانین اوخوجولارینا دا شهریار محض

«ھىدربابايا سالام» پوئىماسى تانىتىدۇمىشدىر. ۱۹۵۸-جى يىلدا فىلولوگىيا ئىلمى نامىزدى ھىمىد مۇھىمىزادە «ادىيات و اينجەصنعت» قىزىتىندە مەلۇمات خاراكتىلى «شەھىرى تىبرىزى» ادلى مەقالەسىندە بىر قېتىم شەھىرىن ھىياتىندەن، يارادىچىلىقىندەن، ئالە ھە دە «ھىدربابايا سالام» پوئىماسىنى بىر سىرا مۇزىتلىرىندەن ھىت ئىدىر :

"ھىدربابايا سالام" پوئىماسىنى «سەيد مۇھىمىدھىسەن شەھىرىر اۋز اوشاقلىق دۇۋرونە، قوئىنۇدا بوى اتدىغى ھىدربابا داغىنا ھىصر ائىتمىشدىر. يىتمىش آلتى بىندەن عىبارت اولان بو پارچالارىن ھەر بىرى اينجە، گۇزل و رئال سۇز مەنىاتورلىرىدىر» (۵۳.ص.۵).

ھ.مۇھىمىزادە شەھىرىن بىدىغى يارادىچىلىغا چوخ گىنج ياشلارىندەن باشلامسى، ھەلە ۲۵-۲۰ يىل اۋنچە شەھىرىن گونى اذربايجاندا، ئالە ھە دە ايرانىن بىغى قىزىت و ژورناللارىن ھىصىفە لرىندە چاپ اولونمىسى، اوخوجولارىن درىن ھۇرمەت و اھتىرامىنى قازانمىسى بارەدە مۇھىتلە سۇز اچىر. ھ.مۇھىمىزادە يازىر كى، شەھىرىر «اىكىنچى دۇنيا مۇھارىبە سى دۇۋرونە فاشىزمى كىسكىن تىنقىد ھەدىنە چىۋىرمىش، بو مۇناسىبتە اىكىنچى دۇنيا مۇھارىبە سى ھاقىندا يازىلمىش بىدىغى ائىرل سىراسىندا گۇركىلى يىر توتان «استالىنقىراد قەھمانلارى» پوئىماسىنى قىلمە آلەمىشدىر .

او، فاشىزمى «اىمپىرىالىزمىن شىرقە تۇرتىدىكى جىنايتلرىن اوزرىنە يىنى بىر جىنايت» ادلاندىرمىشدىر. بو ائىرىندە شەھىرىر يامان گونە دوچار اولانلارى بىرلىبە چاغىرىر. چونكى بىرلىك غلبەنىن، سەادتىن ان مۇھىم تەمىناتى و باشلىجا شىرطىدىر .

بۇندەن سۇنرا اذربايجان اوخوجولارى شەھىرىر اىسماعىل جەغىرىپورون تىرجومەسىندە بىر قېتىم شەھىرىن «اذربايجان» شەھىرىر اىلە تانىش اولمۇشلار. يىرى گىلمىشكىن دىكى كى، مۇشەھۇر «اذربايجان» غىزلىنىن بىدىغى تىرجومەسى مۇھى شەھىرىر.ف.سادىغا مۇھىمىدۇر. دۇرد اىلدەن سۇنرا، «ادىيات و اينجەصنعت» قىزىتىنىن ۳۰ اىيون ۱۹۶۲-جى اىل تارىخلى ساىندا غولام ھىسەن بىگدىلى شەھىرىن «ھىدربابايا سالام» پوئىماسىنى بىر قېتىم ھىصە سىنى يازمىسى بارەدە مەلۇمات وئىر. ائىردەن بىر پارچە نۇمۇنە گىتىرىر. او، يازىر: «اوتوز اىل غۇرىت ائىلردە دولاشىب سۇنرا دوغما يوردۇنا قاىدىان شەھىرىر پوئىمانىن بىر قېتىم ھىصە سىندە اوزون اىلردەن سۇنرا ائىدىغى تائۇراتدان اورك اغرىسى اىلە دانىشىر: دوستلارىنىن، كۇنۇل ھەمىلەرنىن آرتىق دۇنيانى تىرك ائىتمەسىندەن، انا يوردۇنۇن «اغ كىفەنە بورۇنمەسىندەن» دوغان قىل ھىچقىرىقلارىنى وىرقلە كۇچۇرور. ۱۹۶۳-جى يىلدا غ.بىگدىلى «سەيد مۇھىمىدھىسەن شەھىرىر» ادلى كىتابچاسىنى دا نىش ائىدىرىر. ھەمىن كىتابچاسىندا غ.بىگدىلى شەھىرىن ھىياتى ھاقىندا قىسا مەلۇماتلا كىفائىتلىمىش، زىنگىن يارادىچىلىغىنىن يالىز «بىغى خۇصۇسىتلىرىندەن» دانىشمىشدىر. او، شەھىرىن ائىرلىنى مۇۋسۇع مۇختىلىغىگىنە گۇرە اوچ ھىصە يە بۇلمۇشۇر: مۇھىت لىرىكاسى؛ اىجتىماعى- سىياسى شەھىرىر؛ اىتھافلار، دوستلارىنا و باشقالارى ھىصر ائىدىكى شەھىرىر و خاطىرەلر .

لاکین پوئیک فیکرین و حیستین، عاگیل و ایستعدادین دایم وحدتده اولدوغو، دیلینین آیدینلیغی، الوانلیغی، روبابینین آهنگدارلیغی، ریتمیکیلیگی ایله سئولیب- سئچیلن شھربار پوئیبیاسینین موعین مزیتلرینی آچیقلایان تدقیقاتچی غ.بئگدیلینین «او، موباریز شاعیر مؤوقعیینه یوکسله بیلیمیر» (۱۲.ص.۴۴) فیکری ایله راضیلاشماق غئیری مومکوندور. عالیم همین فیکرینی شھربارین اثرلرینده محض «رنال اینسان عشقی ایله برابر ایلاهی عشقی ده ترنوم ائتمهسی، کلاسیک شعرین تاثیری ایله صوفیانه یازماسی، اؤزونو درویش آدلاندیرماسی» (۷.ص.۴۴) و سایر ایله اساسلاندیرماغا چالیشیر .

فیکریمیزجه، شھربار موباریز شاعیردیر. اونون زنگین یارادیجیلیغی بونو سؤیلمهیه اساس وئیر. تکجه «آذربایجان» شعرى میلیونلاری یثربندن اوینادیب سیلاھا ساریلماغا، اودلار یوردو، ارنلر اولاغی آذربایجانین شیر بیلکلی اوغوللارینی، اثرکک تینه تلی قیزلارینی موباریزه مئیدانینا آتیلماغا روحلاندیرماق قودرتینه مالیکدیر. اوستاد شاعیر تکجه «آذربایجان» شعرى ایله یارانیشدان بری باشی بلالار چکمیش یوردوموزون موصیبتلری بارهده تام تصوور یارادیر، تاریخین سرت گردیشلرینی گؤزلریمیز اؤنونده جانلاندیریر :

تأسوفله دئمهلیم کی، تورکون ازلی- ابدی دوشمنلریله بیرلیک نومایش ائتدیرن بعضی میلی ساتقینلاریمیز بو گون ادبیات خزینهمیزه ده ال اوزاتماقدا، داهیلریمیز، کوریفئی صنعتکارلاریمیزا آچیق- آشکار قارا یاخماقدا، حتی ایبرمینجی عصرین فنومئنی اولان شھرباری نارکوتیک آلودهچیسى، مداح شاعیر آدلاندیرماقدا، موختلیف اورک بولاندیرجی سؤز- صؤحتلر یایماقدا دیرلار. بو سؤز- صؤحتلردن بیرى ده "آذربایجان" شعرى اطرافیندا جریان ائتمکده دیر. بونو ایدعا ائدنلر یئنه ده کؤهنه هاوا چالانلار، دوشمن دگیرمانینا سو تؤکنلردیر. یئنه ده مین تأسوف حیستی ایله فئید ائدیرم کی، "بیزه خاریجی دوشمن لازیم دئییل، سایی اؤزوموزدن اولان بالتلار کیفایتدیر"، - سؤیلهینلر، سهو ائتمیرلر. اکرم آلیسلی کیمیلردن بعضیلری دئییرلر کی، گویا گؤزل شاعیریمیز، عقیده لی ضیالیمیز فیکرت صادق (کاش اونلار دا وطنی ائله فیکرت صادق قدر سئوه بیلیدیلر!) شھربارین مشهور "آذربایجان" غزلینی ۱۹۸۸- جی ایلده مئیدان حرکاتی زامانی ترجمه ائدیپ و اثر حرکاتین گئدیشی زامانی سسلندیرلیب و شاعیر مشهور غزلی سانکی یئنیدن یازیب و اساس متنه بعضی بئیتلر علاوه ائدیپ. دوغرو دور، بو مؤحتشم غزلین موباریزه یه چاغیریش، عوصیانکارلیق روحو مئیدان حرکاتی ایله سسلشدیگینه گؤره همین تاریخی گونلرده اوخونوب. آنجاق "آذربایجان" غزلینین ۱۹۸۸- جی ایلده دالغالانان مئیدان حرکاتی زامانی ترجمه ائدیلمه سیله باغلی مولا حیظه دوغرو دئییل. چونکی شاعیرین "آذربایجان" غزلینین ترجمه سی شھرباری یاخیندان تانیان، اونونلا یارادیجیلیق علاقه لری قورآن، شاعیرین حیاتی و بدیعی ایرثی حاقیندا هله ۱۹۶۳- جو ایلده ایلك مونوقرافیا یازان پروفئسور غولام حسین بیگدیلی (بئگدیلی) اؤز

تدقیقاتیندا فیکرت صادیغین ائله همین ایلده ائتدیگی ترجمه‌دن سیتاتلار وئرمیشدیر. حتّی بگدیلی ۱۹۶۶-جی ایلده اوستاد شاعیرین "سئچیلیمیش اثرلری"نی ده چاپ ائتدیرمیش (باکی، آذرشر، ۱۹۶۶) و همین ترجمه‌نی ده بو کولیاتا سالمیشدی. بیرجه مسئله نی قئید ائتمه یی اؤزومه بورج بیلیرم کی، فیکرت صادیغین ائتدیگی چئویرمه سطری ترجمه دئیل، سربست بدیعی ترجمه‌دیر و او، شهربارین غزلین میصراعلاریندا احتیوا اولونان فیکرلرینی تحریف ائتمه‌ییب، ساده جه شاعیر تخیولونون دیکته‌سیله آذربایجان تورکجه‌سینه اوغونلاشدیریب. چونکی داهی شهربارین غئیری-عادی ایستعدادی، طبعی واردی و یئری گلنده سؤزونو دئمیه جسارتی چاتیردی. ۱۹۸۸-جی ایل مئیدان حرکاتیندان چوخ- چوخ اؤنجه شهربارین "سئچیلیمیش اثرلری"نده (باکی، آذرشر، ۱۹۶۶) یئر آلمیش همین غزلی تدقیقاتیمیزین بو یئرینده وئرمه یی مقصده اوغون ساییریق.

قید ائدک کی، اوستاد شهربارین اثرلری آراسیندا ان چوخ دارتیشما مؤوضوعوسونا چئوریلن فارس دیلینده یازدیغی "آذربایجان" غزلینین ترجمه‌سینده کی یانلیشلار، اوریژینال متنین چئویریسینده اولان ناقیضلیکدیر. آچیغی، بو باره‌ده بحث آچماقدان، موباحیثه آپارماقدان یورولمایان جناب ع.فردینین سؤزلرینه گؤره (مودثرن.آز)، "آذربایجان" غزلینین حقیقی و مضمونونا گؤره تام فرقلی نوسخه‌سی ۱۹۴۱-جی ایلده قلمه آلینیب و "با یاد آذربایجان" آدلی همین غزل شهربارین فارسجا دیوانینین بیر جیلدینه داخل ائدیلیب. یعنی، بو شعر ۱۹۴۱-جی ایلده سووئت قوشونلارینین ایران اراضیسینه موداخیله‌سی دؤورونده یازیلیب. همین واخت موتفیق اوردولاری دا اؤلکه‌نین جنوب و شرق اراضیلرینده نظارتی اله کئچیریب "لرمیش... نه فرقی وار، شهربار بو غزلی "به یاد آذربایجان (آذربایجانی خاطرلارکن)", یاخود ساده جه "آذربایجان" آدی ایله هانسی تاریخده یازیب، ۱۹۴۱-جی ایلده، یاخود اوندان سونرا... زامانیندان آسیلی اولمایاراق شهربار بو غزلینده یئنه ده "لیریک من"ینه صادیق قالب، خالقینین باشیندان کئچنلری، اوزلشدیگی چتینلیکلری بؤیوک جسارتله قلمه آلیب، - ابدی آذربایجان سئوداسینی، اولو یورد سئوگیسینی، تورکچو- وطنچی مؤوقعیینی سرگیله‌ییب... حتّی اورمو گؤلونون بوگونکو قارا گونونو ده حساس شاعیر او واختلاردان دوپوب و بو بئیتده مؤوجود منظره‌نی نئجه ده دقیقلیکله تصویر ائدیب: اورمیانین گؤز یاشینا باخ، سالماس و خویون اورک قانی ایله، قاریشاراق دریا اولوب و آذربایجانی کؤکوندن قوپاریب..."" اورمو- تورکون ایلك بئشیگی، سئوگی اوجاغی" آدلی یازیمدا اورمو گؤلونون آرتیق قوروماق اوزره اولدوغونو، سانکی سون نفسلرینی چکدیگینی بدیعی نومونه‌لر اساسیندا ایشله‌میشم و اوستادین بو بئیتیندن خبرسیز اولدوغوم اوچون، تأسوف کی، همین یازیمدا بحث ائتمه‌میشم... بو بئیتی و دیگر اوچ بئیتی ده بیزه تقدیم ائتدیگی اوچون عسگر فردی جنابلارینا تشکورو مو بیلدیریرم...

آنجاق اونوتما یاق کی، شعرین یازیلما تاریخینده ده حورمتلی همکاریم سهوه یول وئیر، چونکی ۱۹۴۱-جی ایلده شاعیر بونالیما ایدی و روحی سارسینتیلاردان هله کی، قورتولا بیلیمه میشدی، آناسی کؤوکب خانیم تبریزدن تهرانا گله رک اوغلونون دردینه ملهم اولماق اوچون چابا گوستریردی... و ع. فردی بو یانلیشلیغا یول وئرمکله برابر، تقدیم ائدیگی سطری ترجمه متنینده ده تله سیکلیک نومایش ائدیریب، سهواً اورپژینالداکی بیر بئیتی، طبیعی، ف. صادیقین "ایختیصار ائدیگی" بئیتلردن بیرینی وئرمه یی "اونودوب". م. محمدی یازیر کی، "ع. فردی غزلین سطری ترجمه سینده ده خطالارا یول وئریب. بئله کی، او، شعرین ۲-جی بئیتینده موخاطبی، یعنی موراجیعت اوبئیکتینی دگیشدیریب؛ بئیتده آذربایجانا موراجیعت اولونمور. داها ۲ بئیتی (اورپژینالدا ۵-جی و ۱۰-جو بئیتلر) ایسه غئیری دقیق ترجمه ائدیب. همین بئیتلرده او یغون اولراق، فرهاد و شیرین، ضحاک و کاوه سوژنتلرینه ایشاره ایله اوبرازلار یارادیلیمیشدیر :

ضحاکیان مرکزی بیرون برند از حد ستم،

تا سر بر آرد کاوه حداد آذربایجان .

"مرکزده کی ظالم لر حددن آرتیق ظولم ائدیرلر،

قوی آذربایجانین قهرمان اوغلو باش قالدیرسین).

حالبوکی سطری ترجمه ده همین اوبرازلیق یاریمچیدیر، یاخود دا معنا ایتمیش، آنلامسیزلیق یارانمیشدیر. بئشینجی بئیتی ع. فردینین چئویریسینده اوخووروق:

بیسوتون اینقیلابدا، شیرین شکر وطن اوچون

کولونگ وورموش فرهاد کیمی زامان- زامان آذربایجان .

حالبوکی بئیتین دقیق ترجمه سی بئله دیر:

اینقیلاب بیسوتونوندا وطن شیرینین شووقو ایله

آذربایجان فرهادی اؤز باشینا چوخ کولونگ ووروب".

م. محمدی ع. فردینین "بیسوتون اینقیلابدا" ایفاده سینی آنلامسیز، "شیرین- شکر" عیباره سینی ایسه یئرسیز ساییر، اونون بگه نمه دیگی، هر یازی و موصاحیه سینده دؤنه- دؤنه قینادیغی ف. صادیقین ترجمه سینده ایسه بئیتین معناسینین داها دقیق وئرلیدیگینی بیلدیریر:

بیسوتون اینقیلابدا شیرین - وطن اوچون فرهاد

کولونگ وورموش اوز باشینا، زامان- زامان، آذربایجان!

بیلیرک کی، سایین عسگر فردی فیلولوقدور و فیلولوق ان آزیندان بئله یانلیشلیغا یول وئرمه مه لیدیر... او، ف. صادیقی غزلی یانلیش ترجمه ائده رک ساختاکارلیغا یول وئریدیگینه گؤره آرامسیز تنقید آتشینه توتدوغو حالدا، اونون سطری ترجمه سینین ۱۴-جو و ۱۲-جی بئیتلرینی، ۵ و ۶-

جى بئىتلەرنىسە بىر مېصراعسىنى اورىژىنال متن كىمى تەقدىم ئىدىر، فارسجا اولان بو متىن ترانسكرىپسىياسىندا ايسە بىر سىرا سەھولرە يول وئىرىر. او، "نە قدر ايران عاشىقى اولدوغونو آنلاماق اوچون اوستادىن اؤز شعرلىرىنى اوخوماق لازىمدىر. آذربايجانين هر زامان ايرانين گؤزو اولدوغو پهلوى و آريان دىللەرىنىدە بئشىگى اولدوغونا داير صۇحبتلىرى دە مۇوجوددور (۱۵۲)"، - دئىەرەك شېرىارين مۇوقعەسىنى دە موداكىرەيە چىخارماغا جەد ئىدىر. دوغروسو، بونا نە درجەدە احتىياج اولدوغونو آنلامىرام: شېرىارين بوتون عمللىرى، ياراتدىغى زىنگىن بىدىعى ايرت و موصاحبەلىرى اصل شاعىر "ئىلىنن، يوردونون اوغلو، ياشادىغى اۆلكەنن و طنداشىدىر" فىكرىنن - حۇكومونون تصدىقى دئىلىمى؟! اىستىر - اىستەمز سوال دوغور، ائلە ايسە مقصد ندىر؟!

دكتر. محمدى "آذربايجان" شعرى ساختا دئىيل!" ادلى مقالهسىندە دوروما آچىق موناسىبت بىلدىرىر و يازىر كى، (۱۵۳) ع. فردىنن نىتى شېرىارى ايرانچى بىرى كىمى گؤسترمكدىر، اونون "آذربايجان" آ اعتراضى دا بوردان قايناقلانىر. لاکىن بو مسئلەدە بىر معنالى مۇوقعە سرگىلەمك اؤزونو شېرىار يارادىجىلىغىنن بىلىجىسى كىمى تەقدىم ائدن شىخە ياراشماز. همىن مۇوضوعدا شېرىارين باخىشلارى كىفایت قدر مورگىدىر. شېرىار ايرانچىدىرسا دا، آذربايجان مركزلى ايرانچىدىر. "آذربايجان" شعرىنن فارسجاسىنى شېرىارين اؤز ايفاسىندا دىنلە يىن (۱۵۴). اورادا اؤزو اىضاحات وئىرىر كى، آذربايجان ايرانين مركزىدىر، اونا گؤره دە اؤزونه لايىق موناسىبت گؤرمەلىدىر. ائلە همىن شەردە تهران حاكىمىتىنن، "ايراندارلارین" آذربايجانا اؤگى موناسىبتىدن سؤز آچىر. شېرىارين بو قدر آذربايجانچىلىغى بىزە يىتر و عسگر فردى كىمىلر بونو اؤرت - باسدىر ائتمەيە جەد ائتمەسىنلر، فايداسى يوخدور.

تأسوفلە قئىد ائدىرىك كى، غزلىن تام متنى الدە اولونمادىغىندان باكى نىشرلىرىنن هامىسىندا "آذربايجان" شعرى ۱۱ بئىت حجمىندە و شاعىر فىكرت صادىقین چئورىسىلە يايىملانمىشدىر. شىرقشوناس عالمى مسىح آغا محمدى دە يازىر كى، ف. صادىقین چئورىدىگى "شەر هئچ دە ع. فردىنن دئىگى كىمى، ساختا دئىيل، يعنى اورتادا هانسىسا فالسىفىكاسىيا فاكىتى يوخدور. بلکہ دە او، ترجمەنى قوصورلو و يارىمچىق آدلاندىرسايدى، اونونلا بىرطەر راضىلاشماق اولاردى. لاکىن اونون: "بۇيوك احتىماللا ساختا "آذربايجان" شعرىنن مۇلىفى ائلە فىكرت صادىقین اؤزودور" ، "...بو شعرىن شېرىارا هئچ بىر عايدىتى يوخدور. اونون فارسجا يازىلدىغى و گوبا فىكرت صادىقین ترجمە ائتمەسى آغ يالاندىر" كىمى فىكىر و حۇكملىرى ان آزىندان فىلولوق ياناشماسى دئىيل... ("مودئرن. آز)

شاعىر فىكرت صادىق ايسە بو شعرىن ترجمەسىنە گؤره چوخ ازىتلر چكدىگىنى، يئرسىز هوجوملارلا معروض قالدىغىنى دئىيب و ترجمەنن يارانما پروسئسىنە ايدىنلىق گىتيرىب: "چوخلارى ائلە بىلىرى كى، من بو شعرى ۱۹۸۸-جى ایلدە، "مئىدان حرکاتى" زامانى چئورىمىشم.

اما ائله دئییل، شعرى من هله طلبه ایکن ترجمه ائله میشم. ۱۹۶۱-جی ایل ایدی. باکی دؤولت اونوئورسیتئتینده تحصیل آلیر، سونوجو کورسدا اوخوبوردوم. دیپلوم ایشیمین مؤوضوعسو "محمد هادینین شعرلی"، دیپلوم رهبریم ایسه شاعیر بختیار واهابزاده ایدی. بیر گون بختیار موعلمگیله ایدیک، ایرانلی فیلولوق غولام حسین بنگدیلی شاعیر شهریارین ۳ شعرینی گتیردی. بختیار موعلمدن خواهیش ائتدی کی، بو شعرلی آذربایجان دیلینه چئویرسین. چونکی شهریارین شعرلریندن عیبارت کیتاب حاضیرلاماق ایسته ییردی. لاکین بختیار موعلم مآذونیته گنده جه یینی دئییب، شعرلی منه وئردی. "آذربایجان"، "مومیایی" و "ائیشتینه مکتوب" آدلی شعرلردن یالنیز سونونوجو چئویرمه دیم. اونو دا دئییم کی، غولامحسین بنگدیلی ایرانلی ایدی، باکی دؤولت اونوئورسیتئتینده درس دئییردی. اوستاد شهریارى دا آذربایجانا ایلك دفعه او تانیتدیردی (۱۵۵)".

اونو دئییه بیلریک کی، ترجمه متنینه بعضی چاتیشمامازلیقلار اولسا دا، فیکرت صادق "آذربایجان" غزلینین عوموماً سربست بدیعی ترجمه سینی اوغورلو ائدیب... و "شهریارین آذربایجانلا باغلی آغریسینی، اؤزو دئمیشکن، فریادینی وئره بیلیم، مؤلیفین مئسائینی چاتدیریب، متنین عومومی روحونو ایفاده ائتمه یه نایل اولوب. اونون سربستلییه واردیغی مقاملار دا همن روحدان دوغور، اوریزینالین اساس هاواسینا ضید دئییل. عئینی زاماندا، مترجمین بیر سیرا بیئتلری اوریزینالا صادیقلیک باخیمیندان کیفایت قدر دقیق چئویردیگینی ده قئید ائتمک لازیمدیر. مثلا، بو بیئتی:

قورتارماقچون ظالیملارین الیندن رئی شومشادینی،

اؤز شومشادین باشدان - باشا اولوب آل قان، آذربایجان !

یاخود "وطن عشقی مکتبینه جان وئرمه یی اؤیرنمیشیک" میصرعسی عئیناً اوریزینالداکی کیمیدیر: "در مکتب عشق وطن جان باختن آموختی". بیر سؤزله، ترجمه چینی یالنیز شعرى تام ترجمه ائتمه دیگینه، بعضاً ده سربستلیک ائتدیگینه گؤره قیناماق اولار، ساختاکارلیغا گؤره یوخ!" کیمی فیکرلرله مسئله یه اویئکتیو موناسیبت سرگیله یین مسیح آغا محمدینین بو سؤیله دیکلرینه قاتیلاراق دئییردیم کی، بدیعی - پوئتیک ترجمه لرده مترجم سربستلییه یول وئره بیلر و بو تیپ چئویرمه لره خاص علامت کیمی تکجه فیکرت صادیقین ترجمه سینده دئییل، دیگر چئویرمنلرین ایشلرینده ده راستلاشماق مومکوندور... ادبی عالمده پوشکینین اثرلرینین بوتون ترجمه لری، البته، اوریزینالدان قات - قات ضعیف قییمتلندیریلیر، آروپا، یاخود آمئریکا یازارلارینین اثرلریندن اولونان ترجمه لر ده همچنین... چونکی ترجمه اولوندوقدا اوریزینال متنین فورماسینی ساخلاماق مومکون اولسا دا، معناسی، هئچ دئییلسه، ۴۰ فایز ایتیریلیمیش اولور .

البته، غزلیں تقدیم ائتدیگیمیز نوسخه سیندن ده آیدین گۆرونور کی، "آذربایجان" شعرینین ترجمه سی هم ده یاریمچیقیدیر، یعنی فارسجا اوریژینال متن ۱۵ بئیت اولدوغو حالدا، آذربایجان دیلینه ترجمه سی ۱۱ بئیتدن عبارتدیر... عسگر فردی "مودرن.آز" سایتینداکی "شهریارین ساختا و اصل" آذربایجان "شعری - اوریژینال متن" موصاحیبه سینده (۱۵۶) ۱۵ بئیتلیک غزلیں اوریژینال متنینین ۱۴ بئیتینی تقدیم ائتدیگینه گۆره ساغ اولسون، اوخویانلار بیلدیلر کی، بو مشهور غزلده داها دؤرد بئیت ترجمه اولونمامیش قالیب... و بیزلرین اورگیندن یالنیز تأسوف حیسسی کئچیر کی، کاش، عروضون قایدالارینی گۆزل بیلن ف.صادیق اولمز شهریارین بو غزلینده کی همین دؤرد بئیتی ده آخجی تورکجه یه چئوریب اوخوجولارینی فیض یاب ائدی...! بو غزلیں ماهیتینده یاتان درین معنالارا ایستیناداً بیر مسئله نی ده وورغولاماغی گرکلی ساییریق: اثرمنی غصکارلارینین یوردوموزو ایشغال آلتینا آلدیغی، میلی - معنوی ثروتلریمیزین تار - مار اولوندوغو ایندیکی مقامدا محض "آذربایجان"، یاخود "به یاد آذربایجان" غزلی خالق بیلییه، بیر یومروق کیمی بیرلشیب یاغی دوشمنه ضربه لر ائندیرمه یه چاغیریش، همین کیمی سسله نیر... عسگر فردینین غزلدن سطری ترجمه ائتدیگی بو بئیتده دئییلدیگی کیمی :

ایرانین آزادلیغی سنه باغلی، ایرانین آبادلیغی دا !

آزاد اول، ای آباد مملکت، آذربایجان !

بئیتدن ده گۆرونودیو کیمی، بو ایکی ترجمه متنینین ماهیت و مضمونوندا موعین درجه ده فرقلر اولسا دا، اساساً، شهریارین میللییه سؤیکک موباریز روحو، یوردچو، وطنداش مؤوقعی، درین بیلیگیسی، ایتی ذکاسی، حادثه لره فلسفی باخیشی گۆز اؤنوندهدیر. نهایت، بوتون سؤیله نلره آیدینلیق گتیرمک اوچون ایلک اولراق "آذربایجان" غزلین فارسجا متنینی، سونرا عسگر فردینین "مودرن.آز" سایتینا تقدیم ائتدیگی ۱۴ بئیتلیک سطری ترجمه نی، داها سونرا ایسه فیکرت صادیغین سربست بدیعی ترجمه سینی و بازار، دیلچی عالیم علی داشقینین لاپ بو گونلرده ائتدیگی چئورمه متنینی آرد - آردا اوخوجولارا تقدیم ائدیریک .

۱- پر میزند مورغ دلم با یاد آذربایجان،

خوش باد وقت مردم آزاد آذربایجان .

(کۆنول قوشو قاناد آچار یاد ائتدیگده آذربایجان،

باختین - حالین خوش اولسون، آذربایجانین هورر خالق! (عسگر فردی)

کۆنولم قوشو قاناد چالماز سنسبز بیر آن، آذربایجان .

خوش گونلرین گئتمیر مودام خیالیمدان، آذربایجان. (فیکرت صادق)

کۆنولم قوشو قاناد چالیر آذربایجان شؤوقی ایله،

آزاد آذربایجان خالق خوش یاشاسین هر بیر زامان! (علی داشقین)

۲- دیریست دور از دامن مهرش مرا افسرده دل
باز ای عزیزان زنده ام با یاد آذربایجان .
(سندن ایراق دوشدویومدن کؤنلوم ویران،
آما یئنه دیرییم من خاطریندن، آذربایجان. (عسگر فردی)
سندن اوزاق دوشسم ده، من عشقینیه یاشاییرام،
یارالانمیش قلبیم کیمی قلبی ویران، آذربایجان! (فیکرت صادیق)
اوزون زاماندير دوشموشم اوندان اوزاق، گؤنلوم سینیق،
یئنه دیرییم عزیزلر، آذربایجان شووقی ایله! (علی داشقین)

۳- آزادی ایران ز تو! آبادی ایران ز تو!
آزاد باش، ای خطه آباد آذربایجان .
ایرانین آزادلیغی سنه باغلی، ایرانین آبادلیغی دا!
آزاد اول، ای آباد مملکت، آذربایجان!
بوتون دونیا بیلیر سنین قودرتینله، هونرینله،
آباد اولوب، آزاد اولوب، مولکو- ایران، آذربایجان.
ایرانین هم آزادلیغی، هم ده آبادلیغی سنسن،
ای آبادلیغین بئشیگی آذربایجان، آزاد یاشا!

۴- در بیستون انقلاب از شور شیرین وطن (ایضافت او پوزولوب)
بس تیشه بر سر کوفته فرهاد آذربایجان
بیسوتون اینقیلابدا، شیرین- شکر^۳ وطن اوچون
کولونگ وورموش فرهاد کیمی زامان- زامان آذربایجان .
بیسوتونی- اینقیلابدا^۴ شیرین - وطن اوچون فرهاد
کولونگ وورموش اؤز باشینا، زامان- زامان، آذربایجان!
اینقیلاب بیسیتونوندا وطنین دادلی شوروندان (هیجانیندان)،

^۳- (حرفاً: دوزلو- شیرین دادلی اولمالیدیر، متنده ایسه گندیب: شیرین- شکر)

^۴- بیستون انقلاب دندیکده اوستاد شهریار مشروطه انقلابینی نظرده توتوب، "کوردلرین اطاعات زنجیرینی قیرماسی" ایفاده سی همین دؤورده بیر سیرا آذربایجان شهرلرینده کورد منشالی اغتشاشچیلارین تورتدیکلری قیر غینلارا اشاره دیر.

آذربایجان فرھادی چوخ قازمالار ووروبدور باشا !

۵- در مکتب عشق وطن جان باختن آموخته
یا رب که بودست از ازل استاد آذربایجان. (اساس متن)
وطن عشقی مکتببندہ جان وئرمہ یی اؤیرہ نیب،
یا رب، کیممیش اوستادی ازلدن آذربایجانین؟ (ع.فردی)
وطن عشقی مکتببندہ جان وئرمہ یی اؤیرہ نمیشیک،
اوستادیمیز دئمیش ھنچدیر وطنسیز جان، آذربایجان. (ف. صادق)
وطن عشقی مکتببندہ جان وئرمہ یی اؤیرہ نیبیدیر،
تانریم، ازلدن بئله اوستاددیر، آذربایجان! (ع.داشقین).

۶- شمشاد ری را تا بوود آزادی از جلااد دی
در خاک او خون غلتیدہ بس شمشاد آذربایجان
قورتارماقچون ظالیمترین الیندن رئی شومشادینی،
اؤز شومشادین باشدان- باشا اولوب آل قان، آذربایجان .
رئی ایگیدی آزاد اولسون دونکو جلاادلاردان دئی،
قانا بولاشیبیدیر بیر چوخ آذربایجان جاوانلاری !

۷- اوخ که نیرنگ عدو با دست ناپاک خودی
بوگسیخت طوق طاعت از اکراد آذربایجان .
افسوس، دوشمن حیلہ سی اؤزوموز کولرین ناپاک الیلہ
آذربایجاندا کوردلرین ایطاعت زنجیرینی قیریب .
حئیف کی، دوشمن حیلہ سی دوغما موردار لیلہ،
آذربایجان کوردلرینین یئنی بوخوونو قیرمیش !

۸- شک اورومی بین که با خون دل سلماس و خوی
دریا شد و برمی کند بنیاد آذربایجان .
اورمیانین گؤز یاشینا باخ، سلماس و خویون اورک قانی ایله
قاریشاراق دریا اولوب و آذربایجاننی کؤکوندن قوپاریر .
اورمونون گؤز یاشینا باخ، خوی- سلماسین اورک قانییلا،
دنیزه دؤنوب، قوپاریر، آذربایجاننی کؤکوندن !

۹- ضحاکیان مرکزی بیرون برند از حد ستم،
تا سر بر آرد کاوه حداد آذربایجان .
مرکزده کی ظالمیلمر حددن آرتیق طولم ائدیلمر،
قوی، آذربایجانین قهرمان اوغلو باش قالدیرسین .
بسدیر فراق اودلاریندان کول الندی باشیمیزا،
دور آیغا! یا آزاد اول، یا تامام بان، آذربایجان!
مرکز ضوخالارینین طولمو حددین آشیر، گرک
باش قالدیرسین آذربایجانین دمیرچی کاوه لری .

۱۰- خون شد دل آزادگان یا رب پس از چندین ستم
کام ستمگر میدهی؟ یا داد آذربایجان؟
یا رب! بونجا طولمدن آزاده اینسانلارین باغری قان اولدو،
ظالمیری کامینا یئتیریرسن؟ یا آذربایجانین دادینا چاتیرسان؟
یارب ندیر بیر بو قدر اورکلری قان ائتمه بین،
قولو باغلی قالاجاقدیر نه واختادک آذربایجان؟!
تانریم، اؤزگورلرین گؤنلو، قانا دؤندو طولوملردن،
سن دوشمنی سئویندیریرسن؟ یوخسا آذربایجانی؟

۱۱- جان داد آذربایجان امداد ایران را ونیست
ایرانمداران را سر امداد آذربایجان .
آذربایجان جانیندان کئچیب ایران اوچون، آنجاق
ایران حاکیمیری آذربایجانین دادینا یئتمیر .
ایگیدلرین ایران اوچون شهید اولوب، عوضینده
درد آلمیسان، غم آلمیسان سن ایرانندان، آذربایجان.
ایرانین سسینه سس و جان وئردی آذربایجان،
ایرانچیلار ائتمز ندن آذربایجانا بیر کؤمک؟

۱۲- تا چند در هر بوم و بر آواره اید و دربه در
دستی به همی نامو رولاد آذربایجان.
اؤلادلارین نه واختادک ترک وطن اولاجاقدیر؟
ال اله وئر، عوصیان ائله، اوپان، اوپان، آذربایجان!

۱۳- از آتش پاشدگی تا چند خاکستر نشین
آباد باید خانه برباد آذربایجان.
پرشانلیق آتشیندن یوخسوللوق نه واختادک؟
آذربایجانین برباد ائوی آباد اولمالیدیر .
داغینیقلیق آتشیندن نه قدر کول اولاجاقدیر؟
آذربایجانین بیخیلمیش ائوی آباد اولمالیدیر !

۱۴- بر زخم آذربایجان هان شهریارا مرهمی
تا شاد گردانی دل ناشاد آذربایجان
شهریارین اورگی ده سنینکی تک یارالیدیر،
آزادلیقدیر منه ملهم، سنه درمان، آذربایجان .
آذربایجانین دردینه بیر درمان ائله شهریار !
سئویندیره سن بلکه اونون کدرلی اوره یینی !

۳ - مارت ۲۰۱۴- جو ایل تاریخینده قافقاز.ایر/از سایتیندا یایملاشمیش "اوستاد شهریارین آدینا
چیخاریلان "آذربایجان" شعرینین اصل اساسی ندیر؟" ادلی مقاله سینده ایسه عسگر فردی ۱۵-
جی بییتی ده وئرمیشدیر:

آذربایجان وار اولدوقجا ایرانلا بیر و بؤلونمزدیر، والسلام،
بونو یوکسک سسله فریاد ائده رک دئدی آذربایجان (قافقاز.ایر/از؟/پ=۶۸۷۹)

آذربایجان وارلیق بویو ایرانا باغلی قالاجاق،

یوکسک سسله بونو دئدی آذربایجانین اؤز سسی! (ع.داشقین).

آذربایجان اسلام اونیوئرسیتئتینین مآذونو جاوید جاتبارلی و آذربایجان یازچیلا بیرلییی گونئی
آذربایجان شؤعه سینین مودیری یازار سایمان آروزون سطری ترجمه لرینده ایسه تام فرقلی،
آذربایجان " غزلینین اورینال متنینده اولمایان بییتلرین چئویرسیله اوز- اوزه بیک. بو چئویرمه
متلرینین هر ایکیسینده تبریزین، اونون "کامسال" کوچه سینین، ستارخان، شیخ محمد خیابانی
کیمی تاریخی قهرمانلارین آدلارینا راستلاییریق کی، بونلار نه غزلین اورینال متنینده، نه ده
تحریف لرله ائدیلن ترجمه لرده یوخدور؟!.. بئله لیکله، اؤنجه جاوید جاتبارلینین (۱۵۷) سطری
ترجمه سیندن اؤرنک اولاراق بیر نئچه بییتی تقدیم ائدیرم:

۱-- ایراندا آریان (سایلیب سئچیلن طایفایا دئییلیر) نسلی چوخدور .
لهجه نین موختلیفلیگی کیمه سه فایدا وئرمه ییب،

- ۲- گر بو منطیقله سنه ایرانلی دئییرلر سه ...
صوبحو اوخودولار، یئرله آسیمانی بیرلشدیردیلر،
۳- ایران کیمسه سیزدیر. ناکسلرین سؤزوبله گئتمه،
وطنین یوکسک ناملی عسگری ستارخان
۴- بو همن تبریزدیر کی، "کامسال" کوچه سی اوندادیر،
جانلارینی پروانه کیمی وطن شاملارینا باغیشلادیلار .
۵- بو همن تبریزدیر کی، جاوانلارین قانی هله ده
موغان چؤلونو لاله رنگینه بویاییب ...
بو دا گونئیلی شاعیر سایمان آرزون شهریارین "آذربایجان" غزلینین اورینالیندان چئویردیگی
بعضی بیتلر:

- ۱- ایران کیمسه سیزدیر و سن ناکسلرین سؤزونه(یله) قولاق آسیب (!؟) آیریلماغی فیکیرلشمه، ائی
سنه قوربان منیم جانیم، آذربایجان !
۲- ایران تاریخینده بؤوک حرفلرله یازیلیبدیر
ستارخانین چکدیگی ازیتلر .
۳- بورا همن تبریزدیر کی، خیابانی کیمیلر وطن اوچون
جان وئردیلر، پروانه کیمی شام ایشیغینا ییغیشدیلار .
۴- بورا همین تبریزدیر کی، گنجلرین قانی
آراز چایی و موغان تورپاقلارینا تۆکولوب!" (۱۵۵)
گۆروندگو کیمی هم ج.جبارلی، هم ده س. آروز بو غزل ایله "عزیز آذربایجانیم" قصیده سینده کی
بیتلری قاریشیق سالمیش، بؤوک یانلیشلیغا یول وئرمیشلر.
آلتینی جیزاراق قئید ائدیرم کی، شاعیر، ناثیر، چئویرمن، عئینی زاماندا تورکولوق اولان علی
داشقینین و عسگر فردینین یالنیز "قافقاز: ایر/از" -داکی چئویریسی ایستینا اولماقلا، هئج بیر
چئویرمه متنده دمیرچی کاوه اوبرازینا دا راستلامادیق ...
آیری- آیری چئویرمنلرین - عسگر فردی، جاوید جابارلی، سایمان آروز و علی داشقینین
چئویریلریندن گتیردیگیم بو اؤرنکلر - ترجمه متنلرینده کی جیدی فرق و قوصورلار بیزیم نه
درجده حاقلی اولدوغوموزو بیر داها تصدیقله ییر: شهریارین دؤردجیلدلیک دیوانی اورینالدا
اولدوغو کیمی، تورکجه سی تورکجه، فارسجاسی ایسه آذربایجان تورکجه سینه چئویرله رک
اوخوجولارین ایختییارینا وئریلمه لیدیر .
ایندییه دک ائدیلمن ترجمه لرده موشاهیده ائتدیگیمیز بیر نوانسی دا دیقته چاتدیرماق ایسته ییرم:
شاعیر ترجمه چیلر شهریارین چوخ قاتلی مجازلارینین ماهیتینه واریب قارشیلیغینی تاپاراق نظمه

چىكىمىدە... عاجىز قالمىش و سىرىستىلىيە داھا چوخ مئيدان وئرمىش، اورپۇئىنال متمدن اوزاقلاشمىشلار. سطرى ترجمە ائىدلىرىنىسە طبعى، ايلھامى او سويىيەدە اولمايىب كى، شاعىرىن اثرلىرىنىن بدىعى ئىقتىنى، پوئىك گوجونو دوياراق سۆزلەرلە ايفادە ائىسىنلر .

بو مسئلەلردە سون درجە احتياطلى، دىقتلى اولان و يازدىقلارينا قارشى خصوصى بىر مسئولىتلە ياناشان، ھر بىر شاعىرىن ديوانىنىن اونون ساغلىغىندا چاپ اولونماسىنى داھا گرگلى سايان شەھرىار حتى قلمداشى نىما يوشىجىن اثرلىرىنىن اولوموندىن سونرا نۇقسانسىز و تحريفسىز نشرىنە دە بۇيوك حساسلىق و جىدىتلە ياناشمىشىدىر. او، شاعىرىن اوغلونا مکتوب يازاراق، "اگر تهراند اياشاسايدىم، ايمكانىم و ھوۋسە لم چاتسايدى، بو منىم ايشىم و بورجوم ايدى. آنجاق تأسوف كى، من اورادا دئىلىم و بئلە اولدوقدا، بو بارەدە اساسلى دوشونمك لازىمدىر" دئىە بىلدىرمىش، تۋوصىلر ائتمىش، بو موھوم و چتىن ايشى ايجراچىنىن چىنىندە آغىر بىر يوك سانمىشىدىر. چونكى شاعىرىن قناعتىنە گۆرە، مۇلىف اۋزو حياتدا اولاركن ديوانى نشر ائىلندە سون گوجونو توپلاراق، اثرلىرىنە بىر ال گزىدىر: "ايندى كى، نىما يوخدور، يا گرگ سئچىلمىش اثرلىرى چاپ ائىلىسىن، يا دا اۋزو كىمى ائلە بىر وارىشى اولمايدىر كى، بعضى دگىشكىلىك و آرتىرىب- اسكىلمەلرە احتىياج اولسا، تحريفلرە يول وئرىلمەسىن و اتانىن روحو دا اونلارى قبول ائىسىن. چونكى نىما سۆزلرە فردى يارادىجىلىق خصوصىتىدىن دوغان، بدىعى مقصدىنە اوىغون ائلە ياناشمالار (مثلاً: ھردن صىقتدن ايسىم دوزلمىشىدىر) ائتمىشىدىر كى، اونلارا ال وورماق اولماز... منىم عزىز بالام، "افسانە" نىمانىن ائلە مىشلىسىز، شئئور اثرىدىر كى، اونون اۋزونو بئلە "افسانە" نىن شاعىرى كىمى تانىيىرلار. كىم كى، نىما حاقىندا بىر سۆز دئىيب، حاقىندا بحث ائىدىسە، داھا چوخ "افسانە" يە اساسلانىب. محض بونا گۆرە دە "افسانە" موطلق و موطلق بىر الدن چىخمالى، تام قوصورسوز اولمايدىر. "افسانە" نىن الىمە چاتمىش سون نشرىندە بىر نئچە بندىنە ال گزىدىرىلمىشىدى و بو دوزەلىشلردە سلىقەسىزلىك گۆزە دىبرىدى " (۶۶۰-۶۵۸، ۷۱).

سون اولاراق قئىد ائىك كى، شەھرىارىن اۋزو دە شەرلىرىنىن آدلارىنى بعضى حاللاردا داھا اوىغون بىلدىگى آدلارلا دگىشمىشىدىر. بونا گۆرە دە اثرلىرىنىن موختلىف نشرلىرىندە ھىمىن دگىشكىلىكلر نظردن قاچمىر. نئىجەدە اوستادىن ساغلىغىندا اىكن شەرلىرى اىكى و داھا چوخ آدلا يايىنلانمىشىدىر. مثلا: "توركون دىلى - اصىل اولماز"، "درىا ائلەدىم - تبرىزىن شىچىراغى" ، "محمد راحىمە جاواب - محمد راحىمە مکتوب و يا محمد راحىم حضرتلرىنە جاواب" ، "سەندىم - سەندىيە" ، "اىكى قارداش آراسىندا - يئتىم مالى" ، "پاشا جان يانقىلىجى - اوغوم سرعىنىلى شاعىرە" ، "گۆزومون ياشلارى - باياتىلار" ، "اوشاقلار - زومزومەلر" ، "ناز ائىلە مىسن - كلىسا نامازى و يا غزل، ياخود دا آذربايجان گۆزلىنە" ، "زامان سسى - اذان سسى" ، "ايمان موشتىرىسى - قارانلىق گئجەلر" ، "بئھىشت و جەننم - جنت و جەننم" ، "كرج خاطرەسى - نە قىز عمقىزىنىن

اوغلو علی آغایا بیر یادگارلیق"، "یاتا بیلمه ییرم - ساطیریک شعر و یا بیلمه ییرم، "اینس و جین - اؤز دلیلمیزین دوغاسی"، "عزیزه - بیر گلین و یا یار اؤلومو، "عزیزه جان - شاعیر همسری عزیزه په دئییر"، "اسکی دوستوم محمد علی محزونون خاطیره سینه - به یاد دوست دیرینم محمد علی محزونون خاطیره سینه"، "رحلت ختم رسول - کربلا فاجیعه سی"، "حافیظ دوغولورمو؟ - جهاد فرمانی"، "بابا خاطیره سی - به یاد پدر"، "نهران و تهرانلی - ای تهرانلی" و سایر... بوتون بو آد دگیشمه لرینی شاعیر ساغلیغیندا اؤز الیه ائتمیش، چاپ مسئولیتینی ده اوزرینه گؤتورموشدو... آنجاق دونیاسینی دگیشدیکدن سونرا اونون یوخلوغوندا اثرلرینین نیظامینی پوزماغا، دوزه لیشلر ائتمه یه هئچ بیریمیزین معنوی حاقی یوخدور ...

البته، یازدیقلارینا قارشی سون درجه طلبکار و مسئولیتلی اولان شهریار بوتون یارادیجیلیغی بویو ایستعداد و ایدراکین گؤستریدیگی یوللا گئتمیش، طمطراقلی شعر و قافیله قوراشدیرماق هوه سیندن اوزاق اولموش، اثرلرینی عاغیلا دوشونجه نین، فیکیرله حیستین وحدتینی اساس گؤتوره رک قلمه آلمیش، خالقینا و بوتون سؤنلرینه زنگین بیر ادبی میراث قویموشدور. بو میراثا صاحب چیخماق، قوروماق و اوریزینالدا اولدوغو کیمی گله جک نسیلله اؤتورمک ایسه بیزلرین ویجدان بورجودور ...

شاه ایسماعیل خطایی، نسیمی، ائله جه ده شهریارین "آذربایجان" غزلینین ترجمه سیله باغلی مباحیثه دوغوران فیکیرلر یازاراق فیسبوک صحیفه لرینده پایلاشان و مطبوعاتدا درج ائتدیرن گونتاغی گنجالپ دا استاتوسوندا بئله فیکیرلر سرگیله ییب: "یالان و دوغرو... شهریار ایرانچی بیر شاعیر اولموش. هم ده گیزلتمه دن ایرانچی اولموش. فیکرت صادیق شهریارین "آذربایجان" شعرینی یالانا قاتاراق ترجمه ائدیپ و اونو آذربایجانچی کیمی تقدیم ائدیپ. شهریار دئییر کی، "دوینا دوردوقجا آذربایجان ایرانین آیریلماز پارچاسیدیر. لاکین فیکرت صادیق "آذربایجان ایراندا چوخ بلا گؤرموش، ایرانا جان وئرمیش، ایرانین ایشینی بیتیرمه لیدیر!" یازیب اصلینده " (۱۳۴).

ماراقلیدیر، شهریارین همین غزلینین ترجمه سینده ف.صادیغین یازدیغی بو بئیت ده: - بسدیر، فراق اودلاریندان کول الندی باشیمیزا، دور آغا، یا آزاد اول، یا تامام یان، آذربایجان! - گونتاغین چیخاردیغی معنای وئریمیر آخی! شاعیر "قطعی قرارا گلمه یین واختیدیر"، دئییر، یا بوخوولاردان قورتول، یا دا کی، یان- آلیش، داها "ایرانین ایشینی بیتیرمه لیسن"، دئمیر کی!.. "شهریارلا گؤروش خاطیره لری" اینده ایسه او، بو فیکرینین تام عکسینی سؤیله ییر، شاعیرین مشهور "حیدربابا سالام" پوئماسینی یازاندان سونرا ریضا شاه پهلوینین باشچیلیق ائتدیگی ایران دؤولتینده "پانتورکیست" ساییلدیغینی دیله گتیریر و "باشدان آغا سوگی و عشق هئیکلی" نه حئیرانلیقلا دئییردی: "شهریار، مین ایلرین یوغوردوغو عشق هئیکلی... اونو گؤرمک، یانیندا اولماق، نفس چکمه سینه تانیق اولماق، اونا توخونماق سعادتینی الهه ائتمیشدیک. بیاض ساققالی- ساچلاری، قیریشمیش اللری گؤزلریمیزین اؤنونده ایدی. سسینده او قدر کدر و کؤورکلک وار

ایدی کی، دینله یه نین قلبینی سئوگی ایله دولدوروردو. گنجلیگینده بیر قیزی دلجه سینه سئویب، اونا قوووشا بیلیمه دیگنین ماجراسینی آیرینتیلاری ایله بیلیردیک. سونرا دا صنعت یولوندا چکدیگی اذیتلر و "حیدربابایا سلام" اثرینی یازدیقدان سونرا پهلوی رژیمی طرفیندن "پانتورکیست" اولراق تانینماسی، ایسلام رژیمی طرفیندن تورکجه یازدیغی اوچون سایلماماسینی بیلیردیک. آنجاق شهریار بیزیم ایدی، بیزیم. آذربایجانین و تورک دونیاسینین. (گئنچ آلپ گونتای. بلوگسپوت. کوم). "بو مقامدا اورتایا حاقلی بیر سؤال چیخیر: "بیزیم، آذربایجانین و تورک دونیاسینین اولان شهریار گونتای گنج آلپ باشقا یازیسیندا هانسی حاقلایا "ایرانچی بیر شاعیر" ساییر؟.."

بو یانلیش پوپولست استاتوسا آیدینلیق گتیرمک اوچون شهریارین فارسجا یازدیغی همین غزلین ایسلام اونیوئرسیتتینین مآذونو، ژورنالیست جاوید جابارلییا مخصوص سطری ترجمه سینی تقدیم ائدیریک :

"فداکارلیق گونودور، ای بیچاره آذربایجان،

اؤلوم- دیریم اولندا سن باشدا دایان،

سنین مرحمتیندن اوزاق اولسام فریاد ائدرم

یووادا اولان قانادی سینمیش قوش کیمی.

سن آتشرست بئشلیگینده بخته ور و سنین اؤولادلارین

ایراندا آریان (سایلیب سئچیلن طایفایا دئییلیر) نسلی چوخدور .

لهجه نین موختلیفلیگی کیمه سه فایدا وئرمه ییب،

اگر بو منطیقله سنه ایرانلی دئییرلر سه ...

صوبحو اوخودولار، یئرله آسیمانی بیرلشدیردیلر،

ایران کیمه سیزدیر. ناکسلرین سؤزویله گئتمه،

سنه جان قوربان، جانان آذربایجان .

شرفلی یوللا ایراندا ایز قویموسان

وطنین یوکسک ایناملی عسگری ستارخان.

بو همن تبریزدیر کی، "کامسال" کوچه سی اوندادیر،

جانلارینی پروانه کیمی وطن شاملارینا باغیشلادیلار .

بو همن تبریزدیر کی، جاوانلارین قانی هله ده

موغان چؤلونو لاله رنگینه بواییب ."

ایستردیم کی، گونتای گنج آلپ و اونونلا همفیکیر اولانلار غزلین اوریزینالدان اولان بو ترجمه سینی بیر داها اوخوسونلار و آنلا سینلار کی، "تورکون دیلی" آدلی غزلینده:

فارس شاعیری چوخ سۆزلری بیزلردن آپارمیش،
صابیر کیمی بیر سوفره لی شاعیر پاخیل اولماز.
تورکون مثلثی، فولکلورو دونیادا تکدیر،

خان یورقانی، کند ایچره مثلدیر، میتیل اولماز (۱۰۰.۶۴).

-دئییبین آنا دیلینی اؤین و دونیادا تایی- برابری اولمایان فولکلورا، شیفاهی خالق ادبیاتینا مالیک
اولان بیر ائللین اؤولادی اولماسیندان غورور دویان شاعیر ایرانچی مۇوقع نوماییش ائتدیریر، یوخسا
تورکچو؟

بیر اوچایدیم بو چیرپینان یئلینن،
باغلاشایدیم داغدان آشان سئلینن،
آغلاشایدیم اوزاق دوشن ائلینن،
بیر گۆریدیم آیریلیغی کیم سالدی؟
اؤلکه میزده کیم قیریلدی، کیم قالدی؟
من سنینتک داغا سالدیم نفسی
سن ده قئیتیر، گۆیلره سال بو سسی،
بايقوشون دا دار اولماسین قفسی،
بوردا بیر شیر داردا قالب باغیریر،
مورووتسيز اینسانلاری چاغیریر.

حیدربابایا سالام پوئماسیندان گتیردیگیمیز بو نومونه لرده اوزاق دوشن ائلینن- قوزئی آذربایجاندا
قالان سویداشلاریلا آغلاشیب دردلشمک ایسته ین شاعیر بیر خالقین، بیر ائللین آراسینا آیریلیق
سالان سیاست بازلاری لعنتله ییر و یاشادیغی ایرانی قفس آدلاندیریر، اؤزونو ایسه بو قفسده قالان
یارالی بیر شیر... و بو شیر باغیراراق "مورووتسيز اینسانلری کؤمگه چاغیریر."، ائل بولبولو،
شعیرینده اوزاق سالینمیش بو ائللین باش شھری باکینی سئوه- سئوه "قیزیل کعبه" آدلاندیریر:

اورا بیزیم قیزیل کعبه باکیدیر،
شانلی باکیچیلار خاکی پاکیدیر،
اینجه صنعتلرین آب و خاکیدیر،
اوردا هونر معدنلری قازیلیب،

مشهدی عیباده، آرشین مالچی یازیلیب (ص.۳۱).

و بو "قیزیل کعبه" ایله گۆزونون نورو تبریز آراسیندا "آرازین یامان پرده چکمه سی" نی، بیر بوتون
اولان ائلی او تایلا بو تابا بۆلمه سینن، قارداشی- قارداشدا آیریماسینی "یکی قارداش آراسیندا"
شعیرینده: "گۆز یاشیمسان آی آراز، قویما گۆزوم باحسا دا گۆرسون، نه یامان پرده چکیپسن ایکی

قارداش آراسیندا" ، - (۴۶.۱۰۰) دئیهرک یامانلاییر، "محمد راحیمه ایکینجی جاواب" شعرینده بو فیکرینی بیر آز دا آیدینلیق گتیریر، آرازین اوستونده کی کسکین قیناغی گۆتورور، اونون بونو اؤز ایراده سیله ائتمه دیگینی، دوشمن فعلی اولدوغونو هایقیریر: "آراز دوشمان الینده بیر قیلیج تک اورتانی کسدی." ،او تایدان گلنه، شعرینده ده بو حادیشه نی- آرایا سرحد دیرکلرینین چکیلمه سیله آنانین بالادان، باجینین باجیدان، قارداشین قارداشدان، دوغمالارین بیر- بیریندن آیری سالینماسینی اینسانین قییمتلی قاش- داشینین، "جواهرینین ایتمه سی" ،،دونیا بویدا فاجیعه "کیمی دیرلندیریر. لاکین "دؤوونمه و سووونمه"، ائله جه ده "گؤزوم آیدین" شعرلرینده شاعیرین غضبینین داهایا آلولانندیغینین، یئر- گؤیه سیغمادیغینین شاهیدی اولوروق. شهریار آیریلیغی، خالقین میلی فاجیعه سینی جانان جیگرین، خنجرله بدنین باشدان آیریلما سی- معنوی و جیسمانی اولوم کیمی معنالاندیریر، مشاته حلیمه نین قاش آلماسی زامانی گؤزو قاشدان آیرماسی ایله قیباثلاندیریر و حیرصی- هیگه سی سویومادیغیندان حلیمه نی اوسته لیک بیر "اوغراش قاش آلان" ائپیتتی ایله ده یامانلاییر :

اؤغراش قاش آلان حلمه گؤزو قاشدان آیرمیش،

جللاد قمه سیله بدنی باشدان آیرمیش،

جانان جیگری، قارداشی قارداشدان آیرمیش .

بیر میلته دونیا بویو بیر فاجیعه دوغموش،

بیز ائلرین او قهرمان احساسینی بوغموش (۴۰.۱۰۰.ص).

شهریار بیر خالق آراسینا آیریلیق سالان مردوم آزارلاری، تورکون تاریخی دوشمنلرینی "وطن اویناشلاری" آدلاندیریر، حتی آناسینین اویناشینی گؤرن غئیرتلی اوغولون حالیندان دا بئتر ساییر، چونکی هانسیسا بیر اوغولون آناسینین معشوقو اولماسی اونون فردی دردیدیر، "وطن اویناشلاری" نین اولماسی ایسه آرتیق فردیلیکدن چیخاراق بوتؤو بیر میلتن فاجیعه سینه دؤنوشمکده دیر :

قوچو- قوربانلاریمی کسدی وطن اویناشیمیز،

قانیمی خئیرات ائدرکن یئدی بوزباشلاریمی .

آنا اویناشینی غئیرت گؤزو گؤرسه کور اولور،

من نه گؤزله گؤره بیللم وطن اویناشلاریمی. (۶۲.۱۰۰.ص)

بوتون بونلار بیر یانا، "قوربان اولوم من او شیرین دیلله، اوزاق دوشدوک، حسرت قالدیق ائلره، سحر- آخشام یالواریرام یئلره، قارداشیم مندن سلام یئتیرسین، اوندان دا بیر خبر- اتر گتیرسین. ("محمد راحیمه (بیرینجی) جاواب" (۳۵.۱۰۰.ص) - یازان و ائلین پروبلئم و دردلرینی حایقیران شاعیرین بو عوصیانکار فیکرلرینی گؤرمزدن گلیب "دونیا دوردوقجا آذربایجان ایرانین آیریلماز

پارچاسیدیر " دئمہ سینیمی قباحت سانیرلار... چونکی ایران ائله ہم ده آذربایجان دئمکدیر، قدیم شومئر مدنیتینین مرکزی- تورکلرین اجدادلارینین- پروتو تورکلرین مسکنیدیر و ایرانین اہالیسینین اکثریتی تورکدور، محض بو بویوک گوج ایران دؤولتینی دایم دیکسیندیریر، و اہیمہ یہ سالیر، بو اوزدن ده آذربایجان خالقینین میلی حق و حقوقلارینی الیندن آلیر، دوشون باشلاری، دانیشان دیللی کسیر، اوستہ لیک ده دوغما دیلینی- آذربایجان تورکجہ سینی، آنا دیلینده تحصیلی قاداغان ائدیر، آنادیللی مطبوعاتا قاداغا قویور... آخی، میلی دیرچہ لیش ایلک اولاراق بو آنلایشلاردان باشلاییر!.. شہریار دا اصلینده ائله بو مطلبلری دئییر، آما عاغل و منطیقہ:

سن آشپرست بشیگیگینده بختہ ور و سنین اوؤلادلارین

ایراندا آرییان (سایلیب سئچیلن طایفایا دئییلیر) نسلی چوخدور .

لہجہ نین موختلیفلیگی کیمہ سہ فايدا وئرمہ ییب،

اگر بو منطیقہ سنہ ایرانلی دئییرلر سہ ...

صوبحو اوخودولار، یئرلہ آسیمانی بیرلشدیردیلر،

"سرحدلری تور آتان تک توخویان، کور قوش کیمی خالقی قفسہ سالاراق نفس چکمہ یہ قویمايان، آياقلارا سارماشيق تک پیس ساریشان "نمدون" ون قانونلارینین قو خودوغونو، دخی هامینین اونون الینی او خودوغونو" - ایمپئریالیستلرین ایکی اوزلو سیاستینین ماہیتینی آنلادیغینی، یالانچی مدنیت دللالارینین سویغونچولوق مقصدینی درک ائتدیگینی شعرلرینده کی سراسرست فیکیرلرلہ یانسیدان شہریار آنا دیلینی بوخوولاردان خیلاص ائده رک اینکیشافینی تأمین ائتمہ بین گونون ان آکتوال مسئلہ سی اولدوغونو دا دریندن آنلاییردی. اونا گؤرہ ده آذربایجان تورکجہ سینده یازدیغی اثرلردن سونرا گونئی آذربایجاندا شیرین تورکینی- آجی دیلرلرہ ہنزل اولموش تورکجہ نی دیریلدیگینی، اونا یئنی حیات وثیقہ سی قازاندیردیغینی دوشونور و بوندان غورور دویوردو. بو غورورون ان آیدین ایفادہ سی "دریا ائله دیم" غزلیدیر :

تورکی بیر چشمشہ ایسہ من اونو دریا ائله دیم

بیر سویوق معرکہ نی محشری کوبرا ائله دیم.

بیر ایشیلتییدی سحا اولدوزو تک گؤرسنمز

گؤز یاشیملا من اونو عقدی سوریا ائله دیم.

اومیدیم وار کی بو دریا حلہ اوقیانوس اولا

اونا ضامین بو زمین کی موحتیا ائله دیم.

عیرفانا چاتماسا شعر و ادب ایبقا اولماز

من ده عیرفانا چاتیب شعریمی ایبقا ائله دیم.

ابدیتلہ یاناشدیم دوغولا حافیظہ تایی

شیرازین شجیراغین تبریزه ائهدا ائله دیم.
تورکینین جانینی آلمیشدی حایاسیز طاغوت
من حایات آلدیم اونا، هاقّ اوچون احیا ائله دیم.
فئیض روح القودس اولدو مددیم حافیظ تک
من ده حافیظ کیمی اعجازی مسیحا ائله دیم.
قمه-غداره لر آغزیندا دیل اولموشدو سؤیوش
من سئوینج ائتدیم اونو، خنجری خورما ائله دیم.
ایندی گوئلرده گوؤل صفله صفا ایله گزیر
منجلابلاردا اوزن اوردگی دورنا ائله دیم.
باخ کی، حیدربابا افسانه تک اولموش بیر گاف
من کیچیک بیر داغی سرمنزلی عنقا ائله دیم.
بوردا رؤوشن ضمیرین ده هونرین یاد ائده لیم
من اونون دا قلمین طوطبی گویا ائله دیم.
نه تک ایراندا منیم ولوله سالمیش قلمیم
باخ کی، تورکیه ده، قافقازدا نه غوغا ائله دیم.
باخ کی، تهراندا نه فرزانه لر اولموش واله
باخ کی، تبریزده نه شاعیرلری شئیدا ائله دیم.
هم سهندیه سهندین داغین ائتدی باش اوجا
هم من اؤز قارداشیمین حاقینی ایفا ائله دیم.
آجی دیلدرده شیرین تورکی اولوردو هنزل
من شیرین دیلله قاتدیم اونو حلوا ائله دیم.
هر نه قالمیشدی کئچنلردن اونا بال پته یی
اریدیب موملو بالین شهدی موصفا ائله دیم.
تورکی والللاه، آنالار اوحشاغی، لایلائی دیلیدیر،
دردیمی من بو دوا ایله موداوا ائله دیم (۷۰-۷۱).

آنجاق بیر مسئله اؤز آکتوالیغینی بو گونه دک ساخلايیر. شهریار ایرانچی اولدوغو قدر بلکه داها
چوخ تورکچو شاعیردیر. سون اولاراق آذربایجان دمیریولونون تبریز خطیله بیرلشدیریلمه سینین
آچیلیش توره نینده شاعیرین اوخودوغو قصیده دن بیر پارچانی دا اؤرنک وئریر و شهریارین هانسی
مؤوقع توتدوغونو آيیرد ائتمه یی اوخوجومون اؤز ایختییارینا بوراخیرام :
بو تبریزدیر، قهرماندیر، مردلیگینین یوخدور دنگی،

باشی اوجا اولموش هر آن وطن سئومک سیناغیندا .
بو تبریزدیر، شیخ محمد خیابانی کیمیلری،
پروانه تک هلاک اولموش، وطنیمین چیراغیندا .
بو تبریزدیر، دفعلارجا کانلا دولموش کؤکسو اونون،
دوشمانلارین نیزه سیندن دوستلارین دیل سانجاغینا .
...تبریز ارماغان ائتمیشدیر بو دونیایا داخیلری،

ایران مولکو شرفلنمیش بو شخصلرین ایشیغیندا(۱۱۶، ص.۱۱۳).

بو نومونه لر گؤستریر کی، شهریار ایبرمینجی عصر او تایللی - بو تایللی بوتؤو آذربایجان پوئزییاسینین ان مؤحتم زیره لریندن بیریدیر و اثرلریندن ده ایرانچی دئییل، اصل تورکچو مؤوقع یانسییر ... قوزئی آذربایجانین اؤلوم - دیریم مسئله سینین حل اولوندوغو، اثرمنی جلالدارینین یوردوموزو ایشغال آلتینا آلدیغی، عیصمتلی قیز - گلینلریمیزین ناموسونون آیقلار آلتیندا تاپدالاندیغی، میلی ثروتلریمیزین تار - مار اولوندوغو ایندیکی مقامدا محض بو شعر خالق بیبرلییه، بیر یومروق کیمی بیرلشیب یاغی دوشمنه امانسیز ضربه ائندیرمه یه چاغیریش، اینتیقام هیمنی کیمی سسله نیر ... داها سونرا غ.بگدیلی اؤز فیکرینی سانکی تکذیب ائده رک یازیر: «...شهریار یارادیجیلیغیندا اساس یئری ایجتیماعی - سیاسی شعرلر توتور». «شهریار یارادیجیلیغیندا ایجتیماعی موتیولر گوجلودور».

(۴۴.ص.۱۲)

بوتون بونلارلا یاناشی، غ.بگدیلینین «محمدحسین شهریار» کیتابچاسی شاعیرین حیاتی و یارادیجیلیغی حاقیندا ایلک گئیش حجملی تدقیقات اثری کیمی بؤوک اهمیت کسب ائدیر. «محمدحسین شهریار» کیتابچاسی نشر اولوندوقدان سونرا، آذربایجان خالق یازیچیسى، آکادئمیک میرزه ایبراهیموو ۲۱ سئنتیابر ۱۹۶۳-جو ایلده «ادبیات و اینجه صنعت» قزئتینده چاپ اولونموش «حیدر بابا شاعیری» آدلی مقاله سینده. (مقاله ۱۹۷۰-جی ایلده م.ایبراهیمووون «ادبی قئیدلر» کیتابیندا یئنیدن نشر اولونوب - ا.ف.ش.) کیتابچایا موناسیبتینی و اوستاد شهریار حاقیندا دوشونجه لرینی آچیقلامیشدیر: «بوتون موترقی هومانیست شاعیرلرده اولدوغو کیمی، شهریاردا دا وطنپرورلیک دو یغولاری عوموم بشری وحدت تشکیل ائدیر. وطنین آزادلیق و سعادت حسرتی، دوغما خالقینا محبت، بوتون باشقا خالقلارا اولان محبتین، عوموم بشری حیس لرین ایفاده سی کیمی سسله نیر. او، میلتنیدن و عیرقیندن آسیلی اولما یارق ایراندا یاشایان بوتون وطنداشلاری خوشخت گؤرمک ایسته ییر. بونا گؤزه ده ایران توریاغینین ثروتینی داشییب آپاران خاریجی تالانچیلاری نیفرته یاد ائدیر». م.ایبراهیموو اؤز مقاله سینده شهریارین ایجتیماعی - فلسفی مضمونلو «بدبختلیک» شعرینه ده توخونور: "«بدبختلیک» شعرى دؤرون ایناسیدیر و شهریارین یاشادیغی محیطین خاراكتئریک جهتلرینی عکس ائدیریر. شاعیر بدبختلیک، سفالت، رذالت

آردىنجا قاچان، ۋەتەن نە يى ۋارسا، ۋزۈنۈن چىيىنىدە داشىيىب اجنىيلرە ۋەن و ايران اھلىنى، كۆرپە بالالارى آج قويا نلار قارشى ھىدەتلەنەر و نە اوچون «اھل ۋەتەن» لار خائىنلار، اجنىبى موفتخورلار دىوان تۆتمۈرلار؟» - سۆلىنا جاۋاب آختارير .

م.اىبراھىمو «ھىدربابا يا سالام» پوئىماسىنىن تىكرارسىز دىيىم لىرلە، شىققەتە قلمە آلىنمىسىندان، دوغما دىلىن شىرىن آھنگىدىن، ھەر سىطرىدىن، ھەر مىصرەسىدىن ۋەتەن سۆگىسى، ۋەتەن مەھبەتى، يورد يانغىسى دىۋولان، اينسان قلىبىنە بىر دوغمالىق، اىستىلىك گىتىن ھىرارتىدىن ھىت آئىر .

نەھىت، م.اىبراھىمو غ.بىگدىلىنىن شەھىر ھاقىندا اوخوجولاردا موعىن تىصور يارادان كىتابچاسىنىن تىقدىرە لايىق جەھتلىرىنى آچىقلايدان سونرا، بعضى قوسولارلى اولدوغونو دا قىئىد آئىر و گۆستىر كى، شاعىرىن «كىمال المولىكون زىيارتى»، «شەر و ھىكىمەت»، «گىجەنىن افسانەسى» و ساىر ائىرلىدىن دانىشىلىدىغى ھالدا، اوللاردان ھىچ بىر نومونە ۋەرىلمىر، بعضى موباحىئە لى و دوغرو اولمايان فىكىرلەر اىرەلى سورولور. مەلا، «سون ۶۰۰ اىلدە شەھىر لىرىكاسى ھافىظدىن سونرا بوتون سىلفلىرىدىن اوستون مۇوق توماقداير» كىمى اىدىعالار ھىچ بىر علمى اساسى يوخدور. (۱۶۷.ص.۷۶) م.اىبراھىمو ھاقلى اولراق يازىر: «ھافىظدىن سونرا سون ۶۰۰ اىلدە آذربايجان و دونيا ادبىياتى فوزولىنى و فوزولى كىمى دىگر نەنگ شاعىرلىرى تانىيىر كى، اوللار ىن لىرىكاسى پوئىك سىنتكارلىغىن زىروھسى اولراق قالىر». (۱۷۹.ص.۷۶)

شاعىرىن گىنىش اوخوجو كۆتەسىنە تىقدىم اولونمىسىندا، ائىرلىرىن تىلىغ اولونمىسىندا موھوم رول اوينايان «ادبىيات و اىنجەسىنت» قزىتى ۱۹۶۳-جو اىل ۱۴ دىكابىر تارىخلى ساىندا ىئە دە باتمايان پوئىيا گونشى شەھىرارا ىر ۋەرمىشىدىر. شاعىرىن ائىرلىرىنە درىن ھۆرمەت و ساىغى اىلە ياناشان غ.آزاد (غ.بىگدىلى اى.ف.ش.) «ھىدربابا يا سالام» پوئىماسىنىن اىكى ھىصە سىنى ۋزۈنۈن يازدىغى قىساجا شىرلە بىرلىكدە درج ائىدىرمىشىدىر. گۆركملى ادبىياتشوناس، شىرق ادبىياتىنىن گۆزل بىلىجىسى رىھىم سولطانوۋون دا «ھىدربابا شاعىرى» نىن قوزئىلى قارداش و باجىلارى آراسىندا تانىمىسىندا ۋزۈنە مەھسوس رولو اولموشدور. او، ۱۹۶۴-جو اىلدە آذربايجاندا اىلك دىفە شاعىرىن «ھىدربابا يا سالام» پوئىماسىنىن بىر ھىصە سىنى كىتابچا شىكلىندە چاپ ائىدىرمىشىدىر. كىتابا يازدىغى اۋن سۆزدە ر.سولطانوۋ اوخوجولاردا اوستاد شەھىرارىن ھىياتى، يارادىجىلىغى بارەدە يىغىجام بىلگى ۋەرمەكلە كىفائىلنىمىر، عىنى زاماندا شاعىرىن شەرە- سىنتە، ۋز يازدىقلار ىنا سون درجە جىدى و طلبكار ياناشدىغىنى (آلتى جىلدلىك دىۋانىنىن بىرىنجى جىلدىنىن ناشىرى على زەرىنىن موقدىمە سىندىن) گىتىردىگى ماراقلى فاكىتلارلا اساسلاندىرىر. او، يازىر: «ائىرلىدىن، دوست- آشنالارىنىن يازدىقلارىدىن گۆرونور كى، شەھىر ھىر تىۋىكار بىر شاعىردىر. شاعىر دىيىردى: «اگر دىدىگىم سۆزلر درووشلرە ھىس اولان تىۋىكارلىق كىمى قىول ائىدىلمەسە، من چوچ چىتىلىك و بۇيوك گۆذىتە گىتمەكلە ۋزۈمو شاعىر آدلاندىرا بىلرم. لاكىن بوتون قىتەتىمەلە دىئە بىلرم كى،

شعرده هله كامالا چاتمیشام. ایندییه قدر ائله بیر واخت اولماییب کی، حافیظدن شعر اوخودوقدان سونرا اؤز میکینلیگیمدن اوتانماییم» (۷.ص.۸۸). تواضکار شاعیرین بو فیکیرلری ایله ایلک قلم گؤتورلردن توتوموش، اؤزونو اصل شاعیر آدلاندیرانلارین هامیسینا اؤرنک اولاسی اعتبارفدیر .

اؤزونه، یازدیقلارینا قارشى بو درجهده طلبکار و مسئولیتلی اولان شهریار بوتون یارادیجیلیغی بویو ایستعداد و ایدراکین گؤستردیگی یوللا گئتمیش، طمطراقلی شعر و قافییه قوراشدیرماق هوه سیندن اوزاق اولموش، عاغیلا دوشونجه نین، فیکیرله حیستین وحدتینی اساس گؤتوره رک قلمه آلمیشدیر. رسولطانوودان سونرا غ.بئگدیلی پوئمانین ایکینجی حیصه سینی «ادبیات و اینجه صنعت» قزئتینین ۶ فئورال ۱۹۶۵-جی ایل تاریخلی سایندا درج ائتدیریر. او، یازیردی: «شهریارین «حیدربابایا سالام» پوئماسی گئنیش خالق کوتله لری ایچری سینده گئنیش یاییلیب، یاخین و اورتا شرقده بؤیوک شؤهرت قازانمیشدیر... آرتیق شهریارین «حیدربابایا سالام» پوئماسی ادبی حادیه یه چئوریلیمیشدیر» (۵.ص.۵۴). غ.بئگدیلی گونئی آذربایجاندا "حیدربابانی خاطرلار یارکن" ادلی مجموعه نین ترتیباتچیسى نوصرتوللا فتحی آتشیگلینین شهریاردان پوئمانین ایکینجی حیصه سینین بیرلیکده چاپ اولونماسینا نجه چتینلیکله ایذن آلماسینی تفصیلاتی ایله نظریمزه چاتدیریر .

۶۰-جی ایلرده شهریار شعرینی، پوئزییاسینی آردیجیل تبلیغ ائدن غولام حسین بئگدیلی داها بیر موففقیته ایتمیشدیر. ۱۹۶۶-جی ایله «آذرشر» اونون رئاكتورلوقو و ترتیباتی ایله شاعیرین «سئچیلیمیش اثرلری»نی چاپدان بوراخدی. کیتابا داخیل اولموش «حیدربابایا سالام» پوئماسینین هر ایکی حیصه سی، موترجمیلرین فارسجادان دیلیمیزه چئویردیگی «گئجه نین افسانه سی»، «ستالینگراد قهرمانلاری» پوئمالاری، «شعر و حکمت» مثنویسی، «ای وای آنام»، «مومیالانمیش آدم» قیطعه لری، «صبا اولرمی؟»، «آتامین ماتمینده» قصیده لری، «وحشی شیکار»، «عاشیقین گیلئی»، «یانقلی ساز»، «عشقین مئشه سی»، «ای وفاسیز»، «اینسان اول»، «کج بخت»، «حافیظ ابدیدیر»، «آذربایجان» و سایر غزللری اوخوجولارین موحاکیمه سینه وئریلمیشدیر .

"سئچیلیمیش اثرلر"ه غ.بئگدیلی گئنیش اؤن سؤز یازمیش و کیتابین چاپ اولوندوغو واخندان شهریارین حیاتی و یارادیجیلیغی حاقیندا بیزه معلوم اولمایان بیر چوخ ماراقلی فیکیر و فاکتارلار اوخوجولاری تانیش ائتمیشدیر. مؤلیفین یازدیغینا گؤره، شهریارین «حیدربابایا سالام» پوئماسینین میثیلسیز شؤهرت قازانماسینین، دیلده - آغیزدا دولاشماسینین اساس سببلی اثرده کی شعریت گؤزلیگی، مضمون درینلیگینین آنا دیلینده ترنوم اولونماسیدیر. «سئچیلیمیش اثرلری» سئوینج حیسی ایله قارشیلایان عالییم رحیم سولطانوو غ.بئگدیلینین شهریارین ۴ جیلدلیک کولیاتیندان سئچدیگی نومونه لردن اونون اؤزونه لاییق بیر «گول دسته سی - دمه ت» دوزلتدیگینی آلقیشلابیر،

لاکین «حزبان دل» («اورک سایقلامالاری») و سایر کیمی شاعیرین شخصی حیاتیندان بحث ائدن بعضی اثرلرینین کیتابا داخیل ائدیلمه مه سینه تأسوفله نیر .

مؤلیف مقاله ده ترجمه - مترجم مسئله سینه ده توخونور و گوستریر کی، مترجم اورینالین دیلینی اؤز دیلی کیمی بیلمله لی، آنا دیلینین ایسه یارادیجیسی اولمالیدیر. بو باخیمدان ایلك سئچیلیمیش اثرلرین اساساً دوزگون موعین اولونموش مترجم کوللکتیونین (ح.بوللوری، اموباریز، م.سیدزاده، ب.آذر اوغلو، م.زهتابی، خ.ریضا، ا.حسینی و ف.صادیق) هر بیر عوضو شهریاردان آذربایجان دیلینه ترجمه ائدیگی شعر نومونه لرینده، بعضی قوصورلار نظره آینمازسا، «حیدربابا صنعتینی، حیدربابا طراوتینی» مووقفیتله ساخلایا بیلیمیشلر. لاکین شهریارین «سئچیلیمیش اثرلری» حاقیندا موکمل فیکیرلر سؤلییه رک، شاعیرین اثرلرینه موختلیف باخیش بوجاغیندان یاناشان رسولطانووون «شهریارین یاخشی شعرلری ده وار، پیس اثرلری ده» مودعاسی ایله راضیلاشماق اولمور.

فیکریمیز شاعیرین بوتون اثرلرینی کورطبعی شکیلده کامبلیک زیروه سی، صنعت اینجیسی آدلاندیرماق دئییل، سادجه اولاراق، شهریارین آذربایجان اوخوجولاری آراسیندا تانینیب سؤیله مه سینده موستثنا خیدمتی اولان گؤرکملی ادبیاتشوناسین «پیس اثر» ایصطیلاحینی ایشلتمه سی غئیری - رئال، غئیری - اوبیئکتیو بیر حؤکم کیمی سسلنمکده دیر.

بو بیر حقیقتدیر کی، شهریار فارس و آذربایجان دیلرینده (قیسماً ده عرب دیلینده) اؤزونو سینایاراق هونر گوستریمیش، موکمل، دولغون، بدیعی و ایجتیماعی - سیاسی، فلسفی ماهیت کسب ائدن کامیل صنعت اینجیلری یاراتمیشدیر.

زمان کئچدیکجه شاعیرین یارادیجیلیغینا مارق و دیقت آرتیر، عالیملر، ادبیاتشوناسلار موناسیتلرینی بیلدیریر، ماراقلی یازیلار، مقاله لر درج ائتدیریرلر. م.ایبراهیموو، محمد عاریف داداشزاده، مسعود علی اوغلو، ایسماعیل جعفرپور، بالاش آذر اوغلو، رحیم سولطانوو مطبوعاتدا چیخیش ائده رک، شاعیرین «سئچیلیمیش اثرلری» نی «گولوستاندان گول دمه تی»، «نغمه لر کیتابی»، «شاعیرین یعنی توحفه سی» آدلاندیریرلار^۵. البته، شهریار دوها سینا بو موناسیت

۵ - * م.ایبراهیموو. حیدربابا شاعیری. «ادبیات و اینجه صنعت» قز. ۲۱ سننتیابر ۱۹۶۸.

№ ۳۸

م.آ.داداشزاده. شهریارا سلام. «ادبیات و اینجه صنعت» قز. ۱۲ نوایر ۱۹۶۶. № ۶۶
م. علی اوغلو. شهریارین دوشونجه لری. «آذربایجان گنجلری» قز. ۹ دنکابر ۱۹۶۶
م. علی اوغلو. تنقیدچینین دوشونجه لری. «شؤهرتلی شهریار». آذر نشر. ب. ۱۹۶۶. ص. ۱۲۹

ای. جعفرپور. شعر و صنعت شهریار. «علم و حیات» ژورنالی. № ۱. ۱۹۶۷
ب. آذر اوغلو. شاعیرین یئنی توحفه سی. «آذربایجان» ژورنالی. № ۵. ۱۹۶۷

تصادوفی دئییلدی آذربایجان ادبی تنقیدینده اؤز دست- خطی اولان، اورپژینال فیکیرلری ایله سئچیلن مسعود علی اوغلو شهریارا داها چوخ موتفکیر کیمی یاناشیر، اونون حیاتلا اؤلوم، ایشیقلا ظلومت، خئییرله شر، گئجه ایله گوندوزون ابدی موباریزه سیندن چیخاردیغی درین فلسفی عومومیلشدیرمه و نتیجه لر حاقیندا ماراقلی مولا حیظه لر یوردور: «گئجه اونا گۆزه معنالی و اسرار انگیزدیر کی، اینسان تفکوروبونو و دو یغولارینی گوندوزون جینایتلریندن خیلاص ائدیر. گئجه نین قارانلیغی فونوندا گوندوزون رذیل، عئیبه جر حادیشه لری داها آیدین گۆرونور» (۸۸.ص.۴).

شهریار بوتون یارادیجیلیغی بویو شعر، سؤزو، صنعتی یوکسک قییمتلندیرمیش، حقیقتی، حاق- عدالتی او جا توموش، ائلین، خالقین، ازینلرین، محکوملارین پناهی، یوکسک دایره لر، حاکیم طبقه لره بویون آگمه ینلرین دوستو، سیرداشی اولموش، بونلاری اؤزونون اساس وظیفه سی سایمیشدیر. م. علی اوغلو یازیر: «شاعیر «شعر و حکمت» ادلی درین مضمونلو قیطعه سینده، یئری دوشدوکجه، ادبی- ائستتیک گۆروش لرینی ده شرح ائتمیش، صنعتین باشلیجا مقصد و وظیفه لرینی، اونون ایدراکی، تربیه وی اهمیتینی ده گؤسترمه یه چالیشمیشدیر. شاعیرین- صنعتکارین باشلیجا وظیفه سی یالنیز حقیقتلری دئمکدن عیبارتدیر. اگر حقیقتلری دئمک مومکون دئییلسه، صنعت مئیدانیندان چکیلک لازیمدیر» (۶۶.ص.۱۳۰).

تنقیدچی م. علی اوغلو شاعیرین فیکیر مئیدانینا اوغورلو گئدیشلریندن سونرا اعتراف ائدیر کی، «کیچیک بیر مقاله ده شهریار کیمی زامانا سیغما یان بیر شاعیری احاطه ائتمک چتیندیر، بلکه ده مومکون اولاسی ایش دئییل. ... عومومیتله، بو بؤیوک صنعتکار حاقیندا نه قدر یازلسا، دئییلسه و دانیشلسا، یئنه ده اونون فوسونکار صنعتینین سیرلرینی، پوئزیاسینین اینجه لیکلرینی آچماق اوچون کیفایت دئییلدیر» (۶۶.ص.۱۳۱).

چونکی «شهریار اییرمینچی عصر پوئزیاسینین ان نهنگ سیمالاریندان اولماقلا برابر، قرینه لرین سیناغیندان چیخمیش نظامی، حافیظ کیمی کلاسیکلرین قودرتلی و اورپژینال داوامچیسیدیر (۶۸.ص.۲۳)»

بو فیکری سؤیله ین فیلولوگییا علملری نامیزدی ایسماعیل جعفرپور دا شاعیری درین فلسفی مولا حیظه لر و مودعالار یوردن عالیم کیمی یوکسک قییمتلندیریر و شهریارین اؤز اثرلرینین دؤرد جیلدینه یازدیغی موقدیمه سینده ایران ادبیاتشوناسلاری ایچریسینده ایلک دفعه اولاراق، ایران ادبیاتیندا دؤرد اساس ادبی مکتب سیراسیندا بیرینچی «نظامی و یاخود آذربایجان ادبی مکتبی» نی قئید ائتمه سینی آلقیشلا یر .

ای. جعفرپور یازیر کی، شهریار فورما یئنیلیگینی و خصوصیه سربست شعر کلاسیک عنعنه وی زمینیندن تجرید ائده رک موجرد و آبستراکت اولسوبا آلوده چیلیک گؤسترن مودرنیست قافییه پردازلاری رده ائدیر، مورتقی عنعنه لر اساسیندا یارانان رئالیست و رومانیک متودو معاصر

پوئییانین، صنعتین اساس یولو، فورما ایله مضمون آراسینداکی وحدتی صنعتین پوزولماز پرنسیپی کیمی گؤتورور .

بئله لیکله، ای. جعفرپور بعضی ترجمه لرده کی قوصورلارا باخمایاراق، "سئچیلیمیش اثرلری" «گولوستاندان طراوتلی و عطیرلی بیر دسته گول» (ص. ۶۸، ۲۳) آدلاندریر .

غ. بنگدیلی «ولدوز» ژورنالی رئاکسییاسینین خواهیسی ایله (۱۹۶۷-جی ایل، ۱۲-جی سایه) شاعیرین ایران آذربایجانینداکی پرستیشکارلاریندان بیر، «حیدربابا یا سلام» پوئماسینا یازیلیمیش بعضی نظیره و تضمینلری توپلایاراق "یادی از حیدربابا" (حیدربابانی خاطرلایارکن) آدی ایله ۱۹۶۷-جی ایله تهراندا چاپ ائتدیرن گونئی آذربایجانین تانینیمیش شاعیری نوصرت الله فتحی آتشیگلینین همین مجموعه یه یازدیغی "حیدربابا ایله نئجه تانیش اولدوم؟" آدی موقدیمه سینی فارسجادان آذربایجان دلینه ایختیصارلا ترجمه ائتمکله بوتون قوزئی آذربایجانین شهریار سؤنلرینه شاعیرین حیات و یارادجیلیغی ایله یئنی تانیشلیق ایمکانی وئرمیشدیر .

بو پوئمادان سونرا شهریارین ادبی ایرثینه مارق خئیلی آرتیمیش، بیر سیرا علمی- تدقیقات خاراکتئرلی مقاله لر یازیلیمیش، قییمتلی فیکیرلر سؤیلنمیشدیر .

"الله همین ایللرده ایجتیماعت، تبریز، تهران، آنکارا و باکی رادیولاری «دی- فاکتو» اعتراف ائتمیشلر کی، "حیدربابا یا سلام" پوئماسی آذربایجانین ادبی دلینه یئنی بیر رؤونق گتیردی (ص. ۹۴، ۲۳).

ن. ف. آتشیگلینین موقدیمه ده قئید ائتدیگینه گؤره، اثرین بیر حیصه سینه ان دگرلی و معنالی موقدیمه لری گونئی آذربایجانین تانینیمیش ضبالیلاری مئهدی روشن ضمیر و عبدالعلی کارنگ یازمیشلار. مئهدی روشن ضمیرین یازدیقلارینی هیجانسیز اوخوماق مومکون دئییل: "... سیزین شعرینیز او قدر تاثیرلیدیر کی، اونو اوخویانلارین دؤنه- دؤنه آغلامادیغینا اینانا بیلیمیرم. من اؤزوم ده بیلیمیرم کی، «حیدربابا یا سلام» پوئماسینی نه اوچون بو قدر سئویرم، بلکه بو، آنا دلیپنده یازیلدیغینا گؤره دیر، بلکه ده اونون بوتون اینجه لیکلرینی درک ائده بیلدیگیم اوچوندور؟ یا خود اونا گؤره دیر کی، سئون و یانان بیر اورکدن چیخمیشدیر؟ بلکه ده، بو، بیزیم دردلریمیزین، اورک سؤزلریمیزین تجسومودور کی، پوئمانی محضون باخیشلار و حزین سسلر کیمی اوره یه یاتان ائتمیشدیر؟ بلکه اونا گؤره دیر کی، «حیدربابا» حیاتی بوتونلوکله عکس ائتدیره بیلن گوزگودو^۶ ...

بو اثر سؤز یوخ کی، شهریار پوئزیاسینا بؤیوک مارق و سئوگی اویاتدی و زمان کئچدیگجه بو دو یغولار اؤلچویه گلمز اولدو. ناشیر و تدقیقاتچیلار، حتی ادبیات هوسکارلاری بو بؤیوک محبتین دیکته سی ایله شاعیرین اثرلرینی آراشدیرماغا، نشرینی گئنیشلندیرمه یه باشلادیلار. بعضاً بو ایشلر

^۶ - اولدوز» ژورنالی. № ۱۲. ۱۹۶۷.

تله سیک، فاکتارلا سؤیکنمه دن حیاتا کوچیریلیر. شاعیرین پوئیک فیکیر و حیستین، عاغیل و ایستعدادین دایم وحدت تشکیل ائتدیگی، دیلینین آیدینلیگی، الوانلیگی، روبابینین آهنگدارلیگی، ریتمیکیلگی ایله سئویلیب- سئچیلن بیر سیرا اثرلری اوزرینده گئدن موباحیته لر، آپاریلان دگرلندیرمه لر، هئج شوبهه سیز، بو گون اوچون ده آکتوالدیر. لاکین بو دگرلندیرمه لر بعضی حاللاردا شاعیرین اثرلرینی بیر سیرا تحریف و دگیشیکلیکله معروض قویماقلا حیاتا کئچیریلیر. ایلك اؤنجه تورک دونیاسی ادبیاتینین شاه اثری ساییلان "حیدربابایا سلام" پوئماسینین باکی نشرلرینده - رحیم سولطانووون اؤن سؤزو ایله ۱۹۶۴-جو ایله بوراخیمیش "حیدربابایا سلام"، حمید محمدزاده نین ترتیباتی و اؤن سؤزوله "آمان آیریلیق"، ناظم رضوان و حؤکومه بوللورینین حاضرلادیقلاری (اؤن سؤز حؤکومه بوللورینیندیر) "یالان دونیا" و غلام حسین بنگدیلینین (تبدیلی) اؤز موقدیمه سیله چاپ ائتدیردیگی "سئچیلیمیش اثرلری" نین ۱۹۶۶-جی ایل نشرینده، ائله جه ده ۲۰۰۰، ۲۰۰۳، ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵-جی ایللرین چاپ محصولو اولان "محمدحسین شهریار- سئچیلیمیش اثرلری" نده بعضی یانلیشلار نظر یئتیرمه یی مقصدله او یغون سایدیق. "یالان دونیا" ایستیتنا اولماقلا، بو نشرلرده "حیدربابایا سلام" پوئماسینین بیر بندینین ایلك - "حیدربابا، ایلدیریملار شاخاندان" میصرعاسینداکی سون سؤز "چاخاندان" کیمی وئرلمیشدیر. بعضی نشرلرده اوچ بندین - "حیدربابا، گون دالیوی داغلا سین" میصرعاسیندا ایسه "دالیوی" سؤزو "سینه وی" کلمه سیله عوضله نیب... اما اکثر نشرلرده، ائله جه ده عسگر فردینین ترتیباتی ایله لاتین قرافیکاسیندا چیخان بوتون کولیاتلاردا "دالیوی" سؤزو اولدوغو کیمی ساخلانمیشدیر. آلتینی جیزاراق قئید ائدیرم کی، باکی نشرلرینده کی تحریفلر، یانلیش و علاوه لر اساساً سووئت ایدئولوگیاسینین باسقیسیندان و موترجملرین فارس دبلینی یئترینجه باشا دوشمه مه سیندن ایره لی گلمیشدیر. ائله "گون سینه وی داغلا سین" ایفاده سینگی گؤتورک. شهریار بیچینچیدن سؤز آچیر و طبیعی، بیچینچی توپراغا دوغرو آگیلر و گونش اونون سینه سینگی دئیل، کورگینی (دالینی) داغلا بار، یعنی، یاندرار. شهریار موسیقینی یاخشی بیلن، دویان شاعیر ایدی. او بیلیردی کی، "د" حرفی ایله باشلانان "داغلا سین" سؤزوندن اؤنجه "د" حرفی ایله باشلانان "دالینی" سؤزونو قویوب، "س" حرفی ایله باشلانان "سینه وی" سؤزونو گتیرمز، چونکی بئله اولدوقدا میصرع اؤز موسیقیللیگینی، ریتمیکیلگینی ایتیریر. فارس دبلینده بو پروسس "واج آرابی" آدلانیر .

بیر یانلیشلیق دا بودور کی، پوئمادا شاعیرین اینتئنسیو شکیلده ایشلتدیگی تیریز شیوه سینه مخصوص فعل بوخچاسیندان اولان اکثر فعللر، ائله جه ده بیر سیرا سؤزلر قوزئی آذربایجاندا مؤوجود اولان ادبی دیله او یغونلاشدیریلاراق نشر ائدیلمیشدیر... مثلاً: "قره- قارا، قدن- قاداغان، بدؤی- بدؤو، قئیدخ- قایدق، گیداخ، یاخود گئداخ - گئدک، انجئلا- انجئلا"، آصوفیا- آصوفیا، قونیا- کونیا، رافایل- رافائل، بابدا- بادیا، دؤونده- دؤینده (د.ت- ص.۱۸)، سؤیگولودو-

سئوگیلییدی، "قئیتەر- قایتار کیمی و سائر. یالنیز عسگر فردی "قئیتەر (ص. ۲۷)، سئوگولوییدو (ص. ۲۵)، قدغن" و سائر سؤزلری شاعیرین ایشلتدیگی طرزده، یعنی، اوریژینالدا اولدوغو کیمی وئرمیشدیر. لاکین او دا بیر قدر یانلیشلیغا یول وئره رک "بایدا" سؤزونو "بادیا" (دت، ص. ۳۱؛ کولیات، ص. ۱۲۷)، "قئیتدوخ قاشدیخ- قایتدیق قاجدیق"، "شصلی- شصتلی"، "چوخ شوکرو وار، گئنه گلدوخ، گؤروشدوخ، ایتلردن، بیتلردن سوروشدوخ، کوسموشدوخ دا، آلاھ قویسا باریشدوخ (ص. ۳۱)" بندینده کی، همچنین ۶۵-جی بندده کی فعللر تبریز شیوه سینده، یعنی دانیشیق دیلینده اولدوغو کیمی ایشلندیگی حالدا، "دیوان تورکی" ده "اچارلار"، "آچارلار" قاجارلار" (ص. ۲۵)، هم ده "اوستاد شھربارین آذربایجان تورکجه سیله کولیات"ی ندا "گلدیک، گؤروشدوک، سوروشدوق، باریشدیق، کوسموشدوک (۱۰، ص. ۱۲۶)" - آذربایجان ادبی دیلینده اولدوغو کیمی تقدیم ائتمیشدیر. "گئنه" سؤزونو ایسه شاعیر "حیدربابا" دا و دیگر شعرلینده "گینه" یازدیغی حالدا، قوزئی آذربایجانین ادبی دیلینده ایشلندیگی واریانتدا - "یئنه" (کولیات، ص. ۱۲۶، ۱۱-جی بند) کیمی تقدیم ائدیلمیشدیر. بیز "اوستاد شھربارین آذربایجان تورکجه سیله کولیات"ی ندا یئر آلمیش، آنجاق اؤنجه کی "دیوان تورکی" نشرلینین هئچ بیرینه سالینمیش "تورکجه یه خیالی سفر" شعرینده اولان یانلیشلاری کوررئکتہ- مطبعه خطاسی ساییریق... چونکی شھربار "زان دارکی" یازماقلا یوزیللیک موحاریبه دؤورونده فرانسیز خالقینین اینگیلسره قارشى آزادلیق موباریزه سینده ایشتیراک ائتمیش و موباریزلیک سیموولونا چئوریلیمیش (۱۵۸)، فرانس خالقینین میلی قهرمانی، اورلئان قیزی ژاننا دارکی نظرده توتدوغو ایفاده نین "اوزندارکی"، "باش توتا توتمایا" نین ایسه "باش تونا تومایا"، "قؤل" ون "قول" کیمی وئریلمه سی و بیر سیرا دیگر سؤزلرین ده کیتابدا اصلینه اوغون عکسینی تاپماماسینی محض مطبعه خطاسی کیمی دوشونمکدن باشقا یولوموز قالمیر... مطبعه خطالاریندان سؤز آچمیشکن، شاعیرین اثرلرینین باکی نشرلینده ده بعضاً ائله مطبعه خطالارینا تصادوف ائدیلمیش کی، اوخوجو بوتون بونلارین قارشیسیندا چاش- باش قالیر. اؤرنک اوچون گتیردیگیمیز: آدینی م. موصدیقین آذربایجان تورکجه سینده دقیق چئویردیگی "شاعیر و یازیچیلارین قورولتاییندا اولیا حضرت شاهبانو فرحین خطابه سی" سربست شعرینین بیر نشرده "شاعیر و یازیچیلارین قورولتاییندا اولیاناله نان شاهلانو"، "حافیظ باریگاهی" نین ایسه "حافیظ بورجانی" کیمی تقدیم اولونماسینی مطبعه خطاسی، دیقتسزلیک، یاخود تجروبه سیزلیک کیمی دیرلندیریریک .

قئید ائدک کی، شھربارین فارس دیلینده و آذربایجان تورکجه سینده اولان بوتون یارادیجیلیغیندا ایکی دئییم طرزى اؤزونو یانسیدیر: ۱. تهران بوغازی- فارسجا؛ ۲. تبریز بوغازی، یعنی، تورکجه. اونون بو ایکی دئییم طرزى بوتون دیلچیلر و شعر- صنعت خیریدارلاری طرفیندن تصدیق اولونموشدور. دئمه لی، شاعیرین "قارا" یئرینه "قره"، یاخود یوخاریدا صدالادیغیمیز دیگر سؤز و

ایفاده‌لر ده ثبت و تصدیق اولونموش تبریز شیوه‌سیله باغلیدیر. دیلچی و ادبیاتچیلار، گئنیش اوخوجو آودیتوریاسینا معلوم‌دور کی، شهریار ایلک، اورتا و عالی تحصیلینی آنا دیلینده آلمامیش، آذربایجان تورکجه‌سینده اولان شعرلرینی ده محض بوغاز ادبیاتی بیجمینده یازمیشدیر. بو ایسه هر بیر شهریارشوناسین، عالیم و موترجمین تبریز، ائله جه ده آذربایجان فولکلورونو دریندن بیلمه‌سینی، شاعیرین ایشلتدیگی یغری شیوه و دیالکت سؤزلرینین ماهیتینی آنلاماسینی، عئینی زاماندا اؤزلیکله چئویرمنلرین فارس دیلینین اینجه‌لیکلرینه بلد اولماسینی طلب ائدیر. بوتون بو جهتلر ناقیض اولدوقدا، طبیعی، چئویرمه ایشی ده، نشر ایشی ده ناقیض شکیده اورتایا چیخیر .

بو مقامدا خاطرلتماق یغرینه دوشر کی، ایران اسلام رئسپوبلیکاسینین آذربایجانداکی سفیرلیگی ترکیبینه کی مدنیت مرکزینین مودیری آغای دکتر ایراهیم ایراهیمی ایله بو ایلین مای آییندا گؤروشوموز زامانی راضیلیغا گلدیک کی، شهریارین هم تورک، هم ده فارس دیلینده یاراتدیگی قییمتلی ایرتینین اوریژینالدا اولدوغو کیمی باکیدا نشرینی گئرچکلشدیرک و بو کیمی یانلیشلاری اساسلی شکیده آرادان قالدیراق. سایین دکتر ای. ایراهیمی تکلیفیمی سئوینجله و چوخ بؤیوک کوبارلیقلا قبول ائله‌دی... نظره آلساق کی، شاعیرین اثرلرینین باکی و تبریز، ائله جه ده تهران نشرلرینین هئچ بیرینده تورکجه یازدیگی بوتون اثرلر توپلانمیش، همچنین فارس دیلینده اولان بعضی اثرلرینین ترجمه‌لری، حتی پوئمالاری دا، یعنی دؤردجیلدلیک دیوانی بوتؤو حالدا آذربایجان تورکجه‌سی ایله گونوموزه دک باکیدا نشر اولونماییب، بو ایشین نه قدر بؤیوک اهمیت داشیدییغینین فرقینه وارمیش اولاریق ...

قئید ائدیم کی، باکی نشرلری ایچه ریسینده شاعیرین دیل اؤزلیکلرینی، تبریز بوغازینی اساساً ساخلایان نشر "بالان دنیا" دیر. چونکی حؤکومه خانیم بوللوری فارس دیلینی موکمل بیلیردی، گونئیده دوغولوب بؤیوموشدو و ۱۹۴۶-جی ایله، ۲۱ آذر اینقیلابی یاتیریلدیقدان سونرا باکییا پناه گتیرنلردن بیری ایدی. اونون شهریارین اثرلریله یاخیندان تانیلیغی ایسه تصادوفی دئییلدی. خانیم تدقیقاتچی شاعیرین هم تورک، هم ده فارس دیلینده یازدیگی بیر سیرا اثرلری اوزرینده اینجله مه‌لر آپاراراق، ۱۹۸۳-جو ایله "محمدحسین شهریار" ادلی دگرلی مونوقرافیاسینی دا چاپ ائتدیرمیشدی...

شهریارین تورکجه دیوانینی ترتیب ائدن، حیات و یارادیجیلیغی حاقیندا یازدیگی ایری حجملی آراشدیرماسی ایله بیرلیکده یایینلایان عسگر بی "حیدربابا یا سلام" پوئماسینا باکیدا چاپ اولونموش کولیاتلارین هئچ بیرینده عکسینی تاپمایان یئنی بیر بند علاوه ائتمیش و شعر پارچاسینین هانسی شراییطده و نجه یارانماسی پروسئسینه ده آیدینلیق گتیرمیشدیر: "اوستاد شهریار بیر گون "حیدربابا"نی کرجده قورولموش بیر مجلسده اوخویاراق: اوشاقلارین بیر دسته

گول باغلاسين، يئل گلنده وئر گتيرسين بو يانا، - بندينه چاتارکن بير اوشاق الينده گول دسته سي شهريارا ياخينلاشميش و شاعير اوراداجا بدهتاً بو بندي دئيميشدير :

حيدر بابا، يوخوم چيخدي دوغروما،
گول دسته سين آلديم، باسديم باغريما .
عيسي گلدي الين باسدي آغريما،
آيريليغين ديغي چيخدي جانيمدان،
جلاد دونيا كئچدي منيم قانيمدان... (۳، ص. ۲۸)

آچيغي، شهريار نفسی دويولان، بوتون پارامترلرله منظومه نين ديگر بندلرينه اويغون گلن بو بندين اوستادين قلميندن چيخماسی اوخوجودا شوبهه دوغورمور... شهريار ايرئينين توركيه‌لی آراشديريچيسي، حتی تبريزه گئدهرك اوستاد شاعيرله گؤروشوب صؤحبتلشن دكتر يوسيف گديكليئين ۱۹۹۰، ۱۹۹۱، ۱۹۹۷ و ۲۰۰۹-جو ايلرده چاپ اولونموش "شهريار و بوتون توركجه شعرلری" كتابيندا دا عئينيله همين بند "حيدر بابا يا سلام" علاوه بير بند "باشليغيلا متندن آیری وئريلميشدير.

شهريارين اوچ موختليف آدلا - "كليسا نامازی"، "آذربايجان گؤزه‌لينه" و "غزل" كيمي تقديم اولونان "ناز ائيله ميسن" غزلی دفعه لرله فرقلي آدلارلا، "آمان آيريليقي" دا ايسه متن قيسالديلاراق نشر ائديلميشدير. دكتر يوسيف گديكلي ده همين غزليين متنينده دؤرد بئيتين ايختيصار ائديلهرك، "آذربايجان گؤزه‌لی" آدی ايله باكيذا يايملانماسيندان بحث ائتميش و بو ايختيصری دوغرو سايماميشدير: "شعر گرک كليمه و ميصرع فاركليكلاری، گرک می سيرالارين سيرالناماسی، گرکسه ۴ بئيتين (۳، ۴، ۵ و ۹. بيتلرين) اولماماسی دولاييسيلا بيزيم نشريميزدن آيريلماكتادير" (۱۵۰، ص. ۹۴-۹۵)

چوخ تأسوفلر کی، "آمان آيريليقي" كتابيندا شاعيرين ان چوخ سئويلن مشهور شعرلريندن بيري اولان "توركون ديلي" نين متنی اوزرينده ده موعين دگيشيكليلكلر آپاريلميشدير. سيروس تبريزی "آمان آيريليقي" كتابينين ترتيباتيندا بعضی قوصورلارين مؤجودلونغوندا، يعنی "توركون ديلي" شعرينده کی ايکی ميصرعنين (فارس شاعيري چوخ سؤزلرينی بيزدن آپارميش // صابير كيمي بير سوفره‌لی شاعير پخيل اولماز... (۳، ص. ۲۰)) ايختيصار اولونماسيندان، شعرين آدينين معنا و مضمونا قطعياً اويغون اولمايان سؤزلرله - "دوشابلی خشيل" كيمي وئريلمه سيندن، بعضی سؤزلرين ايسه باشقالاری ايله عوض ائديلمه سيندن ناراحاتليغيني بيلدريميشدير. لاکين او، سهواً بو قناعته گلير کی، شهريار ديگر همكارلاری كيمي، مؤوجود رژيمدن چكينهرك آذربايجان ديلي عوضينه، "توركون ديلي" ايفاده سيني ايشلتميشدير. آنجاق بيزجه، ديللرين بير- بيريله قارشيليقلی علاقه سيني طبيعي لئكسيك حاديثه سايان شهريار دوزگون مؤوقعه دير و سيروس تبريزينين اؤزو

ده بیلیردی کی، آرازین قوزئی ساحیلینده کی آذربایجانین اؤزونده ده کیریل ایفباسینین قبولونادک، بوتون خالق و اونون یاراتدیغی مدنیت ۱۹۳۷-جی ایللرده سووئت ایمپریاسینین آمانسیز رپرسیسیاسینا معروض قالانا قدر دیلیمیز "تورک دیلی"، میلیتیمیز ایسه "تورک" اولاراق گؤستریلیردی .

شاعیرین اؤنجه، یعنی ۱۹۹۲-جی ایلده ایران اسلام رئسپوبلیکاسینین "الهدی" نشریاتینین بوراخدیغی، بیر ایل سونرا-۱۹۹۳-جو ایلده ایسه آذربایجان علملر آکادئمیاسی نیظامی آدینا ادبیات اینستیتوتونون "صاباح" نشریاتی ایله بیرگه چاپ محصولو اولان ایلك "دیوان تورکی" نین اوخوجولارین موحاکیمه سینه وئرلمه سی ده چوخ تقدیره لاییق حالدير. البته، اولکی نشرلرده وئرلمیش "یتیم مالی"، "کرج خاطره سی"، "تورکیه یه خیالی سفر"، "قافقازلی قارداشلاریم" کیمی شعرلرین توپلودا یئر آلاماسی تأسوف دوغورسا دا، کیتابدا "جهاد فرمانی"، "بیرامین موبارک"، "آنالار اوخشاماسی"، "رحلت ختمی رسول"، "تضمین"، "شهیدی جان"، "حیلال محرم"، "ایمان موشریسی"، "خلقین الیندن توتماق"، "جاویدین قبری داشینا"، "دلّال یهود"، "آفرینش"، "پاشا، یئنه اونوتدون موخلیصیوی" و سایر شعرلرین ایلك دفعه آرازین قوزئی ساحیلینده کی آذربایجان اوخوجولارینا تقدیم اولونماسینی یالنیز آلفیشلاماق لازیمدیر. لاکین "محمدحسین شهریار. "دیوان تورکی" کیتابینا مؤحترم عسگر فردینین یازدیغی "بو کارواندان بیر سس قالیرسا، بسدیر... " آدلی اؤن سؤزده ایندییه دک شهریارشوناسلیقدا تصادوف اولونمایان بعضی مولاخیظه لر ایره لی سورولور. او، شاعیرین اثرلرینده ("سه نده"، "عظیم شاعیریمیز فوضولی" و سایر) موعین حیصه لره دوزه لیشلر ائده رک، اونلاردان میثاللار گتیریر و بئله لیکله، اؤز مولاخیظه لرینی اساسلاندریماغا چالیشیر. قئید ائدک کی، او دؤورده تبریز رادیوسونون شؤعه مودیری و دیکتور و وظیفه لرینده چالیشان شاعیر- ادبیاتشوناس عسگر فردی اؤزونون ترتیباتیلا ۱۹۹۲-جی ایلین دئکابریندا ایراندا کئچیریلن شهریار کونقرئسی موناسیبتیله "الهدی" نشریاتیندا بوراخیلان "محمدحسین شهریار کولیات دیوان تورکی" کیتابینا یازدیغی اؤن سؤزده ایلك دفعه بو کیمی علاوه و دوزه لیشلره آیدینلیق گتیرمه یه باشلادی... عئینی زاماندا "کولیات دیوان تورکی" ده شاعیرین اثرلرینه ائدیلن بعضی دوزه لیش، علاوه و دگیشیکلیکلره فیلولوگییا اوزره فلسفه دوکتورو محمدعلی موصدیق ائله همین ایلده "شهریارا حؤرمتسیزلیکدیر" آدلی مقاله یازاراق (۲۴، ص.۴) قطعی اعتیراضینی بیلدیریر، بو جهدلری باغیشلانماز گونا، حتی جینایت حساب ائدیر: "شهریارین بوللور کیمی دورو، بال کیمی شیرین، حزین موسیقی کیمی روح اوخشایان شعرلرینین ریتیمینی پوزماق بؤیوک جینایتدیر... شاعیرین چاپ اولونموش شعرلرینه ال گزدریمه یه، اونون قورولوشونو پوزماغا هئچ بیر ترتیبچی و یا تدقیقاتچینین ایختیاری یوخدور" (۲۴، ص.۵). آچیغی، اوستادین اثرلرینه ائدیلن بئله لوزموسوز دوزه لیش و علاوه جهدلری یالنیز تأسوف دوغورور و سیر دئیل کی،

قوتسال روحونو ناراحت اندیر. بوتون بونلارین صنعتکارا و صنعت اثرلرینه قارشی ان باغیشلانماز گونه اولدوغو بارده شهریار شعرینین تعصوبککش حئیرانلاری و بیلجیلری پروفئسور حمید محمدزاده، دکتر ناظم ریضوان دا واختیندا اؤز اعتیراض سسینی اوجالتمیش، مقاله لر یازاراق تهران و باکی مطبوعاتیندا چیخیش ائتمیشلر ...

۱۹۸۰-۸۱-جی ایله دک اولان مودتده اوستاد شهریارین «بئهجت آباد خاطیره سی»^۷، مشهور «حیدربابایا سلام» پوئماسینین بیرینجی و ایکینجی حیصه لری،^۸ خ.ر. اولوتورکون فارسجادان ترجمه ائدیگی «عزیز آذربایجانیم» قصیده سی و غ.بئگدیلینین «آزادلیق و هومانیزمین بؤیوک جارچیسی»^۹ آدلی یازسی ایستیشنا اولماقلا، شاعیرین اثرلرینین چاپی و تدقیقی ساحه سینده موعین فاصیله یارانیر .

غ.بئگدیلی ۱۹۶۳جو ایله چاپ ائتدیگی «سید محمدحسین شهریار» کیتابچاسیندا شاعیرین، دئمک اولار کی، فارسجا یازدیگی شعرلریندن («حیدربابایا سلام» پوئماسی ایستیشنا اولماقلا) سیتات و نومونه لر گتیره رک اونلارین علمی شرحینی وئیردیه،^{۱۰} «آزادلیق و هومانیزمین بؤیوک جارچیسی» علمی- نظری مقاله سینده اساساً آذربایجان تورکجه سینده یازدیگی اثرلری اوزرینده دایانمیش، میثاللا گتیرمیش و شرحین سونوندا «بئهجت آباد خاطیره لری» شعرینی بوتونلوکله درج ائتمیشدیر. مقاله ده غ.بئگدیلی شاعیرین کئچدیگی عذابلی حیات یولونا قیسا نظر سالمیش و بدیعی یارادیجیلیغینین بیر سیرا پوئتیک خصوصیتلریندن بحث ائتمیشدیر. او، یازیر کی، شهریار یارادیجیلیغیندا، هر شئیدن اول، کامل اینسان پروبلئمی قویولور و یوکسک پوئتیک سوییه ده حل ائدیلیر. چونکی، شاعیرین فیکرینجه، دونیادا موختلیف میلت و خالقلارین مؤوجود اولماسینا باخما یاراق، اونلارین هامیسی «اینسان» و «بشریت» آنالیشلاری آلتیندا بیرلشیر. تدقیقاتچی پروانه تک اولدار یوردونون اودونا، آلووونا یانان وطنپرور شاعیره درین محبتینی بیلدیریر، اونو «بشریتین و هر خالقین آزادیگی اوغروندا موبارزه نین داها دا کسکینلشدیگی گونلرین نغمه کاری، وطن گولوستانینین بولبولو» آدلاندیریر .

"آذربایجان" ژورنالینین ۱۹۷۹-جو ایل ۵-جی سایندا ۶۰-جی ایلرده شهریارین آذربایجان ادبی دایره لرینده تانینماسیندا موستثنا خیدمتلری اولموش شرقشوناس-عالیم روستم علیئوین گونئی آذربایجاندا، تبریزده شخص شهریارین ائوینده قوناق اولماسیندان، شاعیرل، سهند، ساهیر،

^۷ - "آذربایجان گنجلری" قز. ۲۴ نوایبر ۱۹۷۳-جو ایل.

^۸ - "باکی" قز. ۸ اییون ۱۹۶۸-جی ایل.

^۹ - "آذربایجان" ژورنالی. № ۹. ۱۹۷۷. س. ۱۷۵-۱۸۲

جوشغون، ساوالانين و باشقالارينين، جاواد ھىيتلە گۆرۈشلەردىن، ھىمىن گۆرۈشلەردىن آلدېغى اونودولماز تاۋراتلاردان اوخوجولارا سۆھبەت آچىلىرى. ر.علىئە يازىرى كى، شەھىرلا گۆرۈشلەردىن من يقىنلىك حاصىل ائتدېم كى، بىزىم (قوزۇ آذربايجانين - اى.ف.ش.) حىياتىمىز، مدنى و اىقتىسادى اوغورلايمىز حاقىندا او، درىن معلوماتا مالىكىدىر، مونتمۇم سورتە رادىو و تىلەشلىرىنى دىنلەيىر، ادبى يىنلىكلرى اۋىرەنەر، مدنىت حادىثە لرىلە تانىش اولور، كلاسىك پوزىيانى و خالىق يارادىچىلىغىنى، فولكلور، ھىمىن موعاصىر ادبىياتىمىزىن نومايندەلرىدىن ص.وورغون، س.روستىم، ر.رىضا، ب.واھابزادە، قابىلىن و باشقالارينين اثرلىرىنى ازىردىن بىلىرى .

۱۹۶۰-۱۹۸۹-جو ايللار آراسىندا اوستاد شەھىرىزىن كىچىك موقەتەملەلە بىر سىرا اثرلىرى: «سەھنىيە» پونماسى («آذربايجان»، ۱۹۷۲، ۱، №۱)؛ «اوستادا تعضىم» شەرى («آذربايجان مکتبى»، ۱۹۷۲، №۹)؛ «بەھجت آباد خايطرەسى» غزلى («آذربايجان گىجلىرى»، ۲۴ نوپابر، ۱۹۷۳)؛ «حاقىن سسى» («ولدوز»، ۲، №۱۹۷۹)؛ «باياتىلار» («كىرپى»، ۱، №۱۹۷۳)؛ «ياتا بىلمە بىرىم» («آذربايجان»، ۵، №۱۹۷۹)؛ «عزىز آذربايجانما» («ادبىيات و اينجەصنعت»، ۸، فئورال ۱۹۸۰)؛ «سولئىمان روستمە جاواب»، «توركون دىلى» («آذربايجان»، ۵، №۱۹۷۹) و سايىر دۇورى مطبوعاتدا چاپ اولونموشدور. ۶۰-جى ايللردىن سونرا شاعىرىن اثرلىرىن كولا حالىندا، گىنىش جىمدە چاپى ساحة سىندە يارانمىش اون بئش ايللىك فاصىلەنى ۱۹۸۱-جى ايلدە ح.محمدزادە و غ.بىگدىلىنىن ترتيباتى و اۋن سۇزو ايله اىستعدالى رىتام فخرالدىن علىئەوین «حىدرابابا» چىكىدىكى نفىس، بىتكىن كومپوزىسىيالى، كۆنول اوخشايدان مېنىاتورلىرىن دە داخىل ائىلدىگى «آمان آيرىلىق» كىتابىنىن نىش اولونماسى باشا چاتىردى .

س.تېرىزى «آمان آيرىلىق» كىتابىنىن ترتيباتىندا بعضى قوصورلار اولدوغوندىن، يعنى «توركون دىلى» شەرىندە كى ايكى مىصراعىن (فارس شاعىرى چوخ سۇزلىرىنى بىزدىن پارامىش، سابىر كىمى بىر سوفرەلى شاعىر پخىل اولماز... ۳.ص.۲۰). اىختىصار اولونماسىندا، شەرىن آدىنىن معنا و مضمونا قطعاً اوغون اولمايدان سۇزلەلە- «دوشابلى خشىل» كىمى وئرىلمەسىندىن، بعضى سۇزلىرىن ايسە باشقالارى ايله عوض ائىلمەسىندىن ناراحاتلىغىنى بىلدىرىرى. لاكىن او، سەھو بو قناعتە گلېرى كى، شەھىر دىگر ھىكارلارى كىمى، پەلوى رىژىمىندىن چىكىنەرك آذربايجان دىلى عوضىنە، توركون دىلى اىفادەسىنى اىشلىتمىشىدىر. آنجاق، بىزجە، شەھىر دوزگون مۇوقئەدەدىر و س.تېرىزىنىن اۋزو دە بىلمەمىش دئىل كى، قوزۇ آذربايجانين اۋزوندە دە كىرىل البفاسىنىن قبولونا، ۳۷-جى ايللرىن آمانسىز، سرت رىژىسسىياسىنا معروض قالانادك دىلمىز تورك دىلى اولاراق گۇستىرلىرىدى .

سۇز دونياسى، صنعت عالمى سرحد تانىمىر. ائلە بونا گۆرە دە آمانسىز سرحد قانونلارنىن، تىكانلى مفتىللىرىن حۇكم سوردوىو دۇوردە باكىدان تېرىزە، تېرىزدىن باكىيا «قوشون بئلە سكه بىلمەدىگى»

سووقات معنوی دنیا نعمتلی - صنعت اثرلری ایدی. بئله اولماسایدی، شهریارین باکیدا یاشایان قوهومو، ادبیاتشوناس عالیم، گؤزل شاعیر و ترجمهچی ابولفضل حسینی و س. تبریزی تبریزین «ارک» نشریاتینین بوراخدیغی «شهریار و آذربایجان دیلینده اثرلری»، تهرانداکی «فرزانه» نشریاتیندا چاپ اولونموش «شهریار و حیدرآباد» (مکتوبلار و نظیره‌لر) کیتابلاری حاقیندا اؤز فیکیر و ملاحظظه لرینی شهریارسئورلرله بؤلوشه بیلمزديلر. مقاله مؤلفلری داها چوخ «شهریار و حیدرآباد» کیتابینین یوکسک بدیعی ترتیباتیندان، قدیم تبریز مینیاتور مکتبی اوسلوبوندا چکیلیمیش نفیس ایلولوستراسیالارین «شاعیرله روح، ایستک، دوغو ایلگیلیگی» ندن (ص.۴۷.۳۵) بحث ائدیرلر. چونکی ایستعدادلی رسام فخرالدین علیئو کیتابا داخیل اولموش اون مینیاتورونده «حیدرآبادیا سلام» پوئماسیندا تصویر اولونان صحنه لری زنگین بویالارلا، اینجه صنعتکارلیقلا ایشله‌میش، آیری- آیری بئیت و میصراعلاری رسملرین اوزرینه مهارتله کؤچورموش (ص.۳۵.۶)، شهریار روحونون، داخیلی یانغیسینین، آرزو و دیلکلرینین، معنوی عالمینین، دوغولارینین رنگلرین الوان دیلی ایله پوئکتیک عکسینی یاراتمیش، پوئزییا ایله رنگلر دونیاسینین وحدتینی اوستالیقلا گؤستره بیلیمشیدیر. بو رسملرده اینجه شرطیلیکلرله وئرلن فیکیرلر اؤز بویا و رنگ چالاری ایله سانکی دیل آچاراق دانیشیر، تاماشاچینی اوزاق کئچمیشلره آپاریر، یاشادیغی آنلاری، کئچدیگی یوللاری عئینیه خیالیندا جانلاندیریر. ا.حسینی یازیر: «فخرالدین شعر پارچالارینی اوخودوقدا («حیدرآبادیا سلام» پوئماسیندان ا.ئ.ف.ش.) اونلارین ماهیتینه واریر، اؤز فیچاسی، رنگی، جیزگیسی ایله اونو حیاتدا اولدوغو کیمی صنعت لؤوحه‌سینه کؤچورور» (ص.۴۷.۳۶).

شهریار ایرثینین تدقیقینده موعین خیدمتلری اولان تدقیقاتچی شاعیر ناظیم رضوانوو دا «شهریار و آذربایجان دیلینده اثرلری» کیتابی حاقیندا دوشونجه‌لرینی بیر نئچه مقاله‌ده آچیقلامیشدیر^۱. ن.رضوانوو پوئزییاسیندا موقدس وطنپرورلیک روحو حاکیم اولان شهریارین داھی سلفلری نظامی، فوضولی، نسیمی و صائب کیمی «وطنپرورلیک و هومانیزم ایدئیلارینی اؤز یارادیجیلیغینین ماهیتینه چئوره‌ک آنا دیلینده یازدیغی اثرلرده مقصدینی داها پارلاق شکیلده ایفاده ائتمه‌سی» نی (ص.۱۵.۱۷۹) خصوصی وورغولاییر. او، گؤستریر کی، شاعیر آنا دیلینین صافلیغی، قورونماسی و بو دیلده ادبیاتین چاپی اوغروندا موباریزه آپارانلاردان بیر اولموشدور. بوتون بونلارلا یاناشی، ن.رضوانوو مقاله‌ده شهریارین ادبی ایرثیندن تقدیم ائدیگی اینجه، دوزلو یومورون حاکیم اولدوغو

۱- باخ: «آذربایجان» ژورنالی. № ۵. ۱۹۸۲؛ «کیتابلار عالمینده» ژورنال № ۴. ۱۹۸۳؛

"اولدوز" ژورنالی № ۲. ۱۹۸۱؛ «آذربایجان» ژورنالی. № ۵. ۱۹۸۱.

«ياتا بيلمه ييرم» ساطيريك شعرينده شاعيرين بير فهله نين اوميدسيز ليگيني، آجينا جاقلى حاليني تصوير ائتديگيني، مورتجع ايستيبدا قورولوشونو اؤلدوروجو ساطيرا آتشيته توتدوغونو يازير و موعين يانليشليغا يول وئيرير. چونكى «ياتا بيلمه ييرم» شعريني بير فهله نين گوذرانينا دئييل، شهربار كيرايه نيشين قالدیغی باهالی ائودن نيسبتاً اوجوز بير ائوه داشينماق ايسته ديگی گئجه حامبال چاغيرماق اوچون گنديب گئري قايداندا اشيالارينين اوغورلانديغيني گؤرونجه، قيشين سويوغوندا يورغان- دؤشكسيز، ايستي چايسيز- چؤركسيز قالدیغی مشقتلی گئجه ده محض اؤزونون آجينا جاقلى وضعيتينه حصر ائتميشدير. دوغرو دور، او زامان ايراندا مينلرله آدم شاعيرين دوشدويو وضعيته ياشايدير، آنجاق تاريخي فاکت گرک تحريف اولونماسين. بو شعرين يازيلما سببي حاقيندا اوخشار و فرقلي فيكىرلر مؤوجوددور: «شعري اوستاد شهربار تهراندان تبريزه داشيناركن يازميشدير» (ص. ۱۲۳). «شاعير مادی سيخينتيلار ايچينده... ایدی. بو اوزدن داها اوجوز بير ائوه داشينماق ايسته ييردی. سويوق بير قيش گونو اشياسيني بير باغلاما ييغير و حامبال چاغيرماق اوچون کوچه يه چيخير. ائوه قايداندا بوتون اشيالارينين اوغورلانديغيني گؤرور. گئجه يوخويا گنده بيلمير و يئريندن قالخيب «ياتا بيلمه ييرم» شعريني يازير». (ص. ۱۰۰. ۲۸۱)

ح. محمدزاده ده بو فيكىرلري تصديق ائدير و بو فاکتي شهربارين آتاسی مير آغا خوشگينابنين اؤلومو ايله باغلايير. اونون يازديغينا گؤره، آتاسينين اؤلوموندا سونرا شهربارين مادی سيخينتيلاري آرتير و او، نيسبتاً اوجوز كيرايه پولو طلب اولونان ائوه كؤچمك مجبوريتينده قالير. كؤچمه زاماني ايسه يوخاريداكی حاديثه باش وئيرير. ح. محمدزاده نين فيكىرينجه، اشيالاري اوغورلانان گوندن اولكى گون بير حامبالين دينجينی آلاندا سونرا، يوكونو قالدیرماق اوچون يارديما سسله يهرك دئديگی: «كؤمك ائله يين، بو يوكو چاتيم، تك چاتا بيلمه ييرم!» سؤزلرينه اويغون اولاراق همين گئجه يازديغی «ياتا بيلمه ييرم» شعريني قافيه لنديرميشدير. (ص. ۱۰۰. ۲۸۸)

اوستادين اؤلومو مونا سيبتيله صحيفه لريني آنجاق اونون حاقيندا ويداع چيخيشلارينا حصر ائدن «ادبيات و اينجه صنعت» قزئتینده کی نئکرو لوق- مقاله سينده آکادئميك ميرزه ايراهيموو يحيی شئيدانين دئديكلرينه ايستينادا عئيني فيکري تصدیقه يير: «تهران اونيورسيتئتینده اوخوياركن شهربارا خبر چاتير كي، آتاسی تبريزده وفات ائديب. اورايا بير ميقدار مخاريچ گؤندرمك اوچون شاعير قارارا آلير كي، كيرايه ايله ياشاديغی ايکی گؤزلو منزلی بوشالديب بير آز اوجوز منزله كؤچسون و بئله ليكله ده، آتاسينين حضور گونلرينده صرف ائتمك اوچون بير آز پول گؤندره بيلسين. بو مقصدله طلبه يه مخصوص آز- چوخ شئ- شويو ييغيشديريب ايکی باغلاما ائله يير، شهره چيخير كي، بير حامبال تاپسين. قايديب گؤرور كي، اونلاري اوغرو آپاريب. بئله آغير و كدرلی وضعيتی، بلکه ده عادی بير شاعير اؤزونه بؤيوك درد ائدر، فاجيعه يه چئويرر، كدرلی،

غضبلی شعر ده یازاردی. لاکین شهریار بئله ائتمیر. اونون گئیش طبیعتی بو فاجیعه لی وضعیتده ده مزه لی جهت تاپیر. شاعیر اوتوروب «یاتا بیلمه ییرم» شعرینی یازیر. (۵۶.ص.۸)

تعجوبلودور کی، کؤورک سسی هله قولقلاردان گئتمه یین شاعیرین حیاتی و یارادیجیلیغی ایله باغلی موختلیف فیکرلر مئیدانا چیخیر، یاییلیر. شهریار آتاسینین اؤلومو ایله باغلی خاطیراتیندا ایسه یازردی کی، آتاسینین اؤلوم خبرینی (۱۹۳۴) خوراسان یایلاقلاریندان بییرینده سورگون حیاتیینی یاشایارکن (۱۳۱۳) آلمیشدی... (۱۰۲.ص.۳۵)

نیشابور، مشهد و خوراساندا ایسه شاعیر یالیز سورگون اولوندوقدان سونرا یاشامیشدیر. دئمهلی او، «یاتا بیلمه ییرم» شعرینی تهران اونیورسیتتینین طب فاکولته سینده اوخویاندا یازمیشدیر و بو حادثه نین آتاسینین اؤلومو ایله هئچ بیر علاقه سی یوخ ایدی. فیکریمیزی ح.محمدزاده نین، ح.بوللورینین، غ.بئگدیلینین، ر.سولطانوون و ی.گدیکلینین یازیلاری دا تصدیق ائدیر.^{۱۱}

شهریارشوناس ن.ریضوانو «شهریارین موباریزه پوئزییاسی» ادلی دیگر مقاله سینی شاعیرین یارادیجیلیغیندا وطنپرورلیک موتیولرینین، وطنپرورلیک دوغولارینین* تحلیلینه حصر ائتمیشدیر. تدقیقاتچی گوستریر کی، «شهریار پوئزییاسیندا اساس آپاریجی خط اولان وطنپرورلیک ایدئیلاری کوبود میلتهچیلیک و بزکلی کوسموپولیتیزمه قارشی چئوریلیمیشدیر. وطنپرورلیگین بو سحییه وی خصوصیتی صنعتکارین و پنداشلیق و یارادیجیلیق سیماسینی موعین ائدیر. هر هانسی و وطنپرور صنعتکار اوچون بوندان آیری بیر یول یوخدور. شهریار، شعرلرینی خالقا، وطنه خیدمت، وطنین و عصرین دردلرینی دونیایا چتدیرماق واسیطه سی حساب ائدیر. اونون فیکرینجه، اصل و پنداش شاعیر محض بو یوللا میلی شاعیر اولدوغونو ثبوت ائده بیلر» (۸۵.ص.۳۶).

شاعیر اؤزو ده امین ایدی کی، میلی شاعیر اولماق اوچون شاهلارین و وروشمالاریندان یازماق، حؤکمدارلارین موحاریبه لرینه ترنم ائتمک لازیم دئییل. حقیقی میلی شاعیر گرک اؤز عصرینین، گئیش کوتله لرین معنوی احتیاجیندان سؤز آچسین، دردلرینی قلمه آلسین .

شهریار ایرثینین تدقیقی، اؤیره نیلمه سی ۸۰-جی ایللرده قوزئی آذربایجاندا داها گئیش و پلانلی صورتده آپاریلیمیشدیر. بو، اصلینده شهریارشوناسلیقدا یئنی مرحله، موکمل و چوخ طرفلی علمی آختاریشلار دؤورو ایدی. «بئله کی، اگر بو ایللرده ایران شهریارشوناسلیغیندا اساس دیقت شرحچیلیک، یعنی داها چوخ ادبی- تاریخی فاکتورلارین ایضاحی و موعینلشدیریلیمه سی ایستیقامتینده ایدیه، آذربایجان ادبیاتشوناسلیغی اؤز دیقتینی داها چوخ شاعیرین پوئتیک

۱۱- ح.بوللوری. محمدحوسنین شهریار. ب. «علم». ۱۹۸۴. ص. ۲۰.
غ.بئگدیلی. محمدحوسنین شهریار. مونوقرافیا. آذر نئشر. ب. ۱۹۶۳. ص. ۶.
ر.سولطانوو. حیدر بابایا سالام. ب. آذر نئشر. ۱۹۶۴. س. ۶.
ی.گدیکلی. شهریار و بوتون تورکجه شعرلری. ایستانبول. ۱۹۹۰. ص. ۲۵۱.
"ادبیات" قزنتی، ۲۶ فورال ۱۹۹۳.

عالمینین تحلیلینہ یتیریدی» (۵.ص.۶). بو ایللردہ شهریارین پوئیک ایرٹینین آیری- آیری مسئلهلری، یارادیجیلیغینین باشلیجا مزیتلری و صنعتکارلیق خصوصیتلری حاقیندا موسی عادلوو، ناظیم رضوانوو، حؤکومه بوللوری، معاریفه حاجییئوا، زاهید اکبروو، شاهمار اکبرزاده، محمدعلی موصدیق و شریف کریموو، صابیر نوری، محمد آسلان، میرزه ایبراهیموو، عباس زامانوو، گولحسین حسین اوغلو، نبی خزری، بالاش آذر اوغلو و باشقالاری دؤوری مطبوعاتدا، همچین آیری- آیری مونوقرافیک اثرلردن صؤحت آپچرلار^{۱۲}. شاعیرین یارادیجیلیغینین اساس خصوصیتلریندن بحث ائدن علمی- تدقیقات خاراکتئرلی ایلک آراشدیرما حؤکومه بوللوریه مخصوصدور. او، ۱۹۸۴-جو ایلده شاعیرین حیاتی، دؤورو و ادبی موحیطی، لیریکاسی، اثرلرینین بدیعی صنعتکارلیق خصوصیتلری، نوواتورلوق مسئلهلری، بدیعی - ائستتیک گؤروشلری بارهده اؤزونون «محمدحسین شهریار» مونوقرافیاسیندا بحث ائتمیشدیر. اوندان سونرا، ۱۹۸۵-جی ایلده ناظیم رضوانوو «محمدحسین شهریار یارادیجیلیغیندا وطنپرورلیک» مؤوضوعسوندا دیسسرئتاسییا مودافیعه ائتمیشدیر. ح.بوللورینین اثری شهریارین موعاصر یاخین شرق ادبیاتیندا مؤوقعیینی آیدینلاشدیرماق، پوئزیانین ایدئیا- بدیعی خصوصیتلرینی آچیقلاماق، شاعیرین گؤروشلرینی اینجلمک، پوئتیکاسینی اؤیرنمک باخیمیندان ایلک گئئیش حجملی مونوقرافیک تدقیقات کیمی دیقته لایبقدیر. او، «محمدحسین شهریار» مونوقرافیاسیندا «شهریارین حیات و یارادیجیلیق یولو»، «شهریارین ادبی- بدیعی گؤروشلری»، «شهریار پوئزیاسینین ایدئیا- مضمون خصوصیتلری»، «شهریارین لیریکاسی» و «شهریار پوئتیکاسینین سجیه وی خصوصیتلری»

^{۱۲} - ادیلوو م. شهریارین شعر صنعتینین سیرلری سوراغیندا. ب. یازیچی. ۱۹۸۴. ص.۱۵۵؛ «آذربایجان» ژورنالی № ۴، ۱۹۸۲. ص.۱۸۳؛ رضوانوو. یوردون پوئزییا گوزگوسو. «کیتابلار عالمینده» ژورنال № ۴، ۱۹۸۳؛ وطنپرور شاعیرین یئنی تۇحفهسی. «آذربایجان» ژورنالی № ۵، ۱۹۹۲، ۱۷۸-۱۸۰؛ شهریارین موباریزه پوئزییاسی، «اولدوز» ژورنالی № ۱، ص.۵۸-۶۰؛ شهریار نه واخت آنادان اولموشدور؟ «علم و حیات» ژورنالی № ۴، ۱۹۸۴، ص.۳۰؛ «آذربایجان» ژورنالی № ۵، ۱۹۷۹؛ بوللوری ح. محمدحوسئن شهریار. ب. «علم»، ۱۹۸۴؛ حاجییئوا م. مودریکلیک چئشمهسی، ب. یازیچی. ۱۹۸۴، ص.۳۷-۴۶؛ اکبروو ز. شهریار تبریزی، جنوبی آذربایجان ادبیاتی آنتولوگییاسی، ۳ جیلده، ج.۲. ب. «علم»، ۱۹۸۳، ص.۲۴۹-۲۷۰؛ اکبرزاده ش. او گون اولسون کی. «آذربایجان گنجلری» قزئی ۱۲ یانوار ۱۹۸۲؛ موصدیق م. و کریموو ش. آمان آیریلیق. «آذربایجان موعلیمی» قزئی ۲۷ یانوار ۱۹۸۲؛ نوری س. ائل صنعتکاری شهریار. «دیالوق» ژورنالی № ۵، ص.۳۸-۴۱؛ م. آسلان. یالان دونیا. «گنجلیک» ژورنالی № ۸، ۱۹۸۹، ص.۳۶؛ «ادبیات» قزئی ۳۰ سئنئیابر ۱۹۸۸. № ۴۰

باشلیقلی فصیللرده شاعیرین حیاتینین و بدیعی یارادیجیلیغینین بوتون دؤورونو (۱۹۰۵-۱۹۳۰؛ ۱۹۳۰-۱۹۴۶؛ ۱۹۴۶-۱۹۵۰؛ ۱۹۵۰-۱۹۷۲-جی ایلدن ایندییه دک) احاطه ائدیر. شاعیرین ادبی موحیطی، ایجتیماعی خاراكتئرلی ایلك قلم تجروبه لرینین ایران ادبی ایجتیماعیتی طرفیندن قئید-شرطسيز قبول ائدیلمه سی، هومانیزم و بشری دویغولارلا آشیلانمیش اثرلرینین مؤیدانا گلمه سی، اونلارین ماهیتی ایله اوخوجولارینی تانیش ائدیر. ح.بوللوری شهریارین اثرلرینده تلقین ائتدیگی یوکسک بشری و معنوی دیرلرین اینسانلارین، خصوصیه گنجلرین کامیللشمه سینده، دونیانی، یاخشینی و پیسی درک ائتمه سینده عوضسيز رولوندان بحث ائدرکن حاقلی اولاراق یازیر کی، «موترقی ایدیالار جارچیسى شهریار پوئزییاسى دؤورون ایجتیماعی، سیاسی، فلسفی و ادبی گؤروش لرینین آیناسیدیر». ح.بوللوری مونوقرافیادا شاعیرین صاف محبتین، عولوی حیس لرین ترمو اولان ایلك لیریک شعرلرینه ده گئنیش یئر آیرمیشدیر. لاکین ندنسه ح.بوللوری مونوقرافیادا شاعیرین لیریک، ایجتیماعی-سیاسی و فلسفی اثرلرینی قروپلاشدیراراق اؤز ملاحظیه لرینی بیلدیرمه میشدیر. کیتابدا عئینی مطلبلرین، دئمک اولار کی، اکثر فصیللرده تکرارلانماسی بو قییمتلی اثره ینک نسکلیک گتیریر. فیکریمیزجه، مؤلیف بیر فصلین «شهریارین حیات و یارادیجیلیغینین باشلیجا خصوصیتلری» حیه سی ایله «شهریار پوئتیکیاسینین سجهیه وی خصوصیتلری» آدلی بئشینجی فصلی بیلشدیره رک اؤز فیکیر و دوشونجه لرینی داها سرراست، ییغجام ایفاده ائده بیلردی. «شهریارین ادبی-بدیعی گؤروشلری» آدلی ایکینجی فصیلده دنیا فیلسوفلارینین، روس، آوروپا و شرقین بؤیوک کلاسیک یازیچیلارینین صنعت، حیات و پوئزییا حاقیندا فیکیرلریندن ساییسيز-حسابسيز نومونه لرین گتیریلمه سی مؤلیفی اساس مطلبدن اوزاقلادیرمیشدیر. بیر مسئله نی ده قئید ائتمک ایستردیک کی، بؤیوک شهریارین پوئزییاسی مونوقرافیایا بویو فیلسوف-شاعیر حافیظین یارادیجیلیغی ایله موقاییسه و اوندان فایدالانما فونوندا آراشدیریلیر. «شهریار پوئتیکیاسینین سجهیه وی خصوصیتلری» فصلینده تدقیقاتچی شهریارین حافیظ شعرینین اؤلمز عنعنه لریندن تاثیرلنمه سیندن، بو عنعنه لر زمینینده پوخته لشمه سیندن» (۱۳۰.ص.۳۴) بحث ائدیر و شاعیرین آشاغیداکی غزلینی نومونه کیمی وئیر :

بیزیم کی، سوفره میزده یاوان چؤرک ده یوخدور،

توخانه وار، یوخسولا ایستی خؤرک ده یوخدور. (۱۳۰.ص.۳۴)

حؤکومه بیللوری شهریارین بو غزلده ایجتیماعی-سیاسی فیکیرلرینی، یاشادیغی جمعیته باغلی ایستئهزا و کینایه سین، تنقیدی گولوشونو یوکسک صنعتکارلیقلا عکس ائتدیردیگینی یازیر و بونو شاعیرین صنعت اوغورو کیمی دیرلندیریر. لاکین حؤکومه خانیم بو شعرین یارانماسی ایله باغلی جوزی بیر یانلیشلیغا یول وئیر، همین غزلین م.پ.واقیفین "یوخدور" شعرینین تاثیرى ایله قلمه آلیندیغیندان، تأسوف کی، بحث ائتمیر. بوتون بونلار باخمایاراق، ح.بوللورینین «محمدحسین

شهریار» مونوقرافییاسیندا، ای. آغایئوین یازدیغی کیمی، ایلك دفعه اولراق شاعیرین دؤورو، ادبی موحیطی، یارادیجیلیغینین ایدئیا-مضمون خصوصیتلری، لیریکاسینین سنجیه وی جهتلیرى گئنیش شکیلده تحلیل ائدیلمیشدیر» (۳.ص.۵۷).

بو ایللرده خالق حیاتینین عکس- صداسی اولان شهریار پوئزییاسی او تایللی- بو تایللی آذربایجاندا شعر- صنعت قدری بیلنلرین اؤز کئچمیشین، میللی- معنوی یادداشینا قایدیشی پروسسینده عوضسیر واسیطه چئوریلیمیشدی. ناظم ریضوانوو «محمدحسین شهریار یارادیجیلیغیندا وطنپرورلیک» مؤوضوعسوندا نامیزدلیک دیسسئرتاسیاسیندا دا محض اوستاد شهریارین آذربایجانیمیز اوچون نه دئمک اولدوغونو، خالقین بؤیوک سئوگوسینی قازاندیغینی و تپه دن دیرناغادک بو سئوگیه لایبق اولدوغونو اچیقلایر .

او، علمی ایشینده میللی اینکیشافین، مدنی سیچرایشین، بشری سیویلزاسیاین معنوی اساسینی تشکیل ائدن وطنپرورلیک دوغولارینین، دوغما تورپاغا، خالقینا سئوگی حیس لرینین شهریار پوئزییاسیندا اؤنملی یئر توتدوغونو، بوتون اثرلرینین ماهیتینده دوردوغونو وورغولاییر .

آخی «... زردوشتون «اؤنستا» سیندا، خالقیمیزین بؤیوک ادبی آبیدهسی اولان «دده قورقود» داستانلاریندا، قطران تبریزی، خاقانی، نظامی، خطایی، فوضولی کیمی صنعت دوخالارینین اثرلرینده آنا یوردون، دوغما طبیعتین محبتله تصویر، آتروپاتلاری، جاوانشیرلری، بابکلری، کوروغولاری وطنی یادلئلیردن قوروماغا سسله یین وطنپرورلیگین گؤزل نومونهسی اولموشدور» (۳.ص.۸۵).

او، شهریار حاقیندا یازیلان علمی- نظری مقاله و مونوقرافیالاردا اؤتری توخونولان وطنپرورلیک، هومانیزم و عموم بشری دوغولارینی گئنیش تدقیقاتا اویغون فاکتار اساسیندا آیدینلاشدیرمیشدیر. تدقیقاتچیا گوره، شاعیرین گولوشو صابیر، مؤجوز و بایرامعلی عتاسزاده شعرى اوزرینده بوی آتمیش، تامامیله اؤزونه مخصوص مؤقع قازانمیشدیر. «ای وزیر»، «تهران و تهرانلی»، «یاتا بیلمه ییرم»، «ایکی قارداش آراسیندا» و دیگر شعرلرینده کی قودرتلی سارکازم ایران خالقلارینی، او جومله دن گونئی آذربایجانلیلاری ایجتیماعی عدالتسیرلیکلر گیردابیندا بوغان پهلوی رژیمنه وورولموش شهریار ضربه لریدیر (۳.ص.۸۵).

"وطن عشقی مکتبینه جان وئرمگی اؤیره نن" (۴.ص.۲۷۱) شهریار و اونون سئوه- سئوه وصف ائله دیگی شیر اورکلی وطن اوغوللاری، گوی اوزونون پارلاق اولدوزلاری - آذربایجان قیزلاری اوچون آنا تورپاقسیر، یوردسوز، ائل- اوباسیز، وطنسیر یاشاماق عؤمور سورمک دئییل، زیندان عذابیدیر. آخی شاعیرین اؤیرندیگی، عیبرت آدیغی، علمیندن بهره لندیگی اوستادلاری دا دئییلر کی، «وطنسیر اینسان هئچ ندر» (۴.ص.۲۷۱). دوغرودان دا، حیات بونو ثوبوتا یئتیریب کی، شاعیر، «یازیچی بوتون ساحه لرده گرک حیاتین، اینسانلارین موعلیمی اولسون. هر کس بو

قابلیته مالیک دئییلسه، ادبیات عالمیندن نه قدر تئز اوزاقلشسا، بیر او قدر یاخشیدیر» (۷۹.ص.۳۱).

گونئی آذربایجان شعرینده بو بؤیوک غلبه سیندن سونرا، یعنی «حیدربابایا سلام»ی یازماقلا خالق دیلینی داها آرتیق جیلا یاراق زیره لره قالدیردقدان و آذربایجان دیلینین قابیلیتین، قودرتین، سؤز احتیاطینا و آهنگدارلیغینا گؤره دونیانین ان موقتدیر دیل لریندن بیرى اولدوغونا ایناندیردقدان، اؤز موعلملیک، اوستادلیق میسییاسینا شرفله عمل ائتدیکدن سونرا، موعاصیرلری و اوندان سونرا صنعته گنلر شهریارین بو هونرینی قییمتلندیرمه یه، حاقیندا داها چوخ یازماغا، فیکیر سؤیله مه یه باشلادیلار .

۸۰-جی ایللرده آذربایجان ائسیکلویئدیاسینین ۱۰-جو جیلدینده اولو شهریارا یئر آیریلدی، حاقیندا کیچیک حجمده یازی وئرلیدی. بورادا اونون یارادیجیلیغی حاقیندا قییمتلی فیکیرلر سؤیله نیر: «شاعیر (یعنی شهریار - ا.ئ.ف.ش.) هر ایکی دیلده (فارس و آذربایجان -ئ.ف.ش.) صنعتکارلیقلا یازدیغی اثرلرده کلاسیک آذربایجان و فارس شعرى عنعنه لرینی یئنی پوئتیک آختاریشلارلا عوضوی وحدتده بیرلشدیریر. اساس اعتباری ایله هومانیزم، عدالت، آزادلیق، معنوی صافلیق، نیکبینلیک موتیولری اونون پوئزییاسینین سحیه وی جهتلریدیر. آنا دیلینده یازدیغی «حیدربابایا سلام» پوئماسی ایله گونئی آذربایجان پوئزییاسینا یئنی ووسعت وئر میشدیر» (۲۱.ص.۵۲۵).

۱۹۸۸-جی ایل سننتیابر آیینین ۱۸-ده چییینلرینده بیر عؤمور حسرت یوکو داشییان نیسگیلی شاعیرین تهران خسته خاناسیندا وفات ائتمه سی اونون اثرلری ایله داها یاخیندان تانیش اولان اؤلکه لرده کی شهریار سئورلرین سونسوز کدرینه سبب اولدو: «سننتیابرین ۲۰-ده تهران رادیوسو گنجه یاریسی دونیا کدرلی خبر یایدی: اوستاد محمدحسین شهریار ابدی اولراق بیزیم دونیا ایله ویداعلاشمیشدیر. بو، ائله آغیر بیر خبردیر کی، یالنیز آذربایجانلیلارین دئییل، یقین کی، بوتون دونیادا بؤیوک سؤز، اؤلمز شعر و صنعت عاشیققرینین قلبینی اوونماز کدرله، غم-غوصه ایله دولدورموشدور» (۶.ص.۳). بو آغیر ایتکیدن دوغان حوزن، کدر نوتلاری آلتیندا بیر چوخ قلم صاحبیلری قلمه ساریلاراق اؤلمز شاعیره اؤز اورک سؤزلرینی، ویداع شعرلرینی یازدیلار. بیر سیرا مطبوع اورگانلار، او جومله دن «ادبیات و اینجه صنعت» قزئی اوستاد شاعیرین اؤلمز خاطیره سینه بوتؤو صحیفه لر حصر ائتدی. بورادا یازیچیلار ایتیفاقی و خارجی اؤلکه لرده یاشایان هموطنلرله آذربایجان مدنی علاقه لر جمعیتی - «وطن» جمعیتینین ایداره هئیتلری نکرولوق - مقاله ایله، آکادئمیک میرزه ایبراهیموو، پروفئسسور عباس زامانوو، شاعیرلردن نبی خزری، سولئیمان روستم، بالاش آذروغلو، موظفر شوکور، گولحسین حسین اوغلو، مدینه گولگون، حؤکومه بوللوری بو آغیر ایتکیدن دوغان اوونماز کدر ایچه ریسینده اوستادین اونودولماز خاطیره سینه حصر ائتدیکلری شعر

و مقاله لرله چیخیش ائتدیلر.^{۱۳} ۱۹۹۰-جی ایلین سننتیابریندا ایسه «کاروان» ژورنالینین یارادیجی هئیتی ۱۲-جی سایندا شهریارین ابدی آیریلیغی ایله باغلی بوتون صحیفه لرینده اونون حیاتی، یارادیجیلیغی، یاشانتیلاری و اولومو بارهده یازیلارلا و شاعیره حصر اولونموش نظیره لر چاپ ائدلمیش «وارلیق» درگیسیندن سئچمه لرله اولو شاعیره درین احتیرامینی نومایش ائتدیریدی. «وارلیغ»-ین «کاروان» طرفیندن اوخوجولارا تقدیم اولونان بو ایلك یازیلاریندا شهریار شعرینین بیر سیرا مزیتلری قباریق شکیلده آچیلیر، حیاتیندان صحیفه لر، عؤمرونون سون دقیقه لری حرارت و حساسلیقلا قلمه آلینیر. پروفئسور ی.قارائو گیش مقاله سینده حئیرتله یازیردی: «بو تاملیقدا پورترت جیزگیلری بیزیم چوخ آز شاعیرلریمیز حاقینداکی تدقیقاتلاردا وار» (۴۶.ص.۲).

اونا گۆره کی، «...شهریار دنیا دوردوقجا ائلمیزین آنالارینی، آتالارینی، ایگیدلرینی، گلینلرینی، کۆرپه لرینی بو گۆی قوتدهده عکس ائلیه جک دوغما سسیدیر» (۴۶.ص.۸).

شهریار ایرئینین دریندن تدقیقی و اؤیره نیلمه سی موعاصیر آذربایجان، ائله جه ده فارس ادبیاتینین بیر سیرا اکتوال پروبلئم و مسئله لرینین آراشدیریلیب اوزه چیخاریلماسیندا اؤنملی اهمیت داشیبیر. ۹۰-جی ایلرده سانکی بو حقیقت ۹۰-جی ایللر بو مرحله نین زبروه سینی تشکیل ائدیر. بو ایللرده آذربایجان ادبی تنقیدینده اوبئکتیو، دوزگون قییمتلندیریلن شهریار، شیمالی آذربایجانلی سویداشلارینین حسرتیله دونیا ویداع دئیندن سونرا، اؤز لایقلی یئرینی توتور. مطبوعات اورگانلاری، قزئت و ژورناللار شاعیرین یارادیجیلیغینین آیری- آیری مسئله لرینه حصر اولونموش دیرلی علمی مقاله و آراشدیرمالار، ائله جه ده صنعت آداملارینین، ضیالیلارین تهران، تبریز سفرلری و بو سفرلر زامانی شخصاً شهریارلا اولان اونودولماز گؤروشلری، بو گؤروشلردن دوغان تأثوراتلار، همچنین شاعیرین ابدی اوپودوغو «مقبره الشعرا»-داکی مزارینی زیارتلری حاقیندا یازیلار درج ائتمکده سانکی یاریشا گیریرلر .

محمدعلی موصدیق، الوؤست عبداللایئو، آلاه شوکور بهلول اوغلو، شاعیر جابیر نووروز، صونا بهرهللی، نامیق محمدلی، ائلمان قولیئو، نائیه خندان، شرقشوناس- عالیم روستم علیئو، راسیم نبی اوغلو، جاواد جاوادلی، شاعیر ناظیم رضوان، عبدالله، مؤحسون خوشگینابی، کامیله محمدووا، تانیمیش ادبیاتشوناس جلال عبداللایئو، علی اصغر شعر دوست (ایران)، پروفئسور یوسف سیدوو، نازیه اسدلی، دیلچی-عالیم، پروفئسور واقیف آسلانوو، ایسلام آغایئو، مسیح آغا محمدی و شهریار

---

^{۱۳}- زامانوو آ. «قار اخبر»؛ م. ایبراهیموو «اؤلمز شاعیر»؛ ن. خزری «اولو اوستاد»؛ س. روستم «شهریاریمیز کؤچدو»؛ ب. آنرو غلو «خالق یاشاداجاق»؛ ش. شوکور «انشیتسین ائلر»؛ گ. حوسئین او غلو «ابدیته گئدیرسن»؛ م. گولگون «بختینه اؤلمزلیک دوشدو»؛ ح. بوللوری «عزیز ساخلار».

ايرئىنين تەدقىقى، ھاياتىنىن بەئى ياشانتىلارى، ادبى گۇرۇشلرى، يارادىجىلىغىنىن صنعتكارلىق مەسئەلەلرى بارەدە ماراقلى يازىلارى محض ۹۰-جى ایللەرنىن محصولو اولان قزنت و ژورناللارنىن صحىفە لرىندە درج اولونور.^{۱۴} ائلمان قوللىنو ۱۹۹۰-جى ایلدە گۇرکملى عالیم حمید محمدزادە نىن تەرتىباتى ایلە تەراندە نفیس شكىلدە چىخمىش «محمدحسین شەھرىيار. توركى دیوان كۆلیاتی» و گنج تەدقیقاتچى یوسف گدیكلینىن تورکیەنىن ایستانبول شەھرىندە یایىنلانمىش «شەھرىيار و بوتون تورکچە شەرلری» كىتابلاری ھاقىندا مەلومات وئیر. اوللر نىشەر اولونموش كىتابلاردان فرقلی اولاراق، بورادا حیدربانین ھاياتى، صنعت دونیاسى، شەر و صنعت گۇرۇشلرى، اثرلرىندەكى شکیل، اولسوب، دىل، آھنگ و موسىقى، سوسىال و مىللى مەسئەلەرە موناسىبت، شەھرىيارىن تائیر دايرەسى و سائر جەھتلر تەدقیق ائدیلىر .

بۇیوك شەھرىيار شۇھرت چلنگىنە او واخت صاحىب اولور، شان-شرف زىروەسىنى او زامان فتح ائدیر كى، بو زامان دونیا ادبىياتى كوريفئىلرىنىن، داھى سۇز اوستالارىنىن سۇزلرىنى، مىليونلارنىن كدر و سئوینجىنى، اینسان اوۋولادىنىن اورە یىنى ائحتىزازا گتیرن ان اولو، كۆورک دوغوسونون - محبتىنىن ابدى سالنامەسىنە چئوریلن غزل ژانرى فارس دیللى پوئىزىدادا، شرق ادبىياتىندا اۇز یوكسك مۇوقعیىنى ایتىرمە بە باشلايیر، عصرلرىن سىناغىندان چىخمىش بو ادبى ژانرا قارشى

^{۱۴} - آبهلول اوغلو. شەھرىيار. «وطن سسى» قزنتى ۱۹ سئنتىيار ۱۹۹۰. ا.آبدوللايئو. شەھرىيار و آنا دیلى. «آذربایجان توركلری». ۱۳۸۵. آنكارا. ۱۹۹۰. ج. نووروز. «باكىدان تىرىزجن». «نووروز» قزنتى ۲۷ فنورال ۱۹۹۱. ن. محمدلى. «سىزە سئوگىلر، ساىغىلار گنیرمىشم». باكى اونيوئرسىنتتى قزنتى ۸ آپرئل ۱۹۹۱؛ ا.ئ.قوللىئو. «شەھرىيار و بوتون تورکچە شەرلری». «نووروز» قزنتى ۳۰ اىيول ۱۹۹۱؛ ن.خندان. «شەھرىيارىن تورکیە شۇھرتى». «ادبىيات» قزنتى ۱۹ آپرئل ۱۹۹۱؛ ر.علیئو. «شەھرىيار لا گۇرۇشلرىم». ر.نبى اوغلو «شەھرىيار اوچاغىنا دوغرو»؛ ج.جاوادلى «كۆرپو سالا بىلدىك». «شەھرىيار» قزنتى ۵ نويابر ۱۹۹۲؛ سوننا بهرملی «ايران حقیقتلری». «آذربایجان گنجلری» قزنتى ۷ ماي ۱۹۹۲؛ ن.رىضوان. «شەھرىيار لىرىكاسىنىن بەئىي خوصوصىتلری». «شەھرىيار» قزنتى ۲۵ فنورال ۱۹۹۳؛ عبدالله. شەھرىيار يارادىجىلىغىندا اىنقىلاب مۇوضوعسو. «اىسلامىن سسى» قزنتى ۱۹ آپرئل ۱۹۹۳؛ م.خوشگىنابى. شاعىر قلىبنىن وطن دوىغولارى». «شەھرىيار» قزنتى ۲۹ آپرئل ۱۹۹۳؛ م.موصدئق. «شەھرىيارا حۇرمتسىزلىكدىر». «آیدىنلىق» قزنتى ۱۲ اىيول ۱۹۹۲؛ ك.محمدووا. «حیدرباباىا سالام» پوئماسىندا مىللى روح. «شەھرىيار» قزنتى ۳ اىيون ۱۹۹۳؛ ه.شەردوست. شەھرىيارىن تورکچە شەرلرىندە اوخشاما و مرثیه ژانرى. «شەھرىيار» قزنتى ۳ اىيون ۱۹۹۳؛ ي.شئىدا «و.آسلانوو. اوستاد شەھرىيارىن فارسجا شەرلرىندە تورک سۇزلرى. «شەھرىيار» قزنتى ۱۸ اوقوست ۱۹۹۴؛ ا.ی.آغايئو. شەھرىيار ايرئىنين تەدقیقى. «شەھرىيار» قزنتى ۲۶ فنورال ۱۹۹۳؛ م.محمدى. شەھرىيار و دۇوروموز. «جاھان» ژورنالى ۳. ۱۹۹۷.

موختلیف سویبه لی چیخیشلارین گوجلو آخینی یارانیردی. لاکین همیشه اؤز عقیده سینه، یارادیجیلیق پرنسیپلرینه صادیق قالان اوستاد شهریار پوئزیانین بو مشهور ژانریندا دا اؤز سؤزونو دئییر، موکمل، تاثیرلی و یوکسک بدیعی دگره مالیک غزلر یازیردی. بو ایسه قودرتلی شاعیرین پوئتیک اوستالیغینی، ایستعدادینی داها باریز تصدیق ائدیر .

اورپژینال فیکرلر و سانباللی علمی مولا حیظه لرله مطبوعاتدا تئز- تئز چیخیش ائدن شرقشوناس- عالیم، فیلولوگییا علملری نامیزدی محمدعلی موصدیق آختاریشلاریندا بؤیوک شهریارین زنگین ادبی ایرئینه درین احترام و قایغی ایله یاناشیر. او، فارس دیلینی موکمل بیلدیگیندن ۱۹۹۲-جی ایلین دئکابریندا ایراندا کئچیریلن شهریار کونفرئسی موناسیبتیله «الهدی» نشریاتی طرفیندن بوراخیلان «محمدحسین شهریار. کولیاتتی دیوان تورکی» (ترتیجی و اؤن سؤز مؤلیفی تبریز رادیوسونون شوعبه مودیری و دیکتورو، شاعیر ادبیاتشوناس عسگر فریدیر - ا.ف.ش.) شاعیرین اثرلرینه ائدیلن بعضی دوزه لیش، علاوه و دگیشیکلیکلره قطعی اعتراضینی بیلدیریر، بو ثباتسز جهدلری ان آغیر، باغیشلانماز جینایت حساب ائدیر. «شهریارین بولور کیمی دورو، بال کیمی شیرین، حزین موسیقی کیمی روحوشایان شعرلرینین ریتمینی پوزماق بؤیوک جینایتدیر... شاعیرین چاپ شعرلرینه ال گزدریمه یه، اونون قورولوشونو پوزماغا هئج بیر ترتیجی و یا تدقیقاتچینین ایختیاری یوخدور» (۲۴.ص.۵). اونو دا دئیک کی، م.موصدیق همین کیتابینا ع.فردینین همین کولیاتینی ۱۹۸۷، ۱۹۸۸، ۱۹۸۹ و ۱۹۹۱-جی ایللرده تهراندا گؤرکملی ایرانشوناس عالیم، پروفئسور ح.محمدزاده نین ترتیباتی ایله نشر ائدلمیش دؤرد نوسخه سی ایله موقایسه ائدرک بو نتیجه لره گلیر، قطعی و حاقلی ایرادلارینی بیلدیریر. فیلولوگییا علملری دوکتورو ایسلام آغایئو «شهریار ایرئینین تدقیقی» آدلی مقاله سینده قئید ائدیر کی، شهریار ایستعدادی میداننا چیخدیغی گوندن کئچن آلتیمیش ایل ایچه ریسینده شاعیرین اونلارجا کیتابی نشر ائدلمیش، حاقیندا بو ایللرین ان گؤرکملی عالیملری مولا حیظه لر سؤیله میشلر .

"م.شهریار ایرتی نچه ایللردیر کی، تکجه ایراندا دئییل، فارس و آذربایجان دیلی آنلاشیلان بیر چوخ قونشو اؤلکه لرده یوکسک قییمتلندیرلمکده دیر» (۵۷.ص.۵).

ای.آغایئو، ۵۰-جی ایللرده ایرانین مشهور ناشیر و عالیملرینین شاعیرین اثرلرینی چاپ ائتمگی اؤز لرینه فخر بیلدیکلری، ایفتیخار حیستی کئچیردیکلری حالدا، قوزئی آذربایجاندا اؤز قان قارداش و باجیلارینین، میلیونلارلا سویداشلارینین اونون وارلیغیندان خبرسز قالماسیندان، آذربایجان ادبی تنقیدینده واختیندا اؤز لایققلی قییمتینی آلا بیلمه مه سیندن، شؤهرتی ائللری دولاشان شاعیرین آدینین ایلك واختلار ادبی ایجتیماعیتدن کنار ساخلانماسیندان بحث ائدیر: «آنچاق استالین رژیمنین سوقوطوندا سونرا، سووئت ایتیفاقیندا باشلان نیسی آزادلیق زامانیندا شهریار آدلی شاعیرین وارلیغی باره ده گئنیش ایجتیماعیت خبر توتا بیلدی... نهایت، ۱۹۵۸-جی ایله باکیدا

«ادبیات و اینجه صنعت» قزئتینده یازیچی و ایرانشوناس-عالیم حمید محمدزاده نین شهریار حاقیندا مقاله سی چیخدی. بوندان سونرا آذربایجاندا شهریار حاقیندا داها تئز- تئز دانیشیلماغا باشلاندى» (۵۳.ص.۳). چوخ تأسوف کی، قوزئیین بو بیگانه لیگی، لاقئیدلیگی آیری - آیری شخصیتلرین، حاکیم دایره لرین دئسپوتیزمی ایله علاقه لندیریلیر. فیکریمیزجه، بؤیوک شاعیرین شیمالی یوردداشلاری آراسیندا گنج تانینماسیندا، شؤهرت تاپماسیندا و لایق اولدوغو قییمتی واختیندا آلماسیندا هامی - من، سن، او، صلاحیت صاحیلری، بوتون آذربایجانین ادبی ایجتیماعیتی گوناهاکار دیر .

آرتیق گؤیچین قانادلی اوخوجو مکتوبلاری رئاکسیالارا، معاریف ناظیرلیگینه، آیری- آیری علاقه دار تشکیلاتلارا پروازلانماغا باشلادی. بو مکتوبلاردا ایستکلر اوخشار، آیدین، بیرمعنالی ایدی: محمدحسین شهریار اورتا و عالی مکتبلرده تدریس اولونسون، اثرلری بؤیوک تیراژلا نشر ائدیلسین، حاقیندا مطبوعاتدا یازیلار وئرلیسین، شاعیرین آدی ابدیلشدیریلسین ...

مطبوعات صحیفه لرینده درج ائدیلن آرزو، ایستک سوراقلی اوخوجو مکتوبلاریندان بیر- ایکی نومونه وئرمه یی مقصده اویغون حساب ائدیریک: «شهریارین «حیدربابا یا سلام» شعرینین آذربایجان مکتبلرینده تدریسی ضرور دیر» (۵۹.ص.۵).

"عزیز گنجلیک! شهریار حاقیندا چوخ آز یازیلیر. بو بیز گنجلری قانع ائتمیر" (۱۰۲.ص.۲۱)
"اوخوجولاریمیز رئاکسیا یا موراجیعت ائده رک گؤزکملی سؤز اوستاسی شهریار حاقیندا ماتریال وئرمه یی خواهیش ائدیرلر" (۴۸.ص.۳۸).

بو دا ژورناللیست کنیاز آسلانین اؤلمز شاعیرین آدینی ابدیلشدیرمک آرزوسو: «غم اوستونده غم قالابان» شاعیریم... گل حیاتین بویو حسرتینی چکدیگین بادیکوبه - باکی شهرینین گله جگینه «سیاحت» ائدک... باخ، او الوان خالییا - تبریز خالیسینا بنزه نین گؤزل گوشه شهریار مئیدانیدیر. مئیدانین اورتاسیندا حسرت گؤینرتیلی، هیچران آغریلی، غم کاروانلی حیدربابا شاعیرینین هئیکه لینی تانیدینمی؟... هئیکه لین اؤنونه تزه- تر گول- چیچک دسته لری قویان شاگیردلر باکیمیزداکی شهریار آدینا اورتا مکتبده اوخوبورلار...» (۳۹.ص.۳) و سایر.

۱۹۹۳- جو ایلین اوللرینده شهریارین اثرلریندن عیبارت ایکی کیتابین چاپدان چیخماسی، هئج شوبهه سیز، شهریار سئورله بیر دنیا سئوینج بخش ائدی. «آذربایجان ائنسیکلوپئدیاسی» نشریات- پولیگرافیا بیرلیگینده چاپ اولونموش «بالان دنیا» کیتابی (ترتیبچیلری شهریارشوناس عالیم و شاعیرلر حؤکومه بوللوری و ناظیم رضواندیر) شاعیرین ایندییه دک باکیدا نشر ائدیلیمیش ان آیری حجملی اثرلر توپلوسودور. کیتابدا شهریارین ایندییه دک قوزئی آذربایجاندا نشر اولونموش اثرلری ایله یاناشی، آذربایجان دیلینده یازدیغی بیر چوخ شعرلر، همچینین فارسجادان ترجمه لر و او تای- بو تایلی قلم دوستلارینین اوستادا یازدیقلاری شعر و نظیره لردن بیر قیسمی وئرلیمیشدیر.

کیتابا یازدیغی موقدیمه ده ح. بوللوری شاعیرین حیاتی، یارادیجیلیغی، اثرلرینین ایدئیا- مضمونو و پوئتیک خصوصیتلری، آذربایجاندا، ائله جه ده شرق ادبیاتیندا تودوغو مؤوقع باره ده اوخوجولاری معلوماتلاندیریر و شهریارین شؤهرت چلنگینین محض آذربایجان دیلینده اثرلری یاراندیقدان سونرا هؤرولدویونو وورغولاییر: «شهریار تکجه آذربایجانین دئییل، بوتون شرقین بؤیوک شاعیری کیمی تانینمیشدیر. او، آنا دیلینده شعرلر، پوئملار یازماقلا یارادیجیلیغینا داها گئیش قول- قاناد وئرمیش، اوخوجولارینین ساینی قات- قات آرتیرمیشدیر. بو اثرلر شاعیرین یارادیجیلیغیندا خصوصی اهمیته مالیکدیر. اونلار اؤز یئنیلیگی ایله شاعیرین حیاتی و پوئزیاسینا دا بیر چوخ یئنیلکلر گتیرمیشدیر. شهریار دوغما آذربایجان دیلینده آنجاق «حیدربابایا سلام» پوئماسینی یازمیش اولسایدی بئله، یئنه میللی بیر شاعیر کیمی، اصل وطنپرور صنعتکار کیمی تاریخلرده یاشایاجقدی. لاکین شهریار بونولا کیفایتلنمه دی. او، آذربایجان دیلینده بیر چوخ دگرلی صنعت نومونه لری یاراتدی» (ص. ۲، ۱۱).

همین ایله شاعیرین ایکینجی کیتابینین، ایران ایسلام رئسپوبلیکاسینین «الهدی» و آذربایجان علملر آکادئمییاسینین نظامی آدینا ادبیات اینستیتوتونون «صباح» نشریاتلارینین بیرگه نشری اولان «دیوانی تورکی» نین اوخوجولارین موحاکیمه سینه وئریلمه سی چوخ تقدیرلایبقدیر. «دیوانی تورکی» ده شهریارین آذربایجان دیلینده یازدیغی اثرلرین بوتون کولیات وئریلمیشدیر. البته، اولکی نشرلده اولان «یئتیم مالی»، «کرج خاطیره سی»، «تورکیه په خیالی سفر»، «قافقازلی قارداشلاریم» کیمی شعرلرین توپلودان چیخاریلما سی تأسوف دوغورسا دا، کیتابدا «جهاد فرمانی»، «بایرامین مبارک»، «آنالار اوخشاماسی»، «رحلت ختم رسول»، «تضمین»، «شهید جان»، «حلال محرم»، «ایمان موشتیرسی»، «خلقین الیندن توتماق»، «جاویدین قبری داشینا»، «دللال یهود»، «آفرینش»، «پاشا، یئنه اونوتدون موخلیصوی» و سایر شعرلرین ایلك دفعه قوزئی آذربایجانین اوخوجولارینا تقدیم اولونماسینی یالنیز آلقیشلاماق لازیمدیر. لاکین «محمدحسین شهریار» دیوانی تورکی» کیتابینا عسگر فردینین یازدیغی «بو کارواندان بیر سس قالیرسا، بسدیر...» آدلی گیریش سؤزنده ایندییه دک شهریارشوناسلیقدا تصادوف اولونمایان آغلاسیغماز مولا حیظه لر ایره لی سورولور. او، شاعیرین اثرلرینده («سهندییه»، «محمد راحیم حضرتلرینه جاواب»، «عظیم شاعیریمیز فوضولی» و سایر) «موعین حیصه لره دوزه لیشلر ائده رک اونلاردان میثاللار گتیریر و بئله لیکله لوزومسوز مولا حیظه لرینی اساسلاندیرماغا چالیشیر کی، بوتون بونلار یالنیز تأسوف دوغورا بیلر. بئله حاللارا قارش و اخیتیندا جاواب وئریلمه سین بیزدن شاعیرین نیگاران و موقدس روحو طلب ائدیر. اونوتماق اولماز کی، طبیعی قاینار چئشمه نی آندیران شهریارین کؤنوللری فتح ائدن میثلسیز اثرلرینین ریتمینی پوزماق، آهنگینی دگیشمک ان بؤیوک قباحتدیر. هئج اوزاغا گئتمه یک. ادبیاتشوناسلیغیمیزین شهریارشوناسلیق قولونون فورمالاشماسیندا، اینکیشافیندا

عوضسيز رولو اولموش گۆركملى عالم ح.محمدزاده نين ۱۹۹۶-جى ايلده تبريزده چوخ نفيس شكيلده، پروفئسيونال پوليقرافچينين يوكسك ذؤوقو اساسيندا چاپ ائديلميش "محمدحسين شہريار- ديوان توركى" نين داها بير موكمَل نشرى، ائله جه ده يحيى شئيدانين ترتيب ائتديگى "شہريارين آذربايجان ديلينده اثرلى" اليميزدهدير. البته، بيزه بوتون بونلارى دئمهيه فيلولوگيا علملى دوكتورو، پروفئسور ح.محمدزاده نين حاضرلادىغي شہريارين توركجه ديوانينين ۵ نشرى اساس وئير: اوستاد شاعيرين اثرلرينين ريتمينى، آهنگينى، هارمونياسينى پوزان، معنا فرقى يارادان بئله علاوه و دوزه ليشلر ادبيات، شعر سئولره هئچ ده خوش تاثير باغيشلامير .

بيزيم شہريارين "سهنديه- سهنديم"، "عظيم شاعيريميز فوضولى" و ساير شعرلرينه ائديلن علاوه و دگيشيكليك بارهده جسارتلى سؤز دئمه ييميزه حؤرمتلى گونئىلى عالميميز، دكتور محمدعلى موصديق و دكتور ناظيم رضوانين قناعتلىرى، گۆركملى شاعير و تدقيقاتچى يحيى شئيدانين "كوليات ديوان توركى" سى و تانينميش شہريارشوناس عالم، تبريزلى حميد محمدزاده نين ترتيباتى ايله شہريارين توركجه اثرلرينين ۱۹۸۷، ۱۹۸۸، ۱۹۸۹، ۱۹۹۰ و ۱۹۹۶-جى ايللرده نشر ائديلميش نوسخه لرى و ديگر چاپ واريانتلارى ("يالن دونيا"، "محمدحسين شہريار. سئچيلميش اثرلى"- نين ۱۹۹۹، ۲۰۰۰، ۲۰۰۵، ۲۰۱۰، ۲۰۱۴) اساس وئير. البته، شاعيرين ماقنيتوفون لئنتينه لنگرلى سسيله يازديردىغي "سهنديه"نى ديلنهديكدن، الده اولان چاپ واريانتلاريني تكرر اوخودوقدان سونرا، شہريارين محض اولوموندن سونرا، هئچ بير ديلده ميئلى- برابرلى اولمايان پوئمانين معنا، مضمون و وطنپرورلىك روحونا قطعياً اويغون گلهمين، قافيه و رديف سيستمينه ياد اولان ۱۷ ميصرانين آرتيريليب چاپ ائديلمه سى تعجب، عئىنى زاماندا خوش مراما شوبهه دوغورور. ايلك اوئجه اثرين آدى بارهده...

شہريارين دوغال واريشى، آدينى داشيبان موزئين ديرئكتورو و چاغداش دؤورده اونون ان بؤيوك تبليغاتچيسى اولان اوغلو هادى بئهجتله تئلفون دانيشيغيميز زامانى "سهنديه"، ياخود "سهنديم" پوئماسينى حصر ائتديگى بولود قاراچورلو سهنده آتاسينين اوئل بير موناسيبت بسلهديگينى، اونو چوخ سئودىگينى و بعضى مسئلهلرده محض اونا گؤزده گئتديگينى آچيقلادى. هادى بى دئدى كى، تپه دن دبرناغا ميللى شاعير اولان سهنده خطاباً يازديغي اثرين اصلينده آدى "سهنديم"دير. "سهنديه" ايسه "سهنديم"ين عرب ديلينده سسله نيشيدير. ماراقليدير كى، شہريارين اثرلرينه خصوصاً باكى نشرلرينده ائديلن حاقسيز تحريف و دگيشيكليك لردن ان چوخ بحث آچان ساين عسگر تى ده ترتيب ائتديگى بوتون "ديوان توركى" لرده منظومه نى "سهنديه" آدى ايله تقديم ائتميشدير. حقيقتاً ده، شہريار بو ائشسيز اثرده ايستر شاعير سهند، ايستر سه ده گؤيلره باش ووران عظمتلى سهند داغينا محض "سهنديم" دئيه موراجيعت ائدير :

شاه داغيم، چال پاياغيم، ائل داياغيم، شانلى سهنديم،

باشی دومانلی سهندیم!

یاخود

آما مندن ساری، سن آرخایین اول، شانلی سهندیم!

دلی جئیرانلی سهندیم!

او دا شعرین، ادبین شاه داغیدیر، شانلی سهندی،

او دا سن تک آتار اولدوزلارا شعرییله کمندی

او دا سیمورغدان آلماقدادی فندی... (۱۵۱، ص. ۳۲-۳۸)

قئید ائدک کی، هادی بئهجت ده صؤحبتیمیز زامانی وورغولادی کی، منظومه ده کی "دده قورقود سسین آلدیم، دئدیم آرخامدی، ایناندیم، آرخا دوردوخجا سهندیم ساوالان تک هاوالاندیم، سئله قارشى قووالاندیم"، - حیصه سینده کی "دده قورقود" ایفاده سینی شهریار سهندین ایسته ییله علاوه ائتمیشدی. چونکی شهریار پوئمادا اؤنجه اونون "حیدربابایا سلام" ینا عیراقدان سس وئرن و "گورگوربابایا سلام" آدلی نظیره یازمیش عبداللطیف بندر اوغلونون پوئماسینین قهرمانی - بابا گورگور داغینین سسینی آلدیم"، - دئییه یازیمیش و اؤز سسیله لئنته یازدیردیغی منظومه نی شاعیر ایکی واریانتدا اوخوموش، هر ایکی موراجیعت اوبیئکتینی سسلندیرمیشدیر ... بو جور جوشغون، قیراتین آیاق سسلری، شاقراق موسیقی صدالاری تک ریتیمیک، آهنگدار منظومه یه عسگر فردینین ائتدیگی یالواریش نیدالی علاوه ده اوخویوروق :

دردیمیز سانما کی، بیر تبریزی تهراندیر، عزیزیم،

یا کی، بیر تورکه جهنم اولان ایراندیر، عزیزیم،

یوخ، بو دین داواسیدیر، دنیا تیلیت قاندیر، عزیزیم،

تورک اول، فارس اول، دوزلوک داها تالاندیر، عزیزیم (ص. ۶۰).

بئله جه، اثره "عزیزیم" ردیفلی ۱۱، "ولماز" ردیفلی ایسه ۶ میصراعلیق شعر پارچالاری آرتیریلاندان سونرا غریبه منظره یارانیر. بیر عؤمور قوزئی حسرتیله یاشایان شهریار "سهندیم" این اساس حیصه سینده خیالاً سفر ائتدیگی، افسانه وی ایرم باغینا، جنت مکانا، رافائل تابلوسونا بنزتدیگی آذربایجان، شیروانی وصف ائدیر. اؤلکه نین "قافلان"، "اسلان" کیمی مرد اوغوللارینی، شهریارین سسینه جان، دوشمنه قان - قان دئین ایگیدلرینی، لاله یاناقلی، غؤنچه دوداقلی، ملکره بنزر قیزلارینی، پربلر کیمی انلیک - کیرشانسیز، حیالی گلینلرینی، قیزیلدان قصرلرینی، عقیقدن قالالارینی، "جنتی - ماوانی" خاطرلاردان، آیناتک پارلاق مکانی جوشقون سئوگی ایله مدح ائدیر و گؤزله نیلمه دن قان قارداشلارینی "دینسیز"، "آلاھسیز"، "شعیطان" آدلاندیریر. تورک اوچون ایران جهنمه چئوریلیر، تورک و فارس اولان یئرده دوزلوک تالان اولور، دین داواسی طوغیان ائدیر،

دونياني قان بورويور. شعر پارچاسينين مؤلفي بو "ديني آتان ائله" و اونون ساكينلرينه "بئل باغلاماق اولمازا!" حؤكمونو وئير. حقيقتاً دوشوندوروجودور... "ديوان توركي" ده شاعيرين "سهنديم" ينه علاوه لرين ائديلمه سيني ۱۹۹۳- جو ايلده ايران اسلام رئسپوبليكاسي اسلامي ايرشاد (مدنيت) ناظيرينين موشاويري، "الهدى" نشرياتينين ديرئكتورو ايشلهين، فلسفه و فيلولوگيا علملري دوكتورو، جناب على اصغر شعر دوست دا تقديره لاييق حال كيمي قيمتلنديره رك يازيردي: "كئچميش چاپلارداكي تحريف و سهولر بو يئني چاپدا تصحيح ائديليب دوزلديلميشدير" (۱۰۸، ص. ۴). بس، گؤره سن، شهريار حياتدا ايكن دفعه لرله چاپ ائديلن "سهنديم" و ديگر اثرلرينده كي تحريف و سهولري نيه گؤرمه ميشدي؟ يا خود شاعير اؤز سسيله لئنته يازديرديغي پوئمادا همين علاوه لري ندن سؤيلمه ميشدي؟! دوروم بللي، ساختاكارليق ايسه اورتادا!.. اما شاعيرين اثرلرينين تحريف ائديلمه سي، اولمز اثرى- "آذربايجان" غزليين توركجه يه ترجمه سينده ساختاكارليغا يول وئريلمه سيله باغلي ان چوخ دانیشان، موصاحيبه لر وئرن، غزليين چئویرمنلريني آشاغلايان، حتى "رئيمين يالتاق كؤپكلري" آدلانديران دا ائله عسگر فرديدير... البته، بو جهدلر، علاوه لر ساغليغيندا ايكن ائديلسيدي، هئچ شوبهه سيز، اثرلرينه قارشى سون درجه جيدي، مسؤوليتله ياناشان ديقتلي شاعير همين آنداجا سئز، لازيمي جاوابلار وئردى... قارداش توركيه ده شهريار ياراديجيلىغيني آراشديران، شاعيرين توركجه ديوانيني دفعه لرله نشر ائتديرن يوسيف گديكلي ده "سهنديم" اثرينه اولونموش علاوه لردن بحث ائده رك يازير: "عسگر فردى نين ديوان توركي (باكو ۱۹۹۳، ص. ۶۰) ايسملى اثرينده شعره شو ميسصراغلار علاوه ائديلميشدير :

درديميز سانما كي، بير تبريز او تهراندير، عزيزيم
يا كي بيز توركه جهنم اولان ايراندير، عزيزيم
يوخ، بو دين داواسيدير، دنيا تيليت قاندير، عزيزيم
تورك اول، فارس اول، دوزلوك داها تالاندير، عزيزيم
بيز آتان ديندير، آتان دا بيزي ايماندير، عزيزيم
ساميري مورتد ائديپ هر نه موسلماندير، عزيزيم
اومتين هارونو من تك لعل گيرياندير، عزيزيم
هر طرفدن قيليج ائنديرسه لر، قالخاندير، عزيزيم
بير بيزيم درمانيميز موسي عيمراندير، عزيزيم
گله جك، شوبهه سي يوخ آيه قراندير، عزيزيم
و هامى دردلره درماندير، عزيزيم !

دوكتور اولدوقدا بشر بو ياراني ساغلاماق اولماز

اولماسا آله ائلی دین مرضین چاغلماق اولماز
داغلماقدا علاج اولسا، بیر ائلی داغلماق اولماز
دینی آتمیش ائله یاوروم، داها بئل باغلماق اولماز

او گولوپ- آغلا یا دا، اونلا گولوپ- آغلماق اولماز
شئیطانی یاغلماق اولماز .

بو میصراعلارین شعره عسگر فردی طرفیندن اکلندیینی سؤیله یین ادیپلر ده چیکمیش و بو کونودا گونئی آذربایجان'دا بیر دیزی تارتیشما یاشانمیشتیر. شهریار'ین شعرلرینی نشر ائتمکله تانینان حمید محمدزاده، یول درگیسینین ۲۹-جو ساییسیندا، علی اصغر شعر دوست'ون "بیز شهریار شعرلرینده یول تپمیش تحریفلری دوزلتمه یه چالیشیریک" باشلیکلی یازیسینا، تورکچه- فارسچا چیکان مهد آزادی (آزادلیک بئشییی) قازننه سینین ۵ بهمن ۱۳۷۲ (۲۵ اوجاک ۱۹۹۴) تاریخلی ۳۱۱. ساییسیندا جوپ وئرمیشتیر. حمید محمدزاده جوایندا شهریار'لا ۱۳۶۶ ییلینین خورداد (۱۹۸۷ ییلینین ۲۲ ماییس - ۲۱ هازیران) آیینداکی ایلک گؤروشمه سینده تورکچه شعرلرینی ترتیب ائتمک ایچین آرشیوینه گیردیینی، فردی'نین کیتابیندا اولان و یوکاریدا وئردیییمیز میصراعلارین اساس الیازماسیندا اولمادیغینی بیلدیرمیشتیر (ص. ۵۵).

بیز بو پوئمانین باکی نشرلرینده واختیله دؤورون طلبلریندن ایرهلی گلن بعضی قوصورلارین ایصلاحینی آلیشلا ییریق. شاعیرین "من علی اوغلو یام" فیکرینی "من ائلین اوغلو یام"، "آیه لر دیر دوداغیمدا" میصراعسینین "آرزولاردیر دوداغیمدا" و یاخود "شهدی وار بال دوداغیندا" کیمی وئریلمه سینه عسگر فردینین اعتراضینی دا طبیعی قبول ائدیریک. چونکی دیلینده ایلهاملی شعرلر سؤیله ییب، قولقلارینا ملکلر پیچیلدایان شهریار سید ایدی، اؤزونو علی اوغلو ساییردی و دوداغیندا دا، البته، آیه لر اولاجاقدی!.. "انجاج سووئت مطبوعاتیندا قاتی آئیزم موحیطینده "علی"نین "ائل" ، "آیه"نین "آرزو" یازیلماسی هئچ ده تعجوبلو دئییل. لاکین "حقّی" "دین" سؤزو ایله عوض ائتمه یه چالیشان قارداشیمیز ساده بیر منطیقی نظره آلمیر. نظره آلمیر کی، اللر حاقا - آلاها دوغرو آچیلیر" (۱۱۴، ص. ۴). حق تعالا، آلاها تعالا ایفاده سی تصادوفی یارانماییب. اؤزونو "ابدیت گولو"، "حاق یولوندا مشعل" آدلاندیران شهریار بئله سهوه یول وئرمزدی. شاعیر بیلیردی کی، دین قبول اولونار، آلاها یاخین اولماق، ایطاعت ائتمک اوچون (دئییرلر، شاعیرلر تانیریا ان یاخین اولان اینسانلاردیر)، حاقی ایسه اینسان عؤمرو بویو آراییر، آختایر، اونا دوغرو گئدیر. "یاد منی آتسا دا، اؤز گولشه نیمین بولبولویم من" میصراعسینداکی "یاد" سؤزو ایسه "ائل" سؤزو ایله عوض اولونوب. آنلاشیلمازلیق یارادیر بو منطقیسز دگیشیکلیکلر... ائل اؤز شاعیرینی آتاندان سونرا، او ائله هانسی گوللر قالیر کی، شهریار اونلارین بولبولو اولسون؟ شاعیر ایسه ارکله، ایفتیخارلا دئمک

ایستھیر کی، یاد منی آتسا دا، نہ دردیم، غمیم کم، اؤز ائلیم، اوبام، وطنیم وار و من ائلیمین گولشنینده بئجرلمیش ابدیت گوللرینین سئوگیلی بولبولویم...

او، اؤزونو ائلین گولوستانیندا سئوگیلی بولبول سایماقدا یانلمیردی، چونکی اؤلوموندن ایللر کئچیب، نہ آز، نہ چوخ، دوز ۲۷ ایل... بو ۲۷ ایلده تکجه ایراندا، آرازین هم او تای، هم ده بو تاینینداکی آذربایجاندا دئییل، بوتون تورک دونیاسیندا ابدیت گوللرینین سئوگیلی بولبولو اولاراق قالیر، هر ایل آدینا ان یوکسک سوییهده تۆرنلر دوزنلهنیر، موکافاتلار تأسیس اولونور، ۱۹۸۸-جی ایلدن بری شرفینه ایراندا میلی شعر گونلری کئچیریلیر... اثرلری ان یوکسک پولیگرافیک سوییهده، کوتلوی تیراژلا چاپ اولونور، خاطیرهلری توپلاناراق یایملانیر... ایران ایسلام رئسپوبلیکاسینین اوستاد شاعیره وئردیگی بؤیوک قییمت، بدیعی ایرثینین نشرینه گؤستردیگی دیقت و قایغی ایسه خصوصیله تقدیره لایمقدیر.

قئید ائدک کی، ۱۹۹۲-جی ایلده "الهدی" نشریاتینین چاپ ائتدیگی "دیوان تورکی" ده "محمد راحیم حضرتلرینه جاواب" شعرینه اولونان دگیشیکلیکلر ده ایستر- ایسته مز تأسوف دوغورور. محمد راحیمین تیمثالیندا بوتون قوزئیلی قارداشلارینین شیرین دیلرینه قوربان- صاداغا دئین، جانینی جانلارینا، مالینی ماللارینا قاتماغا حاضر اولان، آغ گؤیرچینلردن، صبا یئللریندن اؤپوش، پیغام گؤنلردن و شاعیر قارداشینین عشق اهللی اولاراق اونو دریندن دویماسیندان سئوینیب ممنون قالان، اورگینده ده اولسا، "قوناق" ائدن شھریار، بو دوزه لیش اوزوندن بیردن- بیر قارداشینین لعنتلیر، اونا کوفر ائدیر. بئله کی، ۲۵-جی بندین بیرینجی: "تمدونون گؤروم گؤزو کور اولسون" میصرعسی دوشوب و نتیجهده آشاغیداکی فورما آلینیب :

آغزینداکی شیرین شربت شور اولسون،

بال دا یئسه زهر اولسون، چور اولسون،

آغزیمیزین دادین قاپیب آپاردی،

اورکلری چکیب کؤکدن قوپاردی (۳.ص.۴۶).

۲۶-جی بنددن ایسه ۱-جی میصرع: "گاه عربی، گاه عجمی کیشله سین" دوشوب و بوتون بونلارین نتیجه سینده سونونجو بند ۳ میصرعیا ائنیب. یئنه ده آلتینین جیزاراق دئییرم کی، محض مطبعه خطاسی اوزوندن بئله آلینیب، چونکی عسگر فردی کیمی دریندن دوشونه بیلن و پوئتیک طبعه مالیک بیر اینسان بئله یانلیشلیغا یول وئره بیلمزدی... نتیجهده یئنه ده غریبه دوروم یارانیب: اوستاد شھربارین تمدونه - ایرانا آمریکا ایمپئریالیستلرینین گتیردیگی آغ اینقویلا، یالانچی مدنیت یاغدیردیغی لعنتلر، عرب، عجم آتارینین کیشنیهرک، بیر- بیرینی دیشلمه لری بو دگیشیکلیکلر اوزوندن شاعیرین راحیم قارداشینا و جانی قدر سئودگی خالقینا دا عاید اولونوب. حالبوکی شھریار صنعتینه بلد اولانلار گؤزل بیلرلر کی، او، هر سؤزون، قافیهنین، ردیفین اوستونده اسردی.

شاعىرىن بوللور كىمى صاف، حزين موسىقى كىمى آھنگدار، سۆزلىرى اينجىتك سانكى اپىك ساپا دوزولن، قىلب اوخشايدان شەرلرئىن آھنگىنئىن دە، رىتمىنئىن دە، قافىھ، ردىف سىستىمىنئىن دە پوزولدىغۇ ھەم گۆرونور. نە خوش كى، عسگر فردى قارداشىم شاعىرىن اثرلرئىن اينجە لەيىب يازدىغى مونوقرافىياسى ايله بىرلىككە چاپ ائتدىردىكى "اوستاد شەھرىيار- آذربايجان توركجەسىلە كولپاتى" ندا، ائلە جە دە "دىوان توركى" نىن ۱۹۹۳-جو ايل چاپىندا "محمد راحىم حضرتلرئىنە جاواب" شەرىندەكى بو دگىشكىلكلرئى آرادان قالدېرمىش، شەرى اصليندە اولدوغۇ كىمى وئرمىشىدېر. محض بو سېدن دە دوشونورم كى، ۱۹۹۲-جى ايل تېرىز چاپىندا "محمد راحىم حضرتلرئىنە جاواب" شەرىندە گئدن دگىشكىلكلر ئىنە دە مطبەخە خطاسى اوزوندن باش وئرمىشىدېر. لاكىن دىگر اثرلرئىندەكى دگىشكىلكلرئىن اولدوغۇ كىمى ساخلانماسى ايسە يالنىز تأسوف دوغورور ...

عظىم شاعىرىمىز فوضولى "اثرىنە ائدىلمىش علاوه نىن علمى نۇقطة ى- نظردن، صنعتكارلىق باخىمىندان شەھرىارىن اثرلرئىنە، اونلارئىن دىل، اوسلوب، مضمون خصوصىتلىرىنە، وزن و قافىھ سىستىمىنە قطعىيأ اوغون گلەدىگىنى ساغلام منطىقلە آچىقلىغا قووشدوران پروفئسور حمىد محمدزادە دېر .

غزل ژانرىنئىن طلبلرئىن، داخىلى قانونا اوغونلوقلارئىن موكمل بىلدىگىنە گۆرە، ح.محمدزادە بو علاوه جەھدلرئىن علمى اساسسىزلىغىنى آسانلىقلا ئوبوتا يئتتېرىر: "من يازاندا كى، "عظىم شاعىرىمىز فوضولى" قىطعەسىندە تخلصدن سونرا گلن بئىتە تعجب وئىدېم، بو او دئمك دئىبل كى، عومومىتلە، تخلص بئىتئىدن (غزلدە عادتأ سون بئىت، يعنى شاعىرىن اؤز آدىنى و يا سوزى آدىنى بىلدىردىكى مقطع بئىت - ائ.ف.ش.) سونرا موعىن بىر بئىتىن گلەسىنى ردا وئىدېم. بئلە بىر ضعيف بئىتىن تخلص بئىتىدن سونرا گلەسىنە تعجب وئىدېم. قافىھە توتدوغوم ايراد يئرئىندە قالير. اونا گۆرە كى، يوخارىداكى بئىتلرئىن ھامىسىندا اناتين (انات صنعتى - ائ.ف.ش.) الزام نؤوعوندن اىستىفادە اولونموش، بئنى حرف روئىدن اول بىرجه "ز" سسىنى گتتېرمك الزامىلە كىفائىتلنمەمىش، اوندان اول گلن "ا" حرفى دە نظره آلېنمىشىدېر. اگر سون بئىتدە "منزىل" يئرئىنە، مثلاً، "بازىل" گلەسى ائدى، اناتين الزام نؤوعو اولكى بئىتلرئىندە اولدوغۇ كىمى، عملە گلەمىش اولاردى " (۷۳، ص. ۳۱). حقىقتأ دە، ح.محمدزادە نىن حافىظدن گتتېردىكى نومونەدەكى قافىھ سۆزلرلە: "سلامت- ملامت- اىقامت- قامت- ندامت- سلامت- غرامت- اىمامت- كرامت- قىيامت"- "دىوان توركى" دە يئر آلەمىش "عظىم شاعىرىمىز فوضولى" غزلىندەكى "فاضىل- نازىل- ارازىل- افازىل- منازىل- دلزىل" قافىھ سۆزلرئىن علاوه دە كى "منزىل" سۆزو ايله توتوشدوراندا، منظرە آيدىنلاشىر. گۆرونوبو كىمى، انات صنعتىنئىن الزام نؤوعوندە سۆزلرئىن ايكى حرفى الزام اولونماليدير. منزىل سۆزونۇدە ايسە بو خصوصىتى گۆرموروك. ھەم دە ۵-جى بئىتدەكى "نازىلە يول

اوزونو نازلى منازىل دوغولور "مىصرعاسىندا عىنىنى تىركىيلى سۆز الزام اولوندوغوندىن، شەھىيار كىمى شەھىيار بو گىمىيە اگلشەلى نوح كىمى،
گۆر نە طوفان قوپارىر، باخ، نە زلازىل دوغولور،

كىمى سون، مقطع بئىتىدىن سونرا بئله ضعيف بىر بئىتى يازماسى آغلاباتان دئىيل ...
جناب عسگر فردينين علاوه ائتدىكى همين بئىتده ايسه اوخويوروق:

فردىنين خىدمتى عىزتله قبول اولماليدير،

منزىله خىدمت اوچون خادىمى منزىل دوغولور. (۱۰، ص. ۲۵۹)

هئچ اوزاغا گئتمەيك. ادبىياتشوناسلىغىمىزىن شەھىيارشوناسلىق قولنون فورمالاشماسىندا، اينكىشافىندا عوضسىز رولو، بۇيوك خىدمتلىرى اولموش گۆركملى عاليم ح.محمدزاده نين ۱۹۹۶- جى ايلده تىرىزده چوخ نفىس شكىلده چاپ ائدىلمىش «محمدحسین شەھىيار، دیوانى-توركى» نين گۆزل، موكل نشرىنده ده بورادا يوخارىدا صدالادىغىمىز علاوه و دگىشكىلكلىكلرىن هئچ بىرى اۆز عكسىنى تاپمايىب.

حالبوكى پروفئسور ح.محمدزاده نين فارسجا گۆزل بىلمەسىنى، موكل تحصيلىنى، بدىعى ايرىنه سون درجه جىدى، مسئولتى مونسىبىتىنى، دىقت و قاىغىسىنى تقدىر ائدن شەھىيار اثرلىرىن اورىژىناللارىنى، اىلك وارىانتلارنى، چاپا گندهجك نوسخەلىرى دونىاسىنى دگىشمزدن اۇنجه محض وىجدانلى، سۆزو ايله عملى دوز اولان، هر بىر يارادىجىلىق ايشىنه يوكسك مسئولتله ياناشان گئچك عاليمه - ح.محمدزاده يه اعتبار ائتمىش، چاپ مسئولتىنى اوزرىنه قويموشدو.

البته، بوتون بونلار و فيلولوگىيا علملىرى دوكتورو، پروفئسور ح.محمدزاده نين اليمىزده اولان م.شەھىيارىن توركجه ديوانىنىن ۵ نشرى بىزه اساس وئرىر دئىك كى، اۆلمز شاعىرىن اثرلىرىن رىتمىنى، آهنگىنى، هارمونىياسىنى پوزان بئله علاوه و دوزەلىشلىر خصوصى مقصد داشىيىر و هئچ شوبهه سىز، هانسىسا موعمالى اىسته يىن، نىفاق، آيرىلىق پلانينىن بىر حىصه سىدىر. بو مسئلهلرده سون درجه احتياطلى، دىقتلى اولان و يازدىقلارينا قارشى خصوصى بىر «قدارلىقلا»، مسئولتله ياناشان، هر بىر شاعىرىن ديوانىنىن اونون ساغلىغىندا چاپ اولونماسىنى داها گرگلى، ثمره لى سايان شەھىيار حتى قلمداشى نىما يوشىجىن اثرلىرىن اولوموندن سونرا نۇقسانسىز و تحريفسىز نشرىنه ده بۇيوك حساسلىقلا، جىدىتله ياناشمىشدىر. او، شاعىرىن اوغلونا مكتوب بازاراق «اگر تهراندا ياشاسايدىم، اىمكانىم و حؤوصه لم چاتسايدى، بو منىم ايشىم و بورجوم ايدى. آنجاق تأسوف كى، من اورادا دئىيلم و بئله اولدوقدا، بو بارهده اساسلى دوشونمك لازىمدير» دئيه بىلدىرمىش، تۇوصىيەلر ائتمىش، بو موهوم و چتىن ايشى اىجراچىنىن چىنىنىنده آغىر بىر يوك

سانمیشدیر. چونکی، شاعیرین قناعتینه گۆره، مؤلیف اؤزو حیاتدا اولارکن دیوانی نشر ائدیلنده «غئیرت کسب ائدیر، سون گوجونو توپلایاراق اثرلرینه بیر ال گزدیریر. ایندی کی، نیما یوخدور، یا گرک سئچیلیمیش اثرلری چاپ ائدیلسین، یا دا اؤزو کیمی ائله بیر واریشی اولمالیدیر کی، بعضی دگیشیکلیک و آرتیریب-اسکیلتمه لره احتیاج اولسا، تحریفله یول وئریلمه سین و آتانین روحو دا اولناری قبول ائتسین. چونکی نیما سؤزلره فردی یارادیجیلیق خصوصیتیندن دوغان، بدیعی مقصدینه اوغون ائله یاناشمالار (مثلاً: هر دن صیفتدن ایسیم دوزلتمیشدیر) ائتمیشدیر کی، اولنارا ال وورماق اولماز... منیم عزیز بالام، «افسانه» نیمانین ائله میثلسیز، شئدئور اثریدیر کی، اونون اؤزونو بئله «افسانه» نین شاعیری کیمی تانییرلار. کیم کی، نیما حاقیندا بیر سؤز دئییب، حاقیندا بحث ائدیبسه، داها چوخ «افسانه» یه اساسلانیب. محض بونا گۆره ده «افسانه» مطلق و مطلق بیر الدن چیخمالی، تام قوصورسوز اولمالیدیر. «افسانه» نین الیمه چاتمیش سون نشرینده بیر نئچه بندینه ال گزدیریلیمیشدی و بو دوزه لیشلرده سلیقه سزلیک گۆزه دگیردی» (۷۱، ۶۶۰-۵۵۸).

بو مقامدا قئید ائتمه یی گرکلی ساییریق کی، شهریارین هم تورک، هم ده فارس دیلینده یاراتدیغی قییمتلی ایرتینین اوریژینالدا اولدوغو کیمی باکیذا نشرینی گئرچکلشدیرمک و بو کیمی یانلیشلاری اساسلی شکیلده آرادان قالدیرماق ادبیاتشوناسلیغیمیزین ان آکتوال مسئله لریندن بیریدیر... نظره آلساق کی، شاعیرین اثرلرینین باکی و تبریز، ائله جه ده تهران نشرلرینین هئچ بیرینده تورکجه یازدیغی بوتون اثرلر توپلانمامیش، همچنین فارس دیلینده اولان بعضی اثرلرینین ترجمه لری، حتی پوئمالاری دا، یعنی دؤردجیلدلیک دیوانی بوتؤو حالدا آذربایجان تورکجه سی ایله گونوموزه دک باکیذا نشر اولونماییب، بو ایشین نه قدر بؤیوک اهمیت داشیدییغینین فرقینه وارمیش اولاریق...

معلوم اولدوغو کیمی، سیاسی کسکینلیگی، ایجتیماعی حیاتا دریندن نوفوذ ائتمه سی ایله سجیه له نن آذربایجان ادبیاتینین اینکیشافیندا مرثیه و اوخشاما ژانرینین دا موعین رولو اولموشدور. ادبیات تاریخینین آیری- آیری مرحله لرینده م.ا.صابیر، م.تقی قومری، شئیخ علی دوتموش، م.ا.دیلسوز، جانسوز، م.اراجی، سرابلی واقیف، ذاکیر، ح.صحاف، ان نهایت، شهریار و باشقالاری مرثیه، نؤوحه و اوخشاما ژانریندا شعرلر یازاراق اؤز کدر، غم و حوزن دوغولارینی ایظهار ائتمیشلر. کلاسیک آذربایجان ادبیاتینین بو عنعنه سینی داوام و اینکیشاف ائتدیرن سون نوماینده اولان شهریار میلی شعر خزینه سینی زنگینلشدیریر .

فلسفه و فیلولوگییا علملری دوکتورو علی عسگر شعر دوست شاعیرین شهریارشوناسلیقدا گئیش صورتده تدقیقاتا جلب ائدیلمه میس مرثیه و اوخشاما ژانریندا یاراتدیغی صنعت اینجیلری حاقینداکی ملاحظظه و اینجمله مه لرینی «شهریار» قزئتینین اوخوجولاری ایله بؤلوشور: «اوستاد شهریارین فارس دیلینده کی یارادیجیلیغیندا مرثیه شعرلری ایله سیخ- سیخ راستلاشیریق، آنجاق

اونون آذربایجان دیلینده یازدیغی اثرلرده بو ژانر حجم اعتباریله آز یئر توتور... اونون یازدیغی مرثیه لر ایچه ریسینده آذری- تورک ادبیاتینین قیزیل صحیفه لرینی تشکیل ائدن شعرلر واردیر... او، مرثیه شعرینده ده اؤز سلفلرینین یازیب یاراتدیقلاریندان قاینالانمیش، قدیم زامانلاردا یازیلیمیش عاغیلاری تنظیم ائتمیش، اونلارا نظیره یازمیشدیر». دیلچی- عالیم واقیف آسلانوو شاعیرین یارادیجیلیغیندا شھریار شوناسلار طرفیندن ایندییه قدر آراشدیریلما مایش ماراقلی بیر مسئله یه توخونور: شھریارین فارسجا شعرلرینده تورک سؤزلرینی تدقیقات اوبیئکتی سنجیر. و. آسلانووون فیکرینجه، اوستادین فارس دیلینده موختلیف ژانرلاردا یازدیغی اثرلرده، ایشلمه تئزلیگی نظره آیینماقلا، ۲۰۰۰-دن چوخ تورک منشألی سؤز، سؤز- فورما، ایفاده موشاهیده اولونور. بو ایفاده لرین بؤیوک اکثریتینین ده فارس دیلینه آذربایجان دیلیندن کئچدیگی شوبهه سیزدیر .

۹۰-جی ایللرین ان بؤیوک ادبی حادثه سی ۱۹۹۳-جو ایل ۳۱ مارت - ۶ آپریل آراسیندا باکیدا کئچیریلن بین الخالق شھریار کونفرئسی اولدو. بو، دئکابرین ایلک هفته سی (۱۹۹۳-جو ایلده) ایران اسلام رئسپوبلیکاسینین تهران، تبریز و باشقا بؤیوک شھرلرینده شھریار شوناسلارین بین الخالق فورومو استاتوسوندا آرتیق ۴-جو دفعه کئچیریلن بین الخالق علمی کونفرئسین باکیدا، آذربایجاندا عملی داوامی ایدی .

اولو شھریارین قانی، دلی، دینی، ادبیاتی، صنعتی بیر آن اولان، لاکین طالعیین اراضیجه آیردیغی میلتنی، خالقینی بیر- بیرینه معنأ قوووشدوران بو گونلر، سؤزون اصل معناسیندا صنعت بایرامی، ادبیات، پوئزییا بایرامی ایدی. ایراندا و آذربایجاندا دایمی فعالیت گؤسترن شھریار کونفرئسی کومیتهلری، آذربایجان علملر آکادئمییاسی، یازیچیلار بیرلیگی و مدنیت ناظیرلیگینین «شھریار پوئزییاسی: قاینالار و عنعنه لر» مؤوضوعسوندا کئچیردیگی بو علمی کونفرئسده گؤرکملی ضیالیلار، شھریار شوناس عالیملر، سؤز- صنعت آدمالاری معروضه و چیخیشلار ائتدیلر. همین معروضه لرده شاعیرین دوغو و تخیولون، حکمتین، ذکانین فلسفی وحدتیندن یارانمیش اثرلرینده کی صنعتکارلیق مسئله لر، مضمون و فورماسینین بیر- بیرینی قارشیلیق تاماملاماسیندان قاینالانان صنعت اینجیلری موعین چرچیوهده احاطه اولونوردو. ایراندا باشلانان علمی کونفرئسین احاطه دایره سی داها گئنیش ایدی. بورادا پاکستان، هیندستان، میصیر، تورکیه، قوزئی آذربایجان دؤولت لرینین ادبی ایجتیماعیتی و باشقا نوماینده هئیتلری دولغون معنا داشیان معروضه و چیخیشلارلا تمثیل اولونوردو. تهران کونفرئسینده شاعیرین شمالی یوردداشلاریندان آذربایجان علملر آکادئمییاسینین پرتزیدنتی ای. سالا، ای. حمیدوو، ن. ریضوان بؤیوک اینفورماسییا ناظیری، شاعیر ص. روستمخانلی، سعادت عبداللایئوا، ای. حمیدوو، ن. ریضوان بؤیوک شھریار درین احترام و سایغیلارینی اؤز معروضه لری ایله، شاعیرین بیر نجه پورترتینی و «حیدرابایا سالام» پوئماسینا مینیاتورلر چکن رسام فخرالدین علیئوو ایسه دگرلی اثرلرین

شهریارین ائو موزه سینہ بخش ائتمکله بیلدیردیلمر. کونقرئسده کی رنگارنگ معروضه لرده شهریار شعرینین مضمون و صنعتکارلیق وحدتی (دوکتور جلیل تجلیل و مهدبی خانیم)، بو صنعتین اینانجلار و اعتقادلار قاینای (دوکتور نیسگر نیجات)، تورک دیلی «شهریار» شعرینین کولوریتی (دوکتور صلاح الدین)، موسیقی ایله علاقه سی (صنعتشوناس فخرالدینی)، حافیظدن بهره لنمه سی (علی ایرادی)، یاییلما میقیاسی و هیند پوئزییاسی ایله تیپولوژی یاخینلیغی (علی عسگر شعردوست) و سایر احاطه اولونوردو .

باکیدا داوام ائتدیریلن «شهریار پوئزییاسی: قاینالار و عنعنه لر» کونقرئسینده ایسه ایران ایسلام رئسپوبلیکاسینین ادبی ایجتیماعیتی تمثیل اولونموش، ایران ایسلام رئسپوبلیکاسینین پرتزیدنتینین بیرنجی موعاونی، فارس دیلی و ادبیاتی آکادئمییاسینین پرتزیدنتی دوکتور حسن حبیبین و علی عسگر شعردوستون باشچیلیغی ایله نوماینده هئیتی ایشتیراک ائتمیش، ماراقلی معروضه لرله چیخیش ائتمیشلر. کونقرئسین گئدیسی، گونده لیگی و چیخیشلار رئسپوبلیکانین مطبوع اورقانلاریندا- «آذربایجان»، «ادبیات»، «شهریار»، «ایسلامین سسی» و سایر قزئتلرده گئیش ایشیقاندیریلیمیشدیر .

"نئچه گون ایدی کی، (کونقرئس گونلری-ای.ف.ش.) باکینین کوچه لرینده، پارک و خیابانلاریندا، صنعت اوچاقلاریندا، موقدس معبدلریمیزده اولو شهریارین روحو دولاشیردی. دوغما شهریمیز اونون اؤلمز پوئزییاسی ایله نفس آلیردی» (ص.۲۵.۴). «شهریار کونقرئسینین آذربایجاندا کئچیریلمه سی چوخ تلاطوملو گونلره و رئسپوبلیکانین آغیر وضعیتینه توش گلمه سینه باخمایاراق، چوخ یوکسک سوییه ده حیاتا کئچیریلیردی» (ص.۲۵.۴).

ایران ایسلام رئسپوبلیکاسینین و آذربایجانین پرتزیدنتلری بو بؤیوک تاریخی حادثه نین، اوستاد شهریارین معنوی اؤلمزلیغینه ادبی توحفه اولاجاق بین الخالق علمی کونقرئسلرین ایشتیراکچیلارینی و اونلارین سیماسیندا بوتون شهریار سئورلری، ادبی- علمی ایجتیماعیتی تبریک ائتدیلر .

شهریار آدی بوتون ایسلام، تورک دونیاسیندا احتیراملا چکیلیر، اونون پوئزییاسی بدعی سؤزه قییمت وئرلن یئرده تدقیقات اوبیئکتینه چئوریلیردی. بونا گؤره ده شاعیرین اثرلری، خصوصیه «حیدربابا یا سلام» پوئماسی تکجه ایران و آذربایجاندا دئییل، یاخین و اورتا شرقده - پاکستان، هیندستان، مبعیر، عراق و تورکیه ده تدقیقاتچی عالیملرین دیقیتینی جلب ائتمیشدیر. خارجی اؤلکه لرین تدقیقاتچیلاری، اساساً «حیدربابا یا سلام» پوئماسیندان بحث ائتمیش، اثری اؤز دوغما دبلیرینین ایمکانلاری چرچیوه سینده ترجمه ائده رک ادبی ایجتیماعیته چاتدیرمیشلار... «حیدربابا یا سلام» پوئماسی قارداش تورکیه جومهوریتینده، علمی- ادبی حیاتیندا دا گوجلو عکس- صدا دوغورموشدو .

"ھیدر بابا تورکیھەدە یاپینلانمیش، شاعیرلریمیز ھمن اللرینە قلم آلاراق، نظیرە و جاوابلار یازمیشلاردیر" (۲۶.ص.۵) .

"ھیدر بابا یا سلام" پوئماسی تورکیھەدە ایلك دفعە ۱۹۵۵-جی ایلدە «آذربایجان» ژورنالیندا (№ ۴-۵، ۶-۷، ۱۹۵۵-جی ایل) نشر اولونموشدور. بۇیوک ایجتیماعی خادیم محمد امین رسولزادە "ادبی بیر حادیتە" ادلی مقاله سیندە اثرین گونئی آذربایجان، ائله جە دە تورک دونیاسی تورکلری اوچون بۇیوک اھمیت کسب ائتدیگینی، موختلیف عامیللرین تاثیریندن اوزاق، اۇزل بیر حسرتین، شاعیرین دوغما آنا دیلینە و سئویملی آناسینا، شعر، صنعت، ائل- اوبایا درین محبتینین نتیجەسی اولاراق یازیلدیغینی و «ادبی بیر حادیتە» اولدوغونو وورغولاییر: «شعر و صنعتدن آنالیان ذۇوق صاحیبی بیر ادبیاتچینین، نفیس و اوریزینال بیر صنعت اثری اولان بو منظومە نی ادبی بیر حادیتە دئیە تقدیردە بیزیملە برابر اولاجاغینا قانع بیک» (۲۶.ص.۲). م.ا. رسولزادە «ھیدر بابا یا سلام» کیمی دگرلی منظومە نین آذربایجان تورکونون قلمیندن سوزولمە سینە و چاپ اولونوب دیلدە- آغیزدا گزمە سینە اورکدن سئوینمیش و دوغولارینی تورک قارداشلاری ایله بۇلوشمک، قییمتلی فیکیر و مولاھیزلە لرینی دوپان، دوشونن ھر کسە بلیرتمک اوچون بو علمی مقاله نی یازماق ضرورتینی درک ائتمیشدیر. او، پوئمایا سئو- سئو موقدیمە یازان مئھدی روشن ضمیرین و عبدالعلی کارنگین «ھیدر بابا» اوچون سۇیلەدیکلری دگری اۇلچویە گلمز فیکیرلری بوتۇو آذربایجانین، واحد آذربایجان خالقینین عونوانینا دئییلیرمیش کیمی قبول ائدیر و یوکسک قییمتلندیریردی .

م.ا. رسولزادە یازیردی: «ایران شعرینین گئرجک حۇکمداری شەھریار» دئیرکن، آذربایجانا بۇیلە ائشسبز بیر شاه اثر ووجودا گتیرمە سینی اۇوہ ن روشن ضمیر، شاعیرە نئچین بو قدر مفتون اولدوغونون سببینی آراشدیرارکن، بیر شاعیرین معشوقە سینین دیلیندن یازمیش اولدوغو سۇزلری خاطرلاییر. بو معشوقە دئییرمیش کی: «منی گول اوزوم، سحرلە ییچی، خومار گۇزلریم اوچون سئوم، چونکی قورخورام، بیر گون بونلارین سونو گلر، او زامان منە قارشى دویدوغون آتش، ایستک دە بیتر. منی سببینی بیلمە دن سئو!...» (۲۶.ص.۵)

"ھیدر بابا شعریندە کی سۇزلرین کوروغلو، آشیق غریب، اصلی و کرم کیمی مشهور بوتون آذربایجان آشیقلا رینین سازلاریندا یئر آلاجاغینا شوبهە یوخدور» (۵.ص.۳)، قناعیتندە اولان محمد امین عبدالعلی کارنگین «ھیدر بابا» حاقیندا نظری گۇروشلرینە دە دیقت یئتیریر. او، تبریز اونیوئرسیتئتینین پروفئسور و. کارنگین منظومە بارەدە کی قییمتلی علمی- نظری مولاھیزلە لرینی تحلیل ائدەرک یثکون وورور: «سۇزون قیساسی، کارنگە گۇرە، تاتلی ھیدر بابا شعری، حایز اولدوغو گوزللیک و چئشیتلیلیکلە برابر، داھا زیادە مبدع اینام ایله آحلاکی بۇیوک اومیدلر محوری اوزریندە دۇنویور» (۲۶.ص.۵).

احمد آتش ایسه «شهریار و حیدربابایا سلام» آدی ایله اترین ایلك نشرینی ۱۹۶۴-جو ایله آنکارادا چاپ ائتدیرلمیشدیر. آتش کیتابا یازدیغی علمی شرحده تورکیهده ایلك دفعه شاعیرین حیاتی، یارادیجیلیغی حاقیندا، ائله جه ده «حیدربابایا سلام» پوئماسینین ایدئیاسی، بدیعی خصوصیتلری و بوتون تورک دونیاسیندا اهمیتی بارهده مولاحیظه لرینی عکس ائتدیرمیشدیر .

شهریارین جوشوب- داشان ایلهامی، موکمل، دولغون معنالی قافیه، شعر یاراتما قابیلیتینه حئیرانلیغینی قییمتلی فیکرلره چئویرن احمد آتش پوئمانی دونیا ادبیاتینین شاه اثرلریندن بیری اولماغا لاییق میشلیسز صنعت اینجیسی کیمی دگرلندیریر. «حیدربابایا سلام» شعر، ماحاللی اولدوغو کادار اینسانی اولوشو ایله یالیز تورک ادبیاتینین ان سئویملی شاه اثری سایلاجاق بیر اثر دئیل، بئله کی بوتون دونیا ادبیاتیندا مؤوقع آلمایا لاییق بیر اثر دیر» (۲۷.ص.۴۵).

احمد آتش شاعیر و اونون پوئماسی حاقیندا اطرافلی موقدیمهسی ایله بیرلیکده «حیدربابایا سلام» اثرینی نشر ائتدیردیکن سونرا، قارداش تورکیه نین ادبیاتشوناسلیغیندا شهریار مؤوضوعسو لاییق اولدوغو مؤوقعی قازانماغا باشلادی. محرم اثرکین، سعادت جاغاتای، احمد قافار اوغلو، عوئمان فیکری سرتقایا، احمد بیجان اثرجیلاسون، ائلندیز قورتولان، یوسیف گدیکی و باشقالاری شهریار ایرئینین موعین مسئله لرینی، اساساً «حیدربابایا سلام» منظومه سینی تدقیقات اوبیئکتینه چئویره رک بدیعی سؤز اوستاسی، اوبرازلی فیکیر و ایفاده لرین خیریداری اولماقلا، زمانه سینین ان مشهور لیریک شاعیرلریندن بیری زیروه سینه قالخان شاعیر حاقیندا اؤز فیکیر و علمی مولاحیظه لرینی درج ائتمیشلر. منظومه یه قراماتیک یؤندن یاناشارق اترین دلیل و اوسلوب مسئله لرینی آراشدیران محرم اثرکین یازیر: «بو گونکو آذری تورکجه سینین، تبریز تورکجه سینین بوتون دو حاسینی شهریارین اثرینده گؤرویوروز» (۹۰.ص.۲۹۷).

احمد بیجان اثرجیلاسون «محمدحسین شهریار» ادلی مقاله سینده شاعیری «تهراندا، تبریزده، سلجوقلو اتالاریمیزین چوچوکلارینین یوردوندا بیر سوم آلتین» (۹۱.ص.۳۷۸) (قیزیل) آدلاندیریر و «حیدربابایا سلام» ی تورک ادبیاتی خزینه سینده ۱۹۵۴-جو ایلدن اوزو بری پارلایان، یوزلرله قاپالی صاندیقدا ساخانسا بئله، گؤز قاماشدیرجی پارلیتیسینی ساچان میشلیسز گؤهر، قییمتلی داش کیمی دگرلندیریر. محرم اثرکین اترین ۱ و ۲-جی حیصه لرینی، همچنین منظومه یه ایتحاف ائدیلمیش بعضی نظیره و جاوابلاری «آذری تورکجه سی» آدی ایله ۱۹۷۱، ۱۹۸۱ و ۱۹۸۶-جی ایللرده ایستانبولدا ۳ دفعه نشر ائتمیشدیر. کیتابدا «حیدربابایا سلام» منظومه سینین قراماتیک تحلیلینه حصر اولونموش مقاله سی ایله یاناشی، م. اثرکین پوئمایا ایتحافاً آذربایجان تورکجه سینده یازیلیمیش متلردن، شعرلردن نومونه لر، ائله جه ده آذری تورکجه سینین تاریخیندن ایقتیباسلار وئرمیشدیر .

عثمان فیکری سرتقیا ایسه ایران ادبیاتشوناسلیغینین یولو ایله گندهرک تورکیهده شهریارا و «حیدربابایا سلام» یازلمیش تعظیم و نظیره‌لری توپلایاراق «حیدربابایا سلام» شعرینین تورکیهده کی عکس‌لری» سرلؤوحه‌لی اوچ مقاله یازمیشدیر. «تورک کولتورو» و «آذربایجان تورکلری» ژورنال‌لاریندا درج اولونموش آراشدیرماسینین ایکی حیصه سینده او.ف.سرتقیا شهریارا ایتحافاً یازلمیش شعرلری ایکی قروپا آیرمیشدیر: (آ) «حیدربابایا سلام» منظومه سینین گوجلو تاثیر آلتیندا پوئمانین اوسلوب و شکل خصوصیتلرینی عئینله ساخلایاراق آنادولونون هر هانسی بیر گوشه‌سینی نظمه چکن نظیره‌لر؛ (ب) «حیدربابایا سلام» جاواب اولاراق، شهریارا آلیشلایان، هونرینی تبریکله‌ین و شاعیره خطاباً یازلمیش نظیره‌لر .

لاکین تورکیهده شهریارین بوتؤولوکده یارادیجیلیغینی، خصوصیه ده «حیدربابایا سلام» پوئماسینی تدقیق ائدن و تورکجه اثرلرینی کولّ حالیندا، «شهریار و بوتون تورکجه شعرلری» آدی ایله سانباللی و گؤزل ترتیباتلا ایلك دفعه نشر ائتدیرن تانینمیش شهریارشوناس عالیم یوسف گدیکلیدیر. ی.گدیکلینین «شهریار و بوتون تورکجه شعرلری» مونوقرافیاسی هم ده اونون علمی آراشدیرمالارینین نتیجه‌سیدیر. اوستاد شهریارین اثرلرینی اورژینالدا اولدوغو کیمی تورکیه اوخوجولارینا چاتدیران ی.گدیکللی کیتابدا همچین شهریارین حیاتی، صنعت دونیاسی، علمی- نظری گؤروش‌لری، شعرلرینده شکل، دیل و اوسلوب، آهنگ و موسیقی، تورکلوک و تورکیه‌چیلیک، گونئی و قوزئی، سوسیال و میلی مسئله لره شاعیرین مونساییتی و سایر مسئله لری تدقیقاتا جلب ائتمیشدیر. او تالی- بو تالی آذربایجانا بلدلیگی، شخصاً شهریارلا گؤروش‌لری، ائله جه ده آذربایجان ادبیاتینا، تاریخین، سوی- کؤکوموزه درین سئوگی و ماراق اونو بو مونوقرافیانی یازماغا، همچین کلاسیک و چاغداش صنعتکارلاریمیزین اثرلریندن عیبارت ایکی جیلدلیک «آذربایجان نشری و شعری آنتولوگیاسی» نی ترتیب ائدیپ سویداشلارینا چاتدیرماغا سؤوق ائتمیشدیر. شانلی- شؤوکتلی آذربایجان شاعیرینین تورکیه شؤهرتیندن، اونون تورک دونیاسی ادبیاتیندا مؤوقع و رولوندا «حیدربابایا سلام» این تورکیهده تاثیر دایره‌سی و قودرتیندن، اونا یازلمیش بعضی نظیره و جاوابلاردان بیلگی وئرن مونوقرافیا اوچ حیصه دن عیبارتدیر: (۱) شهریارین حیاتی و صنعتی؛ (۲) «حیدربابایا سلام» و شعرلر؛ (۳) فوتو شکیللر و سؤزلوک. کیتابین سونوندا شاعیرین آیری- آیری ضیالی و سئویدیگی آداملارلا فوتوشکیللریندن عیبارت «شهریار آلبومو» نون، تبریز لهجه‌سینده اولان سؤز و ایفاده‌لری آچیقلایان لوغتین وئریلمه‌سی مونوقرافیاینین داها ماراقلی و اوخوناقلی اولماسینا خیدمت ائدیر. خوشبخت طالعی اثر اولان «حیدربابایا سلام» منظومه سینه ماراق تکجه شرق اؤلکه‌لرینده دئییل، دونیاین زنگین شرق مدنیتینی سئون و اؤیرنمک ایسته‌ین بعضی اؤلکه‌لرینده ده بؤیوکدور. «اودلار یوردو» قزئتینین یانوار ۱۹۸۹-جو ایل سایندا درج اولونموش ایتالیالی عالیم جان پیئرو بئللینجئری ایله موصاحیبه بو فیکریمیزه آیدنلیق گتیریر. همین

موصاحىبەدە دىئىلىپ كى، «آذربايجان ادبىياتى آنتولوگىياسى» آدىلى كىتابى چاپا حاضىرلايان، اىتالىيانىن وئىسىيا اونیوئىرسىتتئىندە تورک، آذربايجان دىلى و ادبىياتىنى تدرىس ائىدن ژان پىئرو بىللىنجىرى آذربايجان ادبىياتىنىن گۆركملى نومايندەلرىندن م. پ. واقىفین شعرلىرىنى و م. شىرىارىن «حىدرابايا سالام» پوئماسىنى اىتالىيان دىلىنە ترجمە ائىدەرك اىتالىالى شىرق ادبىياتى پىرسىشكارلارىنا چاتدىرمىشىدىر. همىن بىلگىنى اى. آغائوین «ايران ادبىياتشوناسلىغىنىن وئردىگى معلوماتا گۆرە، شىرىارىن «حىدرابايا سالام» اثرى و سىچمە شعرلىرى هلە شاعىرىن اۆز ساغلىغىندا اىتالىادا نىش ائىدلىمىشىدىر»، - فىكرى دە تصدىقلەپىر .

"يادى از حىدرابايا" («حىدرابانى خاطرلاياركن») كىتابىنا ن. ف. آتسباكىن يازدىغى موقدىمەدن ايسە معلوم اولور كى، «حىدرابايا سالام» پوئماسىنىن هر اىكى حىصە سى تىراندا چىخان «ارادە آذربايجان» قزئتىندە درج اولوناندا سونرا اىنگىلتىرەنىن اوكسفورد اونیوئىرسىتتى قزئتىن رىداكسىياسىنا مکتوب گۆندرمىشىدىر. اوكسفورد اونیوئىرسىتتىنىن موتخىسىلرى «حىدرابايا سالام» پوئماسىنىن هر اىكى حىصە سىنى اولنارا گۆندىرمە يى رىداكسىيادان خواهىش ائتمىشلىر. ن. ف. آتسباك يازىر كى، اونیوئىرسىتتىنىن خواهىشىنە عمل اولونور و اثر اىنگىلتىرە گۆندىرلىپىر. بو مولاخىظە دن اىدىن اولور كى، «حىدرابايا سالام» پوئماسى اىنگىلىس دىلىنە ترجمە ائىدلىپەرك لوندوندا دا نىش اولونموشدور. «امىرىكانىن سسى» رادىو استانسىياسىنىن آذربايجان شۇعبە سىنىن مودىرى وئىپىرور ضىالى حسن جاوادى دە منظومە نى اىنگىلىس دىلىنە ترجمە ائتمىشىدىر .

نورالدىن غروپىنىن غربى آلمانىيانىن بون شىرىندە «آنا دىلى» قزئتىنىن نىشىنە باشلاماسى و بورادا آذربايجانىن تارىخى، مدنىتى و ادبىياتى حاقىندا يازىلار درج ائتمەسى دىقتە لايىقدىر. ن. غروى «آنا دىلى» قزئتىندە اوستاد شىرىارىن حىياتى، يارادىچىلىغى، هومانىزمى، آزادلىق سئورلىگى و پوئتىك دوخاسىندان بىت ائىدن «شىرىارى» (بون، ۵ اىيون ۱۹۸۷-جى اىل، ص. ۳) و اونودولماز شاعىرىن ابدىتە قووشماسىنا حصر اولدونموش «خالقىمىزىن باشى ساغ اولسون» (۷ اوتىباير ۱۹۸۸-جى اىل) آدىلى يازىلارى اىلە بۇيوك شاعىرە معنوى بورجونو قىسمأ دە اولسا، اۆدە مەپە چالىشمىشىدىر. ن. غروپىنىن وئىندن اوزاقلاردا آنا دىلىنى قورويارق ياشاتماسى، غورىت حىياتى ياشايان يوردداشلارىمىزا معنوى داياق اولماسى و آذربايجانىمىزىن ياد اۆلكەلردە تىبلىغى ساحە سىندە گۆردويو ايشلىر اۆلچويە گلەمىزىر .

حىدرابايا سالام اثرىنىن ادبى تائىر داپىرەسى چوخ گىنىش، حودودسوز اولموشدور. منظومە تىكجە آذربايجاندا دىئىل، يوردوموزون سرحدلرىندن خىلى اوزاقلاردا ادبىياتىن، سۆز صنعىتىنىن اىنكىشافىنا موئىت، يارادىچى تائىر گۆستىرمىش، تىكان وئرمىشىدىر. بو باخىمدان شىرىارىن سۆز صنعىتى موعىن دورغونلوق كىچىرىن عىراق ادبىياتىنى، ادبى فىكرىنى دە اوياتمىشىدىر. اىسماعىل سرت توركىمان، حسين على موبارك، عبداللطىف بندر اوغلو، محمد مەهدى بايات، صاباح عبدالله

کرکوکلو، صلاح الدین ناجی اوغلو، حسن کۆوثر، خیدیر قالیب کاهیگیل، شمس الدین تورکمن اوغلو، فئوضی اکرم، ثابت دمیچی، دکتر اورخان حسن حسین، نجیب شیخ و اهاب، فاضیل محمد خیدیر، فواد شیخ مصطفی، بورهان یارالی، کاظم شوکور داکوکلو، جلیل قازانجی اوغلو، هوشام حسرت، اسد اربیل و باشقالاری "حیدربا" یا نظیره، تعصیم و جاوابلار یازمیشلار. ماراقلی فاکتدیر کی، "حیدربا" نین یاخیجی تاثیریندن اوزون ایللر چیخا بیلمه یین ثابت دمیچی، اوستاد شاعیره دفعه لرله اوز توتوموش و بو اثره "دده قمبر"، "آسلان بابا داستانی"، "آذربایجان داستانی" و "جان پولاد داستانی" آدیندا دؤرد نظیره یازمیشدیر. محمد مهدی بایات یازیر کی، "بیز عیراق تورکمانلاری ایلك دفعه شهریار و اونون شاه اثرینی آلتیمیشینجی ایلدرده داها یاخیندان تانیدیق. اونون حاقیندا ایلك یازی- ابراهیم داکوکلو طرفیندن قلمه آلتیمیش "شهریار و "حیدربا" یا سلام" آدلی مقاله باغداددا چیخان "قارداشلیق" درگیسینین بیرینجی سایندا ۱۹۶۴-جو ایله چاپ آندیلیمیشدیر (۱۳۷)، "حیدربا" یا سلام" پوئماسینین عیراق تورکمانلاری آراسیندا عکس- صداسی "، ص. ۴۸)

البته، ابراهیم داکوکلو ساین پروفوسور دکتر احمد آتشین نشره حاضرلادیغی و آنکارا اونوئورسیتتینین یابین ائوی طرفیندن ۱۹۶۴-جو ایله درج آنتدیردیگی ۷۶ بندن عیبارت بیر "حیدربا" نی عیراق اوخوجولارینا تانیمیشدیر. سونرا ایسه عیراق تورکمانلارینین ایچه ریسیندن چیخاراق دونیا یا آچیلیمیش گۆرکملی عالیم عطا طرزباشی تبریز شهرینه نؤوتی سیاحتی زامانی شعرلی، "حیدربا" سی روحونا، وارلیغینا هوپموش شهریارلا گۆروشموش و بو اونودولماز گۆروشون تاثیر آلتیندا "شهریار" آدلی مقاله یازمیش و همین ایله ده "قارداشلیق" درگیسینده چاپ آنتدیریمیشدیر (۱۳۵). او زامان عیراقدا یاشایب ایشله یین محمدتاغی زهتابی شبوسترلی ایسه عبدوللطیف بندر اوغلونون نظیره اولاراق یازدیغی "گورگور بابا" پوئماسینی منظمه ایله موقایسه ائتمیش، قییمتلی فیکیر و مولا حیظه لر یوروتوموشدور. عیراقدا تورک بۆلگه لرینده یاشایان تورکمانلار آراسیندا "حیدربا" یا سلام" داها بؤیوک عکس- صدا دوغورموش، سانکی آتش یاکمیش، پوئمایا ۲۵ نظیره یازلمیش، بو اثرلر آیریجا کیتابلار حالیندا نشر اولونموشدور. محمد مهدی بایاتین قناتینه گۆره، "بو کیتابلارین بعضیلری ایسته نیلن سوییه ده دئییلدیر، کیمی یازار "دوست منی ده گۆرسون" و یا فوضولینین "طیفل هم جؤلان آندر، آما قامیشدان آتی وار" دئییمی ایله یولا چیخمیشدیر. "ادیبین "حیدربا" یا سلام" پوئماسینین عیراق تورکمانلاری آراسیندا عکس- صداسی" مقاله سیندن معلوم اولور کی، تلغفرلی ریضا چولاکین "خیدیر ایلیاس داستانی"، کامال موستطفی داکوکلونون ایسه "داکوک داستانی" نظیره لرلی هله کیتاب بازارینا چیخاریلمامیش، اوخوجولارا سونولمامیشدیر. مؤعتصیم نامیق صلاحیه لی "کوشا چوبان"، فاروق کۆپورلو "گورگور بابا"، صباح عبدالله کرکوکلو "گۆزلو بابا"، حسن نجف فلاحی "کایتاز بابا

شاعیرینه"، صباح توزلو "توزخورماتو"، آدانان آصاف اوغلو و اوریان ولی دمیرچی ده عئینی آدلی "مورسا عالی" اثرلرینی بؤیوک شهریارین اؤلومسوز پوئماسینین قاجینیلماز ائتکیسی آلتیندا قلمه آلمیش، دوغو و حیس لرینی ایفاده ائتمیشلر. دئمهلر، عیراقدان بو گون ده اوستاد شاعیرین اثرلرینه یئنی- یئنی نظیره و ایتحافلار یازیلماقدادیر.

قئید ائدک کی، اییرمینچی عصرین موهوم ادبی حادیشه سی کیمی علمی- ادبی ایجتیماعیت طرفیندن یوکسک قییمتلندیریلن "حیدربابایا سلام" پوئماسینین، بوتؤولوکده شهریارین بدیعی ایرئینین بوتون تورک دونیاسیندا نشری، تدقیقی و تبلیغی پروئسی چاغداش دؤوروموزده ده داوام ائدیر .

فیکریمیزی ۱۹۹۵-جی ایلهده تهرانین «مرکز» نشریاتیندا فارس دیلینده چاپدان چیخمیش شهریار حاقیندا یازلمیش مقاله، مکتوب و خاطیره لر توپلانمیش «ائله همین ساده لیکده و همین گؤزلیکده» (ترتیجی جمشید علیزاده)، ائله جه ده «محمدحسین شهریار. تورکی شعرلر کوللیاتی» (ترتیجی ح. محمدزاده)، همچین ۱۹۹۶-جی ایلین باهاریندا یئنه ده تهران شهرینده «حیدربابایا سلام» منظومه سینین فارس دیلینده ان سلیس، ان موکمل ترجمه سینین (ترجمه ح. آذربویانیندیر)، ۲۰۰۰-جی ایلهده باکیدا، «محمدحسین شهریار. سئچلمیش اثرلری» نین «علم» نشریاتی طرفیندن نشر اولونماسی، داها سونرا باکیدا "محمدحسین شهریار. سئچلمیش اثرلری" نین (باکی: "علم"، ۲۰۰۰)، آذربایجان ملی علملر آکادئمیاسینین ویتسی پرنزیدنتی، آکادئمیک عیسی حبیب بگلینین سید محمدحسین شهریارین (۱۹۰۵-۱۹۸۸) چتین و عیبرت آمیز عؤمر یولونو و زنگین بدیعی یارادجیلیغینی موکمل علمی شرحلر، نادیر شکللر و سندلر اساسیندا ایسیقلاندیردیغی "اوستاد محمدحسین شهریار" آلبوم- مونوقرافیاسینین (باکی: علم، ۱۹۹۹)، ناظیم ریضوان، خورامان قولیئوا و ایسلام غریبووون ترتیباتی ایله محمد حسین شهریار. "سئچلمیش اثرلری" نین (باکی: آوراسییا پرنسس، ۲۰۰۵، ۴۸۰ ص.) نشر اولونماسی بیر داها تصدیقله بیر... اما اوزوله رک سؤیله بیرم کی، قوزئی آذربایجاندا سون چاغلار شهریار یارادجیلیغینا موراجیعت ائدنلرین اکثریتی، بئله دئمک مومکونسه، اونون تورکجه یارادجیلیغینا و حاقینداکی آراشدیرمالارا موراجیعت ائدیر، همین آراشدیرمالارداکی فیکیرلره و اثرلریندن گتیریلیمیش اؤرنکلره سؤیکه نیرلر... آخی، شهریار ایرئی بیتمز- توکنمز سؤز خزینه سیدیر، شاعیرین تصووفی- عیرفانی بیلیکلره سؤیکه نن فیکیرلرین، یاخود کلاسیک ادبیاتین پوئتیک فیقولاریندان فایدالانماسی اوسوللارینا، فارس دیلینده اولان زنگین یارادجیلیغیندا احتیوا اولونان مسئله لره ایستیناداً نئجه- نئجه تدقیقات اثری، مقاله، یاخود رئسنزییا یازماق اولار !!!

سون ایللرده نسیمی شوناس - عالیم، فیلولوگیا اوزره فلسفه دوکتورو سعادت شیخیئوانین شهریارین عیرفانی دوشونجه لرینین، تصووفی بیلیکلرینین اثرلرینده اوغورلو ایفاده سین، عنعنه وی و

غیری- عنعنہ وی مٹافوریک لادلازلا تطبیق ائتمہ اؤزلیکلرینہ، کلاسیک و دیوان شعری عنعنہ لرینہ صادیقلیک گؤسترہرک اونلاردان صنعتکارلیقلا بہرہ لنمہ اوستالیغینا حصر ائتدیگی "شہریارین" دیوان تورکی "سیندہ عیرفانی دوشونجہنین ایفادہسی: عنعنہ ویلیک و فردیلیک" و فیلولوگیا اوزرہ فلسفہ دوکتورو نوشابہ آراسلینین "شہریار و کلاسیک ایرت" مقالہ لرینی اوخودوقدا نہ قدر خوشحال اولدومسا، پروفئسور دوکتور تئیمور احمدووون شاعیرین تورکجہ اثرلریندن بیر قیسمینی ایستعدادلی رستم فخرالدین علیئوین "حیدار بابایا سلام" آ چکدیگی نفیس مینیاتورلریلہ سوسلو حالدا نشر ائتدیردیگی "شہریار" آلبوم- کیتابینین (باکی: "نورلار"، ۲۰۱۱) اؤن سؤزونو و ۲ آوقوست ۲۰۱۳- جو ایل تاریخلی "ادبیات" قزئتینین ۲۹- جو سایندا فیلولوگیا اوزرہ علملر دوکتورو، پروفئسور اژدر آغایئوین "شہریار پوئزیاسیندا خالق حیاتی" ادلی مقالہ سینی (ص. ۴) اوخودوقدا ایسہ او قدر تأسوفلندیم... دوشوندوم کی، ہلہ ۱۹۹۶- جی ایلدہ "علم" نشریاتینین قریفیلہ "قیزیل شرق" مطبعہ سیندہ یایمیلانمیش ایلک کیتابیمین، داہا سونرا ۱۹۹۸- جی ایلدہ آذربایجان ائنسیکلوپئدیاسی "نپ-دہ، ۱۹۹۹- جو ایلدہ ایسہ "معاریف" نشریاتیندا یایمیلانمیش "محمدحسین شہریار. حیاتی، ادبی موحیطی و آنادیللی یارادیجیلیگی" مونوقرافییامین ایکینجی چاپینداکی اوچ فصلین آدینی عئینیلہ مقالہ سینہ باشلیق سئچن اژدر آغایئو بونونلا کیفایتلنمہ میس، ہمین منبعدن ہئچ بیر ایستیناد وئرمہ دن ۸ نومونہ یہ و ہمین ایستینادلارا سؤیکہ نن فیکیرلریمہ اساسلاناواق!!! دوشونجہ لرینی ایفادہ ائتمہ یہ چالیشمیشدیر. غریبہ دیر کی، شہریارا اولان "سئوگیلرینی" بو جور آسان و اوجوز یوللا ایفادہ ائتمک ہوہ سیندہ اولانلارین سایى دورمادان آرتیر. حالبوکی بؤیوک شاعیرین فارس دلیندہ یاراتدیگی زنگین ایرتیندہ نئچہ- نئچہ تدقیقاتا جیدی احتیاج دویولان، شہریارین یاد دبلدہ میلی کیملیگینی، وطنداش غایہ سینی آشکارلایان مسئلہ و پروبلئم لر اؤز ویجدانلی آراشدیرجیلارینی گؤزلہ ییر!!!

شهریار پوئزیاسیندا خالق حیاتی

تاریخاً معلوم اولدوغو کیمی، ایران یوز ایللر بویو آذربایجان- تورک سولاله لری (سلجوقی، ایلخانی، آغ قویونلو، قارا قویونلو، صفوی، قاجار و باشقالاری) طرفیندن ایداره اولونموشدور. بو دؤورلرده ایران اراضیسینده یاشایان اهالی تورک اووقاتی، تورک دوشونجهسی، تورک تاثیر آلتیندا اولموشدور. لاکین ۱۹۲۵-جی ایله ایران خاندانینی فارس منشالی پهلوی سولاله سینین اله کئچیرمه سی ایله گونئی آذربایجاندا ایجتیماعی فیکرین اینکیشافیندا و مدنی ترقیسینده درین بۇحرانلار یارانمیش، خالقین حیاتیندا، دوشونجه طرزینده و یاشاییشیندا دگیشیکلیکلر، سیاسی آشینمالار باش وئرمیشدیر .

پهلوی رژیمی ایراندا آذربایجان تورکجه سینده یازیب- اوخوماغی، ایجتیماعی یئرده، حتی کوچه ده بئله، تورکجه دانیشماغی یاساق ائتمیشدی. بو دؤورده آذربایجان تورکجه سینده یازان شاعیر و یازیچیلار حبس اولونور، گوللله نیر و یا سورگونه گؤندریلیردی. تورکجه یازیلیمیش کیتابلار تونقاللاردا یاندیریلیردی. بو قاداغا و تعقیبلر ۱۹۷۹-جو ایل ایران ایسلام اینقیلابینداک داوام ائتدی .

اوستاد شهریارین «حیدرابابایا سلام» منظومه سینین ایراندا و بوتون یاخین شرقده «بومبا» کیمی پارتلایش دوغورماسی دا اصلینده بو آغیر قاداغا و یاساقلار دؤورونده آذربایجان تورکجه سینین بولورتک صاف، شاقراق سسله، میلی دوشونجه ایله یئنینن چاغلانماسی ایله باغلی ایدی .

طبیعی کی، آغیر ایجتیماعی- سیاسی شراییطده شهریار دا اثرلرینی فارس دیلینده یازماغا مجبور اولموشدور. اونون اثرلرین چوخ حیصه سی فارسجا، قیسماً ده عربجه یازیلیمیشدیر. شهریار عؤمرونون ۳۰ ایلینی فارس دیلینده شعر یازماغا حصر ائتمیشدیر. بونا گؤره ده شهریارین ایران ادبیاتینا «فارس شاعیری» کیمی دوشمه سی تصادوفی دئییلدی. شاعیرین «حیدرابابایا سلام» پوئماسینی قلمه آلماسی و بو پوئزییا اینجیسینین دوغوردوغو عکس- صدا قودرتلی صنعتکارین میلی زمینله نه قدر باغلی اولدوغونو ثبوت ائتدی. «حیدرابابایا سلام» اثری شهریار آذربایجان خالقینا مخصوص بؤیوک موتفکیر شاعیر کیمی سجییه لنديرمه یه حاق وئیر .

ماراقلیدیر کی، بس نه اوچون ایسلام دونیاسینین مؤحتشم دؤولت لریندن بیرینده - ایراندا دؤولت داخلی اونسیت واسیطه سی عرب دیلی دئییل، محض فارس دیلی اولموشدور؟

اونا گؤره کی، «سیاست اعتباری ایل، عرب مرکزیتچیلیگی ایله موباریزه و رقابت ائدن تورک سولطانلاری... چوخ طبیعی اولراق، آرخالاندىقلاری یئرلی عیان زومره سینین یاشادیغی و یاشاتدیغی شهرلی «عجم» عادتلی ایله برابر ایسته دیکلری ادبی دیلی (فارس دیلی) ده هم اؤزلی قبول ائدیر، هم ده اونون یایلماسینا شراییط یارادیرلار. بئله لیکله، تورک حاکیمیتی آلتیندا یئنی

فارس دیلی دوغولور، فارس مدنیتی و ادبیاتی جانلانیر. تورک ساریلاری دا یغنی دوغولموش بو «اوشاغا» دایه لیک ائدیئرلر» (۸۶.ص.۱۸-۱۹).

ایران مملکتینه خاقانلیق ائدن تورک سولطانلارینین بو «دایه لیگی» آذربایجان دیلینی دونیا دیللی، خالقینی دونیا خالقاری آراسیندا شؤهرتlendirین، اونو آذربایجان- صفوی دؤولتینین دؤولت دیلی اعلان ائدهرک، لاییق اولدوغو شان- شؤوکتته قووشدوران شاه ایسماعیل خطایینین حاکیمیتی ایلرینه دک (۱۵۰۱-۱۵۲۴) داوام ائدیئر. امیر تئیمور فوتوحاتیندا، آغ قویونلو سولطان یعقوبون، حسین بایقارانین و ان نهایت، صفوی شاهلارینین، اساساً ده خطایینین حاکیمیتی دؤورونده ساریلار تورکشمهیه و کلاسیک تورک ادبیاتی یوکسلمهیه باشلائیئر. لاکین حاکیمیت دگیشیکلیکلی باش وئردن سونرا، ایران سلطنتینی اله کئچیرن فارس منشالی رضا خان پهلوی مین ایلدن بری ایسلام شرقینده سیاسی حاکیمیتین تورکلرین اینده جمعلنمه سینه قارشی چیخیر. آذربایجان تورکجه سینی یاساق ائتمک اؤز مورجع ایصلاحاتلارینی حیاتا کئچیرمهیه باشلائیئر .

بیلدیگیمیز کیمی، اورتا عصرلر آوروپاسیندا لاتین دیلی، اون سگیزنجی عصرده ایسه فرانسوز دیلی اورتاق بیر دیل، عومومی ایداره، علم، صنعت و ادبیات دیلی اولموش، بوتون میلترلین ضیالیلاری، علم و صنعت آداملاری، مشهور یازارلار اثرلرینی بو دیلدرده یاراتمیشلار .

ایسلام شرقینده ایسه بو رولو فارس دیلی اوینامیش، موختلیف میلترلر اولان علم و صنعت آداملاری دا اثرلرینی بو دیلده یازمیشلار. زامانین بو آمانسوز طلبینه تورک اصیللی ضیالیلار دا قوشولموش و طبیعی کی، اونلارین یاراتدیقلاری اثرلر ایران ادبیاتی خزینه سینی زنگینلشدیرمیشدیر. عؤمرو بویو «غم اوستونه غم قالابان»، «وطن عشقی مکتبینه جان وئرمه یی» اؤزونه شرف بیلن شهریارین فارس دیلینده یازیب- یاراتماسی دا بو ضرورتدن دوغوموشدو. لاکین شهریار اکثر اثرلرینی فارس دیلینده یازماسینا باخما یاراق، صنعت عالمینده بؤیوک آذربایجان شاعیری کیمی تانینمیشدیر. بو، هر شئیدن اول، شاعیرین تبریزده دوغولماسی، تورک اصیللی، تورک روحلو اولماسی و اساساً ده بوتون شرق عالمینده عکس- صدا دوغورموش «حیدربابایا سلام» منظومه سینین، ائله جه ده «تورکون دیلی»، «دریا ائله دیم»، «سهنیدی»، «گئتمه، ترسا بالاسی»، «خان ننه»، «آنالار اوخشاماسی»، «ائل بولبولو»، «گؤزوم آیدین»، «دؤوونمه و سؤوونمه»، «بئهجت آباد خاطیره سی»، «تورکیه یه خیالی سفر»، «آمان آیریلیق»، «شاطر اوغلان» و سایر اثرلرینین آذربایجان تورکجه سینده یازیلماسی ایله باغلیدیر .

"حیدربابایا سلام" منظومه سی تیپیک آذربایجان کندینین و بو کندده یاشایان آذربایجان خالقینین حیاتی، معیشتی، گون- گوزانی و قایغیلارینین، خالق معنویاتینین ان نجیب، ان گوزل کئیفیتلرینین سالنامه سی، بدیعی اینعیکاسیدیر. ۳۰ ایل فارس دیلینده یازیب- یارادان شاعیرین بو

قدر اوزون فاصیلہدن سونرا اؤز دیلین، ائل - اوباسینا، خالقینین داخلی عالمینہ قایدیشی، دوغما معنوی یادداشا دؤنومو بؤیوک عکس - صدا دوغورموشدور .

بو، یالنیز اوزون ایللر گونئی آذربایجاندا آذربایجان دیلینین یاساق ائدیلمهسی و یا خالقین آنا دیلینده یازیلیمیش ادبیاتا، سؤز، شعره حسرتی، تشنهلیگی ایله باغلی دئییلدی. بو، هر شئیدن اؤنجه، شھریارین دوغما وطنینه توکنمز محبتی، خالق حیاتینا باغلیلیغی، بؤیوک وطنداشلیق بورجو ایله ده علاقه دار ایدی. شوبههسیز کی، خالقینین و اونون لطافتلی دیلینین تحریفلره معروض قالماسی، تورکجهنین بیر لهجه دئییل، قودرتلی، جاذیبه لی، شیرین و آهنگدار بیر دیل اولدوغونو ثوبوتا ییتیرمک جهدی ده بو اوغورلو آدیمین آتیلماسیندا حل آندیجی رول اوینامیشدیر .

لاکین شاعیرین سورگون حیاتی، خستهلیگی و موعالیجهسی مودتینده یاشادیغی آغریلی - آجیلی دویغولارین، آنلارین دا تکان وئریجی تاثیرینی اونوتماق اولماز. بئله کی، گنج شھریارین سئوگیلیسیندن آیری دوشمهسی، سونرا اوزوجو ایضطیرابلارلا دولو سورگون حیاتی، اؤزونه آرخا، دایاق ساندیغی عزیز آتاسینین قفیل اؤلومو، اونولا ویداعلاشماغا ایجازه وئرلمهسهسی شاعیرین روحوندا درین ایز بوراخمیشدی. سورگوندن سونرا تهرانداکی «فلاحت» بانکیندا شاعیرلیک ایستعدادی ایله اویوشمایان مجبوری حسابداریق ایشی، یاخین دوستلاریندان و قوهوم - قارداشلاریندان اوزون مودتلی آیریلیق، دوغما ائل - اوبا حسرتی ده اونا سارسیدیجی تاثیر گؤستیریر .

ھجری ۱۳۲۰ (۱۹۴۱) - جی ایله درد یوکلو شاعیر داھا بیر سیناغا معروض قالیر. شھریار عصب خستهلیگینه توتولور، درین روحی - پسیخولوژی سارسینتی کئچیریر. بو بؤحرائلی و اختلاردا شاعیرین پاسیبانی آناسی - یئر اوزونون ان موقدس وارلیغی اولور. اوغلونون آغیر خسته لندیگینی ائشیدن کؤوکب آنا تبریزدن تهرانا، بالاسینین دردینه ملهم اولماغا تلهسیر. آنا شفقتی، آنا مئھربانچیلیغی و قابیغیسی اونون دادینا یئتیر. آنا لایلالاری، اوخشاما و خالق ماھنیلاری، داستان و ناغیللاری بالاسینین، اوشاقلیق چاغلاریندان مزهلی خاطره لری، بیلدیگی شوخ لطیفه لری قلبه یاتان، سحرلی بیر سسله دانیشماقلا خسته اوغلونون کؤنلونو، روحونو اوووندورور. شھریار خیالاً آیریلدیغی یاخین ایللر، او شن، مسعود حیاتا - قوهوم - اقره باسی، عزیزلری ایله کئچیردیگی گونلر، کندین فوسونکار عالمین، طبیعتین اعجازکار گؤزللیگینه قایدیر. حیاتا، یاشاماغا اینامینی بوسوتون ایتیریب تنھالیغا، گوشه نیشینلییه قاپانمیش بدبین شھریار آنا نوازیشی، آنا مئھربانین قودرتیله دیرچه لیر، تدریجاً اؤزونه گلیر، ساغلاملیغی برپا اولونور .

"حیدربابا سلام" پوئماسینین ۱۹۵۴ - جو ایل ایلك گئیش نشرینین (البتہ، بو اثر ۱۹۵۲ - جی ایلدن الیازما شکلینده یایلماقدا ایدی - ائ.ف.ش.) موقدیمه سینده شھریار یازیردی: «او واخت کی، مرحوم آنام تهرانا گلدی، اونون سحرلی تاثیری ایله کئچمیش گونلرین آکلنجه لری و

اوشاقلېغىمىن شىن، مسعود آنلارى ياواش - ياواش دەنئىمىدە جانلاندى، اۆلۈر دېرىلدى و او زامان تابلولار رنگلىرى ايله يئىنيدىن جىزىلدى» (۲۶.ص.۳).

لاكىن ۱۹۵۲-جى ايلده آناسىنىن دونىانى ابدى ترك ائتمەسى شاعىرى سارسىدېر، قلىبىنى يارالايدىر. شەھرىيار «ھىدربابايا سالام» پوئماسىنىن ايكى ھىصە سىنى يازاراق اونون روھونو شاد ائتمككە تىلى تاپىر .

شاعىر بو دوغولارنى بئلە شرح ائدېر: «شعرە اسكى و درىن بىر ايلگىم وار ايدى، يازدىغىم ھەر يانقلى پارچا بىر دوستدان آيرىلمانىن آجىسىلا ووجودا گلەمىشىدى. ھەر ھانسى بىر سئوگىلىدىن آيرىلاركن قاپىدا ويداع گۆز ياشى تۆكمك اىنسانلارنىن طبعى بىر ھالىدېر. ويداع ائدركن تۆكدويوم سون گۆز ياشى دامجىلارنىدان «ھىدربابايا سالام» منظومە سى ايله «واى، واى مادرم» پارچاسى مئىدانا گلىدى» (۲۶.ص.۴)

كۆوكب خانىمىن: «آى اوغول، دئىيرلر، سن بۇيوك شاعىرسن. آخى، من سىنى يازدىقلارنى باشا دوشە بىلمىم. اولمازىمى اۆز دىلىندە يازاسان، من دە آنلايىم و دۇوق آيىم؟»، - گىلئى شەھرىيارى انا دىلىندە يازىب- ياراتماغا سىفرىر ائدېر. دىل آيدىنلىغى، سادەلىگى، آخىجىلىغى ايله اوخويان ھەر كسى ھئىرتدە قوبان «ھىدربابايا سالام» منظومە سىنى شەھرىيار آناسىنىن خاطرەسىنە، دوغما ائل- اوبابا، قوھوم- قارداشا ايتحاف ائدەر ك سانكى اونلارنىن قارشىسىندا معنوى بورجونو يئرىنە يئىتېرىر .

شەھرىيار بو پوئما ايله سانكى او گونلرى، او خوشبخت و قاغىسىز اوشاقلېق چاغلارنى، آرتىق دونىاسىنى دگىشمىش قوھوم- اقراھ باسىنى، سئوئىملى آناسىنى، دوغما كند- كسە يى سانكى حزين، كۆورك، ياندېرىب- ياخان موسىقى صدالارنىن موشايىعتى ايله اوخشايدىر، لايدا دئىير. اثر يوردىئور بىر شاعىرىن ياشانتىلارنىن، كئچمىشىنىن، قاغىسىز، غمىسىز، درد- سىرسىز اوشاقلېغىنىن جانلى لۇوھەسىدېر .

حجى خالا چاپدا پالتار يوواردى،

محمدصادىق داملارنى سواردى،

ھئچ بىلمزدىك دامدى، داشدى، ديواردى،

ھەر يان گلىدى شىللاق آتېب آشاردىق،

آللە نە خوش، غمىسىز- غمىسىز ياشاردىق!.. (۳.ص.۴۵)

پوئمانىن خاطرەلرلە دولو اووقاتىندان اىنسان حياتىنىن اونودولماز، يادداقالان و شىرىن چاغلارنىن محض اوشاقلېق ايللرى اولدوغو فېكرى آشيلانېر. عۇمرونون اىختىيار دۇورونو ياشايان بىر قوجا آرتىق ال چاتماز، اونىئتمز بىر اوزاقلېقدا قالان كئچمىش آنلارنى گوج، قووت، توكنمز نىرئى دولو واختلارنى او شىن، مسعود گونلرى ھىچقىرىقلارلا آنېر. بوتون بو اوشاقلېقلا باغلى

خاطیره‌لر فردی خارا کتئر داشیمیر. منظومه‌ده شاعیر اؤز یاشانتیلاری اساسیندا اثلینین، اوباسینین، خالقینین کئچمیشینی، دونه‌نی و بو گونونو عومومیلشدیره‌رک بدیعی - فلسفی نتیجه‌لر چیخاریر. اگر اثر خالق حیاتیندان غیدالانمیرسا، خالقین دیلی، حیاتی، طبیعتی، پروبلملری، خارا کتئری و بدیعی تفکورو ایله باغلی دئییلسه، هئچ بیر بدیعی دگر عوموم بشری اهمیت کسب ائده بیلمز.

اوزون مودت تهران - خوراسان موحیطینده یاشاییب اثرلرینی فارس دیلینده یازمیش^{۱۵} * شهریار آذربایجان دیلینده قلمه آلدیغی گئنیش حجملی و سون درجه بؤیوک تأثیر گوجونه مالیک «حیدربابا یا سلام» پوئماسیندا میلی لیکدن دوغان خلقیلیک روحو، آذربایجان کولوریتی چوخ گوجلودور. عئینی زاماندا بورادا میلی لیک، بین المیلل لیک، عوموم بشرلیکله باغلیدیر و میلی گئچکلک، خالق معنویاتی ان یوکسک ایدئالارلا آشیلانیر. همین میلی لیک محدود میلّتیچیلیگین هئچ بیر تظاهورو ایله بیر قلبه سیغمیر. اصل بشرلیک ده محض میلی فورمادا مئیدانا چیخیر. «حیدربابا» نین سرحدلر آشاراق شرق ادبیاتینا درین نوفوذ ائتمه‌سی، سئویلمه‌سی اونون صیرف میلی کولوریتی، ماهیتینده کی یوکسک خلقیلیکله باغلیدیر :

شال ایسته‌دیم من ده ائوده آغلادیم،

بیر شال آلیب تئز بئلیمه باغلادیم،

غولام گيله قاچدیم شالی سالادیم،

فاطمه منه جوراب باغلادی،

خان ننه می یادا سالیب آغلادی (۲.ص.۱۶۹)

بورادا یالنیز آذربایجان کولوریتی دویولور و حادثه نین ده محض یوردوموزدا، یاز بایرامیندا باش وئردیگینی گؤروروک .

شاعیرین شاختالی، قارلی، چووغونلو قیش گونلرینده اوجاق باشینا ییغیشیب مئهریبان ننه‌سینین شیرین ناغیللارینی دینله‌دیگی، عمّه جانینین (عمیسی آروادی - ا.ئ.ف.ش.) بال بلله‌سینی (یوخا چؤرگین آراسینا یاغلا بال سورتولموش دورمک - ا.ئ.ف.ش.) یئدیگی، سونرا اوست پالتارینی گئیه‌رک باغچا- باغدا تیرینگه‌نی (ماهنی زمزمه ائده‌رک آتیلیب- دوشمک، اویناماق - ا.ئ.ف.ش.) دئدیگی، اوزون قارغی چوبوغو ات کیمی مینه‌رک اؤزونو ازیردیگی، داغ- دره بویو قویون- قوزو سورولرینین آرخاسینجا گئده‌رک «چوبان قایتار قوزونو» اوخودوغو او گونلره- عؤمرون یازینا حسرتی، یانغیسی او قدر بؤیوک، قارشیمی آلینماز دیر کی، هئچ اولماسا بیر گول آچیب- سولونجا او گونلره قایتاماق، او اونودولماز آنلاری بیر ده یاشاماق ایسته‌ییر. ایچینده کی بو حسرتین آلوو بوتون وارلیغینی چولغالاییر.

^{۱۵} - بو پوئمایدک شهریار آذربایجان دیلینده بعضی شعرلر جمله دن مشهور «بئهجت آباد خاطیره سی» و «قارانلیق گنجه لر» غزللرینی یازمیشدی.

بو قدر ایسته یی، آرزونو «حسرت قلمی ایله» کامیل رستم اوستالیغی ایله حئیرت آمیز تابلولار یاراتماقلا عکس ائتدیرمک صنعتکار قودرتینی، گئنیش شاعیر تختولونون زنگینلیگینی ثبوت ائدیر. «حیدربابا» ایلك موقدیمه یازمیش مئهدی رؤوشن ضمیر پوئمانین روحوندا دوغوردوغو گوجلو تاثیر، اورک یانغیسینی بئله ایفاده ائدیر: «بیز «حیدربابا»نی اوخودوقدا اؤز حسرت دولو روزیگاریمیز اوچون گؤز یاشلاری آخیدیریق. او باش توتماز آرزولارا، او گئری قایتماز کئچمیشلر، اورگیمیزین او دردلرینه آغاییریق کی، کیمسه یه اونو آچمامیشیق. آغاییریق، او جاندا سئویملی عزیزلیمیزه کی، حیاتین یاری یولوندا بیزیمله ویدالاشیب ابدی اولراق بیزدن آیریلیلار. هانی او بیر شخص کی، اؤز کئچمیشینی «حیدربابا»دا گؤرمه سین؟» (۵۸.ص.۹۴) «حیدربابا»دا و شاعیرین دیگر تورکجه شعرلرینده تکجه آیری- آیری فردلرین دئییل، بو تؤولوکده آذربایجان خالقینین حیات طرزینین، معیشتینین، عادت- عنعنه لرینین، میلی مطبخینین و میلی گئیملرینین اؤزونه مخصوصلوقونون پوئتیک عکسینی، بدیعی تصویرینی گؤرور، سانکی اؤزونو داها یاخیندا تانییرسان.

بوتون بؤیوک صنعتکارلار کیمی، شهریار دا اثرلرینده آذربایجان بوتون سحیه سی، بوتون آنلامی ایله تانیتماغا چالیشمیشدیر. بس بو خالق هانسی ائولرده، نئجه تیکیلیرده عؤمور سورور، گون کئچیریر؟ «کرج خاطره سی» شعرینده آذربایجان کندینین کئچمیشی و ایندیسی، اسکی و یئنی ائولر تصویر اولونور. شهریار یاشاییش ائولرینین داخیلی قورولوشوندا اولان اؤزللیکلرین ساکنلر اوچون الوثریشلی جهت و خصوصیتلرینین پوئتیک تجسومونو یارادیر .

معلوم اولدوغو کیمی، کندلرده موعاصیر تیپلی قیزدیریجیلار الده اولونانا قدر قیش آیلاریندا ائولری قیزدیرماق و خورک بیشیرمک اوچون اوتاقلارین دؤشمه سینین اورتاسیندا اوجاق، دیوارلارین مونسب یئرینده ایسه اساساً قیزدیریجی واسیطه رولونو اوینایان بوخاریلار قویولوردو (بئله بوخاریلار کؤهنه تیکیلیرده، آذربایجانین داغ کندلرینده ایندی ده قالماقدیر - ا.ف.ش.). دؤوقله معمارلیق قورولوشو باخیمیندا اوغورلو تیکیلن بوخاریلار اوتاقلارا خصوصی یاراشیق وئیردی. ائتئوقرافچی عالیم ح.آ.حویلوو یازیر کی، «بوخاری ائولرین اینتئرئیرینده باشلیجا ائلئمنتلرین بیر ایدی» (۹۸.ص.۱۳۴).

قیش گونلری بوخاریدا یانان اودون یاناغیندا قالخان قیرمیزیمتیل - ساری آلوو دیلملرینین اوتاقدا یاراتدیغی افسانه وی - رومانیتیک منظره نی شهریار بئله وصف ائدیر :

قیش گئجه سی تؤوله لرین اوتاغی،

گلینلرین اوتوراغی، یاتاغی،

بوخاریدا یانان اودون یاناغی،

شبحره سی، گیردکانی، اییده سی،

كندی باسار گولوب- دانیشماق سسی (۲.ص.۱۶۹).

عایله نین بوتون عوضولری شاختالی- چووغونلو اوزون قیش گئجه لرینده کورسونون، اوجاغین اطرافینا ییغیشار، اورتالیغا قویولموش نوخود، شابالید، اییده، فیندیق، قوز، کیشمیش و سایر چرزلرله دولو مجمه ییدن هره ایسته دیگینی گۆتوروب یئییه- یئییه صؤحبت ائدر، ناغیل، داستان دانیشاردیلار. «بعضاً ائوین اورتاسیندا چالا قازیب اورایا کۆز تۆکور، یاخود دا مانقال - گیل کوره لر دوزلدیردیلر» (۹۸.ص.۱۳۵). شاختانین قیلینج کیمی کسیدیگی سوپوق گئجه لرده عایله نین بوتون عوضولری بو کورسو اطرافیندا یئر سالیب یاتیر، سوپوقدان قورونوردولار. شاعیر اوشاکن ائولرینده کی بوخاری و کورسو اطرافیندا ننه سیندن ائشیتیدیگی ناغیل، داستان، روایت و افسانه لری، خوش صؤحبت لری یاد ائدیر:

بیزدن سونرا کورسولرین توووندا،

کندین ناغیللاریندا، سۆز- سوووندا،

قاری ننه نین چاخماغیندا، قووندا،

"حیدر بابا" اؤزون قاتار سۆزلره .

ایچکی کیمی خومار وئره گۆزلره (۲.ص.۱۶۰)

شاعیر خالق معیشتینین مادّی مدنیتینین ترکیب حیصه لریندن اولان یاشاییش ائولرینی ان اینجه دئتالارینا قدر اوخوجوسونا خاطر لادیر .

مدنیت سوییه سی یوکسک اولان و نیسبتاً ایمکانلی، وارلی آداملار ائولرینین اینتئر یئرینی (داخیلی گۆرونوش) ائکستئر یئرینه (خاریجی گۆرونوش) او یغونلاشدیریر، معمارلیق قورولوشو باخمیندان نیسبتاً موکمل تیکیردیلر. هئج واخت مادّی سیخینتی چکمه یین و عایله نین طلباتینی اؤدییه جک قدر قازانچ الده ائدن کند جاماعاتی ایسه ائولرینی تیکدیررکن دیوارلارینا تاخچالار، رفلر قویدوروردولار کی، قیز- گلینلر اورایا یورغان- دۆشک، پال- پالتار، خالچا- پالاز ییغسین، دوزمه لر دوزسون، نار، آلم، هئیوا و موختلیف چرزله دولدورولموش وازا و کاسالار قویسونلار :

بایرام اولوب، قیزیل پالچیق ازرلر،

ناخیش ووروب اوتاقلاری بزرلر،

تاخچالارا دوزمه لری دوزرلر .

و یاخود :

گلینلرین دوزمه لری، تاخچاسی،

هئی دوزولور گۆزلریمین رفینده،

خئیمه وورار خاطر هله صفینده (۲.ص.۱۵).

محض بوتون بو اینجه لیکلرین توپلو حالیندا پوئمادا عکس اولوندوغونا گۆزه، «حیدربابایا سلام» منظومه سینی آذربایجان خالقینین، حیات و معیشتینین گوزگوسو آدلاندیرمیشلار. دئدیگیمیز کیمی، گونئی آذربایجاندا کندلیلر یاشاییش ائولرینی کورسولو، بوخاریلی، تاخچالی، رفلی تیکیر، یاستی دام اؤرتویو چکیردیلر. بونو شاعیرین پوئمایا، ایسترسه ده شعرلرینه یازدیغی ایضاحلاردان اؤیره نیریک .

"حیدربابایا سلام" منظومه سینده کندلی قادینلارین چؤرک بیشیردیگی تندیرین وصفی ده دیقتی جلب ائدیر. ح.حویلوو یازیر کی، خالقین معیشتینده موهوم اهمیت کسب ائدن و حاصل ائدیلمیش اوندان چؤرک بیشیریلمه سینده عوضسیز رولو اولان تندیرلر چوخ واخت یاشاییش ائولرینین یاخینلیغیندا، خیطده قورولور، اوستو ده اؤرتولوردو. بعضی حاللاردا ایسه ائوین اوتاقلاریندان بیرینده کورسولو تندیرلر قویولاردی (۹۸.ص.۴۵).

تصویره دیقت ائدک :

خجه سولطان عمه دیشین قیجاردی،

موللا باغیر عموغلو تئز میساردی،

تندیر یانیب، توستو ائوی باساردی (۲.ص.۱۶۰)

شاعیر ایضاحلاری ایله بیبسی خجه سولطانین بو حرکتلرینه آچیقلیق گتیریر: «قیشدا صوبح تئزدن بیبیم تندیری یاندیریب، ائو- ائشیک ییغیشدیریب، سهمانا سالیب، یئندن کورسونو قوراردی. بونون اوچون قاباقجاندان ائوده کی لرین کورسونون آلتیندان چیخیب باشقا یغره گئتمه لری طلب اولونوردو .

آنجاق بو یئر دگیشمه بیز تنبلرین خئیرینه دئیلدی. خصوصاً بیبیمین قوجا اری هئج وجهله ایستی کورسونون آلتیندان چیخیب یئرینی دگیشمک ایسته مزدی. باجاردیغی قدر او یان- بو یان ائردی، یوباندیراردی. هم ده بیبمدن قورخدوغو اوچون بیر نؤوع احتیاطلا اونونلا دانیشاردی. بیبیمین حیرصه نیب دیشلرینی قیجاماسی، اونلارین آراسیندا گئدن موباحیثه و دانیشیقلا، بیبیم اوچون ماراقلی و اگلنجه لی ایدی» (۹۸.ص.۴۶).

خالقین حیاتیندا و معیشتینده موعین اهمیت کسب ائدن ان عادی، گۆزه چارپان نه وارسا، بوتون آنلامی ایله «آذربایجان داستانی» یارادان حساس شاعیرین دیقتیندن کناردا قالمیر، دوغمالارینین، ائله جه ده کند جاماعاتینین اولایلارا موناسیبتینی (بدیعی سؤزون قودرتیله!) بیلدیریردی. میلی لیک، میلی روح و وطنپرورلیک قانینا، جانینا هوپموش شهریارین اثرلری ایله داها دریندن تانیش اولدوقجا گؤرورسن کی، اوزون ایلرر وطندن، ائودن اوزاقدا یاشاسا دا، تورپاغینا، خالقینا اولان اودلو محبتی آزالمایب و خالق، اونون حیاتی یادداشیندا ابدی حک اولوب. شاعیر «حیدربابایا سلام» پوئماسیندا کند حیاتی، کندلیلرین معیشتینی، حیات طرزینی تصویر ائدرکن بئله بیر فیکری

آشیلایر: هر بیر خالقین تاریخینده، تشکول پروئسسینده و فورمالاشماسیندا، مادی- معنوی علاقه لرینده، طبیعت و جمعیت حادثه لرینه موناسیبتینده ائله فردی خصوصیتلر، پسیخولوژی کئیفیتلر مؤوجوددور کی، همین کئیفیتلر موعین زامان چرچیوه سینده آشینمالارا معروض قالسا دا، اصلینده ایتیب یوخ اولمور. تاریخین صحیفه لرینده هر جور تضییق و موقاویمتله سینه گره رک یاشایر، نسیلردن- نسیلره اؤتورولور .

شهریارین پارلاق میلی کولوریت، خلقیلیک روحو دویولان اثرلرینده تصویر اولونان اوبراز و حادثه لرین ماهیتینه وارلیقدا گؤروروک کی، بو اینسانلار اؤز خاراکتئر و طبیعتلری اعتباریله آذربایجان تورکلریدیر. حادثه لر ده محض آذربایجاندا باش وئریر، جریان ائدیر .

شاعیر سانکی خوشگیناب کندی ساکینلرین سیماسیندا آذربایجان تورپاغینین هر هانسی گوشه سینده یاشایان ائلاتین، جاماعاتین، بوتؤولوکده خالقین اساس مشغولیتینی، تصروفات قایغیلارینی و عادت- عنعنه لرینی جسارتله پوئزییا گتیریر. شهریار مستقیل یارادیجیلیق ایستعدادی، شاعیرلیک طبعی و ایلهامی ایله خالق حیاتینی، خالق روحونو، گونئی آذربایجان خالقینین تصروفات حیاتینی، گونده لیک قایغیلارینی و یاشاییش طرزینی پارلاق، تکرارسیز بویالارلا عکس ائتدیریر. «حیدربابا یا سلام»ی اوخویان هر کس آذربایجان کندینده یاشایان، روزی قازانیب عایله سینی دولاندران زحمت آدمینین گؤردویو ایشلرین شاهیدی اولور، اولارین ساده لیگینه، ایشگودارلیغینا، معنوی گؤزلیگینه حئیران قالیر: هاوالار قیزیب، گونش اؤز قیزیلی شوعالارینی تمناسیز اولراق دوغما تورپاغا بخش ائدیر. اساس مشغولیتی اکینجیلیک و حئیواندارلیق اولان کند اهلی یاز- یای قایغیلاری ایله یاشاییر. نووروزعلی لر خیرماندا ول (تاخیل دؤین) سورور، دؤیولن کولشی یئله وئریر، حاضر محصلو، تاخیلی چلکلره دولدوروب اوشاقلارلا ائولرینه داشیبیلر. اوجسوز- بوجاقسیز تاخیل زمیلرینده بیچینچیلر اوراقلا سونبول بیچیر، هردن ده سرین آیران ایچه رک یورغونلوغو آلیرلار، سرین مئهین دالغاندیردیغی زمیلرین درینلیکلرینده ایسه اوچولار اوو قوشلاری، ککلیک، بیلدیرچین و سایر اوولاماق هوه سینده دیرلر. شهریار «حیدربابا یا سلام»دا خالقین اکین- بیچین، یاز- تارلا ایشلرینین، مؤوصوم قایغیلارینین، امه یین فوسونکار پوئزیاسینی یارادیر. یای فصلینین ان باشلیجا قایغیسی قیش اوچون تاخیل، روزی تداروکودور. تاخیل محصلولارینین حاصله گلمه سی پروئسسی اوزرینده شاعیر خصوصیه دایانیر و بوتون منظومه بویو بو پروئسین جانلی بدیعی منظره سینی یارادیر. بیچینچیلر زمیده تاخیل بیچیر، درزلردن «پنجه» باغلا یارق آرابالاردا و یا یوک حئیوانلارینین (اساساً اولاغین - ائ.ش.) بئلینده کند ائولرینین یاخینلیغیندا داش- کسکلی، آخار- باخارلی، مؤحکم یئرده دوزدلیمیش خیرمانلارا داشیبیر، بول نعمت سئل کیمی آشیب- داشیر :

خلورچيلر بوردا خلور داشيردى،
بو كوللوكدن اوشاقلار ديرماشيردى،
سئلر كيمي نعمت آشيب- داشيردى،
هر ايش دئدين، هر كيمسه يه گورردى،
جان درمانى ايسته سيدين وئردى (۳.ص.۳۴).

نووروزعلى، يعنى ولچيلر ايسه اؤز نؤوبه سينده «آلتينا چاپلاق داشى و يا چاخماق داشى
بركيديلميش مؤحكم آغاج نؤولريندن دوزلديلميش آت، كل و يا اؤكوز قوشولموش ول ايله درزلىرى
دؤيور» (۹.ص.۹۸)، هر دن بير ده بوغدانى ساماندان، كولشدن آييرير، سونرا دا كوركله كولشلىرى
كورويوردو. حاصل اولونان تاخيل ايسه اولاقلا ائولره داشينيردى. بوتون بو پروسسلىر ميصراع-
ميصراع شاعيرين پوئتيك سوزگچيندن كئچير :

نووروزعلى خيرماندا ول سورردى،
گاهدان يئنيب كولشلىرى كورردى،
داغدان دا بير چوبان ايتى هورردى،
اوندا گوردون اولاق آياق ساخلادى،
داغا باخيپ قولاقلارين ساخلادى (۳.ص.۳۴).

پروفئسور ح.محمدزاده يازير: «شهريار ليريكاسينين گوجو اونون خلقيلگيندهدير. او، خالقى ايله
ياشاير، اونون كيمي دوشونور، اونون كيمي محروميت چكىر، اونون كيمي كدرلنير، اونون كيمي
غضبلنير، اونونلا بيرليكه دؤبوشور، اونونلا بيرليكه سئوينير، خالقين ديلينده اولوب دوداغينا
گتيره بيلمه ديگى آرزو و نيسكيللرينى تام جسارتله، هر طرفلى، قطعيت و ايناملا ترئم ائدير»
(۷.ص.۵).

شهريار گؤزلليک، ظريفليک، عولويلىک، دوغما يوردا، اينسانين دوغولدوغو اوجاغا محبت، سئوگى
دويغولارى آشيلابان وطنپرور شاعيردير .

اونون وطنپرور روحلو پوئزياسيندا حيات چاغلانير. چونكى شهريار خالق حياتينا، معيشتينه چوخ
ياخيندير. آذربايجان خالقينين ميللى خصوصيتلرينين ژئن داشيبيجى سيدير. اونون پوئزياسى،
سؤزون حقيقى معناسيندا، ميللى تربيه مکتبيدير. «حيدرآبايا سلام» منظومه سى ايسه بو مکتبين
ان عالى، موکمل تدریس واسيطه سيدير. آذربايجان خالقينى تانيمايان اوخوجويا منظومه دن آيدين
اولور كى، ائليميزده، اوباميزدا بوتون فصيللرين- پاييز، قيش، ياز و يايين اؤزونه مخصوص عادتلىرى،
قايعيلارى واردير. بير قايدا اولراق، بوستان، تره وز، ديرريك پوزولاندا تاغلارين اوستونده كى
يئتشميش و يئتشمك عرفه سينده اولان محصوللارى - قاباق، قارپيز، يئتميش، خيار و ساير
يئيغيب ائولره داشيبيير، قيشدا يئتمك اوچون داماييغيرلار. تاغلاردا قالانلاريني دا اوشاقلار يئيغيرلار.

شهریار اوشافکن تاغلاریندا قالان قابقلارین (بالقباق، بورانی - ای.ش.) ییغاراق چۆپک بیشیرندن سونرا تندیرده قالان قورا باسدیریپ توخوملارینی لذتله چیرتلادیقلاریندان سئوگی و حسرتله صؤحبت آچیر :

بوستان پوزوب گتیرردیک آشاغی،

دولدوراراق ائوده تاختا، تاباغا،

تندیرلرده بیشیرردیک قاباغی،

اؤزون یئییب، توخوملارین چیرتداریق،

چوخ یئمکدن لاپ آز قالا چاتداریق (۲.ص.۱۶۰).

یای فصلینده آلچا، اریک، گوالی، آلم، آرمود و سایر مئیوهلرین چوخ دگمیشلرینی دامین اوستونه سرب قورودار، قیش تداروگو گؤرردیلر. بو مئیوهلری هوندور تالوارلارین و یاخود دامین اوستونده اساساً اونا گؤره سیریدیلر کی، اوشاق- موشاغین الی چاتماسین، کؤلگه لیک اولماسین، تئز و کئیفیتلی قوروسون :

بو باغچادان آلچالاری درردیک،

قیش آدینا چیخیب دامدا سرردیک،

هئی ده چیخیب یالاندان گؤندرردیک،

قیش زومارین یایدا یئییب دو یاردیق،

بیر کوللی ده مینت خالقا قوباردیق (۲.ص.۱۶۰)

بوتون بو خاطرلر، اونودولماز آنلار، شاعیرین اوشافکن یئدیگی او نعمتلرین، طاملارین

عوض اولونماز دادی، لذتی منظومه ده اؤتن گونلری یادا سالیر :

حیدربابا، بولاقلارین یارپیزی،

بوستانلارین گولبسی، قارییزی،

چرچیلرین آغ ناباتی، ساققیزی،

ایندی ده وار داماغیما داد وئر،

ایتکین گئدن گونلریمدن یاد وئر (۲.ص.۱۶۷).

حیاتی اؤز طبیعی رنگ و چالارلاری ایله ترتم ائدن شهریار آذربایجان خالقینین خاراکتیریک خصوصیتلرین، معیشتینین میلی جیزگیلرینه ده اثرلرینه محض بو باخیمدان یاناشمیشدیر. ماراقلیدیر کی، آذربایجان طبیعتینین زنگینلیگی، خالقیمیزین امک سئورلیگی اونون کولینارییا مدنیته ده قباریق عکس اولونموشدور. البته، خالق یاشاماق اوچون ان اول غیدالانمالی، یئمهلیدیر. بس اونون میلی مطبخینین هانسی اؤزلیکلری، اؤزونه مخصوصلوقلاری واردیر؟ یئری گلدیکجه، آذربایجان میلی مطبخ نومونه لرینه توخونان شهریار خالق کولینارییاسینین قدیم عنعنه

لرینی سانكى يىنىدىن جانلاندىرماغا و ياشاتماغا چالیشمىشىدیر. بیز بو سۆزو تصادوفى ایشلتمەدیک. بلکہ دە قوزئیدە، ائله گونئیین اؤزوندە دە چوخلارینین یادداشیندان سیلینمیش بیر سوفره بزه یی، ناخیشی، یاراشیغى واردیر: قایساوا - «قئیسە وه». شەھریارین بو سوفره یاراشیغینی تصورلر دە نئجه جانلاندىرما سینا «شەھیدی جان» شعریندن گتیردیگیمیز نومونە دە دیقت یئتیرک :

شیرین شعریز اریکدیر، قئیساوادیر،

بیزیمکیلر تورش آچادیر، یاوادیر (۳.ص.۳۹).

دئمه لی، اوستاد زجانلی شاعیر ا.شەھیدینین یوکسک قییمتلندیردیگی شعرلینی دادیندان دوولمایان قایساوا، شپ شیرین اریه بنزتمیشدیر. قایساوا- قئیسە وه- قئیساوانی یوردوموزون بعضی بؤلگه لرینده یئتیشمیش، شیریه دولموش آغ توتون قوروسونو کره یاغیندا قیزارداراق، دیگر یئرلرینده ایسه اریگین قایسی (قئیسى) دئیلین خوصوصی نؤوندن الده اندیردیلر. بئله بیر گومان وار کی، قئیسە وه آدی دا ائله قایسی سۆزوندن یارانمادیر. شەھریارین اریک سۆزونه سینونیم اولاراق قایساوا سۆزونو دە ایشلتمە سیندن یقینلیک حاصیل اولور کی، قئیسە وه- قایساوانی خوشگیناب جاماعاتی محض اریکدن، قایسی- قئیسیدن دوزلدیرمیشلر. بس «قوووت» ندیر؟

تاریخ علملری دوکتورو، پروفئسور ح.حویلوو یازیر کی، «بعضاً قووورغادان دا یارما چکیردیلر. بئله یارمایا بکمز (دوشاب - ائ.ف.ش.)، بال و یا شربت قاریشدیریب قوووت دوزلدیردیلر» (۹۸.ص.۱۸۲). قوووت چوخ دادلی، لذتلی خوروشدور. شەھریار دا قوووتماسین (شربت، بال و بکمزله قاریشدیرلمیش مایع قوووت - ائ.ف.ش.) چوبان سوفره سینین بزه یی و اساس نعمتلریندن اولدوغونو یازیر :

یاز او دؤشلر دە ناھار منده سین آچدیقا چوبانلار،

بوللو، سودلو سورولر، دادلی قوووتماسینلار اولسون! (۳.ص.۳۴)

باشقا خالقلارین دا وطنپرور قلم صاحیبلری اثرلرینده میللی تفروعاتین، میللی کولوریتین گئیش شکیلده عکس اولونماسی قایغیسینا قالمیشلار. او جومله دن مشهور برازیلییا یازیچیسى ج.آمادونون، گورجو ن.دومبادزئین، قیرغیز چ.آیتماوون، آمئریکالی ت.درایزئین، هیندلی ر.تاقورون، بؤیوک ادیبلریمیز س.رحیموون، ای.شخیلینین اثرلرینده کی میللی تفروعاتین بوللوغو اوخوجولاری همیشه دوغولاندیریر .

شەھریار میللی مطبخیمیزین اؤزه یی اولان آذربایجان چؤرگینین عطیرلی، دادلی نؤولریندن - سنگک و نزیکن دە بحث ائتمیشدیر. او، حتی «سنگک» چؤرگینین حاضیرلانماسی، بیشریلیمه سی پروسئسینی چؤرک بیشرین اوغلانا یازدیغی «شاطیر اوغلان» شعرینده ایشیقلاندىرماغى دا اؤزونه بورج بیلیمیشدیر. شاعیر یازلیق ساری بوغدادان چکیمیش اوندان چوخ عطیرلی، قیقیرمیزی سنگک چؤرگینین کئیفیتلی اولدوغونو اونون آغیزدا اریکتک ازلیب

يوشالماسى ايله علاقه لندىرىر. او، ھمچىن چۇرگىن حاصىلە گلەھسى پروسىسىنىن بعضى جەھتلىرىنى دە پوئكتىك دىللە وصفلندىرىر :

چوخ بىشىر، ياخشى بىشىر، گۇيدە فىرىلدات كورە يى،
مىنىر اوستە چۇرگىن قولى قالانىپ تللىسىن .
سارى يازلىقدان اولان كوللو، قىزارمىش سنگك،
گرک آغزىندا ارىكتك ازىلىپ ھللىسىن (۲.ص.۹۶).

شەھىر چۇرک بىشىرنلرىن پىشەسىنىن خوصوصىتلىرىنى دە گۇز اۇنوندە جانلاندىرىر، تعرىفىنى
وئىرىر :

شاطىر اوغلان، گۇروم آلاھ سەنە وئرسىن برکت،

قولى اونون ياخشى اللسىن، خمىرىن اللسىن! (۲.ص.۹۶)

شاطىرلار عادتاً چۇرک بىشىردىكلرى كورەلرە سنگك، فىرىن دئىردىلر. كورەنىن چۇرک بىشىرىلن
ھىصە سىنە خىردا چاى داشلارى – چىنقىل دۇشندىگىندن (سنگك: سنگ – فارسجا خىردا داش
دئىمكىدەر – ائ.ش.) بورادا بىش چۇرگى، محض آلتىنا دۇشنىمىش داشلارىن آدىنا اويغون اولاراق
«سنگك چۇرگى» دئىردىلر. شەھىر دىگر بىر چۇرک نۇوعونو، نىزىگى دە تصوىر ائدەرک ھم
سنگك، ھم دە نىزىك چۇرکلرىنىن تىمثالىندا بوتۇلوكدە مىللى آذربايجان چۇرگىندن مەھارتلە بحث
ائدىر :

سىتارە عمە نىزىكلرى ياپاردى،

مىرقدىر دە ھردن بىرىن قاپاردى،

قاپىب يىئىب، داچا تكىن چاپاردى،

گولمەلىدى اونون نىزىك قاپاسى،

عمە مىن دە ارسىنىن ساپاسى (۲.ص.۱۶۳).

شاعىر «ھىدراباىا» يازدىغى اىضاحاتدا دئىر كى، بو چۇرەيە تىرىزىن اۇزوندە (يعنى مركزى شەھردە
– ائ.ش.) نازىك دە دئىرىلر. بىر نۇوع يومرو كند چۇرگىدىر. لايلارىنىن آراسىنا قويولان لذتلى اىچ
ايله چوخ يىتمەلى اولور .

شەھىر ھم مىللى پوئزىيانىن و آنا دىلىنىن، ھم دە مىللى مطبخىن بىلىجىسى اولدوغوندان، بونلارى
بىر-بىرىلە موقايىسە ائدەرک غرىبە شكىلدە علاقه لندىرىر و ھر اىكىسىنە خوصوصى ھستاسلىقلا
ياناشماغى تۇوصىيە ائدىر. شاعىرىن اثرلرىنە موراجىعت ائدك. او، «توركون دىلى» شەرىندە يازىر :

بیشمیش کیمی شعرین ده گرک داد- دوزو اولسون،
کند اهلی بیلیرلر کی، دوشابسیز^{۱۶} خشیل اولماز (۳.ص.۲۱۱).
دوزسوز خورک، دوشابسیز خشیل یئییله بيلمه‌دیگی کیمی، شاعیر ائپیتتتلرین کومگی ایله شعرده
ده معناین، مضمونون دولغونلوغونا، اوستونلوگون، فورمانین اونا تابع اولماسینا بؤیوک اهمیت وئیر.
«دریا ائله‌دیم» شعرینده ایسه سوفره‌لرین یاراشیغی، میللی شیرنیاتلاریمیزدان اولان حالوانین
خاراكتئریک خصوصیتلرینی آچیر. ایستیداد رئژی می طرفیندن قاداغان اولونموش دوغما
تورکجه‌نی اوجالارا قالدیردیغینی، شیرین دیللرده حالوایا چئویردیغینی، میلیونلارلا سویداشینین
اؤز دیلینده ادبیات اوخوماسینا سبب اولدوغونو بیان ائدیر، بوندان بؤیوک ممنوعنلوق دوپور :

آجی دیللرده شیرین تورکی اولوردو هنزل،
من شیرین دیللره قاتدیم اونو حلوا ائله‌دیم (۳.ص.۹۴).
شاعیر «سهندیه» اثرینده حالوانین اوزومدن چکیلمیش دوشاب و یا بکمزله ده بیشیریلدیغینی (تر
حالوا) نظریمیزه چاتدیریر :
هله آغ کورکو بورون، یازدا یاشیل دون دا گئیرسن،
قورادان حالوا یئیرسن (۳.ص.۵۳).

میصرعلا رینی اوخودوقدا «صبر ائله، حالوا بیشر، ای قورا سندن» مثل یادا دوشور .
شهریارین «حیدر بابایا سلام» منظومه سینده و دیگر اثرلرینده ایسته‌نیلن قدر سود و سود
محصوللارینین آدلارینا دا راست گلیریک. بورادا آغیز، بولاما، سود، یاغ، شور، قاتیق، پئندیر و سایره
نین آدی چکیلیر. یاخود، میللی سوفره‌میزین بعضی عنعنه وی ایچکی نؤوعلری صدالانیر: ایستی و
سویوق ایچکی نؤوعلری، عئینی زاماندا، موعالیجه اهمیتی اولان چای، ثعلب، قنداب، خوشاب، هیوا
و ازگیل سویوندان، موختلیف نؤوع مئیوه‌لردن حاضرلاناتان شربتله، ان نهایت، ایران و سایر.
کندده یاشاییب بؤیوموش، کند اهلبینین حیاتی نی دها دریندن اؤیرنمیش شاعیر یاخشی بیلیردی
کی، «چؤل- تصروفات ایشلری زامانی ایران عوضسیر سرینلشدیرجی ایچکی نؤوع لریندن
بیریدیر» (۹۸.ص.۱۸۲). اونا گؤره ده بونو جانلی شکیلده، صنعتکارلیقلا تصویر ائدیردی :
بیچینچیلر آیرانلارین ایچرلر، بیر حوشلانیب، سوندان دوروب بیچرلر (۳.ص.۵۳).
ان قدیم دؤورلردن بری سوفره‌میزین یاراشیغی چای و موختلیف چئشیدلی شربتله اولموشدور.
دؤورونون آغیر پروبلئم و اوزونتولو حادیثه لری، خالقینین ایکییه بؤلونمه‌سی و میلتن سفالت

^{۱۶} - آغ توتدان، اوزوم، قارپیز و سایره دن حاضرلاناتان شیرین مایعدیر کی، بونا بکمز ده
دئیرلر.

ایچینده یاشاماسیندان حیدتلنن شاعیر شیرین سوفره ایچکیسی اولان شربتی «حیدر بابا» دا مجازی معنادا آجی شربت، بعضاً آیریلیق شربتی کیمی خالقینین داددیغیندان تأسوفله نیر .

شهریار آنادیللی اثرلرینده میللی یئمک نومونه لرینین ده آدینی چکیر: بوزباش، پیتی، پلوو، فیسینجان پلوو، کباب، تندیر آشی و سایر. عومومیتله، تا قدیمدن اکینچیلیک و مالدارلیقا مشغول اولان آذربایجان خالقینین کولینارییا مدنیتینین فورمالاشماسیندا، عنعنه وی میللی یئمکلرین حاضیرلانماسیندا ات و ات محصوللاری موهوم یئر توتوردو. البته، اهالینین ایمکانلی طبقه سینین سوفره لری میللی خۆرک، چرز و ایچکیلرله داها زنگین اولوردو. خالقیمیزین گۆرکلو تاریخینه قیسا بیر ائکسکورس ائتسک، بو منظره نی تصوۆرلرده داها آیدین جانلاندریا بیلرک .

۲۰ آوقوست ۱۵۶۱-جی ایله آذربایجانا گله رک شیروان حاکیمی عبداللا خان اوستاجلی ایله دانشیقلاز آپارمیش اینگیلیس سیاحی و دیپلوماتی آ.جئکنکسون یازیردی: «ناهار واختی چاتاندا یئرده سوفره لر آچیلدی و موختلیف جور خۆرکلر وئریلدی، خۆرکلر نۆولرینه گۆره جرگه ایله دوزولموشدو. منیم حسابیما گۆره سوفره ده ۱۴۰ جور خۆرک واردی. بو خۆرکلر یئیلدیکن سونرا قبالاری سوفره ایله بیرلیکده ییغیشدیریب تزه سوفره لر سالدیلاز. اورتایا ۱۵۰ دۆوره مئیوه و باشقا ضیافت یئمکلری گتیریلدی. بئله کی، ایکی دفعه ۲۹۰ جور یئمک وئریلدی» (۸۰.ص.۱۴۱).

بوگونکو زنگین، چشیدلی، رنگارنگ میللی مطبخیمیزین، آذربایجان کولینارییاسینین هر طرفلی اینکیشافیندا وارلارین رولو بؤیوک اولموشدور. لاکین شهریار خالقین معیشتیندن بازارکن بوتون طبقه لرین سوفره سینین عکس ائتدیرمه یه چالیشمیشدیر. کیمین نه یه گوجو چاتماسی شعرده آیدینلاشیر :

کاسبین قیسمتی یوخ یاغلی پلوو دۆشه مه یه،

بو یاوان سنگگی بیر قوی ساحالیب شئلنسین (۳.ص.۹۶).

و یاخود :

تاپسا میلت یاوان آش، اۆزلری بوزباشی یئسینلر،

یئنه بیر نیسبت اولار آش ایله بوزباش آراسیندا (۳.ص.۷۱).

پیتی ده خالقیمیزین قدیم میللی خۆرکلریندندیر. شاعیر بو میللی یئمک نۆوعونون اۆزونون دئییل، بیشریلدیگی قابین آدینی چکیر و "ارسینی تندیرلرین گوودوشلاریندا"^{۱۷} اویناییر (۲.ص.۵۱). -
دئییر ...

شهریار خالق معیشتینده ایستیفاده اولونان بیر سیرا معیشت اشیا لارینی دا اوخوجولارینا تقدیم ائدیر: الک، خلیبیر، تاختا- طاباق، گوودوش، ارسین، کورک، ساج، چایدان، بادیا، قازان- قابلاما،

^{۱۷} - گوودوش- فارسجادیر، پیتی بیشریلن ساخسی قاب دئمکدیر.

بېچاق، قاشىق، قوبول - منگل، تئشى، اوسطورلاب، چىراق، لامپا، قندىل و ساير. بو معىشت اشىلارنىن اكثريتىندن ھانسى امك پروستسىينده اوستيفاده اولوندوغو بلکہ ده آيدىندىر، آنجاق اوسطورلاب، تئشى و قوبول - منگل ھانسى فونكسىيانى يئرئنه يئتىرن معىشت اشىياسى اولدوغو قارائلىق اوخوجولارا قالير. كئچمىش ايرت، خالقين عادت - عنعنه لرین، دوشونجه طرزئنه و اينانجلارينا بۇيوك احتيرام، دىقت و قاينى ايله ياناشان شاعير اونودولماق اوزره اولانلارى اثرلرئنده تصوير ائدىر، سونرا ايسه اؤز دست - خطى ايله ايضاح، شرح يازيردى :

قارى ننه اوزاداندا ايشىنى،

گون بولوددا آيريردى تئشىنى (۲.ص.۱۵۹).

شەھىر «حیدربابا یا سالام» دا تئشى آلتىنن تصويرىنى بئله وئير: «تئشى بىر نۇوع ساده ال ميليدىر. ات دۇين شكلىندهدیر. كند آروادلارى آغ يونو ديزلرئین اوستونه ييغيب تئشى ايله آيريردىلر» (۳.ص.۱۹).

البته، بورادا شەھىر صنعتكارلىق مهارتىنى نومائىش ائتىرهرك بولودلار آراسىندا بعضاً گۇرونمز اولان، بولودلارا دولاشمىش گونشى آغ يون ايپلىكلرى آراسىندا ايتىب - باتان تئشىه بنزه دیر و قووتلى مجاز يارادیر.

قوبول - منگل ايسه ساروانلارین اوزاق سفره اؤزلى ايله گۇتوردوكلرى ساده يول منقلیدیر. «عموغلوم مير ابوالفضل» شعرىنده ده بو سؤزو ايشلدهرك عموغلوسونون قوبول - منقل كىمى ساده، تمیز، ساغلام حیات طرزئنه حئيرانلىغىنى ايفاده ائدىر :

بو عموغلو، شوکور آلاھا، حالالدير چۇرگی،

موخلىصم، من ده بونون ساده قوبول - منقلئنه (۳.ص.۱۲۸).

اوسطورلاب ايسه چوخ قديملرده دوزلدیلن آسترونومىك آلتدير كى، ايندىكى رصدخانالارى عوض ائدىردى. آذربايجانين آسترولق - مونجىملرى نوروز بايرامىندا گئجه ايله گوندوزون برابرلشدیگىنى، يئنى ایلين گلدیگىنى بو آلتين كۇمگيله موغىنلشدیريردیلر. آلمان عالیمی آ. اولئارى يئنى ایلين - نوروزون قديم شامخيدا نئجه قارشيلاندىغىنين شاهیدی اولموش، بو حادیته نى اؤز «گونهلبیگنده» قئید ائتمیشدیر: «آسترولق تئز - تئز ماسانين آرخاسىندا دورور، اؤز اوسطورلابى ايله گونشین گئجه ايله گونلوزون برابرلىك نۇقطهسىنه چاتاچاغى آنى موشاهیده ائدىردى. بئله كى، آرزو اولونان آن چاتدى، او، بركدن اعلان ائتدى: يئنى ایلدیر! درحال توپلاردان آتش آچیلدى .

شەھىرین قالا دیوارلاری و بورجلرىنىن هر یئرئنده تروبا چالیندی، طبیللر دۇیولدو و بئله لیکله، بايرام بۇيوك شنلیکله باشلاندى...» (۸۰.ص.۱۵۳).

ۋەتەن تارىخىنى درىندىن بىلەن ۋە تەرقىيە جان ئاتان شەھرىيار «اينسانسىز اينقىلابىمىز» شەرىندە دە يەنىلىك، جوشقۇنلۇق، ئازادلىق جارچىسى كىمى غەلبە چالمىش اسلام اينقىلابىنى ئالقىشلايدى، بو اينقىلابىن خالقىنا دىنچلىك، فىراۋانلىق ۋە خوش حىيات گىترەجە يىنە اينانير. او، جمعىتدەكى كئىفەت دگىشكىلىكلەرنى، سىۋىلېزاسىيانى گۈزلە مەيب دايىم قارشىسىنا چىخىر، مورتقى يەنىلىكلەرى ايلەك آددىمىندا ئالقىشلايدى. لاکىن اۋز قديم مدنيتىن نايلىتلىرىنى دە اونوتمور :

كومپوتەر دوزلدنمەسە ك،

كامىل اولاجاق اوسطورلابىمىز .

جاۋانلار! جھاد قولون چىرمايىن،

آباد اولاجاق ھەر خرابامىز .

بوردا تىكىلە، بوردا توخونا،

اۋز باشماغىمىز، اۋز جورابىمىز (۳.ص.۱۸۷).

بوتون بونلار بىر داھا ئوبوت اندىر كى، شەھرىيار اۋز خالقىنا باغلى صنعتكاردىر ۋە اونون پوتىياسىنا خلقىلىك، مىللىلىك، اورىژىناللىق حاكىمدىر .

تارىخ ئوبوت اندىر كى، يالنىز اۋز كۈكلەرى ايلە خالقا باغلانان اصل بۈيۈك صنعتكارلارنى ياراتدىقلارنى اورىژىنال، حقىقى معنادا مىللى اينجەصنعت (مىللى پوتىيا — ش.ئ.ئستىتەك دۇۋوق ۋە بىلەر، يالنىز او، عموم بشرى گۈزلىك زىروەسىنە قالخا بىلەر .

معلومدور كى، ھەر ھانسى خالقى دونيايا تانىتدىران ان اول ھمىن خالقىن منسوب اولدوغو مدنيتىدىر. تارىخاً آذربايجان زنگىن ثروتى، تکرارسىز مىللى مدنيتى، موختىلف چىشىدلى يىمك ۋە اچمىكلەرى، گۈز اوخشايدان، فوسونكار گىيىملەرى ايلە دىقت مركزىندە اولموشدور .

شەھرىيار جوشقۇن شاعىرلىك طبعىن دىكتەسىلە تارىخى عنعنە دن کنارا چىخمامىش، اثرلرىندە ياراتدىغى اورىازلارنى گىيىم خصوصىتلىرىن، قادين بزك- دوزگىنە دە دىقت يىتىرمىشىدىر. «پاشا، اونوتدون موخلىصىۋى» شەرىندە ۋە «سەندىيە» پوتىياسىندا عنعنە ۋى كىشى باش گىيىملىرىندە بعضىلرىننىن تصويرىنە راست گلېرىك :

پاشا، يىنە اونوتدون موخلىصىۋى،

يانقىلىجى قويدون يىنە فسىۋى^{۱۸}! (۳.ص.۱۳۲)

شاھ داغىم، چال پاپاغىم، ائل داپاغىم، شانلى سەندىم !

ۋە ياخود :

^{۱۸} - فس - ھوندور پاپاقدىر، اور تاسىندان قوتاز تىكىلەر ۋە قوتاز پاپاغىن ۳/۲ حىصە سىنە جن چاتىر.

باخ، نہ حورمت وار اونون اؤز دئمیشی توک پاپاغیندا (۲.ص.۷۴).

شاعیرین دؤورونده ساوادلی، ضیالی آداملار فس قویوردولار. توک پاپاقلار ایسه سادجه یئرلی قویون و قوزو دریسیندن تیکیلیدی. وارلیلار، عادتاً، قاراگول دریسیندن (اورتا آسیادان و کریمدان گتیریلدی - ائ.ش.) «بوخارا» پاپاق قویوردولار. شھریار، عئینی زاماندا، بورادا ظاهیری بر- بزگین، خارجی گؤزلیگین دئیل، معنوی گؤزلیگین، اینسانین زنگینلیگینین داها مؤحتشم، قییمتلی اولدوغونو، معنوی دگرلرین، اغیل، دوشونجه و درین بیلگین ابدی شان- شوؤکت، شرف گتیردیگینی، ظاهیری دبدبہنین، جاہ- جلالین ایسه اؤتری، کئچیحی بیر پارلیتی کیمی سؤنوب گئتدیگینی نظرہ چاتدیریر .

شھریار بیر عنعنہ وی گئیم خصوصیتیلہ بعضاً قهرمانلارینین هانسی سیلکہ، طبقہ یہ منسوبلوقونو، پئشہ خصوصیتینی موعینلشدیرمک اوچون کونکرئت ایستقامت وئریر و بو دئتالار موعین بدیعی لؤوحہنی «سجیہ وی علامترلہ تاماملاییر، تصوورو دولغونلاشدیریر، موعین فیکرین ایفادہ سین، موعین علامترلہ ایشارہ وظیفہ سینی داشییر» (۱۴.ص.۸۱).

شئخ الاسلام میناجاتی دئیردی،

مشهدی رحیم لبادہ نی گئیردی (۲.ص.۱۳۷).

البتہ، گؤرونديو کیمی، لبادہ، عبا، قبا، کیرچ، عربی، له یانی آذربایجان خالقینین روحانی زومرہ لرینین ایستیفادہ ائتدیگی لیباسلار، گئیملردی. او دؤورده روحانیلر، آخوندلار ساوادلی، گئیش دنیا گؤروشلو، علمی، بیلکلی آداملار ایدیلر. شاعیر «حیدر بابا» یا یازدیغی ایضاحدا بونو شرح ائدیر: «مشهدی رحیم و مشهدی حاج علی کندین سایلیب- سچیلن آغساقاللاریندان ایدیلر. مشهدی رحیمین لبادہ گئیمہ سی اونون بیلکلی آدام اولماسینا دلالت ائدیر» (۳.ص.۱۴).

داها سونرا تعصوبکئش شاعیر دؤورونون بیر سیرا گئیم و لیباسلارینین آدینی چکیر. «اصلی- کرم شعرینہ بیر حاشیہ» شعریندہ اؤزونون ماخوددان «اؤچ اتک» چوخا گئیدیگینی، خارجیدن گتیریلن «سالیسوری» نین ایسہ یا گئن، یا دا کی، دار گلیدیگینی، یعنی خالقینین ایستحصال ائتدیگی میلی گئیملرین، ایستحصال محصوللارینین داها اویغون اولدوغونو یازیر :

بیر «اؤچ اتک» اندازہ دیر اینیمہ،

"سالیسوری" گئن گلہ سہ، دار گلی (۳.ص.۱۱۶).

شاعیر پاپاچی (بؤرکچی) و باشماقچینین (کفاش) آدینی چکمہ یی ده اونونمور :

تفیقہنی جمع ائدیر اینصافیمیز،

بؤرکچی باسیر باغرینا کفاشینی (۳.ص.۱۶).

او، وئئرا پلانئتینین و زؤهرہ نین سیماسیندا ملکلرین، هوری- قیلمانلارین ایلاہہ گئیملرینی ده ترم ائدیر :

زۇھرە ئىيواندا ايلاهە شىنئىلىندە گۇرورنرکن
باخاسان حافىظى دە اوردا جلالتلە گۇرورسن،
نە سئورسن (۳.ص.۱۸۳)

شاعىر دۇورونو بىر آىنا كىمى عكس ائتدىن اثرلرىندە اىجتىماعى طبقەلرە فرق قويمادان
وارلىلارین دا، يوخسوللارین دا گئىملىرىنى گۇسترمە ىى واجىب سايىمىش، كندىلېرىن
ياشايشىنىن آىدىن منظرەسىنى جىزمىشىدىر. اونون وصف ائتدىگى كندىن يوخسول قادینلارنى
كۆھنە، آلباخ (رنگ بە رنگ پارچالاردان ياماق وورولموش – ائ.ش.) چارشاب اۇرتور، كىشىلر
اگىنلرىنە چوخا، آياقلارینا چارىق، باشماق گئىنىنلر :
كۆھنەلرىن سور – سومویو دارتېلىب،
قورتولانین چول – چوخاسى يىرتېلىب .
و ياخود :

اىندى دە وار، چارشابلارنى آلباخدى،
اوشاقلارین قىچ – پاچاسى چىلپاخدى (۳.ص.۳۰)

آذربايجان قادینلارینىن تارىخاً بزك اشىلارنى اولموش بىلرېزىك، سىرغا (گوشواره)، كمر، قىمىتلى
داش – قاشلار، قىزىل، گوموش، مىروارى، صدف، دور، مرجان و ساىر شھرىيار پوئىزىياسىندا دىقتدن
كناردا قالمامىشىدىر. قادىنا، قىزا، اۇزونون تېبىرىنچە، آرواد – اوشاغا خوصوصى دىقت، سئوگى و
احتىراملا ياناشان شاعىر اولنلارین اۇزلرىنى دە مىروارىيە، جاواھىرە، دورە، مرجانا بنزتمىشىدىر :

نازلى بارىم گئدەلى، سۇنوب منىم چىراغىم،
خان وارسا دا، نە كارى، ائوین كى يوخ خانىمى .
مرىم كۇچوب گئدىبن، شھرىزادىم دا گئدىر،
فلک الیمدن آلىر، دورومو، مرجانىمى (۳.ص.۹۹).
دوستونون قىزى آنجئلايا يازىر :
اۇزو گئتدى، پاكات اىچىندە گلدى،
بىلرېزىگى، گوشواراسى، آنجئلا،
گۇزلرىمىن آغى – قاراسى آنجئلا (۳.ص.۱۳۶).

قىساجا توخوندوغوموز نومونەلردن گۇرونور كى، شاعىر خالقىنىن حىياتىنىن پوئىك منظرەسىنى
ياراداركن اونو تام، بوتۇو گۇتورموش، حتى نئجە گئىندىگىنى، نەلرلە غىدالاندىغىنى دا گۇسترمە
ىى واجىب سايىمىشىدىر. فېكرىمىزجە، بوتون بونلار اۇز نۇوبە سىندە اوستاد شھرىيار پوئىزىياسىنىن
(اساساً توركجە اثرلرىنىن) آذربايجان خالق معىشتىنىن گوزگوسو اولدوغونا سانباللى ثوبوتدور .

"حیدربابا یا سلام" منظومه سی آذربایجانین زنگین تاریخین، کند حیاتینین بو گونونه و دونه‌نینه، زحمتکش کند ائلاتینین ایندیسینه و کئچمیشینه تایاتای آچیلان پنجره‌دیر. بو پنجره‌دن کندلینین معیشتی، ائوی، مشغولیتی، چئشیدلی چرز و ینمکلری بوتون طبیعیلیگی، اؤزونه مخصوصلوغو، جاذیبه دارلیغی ایله گؤرونمکده‌دیر. میثلسیز «حیدربابا یا سلام»ی، درین مضمونلو شعر و پوئمالاری ایله «آذربایجان داستانی» یارادان اوستاد شهریار میلی شعرده آذربایجان وئنداشلیغی مکتبیین بونؤوره داشینی قویان بنادیر. شاعیرین ان بؤوک خیدمتی گونئی آذربایجان ادبیاتینا آذربایجانلی و آذربایجان خالقینی بوتون آنلامی ایله گتیرمه‌سیدیر. او، خالق و آذربایجان آنلایشینا گنیش وسعت وئرمیش، خالقین دلی، حیاتی، معیشتی، کئچمیشی و بو گونو بوتون گؤزلیگی و عظمتی، اوریناللیغی ایله گونئی آذربایجان شعرینه داخل اولموشدور. «حیدربابا یا سلام» منظومه سینده خالق و آذربایجان آنلایشینین، معنویاتینین ائستتیک درکی درینلشیر، بو آنلایشین بشری معناسی و بین‌المیلل ماهیتی آچیلیر. چونکی شهریار یارادیجیلیغینا پارلاق میلی کولوریت حاکمیدیر. بونو شاعیرین اثرلینده کی تصویرله اساساً، محدود چرچیوه‌ده اینجله‌دیگیمیز میلی مطبخ و میلی گئییم نومونه‌لریندن ده آیدین شکیلده گؤرمک مومکوندور .

معلومات دور کی، خلقلیک هر هانسی خالقین، میلتین حیات، دوشونجه طرز، معنویاتی، عادت-عننه سی و اخلاقی دگرلرینین بدیعی ایفاده‌سی کیمی باشا دوشولور. بوتون بو طلبله جاواب وئرن بدیعی سؤز صنعتی، پوئزییا میلیدیر و میلی اولدوغو قدر ده عوموم بشریدیر. فیکریمیزجه، همین طلبله داها دولغون، داها چالارلی، داها جاذیبه دار جاواب وئرن شهریار پوئزیاسیندان، خصوصیه «حیدربابا یا سلام»دان باشدان- باشا آذربایجان عطری، آذربایجان هاواسی دویولور. «حیدربابا یا سلام» منظومه سینده آذربایجان خالقینین اؤزونه مخصوص خصوصیتلری، میلی عادت-عننه لری سانکی بیر تابلودا جیزیلیمیش کیمی، پارلاق بدیعی عکسینی تاپمیشدیر. ائلین کؤچله باغلی عادتلی ده بو سیلسیله‌دندیر .

اساس مشغولیتی مالدارلیق و قویونچولوق اولان کندیلرین کؤچری حیصه سی هاوالارین دگیشمه‌سیندن آسیلی اولاراق یایلاق، یاخود قیشلاق قابغیلاری ایله یاشامالی اولور. همین قابغیلارین یاشانماسی ایستر- ایسته‌مز خالقین کؤچ عادتلرینی فورمالاشدیرمیشدیر. کؤچ آذربایجان ترکمه‌لرینین خصوصی حاضرلیق طلب ائدن عادتلریندندیر. بو زامان کجاولر بعضاً، قایقدا قویون- قوزو سورولری، سونرا ناخیرلار، داها سونرا ایسه آت ایلخیلاری نیظاملا، کؤچ داخلی قایدا- قانونلارلا یایلاقلارا کؤچورولردی. چوبانلار کؤچو خصوصی ایله قورویار، حیوانلاری یابین ایستیسیندن، قیشین سویوغوندان موحافیظه ائدر، ساغلام بؤیومه‌سی، اته- جانا دولماسی قایغیسینا قالاردیلار .

ماراقلیدیر کی، شەھەر بار اوخوجونون دیقئینی آذربایجان ائلینین کۆچرلیک عادتینە، آران و یا داغ زونالاریندا یاشایان اھالینین یاز- یای مؤوصوموندە صفالی، بوز بولاقلی داغلارا، یایلاغا کۆچ ائتمە سینە دە جلب ائدیر. آیدین اولور کی، خالق بعضاً یایلاغا دوشمک عرفە سیندە ایکن طبیعتین شیلتاقلیغی توتور. شاعیر یاغان لئیمان یاغیشین، "کوشکورن" سئلین اونلارین کۆچمە سینە مانعچیلیک تۇرتدیغینی، فایتونچو بالاکیشینین سئل- سولارین ایچیندن گلە بیلمە یەرک «ایمامیە» قەھە سیندە قالدیغینی رئال، طبیعی بویالارلا تصویر ائدیر :

کجاویله بو چایدان چوخ کئچمیشیک،
بو چئشمەلردن نه سولار ایچمیشیک،
بو یونجالیقاردا کسب- بیچمیشیک،
... یوک- یاپینی ھئی چاتیردیق کی، گئدک،
سئل کوسکوردو مجبور ایدیک، قئیدک (۲.ص.۱۶۸)
ئئیمان دوشدو، بیز دە دوشدوک یاغیشا،
ھئی دئیردیک، بلکه یاغیش بیغیشا،
کیم باشاریر سئلر ایله بوغوشا؟
بالاکیشی فایتونچوموز گل میشدی،
"ایمامیە" قەھە سیندە قالمیشدی (۲.ص.۱۷۱).

بو، شەھەر یارین یاشادیغی موحیط، اونو احاطە ائدن رومانئیک حیاتدیر . شاعیر ایستر «حیدربابایا سالام» پوئماسیندا، ایسترسە دە دیگر اثرلریندە خالقین حیاتی و معیشتیندە گئیش صورتدە ایشلەدیلن کند تصروفاتی، امک آلتلری، ائو حیوانلاری و آوادانلیقلارینی، موعین سیلاح نۇوعلرینی و بوتۇولوکدە معیشت، ائو- ائشیک خصوصیتلرینی بیغجام و جاذیبە دار تصویر ائدیر. خالقین کند تصروفاتی ایشلری، امک پروسئسی زامانی ایستیفادە ائدیگی امک آلتلری و آوادانلیقلارینی یادا سالیر. اوراق، کورک، بئل، ول، خلور، دگیرمان، فایتون، کجاوہ، قایتان، قاپان و سائر بو قبیلدندیر. اکین- بیچین و حیواندارلیقلا مشغول اولان آذربایجان کندیلرینین حیاتی، آت، دوه، اؤکوز، اولاق، اینک، قویون و سائر ائو حیوانلاری اولمادان تصوور ائتمک مومکون دئییلدیر .

آت قدیمدن بری کندیلرین ان یاخین کۆمکچیسی، ایگیدلرین یاراشیغی اولوب. آتالار «آت موراددی»، - دئییلر .

البته، قوچ کوروغلو ایلدیریم سورعتلی قیرات، دورات و عرب آتی، قاجاق نبی بوزاتی، گیزیر اوغلو موصطفی بی آلاچاسی ایله اؤیونمکدە حاقلی ایدیلر. دینی تصوورلرە گۆرە، موسلمان دونیاسینین پیغمبری محمد الرسول الله دا معراج سفرینە، گۆیون دوققوزونجو قاتینا بوراق آدلی افسانە وی آتلا

گنتمیشدیر. شهریارین تصویریندن گؤرونور کی، خالقین لیاقتلی اوغوللاری آت بئلینده اوزوک قاشینا، قیرغی - ترلانا، جنگاوره بنزه بیر :
ملیک نیاز خانزاده لر باشییدی،
آت بئلینده اوزوکلرین قاشییدی،
افسانه تک پرلر اویناشییدی (۳.ص.۵۰).

شاعیر گؤی آت، قیرات، ایرم، عجم، بدؤو و سایر آتلاری تعریف ائدیر، عزیزله بیر. آشیق ادبیاتی اوسلوبوندا یازدیغی «بدؤو آت» شعرینده ایسه بدؤو آتلاری وصف ائدیر. شهریار بدؤو آتلا باغلی بیر فولکلور نومونه سینده گؤستریلن نیشانلری - قیرغی تک شیغماغی، داغ- دره لردن جنیران کیمی آتیلیب سکمه یی کیفیت حساب ائتمیر، همین آشیق شعرینه تضمین یازیر و بدؤو آتلاری قیرات سوییه سینده اؤیور :

"بدؤو مینیب، آی بدؤو بسله ینلر

بدؤوده نیشانه نئچه گر کدیر .

اوزاق قارالتیسی قاریشقادیس

قولاقلار شاخلانیب سئجه گر کدیر .

دیرناغی آلتیندا داش - قوم، داغ - دره

دؤشه نیب یوموشاق کئجه گر کدیر (۳.ص.۱۱۹).

"سهندییه" ده اینکلر سیغالی، تومارلی، ساریتئلی، اؤکوزلر آلاگؤزلودو. «حیدربابایا سلام» دا ایسه بادیلاری کؤپوکلنن سود، آغیز، بولاما ایله دولدوران، کؤریه بوزوولار دوغان و کندلینین دولانیشیغینین، گؤذرانیین یاخشیشماسینا خیدمت ائدن کؤمکچیدی :

بو تؤوله ده ساری اینک دوغاردی،

خانیم ننه م اینکلری ساغاردی،

آنا اییسی دام - دیواردان یاغاردی،

من بوزووو قوجاقلاردیم قاشماسین،

دئیردی، باخ، بادیا دولسون، داشماسین (۲.ص.۱۶۸).

شهریار «حیدربابایا سلام» منظومه سینده آذربایجان تورکلرینین دوشونجه طرزینده، بدیعی یادداشیندا، میفلوژی تفکوروبنده، فولکلوروندا یاشاداراق بو گونوموزه ارمغان ائدیگی عادت - عنعنه لری، مراسیم و آیینلری، طنطنه لی بایرام گونلرینی یوکسک پوئتیک دیلله وصف ائتمیشدیر. یاز بایرامی - نووروز بو باخیمدان بؤیوک مازاق دوغورور .

قئید ائتمک یئرینه دوشر کی، یاز بایرامی - نووروز باره ده ایلك یازیلی معلومات اثرامیزدان اول ۵۰۵-جی ایلدن معلومدور... آتشپرستلیک دینی تعلیمینین و «اؤستا» نین یارادیجیسی پئیغمبر

زردوشتون قئيد ائىدىگى «يئىددى بايرامىن ان طنطنه لىسى فارس منبعلرىندە «نووروز» (يئنى گون) آدى ايله» (۴.ص.۳۰). گۇستىرلىندىر. درين فلسفى مضمونلو روباعىلىرى ايله تانىنان گۇركملى فيلوسوف، شاعىر عۇمر خىتام «نووروزنامە» آدى ائىرىندە بو قديم خالق بايرامىندان بحث ائدىر، اونا قدر «نووروز» حاقىندا يازان مۇلىغلرە و آسترونومىك آراشدىرمالار اىستىنادا آذربايجان توركلرىنىن، ائله جە دە بىر سىرا موسلمان خالقلارنىن عزيز گونلىرى اولان يئنى ايل بايرامىنىن يارانماسىنى گونش تقويمى ايله علاقه لندىرير. يعنى، نووروز بايرامى گونشنىن ايكى دۇورو ايله باغلىدىر. «بىرىنجى دۇور بئلهدىر: ۳۶۵ گون و سوتكادان بىر قدر كئچدىكە گونش قوچ بورجونون ايلك دقيقه لرىنە قايدىر. بو دۇور ايلدن- ايله قىسالير» (۳.ص.۳۰). اينسانلار يىن سئوينج و فرحىنى طبيعتىن اۇز طبيعى اويانىشى ايله داها دا جىلوە لندىرمەسىنى شىرىيار صنعتكار قودرتى ايله نئجە دە اعجازكارلىقلا تصوورلرە جانلاندىرير: بايرام يئلى، باهار نىسمى چارداخلارى دالغانلندىرير، حىالى گلېنە بنز نووروز گولو، بختە ور عاشىقى خاطرلادان آغ لىباسلى قارچىچىگى يازىن ايلق گونشيله اريمكە اولان قارىن آلتىندان باش قالدىرير. آغ بولودلار كۇينكلرىنى سىخىر، ياز ياغىشى عاشىقلىرى ايسلادىر، چۇل- چمندە دورنا گۇزلو بولاقلار قاينايير، بولاق اوتو نازلانا- نازلانا سويون اوزوندە اوزور، دستە- دستە قوشلار دا خلوتى بىر آن سئچەرك اوغرون- اوغرون بولاغىن گۇزوندىن سو ايچىر، اينسانى رىقتە گتيرن حياتى گۇزلىكلر يارانير :

بايرام يئلى چارداخلارى يىخاندا،

نووروز گولو، قارچىچىگى چىخاندا،

آغ بولودلار كۇينكلرىن سىخاندا،

بىزدن دە بىر ياد ائله يىن ساغ اولسون،

دردلر يىمىز قوى دىكلسىن، داغ اولسون (۲.ص.۱۵۳)

نووروزون، باهار بايرامىنىن اوريژىنال تصويرى اوركلرى هيجانلاندىرير، اينسانى دويفولاندىرير. شاعىر اوخوجونو ياخىن كئچمىشده، اوشاقلىق چاغلارنىدا نووروزون گلېشىنى، خالقىن ۱۲ آى گۇزلەدىگى، سئو- سئو، شۇوقلە قارشىلادىغى مىللى بايرامى بوتون مزىتلىرى ايله وصف ائدىر، اونون بشرى ماهىتىنى آچىر .

قديم اودلار يوردو آذربايجاندا نووروزون گلەسىنە دۇرد هفتە قالمىش هر چىرشنە آخسامى تونقال قالايير، اوستوندىن توللاناراق: «آغىر لىغىم، اوغورلوعوم، قادام- بالام بوردا قالسىن، آزارىم- بئزارىم اوددا يانسىن» و ساير كىمى دئىمىلر سۇيلر، قادا- بالادان، آزار- بئزاردان ايراق اولماغى، قورتولماغى دىلر، اينسانلار سانكى يونگوللشمىشلىر. ايلين آخىر چىرشنە سى ايسە داها رۇونقلى كئچىريلر، شىلىك مجلسلىرى قورولامىش. شىرىيار گونى آذربايجاندا چىرشنە تۇرنلرىنىن، خصوصيله دە سون چىرشنەنىن نىسبتاً فرقلى طرفىنى (سو اوزرىندن آتيلما - ائ.ش.) «حيدربايبا سلام»

منظومه سینده بئله شرح ائدیر: «آذربایجاندا بیر عنعنه اولاراق ایلین آخیر چرشنبه گنجه سی سو اوزریندن آتیلیب بو سؤزلری اوخویورلار :

باختیم منیم، سعید باختیم، برکاللاه،
آغ الله قیرمیزی حنا یاخدییم، برکاللاه
آتیل - ماتیل چرشنبه،
باختیم آچیل چرشنبه !

تهراندا ایسه سو عوضینه اود اوزریندن آتیلیب بئله بیر شعر اوخویورلار :

"زردی من از تو

سورخی تو از من» (۴۰.ص.۴)

(منیم ساریلیغیم سن،

سنین قیزارتین منه (ئ.ف.ش)

داها چوخ قیزلارین دیله گتیردیگی بو موقدس آرزونو، چرشنبه نین مین بیر لذیذ نعمتلی سوفره سینی شاعیر بئله ترنم ائدیر :

باکیچینین سؤزو، سووو، کاغیدی،

اینکلرین بولاماسی، آغیزی،

چرشنبه نین کیردکانی، مؤویزی،

قیزلار دئیر: آتیل - ماتیل چرشنبه،

آینا تکین باختیم آچیل چرشنبه» (۲۴.ص.۳).

عادتا، «چرشنبه گونو لاپ تئزدن قیز و گلینلر بیر یئر ییغیشاراق بولاغا سویا گئدرلر. اولار سویون اوستوندن آتلانا- آتلانا اوخویورلار. تئز اره گئتمه لری اوچون نیت توتوب ایکی اللرینین باش بارماقلارینی ایپله باغلاییر، سویون اوستوندن بیر نچه دفعه تولاندیقدان سونرا ایپی کسب سویا آتیرلار کی، بختلری یونگوللشسین» (۲۲.ص.۲۵۴)، آچیل سین و تئزلیکه عایله حیاتی قورسونلار. یئری گلمیشکن، بئشلیکده کی «باکیچی» سؤزونو شاعیرین هانسی مقصدله ایشلتدیگینه دیقت یئتیرک. اصل میلیلیگی، خلقیلیگی، خالق دوشوندورن ایجتیماعی - سیاسی و اخلاقی مسئله لری، اونون معنوی - پسیخولوژی دونیاسینی پوئزییادا تجسوم ائتدیرمکده گورن شهریار بونونلا آذربایجان خالقینین عصریمیزین ۳۰-جو ایلرینه دک قوزئی پارچاسی ایله گونئی پارچاسی آراسیندا گئدیش - گلشین، سربست تیجارتین، ایقتیصادی - سیاسی و معنوی علاقه نین مؤوجودلوغونا، خالقین وحدته اولدوغونا دیقتی چکیر. باکییا، شیمالی آذربایجانا گنده رک اورادان موختلیف ماللار، آلی - ساتقی شئیلری گتیرن تاجیرلری خالق «باکیچی» آدلاندیریردی .

شاعیر بونونلا کیفایتلنمه یهرک شوجاع خالاولغولوسونون دا باکیبا گئدیبا اورادان پای- پوشک، سووقات، نیشانلیسینا هدیبه لر گتیردیگینی، کند جاوانلارینی قوناق ائتدیگینی ده خاطرلاییر :

شوجاع خالولغولونون باکی سووقتی،
دامدا قوران سماواری، صؤحبتی
یادیمدادی شستلی قتی قامتی (۲.ص.۱۵۹).

یئنی ایل بایرامی - نووروز احوال روحیهسی، اونون کند موحیطینده، معیشتده اوپانیشا، شادلیغا سبب اولماسی، هامیبا سئوینج بخش ائتمهسی «حیدربابایا سالام» پوئماسیندا حئیرت آمیز بیر اوستالیقلا تصویر اولونور .

نووروز بایرامی عرفه سینده حَیْط- باجالار سلیقه یه سالیبار، نیشانلی قیزلار، گلینلر قیزیلی پالچیق دوزلدیب اوتاقلارا ناخیش وورار، دیوارلاری آل- الوان شکیلرله بزه یر، تاخچالارا دوزمه لر - آما، حئیوا، نار دوزر، سینیلره شجره - قوز، فیندیق، اییده، پوسته، کیشمیش، بادام دولدورار، یومورتالاری گوللو، گؤچک رنگلره بوپایار، نیشانلی قیزلار آداخلیلارینا گوللو یون جورابلار توخویار، آراقچینلارینا جرگه- جرگه پول تیکر، حنا، وسمه یاخار، هر کس تزه پالتار گئیردی. اوشاقلار یئره- گؤیه سیغماپان سئوینجده، فرحله قول- قاناد آچاراق داملارداکی باجالاردان شال ساللایار، بایراملیق آلا، یومورتا دؤیوشدورر، ساققا- ساققا اوپنایاردیلار. ایختیتار اینسانلارین گؤروشونه گئدر، نیشانلی قیزلارا بایرام خونچاسی آپاریلار، کوسولولر باریشاردیلار. چرچیلر کندلره چیخار، هر نه ایسته سن ساتاردیلار: زنجیر، آراقچین، دویمه، ساپ، قایتان، شوه، مونجوق، اوسکوک، کهربا، مرجان، آغ نابات، ساققیز و سایر. هر کس اؤزونه ضروری اولان شئیلری آلاردی. هامی یئییب- ایچمه یی ده اونوداراق دئییب- گولر، شنله نر، قاراچی گؤزلرینین خالقالا بیرگه چال- چاغیر سسی اطرافا یاییلاردی. بو سئوینجه عالم قوشولاردی. گئجه قوشلارینین نغمهسی، بولبوللرین جهجهی، گؤیرچینلرین گؤی اوزونده «قیزیل قاناد آچمالاری» ایسه هامینی حئیران ائدر، شاعیرین کؤنلونه پروازلاندیراردی :

بایرام ایدی، گئجه قوشو اوخوردو،

آداخلی قیز بی جورابی توخوردو،

هر کس شالین بیر باجادان سوخوردو،

آی نه گؤزل قایدادی شال ساللاماق،

بی شالینا بایراملیغین باغلاماق (۲.ص.۱۵۹)

شاعیر خالق عادتینین نه قدر اینجه لیگینه واریر: گرک قاینانا، گلین آییق اولسونلار، فهمله بیین شالینی تانییب اونا اؤزونه لاییق، نیسبتاً باهالی بایرام پایی- ناخیشلی جوراب، ایپک دسمال، تیرمه شال و سایر باغلا سینلار. «بایرام سوفره سینده ان آزی یئددی نؤو شیرنیات، ناز- نعمت- پلوو، ات، یارما یئمه یی، قووورما، رنگ به رنگ بوپانمیش یومورتا، قووورغا، سمه نی، لبلبی، موختلیف چرز لر و

باشقا شئیلر» (۲۲.ص.۲۳۲)، همچین نووروزون موقدس یئمگی اولان سمه نی حالواسی دوزولمه لی ایدی. تصادوفی دئییل کی، گۆرکملی سیاستچی نظام المولک اون بیرینجی عصرین مشهور تاریخی ادبی آبیده سی اولان «سیاستنامه» آدلی اثرینده یازیردی: «عجم (غئیری- عرب خالقلاری، ایران، آذربایجان-ای.ف.ش.) حؤکمدارلارینین عادتی بو ایمیش کی، مئهرگان (مئهر- سننتیابر آیینین ۲۱-۲۲-سی-ای.ف.ش.) و نووروز^{۱۹} گونلرینده شاه خالق اوچون قبول دوزلدر و او گون هئچ کسی حبس ائتدیرمز میس .

بیر نئچه گون اول مونا دی (جارجی مأمور - ای.ف.ش.) جار چکیب دئیردی: «فیلان گونه حاضیرلاشین!» هر کس او گونه اؤز حاضیرلیغینی گۆرردی (۸۳.ص.۵۷).

خالقینین یاشادیغی دو یغولاری، کئچیردیگی عزیز بایرامین بوتون خصوصیتلرینی اینجه لیگینه قدر وصف ائدن شهریار اؤز سويداشلارینین عؤمور سالنامه سینی ده یارادیر، گله جک نسیلره عوضسیر ارمغان بخش ائدیردی. آذربایجانین میللی مطبخ مدنیتینی پوئزییادا تبلیغ ائدن شاعیر گۆزل بیلیردی کی :

بایرام سوفره سیدیر ائلین زینتی،

بایراملار ائل تاپیب ادبیتی (۴.ص.۷۰)

شهریار نووروز بایرامینی فارس دیلینده یازدیغی «گئجه نین افسانه سی» آدلی پوئماسیندا دا ترم ائتمیشدیر. اؤز تورپاغی، میلی مو حیطی، دیلی ایله باغلی اولان، بونلارا آرخالانان شاعیر، اصلینده بوتون دینی، سیاسی تضيیقلره قارشى چيخاراق گؤستریر کی، نووروز صیرف اکینچیلی، تورپاغا، اینسانا محبت، یازین گلیشین، تورپاغین یئنی اکینین، محصول بوللوغونا، امک جوشقونلوغونا، روح یوکسکلیگینه، برکته و فیروان حیاتا چاغیریش بایرامیدیر. یئری گلمیشکن، بو خالق شنلیگینین اکینچیلیه، محصولدارلیغا چاغیریش خصوصیتی بو گون ده یاشاماقدادیر. بلکه ده شاعیر دیقی داها چوخ اونا چکیر کی، دونیانین خریستیان دینینه ايطاعت ائدن اکثر خالقلاری یئنی ایلده مینلرله همیشه یاشیل جاوان کونار آغاجی کسدیگی حالدا، آذربایجان خالقی یئنی ایل، یئنی گون- نووروز بایرامیندا مینلرله آغاج اکیر، ائلیکله باغ سالیر، هر ائوده سمه نی- بوغدا، آرپا گؤیدیرلر. زردوشت پئیغمبرین کاتیبی جاماسپ طرفیندن یازیب آلمیش زردوشتیزمین دینی کیتابی «اؤستا» دا، داها سونرا اثرامیزین اون بیرینجی عصرینده نظام المولکون «سیاستنامه» سینده آدی چکیلن یاز بایرامینین- نووروزون اکینچیلیک، بوللوک، فیروانلیق بایرامینین تاریخی، گۆروندویو کیمی، چوخ قدیمدیر. شهریار دنیا موسلمانلارینین و خالقمیزین

^{۱۹} - مارت آیینین ۲۱-۲۲- سی و سننتیابر آیینین- مهرین ۲۱-۲۲-سی گئجه ایله گوندوز برابر اولدوگو گونلرده قدیمده بایرام شنلیکلری کئچیریلیر میس - ای.ف.ش.

میلی بايراملاريندان اولان قوربان بايرامينا، ائلين بو موقدس تاريخى گونونه ده پوئتيك مونايسييتيني بيلديرميشدير .

فيلولوگيا علملرى دوكتورو ع.على بى زاده نووروز بايرامى كيمي، «قوربان بايرامى» نين دا قديمليگى و خلقى - ميلليليگى، «نوح ايتاميندان قالما» اولدوغونو وورغولا ياراتا يازير: «اصلينده «قوربان بايرامى» بيزيم اولو شومئر - تورك اجدادلاريميزين كشفيدير، هئچ بير ديگر خالقلا رلا و دينى گوروشلرله باغلى دئليل، بيزيم و عوموماً تورك خالقلا رينين خلقى - ميللى بايراميدير. اگر مين - مين ايللر بوندان اول «طوفانندان خيلاص اولما» مونايسييتيله «قوربان وئرم»، «قوربان كسمه»، «آلقيش دئمه» ايلك دفعه ايجرا اولونوب و بونون سببى ده گوستربيليبسه، اونون يارانما تاريخى دوز ۱۲.۰۰۰ ايلدير» (۹۹.ص.۴). ع.على بى زاده فيكريني اسكى تورك يازيلى آبيده لر نين بيريندن - «بيلقಾಮيش» داستانيندان گتيرديگى بئله بير ايقتيباسلا اساسلانديرير كى، «اوبار توتونون اوغلو دده اوتناپيشتى مؤوجود جانلى عالمين، هئچ اولمازسا، بير قيسمىنى سئل - سو طوفانيندان خيلاص انده بيلديگى اوچون تانريلارين آدينا قوربان وئيرير و داغين باشينا قالخيپ شوكور ائدير، گؤيله تعريف دئير» (۹۹.ص.۴). گوروندويو كيمي، آذربايجان تاريخىنى، ايسلامى، قوران كريمى گؤزل بيلن شهريار خالقينين هم دينى، هم ايجتيماعى - سياسى، هم ده فلسفى - ائستتتيك گوروشلرينى شعره، پوئزيايا گتيرميشدير .

آذربايجان خالقى تاريخاً بير نوؤ خئييرخواهليق و صواب ايشلرين داها چوخ ووسعت آلدىغى «قوربان بايرامى» نى روح يوكسكلبيگى، خصوصى بوساتلا قئيد ائتميشدير. بو بايرام گونونده بوينو قيرمىزى لئنتلى، خينالى قوربانليق حئيوان كسيليب شهيدلره و ايماملارا احسان وئريلركن، ايلك نوؤبه ده كاسيبلار، ايمكانسيزلار نظره آينار، احتياجى اولانلارا، مظلوملارا پاى چكيلردى. ايمكانى گنئيش اولانلار قوربانليقدان كاسيبلارا نه قدر چوخ پاى آيبرارديسا، حساب ائردى كى، او قدر آرتيق صواب قازانير، اوجا تانريا عملى خوش گلير، قوربان تيكهسى اووساناتا دوشور. اؤز خالقينين مؤوقعييندن چيخيش ائدن شهريار بو مونايسييتله بوتون دونيانين حاق سئون اينسانلارينا اوركدن «بايرامين موبارك اولسون!» دئيردى :

آى آتالار، آى آنالار !

احسانيز قبول اولوبدور .

كوه ميناده كسيلن

قوربانيز قبول اولوبدور .

جهادا بئل باغلاياندان،

ايمانيز قبول اولوبدور .

حاق سئون اينسانلاريميز، بايراميز موبارك اولسون !

قویسالار شئیطانلاریمیز، بایرامیز موبارک اولسون! (۳.ص.۱۹۲).

ایختییار شاعیر، دونیانین لذیذ نعمتلیریندن، شیرین جانیندان واز کئچهرک متانت و شوجاعته خالقین ایستیقلاالی اوغروندا شهید اولان اوغوللاری تبریک ائدیردی :

دونیادان واز کئچن اوغول، بایرامین موبارک اولسون !

قویسالار شئیطانلاریمیز، بایرامیز موبارک اولسون! (۳.ص.۱۹۳).

خالقینین طالعیینده موعین موثبت و یا منفی رولو اولموش حادثه یه شخصی فیکیر پریماسیندان نظر سالان شھریار، حتی میلی بایراملارین اؤزونه مخصوص اوریزیناللیغینی ترنم اندرکن بئله، فردی خصوصیتلر، میلی - خلقی مسئلهلر اؤز چرچیوه سیندن چیخیر و بشری معنا کسب ائدیر. یعنی، اصلینده شاعیرین دیلینده آزادیخواه بیر میلّت، خالقا قارشى تجاووژ، هوجوم، بوتون دنیا خالقلا رینا قارشى تجاووژ، تضییق کیمی سحییه لندیریلیر. شھریار قوربان بایرامینا حصر ائتدیگی «بایرامین موبارک اولسون!» مرثیه سینده حقیقت عاشیق لرینی تبریک ائدیب آلیشلا دیغی حالدا، ایران - عیراق موچاریه سینی تۆره دن، خالقین ذیلتین، سیتمین، گوناھسیز قانلارا سبب اولان صدام حسینى لعنتله بیر :

صدام، نفتین پندام اولوب،

پوفله اندامین تۆکولسون .

یاخشى گونه چىخدى عىراق،

اتین، اندامین تۆکولسون .

ابن زیاددان خلعت آل، خلعتین حارامین اولسون !

گئت یئزیددن حۆکومت آل، حۆکومت حارامین اولسون! (۳.ص.۱۹۳).

توی مراسیملری، توی عادتلی ده شھریارین پوئماسیندا تصویر اولونموشدور. داخلیلی، معنوی عالمه ظاهیری دونیانین هارمونییاسینی یارادان شاعیر خالقیمیزین معیشت مراسیملری ایچری سینده موهوم یئر توتان توی شنلیگینین بعضی مقاملارینا، توی عادتلی رینه خصوصى دیقت یئتیرمیشدیر .

معلوم اولدوغو کیمی، هر بیر خالقین، ائله جه ده آذربایجان تورکلرینین اؤزونه مخصوص توی عادتلی واردیر. ایکی عاشیقین ووصال رمزی اولان توی شنلیگینین ان هیجانلی، اونودولماز آنلارینی شھریار بئله جانلاندیریر :

حیدر بابا، کندین تویون توتاندا،

قیز گلینلر حنا، پیلته ساتاندا،

بی گلینه دامنان آلمان آتاند،

منیم ده او قیزلاریندا گۆزوم وار،

آشیقلا رین سازلاریندا سۆزوم وار. (۲.ص.۱۵۷)

شاعیرین ایضاحاتینا گۆره، توی مراسیمی زامانی بئله بیر عنعنه وار ایدی کی، "ایشیقلیق و شادلیق علامتی اولان بیر دسته فیتیل و بیر کاسا خینانی سینیه قویوب قیزلار مجلس بویو دؤور ائله تدیرر، تویا چاغریلانلار ایسه بیر فیتیل - پیلته، بیر آز دا حنا گۆتوروب یئرینه ایمکانینا گۆره پول قویار، همین پوللار دا گلینی بزین مشاتیه چاتاردی".

کند تویلارینین دیگر عادتینه گۆره ایسه «گلینی آتا میندیریپ بی ائوینه گتیرنده کوره کن داما چیخیب قاباقچادان چرتلمیش آلمانی وار گوجو ایله گلینین آياغینین آلتینا آتیر کی، یتره دیب پارچالانسین. توخلوق علامتی اولان آلمانین پارچالانماسی اونو گۆستریر کی، اونلار بوتون عؤمورلری بویو هئج بیر وخت بیر- بیرلریندن دویمایاجقلار» (۴.ص.۱۴). بو عادتته شھریار «عمی اوغوم میر ابوالفضل» آدلی فخریه سینده بیر داها توخونور :

خانیمی تزه گلیندیر، آدی مریم خانیم،

توی توتوب کت سایاگی، آما دا آتمیش گلینه (۴.ص.۱۲۹).

توی مراسیمیندن گتیردیگی ایکجه ائپیزودلا شاعیر بؤیوک اوستالیقلا ابدی و عولوی عشقی، سئویب-سئویلمک دوغوسونون عالیلیگینی، سئوگیلیرین یئنیجه باشلادیگی عایله حیاتینین صداقت، اعتبار، وفا اوززینده قورولدوغونو وورغولاییر. «گئتمه ترسه بالاسی» شعرینده ایسه لیریک قهرمانین دلی ایله توی عادتلرینین داها بیر خصوصیتینی آچیقلا ییر. عادتته گۆره، توی گئجه سی ار ائوینه یولا دوشمزدن اول مشاته گلینین اوز- گۆزونو بزهییر، ساچینا، لیاسینا بزک- دوزک وئیر. بورادا باشقاسینا یار اولاجاق سئوگیلی سیندن الی اوزولن جفاکشش عاشیق هئج اولماسا توی گئجه سی دایه صیفتیله توی ائوینه گلیم، گلینه گۆزلیک وئرن مشاته اونا «ال قاتاندا»، بزهنده اورادا اولماق، تاماشا ائتمک آرزوسونو گیزله ده بیلمیر :

ایذن وئر توی گئجه سی من ده سنه دایه گلیم،

ال قاتاندا سنه مشاته تاماشایه گلیم (۲.ص.۶۶)

تدقیقاتچی ناظم ریضوانوو خالقین بو دوغولارینی، عادتلرینی پوئتیک دیلده، جانلی کولوریتلی تصویر ائتمه سینى قودرتلی شاعیرین تکجه ایستعدادی ایله دئییل، هم ده وطنپرورلیگی ایله علاقه لندیریر: «بیر خالقین ائتوقرافیک خصوصیتلرینی، عادت- عنعنه لرینی توپلو حالیندا، یئرلی- یئرینده، اینجه لیکله، پوئتیک دیلله وئرمک و اوخوجویا سئودیرمک اوچون شاعیره تکجه ایستعداد، هونر آزیق ائدردی. آذربایجان کندینین الوان منظره سینى، آذربایجان خالقینین حیاتینی بو شکیلده ایفاده ائدن شاعیره مطلق وطنپرورلیک حیستی حاکیم اولمالیدیر» (۸۵.ص.۹۶).

شاعیرین تصویر ائتدیگی اینسانلار، اوبرازلار، میللی موحیطده، میللی کونکرئتلیگینده یاشاییر، حادیته لر خالقین دوشونجه و دوغو طرزینده جانلاندیریلیر. واختیله بئلینسکی دئمیشدیر کی، «اینسان و اونون حیاتی یالنیز میللی فورمادا و میللی کونکرئتلیکده مؤوجوددور». توی ایکی گنجین ایزدیواجینا، یعنی عایله حیاتی قورماسینا ائلین، جاماعاتین شاهیدلیگیدیر. ائلین - اوبانین گۆزو قارشیسیندا بیر- بیرینه عۆمورلوک صادیق، وفالی اولاجاغینا آند ایچن گنجلر عایله داخیلی میزان- تره زینی دایم گۆزله ییر، ائل قیناغینا یول وئرن حرکتلردن چکینیرلر. توی مراسیمیندن دانیشارکن اونو دا قئید ائتمک یئرینه دوشر کی، محض بو جهتلره گۆره خالقیمیز عایله یه، اونون مؤحکملیگینه خصوصی دیقت و حساسلیقلا یاناشمیش، قادینا میللی احتیرام گۆسترن هر بیر غئیرتلی آذربایجان تورکو دریندن باغلاندیغی عایله سینین ناموسونو اؤز حیاتیندان یوکسک توتمودور. تصادوفی دئییل کی، خالق آراسیندا کیشینین پاپاغی، آروادی و آتی اونون ناموسو حساب ائدیلمیشدیر. عادتاً، آتا- آنالار یئتکینلیک یاشینا چاتان اوغلونا «پاپاغین، آروادین، آتین اماناتی!» - دئیهرک احتیاطلی اولماغی، ناموسونو اوجا توتماغی تاپشیرمیشلار. خالقیمیز قادینا، قیزا یاد الین توخونماسینی، خیانتی تا قدیمدن روسوایچیلیق، بیناموسلوک، لکه کیمی قبول ائتمیش، بو حاللارلا باریشمامیش، «ناموس لکه سی قانلا یویولار!» - اینامیندا اولمودور. شەھەر قەدیم ائل عادتینی «حیدربابا» دا بیرجه میصرع ایله ایفاده ائدیر: "آ میرجعفر غئیرتلیدی، قان سالار" (۲.ص.۱۶).

"بلالی باش" شعرینده محض بو میللی خصوصیتین آیرینتیلارینا واراق یازیر :

هر کیشیه عالی دا اؤز جانی تک هؤر وکلە نیب،

هدیه ده اولماز ائله سین آروادی قارداش قارداش (۲.ص.۳۰).

ناموس، غئیرت مسئله سی نظامی گنجویدن بری بوتون صنعتکارلارین اثرلرینده اؤز بدیعی حلینی محض بئله آیرینتیلارلا تاپمیشدیر .

آذربایجانلی قادین اؤز نؤوبه سینده سئویب- سئچدیگی تورک اوغلو ایله گیردیگی نیکاحا، کبینه موقدس یاناشیر و بو قودسال نیکاح نتیجه سینده دوغولموش کۆرپه لر عایله نین بونؤوره سینا داها دا مؤحکملندیریر. قادین و یا کیشینین خاصیتلری اویشمازسا، آرالاریندا آنلاشیلمازلیقلار اولسا دا، عایله نین شرفینی قوروماق، اؤولادلارینین معناً شیکست، قلبی سینیق بؤیومه مه سی نامینه اوستوندن کئچیلمه سی مومکون اولان نؤقصانلارا، گوناھلارا گۆز یومور، عۆمور بویو نیکاهلارینی، عایله صافلیغینی قورویولار. شەھەر اوبرازلی شکیلده میللی تپیکلیگین، اؤزونه مخصوصوغون بو جهتلرینه دیقتی یؤنلدر:

ایندی بیزیم مارال کیمی اوچ بالامیز واردی، گرک

آتا- آنا ساواشسا دا بونلارا خاطر باریشا (۲.ص.۳۰).

خالقین حیاتیندا، یاشایش طرزینده باش وئرن دیشیکلیکلر میلی شعوردا دا اؤز عکسینی تاپیر. اؤز نؤوبه سینده میلیلیک، میلی خاراكتئر تاریخی کاتئقوریا کیمی تاریخی ترقی، اینکیشاف پروسئسینده موعین دیشیکلیکلره معروض قالیر.

آذربایجان خالقینین تاریخی آذربایجان تورباغینین «گولوستان» صولح موقاویلهسی ایله ایران و روسیا ایمپئرییاسی آراسیندا آراز چایی بویونجا بؤلونمهسی، بوتؤولوکده آذربایجان خالقینا چوخ آغیر ضربه ووردو. اونون سیاسی- ایتیصادی، معنوی دونیاسینا منفی تاثیر گؤستردی. ادبیاتدا عصر یاریمدان آرتیقدير کی، بو مؤوضوع اؤز کؤورک، دردلی ایفادهسینی تاپیر. شهربار دا قلم دوستلاری کیمی آنا یوردونون دوچار اولدوغو معنوی- پسیخولوجی و سوسیال- سیاسی بلالارا و بونلارین یاراتدیغی جیدی پروبلئلره موناسیبتینی بیلدیرمه یی، حاق سسینی اوجالتماغی و طندااشلیق بورجو حساب ائتمیشدیر. ایکیه بؤلونموش آنا تورباغین نیسکیلی ایله شاعیر هئچ جور باریشا بیلمیردی .

سویداشلاریمیزین ایجتیماعی- سیاسی فلاکتلر اوجباتیندان دوغما ائل- اوبادان آیریلیق دردی آیریلیقلارین هئچ بیرینه بنزمیر. او تایللی- بو تایللی آذربایجانیمیزدا قارداش و باجیلارین آیریلیغی، آنانین، آتانیین اؤولادلارینا، دوغمالارین بیر- بیرینه قوووشماق حسرتیندن دوغان آه- فریادی شاعیر شهربارین دا اورگینی دلب کئچیر. خالقین دردینه کدرله نن، سئوینجینه سئوین بؤیوک سؤز اوستاسینین آذربایجانین یارالارینا بدیعی سؤزون قودرتی ایله ملهم قویماق، «اوزاق دوشن ائل- اوباسی ایله هئچ اولماسا آغلاشماق» ایستگی داہم فیکرینی مشغول ائتمیش، روحونا، دوشونجه لرینه، میصراعلارینا هوپموشدور :

بیر اوچایدیم بو چیرپینان یئلین،
باغلاشایدیم داغدان آشان سئلین،
آغلاشایدیم اوزاق دوشن ائلین،
بیر گؤریدیم آیریلیغی کیم سالدی؟

اؤلکه میزده کیم قیریلدی، کیم قالدی؟ (۲.ص.۱۶۵)

آذربایجان خالقینین خاراكتئرک جهتلریندن بیرى تورباغا، وطنه دریندن باغلیلیقدیر. اونا گؤره ده آذربایجانلیلاردا موهاجیرت، خاریجده یاشاماغا مئیل گوجلو اولمامیشدیر. «هاردا گونون خوش کئچیرسه، اورا وطندیر» تصوورو آذربایجان تورکونون میلی پسیخولوجیاسینا یاددیر :

"آذربایجان، منیم تاجیم، تاختیم اوی !

اویانمازمی کور اولاسی باختیم اوی!" (۳۳.ص.۵۴)

کیمی دامارلاردا قانی دوندوران هارایین، آجینین مؤلیفی یورد- یوواسیندان چوخ گنج یاشلاریندا غریب سالینمیش، گؤزلری یاشلی ناکام شاعیریمیز آلماس ایلدیریمین غوربت قهری، غریبلیک

دو یغولارینین میلی پسیخولوگیاسینین دولغون ایفاده سی اولان شعرلریندن بیر پارچا وئرمکله بو مؤوضوعنون اونو نئجه یاندیریب- یاخدیغینا دیقتی چکمک ایسته ییریک :

دینله، سانا آنلاتاییم غوربتی،

قهر اولاسی، چکیلیمه یین نازی وار،

غوربت دئدیکلری ایزسیز بیر آدا،

دؤرد طرفی اوجسوز- بوجاقسیز دنیز،

ساحیللرینده یالنیز، قایالارا چارپان سولارین سسی،

بیر ده غریب مارتیلارین شرقیسی ...

بورادا نه آنا سسی،

نه ده سنین سسین وار،

نه ده او قارا گؤزلو نیشانلیمین نغمه سی،

عشق نه، سئوگی نه،

بیلمز بو داغلار،

بیر غریبین اوزونه

باخیب گولمز بو داغلار! (۲۶.ص.۳۳).

سون نفسینه دک «آیریلیق» آدلی بؤیوک دردی اورگینده داشییان شهریارین دا اوزوجو «وطن حسرتینی» داها دریندن یاشاماسینا دوغما تبریزدن، خوشگینابدان، قوهوم- اقرابادان ۳۳ ایل اوزاق دوشمه سی سبب اولوب. یوردوندان، اوجاغیندان اوزاق دوشدویو زامانلاردا، سلفلرینده اولدوغو کیمی، شهریارین معنوی دونیاسیندا دا گوجلو تبدولات یارانیر. صنعتکار باشا دوشور کی، اینسان یالنیز دوغما یوردوندا، ائل- اوباسینین قوینوندا سعادت، دایمی راحتلیق تاپا بیلر. شهریارین بو مؤوضوعیا حصر اولونموش شعرلرینین اساس لئیت موتیوینی محض «غوربت جنت ده اولسا، اؤلمه یه وطن یاخشی» ایدئیا سی تشکیل ائدیر :

دئییردیم ایتن یاخشی،

جؤووز کیمی بیتن یاخشی .

دونانی دولانمیشام .

هر یئردن وطن یاخشی (۳.ص.۱۴۱).

غوربت عذابی، وطن حسرتی موتیولری شهریار پوئزیاسیندا بعضاً خالق مثللی فورماسیندا ایشله نیر. بایاتیلارلا هماهنگ اولان بئله بئیت و بندلرده غوربت عذابی یاشاماغا محکوم ائدیلمیش غریبلرین روحی سارسینتیلاری دویولور. شاعیره گؤره، غوربت آجیسینی دادانلارین هامیسی همدرد، همفیکردیلر، یاشام بویو آجی چکیر، وطنین شیرین قوخوسو، توستولو- توستوسوز، تمیز-

نامىز، آنجاق غۇس ئىدىلمەز ھاۋاسى اوچون بورونلارنىن اوچو گۆينەيىر. مسكن سالدېقلارى غۇربت دىيارىن ھاۋاسى دا، تورپاغى دا، گولو- چىچكى، داغى- درەسى، مئشەسى، دوزو، دىزى، چايى، حتى او يئرلر نغمەلرى دە غرىبە غرىب- غرىب باخار، ايتىردىگى دوغمالارنىن ايتكىسىندن دوغان غوصە، حوزن چكىلمەز اولار، غرىبىن بئلىنى داھا دا آگر. «ئىل بولبولو» آدىلى شەرىندە اۆز اقره باسى گونئىدن قوزئىه پناھ آپاراق بىر عۇمور غۇربت قهرى، آيرىلىق يوكو چكن ا.حسىنىيە حصر ائىدىگى جاوابىندا شاعىر ھم اۆزونون، ھم قوھومو ناكام شاعىرىن، ھم دە ائىل اىچىندن اىراق دوشن مىنلرلە «وطنلى وطنسىز» لرین دوغولارنى قلمە آلىر :

من دە ایللر اوزاق دوشدوم ائلىمدن،

آتا اۆلدو، فلک ووردو بئلىمدن،

اىندى دوشمز آتا آدى دىلىمدن،

بلى، اوغول! بىزلر ھامى ھمدردىك،

گوللر اكدىك آما تىكانلار دردىك (۲.ص.۱۱۶).

لاكىن شەھىر بىر فىلوسوف كىمى غۇربت حىياتىنى، غرىبلىگى گئنىش معنادا گۆتورور و اىنسان اوچون بونون بىر سىناق مرحلە سى اولدوغونو، عئىنى زاماندا اۆزونو دركىن موعىن پىلەسى، شۆھرت، شرفە چاتماغىن يولو، بلکہ دە «وطن عشقى مکتبىندە جان وئرمە يىن» يوكسك مرحلە سى كىمى قبول ائدىر :

اىگىد غۇربت چكەمەمىشكن آيىلماز،

شۆھرتى دونىانى توتوب يايىلماز،

ائىشىدە، بوخوشدا اسكىك سايىلماز (۳.ص.۵۱).

عمومىتله، آيرىلىق، حسرت مؤوضوعسو شەھىر يارادىجىلىغىندان قىرمىزى خط كىمى كئچىر. شاعىرىن بو مؤوضوعيا دؤنه- دؤنه موراجىعت ائتمەسى مىللتىنن چكدىگى آجىلارى بىلاواسىطه ياشاماسى ايله باغلىدىر. «حىدر بابا باسلام»، «ئىل بولبولو»، «دؤوونمە و سؤوونمە»، «جان، روستم»، «قارداشىم سولئىمان روستمە اىتحاف»، «سولئىمان روستمە»، «آمان آيرىلىق»، «سەندىيە»، «محمد راحىم حىر تلىر نە جاواب»، «شەھىرىن جاوابى»، «م.راحىمە» و ساىر شەرلرىندە او تاىلى- بو تاىلى آذربايجانىن آغرى- آجى ياشانتىلارى تصوير ائدىلمىشىدىر. يازىلمىش قانولارنىن حؤكموندىن، قارلارنىن آمانسىزلىغىندان حىدئتلە نىن آغلار گۆزلو شاعىر غضب و حئىرتىنى اودلو مىصراعلارلا چئویرىر، سانكى «جلاد قەمەسى ايله قارداشى قارداشدا، جىگرى جاندا، باشى بدندن، گۆزو قاشدان آيرىراق» ائلىنى، خالقىنى اودا ياندىرمىش، دونيا بويو فاجىعە ياراتمىش دوشمنلرى نىفرىنلەيىر، اودا- آلووا ياخىلماسىنى دىلەيىر :

قارداش! گۆزوم آخترامادا قوى بىر سنى تاپسىن،

عشقیم تیلسیم داغلاری فرهاد کیمی چاپسین،

دوشمن وار ایسه امجه یینی تندیره یاپسین،

حسرت قالالی بیز سیزه بیر قرن یاریمدیر،

آغلار گۆزومون شاهیدی شعریم، سه تاریخمدیر (۳.ص.۶۲).

شهریار دوغمالارینین، وطنینین او تایدان قالمیش قوزئی پارچاسینین حسرتینی چکدیکجه، قدی کامان تک آگیلیر، «خسته کۆنلوندن یالیز سینیق نغمه لر قوپور»، «غم سازی» نین سیملرینده قهرلی ترانه لر سسله نیر. شیمالی آذربایجانین تانینمیش شاعیرلری - محمد راحیم و سولئیمان روستمه، گۆرکملی نظامیشوناس روستم علییئوه و اؤز قوهومو، ایستعدادلی عالیم، دراماتورق، عروضون گۆزل بیلجیسی و «حسرت» تخلوصو ایله شعرلر یازان میر ابولفضل حسینیه خطاباً قلمه آلدیغی بیر سیرا شعرلرده آیریلیغین ایجتیماعی معناسینین خالقلا رین حیاتیندا کی فاجیعه لی رولونو آچیقلا ییر .

سولئیمان روستمه ایتحافاً یازیلیمیش «آمان آیریلیق» شعرینده شاعیر آیریلیغی دؤزولمز بلا کیمی خارا کتیریزه اندیر :

آرازیم وورسون باش باشدان - داشا،

گۆز یاشی گرک باشلاردان آشا،

نجه یاد اولسون قارداش قارداشا؟

نه دین قانیر، نه ایمان آیریلیق،

آمان آیریلیق، آمان آیریلیق! (۲.ص.۹۹)

واختیله آرا - سیرا گونئی آذربایجاندا علمی اعزامیتده اولان روستم علییئو فورصتدن ایستیفاده ائده رک شهریارین گۆروشونه گئدردی. و بو زامان شهریار غم - غوصه نی اونودار، روستم علییئوله گۆروشونو خالقین گئدیش - گلشینه یول آچاراق اومید کۆرپوسونه بنزه دردی :

تیلسیم چای دره لرده نه قوچاق سالمیش ایدین،

بیر اومید کۆرپوسودو کی، یول سالا کاروان، روستم

دئینه دومورول بورجونو دوشمن بیخا بیلمز،

قارداش نه قدر یادلاشا، یاددان چیخا بیلمز (۲.ص.۸۲).

شهریار آرایا آیریلیق سدی چکنلری اؤز شعرینده لعنتله ییر، دامغالا ییر. وطنپرور شاعیر منفور قووه لری - بشر، تورپاق آلوترچیلرینی «وطن اویناشلاری»، دوشمن، «کوفر اهلی»، «شئیطان اصلی»، «اجینه»، «قورد»، «دیو» و سایر آدلاندیراراق دوشونجه لرینی بدیعی واسیطه لرله اوخوجولارینا چاتدیریردی :

آنا اویناشینی غئیرت گۆزو گۆرسه کور اولور،
من نه گۆزله گۆره بیللم وطن اویناشلارینی (۲.ص.۸۶).
بونا باخما یارق، شھریار بعضاً آیریلیغین سببکاری کیمی آرازی قیناییردی :
آراز دئییر: اولدوز کیمی آخارام،
گۆز آلتیلا ساغا- سولا باخارام،
قهرله نیب ایلدیریم تک چاخارام،
کسمه لیم یکی قارداش آراسین،
آغلادارام باغلامادان یاراسین (۲.ص.۱۰۸).
شاعیر، قوزئیلی قلم دوستو م.راحیمة یازدیغی جاواب شعرینده ده آرازین مؤوقعیینی طبیعی-
جوغرافی بیر اوبئکت کیمی آچیقلا ییر و اونو اؤزونه همدرد ساییر :
او تایدادیر شکی، شیروان، قاراباغ،
بو تایددا دا میشگین، اهر، قاراداغ،
بیر- بیرلرین آرازدان آلمیش سوراق،
آراز بیزی آبیرومادان داغلا ییب،
سون اؤزو ده گئجه- گوندوز آغلا ییب (۲.ص.۱۰۸).
"ناز ائيله میسن" غزلینده ایسه شاعیر آغلار گۆزونو محض آراز چایی ایله موقایسه ائدیر و "منیم
آغلار گۆزومو اورادا آراز ائیلیمسن،" - دئییر (۳.ص.۸۹).
یاخود «سهنیدییه» ده گۆروشه جان آتان اینسانلارین آرازا - سرحدّه اوزلشدیکلری سرت دؤولت
قانونلارینین آمانسزلیغی قارشیسیندا کئچیردیکلری پسیخولوژی حالی بئله قلمه آلیر :
قاچدیق اوزلشدیک آرازا، یئنه گۆزلر بولاق اولدو،
یئنه غمغر قالات اولدو. (۳.ص.۵۹).
شاعیر آیریلیق مؤوضوعسونا حصر اولونموش شعرلرینده وطنین بؤلونمه سینه، مادّی و معنوی
ثروتلرینین تالانیب آپاریلماسینا، خالقین حوقوقلارینین آیاقلار آلتیندا تاپدالانماسینا سئیرچی
مؤوقئعدن باخا بیلمیر و اعتیراض سسینی اوجالداراق دئییردی :
ظولمه قارشى قیلینج سؤزوم کسکین،
قهرمانلار کیمی جیهاد ائدرم (۳.ص.۸۱).
شھریار ایستر آذربایجان، ایسترسه ده فارس دیللی یارادیجیلیغیندا اؤزونه خاص اوسلوبدا
ایستیدادی، ساتقین دؤولت خادیملرینی ایفشا ائدیردی. «شھریار... کونکرئت اولاراق شاهى و
اونون تهراندان ایالتره گؤندردیگی قبا، نادان، سویغونچو جانیشینلری ایتیهام ائدیر. او، شاهین
جانیشینلرینی جسارتله «خالقین جانینا و مالینا تجاوووز ائدن بدبختلیک جانیشینلری» آدلاندیریر،

ظولمكارلىغىنا، جىنايتكارلىغىنا گۆرە «ظولمكار» آدى ايله تقدیم ائتدیگی شاهی تقصیرلندیریر (۸۵.ص.۶۲). چونکی شاعیر زمانه سینده خیانتین، نامردلیگین حؤکم سوردویونو گۆروردو. موستبیدلرین آغالیق ائتدیگی دونیادا مردلییه، هونره یئر قالماماسی قلم صاحبینی دریندن هیجانلاندیریردی .

ستارخان، باغیرخان، خیابانی کیمی دؤنمز ایراده صاحبیلرینین، «مردە شیرین، نامردە چوخ آجی، مظلوملارین حاقی اوسته اسن، ظالیملاری قیلینج تک کسن» آتاسینی، قوهوملارینی خاطرلاییر، اونلارین واختسیز اؤلومونه تأسوفله نیردی. آتاسینی خاطرلایارکن ایسه شاعیر بازیردی :

منیم آتام سوفره لی بیر کیشیدی،

ائل الیندن توتماق اونون ایشیدی،

گۆزلرین آخیرا قالمیشیدی،

اوندان سونرا دؤنرگه لر دؤندولر،

محببتین چیراقلاری سؤندولر (۳.ص.۲۲).

شاعیرین محبتله یاراتدیگی بدیعی پورتئتلرده بیز جومردلیک، یوخسوللارا ال توتماق، حاقینی مودافیعه یه قالماق، غئیرت، ناموس، سۆزو بوتؤولوک، قورخمازلیق، نجییلیک، مغرورلوق و سایر کیمی میللی - معنوی خصوصیتلرین تقدیر ائدیلدیگینین شاهیدی اولوروق :

مجدالسادات گولردی باغلار کیمی،

گورولداردی بولودلو داغلار کیمی،

سۆز آغزیندا اریردی یاغلار کیمی،

یاشلی گۆزلر چیراق تکین یاناردی،

آلنی آچیق، یاخشی، درین قاناردی .

آ میرقافار سیدلرین تاجییدی،

شاهلار شیکار ائتمه سی قیقاجییدی،

مردە شیرین، نامردە چوخ آجییدی،

مظلوملارین حاقی اوسته اسردی،

ظالیملاری قیلینج تکین کسردی (۲.ص.۱۶۲).

و یاخود «ائل بولبولو» شعرینده حؤرمتلی ائل آغساقالی، احسینین آتاسینی بئله خاراکتئریزه ائدیردی :

سنین آتان بیر شوخ، ظریف کیشیدی،

خلقی آییق سالماق اونون ایشیدی،

شوخلوقلاری آغیزلار کیشمیشیدی،

هامی اونو حسرتیلن یاد ائدیر،

عزیزله ییب رحمتیلن یاد ائدیر (۲.ص.۱۱۴).

ک.محمدووا شهریارین پوئزییادا بؤیوک محبتله ایکینجی حیات وئردیگی پروتوتیپلر حاقیندا یازیر: «شاعیر میرعبدولو، میرصالحی، میرعزیزی، میرمحمدی، میرمصطفانی، میرزه تاغینی، میرحئیدری، میریحیانی، سید حسینی، میرجعفری دؤنه- دؤنه آلقیشلاییر، اونلارین معنوی کئیفیتلرینی اوخوجوسونا چاتیرماقلا دئمک ایسته ییر کی، بو کیشیلر، عملی صالح، دیندار آدمالار تکجه اؤزلرینی گودموردولر، اونلار خالقالا بیرلیکده آغلا ییر، گولوردولر (۱۱۰.ص.۵).

شهریار پوئزییاسی رئالیزمین موهوم خصوصیتلریندن بیرى ده خالقی تمثیل ائدن ایجتیماعی زومرلرین دگرلندیرلمه سیدیر. واختیله آذربایجان سووئت ادبیاتیندا آپاریجی سیموول اولان، خالقی بیه، خانا و یوخسول کندلییه، پرولئتاریاتا بؤلوب بیرنجیلره هر جور قارا یاخماق، ایکینجیلردن موئبت قهرمان دوزلمک تئندئسنسیاسی شهریار یارادیجیلیغینا تامامیله یاددیر. شهریار پوئزییاسیندا قباحیتین ده، فضیلتین ده فردی پسیخولوژی خصوصیت کیمی هر بیر سیلکین نوماینده سینه خاص اولان گئرچکلیگینه اینام واردیر. «ائل بولبولو» شعرینده اوخویوروق :

سیز قدیمدن آدلی- سانلی خانلارسیز،

هر بیری مین جانا دگن جانلارسیز،

سیری- حیاتی اوخویوب آنلارسیز... (۲.ص.۱۱۴).

بو اوچ میصراعدا شاعیرین نجیب، وطنپرور بیلر، خانلار، اصیلزاده لر حاقیندا تصوور و دوشونجه لری اؤز پارلاق عکسینی تاپمیشدیر. «هارا قاجسین اینسان؟» اثرینده ده یئنه خانا، بیه همین موناسیتین شاهیدی اولوروق :

او، بی- خان یازیقلا نه اینسانمیشلار،

عبث آغلا ییردیق او بی- خان الیندن (۳.ص.۲۰).

ماراقلیدیر کی، شیمالی آذربایجان ادبیاتیندا ایفراط سوسیولوژی روحون طوغیان ائتدیگی بیر واختدا بیر سیرا یازیچیلار (ی.شیخلی، س.رحیموو، ای.افندیئو، ف.کریمزاده و سایر) بو منفی وئرسییادان آز، یا چوخ درجه ده کنارا چیخدیلار و حیاتی گئرچکلیکلی قلمه آلاق بعضی میلی خصوصیتلره مالیک اوبرازلار، بدیعی خاراکتئرلر یاراتدیلار. س.رحیمووون سولطان بیی، خوسروو بیی، گرای بیی، ای.شیخلینین جاهاندار آغاسی، ای.افندیئوین بؤیوک بیی، ص.وورغونون گرای بیی و ف.کریمزاده نین کرلایی ایسماعیل خانی ناموسلو، آلی آچیق، مرد یاشاییر، یئری گلنده ائللین هاواداری، کؤمه بی اولوردولار. همین صنعتکارلارین اثرلرینده بی، آغا، خان اوبرازلاری هرطرفلی، بوتون معنوی کومپوننتلری ایله ایشلنمیش، قهرمانلار موحیطله وحدتده قلمه آلینمیشدیر. فیلسوف آ.افندیئو ای.شیخلینین یاراتدیغی جاهاندار آغا صورتینی بئله قییمتلندیریر:

«جاهاندار آغانی تنقید ائتمک اولار و لازیمدیر. لاکین هنج کس اونو جیلین، بالاجا، ایکی اوزلو، قورخاق، باشقالاری ایله عئینیه شن، فردی خصوصیتلردن محروم سایا بیلیمز. جاهاندار آغا قورو، ائحتیراسسیز، نامرد، زاوللی آدام دئییل. او، حیاتدا تیسباغا آددیملاری ایله دئییل، گئیش کیشی آددیملاری ایله یئرئیر» (۶۴.ص.۵۵). شهریارین حیاتدان سئچیب ادبیاتا گتیردیگی بی و خانلار دا «محض گئیش کیشی آددیملاری ایله یئرین» جومرد شخصیتلردیر. لاکین آمریکانین مصلحتی ایله محمد ریضا شاهین حیاتا کئچیردیگی «آغ اینقیلاب» دؤورونده بایاندیر خانلارین، قازان خانلارین لایقلی واریلری ده دربهدر، پرن- پرن سالدیلار. ملیکنیاز کیمی غئیرتلی، ائل تعصوبو چکن، گئیش دونیا گؤروشلو اوغوللار دوغما مملکتلریندن باش گؤتوروب گئتمهلی اولدولار. شاعیر بو حادیثه لرین ووردوغو معنوی ضربه، خالقین تأسوف قاریشیق کدرینی بئله ایفاده آندیر :

بی- خان اولمازسا، دئیردیک، اولاجاق کندیمیز آباد،

او خراب کت ده و لاکین ائله بی- خان ایله گئندی (۳.ص.۲۰۰).

و یا: ملیکنیاز ایتکین گندیب، یوخ اولوب،

میر آسلان خان سکتته ایله ییخیلیب،

هره قاجیب بیر درهده سیخیلیب (۱۱۵.ص.۲۳).

هنج شوبههسیز، خالقین خاراكتئری، مدنیتی، معیشتی اوچون تپیک اولان خصوصیتلرین بوتؤولوکده بدیعی تجسسومونو وئرن شهریار خالقین اؤزونه خاص عادت- عنعنه لرینه پارلاق ایشیق سالاراق آذربایجان میلی کولوریتینی یاراتماغا موقوف اولور .

"دوستونو منه گؤستر، دئییم سن نجه آدامسان"، «هر شئین ترهسی، دوستون کؤهنهسی»، «دوست یولوندا بوران اولار، قار اولار» و سایر دئیملرینی یاراتمیش خالقیمیز دوستا، یولداشا صداقتی، اولفتی، محبتی ایله سئچلمیشدیر. آشاغیداکی بئیتدن ده گؤروندویو کیمی، دوشمنله ده کئچینمه یین، دینج یاناشی یاشاماغین بشریتین گلهجگی اوچون ضروری اولدوغونو وورغولایان شهریار بو جهتلی یوکسک دیرلندیریر .

دوستلا موروت ائتمهلی، دوشمن ایله کئچینمهلی،

قایدایا بودور، حئیف دئییل بشر یولون آزیب، چاشا؟ (۲.ص.۳۰)

شاعیر اؤزو ده حیاتدا چوخلو دوست قازانمیش و اونلاری حیاتینین ان قییمتلی ثروتی حساب ائتمیشدیر. دنیزده میرواریلرین- اینجیلرین ان ایریسی آدلاندیردیگی مرحوم دوستو شاعیر محمدعلی محزون حاقیندا یازدیگی مرثیه سینده ده او، اینسان اوچون ان عزیز وارلیغین دوست اولدوغونو و دوستلوقون عوض ائدیلمزلیغینی وورغولاییر :

محزون بیر اوووج تورپاق ایدی دوست آیاغیندا،

فرق ئايىلە مەيبىب بو اۆلوسو، يا دىرىسىيدى. (۲.ص.۱۳۴)

يعنى، اصل دوست ساغلىغىندا اولدوغو كىمى، دونياسىنى دگىشىدن سونرا دا دوستونون آدىنى، خاطرەسىنى اوجا توتمايدىر. مىللى موحىطىمىزدەكى بۇيويە، ئىلىن كىشىسىنە حۇرمەت، آغساققالا، آغىرچەيە احترام كىمى عادتلر دە شەھىر يارادىجىلىغىندا اۆز عكسىنى تاپمىشىدیر . خالقىمىزىن حياتىندان بحث ائدن بىر چوخ اثرلردن دە گۇرۇندىو كىمى، آذربايجان توركونون ائويندە همىشە بۇيويون، آغساققالىن سۇزو قانون اولموش، سوفره نىن ان مۇعتبر يىرى اونون اوچون آيرىلمىشىدیر. آغساققال، آغىرچك كندىن يول گۇسترنى كىمى عزيز توتولموش، ئىلىن باشچىسى سايلىمىش، يىغىنچاق و مجلسلىرى ايداره ائتمىشىدیر. شەھىر بو قىبل اينسانلاردان اولان آتا- آناسىنا، سعید فخرىيە، حسن تقويمىه، ننه قىزا (عمىسى قىزى) ايتحافاً يازدىغى اثرلردە بو خصوصىتلرە توخونور: "بىزى باشسىز قويوب گىتدىن، دئىيرلر يارو يولداشلار،" - كىمى... (۲.ص.۱۳۶)

ننه قىز عمى قىزىنى نسىل كاروانىنا، سىدلر سولاله سىنە دان اولدوزو، يول گۇسترن حساب ائدن شاعىر، بو آغىرچك قادينىن اۆز سوي كۆكونە منسوب گىندا شىيىجىلارى اوچون نە درجه عزيز، اؤنملى اولدوغونا دىقتى جلب ائدىر :

او بىزىم كاروانا دان اولدوزو حۇكمونده ايمىش،

او دا باتدى كى، دايانما، داها كاروان كۇشودو. (۲.ص.۱۶۱)

آذربايجان عايىلە لرىندن هر بىرىندە آتا- آنانىن، ننه و بابانىن اۆز يىرى، اۆز رولو اولموشدور. آتا، آنا، بابا و ننه لرىمىزدە عايىلە يە باغلىلىق، اؤولادا محبت، غنىر تلى اوغوللا اؤيۇنمك، ناموسلو قىزلا قورره لنمك دويغولارى چوخ گوجلودور. ننه- نوه محبتى ايسه تصويره گلمزدىر. ادبىياتشوناسلىقدا و بدىعى ادبىياتدا تئز- تئز موراجىعت اولونان، آچىقلانان مۇوضوعلارداندىر. «دۇؤلتدە دوه، اؤولاددا نوه» كلامىنى مودرىكلرىمىز تصادوفى ياراتمايىب. شەھىر يارىن سئويملى خانىم (خان) ننه سىنە حصر ائتىدىكى شەرىندە بىز ننه ايله نوه آراسىندا اولان اولوى محبتىن شاهىدى اولوروق. عايىلە دە ننه او قدر سئويلىب كى، شاعىر بو عزيز اينسانىن اؤلومونو فاجىعه كىمى قارشىلايىب و عۇمرونون سونونادك اونودا بىلمەيىب، ننه سىننىن حسرتى ايله گۇز ياشى آخىدىب. «خان ننه» شەرىندن آيدىن اولور كى، آتاسى دا اۆز آناسىنى سونسوز اؤولاد محبتى ايله سئويىب. بالاجا شەھىر هر دفعه ننه سىنە مکتوب يازىب بىلدىرنده كى، قورآنى دا اوخويوب باشا چىخىشام، سفردن تئز گل و منە هدىه دە آل (ياخىنلارى شەھىر يارا منفى تاثير ائده جه يىنى، اور گىننىن قىربىلاجاغىنى دوشوندويوندىن ننه سىننىن اؤلومونو اوندان گىزلىتمىش، «سفره گىدىب، سن قورآنى اوخويوب باشا چىخىنجا گلەجك» - دئمشىلر) آتاسىننىن گۇزلىرى دولور، قهرلە نىرمىش :

او خوب قرآنی چیدیم
کی، یازیم سنه: گل ایندی،
داها چیخمیشام قورآنی،
منه سووقات آل گلنده .
آما هر کاغیذ یازاندا

آغامین گوزو دولاردی. (۳.ص.۱۶۸)

شرحه احتیاج یوخدور. نوه اوچون نهنین، اوغول اوچون ایسه آنانین بوش قالمیش یثرینی هئج نه ایله دودورماق، عوض ائتمک مومکون دئییل :

خان ننه، جانیم، نولئیدی،
سنی بیر ده من تاپایدیم .
او آیقلار اوسته، بیر ده

دؤشه نیب بیر آغلا یایدیم. (۳.ص.۱۶۹)

شهریار میلی کولوریتین، آذربایجان میلی خاراکتئرینین، بونلارلا سیخ باغلی اولان خالق حیاتینین بدیعی ادبیاتدا داها اطرافلی، داها گوجلو اینعیکاسینا نایل اولماق اوچون میلی تفروعاتا دریندن واریر، ان اینجه دئتالاری بئله نظردن قاچیرمیر. خالقین قوناق پرورلیکله باغلی عادت- عنعنه لرینی ده اثرلرینده عکس ائتدیرمه سی بو قیلدندیر .

قدیمدن گونوموزه دک عاده ته گوره، قوناق ائو صاحیبینین امانتی، عزیز آدامیدیر. عایله ده تانینیب- تانینماماسیندان آسیلی اولمایاراق ائو صاحیبی اونون تعصوبونو چکر، آدینا لذتلی خورکلر حاضرلانا، هر زمان آیریجا اوتاق، تمیز، ایستی و سلیقه لی یاتاجاق قوناغین ایختیارینا وئرلردی. آذربایجانین خالق یازیچیسی، عادت- عنعنه لریمیزین گوزل بیلجیسی س. رحیموو بو حاقدا یازیر: «قوناق دئییلن کس هر بیر ناموسلو، غئیرتلی ائوین عزیزیدیر، عایله ده اوندان حورمتلیسی یوخدور» (۸۷.ص.۵۸۱). اوستاد شهریار دا «یار قاصیدی»، «عمی اوغلو میر ابولفضل»، «سرعیلی شاعیر»، «کرج خاطیره سی» و یا «ننه قیز عمی قیزین اوغلو علی آغایا بیر یادگارلیق» ادلی اثرلرینده قدیم عادتیمیزین اوریزیناللیغینا، قوناق پرستلیکده میلی آذربایجان چالارینین قاباریقلیغینا دیقتی جلب ائدیر .

شاعیر اؤز کندینین تیمثالیندا گؤستریر کی، خوشگیناب سیدلرینین بیر گونو ده قوناقسیز کئچمیر. بورادا هر کسین سوفره سی قوناغین اوزونه آچیقدير، هئج بیر آگری- اسکیگی قوناغا سئزدیرمه یین ائو صاحیبلری قاپیسینی آچان هر کسی آلاسه قوناغی حساب ائدر، باجاردیقجا اؤز حورمت و دیقتینی گؤسترر. آتاسینین دا بو نجیب خصوصیتی داشیدییینی «حیدربابا» داکی بیر بئیتده مهارتله ایفاده ائتمیشدیر :

منىم آتام سوڧرەلى بىر كىشىدى،

ائل اليندن توتماق اونون ايشىيدى (۱۸.ص.۳)

شەھرىيار، لومىدزىنن دە دىدىگى كىمى، ائلدە، اوبادا ھەر ائو صاحىينىن - «اۋزۇنە مخصوص طرزەدە، اۋزۇنە غەنە و وردىشلىرىنە، مىللى مەراسىملەرنە اويغون بوروزە وئردىگى» (۹۴.ص.۷۵) بو نجىب كئىفەتە اۋيونور :

خوشگىناب سىدىنن عۇمرو قوناقسىز كئچمەز،

قوناقىن بوردا گرگ قارنى يئمكىن دلىنە (۲.ص.۸۴).

"يار قاسىدى" شەرىنە شاعىرىن قوناقى دونىانى ترك ائتمىش مرحوم عۇمور - گون يولداشىنن روحو، خىالىدىر :

سن يارىمىن قاصىدىسن،

اگلش سەنە چاى دئمىشم (۲.ص.۸۴).

البتە، دونىانن بوتون خالقلارى قوناقپورودىر. لاکىن بو كئىفەت، عادت موختلىف خالقلاردا بىر - بىرىنن فرقى شكىلدە تظاھور ائدىر. بو باخىمدان قوناقپەرستلىكدە آذربايجان چالارى اۋزۇنە مخصوص قاينارلىغى ایلە سئچىلىر، مىللى روحو دوپولور و شەھرىيار خالقمىزىن بو نجىب عادتىنى داىمى ياشاتماغىن ضرورلىگىنى اوخوجويا آشىلاماق اوچون بىر نئچە اثرىندە ھەمىن مسئلەبە قايتىمىشدىر .

شەھرىيار خالقىن بايراملارنى وصف ائتىدىگى كىمى، ياس مەراسىملەرىنن دە بحث ائتمە يى وئندا شلىق بورجو سايمىشدىر. دونىانن بىر اوزو حىات، نشە، سئوئىچ و شادلىق، او بىرى اوزو اۋلوم، ياس، ماتمدىر. بو گئچكلىكلەرنن ھەر بىرىنە عابىد عادت - غەنە، مەراسىم قايدالارى، مجلسلىرى واردىر. ياخىن آداملار دونىاسىنى دىيشرکن جنازە اوزرىندە آغى دئمك قدىم دؤورلردن برى خالق آراسىندا يايلىمىشدىر. اولولارىمىز دئمىشدىر كى، «تويون ياراشىغى اويناماق، ياسىن ياراشىغى آغلاماق» دىر. ملاحئلى سسلە آغى دئمك و دوزوب - قوشماق باجارىغىنا مالىك اولان آغىچىلار ماتم نغمەلرىنى كدرلى و حوزنلو موسىقىننن موشابىعتى ایلە اوخويور، ياسداكى دىگر قادىنلار دا اونلارن سسىنە سس وئرىلر. «آغىلار» اۋلن آدامىن خاراكتىرىنە گۆرە دوزەلىر. رايونلارن چوخوندا آروادلار اۋلو اوزرىندە شاخشى تىپب دىزلرىنە وورور و مرثىە دئىرىلر» (۲۲.ص.۲۷۳). آذربايجان ائنىسكلوپئدىياسىننن آلتى جىلدىندە مرثىە لر و مرثىە ژانىرى بارەدە بئلە معلومات وئرىلر: «مرثىە لر، اساساً قصىدە و مئئوى، بعضاً ايسە غزل شكىلىندە اولور. اوللر مشهور شىخصلرىن، دؤولت خادىملرىنن، علم و صنعت آداملارىننن اۋلومو موناسىبەتە يازىلان مرثىە لر سونرالار اىراندان و آذربايجاندا دىنى سچىبە آلمىشدىر. آذربايجان ادبىياتىندا دخىل، راجى، قومرى و

باشقالارنىن مرثىھ لرى مشھوردور. " آذرى توركجھسىندھ يازدىغى اثرلر اىچھ رىسىندھ دھ مرثىھ و نۆۋھلر خوصوصى يئر توتور .

شاعىر دوغمالارنىن، دوستلارنىن اىتكىسىنھ، بىر سىرا سىياسى حادىئھ لره، بۇيوك دىقت و احتىراملا ياد ائدىلن موقدس اىماملارا، كرىلا شھىدلرىنھ مرثىھ و نۆۋھھ حصر ائتمىش، رھوندا يارانان تلامولرى، درىن كدر و غمىنى اىفادھ ائتمىشدىر .

اىران ادبىاتشوناسى على عسگر شھردوست شھرىارىن توركجھ يارادىجىلىغىندا مرثىھ ژانىنى دۇرد خوصوصا سجيىھ لندىرىر. «بىرىنجى بۇلوم معصوم اىماملارا، دىن رھبرلرىنھ و كرىلا فاجىعھ سىنھ حصر اولونموش مرثىھ لر: اىكىنجى، سىياسى مرثىھ لر؛ اوچونجو، دوست، تانىش، قوھوم- اقره با و موھاصىرلرىنن وفاتلارى موناسىتى اىلھ يازىلمىش مرثىھ لر؛ دۇردونجو، عومومى حىاتدا باش وئرن كدرلى و محزون (غم- غوصھ لى) حادىئھ لره حصر اولونموش مرثىھ لر» (ص.۱۱۰.۵).

شھرىار «درد البىدن داغا چىخان» سلفى اولو فوضولى كىمى غم، مؤحت دولو عۇمور ياشامىشدىر. ھلھ ساغلىغىندا اىكن اۇز مرثىھ سىنى دھ يازمىشدىر. «قاراگون»، «كۇنلو سىنىق» شاعىر «كۇنول سازى» ندا ائلھ جھ سىنىق نغمهلر قوشور، سوردويو عۇمرھ «آخ- وى» دئىر، خوش گونلرىن يالنىز اوشاقلىقدا نصىبى اولدوغونو و اونون دا قوش تك اوچوب، يئل كىمى اسىب گئىدىگىنى، سونراكى عۇمرونون اىسھ داغلار قدر آغىر حوزن و كدر اىچىندھ كئچدىگىنى نزمھ چكىردى :

بىر اوشاقلىقدا خوش اولدوم، او دا يئر- گۇى قاچاراق،

قوش كىمى داغلار اوچوب، يئل كىمى باغلار كئچدىم،

سونرا بىردن قاتار آلتىندا قالىب، اوستومدن

دئىھ بىلمن نھ قدر سئل كىمى داغلار كئچدى،

اورگىمدن خبر آسان، نئجھ كئچدى عۇمروم،

گۇز ياشىملا يازاجاق، من گونوم آغلار كئچدى (ص.۱۵۸.۲).

بىلدىگىمىز كىمى، شھرىار ياشام بويونجا اورگىندھ بۇيوك آلاھ سئوگىسى، اىلاھى عشق گزىرمىش، اولو تانىرىن بويوردوغو يول اىلھ گئتمىش، اىمان صاحىبى، اصل موسلمان اولموشدور. بونا گۇرھ دھ اىنانجىندا اۇزونھ مؤحكىم يئر توتموش اىسلام دىنى و بو دىنىن مورىدلرى، اىسلام دىنى اىصلاحاتلارى (بئھىشت، ذى الحجھ، محرم، عزرايىل، شئىطان)، خالق آراسىندا نىسبتاً اىمكانى اولانلارنىن موقدس كرىلا سفرىنھ گئتمھسى، شئىخ الاىسلامىن گۇزل و بىر آز نىسكىللى، اوركلرھ يول تاپان جاذىبھ لى سسلھ آدان چكھھسى، خالقىن دىنى گۇروشلىرى- ياس مراسىمى و بو مراسىمىن بىر حىصھ سى اولان شاخسى- واخسى دئىلمھسى و ساىر حاقىندا شاعىر اورك سۇزلىنى داھا چوخ خالقىنن، ائل- اوباسىنن دوشوندويو كىمى دئمھىھ چالىشمىشدىر. او، سوسوز كرىلا دوزوندھ اىسلام فدائىلرىنن آلاھ، دىن، عقىدھ يولوندا قانلارنىن تۇكولدويو، موقدس

و عالی شەھیدلىك زېرۋەسىنە يۈكسەلدىگى او قانلى ھادىئە لره فارس و تورک دىللەرىندە مرثیە لر ھىصر ائتمىشىدیر. شەھرىارشوناسلارین قناعتینە گۆرە، شاعیر ایلک نۆۋحە- تىمىننى آذربایجان خالقىنین ایللردن برى یاس مجلسلریندە، دىنى مراسىملردە یاد ائتدیگى مشهور مرثیە شاعیرى مشەدى علی عسگر دىلریشین :

ھسىنە یئەرلر آغلار، گۆیلر آغلار،
بطلو مورئى، پئیغمبر آغلار .

-بئىتى ایلە باشلايان مرثیە سىنە یازمىشىدیر. شاعیر «تضمین» باشلىقلى ھمىن مرثیە شەرىندە دىلریشین بئىتىنى تلمیح وئرمیش و بۆیۈک سلفىنین اوسلوبونو، وزن و قافیەسىنى اولدوغو کىمى ساخلامىشىدیر :

ھسىنین نۆۋحەسىن دىلریش یازاندا،
موسلمان سەلدیر، کافر آغلار .

کور اولموش گۆزلرین قان توتدو شىمرین (شومور ائ.ف.ش)
كى، گۆرسون اۆز الیندە خنجر آغلار (۱۷۳.ص.۳)

یاخود دا

باشیندا دا کاکىلى - اکبر ھاواسى،
یئر آغلار، سونبول آغلار، عنبر آغلار
یازاندا عالی- طاھا نۆۋحەسىن من،

قلم گۆردوم سىزىلدىر، دفتر آغلار (۱۷۳.ص.۳).

شەھرىار گۆستىر كى، یئرى- گۆبو تىترەدن بو موصىبەتە دوشمن قوشون لشكرى، کافىرلر، قىيامت، مشحر، مسجید، مینبر، یئلر، سونبولر، چىچکلر، نۆۋحەنى یازارکن الیندە كى قلم، دفتر، ھتى بو قتلى تۆرەدن کافىرین - شومورون الیندە كى خنجر دە آغلايیر، لاکىن شىمرین گۆزونو قان توتدوغوندا کور اولموشدور و بوتون بو فاجیە لره یئر اوزونون، آسىمانىن گۆز یاشى تۆکەرک آغلادیغىنى گۆرمور. شاعیر پوئتىک بو یالارلا ایناندیرىجى، رئال جىزگیلرلە نظمە چکدیگى کرىلا فاجیە سىنە و آلاھە یولوندا شەھید اولموش مؤمىنلرە «رحمتى ھتمى رسول»، «ھىلال محرم» کىمى دىنى مرثیە لرىنى دە یازمىشىدیر .

وطنداش شاعیر ایران ایسلام اینقىلابىنین و سگىز ایل ھر اىكى خالقىن باشىنا اودلار، فلاکتلر الە مىش ایران- عىراق موھارىبە سىنین شەھىدلرینە یانىقلى، یاسلى- یارالى مىصراعلار، عاغىلار دئمىشىدیر. «آنالار اوخشاماسى» مرثیە سى بوتون آذربایجان خالقىنین، بوتون آذربایجان آنالارىنین تاریخ بو یو ائل، تورپاق، وطن، ناموس، غئىرت یولوندا جانلارینى قوربان وئرمیش ار اوغوللارینا، پاکلىغا، عولوت، ابدیتە قووشموش شەھید بالالارینا تۆکولن گۆز یاشلاریدیر، نالەدیر، فریاددیر :

شہیدلرین شہادتى اولدو ایسلام پیروولوغو،
آنالارین گۆز یاشلاری، آتالارین دیلسوزلوغو،
بايراملارین بايراملیغی، نووروزلارین نووروزلوغو،
شوجاعتیر کی، مات قالیب شئیطان دا بو شوجاعته،
شہید بالام، بايرام سنین، گۆروش قالسین قیامتہ (۳.ص.۱۹۰).

شہریار بو میصراعلارلا بؤیوک، بشری مطلبلره توخونور. قورقود دده نین «تورباغی قورویا بیلیمیرسنسه اکیب- بئجرمه یین، اکیب- بئجرمیہ جکسنسه قوروماغینا دیمز»، - نصیحتینی اونوتمايان شہریار آتا یوردو اوغروندا گۆز قیریمادان جانینی وئرن شہیدلری گۆردوکده بو دئییمه ده قلباً حاق وئردی: «تورباق، اگر اوغروندا اؤلن وارسا، وطندیر». آنا تورباق، وطن یولوندا شیرین جانینی قوربان وئرن شہیدلری «جنت قوشو»، شہیدلیگی «ابدی سعادت»، «آلاھا، تانرینین اوجا درگاھینا قوووشما»، شوجاعت و عزت و شرف ساناراق اونلارا حصر ائتدیگی مرثیه لرینه ووقار، عظمت، غورور چالارلاری هوپدوردو :

شہادت بیر سعادت کی، هر کس اونا چاتا بیلمز،
آلاھ ایله آلین- ساتین: هر کس آلیب ساتا بیلمز،
اینسان، گرک اؤزون آتسین، هر کس اؤزون آتا بیلمز،
تکجه شہیدلر دیر چاتان بونجا بؤیوک سعادتہ،
شہید بالام، بايرام سنین، گۆروش قالسین قیامتہ (۳.ص.۱۹۰)

شہیدلیگین معنوی زیروه اولدوغو فیکرینی «باجیم اوغلو بهروزون باياتیلاری» ندا گنج ایکن شہیدلر جرگه سینه قوشولان بهروزا دا شامیل ائدیر :

سعادت سعیدلره

لعت ده یئزیدلره،

بهروز دا شہید اولدو

قوشولدو شہیدلره (۳.ص.۱۴۷).

عایيله قورماغا، توی ائتمه یه حاضرلانمیش گنجین هر هانسی سبب اوزوندن دونیاسینی دگیشمه سی، توی خونچالارینین صاندیقدا باغلی قالماسی، گلینلیک گرده یینین آچیلماماسی و عومومیتله، طنطنه لی توپلارین سون آندا یاسا دؤنمه سینی خالق همیشه بؤیوک فاجیعه، درد کیمی قبول ائتمیشدیر. عادتاً، قادینلار بئله واختلاردا گنجین نشی اوزرینده توک اورپه دیجی آغیلار، مرثیه لر دئمیش، یاناقلارینی دیرناقلاری ایله قانا بویامیشلار .

شاعیر ائلین فاجیعه لرینی شخصاً یاشاییر و حیاتیندان کئچن ایگیدلرین شهیدلیگینی آلقیشلا ییر، اونلارین روحاً آلاها قوووشماسینا موبارک! - دئییر و بونو گۆزه گۆرونمز تانرینین یانیندا رمزی، ایلاهی توی سانیر، یئرده ایسه یاس، ماتم کیمی قبول ائدیر :

آنا، اوغلون شهید اولدو، موبارک !

شهادتله سعید اولدو، موبارک !

اومید جنتی تاپدین دا سننن

جهنم نا اومید اولدو، موبارک !

"بئله توی کیم گۆروب دونیاده، قاسیم،

تویو یاسه دؤنن شاهزاده قاسیم" (۳.ص.۱۷۵).

مینرله موسلمانین عقیده، دین یولوندا شهید اولدوغو قانلی گونلردن عصرلر کئچمه سینه باخمایاراق، آذربایجان خالقو هر ایل محرم آییندا بو تاریخی ورقله ییر، شهیدلری یاد ائدیر، مسجیدلرده روحونا دوعالار اوخویور، جومعه نامازینا دورور، احسانلار وئریر، بؤیوک دینی مراسیملر کئچیریر .

شهریار اثرلرینده همین دینی مراسیملرین، محرملیک، عاشورا و یا قتل گونونون کئچیریلدیگیندن، خالقین اؤز شهیدلرینه احتیرامیندا بحث ائدیر :

محرم گلیر، عاشورا گلیر،

شییهه چکه جک ایلته هاییمیز .

... عاشورا بیزیم مکتیبیمیزدیر،

قانلا یازیلیمیش بو کیتابیمیز (۳.ص.۱۸۵).

شهریار دونیادان واختسیز کؤچموش قادینینا، سئویملی عزیزه سین، خانیم ننه سین، عمیسی قیزی ننه قیز خانیم، دؤرونون گؤرکملی علم و صنعت آداملارینا (ابوالحسن خان ایقبال، دوکتور سلام الاله جاوید، حسن تقویمی، شاعیر محمدعلی محزون، سعید فخرییه و باشقالاری) بیر سیرا مرثیه و شعرلر یازمیشدیر. بیبسی قیزی عزیزه ایله ایزدیواجی شهریارین سیخینتیلی و عملی عؤمرونه بیر باهار گونشینین طراوتینی گتیرمیش، «جهنم تک» گونلرینی، الملی حیاتینی جنته دؤندرمیش، لاکین بو سعادت اوزون سورمه میش، تانری سئوگیلی زؤوجه سینی، خوش حیاتی دا سانکی اونا چوخ گؤرموشدو. دردلی شاعیر جاوان خانیمین اؤلوموندن دویدوغو اوزونتولری بئله ایفاده ائتمیشدیر :

نه ظریف بیر گلین، عزیزه، سنی

منه لاییق تاری یاراتمیشدی .

آدی باتمیش اجل گلنده بیزه

من آيېم چيخدى، گون دە باتميشدى.

سن نە ياخشى ائشيتمەدين، بالالار

آنا وای نالەسین اوجالتميشدى (۳.ص.۱۵۱).

شەھەر دوشونجەلری، اینقیلاب سئورلیگی، عقیدە سی و مسلکی ایله اۋزونو دە حئیرتە قویان بۇیوک دئموکرات ج.محمدقولوزادە کیمی، «بو عقیدە دە ایدی کی، اینسانین لیاقتی اونون وطنە و خالقا خیدمتی ایله اۋلچولور. وطنداشین ھونری و بۇیوکلوگو تمثیل ائتدیگی ایدئیلارین قودرتیندە و عظمتیندەدیر. اینسان وطنداش کیمی شرفلی بیر آدی قازانماق ایستەیرسە، بیلمرە اۋزو اوچون یاشاماق فیکریندن ال چکمیەلیدیر» (۶۷.ص.۱۳۴). محض اونا گۆرە ایدی کی، شەھەر اینقیلاب و صنعت فداپلرینین، گۆرکملی صنعت آداملارینین، مشهور دۋولت نومایندەلرینین دونیادان کۆچمەسینی داھا بۇیوک موصیبت ساییردی. شاعیر سئویملی دوستلارینا – گونئی آذربایجانین بۇیوک موغنیسی ابوالحسن خان ایقبال السولطانا، گۆرکملی گولوش اوستاسی سعید آغا فخریە یە، تهراندای فعالیت گۆسترن «دوستلار گۆروشو» مجلسینین عوضولری، ادبیاتشوناس عالیم، دوکتور سلام اللہ جاوید، حسن تقویمی و شاعیر محمدعلی فخرالدین محزون حصر ائتدیگی مرثیە لردە بۇیوک صنعتکارلارین اۋلومونو تکجە اونلارین دوستلاری اوچون دئییل، تبریز، گونئی آذربایجان، ایران، بلکه دە بوتون صنعت دونیاسی اوچون آغیر، عوضسیز ایتکی ساییردی. بئله صنعتکارلار وفات ائدرکن یارانمیش «خالقین کیسەسیندن گئدیر» – قناعتی ھمین اثرلرین باشلیجا لئبتموتیویدیر. «گۆزومون یاشلاری» ندا «شور»، «ماھور»، «ابوعطا»، خصوصیلە دە «سە گاہ» موغاملارینین میثیلسیز ایفاچیسسی، اوستاد خوانندە ایقبال السلطنەنین اۋلمەسی ایله شاعیر تکجە اۋزونون دئییل، تبریزین دە باشسیز قالدیغینا آجی – آجی گۆز یاشلاری تۆکور :

اوزوگوم قاشسیز قالدی،

چمنیم قوشسوز قالدی،

آی آمان، ایقبال گئتدی،

تبریزیم باشسیز قالدی .

اورە ییمین ھەمدییدین،

ھر سیریمین مرھمییدین،

اۋزون یارا اولمامیشکن،

ھر یارانین ملھمییدین (۳.ص.۱۴۲)

گولوش اوستاسی سعیدین دونیادان کۆچمەسی ایله سانکی خالقین گولوشونون، سئوینجینین دە اۋلمەسینە وایسینیر، یانیب – یاخیلیر :

سعید آگلنجه لر قورموش، بو شەھرە دیل – داماق وئرمیش،

سعید اؤلسه، دئیین آگلنجه کؤچدو، دیل - داماق اؤلدو .

نه تک تبریزین، آذربایجانین فخری فخریه،

گئدیبل ائلدن اوزاق دوشدو، عزیزلردن ایراق اؤلدو. (۲.ص.۱۵۸).

ائل ییغینجاقلاری، خالق توپلانتیلاری تشکیل ائتمکده آد قازانمیش حسن تقویمینی ده سانکی «سموم یئلی» اسه رک آرادان گؤتورمه سینه شاعیر دؤزه بیلیمیر. شهریار یازیر کی، بو ایتکییه یئر- گۆی، بولودلار دا آغلادی، یاس توتدو :

ائل ایچه ره باشی بیر یئره گاهدان او ییغاردی،

او گئتدی، ییغینجاق دا ییغیشدی ائلمیزدن .

ائل بیر ده دئسین: «سئل سارانئ قاپدی، قاجیر تدی»!

آغلاددی بولودلار دا بو داشغین سئلمیزدن (۲.ص.۱۱۹).

اؤلوملو- ایتیملی، گلیملی- گئدیملی دونیانین غربه لیکلرینی، عؤمرون وفاسیزلیغینی، کایناتین سیرلی-سوراقلی گئدیشین ایزله یه رک فلسفی دوشونجه لره دالان و اؤزونه مخصوص موحاکیمه لر یورودن شاعیر یاخین دوستلارینین، دوغمالارینین ایتکیسی ایله باریشا بیلیمیر .

شاعیرین اثرلرینده اؤز بدیعی پوئتیک ایفاده سینئ تاپمیش میلی- خلقی خصوصیتلردن، معنوی- اخلاقی دگرلردن، آذربایجان خالقینین ظاهیری و باطینی مزیتلریندن ایسته نیلن قدر بحث ائتمک مومکوندور. چونکی مایاسی عشق، سئوگی، محبتدن یوغرولان شهریار پوئزییاسی خالق حیاتینین ترجمانی، عکسیدیر .

مؤحتشم دؤولتلرین، قودرتلی اوردو سرکرده لرینین قیلینچ، سیلاح گوجونه اده ائده بیلمه دیکلرینه شهریار سؤزون اعجازکار قودرتی، گوجو ایله نایل اولدو. تورک دونیاسینی معناً بیرلشدیرمه یی باجاردی!!! آذربایجان خالقینین حیاتی، اونون طبیعتی، دیلی، تفکؤر قابناقلاری، بارادیجیلیغی ایله دریندن باغلی اولان اوستاد شهریارین ان بؤیوک خیدمتی اثرلرینده، باشلیجا اولاراق «حیدربابایا سلام» دا آذربایجان حیاتینی، آذربایجان روحونو و بو حیاتی گؤزللیکلری، عئینی زاماندا نۇقسانلاری ایله بیرلیکده رئالیستجه سینه، بدیعی پوئتیک دیبله تصویر ائتمه سیدیر. بونولا او، خالقینی دنیا خالقلارینا تانیتمیش، سسینی عصرین سسینه قاتمیش، پوئزییاسینی خالقینین داخلی دونیاسینین ایفاده سینه، میلی حیاتین رمزینه چئویرمیشدیر. حیاتا آذربایجان باخیشینی خلقلیگین، میللیلیگین اساسی کیمی قبول ائدن شهریار صنعتینین، پوئزییاسینین اساس مضمونو اینساندیر، ایجتیماعی وارلیقدیر، بوتؤولوکده آذربایجان خالقیدیر. «حیدربابایا سلام»، «سهندیه»، «ئل بولبولو»، «آمان آیریلیق»، ائله جه ده شاعیرین دیگر تورکجه شعرلری تکجه شهریارین دئییل، عصر یاریملیق آیریلیق اودوندا قوورولان، سوسیال برابرسیزلیک، ایجتیماعی بلالار منگنه سینده ازیلن بیر خالقین، میلتن گؤیلره اوجالان هارایینی، فریادینی هایقیریر .

ایلرله گونئی آذربایجان خالقینین یارادیجیلیق ایمكانلارینی بوغان، آنا دیلینی یاساق ائدن، ال-قولونا بوخوو ووران ایستییداد اوصولونا، دئسپوت قورولوشونا غضبینی ادبی پریوملارلا ایفاده ائتمه بی وطنداشلیق بورجو حساب ائدن شهریار معنوی عذابلار گیرداییندا اینله یین خالقینین دادینا چاتدی. تورک دیلینین یاساقلاندیغی، تورک دیلینده تورک تفکوروبونون اونوتدورولدوغو بیر واختدا شاعیر «حیدربابایا سلام» منظومه سینی دوغما تورکجهده قلمه آلاراق آذربایجان خالقینین تاریخی شعورونو، تاریخی دیلینی تصدیق ائتمه یه، مدنی شعور آشیلاماغا نایل اولدو. گونئی آذربایجاندا ادبیات، پوئزییا دوغما دیلده چاغلادی. آذربایجان خالقینین روحونو دریندن-درینه دیوب آنلایان شهریار بوتؤولوکده فارس دیللی و تورک دیللی پوئزییاسی ایله اوخوجونون گؤزلری قارشیسیندا قودرتلی، امک سئور، نیسگیللی آذربایجان خالقینی، اونون حیاتی، معیشتینی، عادت-عننه سینی، میلی مطبخینی، گئییمینی، میفلوژی گؤروشلرینی بوتون جاذبه دارلیغی، آنلامی ایله جانلاندیردی. میثلسیز پوئتیک اوستالیقلا دوستا دا، دشمنه ده آنلادی کی، بو خالق دونیانین بیر سیرا مدنی خالقلاری کیمی زنگین تاریخ، دوغما دیل، توکنمز خزینهنی آندیران فولکلورا، شیفاهی خالق ادبیاتی اینجیلرینه، تکرارسیز مادی و معنوی مدنیت، میلی-بشری دیرلره صاحبیدیر.

شەرىيار پوئىياسىنىن ادبى تائىر دائىرەسى

شەرىيار پوئىياسىندا آھنگدارلىق، اورىژىنال فىكىر و سۆزلىرىن ھارمونىياسى، رىتم، وزن اويناقلېغى، مۇۋەزۇن الوانلىغى، اىفادەلىلىك، حىياتى گىرچكلىك، ان اساسى ايسە يوكسك بشرىلىك صىرف مىللىلىك وحدت تشكيل ائتمىش، قاينايىب قارىشمىشىدېر. درىن ھومانىزم، اىنسانپرورلىك ايدئىيالارى، حىاتا، گۆزلىيە، اىنسانلىغا سئوگى، خبىثلىيە، پىسلىيە، ظولمكارلىغا - شر قوۋەلرە نىڧرت اوزرىندە كۆكلنمىش بو شعر دونىياسى دويغولارى وجدە گتىرمىش، اھلى- قلملىرىن ايلھامىنى قانادلاندىرمىشىدېر. شەرىيارىن سون درجە مشھورلاشماسى، ان عومدە سى ايسە اثرلىرىن، خصوصاً «حىدربابايا سالام» منظومە سىنە سايسىز-حسابسىز نظىرە يازىلماسى، البتە، اىلك نۆۋبەدە شاعىرىن پوئىياسىنداكى خلقىلىكلە سىخ باغلىدېر. بو گون دە شعرلىرنە نظىرە و جاوابلار يازىلماقدادېر. چونكى شەرىيار شعرىنىن اساس قھىرمانى، پوئىك اوبىئكتى ھر جور زوراكىلىغا، ظولمە و عدالتسىزلىيە، عىرقى و مولكى برابرسىزلىيە قارشى چئورلىمىشىدېر .

تارىخاً اىنسانلارنىن دىلىندن، دىنىدىن، عىرقىدىن آسىلى اولمايلاق بىر- بىرىنە ياخىنلىغى، بىرلىگى، معنوى، اىچ دونىيالارنىن اويغونلوغو كىمى بشرى ايدئاللارى :

اىنسانلارنىق اىنسانلارى خوشلايىن،

بىر مىلتىك، بىرلشمە يە باشلايىن،

بو خان- خانلىق حۆكومتىن بوشلايىن،

بو گون گرک بشر اولسون بىر مىلت،

بىر مىلتە اولارمى يوز حۆكومت؟! - (۱۶۳.ص.۲)

دئىھرك تىرم ائدن، دونىانىن «بىر قانون»، «بىر حۆكومت»لە اىدارە اولونماسىنى دىلەين، بلکہ دە بئلە اولارسا، بشرىتىن موحارىبە و آلوووندان، تورىاق حرىصلىگىدىن، ھر جور چكىشمە و ايدىعالاردان خىلاص اولاراق قان- قاداسىز، آسودە، امىن- آمان ياشايا بىلەجگىنە اىنانان شاعىر اصلىندە حاقلى اىدى. چونكى شەرىيارى بوتون عۆمرو بويو ناراحات ائدن، يوخوسونو عرشە چكن، سونسوز اىضطىراب وئرن خالقىنىن، مىللى حاقىنىن، حوقوقلارنىن تاپدالانماسى، آنا دىلىندە يازىپ- اوخوماغا حسرت قالماسى اولوب .

شەرىيارىن محض بو دويغو و دوشونجەلرى «حىدربابايا سالام» پوئماسىندا، اورىژىنال اىفادەسىنى تاپدىغىنا گۆرە شاعىرىن اۋز دىلى ايلە دئسك، اثرە «توپلاشان حجمجە اىكى «شاهنامە»دن (ا.ڧىردووسىنىن ۱۲۰ مىن مىصراعلىق مشھور پوئماسى-ا.ئ.ڧ.ش.) چوخ نظىرە و جاوابلار يازىلمىشىدېر. خالق حىياتىنىن گوزگوسو اولان «حىدربابايا سالام» منظومە سى دايم چاغلایان بولاغا دۇندو، عكس- صداسى ھر يئردن ائشىدىلدى. آذربايجاندا يئنى جريان، ادبى مکتب ياراتدى، بو

سپکیلی یئنی اثرلرین یازیلماسی اوچون عنعنه یه چئوریلدی. تبریز لهجه سینده یازیلیمیش منظومه ده آذربایجان خالقینین ایجتیماعی- ایقتیصادی، سوسیال- سیاسی دورومو، آذربایجان میلی وارلیغی پارلاق عکسینی تاپمیشدیر. بورادا شاعیرین یوردونا، دوغولدوغو تورپاغا درین سئوگیسی، وطنپرورلیک دوغولاری، بیرلیک و آزادلیغا چاغیریش روحو دیولور، ایمپئریالیزم، فؤوق الدؤولترلرین دونیا آغالغینا، هئگئمونلوق ایدیعالارینا قارشى اعتراض نوتلاری ائشیدیلیر. بوتون بونلارلا یاناشی، ال چاتماز کئچمیشی شیرین اوشاقلیق چاغلاری فونوندا جانلاندیران شهریار یوزلرجه شاعیره تاثیر گوستریمیش، اونلاری یئنی اثرلر یازماغا سفریر ائتمیشدیر. ناشیرلره ایسه همین اثرلری توپلاماق، نشر ائدیپ اوخوجولارا چاتدیرماق قالیردی. بو ایشه منظومه یه ایلك نظیره و موقدیمه یازانلاردان بیرى - نصرت الله فتحى آتسابک (آتشبگلی) باشلادی. اونون ۱۹۶۴-جو ایله دک شهریارا یازیلان نظیره لری توپلاییب نشر ائتدیردیگی «یادی از حیدربابا» («حیدربابانی یاد ائدرکن»، یاخود «حیدربابانین خاطیره سی») کیتابیندان معلوم اولور کی، اوستادین مشهور پوئماسیندان ایلهام آلیب اونا ایلك نظیره یازانلار تبریزی محمدحسین صحاف جنتی مقام، قوجامان معاریفچی جاتار بی باغچابان، حسین قولو جوشغون، عینایت الله امیرپور، علی تبریزی، علی آذری اولموشلار. اونلار قلمه آدیقلاری بوتون جاواب و نظیره لرده دلیلنه حسرت قالمیش خالقین دردلرینه شهریارین دوغما تورکجه ده یازدیغی «حیدربابا سلام» نین عوضسز ملهم اولدوغونو آقیشلاییلار. البته، خالق روحونو، قان یادداشینى، میلی- معنوی کولوریتی، تاریخی گئچکلگی اینجه لیکلرینه قدر ادبیاتا، پوئزییا یا آنجاق آنا دلی گتیره بیلر. بو ساحه ده خالقین معنوی احتیاجینی اؤدمه یه جهد ائدن شهریارا هر کس گونئی آذربایجان ادبیاتیندا تورکجه نین اویادیجیسی کیمی باخیر، قلم صاحیلری سئوینجلرینی، اورک سؤزلرینی پوئتیک دلیلله بیان ائدیردیلر. دئمک اولار کی، «حیدربابا» دان و شهریارین میثلسیز هونریندن ایلهام آلیب اونا ایلك جاواب یازان وطنپرور شاعیر تبریزی محمدحسین صحاف جنتی مقام اولموشدور. شهریار شعرى جنتی مقامین ایلردن برى قوور ائیله یین یاراسینین گوژونو قوپارمیشدی. او، خالقین یازیلی ادبیاتا حسرتینی، اینتیظارینی ائل اوغلسونون اوووتدوغونو، اؤزونه، میلته نه آرخا، دایاق دوردوغونو گوژدوکده، قلبی ریفته گلیمیش، سئوینجیندن آغلامیشدی. م.ص. جنتی مقام آنا دلیلین محدودلاشدیریلماسینی، بو دلیلده هئچ بیر اثرین نشر اولونماماسینی خالقینین بئلینین سینماسی کیمی قییمتلندیریر :

ائلر بیلیر سن بیر گوژل گولومسن،
 سونبولومسن، گولومسن، بولبولومسن،
 ایتی قیلینج کیمی کسکین دلیمسن،
 سنسن منیم آرخام، ائلیم، شهریار،

سن اولماسان سىنار بئلىم، شەھىرىار! (۱۱۷.ص.۲۹).

جاتار بى باغچابان ايسه بوتون آذربايجان توركلرى آديندان شاعيره خطاب ائدەرک بئله دئىيردى :

نه قدر دادلئيميش سنین بو ديلين،

ائشيدن كيمي بو سسینی ائلين،

قوجا، جاوان، اوشاق، اوغلان، قيز، گلين،

سنی دینلەمەيە قاچدیيار چۆلە،

آنم قوریان اولسون بو شیرین دیله (۱۱۷.ص.۳۱)

جاتار بى باغچابان كيمي پئداقوق، مودريك آغساققال شەھىرىارى ايلک ديل آچان، تزه جه سۆزلر دئمە يە باشلايان كۆپه كيمي فرحله قبول ائدير، آلكيشلايير، اونون هئچ واخت سوسماماسینی، چاغلانماسینی، ياخشینی، يئنيلیگی ترم، پيسلیگی، شر قووهلری ايسه ايفشا ائديب داغلانماسینی آرزولايير :

كیچیک اوشاق تزه سۆزه گلنده،

آیری بیر دادلیلیق اولار ديلينده،

لذتی وار آغلاندا، گلنده،

ايندی کی ديل آچدين، سوسما، آغلا، گول،

يامان سۆیل، ياخشى سۆیل، داغلا، گول (۱۱۷.ص.۳۲).

يازیچی نوصرت الله فتحی ده شەھىرىارين محض بو معنوی يوكسه ليشين تاميناتچيسى اولدوغوندان فرح دويور. او، خالقين عرصه يه گتيرديگی مرد اوغوللارين بير گون وطنين سماسینی قارا بولودلاردان تمیزله يه جگی، گۆز ياشلارينين بئله ايگيدلرين اللری ايله سيلينه جگی ايناميندادير. دوستو، دوشمنى تانيماتق اينسان اوغلونو، ايللرله سيخينتیلی، آغریلی طالع ياشايان سويداشلارینی توراتانلارين قوردوغو كمندن، چتینلیكدن قورتارار :

گئجه یی یازسام بؤيوك كيتابدى،

اورك دئمە اود اوستونده كابابدى .

توراتانلار بیزی سالدی كمنده،

جان آلدیلار قانیمیزی امنده (۱۱۷.ص.۴۰)

شاعیر حسین قولو جوشغون میللی تفکوروب، سیاسی شعورون فورمالاشماسیندا عوضسیر رول اوینامیش «حیدربابایا سلام» منظومه سینی یازماغا شەھىرىارى محض عزیز آناسینین تحریک ائدیگینی، بو موقدس وارلیغین شاعیره بؤيوك تاثیرینی اوبرازلی شکیلده قلمه آلمیشدیر .

ح.جوشغون «عزیز شەھىرىارا سلام» شعرینده خالقیمیزین شانلی تاریخینی، زنگین کئچمیشینی، چتین و شرفلی موباریزه یوللارینی، یادداشلاردا هئیکله دؤنموش افسانه وی قهرمانلارینی، تاریخی

شەخسىيەتلىرىنى، گۆز كەملى عالېملىرىنى يادا سالىرى. او، شەھرىيارى تارىخى سېكىدە يىنى - يىنى اثرلەر يازماغا، دېلىن اوفوقلرىنى داھا دا گىنىشلىنىدىرمە يە، آذربايجانى، تارىخىمىزى، دېلىمىزى دونىايا تانىتماغا چاغىرىر :

لاكىن اىستگىمىز بودور، شەھرىيار
بىزە اۆز دېلىندە دئەسن اشعار،
دانىش وطنىوون كئچنلرىندن،
قىلىنچ تەك دوشمنى بېچنلرىندن،
شرافت بادەسى اېچنلرىندن،
آتروپاتلار كىمى آدلى حۆكمران،
شاه اىسماعىل تەك بۇيوك قەرمان (۱۱۷.ص.۴۰).

ح.جوشغون بو دېلە يىنىن بوتون خالقىن، بوتون آنالارىن دېلىندە پېچىلتىلار دۇندويونو وورغولايىر. و اعترىاف ائدىر كى، «آناسى ياخاسىنى آچاراق اۆزونو شەھرىيار يىرىنە، شەھرىيار ھونرىنە قورىان وئرمە يى» آرزولايىر. سبب اونون آذربايجان دېلىندە يازماسى، شعرىنىن لايلا، اوخشاما كىمى چاغلانماسىدىر :

شعرىنىن بولاغى قاينايىب - داشىر،
اىنسان والئە اولور، عقللر چاشىر،
دوغوردان شاعىرلىك سەنە ياراشىر،
سۆزون، شعرىن كامالىنى گۆستىرىر،
تور ك دېلىنىن جمالنى گۆستىرىر (۱۱۷.ص.۶۵)

مىرھىدايت حصارى يازىر: «شەھرىيار بۇيوك و موستئنا شەخسىيەتدىر. ھەلە شاه دۇوروندا تور ك دېلىندە يازىب - اوخوماق، شعر قوشماق قاداغان ايدى. او ايسە اۆزونون ۱۹۵۳ - جو ايلدە يازدىغى «حىدربابايا سلام» منظومە سى ايلە نە اىنكى بو قاداغلارنى دارماداغىن ائتدى، ھەم دە ادبىياتىمىزى، دېلىمىزى دېرىلتدى. گىنجلەر قول - قاناد وئردى. اىندى دە اونو تەقلید ائندلر، ھابئەلە «حىدربابايا سلام» منظومە سىنە نظىرە يازانلار واردىر» (۶۳.ص.۶).

شەھرىيار ادبى مەكتىبىنى يىتتىرمەلىرى، اوستادلارىنا نظىرە يازاركن اكثر حاللاردا «حىدربابانىن» وزن و اوسلوبونا صادق قالىر، بعضاً موراجىعەت اوبىئەكتى، خطاب ائدىلن مەكان دگىشسە دە، چوخ واخت عىنىلە ساخانلىر. او دۇورون گىنچ شاعىرى عىنايت الله امىرپور جاواب شعرىنى ھىستى ماحالىنىن مئھىردار كندى ياخىنلىغىنداكى پىرگۆزن داغىنا خطاباً قلمە آلمىشىدىر. ع.امىرپور اوستادىنىن دولغون مضمونلو اثرلرىندن اېلھام آلىب فايدالانىمىش، يانار قلىبىنىن شۇعلەسىن، اودونا - آلووونا قىزىنىمىش، آرزو و دېلكلرىدن قووت آلاق ياشامىشىدىر :

آی پیرگۆزن، شهریارین اشعاری،
بیر- بیریندن گۆزل اولموش اشعاری،
بئیینلره ایشیق سالان افکاری،
سالام اولسون اونون هر بیر سۆزونه،
اودلو سالام سۆزلرینه، اۆزونه! (۴.ص.۱۳).

حبيب ساهيرين ايسه «حيدرآبابا» نين تاثيرى آلتيندا قلمه آلدیغى منظومه سى «مکتب خاطرهلر» آدانير. شاعیر فردی خاطرهلری فونوندا گونئی آذربایجان، ائله جه ده ایران خالقارینین طالعیینی ایشیقلا ندیرماغا نایل اولموش، وطنین کئشمکئشلی، موصیبتلی حادثه لرله زنگین تاریخینی جانلاندیران بعضی ائپیزودلاردان بحث ائتمیشدیر. ساهیر اوستاد شهریارا موراجیعتله اونو ائل، اوبایا آرخا- دایاق اولماغا، وطنین گوللرینی، چیراقلارینی سولماقدان، خار اولماقدان قوروماغا، باغلی قاپیلاری و دیللی آچماغا سسله ییر :

گونوم کئچدی، اولدو قیزیل گولوم خار،
شام سؤنمکده، گئجه سویوق، منزل دار!
بو باغلانان قاپیلاری کیم آچار؟
شعرین گۆروب سنی آندیم، شاعیریم!
وطنداشی دئمه داندیم، شاعیریم! (۴۹.ص.۶۶)

شهریار شعرینین، «حیدرآبابا» منظومه سینین سحری، تاثيری ایله بیر- بیرینین آردینجا یئنی- یئنی اثرلر یاراندى. احمد آووون «حیدرآبادان شهریارا مکتوب»، قافالانتینین «تپه یئین داغی»، عباس ایسلامی باریزین «ئل دایاغینا سالام»، علی کوشانین «حیدرآبابانین شهریارا سلامی»، سهندین «حورمتلی اوستاد بؤیوک شهریارا» آدلی نیسبتاً بؤیوک حجملی اثرلری، والته ین «اوستاد شهریارلا ایلك گۆروش مونا سیتیله»، فخرالدین محزونون «غزل»، ریضا افشارپورون «آی شهریار»، غافار ایفتیخارینین «ساوالانا سالام»، غولام داراوالینین «ساوالانیم»، محمد علی صائیپی، توفیق غافاری، دوشگون، علی تبریزی، میر ایسماعیل جابباری نژاد، محمد تاغی شبوسترلی زهتابی، قاسیم جاهانی، ستار زردابی، مسعود ادیب، شهیدی و باشقالارینین شعرلری شهریار ادبی مکتبیین تاثيری، عنعنه لری، «حیدرآبابا سالام» ین جاذیبه سى، سحرى ایله یازیلیمیشدیر .

ایستعدادلی غزل شاعیری محمدعلی محزون شهریارین مسلک و قلم دوستو اولموشدور. محزون شاعیرین طبعینی چوخ بیه نیر، غزللرینی، «حیدرآبابا» سینی سئوردی. شهریار اوستادی، کۆنلونون سولطانی، «دریای عوتمان»، اۆزونو ايسه دربادان داملا، ذره آدلاندیریردی. محزون سۆز مولکونون سولطانی ساییلان داهی فوضولی ایله شهریارى موقایيسه ائده رک یازیردی :

تك فوضوليدىن سونرا حاكيم اولان بو كۆنلومە،
شەرىيار اولموش غزل مولكۈندە سولتانيم منىم .
چون گوموش اشعارىمى سانمىش قىزىل، اوستادىمىز،
دوغروسو بو لوظفدىن شىرمىندەدىر جانىم منىم .
مىن تشكۆر ائىلە سم گىننە اوستاددان،
قترە ىم، اوستاددىر درىاي عومانيم منىم (۲.ص.۴۶۱).

شەرىيارىن «حىدرىابايا سالام» منظومە سىنىن و دىگر اثرلىرىنىن بو قدر گىنىش عكس- صدا
دوغورماسى، يايىلماسى، اونا سايسىز- حسابسىز نظىرە و جاوابلارىن يازىلماسى، ھىچ شوبھەسىز،
ايلىك نۆوبەدە انا دىلى فاكوترو، مىللى روح و خلقىلىك، دوغما طىبىعت، يوردا، معنوى يادداشا
قايدىشلا، اثردەكى ائى اىمپىئىيالىست مئىللرلە باغلى ايدى. ايلىك دفعە اثرى ۹ ياشىندا ايكن
تبرىزدە دىنلەين اىسماعىل ھادى چوخ دوغرو اولاراق يازىردى: «شاعىرىن اورك سۆزلىرى انا مىن
ناغىللارنى كىمى مىن خىياللار دونياسىنا آپارىردى. بىر ايل ايدى كندىمىزدن آپىرلىمىشىم، مال
يادىغىم، ات گزىدىرديگىم، ول سوردويوم، بىلدىرچىن قووالادىغىم گونلر بىر كىنوفىلم تك
گۆزومون اۇنوندىن سوووشاركن اۇزوم دە سئىر ائلە يىردىم. مىن شاعىرى تانىمىردىم. دگرلى سس،
آلولىو نفس، اودلو سۆزلىرى يىھەسى كىمدىر؟ نچىدىر؟ بىلمىردىم. اما اونون سۆزلىرى انا مىن سۆزلىرى
ايدى. اداملار، صحنە لىر، حادىثە لىر، دوشونجەلر ھامىسى مىن گۆردوكلرىم ايدى. شاعىرىن دئدىگى
مىرموصطفى باباسى منىم كىلە ستار بابام، اونون عمى جانى منىم خالام...» (۴۵.ص.۱۰۵)
اونو دا قئىد ائىك كى، اوستاد شەرىيار «حىدرىابايا سالام» حصر اولونموش جاواب و نظىرەلردن ان
چوخ محمد على صائىبىنىن و بولود قاراچورلو سھندىن منظومەلرىنى بىھە نىمىش، يوكسك
دگرلندىرمىشىدىر. محمد على طائىبى شاعىرىن اوسلوبونا، وزن و قافىھە سىستىمىنە صادىقلىك
گۆستىمىش، صنعتكارلىق خصوصىتلىرىنى، بدىعى پورتىرئت ياراتماق اوستالىغىنى، رىتم
اويناقلىغىنى داوام ائىدىرمىشىدىر. بورادا دا لىرىك قھىرمان بختە ور اوشاقلىغىنى، قايغىسىز چاغلارنى
حسرتلە، قھردن بوغولا- بوغولا يادا سالىر، آرتىق ياخىن كئچمىشە دۇنموش اونودولماز حىيات
صحىفە لرىنى ورقلەيىر :

قىرخ بئش ايلدىر تبرىزدن مىن چىخالى،
خىنوو توتوب بوغازىمى سىخالى،
غووصە و غم صبر ائوىمى بىخالى،
داى گۆرمەدىك بىر گولن اوز ھاماندا،
آغىز دادى انا لامدىق جاھاندا (۴۵.ص.۹۰)

تورکیهده شهریارین «حیدربابایا سلام» منظومه سینه یازیلان جاواب و نظیره لری قروپلاشدیراراق، حاقیندا قیساجا معلوماتلا نشر ائتدیرن نامیق آچیقگوز و عثمان فیکری سرتقایا، ائله جه ده ایلك دفعه ایراندا بو تشبوسو حیاتا کنچیرن ن. فتحی آتسابک دا یقین بیلمیردیلر کی، اوستادین ان چوخ بیه ندیگی، سهندین اثری ایله یاناشی، هم ده صائبینین منظومه سیدیر. چونکی عکس حاللاردا، هئج شوبهه سیز، بو اثرین ده آدینی چکر، چاپ ائدردیلر. اوستاد شهریار آذربایجان خالقینا، قدیم اجدادلاریمیزین دویغو و دوشونجه لرینین، اورک چیرپینتیلارینین، درین تفکوروبونون نیشانلری اولان فولکلور نومونه لرینه، رنگارنگ چالارلی خالق ادبیاتینا دوغمالیگی، یاخینلیگی و قاینار سئوگیسی ایله سئچیلن شاعیرلریمیزدندیر. شیفاهی خالق ادبیاتینا هر بیر سؤز اوستاسینین قایدیشی، اوز توتماسی ایسه اؤز نؤوبه سینده ادبیاتا، شعر- صنعته یئنی کیفیت دیشیکلیکلی، یئنی نتیجه لر، اوغورلار، غلبه لر گتیرمیشدیر. «حیدربابایا سلام» شهریارین بؤیوک صنعت اوغورو، صنعت غلبه سیدیر. منظومه نین ایفاده طرزینده، شاعیرین دئیملرینده پیرانی، نورلو آغساقال سؤزو، دوشونجه سی وار. خالق روحونون زنگینلیگی، اینجه لیگی و طبیعیلیگی ایله روونقلندیریلن «حیدربابایا سلام» منظومه سی اوخوجولاردا درین ائموسسیا یارادیر، دویان کسین داخلی دویاسی تالاطومه گلیر، دویغولار سئلی کوکره ییر. بو ایسه شهریارین پوئتیک یارادیجیلیغیندا دها چوخ فولکلور نومونه لرینین موهوم یئر توتماسی، اونون خالقین بدیعی تفکوروبونون محصوللاریندان - ناغیل، داستان، افسانه، روایت دئتالاریندان، ضرب المثل و آتالار سؤزلریندن، میفیک اوبراز و اساطیرلردن بهره لنمه سی ایله ده علاقه داردیر .

شهریار اؤنجه سلفلری کیمی بیغجام، موکمل و معنالی سؤز دئمه یین، آز سؤزله گئیش فیکیر ایفاده ائتمه یین یوللارینی اؤیره نیر، سونرا ایسه اؤز صنعت اینجیلرینی یارادیردی. شاعیر «حیدربابایا سلام» دا و دیگر اثرلرینده کوللی میقداردا فولکلور نومونه لرین، ناغیل، داستان، افسانه قهرمانلارینا، خالق اویونلاری، ماهنیلاری و مثلرینه موراجیعت ائتمیش، بو دئتالارلار ایستینادا پوئتیک فیکیرلرینین مووقفیتلی ایفاده سینه نایل اولموشدور. بونلاردان قیساجا اولاراق: «بولداش منی قورد آپاردی»، «چیلینگ آغاج»، «کورک سورمه»، «آرادانخیر»، «آشیق- آشیق»، «قارغی- آغاجدان آت چاپما»، «قوندوم- کؤچدوم»، «ساققا- ساققا» کیمی اوشاق اویونلارینی، «چوبان قایتار قوزونو»، «کؤشکی- بالابانلار آراز باخار»، «باکیدان فانار گلیر»، «اوشودوم ها اوشودوم»، «آی قاچاق نبی» و سایر خالق ماهنیلارینی، کوروغلو، عثیواز، دده قورقود، دلی دومرول (دومرول)، قاچاق نبی، روستم و زال، ایسگندر و باشقا خالق قهرمانلارینی و داستان پئرسوناژلارینی، حضرت نوح، سولئیمان، بیلقئیس، خیزیر ایلیاس، قارون، زؤهره، هاروت و ماروت، وئیس، رامین، حضرت یوسف، یعقوب، آدم، حوا، موسی، عیسی، مریم، آیاز، ماحمود کیمی دینی اوبراز و تاریخی شخصیتلری ده گؤستره بیلریک .

م.ع.صائیبی شەھەریارین بو عنعنە سینی داوام ائتدیریر، تاریخیمیزین آیری- آیری مقاملارینی اؤزوندە یاشادان فولکلور اینجیلرینی سانکی میرواری تک ساپا دوزور :

"مخمل بیچن قیزیل قایچی" ناغیلی،

"بوزوو ایلن قویون- کئچی" ناغیلی،

"عباس آدلی یومورتاچی" ناغیلی،

"حسن نبین ایتی" سوموک دیشلردی،

وئرمەسە یدین آریا، آتی کیشنردی .

میرزاغانین قیزی جوراب توخوردو،

جوراب میلین ھئی چکیردی- سوخوردو،

ھر ایلمە یە بیر بایاتی اوخوردو،

"گلین گئدک خان باغینا خزله،

گۆزوم دوشوب ائیوانداکی گۆزلە" (۴۵.ص.۱۱)

اٹل دئیملری، آتالار سۆزلی و ضرب المثللر شەھریار پوئزییاسیندا بدیعی- پوئتیك فیکرین داھا بیغجام، داھا سراسا، داھا تاثیرلی ایفادەسینە خیدمت ائدیر .

"حیدربابایا سلام"دان تاثیرلنە رک یئنی اثرلر یارادان نظیرە مؤلیفلری ھر بیر آتا سۆزونه، خالق ایفادەسینە یارادیجی شکیلدە یاناشمیش، بو ساحە دە دە شەھریار عنعنە سینە صادق قالمیشلار. شاعیر سەھندین «حۆرمەتلی اوستاد بۆیوک شەھریارا» اثریندە اٹل حکیمتی، آتا سۆزو ایله ناخیشلانمیش آشاغیداکى بندى دئدیکلریمیزه اوغورلو بیر نومونە دیر :

ایندی اولان اولوب، کئچنلر کئچیب،

جالانان سو بیر دە کوزە یە دولماز .

دالان آتیلان داش توپوغا دیر،

گۆز یاشی تۆکمکلە یارا ساغالماز! (۲.ص.۴۷۰)

اوستاد شەھریار بعضی حاللاردا شیفاهی خالق ادبیاتینین اینجیلریندن، کلاسیک ادبیاتین گۆرکملی نوماینده لرینین اثرلریندن ایقتیباسلار ائتمیش، تلمیحلر وئره رک یئنی اوریژینال اوسلوبلو اثرلر یاراتمیشدیر («ایمان موشتیرسی»، «ترسا بالاسی»، «پروانه و شمع»، «صابیرین خوروزو»، «محمد راحیم حضرتلرینه جاواب» و سایر). س.ع.شیروانینین مشهور غزلیندن تلمیح وئرن اوستاد «قارانلیق گئجەلر» شعرینی یازمیشدیر ..

شاعیر محمد والئە ایسە آدی، شعرى، افکارى ایله فخر ائتدیگی اوستاد شەھریارلا ایلك گۆرۈشۈندن تاثیرلنە رک قلمە آلدیغى غزلیندە ھمین شعرین ایلك بئیتینی یوکسک قییمتلندیریر و بئیتی

تلمیح و تریب. شاعیرین دولاییسی ایله نه قدر درین مطلبلر، دیوانلارا سیغیشمایان معنالار ایفاده ائتدیگینی نظریمیزه چاتدیریر :

اینجه دیقتله قولاق وئر بو سؤزه، جان آپارا،

"آمان آلا، یئنه شئیطان گلیب ایمان آپارا"

قورویون، قویمایین ایمانیزی شئیطان آپارا!"

تک بو بئیتینده اونون، گؤر نچه دیوان اوتوروب (۲.ص.۴۳۴).

بو اورویژینال عنعنه نی، اوسلوبو ریضا افشارپور، سهند، سؤنمز، محمد تاغی شیوسترلی (زهتابی)، شاهین فاضیل ده یارادیجیلیقلا داوام ائتدیرمیشلر. شهریار پوئزیاسینین، خصوصاً ده «حیدربابایا سلام»ین تاثیریی ایله قلمه آلمیش بدیعی نومونه لرین اکثریتینده اوستاد «فارس شعرینین (غزلین - ا.ئ.ش.) آیی، اولدوزو» (محمد تاغی شیوستری)، «غزل سولطانی» (محزون)، «شعرا سولطانی» (رضا افشارپور)، «نظم سولطانی، حافیظ دؤوران» (والته) «نظامی، فوضولی یادیگاری» (ساوالان)، «غزلین شهریار» (شاهین فاضیل) کیمی وصف ائدیلیر، دگرلندیریلیر .

بیر سیرا بؤیوک صنعتکارلار کیمی، شهریار دا عصرلردن بری عاشیق لرین عشقینین ترنمچوسو اولان غزلی مودافیعه ائدیر، اونا یغیندن حیات وثیقه سی قازاندیرماغا چالیشیردی. او، یغنی اثرلریله غزلین معنا دایره سینی، حودودلارینی داها دا گئنیشلندیریر، صنعت دونیاسیندا گئری چکیلیمه یی هئج اغلینا دا گتیرمیر، «ناز ائله میسن»، «کلیسا نامازی»، «تورکون دلی»، «اینس و جین»، «چابالیر اورک سینه مده»، «ایمان موشریسی»، «آزادلیق قوشو وارلیق»، «بئهجت آباد خاطره سی» «دریا ائله دیم»، و سایر کیمی هم آذربایجان تورکجه سینده، هم ده چوخلو سایدا فارسجا غزلینی یازیب- یارادیردی... محض غزل لرین، خصوصیه ده فارسجا یاراتدیغی دیوانینا گؤره او، «غزلر شاه» آدلاندیریلیردی. پروفئسور روستم علیئو یازیردی: «شهریار کیمی بیر ایستعدادین غزل عالمینده ظهورو، غزل دیوانلارینین ییغیلیب شهرین باش مئیدانلاریندا یاندیریلما سینی طلب ائدن موختلیف لیریکا علئیه دارلارینین سسینی بیر مودت کسه بیلدی. او، ایرانین بیر نؤمره لی لیریک شاعیری ایدی و اونون شعرلری بوتون اؤلکه ده اوخونور، ازبرله نیر و دیلدن- دیله گزیردی» (۱۰۷.ص.۵).

شهریارین آدینا، «حیدربابایا سلام» پوئماسینا یوزلرله نظیره، منظومانه، تدقیقات ایشلری، تحلیل یازیلاری قلمه آلینیر، شاعیر ایسه اؤز نؤوبه سینده اونلارین هامیسینا سئوگی، احتیرام و حؤرمهت حیستی ایله یاناشاراق قییمتلندیریردی. آنجاق اونون، قئید ائتدیگیمیز کیمی، دردلی کؤنلونو اوخشیان، روحونا ان یاخین بیلدیگی ایکی منظومه واردی و بونلاردان ایکینجی سینی گونئی آذربایجانین نفسیندن اود- آلوو ساچیلان، جوشقون دیوغولو شاعیری بولود قاراچورلو سهند یازمیشدیر... شهریار، معلوم اولدوغو کیمی، نظیره و جاوابلاردا اونا عونوانلانان آلقیش، تشویق و

دوعلاردان، خوش مراملى سۆزلردن، خىدمىتىنە وئىلن يوكسك قىيىمتدن دوغولانير، روحو پروازلانير، بعضاً ھىمىن مۇلىفلرە جاوابلار دا يازىردى. شەھىرلەر تەبىرىنچە دىسك، باشى قارلى، عظمتلى سەھند داغىندان آدان، خالقىنىن قارشىسىندا آلنى آچىق، باشى اوجا اولان شاعىر سەھندىن «خۇرمتلى اوستاد بۇيوك شەھىرلەر» آدىلى جاواب شەھىرلەر اونون روھوندا درىن ايز بوراخمىش، كۇنلونو تلاطومە گىتىرمىشىدى. اوستاد شاعىر سەھندىن اىچىندەكى سۇنمەين عشق آتشىنى، جوشوب- چاغلان شاعىرلىك اىلھامىنى، وولكان تىك پوسكورن عوصيانكار سسىنى دويمايا، ائشىتمەيە بىلمزدى ...

چونكى سەھند بو پوئىمادا اوستادىنىن آرخاسىندا داياق اولدوغونو، اونون ابدى موبارىزە يولوندا تىك اولمادىغىنى، سسىنە داھا اوجادان سس وئردىگىنى، قان قارداشى، عقىدە، مىسك دوستو اىلە چىيىن- چىيىنە آدىملايدىغىنى، داھا اىرەلىگە قوشماغىن گرگىلىگىنى، لابودلوگونو حايقىرىر، قان قارداشىنى دوغما توركجەدە يىنى- يىنى ائىرلر يازماغا، سۇزون قودرتى اىلە ظولم ائوونى يىخماغا سىسلەيىردى :

گلىر قولاغىما اىنلىتىلر،
"بوردا بىر شىر داردا قالىب باغىرىر!"
دوغرودان دا، من بىر «موروتسىزم»،
قارداشىم داردادىر، منى چاغىرىر .

چكىلىن! چكىلىن! يول وئرىن كئچىم،
اورگىم آلىشىب، آلوو ساچارام!
شەھىرلەر بوينونا زنجىر وورالار؟
چئىنرم، گمىررم، دارتىب آچارام! (۲.ص.۴۶۹)

بو درىن صمىمىت، اولو اىستىك، فىرتىنالى دنيز تىك جوشقون سئوگى و حزىن دوغمالىق شەھىرلەر قول- قاندا وئردى، روھونو پروازلاندىردى. و بو كۇوروك حىس لرىن، دوغما موناسىبىتىن اوغورلو نىتىجەسى كىمى، اصل صنعت نومونەسى، گۇوھرى اولان «سەھندىيە» پوئىماسى آرايا- عرصە يە گلدى. حقىقى شاعىرى، اىلھامى شەھىرلەر يوكسك قىيىمتلندىرن شەھىرلەر بىر شىخسىت كىمى دە ھىچ كسە بنزمەين، طبعى شاقراق داغ چاينى آندىران شاعىر سەھندى داھا چوخ سئومەيە، يارادىجىلىغىنى ايزلەمەيە باشلادى «سەھندىيە» پوئىماسىنىن مئىدانا گلەمەسى سىبىرلىندن دانىشاركن اوستاد دئىيردى: «من بو شەھىرلەر آذربايجان شاعىرى بولود قاراچورلو سەھندە ايتحاف ائتمىشيم. بوندان باشقا ھىمىن ائىردە ائىھام شەھىرلەر صنعتىندن دە فايدالاناراق، بعضاً «سەھند» داغىنا اوز توتوشام. شاعىر سەھندىن مندە بوراخدىغى تائىرى ھىچ كىمسە قويا بىلمەمىشىدى. باخىن! فارسجا «دو مىرچ بەھستى» آدىلى شەھىرلەر فارس يئىنلىكىچىسى نىما يوشىجە يازمىشام. آنجاق اوزوم دە

یاخشی بیلیرم کی، بو شعر «سهنندیه»یه چاتا بیلیمز. «سهنندیه» ائله بیر اثر دیر کی، هئج بیر معیار و میقیاسلا اؤلچویه گلمز. داها دوغروسو، بو اثرین تایی ایندییه قدر هئج بیر دیلده یازیلماشیدیر... سهند آزاد بیر شاعیر ایدی. سهندده ائله بیر شخصیت وار ایدی کی، دئمک اوچون دیله گلمز» (ص.۴۵.۱۱۹).

البته، سهند محض آزاد شاعیر، مستقیل فیکرلی، سربست دوشونجه لی ضیالی، مورتقی شخصیت اولدوغوندا بویوک شهریار بو اولومسوز شاعیرین جیسماً اولومونو خاطرلایاراق آغلا یا- آغلا یا بئله دئمیشدی: «حیدربابا، مرد اوغولار دوغ یئنه ...

شاعیر سهند ده آذربایجانین اورگی تپرلی مرد اوغولاریندان بیری ایدی» (ص.۲.۱۱۴). شهریارین وصف ائله دیگی شاعیر سهند داغی قدر اوجادیر، ظولم، ظالیم، اسارته قارشی ووروشاندیر، خالقینین قارشیسیندا باش آیندیر، عشق اهلیدیر. خیالی گو یون دوققوزونجو قاتینا شیغییار، ملکلره همصؤحب اولار، بولبول کیمی جوشه گلیب «سؤز دئینده سانکی گولو، پوسته نی، قندی بیر- بیرینه قاتیب دور سپله یر!"

او نه شاعیر کی، داغین وصفینه میصداق اونو گوردوم،

من سنین تک اوجالیق مشقینه مشاق اونو گوردوم،

عشقه، عشق اهلینه موشتاق اونو گوردوم .

...طبعی بیر سؤیگولو بولبول کی، اوخور گول بوداغیندا

ساری سونبول قوجاغیندا (ص.۲.۷۶).

شهریار درک آندیردی کی، خالقین، میلتین میلی سیماسی، کولوریتی تکجه اونون ظاهری گورونوشونده، لیباسیندا، حرکت و داورانیشیندا، امه یینده، امک سئورلیگینده ایفاده اولونمور، بو، عئینی زاماندا بیر خالقین حیاتی، موحیطی، حادیثه لری و مئیللری آنلاماق، دویماق، درک ائتمک طرزینده، خصوصوندا تظاهر ائدیر. گؤرکملی روس تنقیدچیسی و.ق.بئلینسکی یازیردی: «هر هانسی بیر جمعیتی دوزگون تصویر ائده بیلیمک اوچون اولجه اونون ماهیتینی و خصوصیتلرینی دویماق لازیمدیر، بونا ایسه بو جمعیتین اساسینی تشکیل ائدن قایدالاری تام معناسیله بیلندن و اونلارا فلسفی قییمت وئردن سونرا مووفق اولماق اولار» (ص.۴۰.۱۷۷)

محض بو هونرینه گوره چاغداش گونئی آذربایجان شاعیرلری شهریارا تانری وئرگیسی، خالقینا خودانین بخش ائتدیگی ارمغان کیمی باخیر، اونا نظیره و ایتحافلار یازیردی. شاعیر سؤنمز شهریارین تاثیر ایله یازدیگی «حیدربابا شاعیری» نظیره سینده اوستادین ۴۰ ایل حیدربابا قوجاغیندا، دوغما ائل- اوبادان آیری دوشهرک غوربتده یاشاماسینی «دیرناقلا اتی بیر- بیریندن آیرماق جهدی، فاجیعه سی» آدلاندیریر. او، پوئتیک سؤزون قودرتی ایله گؤستریر کی، صنعتکاری اوچالدان، یوکسکلره قالدیران، شان- شؤهرته چاندیران اؤز دوغولدوغو تورپاغی، وطنی، خالقیدیر.

نەجھە كى، شەھىرى شەھەرلەر، بۇيوك شەھىرى دۇندىر، باشىنى قىلى داغلار چاتدىران، سىنىنى، سۇزونو جاھانا يايان، ان اول «ھىدىر بابا» داغى، دوغما تىرىز، آذربايجان خالقى اولدو ... او گون كى شاعىر اوزون بو دىيارا دۇندىردى، وطن اونون اوزونو شاھكارا دۇندىردى، او، شەھىرى بۇيوك شەھىرى دۇندىردى، وطندى تىجھە وئرن شانى، ايقىتدارى بىزە (۲.ص.۴۷۵).

شەھىرىن خاھىرەسىنىن او تايلى - بو تايلى آذربايجاندا موتمادى ياد ائدىلمەسى، وفاتىنىن ايل دۇنوملىرىنىن و شەھىرى كونقرئسلىرىنىن كىچىرىلمەسى، اونا نظىرە و ايتحاف شىرلىرى يازىلماسىنى داھا دا ووسىتىندىر. ايراندا كىچىرىلن دۇرد شەھىرى كونقرئسىندە ماحمود پىدىدى، محمد والئە، باقىر سىدى، حاجى سىد آغا، اىبراھىم اىقبال، فىروز گون، بئىت الله جىفرى اوستاد شاعىرە حىصر ائدىكىلىرى شىرلىرىنى اوخوموش، شەھىرى عوضسىز صنعتكار، كۇنوللىرى اووسونلايان پوئىتىك فىكىر صاحىبى آدلاندىرمىشلار .

مواصىرلىك، دۇورونون و تارىخىن فىلسفى ايدراكى شەھىرىن اثرلىرىنى، باشلىجاسى «ھىدىر بابا» نى ھىمىشە ياشارلى ائدىر، دىقت مركزىندە ساخلايىر. شاعىر بو معنوى يئىلىكلىرى، كلاسىك پوئىزىيانى درىندن اۇيرنمىكە، كىچىمىش ايرىنى منىمىسە مكلە، ادبىياتىمىزىن تارىخى قايناقلىرىندان فايدالاناراق، تارىخى حقىقتە صادق قالاراق ائدىردى. موترقى يئىلىك، اصلىندە تارىخى قايناقلىرىن كۇكلىرى اوزرىندە، ادبىيات خىزىنەسىنىن داياقلىرىنا سۇيكنەرك يارانىر. باشقا سۇزلە، يئىلىك جەلدن دىيىل، علمدن دوغولور. شاعىر آيدىن گۇستردى كى، كىچىمىش ايرىنى منىمىسە مكلە كىچىلىرى، كلاسىكانى تىقلىد ائتمىك، اونلار نظىرە يازماق دىمىك دىيىل ... «تىقلىد شاعىرىن بۇيوك بلاسىدىر، حقىقتە سئوگىسى و اىنامى اولمايان شاعىر ايسە شىرىن بلاسىدىر» (۵.ص.۱۰) ، - اىنانجىندا ايدى شەھىرى. آز سۇزلە داھا چوخ معنا ايفادە ائتمە يە چالىشان شاعىر، سۇزچولوكدن، تىقلىدچىلىكدن دايم اوزاق قالاراق يئىنى تىصور و اورىژىنال ايفادە واسىطەلىرى تاپاراق، اىنسانىن داخىلى، اىچ دونياسىنا نوفوذ ائدن تائىرلى صنعت نومونەلىرى ياراتمىشىدىر .

شەھىرى يازىردى: «اولا بىلر كى، شىر رىتمىك اولماسىن، لاكىن ائموسىوناللىق شىرىن آتريبوتودور. تائىر ائتمە يىن سۇز نظمىدىر، شاعىرىن اۇز حىسىياتى حركتە گلەمەسە، اۇزگەلىرىنىن دە حىسىياتىنى جوشدورا بىلمىز» (۵.ص.۱۱).

او، دوشونجەلىرىندە حاقلى ايدى. شەھىرى اوزو بو پوئىتىك پرىنسىپ اساسىندا يازىب - يارادىردى. اونا گۇرە دە تصادوفى دىيىل كى، شاعىر تائىرلى سۇزو، درىن حىسىياتى، ذكاسى ايله تىجھە جنوبلو سويداشلارىنا دىيىل، ھىمچىن شىماللى قان قارداشلارىنا دا گوجلو تائىر ائتدى، دوغولارىنى جوشا كىتىردى، تىرىزدە باكى، قوزئىلە گونئىين قلم صاحىبلىرى آراسىندا معنوى علاقه ياراتدى، «پوئىزىيا

كۆرپوسو» سالدى. مەكتۇبلار، شەرلەر، پوئىزىيا اينجىلىرى بو تايىدان او تاي، او تايىدان بو تاي قانادلاندى. سولئيمان روستمىن، روستم غلىئووين، محمد راحىمىن، ابولفضل حسىنىن شەر سووقاتلارنى بۇيوك شەھىرلار عونوانلاندى... شەھىرلار دا اۆز نۆۋبە سىندە يوردداشلارنى پوئىتىك جاوابلار گۇندردى. بئەلىكلە، ھەم قوزئىدە، ھەم گونئىدە، ائەلە جە دە دونىانين آذربايجان توركلرى ياشايان ديگر بۇلگەلرىندە «ھىدرابايا سالام» منظومە سى گۆركملى صنعتكارلار ايدئال اۆرنك اولدو، پوئىزىيا كاروانىن ساروانىنا چئوريلدى. شەھىرلار دا جاواب آلان شاعىرلر آراسىندا «ھىسر» تخلصو ايلە يازىپ- يارادان، شاعىر- اوستادىن ياخىن قوھوملارنىدان اولان مير ابولفضل حسىنى دە واردى... تىرىزدەكى «ادىبات او جاغى» نىن رەھبىرى يحيى شئىدا شەھىرلر مىر ابولفضل حسىنى ھىسر تە جاواب اولاراق يازدىغى «ائەل بولبولو» شەھىرلر يارانماسىنا بئەلە اىضاحات وئىر: «بىر گون شىمالى آذربايجاندا حسىنى شەھىرلار مەكتوب و شەر گۇندىر. شەھىرلار مەكتوب اوخوياندا بو شاعىرى تانىيىر، كئچن گونلرى گۆز اۆنوندە تصور ائدىر. و بۇيوك بىر اينقىلاب روھوندا مۇوج وورور (روھونو دالغاندىر، يعنى يىرىندىن اوينادىر - ا.ئ.ش.). بو خاھىرلار ائەلە اوندە تائىر قويور كى، اىختىيارسىز گۆزلرىنن ياشى اوزونە آخىر. شاعىر قىرخ ايل دالى قئىيدىر. خوشگىنابدا امىر اسلان ايلە موھابىتىن و گۇروشمەلرىنى نظره آلير (شەھىرلر ادلى- سانلى كىشىلردن، خانلاردا اولان حسىنىن آتاسى امىر اسلان ايلە صمىمى دوست اولموشدور. او، بو ھادىئە دن ۴۰ ايل قاباق، يعنى ۱۹۲۹- جو ايلدە دونىاسىنى دگىشىپ - ا.ئ.ش.). اونون اوغلو حسىنىيە جاواب يازىر» (۷۲.ص.۱۴).

اىتھافلارنىن ھەر ايكىسى نظملە يازىلمىش مەكتوبدور. «ائەل بولبولو» شەھىرلر مۇۋەسسە، اھاطە ائىدىگى مەسئەلە و پىروبلەملر «ھىدرابايا» نى يادا سالىر. ائردە تصور ائىدىن پوئىتىك مەكان، مۇۋەسسە، دىل اوسلوبو تامامىلە «ھىدرابايا» اووقاتىندا، «ھىدرابايا» سىھرىندە دىر. اھوسئىنى ايسە قافىيە، فورما و مضمون اعتىبارىلە عوصيانكار، اودلو شاعىر نسىمىن :

اى گولوم، اى سوسنىم، اى سونبولوم، اى غنىر،

اى منىم نوغولوم، مئىم، ھبّ و نىبات و شگرىم، (۸۴.ص.۹۲) -

مطللى غزلىنى خاھىرلاردا «شەھىرلار اىتھاف» نظىرە سىندە اونو ايلەھى، تانرى درگەھىنداكى خودا نكردە وارلىق كىمى تەقىم ائدىر .

ا.حسنى شاعىرە اولان عومان مەھبىتىنى، سئوگىسىنى، دلى ھىسرتىنى ايفادە ائتمەيە صبرى، نفسى چاتمىر مەھبىتى كىمى سۆزلرىنى تەشەلىكلە، بىرنەسە سۆيلەمەك ايستەيىر. سانكى، قلىبىدن كئچن سۆزلرى سونداك ايفادە ائدە بىلمەمەك قورخوسوندان دوغان ۱۰۱ عدد صداملا، تەشەلە ائدە بىر ئىقت، عظمت، ھەم آغىرلىق گىرسە دە، اىنسانىن دكاسى، عاغلى بو بۇيوك مەھبىتى، نسىمىن

اينسانا اولان سئوگىسىنى آندىران اودلو ايسته يى قاورايا بىليير. رىتم، داخىلى قافىھلەرىن ياراتدىغى
آھنگدارلىق و اويناقلىق بو قاورامانى آسانلاشديرير :

گولوم سنسن، باغىم سنسن، گولوستانىم، باھارىمسان،
اگر بىر قوش اولارسام من، خزانسىز لالە زارىمسان،
... دىلېم، آغزىم، سۆزوم سنسن، گولوم، قلىبىم، گۆزوم سن،
منىم جانىم، اۆزوم سنسن، منىم صبر و قارىمسان .
... عزيزىم! بىر دنە م! اينجىم، ظريفىم! اينجە دىلدارىم !

بو يوز بىر سۆزلە بىر سۆز وار كى، يعنى شەھرىمسان! (۲.ص.۴۸۷)

بو بۇيوك محبت، صداقت، وفا، اعتبار، دوغمالىق، عولويلىك شەھرىارى قلمە سارىلماغا سۇوق
اىتدى. «اىل بولبولو» آدى منظومە بئلە ياراندى. اوستاد قوزئىدە گونئى حسرتى ايلە قوورولان
شاعىر و عاليم اۆولادىنا تىلى و ئىرى، اونون يارالى، دردى كۆنلونو اوووندىروردو: وطن بۆلۈنمىزدير، ھەر
ايكى طرف بىر آنانىن ايكى قولو تىك عىنىنى بدنە بىرلىشىر، ھەر ايكىسى موقدسىدير، عوضسىزدير.
يامان گونلر كىچىب گىدەجك، ھەر گىجەنن بىر گوندوزو وار و ھىچ شوبھەسىز، قىشىن دالىنجا
گۆزل، عطىرلى، فوسونكار باھار گلير، دوغمالاريندان آيرى دوشنلر، عزيزلر، اىستىكلير گون گلر،
بىر- بىرلىرىنى تاپار، قوووشارلار :

يامان گونلر كىچىب گىدىب ايتىدى،

بىر ياخشىلىق، مورادىنا يىتتىدى،

او تاي- بو تاي فرقى يوخدو وطندى،

بىر گون اولار بو داغلارنى چاپارلار،

اىستىكلير بىر- بىرىنى تاپارلار (۲.ص.۱۱۷)

لاكىن اونو دا قئىد ائتمك يىرىنە دوشر كى، شەھرىار شەرىندن ايلھام آلاراق جنوبلو قان قارداشىنا
ايلك غزل يازان شاعىر قوزئىين فوضولى يادىگارى، خالقىنن سئويملى غزلخاننى على آغا واحىد
اولموشدور. «ايل» ردىفلى غزلى ايلە واحىد تىرىزىن گۆوھرىنە دوغولارىنى بيان ائدىر. مشهور
شاعىر يازىر كى، عشق اھلى طبعتاً سىناقلارا، اىمتحانلارا معروض قالير، نئجە كى، مجنون
سئودىگىنن آيرىلىق اودوندا يانېب كول اولدو. حلاج منصور عقىدە سىندن دۇنمكدنسە، دارا
چكىلمە يىي اوستون سايدى. بىز دە ايكى عصرە ياخىندىر كى، بۆلۈنموش وطن، تورپاق، خالق
دردى بويدا آغىر مؤحت چكىرىك. يعنى، طبعتېن آيرىلىق، ھىجران آدى سىناق، اىمتحان دردى
بىزىم دە قاپىمىزى دۇيوب، لاکىن ناراحت اولماغا دىمىز، بو سىناقلاردان آلياچىق چىخانلار،
اعتىبار، وفادا سىنانانلار سوندا بىر- بىرلىرى ايلە گۆروشەجك، قوووشاچقار .

واحيد اۋز ايسته يينده، توتدوغو يولدا اعتبارى، صداقتى ايله «كعبه سايدىغى تبريزلى قلب شاعيرىنين حضورنا گله جگىنى بيلديريدي» (۴۹.ص.۱۲۶):

كوى نىگاره لايىقى يوخدور هر عاشيقين،
من تاپميشام بو كعبه يه يول، اعتبار ايله .
عشق اهلىنى طبيعت اۋزو ايمتحان ائديب :
مجنونو درد هيجر ايله، منصورو دار ايله .
واحيد، بو شعري تبريزه گۈندرمك ايسترم،

قيسمت اولايدى بير گۈرۈشك شەھرىيار ايله (۶۵.ص.۷۴)

شەھرىيار بير- بيريندن آيرى دوشن يوردداشلارنى بديعى سۈزون قودرتى ايله معنا بىرلشديريدي. على آغا واحيد و احسينيدن سونرا حسرت شاعيري ايله منظوم مكتوبلاشما، شعرلشمه داها احاطه لى شكيلده داوام ائتدى .

"حيدربابا" دان، شەھرىيار شعريندن تاثيرلنەرك خالق شاعيري سولئيمان روستم، محمد راحيم، بختيار و اھابزاده، نبى خزرى، على توده، سۈھراب طاھير، حۈكومه بوللورى، محمد آراز، خليل رىضا، ميروايد دىلبازى، ناظيم رىضوان، محمدعلى موصدّيق، تاريئيل اوميد، قاسيم توركان، راسيم كريملى، على اكبر شاھيد، سيد آغا، انور، قاسيم جاھانى، قريب آشكارى، شاھين فاضيل، گولھسين حسين اوغلو، رفيق ذكا، تئيبوب قوربان، خئيرالله كريم اوغلو، كماله آغاينوا، مشھدى ابولفضل ھاشيم اوغلو، حكيم قنى، خالليق رحيملى، ناظيم قايل، اوكتاي زنگيلانلى، باكى دۈۋلت اونيوئرسيتئتينين طلبه سى محراب توكنوو، زاھيد اكبر و باشقالارى زامان- زامان بۈيۈك شەھرىيار ايتحاف، نظيره و خاطريره شعرلرى حصر ائتميشلر. آذربايجانين تانينميش شاعيري سولئيمان روستم شەھرىيار اوچ شعر يازيب گۈندرميشدیر. «شاعير قارداشئما مكتوب» شعرينده (۱۸ مای ۱۹۶۸- جى ايل) س.روستم گونئىلى قارداشئنى ائليميزه قوناق چاغيرير، «ديلى، آدى، سانى، جانى، قانى، وارليغى، ان نهايت، وطنى بير» اولان شەھرىيارين انجیر- اوزوم زامانى، باغ- باغچانين اوزه گولن واختى تبريزدن بير اوووج تورپاق گتيريب گلهمه سيني، شرف مجلسينين، سوفره سينين باشيندا اوتورماسيني آرزولايير. شاعير بو تايين، اصلينده ائله دوغما ائلينين شەھرىيار اولان سئوگيسيني، ايسته ييني، «مؤحتاجليغىنى» يارى جانيم يانينداير ايفاده سى ايله اوبرازلى شكيلده ايفاده ائدير. سولئيمان روستم «حيدربابا» نى چوخ بيه نديگىنى، سئوگى دولو اوركلرى دیندیرن، صبا عطيرلى بير اثر اولدوغونو دا شاعيرين نظرينه چاتدیرير :

گولشنلرده چيچكلرى دیندیرن،
گۈزللرى، گۈيچكلرى دیندیرن،
سئوگى دولو اوركلرى دیندیرن،

لاکین شاعیر علی توده شهریارلا، تبریزله بیر واخت قوووشاجاغینا، هیجرانین، حسرتین بو خالقدان گن دوشه جگینه، سوراقلیلارین بیر- بیرینه یتته جگینه اینانیردی. او، شاعیره حصر ائتدیگی «شهریارا مکتوب» وندا اورک آجیسینی، آغریسینی بیله ایفاده ائدیردی :

بیر ده گۆزه جکسن او ووصال گلدی،

یوللارا نه خطر، نه زاوال گلدی،

تبریزه مین بوسات، مین جلال گلدی،

هیجراندا سورگونه یوللاندی، شاعیر .

دوزدور، گۆزله مکدن اوسانیرام من،

آنجاق او ووصالا اینانیرام من... (۲.ص.۴۴۵)

شهریارین «حیدربابا یا سلام» منظومه سی نشر ائدیلیب یابیلیدقدان سونرا الی قلملی سویداشلارینین نظری دوغما او جاقلا رینا، یورد- یووالارینا دیکلیدی، ائلین تاریخی یئرلری، ایللرله خالقین سیغیندیغی طبیعتین فوسونکار، عظمتلی مؤعجیزه لری، اساساً ده عصرلرین سویوغونا، ساختاسینا، طوفان- قاسیرغالارینا متانتله سینه گرمیش، قودرتلی، سنگرلی، قالالی داغلار دیقت مرکزیه چکیلدی. گونئیدن قافلانتی تپه ییین داغینا، قولام داراوالی و قافار ایفتیخارلی ساوالانا، تورکیه ده جانانی دؤکمه چی بؤیویوب بویا- باشا چاتدیغی ائلازیغ و هاریوت کندلرین، خئیرالدین تۆکدمیر کوجابی، فخری اونان چیچکلییه، زئین العابدین ماکاس ایغدیرا و سایره یه اوز توتدولار، خطاب ائتدیلر. یاشادیقلا ری عؤمور یولو، دوغما یوردلارینین باشیندان کئچن اولایلار، حادیته لر قایناغیندا دوشوندوکلری ایله باغلی دردلشدیلر، پوئتیک سؤزون اعجازی ایله «حیدربابا» اووقا تیندا احواللاشدیلر. گونئی آذربایجاندا ایسه حیدربابا، ساوالان داغلاری ایله یاناشی، شاعیرلر قوینوندا آجیلی- شیرینلی گونلر کئچیره رک قیرچین لپه لرینین پیچلیتیسینی، شاهه قالخان دالغالارینین شیریلیتیسینی دینله دیکلری ارکویون، سیغالی گلینه بنزر ماوی خزره موراجیعت ائتدیلر. اصلینده «حیدربابا» یا نظیره یازدیلر. مشهدی ابولفضل هاشیم اوغلو، ناظیم ریضوان یئنی اثرلرینده خزره اوز توتوب «سالام» وئردیلر، دوغو و دوشونجه لرینی بو شیلتا ق دیزین اتکلرین، قوینونا دوزدولر. م.دبلبازی ایسه آوئی داغی ایله دردلشدی .

غریبلیگین الیندن داد چکن، یاخینلارینین دونیانی ترک ائتمه سیندن و آتاسینین دا بیر گون بو طالعی یاشایاجاغیندان اندیشه دویان، خزرین سولارینین بؤلونمه سیندن، قو، اؤردک و قازلارینین ایتکین دوشوب یوخا چیخمیاسیندان، سوییه سینین آشاغی دوشمه سیندن، نامردلیگین مردلیگی اوسته لهمه سیندن دردلنن م.هاشیم اوغلو دیزدن جوشارق بوتون بو رذالت و پیسلیکلری سولاریندا ابدی غرق ائتمه سین، یئر اوزوندن سیلمه سین دپله ییردی :

جوشغون خزر، جوشوب طوغیان ائتگین،

جاھاندا دوبارە طوفان ائىگىن،
يىر اوزوندە بىر آن جۇولان ائىگىن،
سولارىندا غرق اولسون نامرد اينسان،
جاوان مردىن عۇمرو اولسون جاويدان. (۱۰۷.ص.۵)

آشيق صنعتىنە، خالق ادبىياتىنا ياخىنلىغى ايله سىچىلن «حىدرىبابا يا سلام» پوئىماسىنىن گوجلۇ
عكس - صدا دوغورماسىنىن اساس سىبلىرىدىن بىرى، قئىد ائىدىگىمىز كىمى، منظومە نىن فولكلور
بىزە يى، آشيق پوئىياسىنىدان قىدالانمىشىدىر. باياتى اىصطىلاخلارنى اولان «من عاشيق، عاشىقم،
عزىزىم، عزىزىم» سۇزلىرى عوضىنە، شىرىيار «حىدرىبابا» خطاب - اىصطىلاخىنى وئرمىشىدىر. ناغىل،
روايت و داستانلارنىمىزىن دئىمىم طرزىنى خاطرلادان منظومەدە دە باشلانغىچ و سونلوغون طلبلىرى
گۇزىلنمىشىدىر. اوستادنامەلرلە داستانلارنىمىزىن، اكثرأ «بىرى وار اىمىش، بىرى يوخ اىمىش»
دئىمىمى ايله باشلايان ناغىللارنىمىزىن سونو آقىش - ثنا، دوعالارلا، خوش اووقاتلا بىتدىگى كىمى،
شىرىيار دا منظومە نى داستان اووقاتىندا، هم دە قوشما اولوبوندا (قوشمالارنىن عادتا سون بئىتتىندە
مۇلىفلر آدىنى چكىر، كىملىگىنى بىلدىرىرلر-ئ.ش)، ناغىل روخوندا تاماملانمىش :

حىدرىبابا، سىن كۇنلۇن شاد اولسون،

دونىا واركن آغزىن دولو داد اولسون... (۱۶۶.ص.۲)

سندن كىچن ياخىن اولسون، ياد اولسون،

دئىنە منىم شاعىر اوغلو شىرىيار

بىر عۇموردور، غم اوستونە غم قالار .

و ياخود، داستان اووقاتىندا، سالى - سۇزىلۇ آشىقلار كىمى، شىرىيار اۇزونو اۇيۇر، سۇزونون،
صۇحبىتىنىن قاينار، چاغلار بولاق كىمى توكنمەمەسىندىن، اوجاغىنىن اودونون سۇنمەدىگىندىن و
ابدى يانار اولدوغوندىن قورە لەنير، اىفتىخار حىستى كىچىرىر :

آشيق دئىر: بىر نازلى يار وار اىمىش،

عشقىندىن اولدلا نىب يانار وار اىمىش،

بىر سالى، سۇزىلۇ شىرىيار وار اىمىش،

اولدار سۇنوب، اونون اودو سۇنمەيىب،

فلك چۇنوب، اونون چارخى چۇنمەيىب (۱۷۵.ص.۲).

بو خوصوصىتى عئىنى ايله اھاشىم اوغلو داوام ائىدىرىر .

شاعىر ناظىم رىضوان دا شىرىيارا يازدىغى نظىرەدە موراجىعت اوبىئىكتى، بدىعى مكان اولاراق خىزىر
دىنىزىنى سىچمىش، «انام خىزىر» پوئىماسىيلا «حىدرىبابا» سىكىلى اورىژىنال اثرىنى ياراتمىشىدىر.
شىرىيار مۇوضوعلارنى، سوئىتلىرىنە موراجىعت، بدىعى پرىئىمىت، اوبىئىكتە اوستادى ايله اوخشار

ياناشما اوسولونا گۆرە سچىيىلنن «آنام خزر» پوئماسىندا ن.ريضان بىر سىرا بشرى پروبلېم و مىللى ايجتىماعى مسئله لره توخونور. او، خالقىمىزىن معنوى سىماسىندا، مىللى - بشرى ثروتلىرىمىزىن، دگرلرلىمىزىن قورونماسى و گله جگ نسيلىلره چاتدىرىلماسى ساحه سىندە مۇوجود اولان آشىنمالاردان، تارىخىمىز، حتى خزرىن سولارىنا بئله موختىلفلىك قاتىلماسىندا دوغان ناراحتلىغىنى اوبرازلى ايفادەلرلە عكس ائىدىرير. بىر واختلار خالقىمىزىن حياتىندا، معىشتىندە، قهرمانلىق سالنامەسىندە ان اۋنملى يئر توتان، ايگىدلرلىن آرخا- داياغىنا چئورلىن اتلارلىن ايندى اونودولماسىنا اوركدن آجىيان شاعىر پوئتىك دوغولارلىنى دىلە گتىرير :

آت ايگىدىن شۇھرتىدى بىر زامان،
آت ايگىدىن غىرتىدى بىر زامان،
خالقىمىزىن قودرتىدى بىر زامان،
غىرتىسىلر بونو «ياخشى» دويدولار،
چىل آت كىمى بىر قودرتە قىيدىلار (۱۱۲.ص.۵)

شەھىر پوئزىياسى اۋزونودرك دونياسىدىر. هر بىر اينسان بو دونيادا شەھىر سۇزونون، دوشونجه سىنىن آيدىنلىغىندا صافلاشىر، آرىنير . هر كس اۋتن گونلر، اۋز كئچمىشىنە بويلانىر، اونودولان، ياشانمىش دونيانىن آرا كسمەلرىندە قالان نه وارسا ھامىسىنى پوئتىك دوغولارلىن، بدىعى سۇزون اساسىندا احيا ائدىر، جانلاندىرير. بئله ليكلە، سۈي-كۆكونە، تارىخىنە، خالقىنا، دوغما يورد- يوواسىنا باغلىلىق تىللىرى مۇحكملەنير. آتالار كۆرپەلرلىنى شەھىر آدلاندىرير، دىلدرەكى لايدا، اوخشاما صدالارى شەھىر نغمەلرلىنە قارىشىر، «حيدربابا» سئوگىلى، اىستكىلى كۆورك زومزومەلر آلتىندا نئچە- نئچە كۆرپە فیدانلار، شەھىر بۇيويور. شاعىر حسين كورد اوغلونون اوستادا حصر ائىدىگى «شەھىر» شەرىندە يازدىغى كىمى :

هر سۇزوندىن آغىزدا مىن داد اولور،
آيرىلىغىن قلىمىزدە اود اولور،
آدىن كۆرپە بالامىزا آد اولور،
آياق آچىر مىن بالاجا شەھىر (۲.ص.۴۸۵).

سون ايللردە قوزنى آذربايجاندا شەھىرلىن "حيدربابا" سىنا نظيره يازان قلم صاحىبلىرىندىن بىرى شاعىر-پوبلىسىست محمد نریمان اوغلودور. ايگىدلر يوردو، داغلار گۆزەلى كلبە جرىن اعجازكار قوينوندا دونيايا گلن م.نریمان اوغلو ائرمنىستان اوردوسونون سىلاھلى ھوجومو زامانى دوغما يورد- يوواسىندا پئرىك دوشوب. دردىلى شاعىر بو گون دە مجبورى كۆچكونلوك حياتىنى سوردورمكدەدىر. چونكى "كلبجر ۱۹۹۲-جى ايللىن آپرئل آينىن ۲-دن ائرمنىستان اوردوسونون

سىلاھلى قوۋەلەرنىن ايشغالى آلتىندا دىر. داغلىق قاراباغ اراضىسىدىن كىناردا يەرلەش كىلە جىر رايونونون ايشغالى زامانى دىنچ اھالىيە وحشىجەسىنە دىوان توتولموش، يەرلى اھالى مېن ايللەر بويۇ ياشادىغى آتا- بابا تورپاغىندان قوۋولاراق دىدرگىن سالىنىپ. " (۱۳۳). ائىرنى وانداللارنى بۇيۇك تارىخى كىچمىشى، زىگىن مەدىنىتى ايلە سىچىلەن كىلە جىرىن قەدىم تارىخى آيىدەلەرنىن اكترىتىنى مھو ائىدىلەر. وطندىن، داغلار گۆزەلى يوردوندىن آيرىلىق دىردىن، ائىرنىلەرنى خالقىمىزدا وئىردىگى آغلاسىغماز عذاب و ايشىگىنچەلەر، موصىبتلەرە تاب گىتەرە بىلەمەن م. نىرمان اوغلو شەھىرارا اوز توتوموش، "عۇمرۇمۇن كۆچكۈن ايللەرى" پوئىماسىنى يازاراق تىبرىز حىسرتىلە كىلە جىر نىسكىلىنى، اوندان آيرى ياشادىغى اوزون ايللەردە كىچىردىگى آغرىلى حىس لرى دىلە گىتىرمىشىدەر. بوتۇتۇ آذربايجان دىردى، تارىخى يورد يەرلەرىمىزىن ۲۰ فەيزىندىن چوخونا ۲۱ ايلدىر حىسرت قالماغىمىز اونون دا شاعىر اورگىنى كۆز- كۆز ائتمىش، شەھىرىرى دا سوۋت اىمپىرىياسىنىن و ايران- فارس دۆۋلىتىنىن قوربانلارنىندان بىرى، دوداقلارنىندا "وطن- قوزنى آذربايجان!" كىلەسىلە دونىدان كۆچ ائىن نىسكىللى سۆز اوستادى كىمى گۆرمۈشدور... اونون دوشونجە موسستوىسىنىدە "ھىدربابا" ھە دە بو گون قوزنى آذربايجاندا اۋزو كىمى بىر مىلىيوندان آرتىق قاققىن- كۆچكۈنون طالعىنە يازىلان آغى و يانغىلى موراجىعت ايدى: "ھىدربابا، يولۇم سىندن كىچ اولدۇ، عۇمرۇم كىچىدى، گىلمە دىم گىچ اولدۇ، ھىچ بىلمىم گۆزلەرنى نىچ اولدۇ، بىلمىز ايدىم دۇنگلەر وار، دۇنوم وار، ايتىگىنلىك وار، آيرىلىق وار، اۋلۇم وار" (۱۰۰ص.۵).

...كىلە جىرىن حىسرتىنى ھە سوۋتلىر دۇنمىندىن چىكىن مەرحوم شاعىر- عالىم و تىرچومەچى، ھومئىرن ائىرلىرىنى ايلك دىفە آذربايجان دىلىنە چىۋىرن انور رىضا دا خالقىمىزىن آيرىلىق دىردىنى ھىمەنە چىۋىرمىش، مەھمەدھىسەن شەھىرىرىن "ھىدربابا" سىندان قىدالاناراق وطن و يورد نىسكىلىنى: "ارىتمىش اورگىمىن ياغىنى، آى باتاندا چىراق اولام داغلار... " كىمى مىصراعلارلا ايفادە ائتمىشىدى ...

زامان- زامان پارالانىمىش، يارالانىمىش، بىر- بىرىندىن آيرى سالىنىمىش وطنىمىزىن او تايى ايلە بو تايىنىن عومومى دىردى اصلىندە دونىادا بو گون دە ھۆكۈم سورن ايكىلى سىياسەتە قارشى عوصىياندىر! "اوستاد مەھمەدھىسەن شەھىرىرىن وطن حىسرتلى، قىناقلى باخىشلارنى آلتىندا گىلە- گىلە اريدىم"، - دىئىن مەھمەد نىرمان اوغلو "عۇمرۇمۇن كۆچكۈن ايللەرى" پوئىماسىنىن "گۆزۈ قىيىق اولدۇق، اوستاد!" آدىلى حىسە سىندە ھەلەلىك مەلوب طرفىن، مەلوب خالقىن شاعىرى كىمى ائىرنى وانداللارنىن تورپاقلارنىمىزى ايشغال ائتمەسىندىن دولايى بىر اوتانچ دويۇر، خالقىنىن تاپدالانان ھىيىتىن، ھاقىنىن تانىماماسىنا گۆرە دونىا خالقلارنىن، دۆۋلىتىنىن يانىندا گۆزۈ قىيىق اولدۇغونو دوشونور و روھو ازىن، خىرپالابان دويغولارنى تائىرى آلتىندا يازىر:

قارتالىسىزدى لاجىنقايا،

اوغول گرک جانين قيا!
قالديق كۆكسو اوي-اوي،
تاپيلمادى ھەمدەم، سىرداش،
گۆزۈ قىيىق اولدوق، اوستاد!

دلىسى يوخ دليداغين،
سوروسو يوخ گۆى يايلاغين.
درد سينه مده ييغين- ييغين،

كۆچ سورورم يياوش- يياوش،
گۆزۈ قىيىق اولدوق، اوستاد!

مھمدين ايللردير او يئرلرە يولو دوشمور، ساغيندا- سولوندا، بوتون اطرافيندا اۆزۈ كيمي دردلى اينسانلاردير و اولار ايتيريلميش يورد يئرلرينين دوشمنلردن آزاد اولونماسيني و كلبە جره قايداجاقلارى گونو صبرسىزلىكلە گۆزلەيىرلر...

سون واختلار اوستادين "ھيدربابا" سينا نظيره اولاراق يازيلميش "عۇمرومون كۆچكون ايللرى" (م. نریمان اوغلو) و "ھيدربابايلا اوز- اوزه" (اژدر يونيس رضا) پوئمالاريني اوخودوقدان سونرا چوخ آيدين بير قناعتە گلديم: - نە قدر كى، تاريخاً بوتۆۈ اولموش آذربايجان بيرلشمە ييب، كۆنوللردن آيرىلىق قوبارى سيلينمە ييب، قاراباغ اثرمنى غصبكارلارينين اليندن آلينمايىب و دوشمندن قيصاصيمىز آلينمايىب شەھىرا اوز توتوب شاعيره دردلشن سۆز اوستادلاريمىز چوخ اولاجاق... يوردا محبت روحوندا كۆكلنميش شاعير اورە يينين چيرپىنتيلارى دويولان "زامانين گيرووويام" (۲۰۰۳)، "تۆۈبە، بو دونيايا بير دە گلەرم" (۲۰۰۵)، "يول گندىرم" (۲۰۰۸)، "دردىم ايكي تايليدى" (۲۰۱۰) و "آتاتورك" (2011) ادلى شعر كىتابلاريندا اژدر يونيس رضانين ازەلى مۇسۇع يا صادىقلىگىنى گۆرمە يە، حيس اثتمە يە بيلمىرىك. "دردىم ايكي تايليدى" كىتابينين ادى ايچيندە احتيا اولونان مطلبلرى بيان ائدير. آذربايجانين هر ايكي تايندا ياشايان بوتۆۈ خالق اوزون ايللردير كى، ايمپىريالىست دۆولتلىرىن ايستىلاچىلىق، ايستىمارچىلىق بلاسينا و بير- بيريندن آيرىلىق دردینه موبتلادير. "ھيدربابا، شەھىرا سۆبلە كى، قىغىلجىمدان اود گۆتوروب يانان وار" خىطابى ايلە جان قارداشينا اوز توتان اى. رضا "ھيدربابايلا اوز- اوزه" ادلى پوئماسينا يازدىغى اۋن سۆزدە ايندى اثرمنى جلالدارينين تاپداغى آلتيندا اولان جبرايىللا باغلى دوشونجەلرينى اوخوجولارلا بۆلوشور. ايتيردىگى يورد يئرلرينين حسرتىنى ايچيندە كى ھۆنكورتوبە قاتاراق شعر، سۆزە ھوپدوران شاعير "داغلار، يورد- يووا دئيه- دئيه قوجالدىم" -، يازير. ۲۰ ايلدن چوخ بير مودتە اثرمنى ايشغالينا صبرلە دۇزن سويداشلارينين دۆزوموندىن شىكايەتچىدير اژدر يونيس رضا.

عۇمرو بويو حسرتيله ياشادىغى گونئيه ۲۰۰۹-جو ايلده قوووشان يورد نيسكىللى شاعىرى بو قوتسال گۇروش زامانى حىيرتلندىرن آنا يوردون ديگر پارچاسىنين دا اونا دوغولوب بۇيودويو جبراييلين خلفلى كندى تك دوغمالىغى، تأسوفلندىرنسه - تبريزه - وطنه قوناق كىمى گلمهسى اولوب: "...تبريزه قوناق كىمى گتمهلى اولدوم.. بيله سووار گۇمروك كئچيد منطقه سىنى كئچن كىمى دارىخديم بو تاي اوچون... فيكىرلشديم كى، جانيم، بس تبريز دئييب يانمىردىنمى؟ آما حيس ائتدیم كى، او تاي نه قدر عزيزدىرسه، سن دئمه، بو تاي اوندان دا عزيز ايميش. آنى اولاراق غريسه ديم... يول بويو هر طرفه آجگۇزلوكله باخيب، هر قارىشى زيارت ائتمك، يادداشما يازماق ايسته ييرديم. هر طرف دوغما جاماعات، دوغما ديل ايدى. كوچه بويو آنجاق آذربايجان ماهنيلارى اوخونوردو، ائله بيل باكيدا ايديم. جنوب حسرتيمه قوووشماغىما باخما ياراق آراز بويو يول گنديب اسير دوشموش (ائرنى ايشغالىندا اولان) يئرلى گۇرمه يه تله سىرديم. منى تبريز حسرتيله ياناشى، يورد يئرى، يورد حسرتى ده چكىردى. كناردان دا اولسا، قاراباغلا، جبراييلا اوز- اوزه دوروب صبريمىزدن گيلئيلنمك ايسته ييرديم. ايلاهى، حسرتيمين بيرينه قوووشوب، بيرىنى ده اورگيمده داشيىرديم. سحرى - ۱۱ اوكتيا بردا جبراييلا اوز- اوزه دوروب آغلايىرديم... آراز بويو كندلريمىزدن اولان حاسانلى، ماشانلى، آلى- كئىخالى، خلفلى، خودآفرين يئرله يئكسان ائدىلميشدى. ايندىيه جن ائشيتديكلريمى گۇزومله گۇردوم، آليشديم، ياندىم تزه دن. آرازى آدلاييب يوردا قوووشا بيلمه ديم. تاريخى خودآفرين كۇرپولرىندن يوخارى بۇيوك بير بند وورولوب... سو خئىلى گئرى قايىديب، آراز بويو كندلريمىزدن اولان، او جومله دن قوملاخ، درزىلى كندلرى ده سويون آلتىندا قاليب، ابدى يوخ اولوب. بو آغريلارى داشييا- داشييا، بو آغريلارى ياشايا- ياشايا تبريزه چاتدېم... (۱۳۸، ص. ۴۴۶)

بلكه ده اوزونچولوغا يول وئرديم، آما اوخوجونون، بو كىتابى الينه آلان بىليم آدامىنين ديقتىنى بو گون گونئيله قوزئيين عئىنى دردى داشيدىغىنا، ايشغالچىلىق بلاسينا توش گلدېگينه يۇنلتمكدى... آما نه گونئيين، نه ده قوزئيين دردى سۇزله يازماقلا بيتهسى دئييل. اوزرىندن بند وورولان چايين ساحيلينده كى، آراز بويو كندلريمىزىن سو آلتىندا قوبولماسى، اورمو گۇلونون قوروماسىنين باشقا بير واربانىتى، زنجيرين حالقالارىندان بيريدير. اونا گۇره ده اژدر بى اليندن گلەنى - بير شاعىرين باجاردىغىنى ائدير، او تايلى- بو تايلى آذربايجانين عمومى دردىنى گۇز ياشلارى ايله قلمه آلير. "حيدر بابايلا اوز- اوزه" آدلى پوئماسىندا بو تايدا دىلى قاندالانميش تبريزى، اورمىانى.. ، او تايدا آراز بويو الى قاندالانميش قاراباغى- جبراييلى، خلفلىنى، تاپتانميش حاقىنى آغلايير:

درديم او تايدا دير، گۇز ياشيم بوردا،

يانسين آيرىلىغى سالانلار يوردا!

كىم وار، بيزيم كىمى، گۇره سن هاردا

آیریلیق حسرتی داشییان، تبریز؟ ..

خیلاً ساوالانین زیروه سینه قالخیر و آذربایجانى ایلک دفعه و اوجالیقدان بوتؤو "گؤرور"، لاکین او اوجا نۇقطةیه رئال حیاتدا قالخا بیلمه دیگیندن چوخ تأسوفله نیر. بیرجه تسلیی تاپیر ای. رضا: "یوردوموزون اومید گؤزو، خودآفرین کؤرپوسو هر ایکی تاییین توتوب اللریندن" و ابدی آیریلیغا مئیدان اوخویور... و شهریارین چکدیکلریله قییاصلادیقدا اوتانچ دویور، بین الخالق قوروملارین، سوپئر دؤولتترین بیر خالقین ایکی عصره یاخین بیر مودتده آیریلیق اودوندا یانماسینا لاقئیدلیگیندن، أوروبا تهلوکه سیزلیک و امکداشلیق تشکیلاتی نین (آتت) قاراباغ پروبلئمینین حلی ایله باغلی یالانچی وعدلر وئرمه سیندن گیلئیله نیر :

اوتانیرام، سنه گیلئی ائیله یم،

او تایدادا قاراباغیم اسیردی .

اوخ تاپمادیم یارامیزی تئیله یم،

قیزلاریمیز یاد اللرده یئسیردی .

نئچه ایلدر آت-لره ایناندیق،

اوزوموزه دیره نییدی دالانلار .

حیدربابا، چوخ حئییف کی، گئج قانیدیق،

یامان گونه قویدو بیزی یالانلار. (۱۳۸.ص.۴۵۱)

چونکی تحصیلیندن، دونیاگؤروشوندن، حیاتا باخیش بوجاغیندان آسیلی اولمایاراق شهریار پوئزییاسینی سئولر آیدین شکیلده گؤرور کی، «شهریار عشقدیر، وورغونلوقدور، محبت شیوه سیدیر، بولبولودور کی، گولونون سئوداسیندان ناله چکیر»، (۱۱۴.ص.۵) - دئین ایراهیم آبار نه قدر حاقلیدیر!

بوتون بو مزیتلرینه گؤره، شهریار یارادیجیلیغی، شهریار عنعنه لری تورکیه ادبیاتینا دا قووتلی تاثیر گؤستریمیش، یازیچی و شاعرلرین یارادیجیلیغیندا سیلبنمز ایزلر بوراخمیشدیر. تورکیه ده «تورک یوردو» ژورنالینین ۱۹۵۵-جی ایل اوکتیابر سایندا ایلک دفعه نشر اولونان «حیدربابا یا سلام» پوئماسی بؤوک رغبتله قارشیلانمیش، گوجلوق عکس-صدا دوغورموشدو. تورک همکارلاری شهریارا نئچه-نئچه نظیره، جاواب، ایتحاف شعرلری یازدیلار. بئله لیکله، «حیدربابا» ادبی مکتبیین تورکیه قولو یارانندی، صنعت اینجیلری، موکمل اثرلر مئیدانا گلدی. بو باره ده پروفئسسور- دوکتور نامیق آچیق گؤز دگرلی مولاحیظه لر یوردور: «گونوموزده ان فازلا نظیره یازیلان شعر: مشهور آذری شاعیری محمد حسین شهریارین (۱۹۰۷-۱۸ ائیلول ۱۹۸۸، تهران، همن- همن بوتون تورک دونیاسیندا بیلینن و حتی لیریزم و موحتوا آچیسیندان عادتا بیر «بایراق شعر» حالینه گتیریلن «حایداری بابا یا سلام» (ح ب س) اولسا گرکتیر» (۹۱.ص.۱۵).

توركيەدە شاعىرلر ھم شېرىارى مدح ائدن، آنا دىلېن بۇيوك سئوگىسىنى آلقىشلايان شاعرلر، «حىدرىبابا سالام» منظومەسىنە نظىرەلر، ھم دە اوستاد شاعىرىن اۇلومو اىلە باغلى وىدا، خاطرە شاعرلى يازمىشلار. اونلارېن آراسىندا جانانى دۇكمەچىنىن ائلازىغ و ھارپوت بۇلگەلرىنى وصف ائدن ۷۹ بىنددن عىبارت «بىزىم دىلدىن بىزىم كۆى»، خئىرالدىن دۇك دمىرىن كوجابى كىندىنى ترنوم ائدن ۱۰۸ بىندلىك «كوجابى»، دئىن العابىدىن ماكاسىن ۵۰ بىندلىك «خوش خاطرەلر» و فخرى اونانىن «چىچكىيە سالام» نظىرەلرى «حىدرىبابا» ادبى مکتىبىنە توركيەدن بخش اولونان ارمانلاردىر. فخرى اونانىن ۱۹۸۱-جى ایلدە اورتا آنادولو دىئالكتىندە قلمە آلدیغى «چىچكىيە سالام» منظومەسى شكىل، اوسلوب، قافىە و ردیف سىستىمى، مۇوضوعسو باخىمىندان تامامىلە «حىدرىبابا»نى خاطرەلادىر:

حىدرىبابا، يولوم سىنن كچ اولدو،
عۇمروم كئچدى، گلەممە دىم گئچ اولدو،
ھئچ بىلمە دىم گۆزللرىن نئچ اولدو،
بىلمز اىدىم دۇنگەلر وار، دۇنوم وار،
اىتگىنلىك وار، آىرىلىق وار، اۇلوم وار (۲.ص.۱۵۴).

بىندىندەكى حسرت، آىرىلىق، كئچنلردن دولايى درىن تأسوف حىستى، نىسگىل، غم نوتلارى
عئىنلە فخرى اونانىن منظومەسىنە ھوپوب :

ھئى چىچكىلى، آىرى كالماك گوج اولدو،
بىلىرمىسىن امكلرىن ھئچ اولدو،
سۇبلە ھلە، گۆزە للرىن نئچ اولدو؟ (۹۱.ص.۱۷)
...ھئى چىچكىلى، او گونلردن نە كالدى؟
نە چوخالدى، نەلر وار، نە آزالدى؟
او گۆزەلېم گونلرىمىز نئچ اولدو؟ (۹۱.ص.۱۹)

فخرى اونانىن دوشونجەلرىندە، دوپغولارىنىن اىفادەسىندە شېرىارىن قوۋتلى تاثيرى آىدىن نظرە چارپىر. او دا مىللى عادت- عنعنە لرى، كىند توپلارىنىن اىنچە دئتالارىنى، خصوصىتلىرىنى جانلاندىرىر :

ھئى چىچكىلى، شىمدى دوپون اولورمو؟
بىگىتلىرىن الە مندىل آلىرمى؟

گووئی گیرن صانديق ديشتا کاليرمی؟

گۆزليرين «نينناری» بی اوینارمی؟

اوجاکلاردا کازانلارين کاینارمی؟

و یاخود :

گلین قیزین ائنناریسی ألمیدیر؟

بئلينده کی آنتئپ ایشی شالمیدیر؟

کونوشدوغو شکر میدیر، بالمیدیر؟ (۱۹.ص.۹۱)

تورک خالق موسیقیسینین اولنو سیماسی، سازلا تورکولری عوضسيز ایفا ائدن شاعیر اسد کاباکلی دوغولوب بویا - باشا چاتدیغی مملکتینده اولان گۆللوباغا خطاباً قلمه آلدیغی "گۆللوباغا سلام" منظومه سینی ده "حیدربابایا سلام" پوئماسینین قاجینیلماز ائتکیسی آلتیندا یازمیشدیر. پوئزییا عالمینه اوستاد شهریارین اثرلرینی اوخودوقدان سونرا گلدیگی صمیمیتله اعتراف ائدن اسد کاباکلی اؤنجه ۱۳ بئشلیکدن عیبارت اولان اثر اوزرینده یارادیجیلیق ایشینی داوام ائتدیره رک بئشلیکلرین سایینی ۵۰-یه چاتدیرمیش، بو گون ده یازماغا داوام ائتمکده دیر. فیرات کیزیل توغون "بابورت شیکسته لری" آدلی ۲۵ بئشلیکدن، اکرم کافتانین "اثران داغینا سلام" آدلی ۵ بؤلمه و ۵۹ بئشلیکدن، عالی آکارین "ییلدیز داغینا سلام" آدلی ۱۰ بئشلیکدن، یوزقاتین ساریکایا بؤلگه سیندن اولان ریفاه، فضیلت و سعادت پارتییلاریندان یوزقاتین میللت وکیلی سئچیلیمیش یاسین خطیب اوغنونون ۳۰ بئشلیکدن عیبارت "حایدار بابایا راپور (۱۷-۲۱ اییول ۲۰۰۳-جو ایلده یازماسینا باخمایاراق هله ده یاییلانمامیشدیر)"، لوطفی شاهسووار اوغنونون هله ده چاپ اولونمایان ۱۴۶ بئشلیکدن عیبارت "جامال عامجا" نظیره لری ده "حیدربابایا سلام" پوئماسینین تاثیريله قلمه آیینمیش و "حیدربابا کاروانی" ندا اؤز یئرینی توتموشدور. لوطفی شاهسووار اوغلو "جامال عامجا" نظیره سینده جمال عمی آدلی بیر شخصه خطاب ائتسه ده، قلوباللاشان دونیانین آکتوآل پروبلنملرین، تورکیه و دونیادا باش وئرن بیر چوخ ایجتیماعی- سیاسی مسئله لر، بین الخالق وضعیته پوئتیک موناسیبت بیلدیرمیشدیر.

حیدربابایا سلام پوئماسیندا حاکیم اولان سهل و مومتنع ایلك اوخودانجا آیدین گۆرونور. یعنی، ظاهیراً آسان گۆرونون اوسلوب، شکیل، وزن، قافیه سیستئمی، اصلینده مومتنعدیر، چتیندیر. دیل ساده لیگی، فیکیر آیدینلیغی، ایفاده لرین سلیسلیگی، منظومه نین مایاسینداکی آهنگدارلیق، آخیجیلیق و معنا دولغونلوغو شاعیر اولان هر کسی بو سپکیده یئنی اثر یازماغا هوسلندیریر.. محمد نور دوغانین "آغری داغینا سلام" پوئماسی دا "حیدربابا" کاروانیندا اؤزونه مخصوص یئری اولان اوربؤینال بیر اثر دیر. پوئمانی یازماقلا شاعیر شهریارلا و اثرده بوتؤو بیر اوبرازی یارادیلیمیش آذربایجان خالق ایله، گونئی تورکلری ایله همراى اولدوغونو یانسیدان م.ن.دوغان تاریخاً آغری

داغىنىن شاھىد اولدوغو ھادىئە و اولايلىرى گۆز اۋنۇنە گىتەرەك اونونلا وصف- حال ائدىر، باشىندان دومانىن، چىنىن چكىلمە مەسىنىن، طالعىن اوزونە گولمە مەسىنىن، بختىنە گونون ھلە دە دوغماماسىنىن سىبلىرىنى سورور. ھىچىن شاعىر بۇيوك اورە ك يانغىسى ايله توركىە توركلرىنىن، اۋزونون دە بىر پارچاسى اولدوغو تورك خالقىنىن درد و پروبلېملىرىنە ايشىق سالىر :

آغرى داغى! كىشىن، كارىن بىتمە دى

باشىنداكى كاسوئت، دومان گىتمە دى،

اتە بىندە آتلىرىن توتمە دى؛

ھپ گىجە مى، سنىن گونون دوغماز مى؟

يوجە لىبىن بو كاسوئتى بوغماز مى؟

تورنالارىن بۇلوك- بۇلوك اوچاردى

گونو گلير، كاتار- كاتار گۇچردى،

بىر دە كونوپ سوغوك سويون اىچە ردى؛

نترە دە لر، كوردون، كوشون سوستو مو؟

يوكسا فلک سلام كسىپ كوستو مو؟ (۱۴۶، ص.۶)

شاعىرىن پوئىياسىنىن نوفوذ ائدىجى تاثيرىندن كنادا قالا بىلمىەرك اونا قىيمتلى نظىرە يازان محمد نور دوغان ادبىيات عالمىندە تصادوفى آدام دئىيل. او، تورك دىلى و ادبىياتى بۇلومو قديم تورك ادبىياتى آنا بىلىم دالى اوزرە آراشدىرما گۇرە ولىسى، كلاسىك ادبىيات اوزمانىدىر و بىر موتخصىص نظرىلە كلاسىك تورك ادبىياتى متلىرىنى شرح ائتمىش، ديوان شىرىنىن پوئىيكاسىنى اينجە لەمىشىدىر. حاضىردا اىستانبول اونیوئرسىتتى ادبىيات فاكولتەسىنىن كلاسىك تورك ادبىياتى اوزرە پروفىسسور اولان محمد نور دوغانىن جىددى تىقىقات ایشلىرى علمى اىجتىماعىت آراسىندا ماراقلا قارشىلانمىش، "اثرلىرى" فوضولىنىن لىلى و مجنون"، "مجنون و لىلايا دىلىندن شعرلر" ،"فوضولىنىن پوئىيكاسى"، "شئىخ الاىسلام اىسحاك و ديوانى"، "شئىخ قالىبىن حوسنوعاشكى" ،"فاتح ديوانى و شرحى"، "اسكى شىرىن باھچە سىندە (۱۴۷)" گىبى كىتابلارىندا بىر آرايا گىتيرىلەرک يايىملانمىشىدىر. بونا گۇرە دە داھا چوخ محض ادبىيات اوزمانى كىمى تانىنان پروفىسسور دكتر محمد نور دوغان، "آغرى داغىنا سالام" پوئىياسىندان دا گۇروندويو كىمى، ھم دە شىرىن تئكنىكاسىنى، طلب و قايدالارىنى، عروض و ھىجا وزنىنىن اينجەلىكلرىنى درىندن بىلن بىر شاعىردىر. بو پوئىانىن اونون بدىعى يارادىجىلىغىندا اۋزل يىرى واردير. محمد نور دوغانىن ارضوم دا (۱۹۵۱) دنونىيا گلىب دە، اىلك اوکولو بورادا بىتىردىكدن سونرا اىلە سى اىلە بىرلىكدە اىستانبول (۱۹۶۲) يىرلشمە سىنە، اىستانبول اونیوئرسىتە سى ادبىيات فاكولتە سى تورك دىلى و ادبىياتى بۇلوموندىن مآدون اولماسىنا (۱۴۸) يعنى اوزون اىللر، ۱۱ ياشىندان اعتىباراً آنا وطندىن-

آغرى داغىنىن باشىندىن كىچىنلر خالق تىگۈرونون محصولو اولان نىچە- نىچە افسانە و تور كولىرىن مۇۋەسسەسە اولوب و ھەمىن تور كولىردە تارىخى مەكانىن اۋزلىكلىرى وصف ائدىلىپ. شاعىرىن دىلىندە آلىقىش، دوعا- سىنلار سانكى چىچىك آچىر، او، ھەم دە خالقىنىن اومىد يىرى ساندىغى آغرى داغىندىن بىر كۆمك- ياردىم اومور، اونو دوشدويو بو عذابلاردان قورتارماغا چاغىرىر :

آغرى داغى! گۈزە لىيىن سولماسىن؛

كىيامتە كادار واعدن دولماسىن؛

ياسا باتىپ آغلايانىن اولماسىن؛

اومىدىمىز سىنن او دىك باشىندا،

دىزىمىزە فر گلىيور پىشىندە.

آغرى داغى! ساباح شافاك سۆكندە،

آغ بولوتلار گۆكتن راحت دۆكندە،

باحچىوانلار گول فىدانى دىكندە؛

بىر گول گۆندىر شو باحتىمىز آچىلسىن؛

گون ايشىغى اوستوموزى ساجىلسىن.(۱۴۶، ص.۲۱)

شاعىر آغرى داغىنىن گۆزلىكلىردن جىلوە لىنن واختلارنى - "آزاد گۆيلىرىندە بولبوللرىن اۋتدويو، ياماجلارىندا گوللرىن آچدىغى، يوللارنى سونبوللرىن بزه دىگى، چوبانلارنى كۆنوللرى احتىزازا گىتىرن حوش كاوال ھاوالارى چالدىغى، كويون- كوزولارى يايلاقلار چىخاردىغى، پهلوانلارنىن قورشاق توتوب گولشدىگى، اىگىدلىرىنىن فىلىنچ اويناتدىغى، دوشمنە باج وئرمەيىب قان اوددوردوغو دۆنملرى حاتىرلايىر. آغرى داغىنا گونەرك اونون اىكلىرىنە سىغىنىپ ياشايان و گونلرى بىر- بىرىندىن گۆزە ل كىچىن خالق اىندى او گونلرى حسرتىلە خيال ائدىر:

كۆچ يىگىتلەر دوزدە جىرىت آتاردى؛

پهلوانلار يامان گورە ش توتاردى؛

بىر ار كىشىن بىر اوردويو يىتردى .

عاسكر ايدى يىگىتلرىن دوغوشتان؛

اوسانمازدى دوشمان ابلە دۆيوشتن .

ھىيىتى، عظمتى خاين گۆزلرى كۆر ائدن آغرى داغىنىن شان- شوكتى "آنا تىك باغرىنا باسدىغى" خالقىن باشىنى دا اوجالتمىش، دۆلتىنى گۆزە تىمشىدى. آنجاق شىمدى اوندان، يانى، بىر باكىما موھتشم عوئمانلى اىمپراتورلونغوندىن اوزا كلاشدىكىلارى اىچىن يىتمىلمىش، يازىكلاشمىش، توركون دوشمنلرىنىن دىلىنە دوشموشدور:

سندن اوزاك كالدېك؛ باك يىتتىم كالدېك،

او گوزە ل گونلرىن دوشونە دالدېك.

سانىرام بو فېكىرلىرى آشاغىداكى بىشلىككە سرگىلە نىن دوشونجەلر دە تصدىقلەمكەدېر:

عاكس ائىردى سسىن كارشى داغلارا،

راحت ايدىن اؤلولرە، ساغلارا؛

حوكم ائىردىن بىر زامانلار چاغلارا؛

شىمدى ندىن باغىن، باچىن بوزولدو؟

دفتىرە كارا يازى يازىلدى؟ (۱۴۶، ص. ۲۳)

بئەلىكلە، يىنى - يىنى ادبى نومونەلر مئيدانا گلېر. لاکىن شوبهەسىز كى، نظىرەلردن ھىچ بىرى "ھىدرابا" زىروەسىنە يوكسلە بىلمىر. شىرىيارىن سسىنە سس وئرن دىگر توركىەلى سويداشلارى وئردى كانكىلىچ (شىرىاردان ایلھاملار)، آیدیل ارول (شىرىيارا سسلەنىش)، عالی كوركوت آكباش (شىرىيارا)، حسىن پروىز حاتمى، ثروت گورجانحان، تونجر گولنسوى (شىرىيارا سسلنىش)، نىھات يوجل (شىرىيارا سالام)، موستافا كايابك (ھاىدار بابا كۆلگە سىندە، شىرىيارا سلام و اىتحاف) و باشقالارى اؤز شىرلىرىندە شاعىرىن داھا چوخ اىجتىماعى موتىولر اىفادە ائىدن ائىرلىرىن تائىرلىنىش، او روحدان يازىب - ياراتمىشىدىر .

نىھات يوجل «شىرىيارا سالام» ائىرىندە قان قارداشىنىن اشارىنى يوكسك دىرلىدىرىر، درىبلىك دونىاسىنا، مىللى آبرى - سىچكىلى، حاكىم دىل، حاكىم مىلت فلسفەسىنە نىفرتىنى بىلدىرىر. او، تىجە آذربايجان توركلرىنىن دئىل، قافقاز، كركوك، روم، توركوستان توركلرىنىن دە حالا دوستاق كىمى، اللرى - قوللارى باغلى اسارتدە ياشادىقلارىندان دویدوغو اوزونتونو آغرىلى مىصراعلارا چئورىر :

يىتر شىرىيارىم، بو كادار يىتر،

گوندىن - گونە دردىم كاتلانار، آرتار،

دوستاق اولان داھا نىچە توركلر وار ...!

كافكاسىا، توركىستان، كركوك، روم ائلى

توتساكدىر تورك، فاكات ھىسى توركىمن (۹۱، ص. ۹۸).

موستافا كايابك شىرىيارا اىتحاف شىرىنى «ھاىدار بابانىن كۆلگەسىندە» آداندىرمىشىدىر. توران ائلىنىن، دونىا توركلرىنىن، او جوملەدىن شىرىيارىن و اؤزونون بىر آنانىن اؤلادلارى اولدوقلارى، بىر يىردە دوغولدوقلارىنى، عئىنى قايناقلارا سؤيىكىلىرىنى، عئىنى دىل، دىن كۆكلرىنىن اوستوندى رىشە تاپدىقلارىنى، دامارلارىندا عئىنى قان داشىدىقلارىنى بۇيوك اىفتىخار حىسى اىلە ترنوم ائىدىر: عاينى يىردە دوغوشوز، عاينى كۆى، عاينى دامدا،

گونىشىن گۇرونمەدن باتتىغى بىر آخشامدا
تاندېرا سىغىنمىشىز اوصولجا سوغوكلاردان ...
غايىنى سابانلا (خېشى) سورموش ددە مىز تارلالارى،
غايىنى اؤكوزو قوشموش بېرى بوز، بېرى سارى،
دۇنوشته ايزى ايزلەمىش يولاكلاردان ... (۹۱.ص.۹۸)

بئله اورە كدن گلن حىسى و دوغولار، سۈي- كۆكۈن، قان يادداشىنا باغلىلىق شەھىرارا نظىرە و
جاواب يازان دېگەر تورك شاعىرلىرىنىن اثرلىرىندە دە آشكار نظره چارپىر. بو موناسىبىتى شەھىرارىن بىر
چوخ شعرلىرىندە، آيرىجا اولاراق ايسە «توركيە يە خيالى سفر» اثرىندە گۇروروك. اثرده او، گۇركملى
تورك شاعىرلىرى مئحمۇت آكىفى، يحيى كامالى، توفىق فيكرتى، قودرتلى سركرده و دۇولت
خادىمى موصتافا كامال آتاتوركو سالاملامىش، اورە كدن آلقىشلامىشىدېر. شەھىرارى توركون شانلى
ظفر تارىخىندىن ايفتىخار حىسى دويموش، بو ابدى عىزىتى- شان اۆلكەسى ايله اؤيونموش، بو يوردو
گۇرمك، گزىب- دولاشماق آرزوسونو گئركلشدىرە بىلمەمەسى اوزوندن قلىبىندە كۆك سالمىش
اوزون ايللرىن حسرتىنى، اؤزلىمىنى مىصراعلارا كۆچورموشدور. عئىنىلە حاسان آراسىن دا
سؤيلەدىگى كىمى: "شاعىرىن بو شعرلىرىندىن آنلاشىلان اودور كى، تورك دىلىنە كارشى اولدوغو
گىبى توركيە يە كارشى دا بويوك بىر اؤزلم اىچىندە دىر. توركيە يى هىچ گۇرمە دىبىي حالدا
گۇروپ دولاشان بىرىندىن چوك داھا گوزە ل تصوير ائتمىشتىر. بىر چوك وبلايتى اؤزە للىكلرى ايله
بىرلىكتە واصف اندركن اونلو كىشىلىرى دە آنمادان گئچمە مىشتىر "

شاعىر باكييا، قوزى آذربايجانا اولدوغو كىمى، قديم آنادولويوا، توركيە يە دە خيالاً سفر ائتمىش،
سؤينجە دئمىشىدېر :

گلمىشم نازلى حىلال اۆلكەسىنە،
فىكرتىن اينجە خيال اۆلكەسىنە،
آكىفنى مارشى ياشارديب گۇزومو،
باخىرام نازلى حىلال اۆلكەسىنە .

بورا جان توركيەنىن پايتاختى،

آتاتورك اينتىخابى آنكارادىر،

سابىق اىستامبول ايدى، چوخ دا گۇزە ل،

آما سرحد بورا نىسبت آرادىر (۱۰۰.ص.۱۲۹).

بو دگرلى اثرده شەھىرارى سلفلىرىنىن بوراخدىغى سەھولرىن نتيجهسىندە تارىخىمىز دە قارا لكە لرین،
فىكرىمىجە، چالدىران دؤيوشو كىمى آغرىلى حادىثە لرین يارانماسىنا دا تأسوفلە ايشاره اندىر. لاكىن
"دىلى، دىنى، قانى بىر قارداشىدىخ، سؤزو بىزدنسە، نە آغلار تارىخ، ايشده محكوم اندەرك

باشچیلاری، قارا میلتلری داغلار تاریخ " دئین شاعیر روحاً نیکیبندیر... هر بیر فیتنه کار خالقین و یا دؤولتین جزاسینی دا محض تاریخین، زامانین وئردییین، یاخود وئرهجه یینه امیندیر:

دئیرم آکیف ایله گاه جومالیم
اوفوقون جیلوه ی ماویتینه
گاه کامالدان قول آلیب یوکسله لیم
باخالیم فیکرتین عولویتینه .

گل سیخاق بیر کره قارداشلیق الین،
لعن ائدک ناخلف اسلافیمیزا،
بونو نادیر ده او واخت دویموشدو،
قوی محبت قالا اخلافیمیزا .

گوروم آی نازلی حیلالیم، سانجاق،
پارلا سین گئت- گنده بو سؤنمز اوجاق،
دئمیرم بیز قول ائدک دونیانی،
دونیا آنجاق بیزی اینسان سانجاق... (۴.ص.۱۳۰).

تورکیه جومهوریتی نین میلی مارشی کیمی قبول اولونموش "ایستقلال" شعرینین مؤلیفی مئحمئت آکیف ارسوی تورک خالقینین گلنکلرینین اصل موحافیظی ایدی و یوردونا آیاق آچان غرب مدنیتینین ضررلی طرفلرینی، اؤلکه سینه زیان وئره بیلیمک گوجونه مالیک قووه لری نظردن قاچیرمیردی. بوتون بونلارین قارشیسیندا دورماغا گوجو یئتن "ایمان دولو بیر گؤیسوم وار"- دئییه هایقیران مئحمئت آکیف ارسویون آدینی فخرله چکه رک وصف ائدن شھریار ایستقلال موجهیدینین ایدئا و آمالارینی دستکله ییردی. هم «تورکیه یه خیالی سفر»، هم ده "تورک ائولادی قایره ت واکتیدیر" ایسیملی شعرلرینده بو تئندئنسسیا آچیق- آشکار یانسیییر. او، مئحمئت آکیفین "ایستقلال" مارشیندا ایره لی سوردویو ایدئیلاردان گوج آلیردی...

شھریارین عیراق- تورکمن ادبیاتینا دا موهوم تاثیر اولموشدور. «حیدر بابایا سلام» منظومه سی ایراق خالقینین شعوروندا اینقیلاب یاراتمیش، موباریزه روحونو او یاتمیش، اونلارین حیاتینا دریندن سیرایت ائتمیشدیر. منظومه چاپ اولوندوقدان سونرا عیراق- کرکوک ادبیاتینین نوماینده لری - عبداللطیف بندر اوغلو («گور- گور بابا»، صلاح الدین ناجی اوغلو («قولام بابا»، صلاح الدین عبدالله («وطن داستانی»، حسین علی موبارک («توزخورماتو»، م.مئهدی بایات اوغلو («قئیتزبابا»، ایسماعیل سرت تورکمان («گور- گور بابایا سلام») و باشقالاری شھریارین «حیدر بابا» سینی ساده، آیدین و طبیعی شعر دیلی ایله سس وئردیلر، آرخا- دایاق اولدولار.

«مضمون باخیمیندان شھریارین تاثیر، بو گوندن «حیدر بابا یا سلام» ادبی کاروانینا قوشولان «گور-گور بابا» نظیره سینده داها گوجلودور. خالقینی اوره کدن سئون قودرتلی شاعیر ع. بندر اوغلونون نظیره سینده شاعیرین دوغولدوغو موحیطین - توزخورماتو و کرکوکون گؤزل طبیعت منظره لری، ائتئوقرافیک خصوصیتلری، عادت و عنعنه لری عکس اولونموشدور» (۷۸.ص.۴۱).

البتہ، هئچ شوبهه سیز، بیر چوخ حاللاردا، ج. خیدیرووون دا دئدیگی کیمی، «شاعیرلر خالقین کدرینی ایفاده ائتمک اوچون موختلیف پوئتیک واسیطه لره ال آتیرلار. اوللاردان بیر ده تورکمنلرین مسکن سالدیقلاری اراضیلرده کی مشهور آبیده لر، داغلارا، تاریخی یئرلره موراجیعتدیر. ع. بندر اوغلو دا اؤزونون «گور-گور بابا» پوئماسیندا بو جور پوئتیک بویالاردان ایستیفاده ائتمیشدیر» (۱۱۸.ص.۵).

مضمون و ایجتیماعی معنا توتومونا گؤره دؤورو، خالقینین مؤوجود حیاتی، دوشونجه لری ایله تام سسله شن، بدیعی صنعتکارلیق خصوصیتلری باخیمیندان اورینال بدیعی اثر تاثیر باغیشلایان «گور-گور بابا» نظیره سینده بندر اوغلو عیراقدا و دیگر بؤلگه لرده یاشایان دنیا تورکلرینین بیر چوخ پروبلملرینه پوئتیک موناسیبتینی بیلدیریر. شھریار کیمی، هامیسیندان یاخشیسینین «خالقین الیندن توتماق» اولدوغونو، داخلی چکیشمه لرین، بیر-بیری ایله اینتریقالار یاراتماغین نه درجه ده بؤیوک فلاکتلر تۇرتدیگینی دئییر، بوتون خیردا حیس لری، چکیشمه لری کنارا قویوب خالقین، وطنین گله جگینی، سعادتینی دوشونمگی مصلحت گؤرور :

یوردلا خالقین وارلیقلاری ساتیلماز،

نمه لازیم، سؤیلیه رک آتیلماز،

بو سئوگییه هئچ بیر سئوگی قاتیلماز،

... گور-گور بابا آنا دیلین اونوتمام،

خالق یولوندا باشقا بیر یول هئچ توتمام (۴۲.ص.۲۱)

شاعیر گور-گور بابادان تبریز، شھریارا و اونون خالقینا یانماسینی، دردلرینه اورتاق اولماسینی توقع ائدیر :

گور-گور بابا، حیدر بابا آغلادی،

شھریارین یاراسینی باغلادی،

داسا دؤن یورکلری داغلادی،

سن ده بیر آز تبریز ایچین یان، بابا !

قان قارداشین قان قوسویور، قان بابا !

عبداللطیف بندر اوغلونون "گور-گور بابا" پوئماسی اونون بدیعی یارادیجیلیغیندا آذربایجان مؤوضوعسونو جانلاندیرماسی، اؤلکه میزه باغلیلیغینی، دوغمالیغینی داها قاباریق شکیلده عکس

ائتدیرمه سی باخیمیندان (۴.ص.۱۴۳) موھوم اھمیت کسب ائدیر. بو گونھدک عیراقدک شھریارین "حایداری بابا" سینا اون آلتی تورکمان شاعیری نظیرہ یازمیشدیر. ع.بندر اوغلو بو سیرادا اوچونجو مؤوقعدہ دیر. اونون پوئماسیندان گتیردیگیمیز اؤرنکلردن گؤرونور کی، بوتون مسئلہ لرہ موناسیبت ایجتیماعی - سیاسی سجیہ داشییر.

عیراق - کرکوک شاعیرلرینین دیگر نظیرہ لریندہ، ائلہ جہ دہ محمد مئھدی بایات اوغلونون «قئیتزابا» اثریندہ دہ بو روح دوپولور. م. م. بایات اوغلو جان درمانی یئتیرن، محبت، سئوگی هاواسی اسکیک اولمایان یوردونون قھرمانلیقلارلا دولو شانلی تاریخی ایلہ ایفتیخار ائدیر. او، ہمین سالنامہ نی بو گون دہ یاشاتماغین ضروریلیگینی، موباریز، حوزیت مئیدانینا آتیلما واختینین چاتدیغینی بیان ائدیر :

قئیتزابا، اوکو حیات سالاسین،

ھر کس قالخسین، کفہنین پارچالاسین،

قوقلالاسینلار حوزیتین لالاسین

قئیتزابا، ایمان ائدن میلته

ھیچ بیر زامان بو یون اگمز ظیلته (۴۳.ص.۱۳).

خالق شعری طرزیندہ یازیب - یارادان شھریار خالقین خئییر و شر، یاخشیلیق - پیسلیک آنلاییشلارینین نتیجہ سی کیمی یارانمیش آلقیش، دوعا - ثنا و قارغیشلاردان یئری گلدیکجہ ایستیفادہ ائتمیشدیر. مثلا :

حیدربابا، آچاقلارین کؤشک اولسون،

بیزدن سورا قالانلارا عشق اولسون،

کئچمیشلرین گلنلرہ عشق اولسون! (۲.ص.۱۷۴).

... حیدربابا، سنین اوزون آغ اولسون،

دؤرد بیر یانین بولاق اولسون، باغ اولسون،

بیزدن سونرا سنین باشین ساغ اولسون (۲.ص.۱۵۴)

- دئیہرک، حیدربابا داغینا، بو داغین اته یینہ سیغینیب عؤمور سورہ ن یوردونا و خالقینا آلقیش ائدیر. او، آغساقال مودریکلیگی ایلہ کئچمیشدہ یاشانانلارین گلہجک نسیلرہ گرک اولماسینی، سھولردن، یانیلمالاردان نتیجہ چیخارماغی تؤولویہ ائدیر. شھریار بوتون دونیا یا تانیتدیردیگی حیدربابانین ابدی وار اولماسینی، اته ییندہ بولاقلارین چاغلانماسینی، بول نعمتلی آشیب - داشان باغلارین اینسانلارین خیدمتیندہ دورماسینی دبلہ ییر. بو ایستہ یین داھا اوبرازلی، ائموسیونال ایفادہ سینہ دیقت ائدک :

داشلی بولاق داش - قومونان دولماسین،

باغچالاری سارالماسین، سولماسین،
اوردان کئچن آتلی سوسوز قالماسین (۲.ص.۱۵۵).
. . . حیدر بابا، گون دالیوی داغلا سین،
اوزون گولسون، بولاقلارین آغلا سین (۲.ص.۱۵۳).
م. م. بایات اوغلو دا دوستلار کئچن یوللارین چیچکلە نیب داھا گۆزل گۆرونمە سی، گوللرین،
گۆزللرین عطیر ساچماسی کیمی ایستکلرینی شەھریارین دیلکلرینە قوشور :
قئیتزابا، دولو اولسون گۆللرین !
قوخی ساچسین گۆزللرین، گوللرین !
چیچکلنسین دوستلار کئچن یوللارین،
دۆرت بیر یانین حیوا اولسون، نار اولسون !
سیزی سئون چوخ یاشاسین، وار اولسون! (۴۳.ص.۷).
عیراق تورکمان ادبیاتیندا حیدر بابایا سلام داستانین یانکیلارینی اینجه له یین محمد مەھدی
بایات مقاله سینده حسین علی موبارکین "توزخورماتو" پوئماسینا داھا چوخ یئر و اؤنم وئیر. م. م.
بایاتین سئچیمی بیر تصادوف دئیل، چونکی حسین علی موبارک توزخورماتودا دوغولوب، بورادا
ایتیدایی و اورتا تحصیل آلیب. کرکوکده پئداقوژی مکتبی بیتیردیکن سونرا دوغما یوردون
قوینوندا ۴۰ ایل موعلیم ایشلە ییب، تقاعوده چیخیب و بو گون ده کرکوک ویلایتینین ۶۰ کیلومتر
گونئیینده یئرلشن، موھوم جوغرافی مؤوقعیینە گۆره بایات کندلرینین مرکزی، مدنیت اوچاغی
سایلان و اھالیسینین بؤیوک اکثریتی عئینی شیوهده دانیشان توزخورماتودا یاشاییر. "شاعیرین
ایندییه قدر یاشادیغی بو شەھر بیر چوخ شاعیرلرە ایلھام قایناغی اولموشدور، عیراق تورکمان
ادبیاتینین بیر چوخ پارلاق سیمالارینین بورادان اولدوغو هر کسه بللیدیر" (رضا چولاک. کایتاز بابا،
"یورد" قزئتی، ۷ نوایر ۱۹۷۹). و حسین علی موبارک "حیدر بابایا سلام" منظومە سینە نظیره
اولراق یازدیغی "توزخورماتو" پوئماسینی عیراق تورکمانلارینین مدنیت مرکزی کیمی اوللارین هر
بیرینە چوخ عزیز اولان توزخورماتو شەھرین، اونون تاریخین، بورادا مسکونلاشمیش خالقین مین
ایللر بویو قورویوب ساخلادیغی میللی عادت- عنعنە لرە و دوغما یوردون طبیعی گۆزللیکلرینە حصر
ائتمیشدیر. م. م. بایاتین فیکرینجە، بو اثر "ایستر مؤوضوع، ایستر وزن و قافیە، ایستر اولسوب و
آنلام باخیمیندان دگرلیدیر، حتی باکیدا یاشامیش تبریزی شاعیر، "حسرت" تخلوصلو ابولفضل
حسینی "عکس- صدا" آدیندا ۶۱ بئشلیکدن بیر اثرلە اونا جاواب وئرمیشدیر. شاعیر (حسین علی
موبارک - ا.ف.ش) یوردو ترموم آندیر و تورپاغا نه قدر باغلی اولدوغونو گۆستیریر، خالقینین میراثینی
قلمە آلیب عیراق تورکمانلاری آراسیندا اولوب- کئچنلری جانلاندیریر (۱۳۷.ص.۵۱)."

م. م. بايات "عيراق توركمان ادبياتىندا حايداربابايا سلام داستانينين يانكىلارى" ماکاله سىنده توپلومو ماراقلاندىران حادىئە لرى، ايگىدلىك و شەھىدلىك، حاقت و ناحاقت كىمى مسئلەلرى ادبىي مۇستەھكەم گىتەرن ح. ع. مۇباركىن "تۇزخۇرماتو" پۇئماسىنى ھەم شەھرىيار اوسلوبوندا (سەھلى - مۇمتەنە)، آيدىن بىر دىلە، لاکىن ۴-لۇك ھەنجا قلىپىندە يازدىغىنا، ھەم دە اثرى "حايدار بابايا سلام" مۇتەھكەم سىندىن فرقلندىرن جەھتلەرە دىقتى چكىر و كندى باخىشىنى سرگىلەيىر. م. م. بايات يازىر كى، مۇتەھكەمە "شاعىرىن شەھرىندە اولان مۇقتەس يىرلر و او دولابىلارا دۇغرو آخان آغسو چايبى، قاروول و مۇرسا آدىندا داغلار، اسكىدن قالان يىر آدلارى، خالقىن حاضىرلادىغى ال ايشلرى، تۇزخۇرماتونون فولكلور، عادت - عنەنە لرى قلمە آلىنىر؛ شەھرىيارىن تام ترسىنە اولاراق، او (ح. ع. مۇبارك)، دۇنيانى گىرچك بىر شكىلدە گۇرۇب اوپتىمىست باخىمدان ياناشمىشىدەر :

تۇزخۇرماتو، بو دۇنيا چۇخ شىرىندى،

سىجاغىيسا، ساووغويسا، سرىندى،

گۇزە داياز گۇرونورسە، درىندى،

عاقىل آدام واختىنى بوش كىچىرتەم،

حىيات قۇشون غەم يىلپىندە اوچۇرتمەز. (۱۳۷.ص. ۵۲)

شەھرىيارىن ھىچ كسىن دانىب اينكار اندە بىلمەدىگى بۇيۇكلۇگو، مۇدىركەسەنە اوزاق گۇرنلىگى اوندادىر كى، قلم صاحىبلىرىنى سانكى غفلت يۇخوسوندان اوياتدى، اولارنىن نظرلىرىنى خالقىن حىياتىنىن درىنلىكلرىنە، ياشامىن آلت قاتىنا، عادت - عنەنە لرىنىن اۇزلىكلرىنە طرف يۇنلتدى. گۇستردى كى، سىنن خالقىنىن توى - دويونۇندە "بە يىن گلەنە دامدان آلم، تۇرونچ، نارىنگى و ساير آتماق، ايگىدلرىن قورشاق تۇتماق، ساغدىشىن دامدان گلەنەن باشىنا شكر سىمك، گلەنەن آتلا بە ي ائوپنە آپارماق و اىلى آخر." كىمى غىيرى - عادى توى عادتلرى، كندلىنىن ياز - ياي قايبىلارى - گلە نكلرى، زنگىن مدنىتى واردىر، ايندى اولارنى وصف ائتمە يىن زامانىدىر .

اثرىن عەكس - صداسى مۇتەھكەم مۇتەھكەم سۇنرا اورتا آسپاداكى تۇرك جۇمھۇرىتلىرىندىن، اۇزبەكىستاندان دا ائشيدىلدى، شەھرىيارىن بورادا ياشايان سۇيداشلارىندىن غۇلام داراوالى و غافار اىفتىخارى اونا نظىرەلر قۇشۇدۇلار. عىنى بىر مۇبەدەن، "جىدربابا" دان اىلھام آلان بو اثرلرىن ھەر بىرى اۇزۇنە مۇخسۇس گۇزلىكلرى، ائنتونۇرافىك، يىرلى مۇخسۇسلىرى و بدىعى صنەتكارلىق جەھتلرىنە گۇرە دىقتى جلب اندىر. بو نظىرەلردە ان باشلىجاسى صمىمىت، جانلىلىق، طىبىعلىك واردىر. شەھرىيار اۇز دويغۇلارىنى، حىس لرىنى اونا اىتحاف يازان مۇلىفلىرە آشپىلايا بىلدىگى كىمى، نظىرە يازانلار دا اوستادلارىندىن يارارلانماغى باجاردىلار. بىلىرىك كى، اوستاد اثرلرىندە زنگىن مجازلار، مۇكەمل پۇئتىك فىقۇرلار، تۇكراسىز بدىعى مۇقايسەلر سىستەمى ياراتمىشىدەر. مثالا: شاعىرىن نظىرىندە آي

نازلی، غمزه‌لی، عیشوه لی بیر گۆزلدیر. هر دن سئودیگینه قاش - گۆزونو اوینادیر، یعنی هم عیشوه، ناز اندیر، هم ده اوره ییندن کئچنلری ایشاره ایله باشا سالییر :

حیدربابا، کندین گونو باتاندا،

اوشاقلارین شامین یغیب یاتاندا،

آی بولوددان چیخیب قاش - گۆز آتاندا (۲.ص.۱۷).

بو میشلیسز بنزتمه، اوریزینال تشبئه غلام داراوالینین نظربندن قاجمامیش، حئیران اولدوغو بو اوبرازلی ایفاده نین دیگر یؤنومونو «حیدربابا» نین تاثیرى ایله یازدیغی «ساوالانیم» اثرینده یاراتمیشدیر. آنجاق بورادا آی یانار اوره کلی آنا کیمی قوللارینی آچاراق سانکی اؤز بالاسینی - ساوالانینی قوجاقلایب باغرینا باسیر :

آخشام چاغی داغدا یانار اوجاقلار،

آی دا چیخیب ساوالانی قوجاقلار،

اوردا - بوردا قارانلیق بور - بوجاقلار. (۴۰.۲.۴۲).

اؤزبکیستاندان گلن دیگر عکس - صدا غافار ایفتیخارینین «ساوالانا سلام» نظیره‌سیدیر. شعر مؤلفین صمیمی حیس لرینین، کئچمیش گونلرین، اوشاقلیق چاغلاری ایله باغلی نوستالگیانین، وطن تورپاغینا اولدلو محبتین بدیعی ایفاده‌سیدیر :

ساوالانین بؤرونو گون آلاندا،

چوبان آستا بالابانین چالاندا،

دردین - غمین ماهنیدان آسیلاندا،

ننه م منی قوجاقلایب اؤپردی،

شکر تاپیب بال بلله‌مه سپردی (۴۲.ص.۴۰).

تورکیه‌ده «حیدربابا سلام» اثرینی ایلك دفعه گئنیش شکیلده سؤز و موقدمه ایله نشر ائتدیرن احمد آتش مقاله‌سینده یازیردی: «سون اولاراق بن ایله بیلیر کی، «حایدار بابا سلام» شعرى محلی اولدوغو کادار، اینسانی اولوشو ایله یالنیز تورک ادبیاتینین شاه اثری سایلاجاک بیر اثر دئییل، بئله کی بوتون دونیا ادبیاتیندا مؤوقع اولماغا لاییق بیر اثر دیر".

اوستاد شهریارین بو درجه‌ده گئنیش تاثیر ائتمه‌سینی، اونا ساییسیز - حسابسیز نظیره‌لر یازیلما‌سینین سبب‌لرینی «حیدربابا» «میشوووما سلام» ادلی نظیره یازمیش شاعیر و ادبیات شوناس م. ت. زهتابی شبوستری بئله آچیقلامیشدیر: «۳۰ ایل فارس دیلینده قلم چالیب فارس غزلینی گؤیلره قالدیراندان سونرا، بو دیلده نومونه وی پوئمالار یاراداندان سونرا، موعاصیر فارس غزلینین حافیظی لقبی آلاندان سونرا شهریار آنا دیلینده «حیدربابا سلام» اثرینی قلمه آلدی. شهریار بو اثرینده عصرلر بویو هر یئرده هامییا معلوم و دوغما اولان، لاکین هئچ کسین بو گونه قدر

کشف ائده بيلمه‌دیگی بیر اینسانی حیستی مهارتله قلمه آلدی. بو حیس لر اوشاقلیق دؤورونون خاطیره‌لریدیر» (۴۲.ص.۳۸). ۱۹۴۶-جی ایل ۲۱ آذر حرکاتیندان، اینقیلابین قان دنیزینده بوغولماسیندان سونرا داخلی ایرتیج‌چیلارین الینه کئچمه‌مک اوچون بیر چوخ یوردداشلاری کیمی، م.ت.زهتابی ده یوردوندان پئریک دوشموش، موعتین موئت عیراقدان غوربت حیاتی یاشاماغا مجبور اولموشدور. شهریارین منظومه‌سینده کی گوجلو ایجتیماعی موتیولری اساس گؤتوره‌رک قان قارداشینا نظیره یازان م. ت. زهتابی اثرینده ائل - اوباسیندان دیدرگین دوشن آذربایجانلی تورک سویداشلارینین آرزو و دیلکلرینی، دوغو و حیس لرینی ایفاده ائتمیشدیر :

دئدی یامان گؤز او گؤزل دملره،

وئردی اسنلیک یئرینی غملره،

غوربته سالدی منی حق ایسته مک،

آخ، نه اولار، رحمه گلیب سون گؤره،

یاخشی - یامان گؤز ده یه هیجرانه بیر،

چوخ گؤره یاد ائولری مئهمانه بیز. (۴۲.ص.۴۰).

"حیدربابایا سلام" منظومه‌سی اینسانین داخلی دونیاسینی اویاداراق دوغولاندیردیغینا، تکرارسیز صنعتکارلیق خصوصیتلرینه و بدیعی مزیتلرین، بنزرسیز تحکیه اوصولونا گؤره اوره کلری فتح ائدیر. اثره نظیره‌لر، شاعیره جواب، سسله‌نیش و تخمیس‌لر یازیلماسی بو گون ده داوام ائدیر. شهریار یارادیجیلیغی تکجه ادبیاتیمیزا و شاعیرلریمیزه دئییل، اینجه‌صنعتین دیگر ساحه لرینه ده قووتلی تاثیر گؤستریمیشدیر. شاعیرین سؤزلرینه ماهنیلار بسته لنمیش، اثرلی تاماشایا قوبولموش، پورترتتی خالچالارا حک اولونموشدور. شهریارین احاطه ائدیگی مؤوضوعلار ایراندا، آذربایجانین گونئیینده و قوئیینده رنگ کارلیق، تطبیقی صنعت، موسیقی و تئاتر ساحه لرینه گئیش دایره‌ده نوفوذ ائتمکده‌دیر. «شاعیرین قارداشی، مشهور خالچا اوستاسی سید رضا خوشگینابینین ایپکده توخودوغو شهریار پورترتتی موعاصیر ایراندا بو ساحه ده آپاریلان ایشلره نومونه‌دیر». (۶۳.ص.۷).

ایستعدادلی رسام علی مینایی تبریزده، یارادیجیلیغینین بیر حیصه سینی شهریارا و اثرلرینه حصر ائتمیش پوئزییا وورغونو فخرالدین علییو ایسه باکیدا شاعیرین پورترتلرینی ایشله‌میش، اثرلرین، او جومله‌دن «حیدربابایا سلام» پوئماسینا مینیاتورلر چکمیشلر. ف.علییو شهریارین اوچ پورترتینی چکمیش و منظومه‌یه ۶۰-آ یاخین مینیاتور ایشله‌میشدیر .

موسیقی ساحه سینده شهریار شعرینه ماهنیلار قوشولماسی، موسیقی بسته لنمه‌سی آرتیق عنعنه وی حال آلمیشدیر. گونئیین ایستعدادلی تارزن و بسته چیسسی، شهریارلا یاخین اونسیته اولموش علی سلیمی شاعیرین «حیدربابا»، «بئهجت آباد خاطیره‌سی»، «یلان دنیا»، «آیریلیق» و سایر شعرلرینه گؤزه ل موسیقیلر بسته له‌میشدیر .

قوزئیده بو پروسئس یاردیجیلیقلا، یوکسک صنعتکارلیقلا داوام ائتدیرلمیشدیر. جهانگیر جهانگیروون موسیقی یازدیغی و مرحوم موغنی، بولاق کیمی چاغلایان، شاقراق، هم ده کدرلی، یانقلی سسی ایله خالق و واله ائدن روبابه خانیم مورادووانین اوخودوغو «حیدربابا»، روح انگیز آلاسه وئردیئو، آذر زئینالوو و زؤهره عبداللایئوانین ایفا ائتدیکلری، شهریارین «آذربایجان» غزلینه بسته لنمیش عئینی آدی ماهنی دئدیکلریمیزه ئوبودور. شاعیرین «ناز ائيله میسن»، «ترسا بالاسی»، «ایندی نییه»، «تاریم منیم» و سایر غزللری ده بیر چوخ ایفاچیلار طرفیندن موغام اوسته ایفا اولونور .

گونئیین سهند تئاتری گنج رژیئور حسین لاله‌نین قورولوشوندا «حیدربابا» آدی تاماشا حاضرلاماقلا شاعیرین قودرتینی بیر داها نومایش ائتدیرمیشدیر. «حیدربابا» تاماشاسی تهران، تبریز، باکی، سومقاییت شهرلرینده و سایر یئرلرده بؤیوک مووققتیله اوینانمیش، گئیش تاماشاچی آودیتوریاسینین رغبت و محبتینی قازانمیشدیر. یازیچی موغانلی «ابدیت آستاناسیندا» آدی سناریسینی اؤلمز شاعیرین حیاتینین بوتون لحظه لرینه حصر ائتمیشدیر .

قدیر بیلن خالقمیز قوزئی گوژمک حسرتیله دونیاسینی دییشیب بو دونیادان ناراحت، نیسگیلی کوچ ائدن شاعیرین اؤلوموندن سونرا آدینی ادبیلشدریمک قایغیسینا قالدی. شهریار آدی بیر چوخ عونوانلاردا سسلندی، ادبیلشدی: شهریار آدینا مکتب، «شهریار» پارکی، «شهریار» فیرماسی، شهریار آدینا مدنیت سارایی، «شهریار» قرئی، «شهریار جنوب توپلوسو» وئریلیشی و سایر.

"شهریار-۹۰" موسابیه‌سی ایسه شاعیرین پوئزیاسینین سئولره میثلی- برابری اولمایان تۆحفه، اوستادین خاطره‌سینین اوجا، موقدس توولماسینین طنطنه سی ایدی. ۱۹۹۵-جی ایلین یاییندا آذربایجان دؤولت تئلئرادیو وئریلیشلی شیرکتی «شهریار» فیرماسی ایله بیرلیکده اییرمینجی عصرین پوئزییا سولطانینین آنادان اولماسینین ۹۰ ایلیگی موناسیبتی ایله شهریارا و اونون اؤلمز ایدئاللارینا ایتحاف اولونموش ان موکمل، گۆزه ل شعر، رسم اثری، شاعیرین سؤزلرینه بسته لنمیش ان یاخشی ماهنی و اوستادا حصر ائدیلمیش تئلئویزییا و رادیو وئریلیشلی اوچون موسابیه کئچیردی. مونصیفلر هئیتینین یئک دیل قراری ایله موسابیه‌نین فخری موکافاتی تهراندا نشر ائدیلن «وارلیق» ژورنالینین رئاکتورو جاواد هئیت، ان یاخشی شعره گۆره ایکینجی موکافات «بیرلیک هیمنی» شعرینین مؤلیفی کنیاز اصلانا، اوچونجو موکافات سئیران شیرییئوه («آستاراچای») و صباح الدین ائل اوغلونا («شعرلر سیلسیله‌سی») تقدیم اولوندو. بسته کار جاوانشیر قولیئوین «سهندیه» یه یازدیغی «سهندیه» ماهنیسی ان یاخشی، حزین، کؤورک موسیقی اثری کیمی قییمتلندیریلدی .

موسابیه‌ده دیلاره شاهد قیزینین «شهریارین خاطره‌سینه» شعره هوسلندیریجی، فاضیل عباسقولیئوین شاعیرین پورترتی جیزیلیمیش خالچا ائسکیزلری، عادیل روستموون سینکوقرافییا

ايەلەشەدىگى «شەھىيار» اثرى، فخرالدىن عليئىن «شەھىيار» پورتىتى مووافق اولاراق بىرىنجى، ايكىنجى و اوچونجو يىرلەر لايىق گۆرۈلدۈ. تىلئويزىيا و تىرىلىشلىرىدىن «شەھىيار جنوب توپلوسو» و رادىئون «كۆرپو» پروگرامى بىرىنجى و ايكىنجى موکافتالاتا قىيمىتلىدىرىلدى .

۱۹۷۷-جى ايل اوكتىابىرىن ۲۹-دا آذربايجان رىسپوبلىكاسى پىرىزدىنتى حىدر عليئىن اولمز شاعىرىن ۹۰ ايللىك يوبىلىئىنى طنطنە لى صورتە، دۆولت سويەسىندە قىيد اولونماسى بارەدە ايمضالادىغى فرمان شەھىيارىن اونو سئون كۆنۈللەردە ابدى ياشاياجاغىنى بىر داھا تصدىق ائدىر .

البتە، بوتون بونلار داھى شەھىيارىن شعر صنعتىنىن اونودولمازلىغىنا، كۆنۈللىرى فتح ائتىدىگىنە و ائدەجگىنە پارلاق ئوبتودور .

شەھىيار پوئىياسىنىن ان حىياتى، بدىعى دگر كسب ائدن جەھتلىرى، موتقى خصوصىتلىرىنى نىمىسەين، ياشادان و اينكىشاف ائتدىرىن، شەھىيار روھوندان، صنعتىدىن ايلھام آلاق اونا نظىرە يازان صنعتكارلار، اىستعدالى شاعىرلر دۆورونون ادبىياتىنى، سۆز صنعتىنى يىنى كىشفرلەر زنگىنلىشىدىرىلەر. حىيات، اىنسان و بونلارنىن اۆزە ل، عوضسىز گۆزلىكلىرى، دۆورون عىيە جىرلىكلىرى، ايجتىماعى بلالارى، مىللى درد و پروبلەملرى حاقتىدا اۆز نىسلىرى ابلە پوئىك دىللە دانىشماغى باجاردىلار. لاکىن بو اثرلرىن، نظىرەلرىن ھامىسىندا مىرزە جلىلىن فوئولى حاقتىدا دئدىگى كىمى، شەھىياردان بىر دوز، داد واردىر. خالق ھر زامان روھونو اوخشاين، اۆزونون آسانلىقلا قاورادىغى، آنلادىغى، سادە و طبعى دىلدە يارادىلمىش اثرلرى ممنونىتە قبول ائتمىش، سئومىش و بېرە نىمىشىدىر. شەھىيارىن دا يارادىجىلىغى خالقىنىن روھونا، دۆوقونە اوغون، دوغما و عزىز اولدوغو اوچون، بو قدر سئولىمىش، شعورلارا تاثير ائتمىشىدىر. دونيا ادبىياتىندا بئلە خوشبخت صنعت طالعى صنعتكارلار بارماقلا سايلىر. شەھىيارىن زنگىن ادبى اىرتىنىن درىن فلسفى، ايجتىماعى مضمونو، معنا دولغونلغو يازىب- يارادان شاعىرلرىن، صنعتكارلارنىن، عومومىتە، تورک خالقلىرىنىن وارلىغىنا نىفوز ائتمىش، بۆيۈك سئوگى قازانمىشىدىر .

خالق شعرى طرزىندە يازان شاعىرلرىن يارادىجىلىغىنا، اونلارنىن زنگىن بدىعى اىرتىنە، كلاسىك ادبىياتا بۆيۈك سئوگى و قاىغى ابلە ياناشان شەھىيار بو زنگىن خزىنەنىن خلقىلىك روھوندان تاثيرلندىگى كىمى، اونون اۆزۈ دە اثرلرى واسىطەسىلە چاغداش شاعىر و يازىچىلار جىدى تاثير گۆستىمىشىدىر .

"حىدرابايا سالام" پوئىماسى محض بو عالى مزىتلىرىنە گۆرە چاپ اولونان كىمى غىرى- عادى ادبى- ايجتىماعى حادىشە كىمى بۆيۈك رىزونانس دوغوردو. ھلە چاپ اولونمامىشدا خئىلى اۆنچە، ايلازماسى شكىلىندە يايىلان اثر بولودسوز سمادا چاخمىش شىمشك تاثيرى باغىشلادى. بو تاثير او قدر گوجلۇ و سىرايت ائدىجى اولدو كى، حىدرابايا شاعىرى ھلە دە بدىعى اثرلرىن، تئاتر تاماشالارىنىن، علمى كونفرانسلىرىن، علمى- تىقىقات ايشلىرىنىن، آراشدىرمالارنىن، ان اساسى، اونو

سئون اینسانلارین صؤحبتلرینین مؤوضوعسونا چئوریلیر، یادداشلاردان سیلینمیر. شهریار اوره کلرده ائله بیر ابدی سئوگی یوواسی قوروب کی، بو یووا هنج وخت سؤکولمیه جک... طبیعی کی، خالقین اوره یینده یئر توتמוש، تاخت قورמוש شاعیره و اونون میثلسیز اثرینه بو اینتهاسیز سئوگینی یارادان موختلیف اوبیئکتیو سببلر وار ایدی. بیز همین سببلری قیساجا دا اولسا، شرح ائتمیه چالیشاجاغیق .

۱- "حیدربابایا سالام"ین خالق آراسیندا سورعتله یاییلماسینین ایلک سببی بوتون تورک دونیاسیندا، توران ائللرینده، ائله جه ده یاخین شرقده هر کسین قبول و تقدیر ائدیگی دیل فاکتورو، یعنی، منظومه نین آذربایجان تورکجه سینده قلمه آلینماسیدیر. کئچن بؤلمه ده ده گؤستریلدییمیز کیمی، بو، ائله بیر دؤور ایدی کی، "قاداغان اولونموش آنا دیلینده چوخ آز شعرلر یازیلیر و یازیلانلار دا چاپ مرحله سیندن کئچه بیلمیردی. میلی حؤکومت دؤورونده کی یوکسلیشدن، آنادیلی پوژییانی بوللوغوندان سونراکی معنوی آجلیق خالق میلی سوقوطا دوغرو آپاریردی. حتی رادیکال دئموکرات سایلان دوکتور موصدیقین ایصلاحاتلاری، دئموکراتیک دیشیکلیکلی ده آذربایجان تورکلرینین میلی سیخینتی سینا بیگانه لیک گؤستریردی. شاه باشدا اولماقلا، سارایین و بوتون ایداره ائتمه سیستمینین، او جومله دن معاریف ایداره سینین آذربایجان دیلینه ائدیسی تجاوووزکار، داغیدیجی هوجوملار قارشیسیندا شهریارین اثری، اوبرازلی دئسک، "دده قورقود" داستانیندا قاراجوق چوبانین تک باشینا دوشمن قوشونو ایله قارشیشماسینا بنزه ییردی. دوغما تورکجه نین، آنا دیلی آجلیغی کئچیرن خالق، میلیونلارلا دیل سئودالیسی ایسه اثرین ایلامالارینی اوخوباراق اوزونو چبخارتدیریر، سورعتله اؤز آرارلاریندا یاییردی.

۲- ایجتیماعی- ائقتصادی- سیاسی وضعیتین پوئمادا رئال بویالارلا تصویری ده نؤوبتی اوبیئکتیو سببلردن بیریدیر. آذربایجاندا گئتدیگجه آرتان ویرانه لیک، آجلیق، سفالت، موختلیف خسته لیکلر، اؤزباشینالیق، معنوی ظلومت، شیدتله نن اؤلوم- ایتیم اثرده (خصوصاً اکینجی حیسه ده) آپایدین شکیلده گؤزه چارپیر، خالقین موصبیتی کیمی قاباردیلیر. بیر حیسه ده خاطرلارنان شیرین، ایدیللیک کند حیاتینین ایکی حیسه ده سرت حقیقتله اوزلشدیریلمه سی ایستیداد دؤورونون منفور، ایکی اوزلو سیاستینین خاراکتیرینی آچماقدا موهم رول اویناییر :

قبیلیمیز بوردا قوروب اوجاغی،

ایندی اولموش قورد- قوشلارین یاتاغی،

گون باتاندا سؤنر بوتون چیراغی، (۲.ص.۳۶).

یاخود :

چؤرک غمی چیخیب خالقین آیینا،

هره قالیب اؤز جانینین هایینا (۴.ص.۳۶)،

کیمی پوئتیک پارچالار ایفشا اندیجی ماهییتی ایله ایستیداد قورولوشونو، باش وزیر قوام السلطنه نین اعلان و محمد سعید ماراغایینین، گئنرال رزم آرانین، حسین اعلانین، دوکتور موصدیقین داوام ائتدیردی «آزادلیق پروقرامی» نی مسخره یه قویوردو. شهریار بو دؤور گونئی آذربایجان پوئزیاسیندا ییگانه شاعیر ایدی کی، چاپ اولونموش کیتابیندا بیرباشا آمئریکا ایمپریالیزمینه و شاها آرخالانان فاشیست پرست گئنرال زاهدی رژیمنین ایقتیصادی سیاستینی آچیق - آچیغینا تنقید ائدیر، دامغالاییردی :

کندلی یازیق چیراق تاپمیر یاندیرا،

گوروم سیزون برقوز قالسین آندیرا،

کیم بو سوزو اربابلارا قاندیرا،

ندیر آخی بو میللتین گوناھی؟

توتسون گوروم سیزی مظلوملار آھی! (۲.ص.۳۶).

موصدیقین دئموکراتیک ایصلاحاتلاری ایله مولایم لشمه یه باشلایان ایجتیماعی - سیاسی ایقلم ۱۹ آوقوست ۱۹۵۳-جو ایل زاهدی حربی چئوریلیشی ایله بیر داها کسکینلشدیی زامان بوتون ایران بو یو سسله نن «حیدربابا یا سلام» سوسوزلوقدان چاتلامیش دوداقلاری سانکی ایسته یینه چاتدیردی و میلیونلارلا اوره یه جسارت وئردی. خالقی ایناندیردی کی، توپلارین، تانکلارین، طیاره لرین سوسودرودغو آذربایجان ایندی شهریارین دیلی ایله دانیشیر. شاعیر سوز مئیدانیندا تک باشینا فعالیت گؤستریر، سانکی بوتؤو بیر اینقیلابی حرکتین حیاتا کئچیره بیله جگی ایشی گوروردو .

۳- پوئمادا تنز- تنز راستلان بیرلیگی، آزادلیغا، ایستیقلاللا چاغیریش صدالارینی دا اونوتماق اولماز. "شهریار متین، منطیقلی، اوبرازلی میصرالاری ایله داغیلیب سپه لنمیش، اومیدینی ایتیرمیش، صاباحینا لاقئید نظرلرله باخماغا باشلامیش هم وطن لرینی ال-اله وئرمه یه چاغیریردی. اونلاری باشا سالیردی کی، یرتیجا قارا جاینقلاری ایله میللتی یالیز سویماق، تالاماق مقصدیله پارچالاییر (۱۴۵، ص.۱۶۷)" ایستیقلالیت نامینه میللت هر جور نیفاقی کنار قویوب قامتینی دوزلتمه لی، ضربه نی اساس هدفه یؤنلتمه لیدیرلر. چونکی دوماندا، قاردا، یاغیشدا، طوفاندا، بیر سؤزله، یامان گونلرده ییگانه قورتولوش یولو بیرلشمکدیر :

حیدربابا، گؤیلر بوتون دوماندا،

گونلریمیز بیر- بیریندن یاماندا،

بیر- بیریزدن آیریلما یین آماندا،

یاخشیلیغی الیمیزدن آلبیلار،

یاخشی بیزی یامان گونه سالیبار (۴.ص.۲۰).

او، عثینی زاماندا وطنین تیمسالی ساندیغی حیدر بابا داغینا مرد ایگیدلر دوغماغی مصلحت گؤرور. ایشاره اندیر کی، هاجانسا «گدیکلرده کی قوردلاری توتوب بوغماق»، یعنی دوشمنلری محو ائتمک، طولمون ائوینی ییخماق و عدالتی برقرار ائتمک ضرورتی یاراناجاق... بو ضرورتین یاراناجاغینا قطعی امین اولان شہریار اؤزو ده کوروغلو کیمی گؤزونو یوممایب عثیواضین گلمه سینی - یئنی اینقیلاب دالغاسینین کوکرمه سینی گؤزله ییر. همین تاریخی گون گلنهدک یوردونون شاعیر اوغلو میلی ظلوم، حاقسیزلیق و عدالتسیزلیکلره قارشى اؤز موباریزه سینی قلمی، اودلو سؤزلری ایله آپاریر :

ظلومه قارشى قیلینج سؤزوم کسکین،

قهرمانلار کیمی جهاد ائدرم. (۳.ص.۹۲).

۴- عذاب - اذیتدن، قارشیلیقسیز زحمتدن، گنجہ - گوندوز اللشسه ده، اوشاقلارینا، اهلی - عیالینا قارین دولوسو چؤره ک قازانا بیلمه دیگیندن بئزیکمیش، کؤورک لشمیش، گؤز یاشلارینین سئل کیمی آخماسی اوچون "بیرجه هیمه بند اولان میلیونلارلا اینسانین شاعیرین خاطرہ لری فونوندا اؤز کئچمیشینه قایتماسی، بوگونکو حیاتلا موقاییسہ ده دونه نینین شیرین لیگینی دویماسی، هم هزّ الماسی، هم ده تأسوفدن دوغان درین پسوخولوژی حال ایدی. اونو دا دئمک لازیمدیر کی، همین پسوخولوژی حال تک دوغولارین دئییل، دوشونجه نین ده محصول اولدوغوندان، دایمی خاراکتئر داشییر و آز - چوخ دنیا گؤرموش هر هانسی اینسانین معنویاتیندا سیلینمز ایزلر بوراخیر (۱۴۵، ص.۱۶۶)!"

هر نه آلیر، باها وئیرر قییمتی،

اوجوز فقط اکینچینین زحمتی،

بیته نیندن آرتیق بیچن اوچرتی،

کند اوشاغی گئدیر یولدا ایشله به،

اوردا بلکه قندی تاپا دیشله به (۳.۳۳)

۵- اثرده آذربایجانین طبیعی و میلی وارلیغینین جوشغون و درین وطنپرورلیک حیستی ایله قیسا، پارلاق، جانلی شکیلده نظمه چکیلده سیدیر. بورادا آذربایجان تورپاغینا، خالقینا عایید نه دئسن وار. فیلولوگییا اوزره فلسفه دوکتورو ن.ریضوانوون تعبیرینجه، «حیدر بابا یا سلام» پوئماسینی شہریار وطنپرورلیگی نین ائنسیکلوپئدیاسی آدلاندیرساق... سهو ائتمه ریک. چونکی شاعیر وطن حصرتیندن دوغان بوتون غمینی، کدرینی، هیچقیر تیلارینی و گؤز یاشلارینی، ناله سینی، فریادلارینی و غضبینی، ائلین خئییر - شرینی، وطنین فصلینی، دوغما یوردون بوتون طبیعی گؤزه

للیکلرینی، بیر سؤزله، آذربایجانین وارلیغینی اینجی کیمی پارلاق میصراعارلا چئویریپ بو داستانا بزک وورموشدور» (۸۵.ص.۲۶).

شنگیلاوا یوردو، آشیق آلماسی،
گاهدان گندیب اوردا قوناق قالماسی،
داش آتماسی، آما- حئیوا سالماسی
قالیب شیرین یوخو کیمی یادیمدا،
اثر قویوب روحومدا، هر زادیمدا... (۳.۱۱).

۶- "حیدربابا یا سالام" منظومه‌سینی داها چوخ سئودیرن بیر جهت ده شاعیرین اثری اوشاقلیق گونلرینین، او الچاتماز، اونیتتمز، شیلتاقل چاغلارین آجیلی- شیرینلی خاطرله لرینی گؤزلری اؤنونده جانلاندیراراق یازماسی، غئییری- عاددی درجه‌ده شیرین تحکیه‌سی ایله اثری اوخویان هر کسی خیالین قانادلاریندا اؤز اوشاقلیغینا، کئچمیشده قالان او ایتن چاغلارینا قایتارا بیلمک قودرتیدیر. تبریز شیوه‌سینین سیرلی- سحرلی شیرینلیغینده چؤزه له نن خاطرله لر قیلمک گتیریر، کؤنوللری دوغولاندیریر، اوخوجونو ایختیارسیز اولاراق اؤز کئچمیشینه- آتا ائوین، کندین، شهرین، تاریخی یئرلرینه بویاندیریر :

بوردا شیرین خاطرله لر یاتیبار،
داشلار ایله باشی- باشا چاتیبار،
آشنالیغین داشین بیزدن آتیبار،
من باخاندا قووزانیرلار، باخیرلار،
بیر ده یاتیب، یاندیریرلار، یاخیرلار (۴.ص.۲۰).

حیدربابا، قورو گؤلون قازلاری،
گدیکلرین سازاخ چالان سازلاری،
کت- کؤوشه‌نین پاییزلاری، یازلاری،
بیر سینئما پرده‌سیدیر گؤزومده،
تک اوتوروب سنیر ائدیرم اؤزوم ده (۳.۱۱).

۷- منظومه نین آکتواللیغینی هئچ زامان ایتیرمه یین آنتی ایمپئریالیست روحونو فلسفه علملری دوکتورو پروفئسور آماز خانیم علی قیزی خصوصیله قئید ائدیر و گؤستیر کی، "هومانیست قلبلی شهریار دونیانین بیر چوخ نؤقطه سینده، او جومله دن گونئی آذربایجان و ایراندا ائو بیخان، آرا قاریشیدیران، پارچالانمادان، نیفاقدان ایستیفاده ائدیپ سویغونچولوق توره دن ایمپئریالیزمه - شئیطانا- آمئریکانین قارا قووه‌لرینه نیفرتینی بیلدیریر :

حیدربابا، شئیطان بیزی آزدیریب،

محبتی اورہ کلردن قازدیریب،

قاراگونون سرنوشتین یازدیریب،

سالیب خالقی بیر- بیرینین جانینا،

باریشیغی بله شدیریب قانینا (۴.ص.۲۴).

بو، همین شئیطان ایدی کی، اولکه نین کؤمکسوزلیگیندن، ریضا شاه پهلوینین ثباتسوزلیغیندن، ایداره ائتمهده کی سریشتهسوزلیگیندن و تعصوب حیستینین ضعیفلیگیندن یاراراناراق اولکه نین ایچ ایشلرینه، داخیلینیه ال اوزاتمیش، مین بیر حیلہ و کلہ ک قوراراق «یاردیم، مدنیت» آدی ایله ایرانین میلیاردرلارلار مانات ثروتینی تالییب خارجی اؤلکه لره داشییب آپارمیش، اوشاقلارینی آج- یالاواج، چیریل- چیلپاق قویوموشدو (، ص.۱۶۷). خالقین قنیمینه چئوریلن یئرلی آغالار، خارجی هاوادارلارینین قولتوغونا سیغیناراق، شاعیرین دئدیگی کیمی، "شئیطانلاری قوجاقلایب گزن" شرفسوز حاکمیلر یارانمیش وضعیتدن ایستیفاده ائده رک کندیلره داها آمانسوزلیقلا ظولم وئریر، خالقین مالینی چاپب- تالاییر، اینسانلاری معناً و جیسماً ازیردیلر. خالقین آه- ناله سینی ایسه کیمسه ائشیتمیردی :

کیم قالدی کی، بیزه بوغون بورمادی).

آلتدان- آلتدان بیزه کلک قورمادی .

بیر مرد اوغول بیزه هاوار دورمادی .

شئیطانلاری قوجاقلایب گزدیز سیز،

اینسانلاری آیقلایب ازدیز سیز (۳.۳۵).

۸- "حیدر بابا یا سالام" یوئماسینین میلی شعر شکلینده، هئجا وزننین ۱۱- لیک هئجا قلبینده، آذربایجان دیلینین آهنگ قانونونا اوغون بیر شکلده یازیلماسی، سون درجه موکمل وزن و قافیہ سیستمینه مالیک اولماسی اثرین بو درجهده سئویلمه سینین اساس قابناغیدیر. هئجا وزننین طلبلری گؤزلنمکله قلمه آلینمیش منظومه نین گؤزلیگینین، آهنگدارلیغینین، داخیلی قورولوش و معنا وحدتینین تأمین ائدیلمه سینده شهربارین اوریزینال قافیہ توتماق، سسلرین سون درجه اوغورلو آلیتئراسیاسینی یاراتماق باجاریغی دا میثیلسیز رول اوینامیشدیر. شاعیر منظومه نین بندلرینده کی میصراعلارین سونوندا گلہ ن سسلری تکرار ائتمکله اثرین موسیقیلیگینی، آهنگدارلیغینی، تحکیه الوانلیغینی داها دا آرتیرمیش، نظم تخنیکاسینی تکمیل لشدیرمیش، آیری- آیری میصراع، بئیت و بندلرین مضمونو آراسیندا مؤحکم بیر کؤرپو، باغ یاراتمیشدیر :

من گؤردویوم کاروان چاتیب کؤچوبدو،

آیریلیغین شربتینی ایچیددی،

عؤمروموزون کؤچو بوردان کئچیددی،

كئچىب گندىب گندىر - گلمز يوللار،

توزو قونوب بو داشلار، كوللار (۲.ص.۱۶۶).

۹- آشيق صنعتينه، خالق ادبىياتىنا ياخىنلىغى ايله سئچىلن «ھىدر بابا يا سلام» پوئماسىنىن فولكلور بزه گى، آشيق پوئزىياسىندان قىدالانماسى دا بو سئوگىنى شرطلاندىرن سىبلردىندىر. باياتى اىصطىلاھلارنى اولان «من عاشيق، عاشىقم، عزيزىم، عزيزىم» و سۆزلىرى عوضينه، شھرىيار «ھىدر بابا» خطاب - اىصطىلاھىنى وئرمىشىدېر. ناغىل، روايت و داستانلار ئىمىزىن دئىمىزىن طرزىنى خاطرلادان منظومە دە باشلانغىچ و سونلوغون طلبلىرى گۆزلىمىشىدېر. اوستادنامە لرلە داستانلار ئىمىزىن، اكثرأ «بىرى وار اىمىش، بىرى يوخ اىمىش» دئىمى ايله باشلايان ناغىلار ئىمىزىن سونو آقىش - ثنا، دوغالارلا، خوش اووقاتلا بىتدىگى كىمى، شھرىيار دا منظومەنى داستان اووقاتىندا، ھم دە قوشما - موخمس اوسلوبوندا (عادتأ سون بئىتدە مؤلفلر ئىن آدى چكىلىر، كىملىگى بىلدىرلىر - ا.ئ.ش.)، ناغىل روھوندا تاماملانىر :

ھىدر بابا، سنىن كۆنلۈن شاد اولسون،

دۇنيا واركن آغزىن دولو داد اولسون ...

سندن كئچن ياھىن اولسون، ياد اولسون،

دئىنە منىم شاعىر اوغولم شھرىيار

بىر عۆمۈردۈر، غم اوستوندە غم قالار. (۲.ص.۱۶۶)

۱۰- پوئمانىن يوكسك صنعتكارلىق خصوصىيەتلىرى، ھىچ بىر صنعتكارىتكرارلاما يان اوسلوبو، پوئتىكاسى، مىللى روھو و خلقىلىگى اىدى. ھەر بىرى آيرى - آيرىلىقتا بوتۇو بىر اثرىن معناسىنى ايفادە اندە بىلن، گۆزە ل، بىتكىن تابلولار ماتىرىيال وئرجك بئشلىكلەر، اونودولماقتا اولوب، لاكىن شھرىيار طرفىندىن ئىنىدىن شوخ چالارلارلا پوئزىيا با گتيرىلن سۆزلىر، مجازلار، تشبئە لر، مئتافورالار، سادە سۆزلىرلە درىن فىكىرلر ئىن ايفادسى، اؤزۈندىن اۆلكىلرە بئزە مە ئىن قورولوش و ئىنى دوغولموش سۆزلىر منظومە يە اولان بۇيوك سئوگىنى تآمىن ائدىن جھتلردىندىر.

عومومىيەتلى، «ھىدر بابا يا سلام» شھرىيارىن بۇيوك صنعت اوغورو، صنعت غلبە سىدىر. منظومە ئىن ايفادە طرزىندە، شاعىرىن دئىمىلر ئىندە پىرانى، نورلو آغساققال سۆزۈ، دوشونجەسى وار. خالق روھونون زنگىنلىگى، اىنچەلىگى و طبعىلىگى ايله روۋنق لندىرلىن «ھىدر بابا يا سلام» منظومەسى اوخوجولاردا درىن ائموسسىيا يارادىر، دويان كسىن داخىلى دۇنياسى تلاطومە گللىر، دويغولار سئلى كوكرە بىر. بو ايسە شھرىيارىن پوئتىك يارادىچىلىغىندا داھا چوخ فولكلور نومونەلر ئىن موھوم ئىر توتماسى، اونون خالقىن بدىعى تىگور محصوللار ئىندان - ناغىل، داستان، افسانە، روايت دئتالار ئىندان، ضرب - مثل و آتالار سۆزلىرىندىن، مىفىك اوبراز و اساطىرلردىن بھرە لئمەسى ايله دە علاقه داردىر .

بوتون بو خوصوصىتلرین، اۆزلىكلرینه گۆره دە شەھرىيار ایرئینین ادبى تاثیر دايرهسى داھا دا گنئیشلنمکده، پوئتىک دوشونجه لره داھا دریندن نوفوذ ائتمکده دیر .

شەھىرىن ھومانىزمى

عۇمرو بويۇ بىر قارىشقانى بئەلە اينجىتمە يى اۆزۈنە روا بىلمىن، يوكسك بىشە-رى دويغولارلا ياشايان ھومانىست شاعر اولموش شەھىرى ھەر بىر موناقيشە يە، حاقسىزلىغا اينسانجا ياناشماغى اوستون توتور، چۆزۈم يولو بولماغا، چتىنلىكلردن، خالقىنى، سئودىكلرىنى، عزيزلىرىنى وضعىيتدن ياخشىلىقلا، عدالتلە، ھم دە صولح يولو ايلە چىخماغا سئوق ائىدىردى. ھەر يئردە سئوگى، حيات نشە سى، محبەت و اولفت، حاقىن، عدالتىن طنطنە سىنى گۇرمك اىستە يىردى:

منىم يولوم محبەت جادە سىيدى،

سون سۆزلىرىم حاقىن ايرادە سىيدى،

محبەتىن رىسالت وعدە سىيدى،

يوخسا مندە بىر كس ايلە غرض يوخ،

سياست ادلى مندە بىر مرض يوخ (۲.ص.۳۶).

البتە، شاعىرىن صمىمى اعترافى اونو گۇستىرر كى، ھەر بىر سۆز اوستاسى، صنعت صاحىبى، ھەر شئىدن اول، صنعتىن قودرتى و اعجازى ايلە اۆز خالقىنا، مىللىتىن، اولكە سىنن ترقى سىنە خىدمت ائتمە لىدىر، اوجوز شۇھرت دالىنجا قاقمامالى، سياستبازلىغا، يونگول مئىللەرە جان اتمامالىدىر. تدقیقاتچى عالم ن. رىضوانو شاعىرىن خالقا باغلىلىغىنى، اونون مىللى و وطنپروولىك دويغولارىنى بئەلە شرح ائىدىر: «شەھىرى شەرلىرىنى خالقا، وطنە خىدمت، وطنىن و اثرىن دردلىرىنى دونيايا چاندىرماق واسىطە سى حساب ائىدىر. اونون فىكرىنچە، اصىل وطنداش شاعىر محض بو يوللا مىللى شاعىر اولدوغونو ثوبوت ائدە بىلر» (۸۵.ص.۹۰).

او، موصاحىبەلرىندن بىرىندە دئىر كى، (اطلاعات قزتى ۱۹۷۱.ئ.ف.ش.) "مىللى شاعىر اولماق اوچون شاھلارىن ووروشمالارىندان يازماق، حۇكمدارلارىن موحارىبەلرىنى ترنوم ائتمك لازىم دئىل. حقىقى مىللى شاعىر گرە ك اۆز اثرىنن، گئنىش كوتللىرىن معنوى ائحتىياجىندان سۆز آچسىن، دردلىرىنى قلمە آلسىن."

الىنە قلم آلاندا بو پرىنسىپىنە صادىق قالان شەھىرىن يارادىجىلىغى زنگىن و چوخ شاخەلىدىر. بوتون تورك دونياسىندا گئنىش يايىلان، سۆزلە ايفادەسى مومكونسوز بىر محبتلە قارشىلانان، اوخويانى سانكى اسرار انگىز قانادلارىنا آلاراق اۆز ياخىن كئچمىشىنە آپاران و قلىبىندە درىن نوستالژى حىس لر دوغوران «حىدرىبابا سالام» منظومەسىنى قلمە آلانداك فارس دىلىندە ياراتدىغى سىلسىلە اثرلر اونو دۇورونون حافىظى- ئانىسى، سعدىسى، اىبىرىمىنچى عصرىن كلاسكىكى، غزل اوستادى كىمى تانىتدىرمىشىدى. لاكىن شعر، سۆز صنعتىنە و اۆز يازدىقلارىنا جىدى تنقىدى موناسىبىتى اولان شاعىر اثرلرىنن چاپىنا دا سون درجە مسئولیتلە ياناشمىشىدى. بونا گۇرە دە

اثرلرينين تام كولياتى - دورد جيلدليك ديوانى "بديعى ايرئينين تدقيقى تاريخيندن" بولمه سينده شرح اولوندوغو كيمي، يالنيز ۱۹۵۷-جى ايلده «ختيام» نشرياتيندا محمدعلى ترقينين (ياپين ائوينين موديرى) ياخيندان كومه يى ايله چاپ اولونموشدور. كولياتين بير جيلدينده فارس ديلينده يازيلميش غزل، قطعه و روباعيلر، ايكي جيلده مثنوى، قصيده و موختليف شعرلر، اوچ جيلده «شھريار مكتى» آدى آلتيندا ديگر شعر و پوئمالار، همچنين «حيدر بابايا سلام» منظومه سى، دورد جيلده «گنجھنين افسانه سى» پوئماسى و باشقا اثرلرى توپلانميشدير. «ديوان» دا درج اولونموش «گنجھنين افسانه سى»، «استالينقراد قهرمانلارى»، «شعر و حيكمت»، «اي واى، انا»، «قارداشيم اوغلو هوشنگ»، «موميا لانميش آدم»، «قصيده»، «صبا اولرمى؟» كيمي موختليف پوئتيك فورمالاردا قلمه آينميش اثرلرينده اوستاد شاعير بشرى - هومانىست قناعتلرينى، ايجتيماعى وارليق، رئال و ايذال عالم، اينسان طالعى، شخصيت و زامان كيمي فلسفى ماهيت داشيان پروبلئملىرى تحليل سوزگچيندن كچيرميش، بديعى سوزون ايمكانلارى چرچيوه سينده اوخوجولاردا چاتديرميشدير. تورپاغين، وطنين و ميلتين طالعيلى، ترققى سيني، سعادتيني دوشونمكله كيفايتلنمه ين شھريار «اؤز خالقينين، وطنينين طالعيلى، تاريخينى، محروميت و فاجيعه سيني، طبيعى - معنوى كئيفيتلرينى بشر حياتينين عومومى آخينندان كناردا تصور ائتمير، اينسانلارين عصرلر بويو ايذال حيات آخاتريشلا رينين اساس ايستيقاملاريندن تجريد ائديلميش شكيله گؤتورمور. بونا گؤره ده و چوخ طبيعى اولاراق شاعيرين ياراديجيلىغينا، اينسانليغين حقيقت و حق، ايشيق و دوغرولوق، عدالت و آزادليق كيمي اولوى كئيفيتلرى، رئال عالمده اساسلانديريليب ثوبوتا يثتيرمك اوغرونداكى موباريزه لريني تصوير ائدن مؤوضوعلار داخيل اولور». (۱۶.ص.۸۵)

فلسفى - رومانتيك اولوبدا يازيلميش «گنجھنين افسانه سى» پوئماسى بو جهتنده خصوصيله ديقته لاييقدير. يوكسك بديعى ليكله، كاميل صنعتكارليقا تصوير اولونان رومانتيك صحنه لر، رئال لؤوحه لرله زنگين اولان بو پوئما شرين خئيرين اوزرينده، ظولمون و اسارتين، منفور ائحتيراصلارين تميزليك، پاكليق، معصوملوق و گؤزلليك اوزرينده غلبه چالما سينا، معنوى ظولمتى يارماقدا ايدراكين، اغيل و دوشونجه نين گوجسوزلوگونه قارشى فيلوسوف - عالمين هومانىست، موباريز بير شاعيرين ايسه آلولو اعتيراصلاريني ايفاده ائدير، ايجتيماعى - اخلاقى، رئاليست - ائستتيك مولاحيظه و دوشونجه لريني آچيقلايير. شھريارا گؤره گنجھ رومانتيكادير، سيرلى، اسرار انگيز و معنالى، شعريتله زنگيندير، گوندوز ايسه گونون آيدينليغيندا هر شئى اولدوغو كيمي گؤسته رن رئال، پروزايك بير عالمدير. رومانتيك دوغولارلا كؤكلنميش كؤورك شاعير قلبى گوندوزون آيدينليغيندا گؤردويو عئيبه جريلكلردن، عدالت سيزليك و حاق سيزليقلاردان، توكولن ناحاق

قانلاردان، مردلرین نامردلرین خیانتینە توش گلمەسیندن، ظالیملارین مظلوملارا قارشى ظولم
ائتمەسیندن کدرلەنیر، غەملە، مۇھنتلە یوکلەنیر:

ھەر صاباح یئرىمدن آیاغا دورجاق،
غەملە مۇھنت اولور منیملە اورتاق .
گوندوزون اوزونو گۇرونجە، آمان،
اورگیم کۇکسومدە اسیر قورخودان !
شر، فساد چولغاير دونیانی گوندوز،
کۇر قويور اینساندا ویجدانی گوندوز .
سالیر مین مۇھنتە گوندوز بیزلیرى .

او بیزە گۇستریر خبیث اوزلری... (۱۱۵.ص.۲۴۰)

گنجە ایسە تام عکسین، دویان کۇنوللرین، گیزلی آرزو و دیلکلرین، سوکوتا دالمیش اینسان تخیول
و تفکۇرونون دیلە گلەرك فعالیتە باشلادیغی، موشکوللرین آسانا دۇندیو، ان اوزاق اوفوقلرین بئله
آشکار گۇرونديو، اینسان عۇمرونون موشکوللرینین آسانا دۇندیو، خاطرەلرین ساپا دوزولدو،
عاشیق قلبلرین ووصال دمیلە آلیشیب- یانیدیغی، شاعیرلرین، دوھا صاحبیلرینین ایلهامین
گوزگوسونده بوتون عالمین سیرلرینی آشکار گۇردو، فله یین قاپیلارینی اونلارین قارشیسیندا
تابیاتای آجدیغی، روحلارین بدن- قفسدن چیخاراق ابدیت مولکونە پرواز ائندیگی بیر عالمدیر :

گنجە مرد اوغوللار گلر اۇزونه،
تفکۇر باشینی قویار دیزینە .
عاغلین مزەسینی مست ایکن دادار،
حیات پلانینی چکر آداملار .
گنجە بیر کیتابدیر، معناسی درین،
سۇیلر تاریخینی قرینەلرین ...
آچیقدير قاپیسی گنجە فله یین،
گنجە سیرداشیدیر شعرین، امە یین،
گنجە پیس عملە قول قویماز بشر،
گنجەلر گوندوزدن خئیلى فرقلنر
گنجە امن- آمانلیق آختارار اینسان،
محبت مولکونە یوللانا اینسان .

مکردن، ربادان قالماز بیر اثر... (۱۱۵.ص.۲۴۸)

گنجہ نین رومانٹیک قوینوندا آییلان و آختاریش اوچون حاضر اولان ساغلام تفکوروبون جوکمو ایله قدیم ایران، روما و شرق تاریخینین عبیرت آمیز حادیثه لرینی نظردن کنچیره رک معنالاندیران شاعیر موعاصیر اینسانی، بشریتی بو حادیثه لردن، تاریخین درس لریندن عبیرت گوتمومه به سسله ییر. بیر فیلسوف-عالیم سریشته سی ایله طبیعت حادیثه لرینی جمعیت حادیثه لری ایله قارشیلان شادیریب موقایسه دن معنالی نتیجه لر چیخاران شھریار گوره ایشیقلی فیکیر، صاف نیت و خئیرخواه قانون بشریتین نیجاتی، دونیانین ناقیضلیک و عئیه جریکلردن خیلاصی، خوشبختلیگی اوچون یئگانه و واجیب شرطلردیر.

سون درجه صنعتکارلیقا، پوئتیک فیکرین بوتون ایمکانلاریندان ماکسیموم فایدالاناراق یازیلیمیش بو پوئما «گنجہ نین افسانه سی»، «آی آرتیست»، «مئشه ده آی ایشیقی»، «مئشه نین خورتدانی»، «مئشه نین طوفانی»، «داغین سیمفونیاسی»، «گنجہ و داغ»، «بیر خاطرہ گنجہ سی»، «گنجہ نین سیماسی»، «کندلینین آداخلیبازلیغی»، «گنجہ خاطرانتینین داوامی»، «ناز ایوانی»، «پروانه و شمع»، «گنجہ باسقینی»، «بیر گنجین بیاناتی»، «دنیزین سیمفونیاسی»، «تخت جمشید»، «داربوشون نصیحتی»، «اھریمنین غلبه سی»، «روحلار شھری»، «زمانه نین هیولاسی»، «عبیرت صحنه لری»، «مدنییتین قتلگاہی»، «ایکی کینو انکرانی»، «تخت جمشیدین تیکیلیمه سی»، «ماکئدوننیالی ایسگندر تخت جمشیدده»، «ویداع گوژ یاشی»، «جینایتین باشلانغیجی»، «تخت جمشیدین یانماسی»، «سحر اوینیر»، «قارینین آغی دئمہ سی»، «آی ایشیقینین کؤلگه سی»، «داربوشون بایرامدا عومومی قبول تابلوسو»، «گوندوزون بیرتیجیسی»، «گنجہ فیریشته سی»، «گنجہ نین رؤیاسی» آدلی بؤلمه لردن، اصلینده نغمه لردن، شاعیرین اؤز دیلی ایله دئسک، سیمفونیالاردان عیبارتدیر. پوئمادا شھریار ایکی بؤلمه نین آدینی محض «دنیزین سیمفونیاسی»، «داغین سیمفونیاسی» کیمی آدلاندیرسا دا، اصلینده بو پوئما بویونجا سانکی گنجہ نین ده، آیین دا، مئشه نین، داغین، دنیزین، حتی کوله بین ده سیمفونیاسینی دینله ییرسن. خیالیندا دنیزین و مئشه نین طوفانینین غضبلی، یانان «روحلار شھری» نین - تخت جمشیدین آجی کدرینین، اودا یانان پروانه نین عشق ناله لرینی، حوزنلو نغمه لرینی ائشیدیرسن. سئوگیلیسی ایله آداخلیبازلیغا گئدن آشیقین سئوگی نغمه سی، نوروز بایرامینی توی- بوسات کیمی قارشیلایان بیر ائلین، بیر خالقین فرح، سئوینج نغمه سی، گویده جیلوه لنه رک شنلیک قوران ملکلرین عشق پیچیلتیلاری، گنجہ لرین سیرلی- سئحیرلی، ماجرالی سسلری - نغمه سی قولقلارینا دولور. آیری- آیری نغمه- سیمفونیا شکلینده یازیلان «گنجہ نین سیماسی»، «کندلینین سیمفونیاسی» بیتکین فصیللردیر. بو فصیل- سیمفونیالاردا آیدین تصوور بیتکین سوؤئت کیمی اؤزونو گوستریر. آیرلیقدا اولناری مینیاتور پوئما دا آدلاندیرماق اولار. شاعیر سانکی

کامیل بیر رستم کیمی آیین، دنیزین، مٹشه نین اوربژینال، فوسونکار تابلولارینی یارادیر، حادثه لرین آیدین منظره سینی جیزیر.

دوکتور غولام حسین بنگدیلی «شہریارین دنیا شؤہرتی» ادلی خاطرہ سینده «گئجه نین افسانہ سی» پوئماسیندا شاعیرین بیتمز - توکنمز وطن عشقینی، دوغما یوردا سئوگی سینی ایفاده ائتمه سینہ ائموسیونال مونسبیتینی بیلدیریر: «شہریارین عشقی اؤز وطنینہ، دوغما دییارینا مونسبیتده همیشه یوکسه لن خط بویو حرکت ائتمیشدیر. چونکی او، وطن محبتینی ده ایماندان سایمیشدیر. بونا ان یاخشی نومونه لردن بیری ده «گئجه نین افسانہ سی» پوئماسیدیر. اثرده گئجه اؤزونون پارلیتسی، خاطرہ لری، کندلینین آداخلیبازلیغی، جاوانلیغین اوره یه یاتان صحنه لری ایله باشلانیر. شاعیرین وطن پرورلیک حیس لرینی عکس ائتدیرن صحنه گئجه باسقینینا، نامرد و قان ایچن دوشمنین ایرانین ۱۷ شہرینی اله کئچیرمه سینہ قدر، فداکار و مؤمین موسلمانلارین صوبح نامازی و سحر عبادتی زمانی اصل وطن پرورلرین، توپ و توفنگله، بئل و کولونگله وطنی مودافیعه ائندلرین کوتلوی قیرغینینا قدر تصویر ائدیلیر. بلی، قان ایچن، اینسانی حیس لردن اوزاق اولان ایمپئریا اوردوسونون دؤیوشچولری سود امر کؤرپه لریمیزی بئله دلیک - دئشیک ائتدیلر. بو محضوم اثرین سطیرلری آراسیندان اوخوجولار سانکی اوشاقلارین هیچقیرتیلارینی، آنالارین شیوه نینی، وطن یولوندا جانلاریندان کئچن ایگیدلرین فریاد سسلرینی ائشیدیلر " (۴۴، ص. ۶۸).

شہریار «گئجه نین افسانہ سی» پوئماسینی اوره یینین قانی ایله، آیدین تفکوروبونون ایتی گؤزو ایله قلمه آلمیشدیر. اثری موطالعہ ائدرکن اوخوجو شاعیرین وصف ائتدیگی حادثه لرین ماهیتینہ او قدر واریر کی، اونلاری بیلاواسیطه اؤزو ده یاشامیش اولور. شاعیرین دوستو، گؤرکملی ادبیات شوناس و شاعیر لطف الله زاهدی یازیر: "اوستادین هئچ کسله علاقه ساخلامادیغی، قاپیسی سنی دوستلارین و یادلارین اوزونه باغلایب اوتاغیندا ایلهامی ایله باش - باشا قالدیغی گونلرین بیرینده اونا باش چکدیم. ایچه ری گیرنده گؤردوم کی، گؤزلرینی یوموب، اللرینی باشی اوزرینه قالدیرراق چاشقین حالدا دالبادال حضرتی علییه (ع) موراجیعت ائدیر. اونا توخوناراق سوروشدوم: - بو نه حالدیر دوشموسن؟

اوستاد دریندن نفس آلاراق میننتدارلیق ائتدی و دئدی:

- منی غرق اولماقدان، بوغولماقدان خیلاص ائتدین.

دئدیم: - عاغلینی ایتیرمه میسن کی؟ اینسان قورو و سوسوز اوتاقدان کی، بوغولا بیلیمز؟

شہریار قارشیسینداکی کاغیدی منه وئردی. گؤردوم کی، «گئجه نین افسانہ سی» پوئماسیندان

«دنیزین سیمفونیاسی» پارچاسیدیر. سونرا بونو منه ایضاح ائده رک دئدی:

- خیالیدا دنیزی ائله جانلاندریمیشدیم کی، ائله بیلیردیم بوغولورام.

- بلى او، اثرلرینی یازان زامان تخییولونون تاثیرى آلتینا دوشور کی، همین وضعیتى اولدوغو کیمی موشاهیده اندیرسن. دنیزی خیالیندا ائله جانلاندیریر کی، اؤزونو اونون بورولغانلاری و دالغالارینین قوینوندا بوغولان گۆرور و بوغولماقدان خیلاص اولماق اوچون دینی موقدسلره موراجیعت اندیر." (۶۲۲.ص.۷۱)

شهریارین هومانىست دوشونجهلری "ائىنشئتینه پئیغام" پوئماسیندا داھا دا قاباریقلاشیر، کونکرئتلیشیر. شاعیر اینسان تخییولونون و تفکوروبونون محصولو اولان موختلیف علمی- تاریخی کشفلردن ایمپیریالیست قووهلرین دونیانین دینج نیظامینی پوزماق، داغیتماق اوچون ایستیفاده ائتمهلرینه دریندن تأسوفلهنیر. مشهور علم دوهالاری ائدیسون و ائىنشئتینین عذاب- اذیتین، بؤیوک زحمتینه حئیفسیلهنیر، بو زحمتین نتیجهسى اولان مؤحتمش کشفدن - آتوم انئترژیسیندن فلاکت، اؤلوم، داغینتی تۇرتمک مقصدیله ایستیفاده ائدن طولمکار حاکیملر، بو یوللا دونیا یا آغالیق ائتمک ایدیعاسیندا اولان هئگئمون دؤولت باشچیلارینا قارشى سونسوز نیفرت حیستینی هایقیریر. «ائىنشئتینه پئیغام» اثرینده هومانىست شاعیر آتوم انئترژیسینین ایختیراعسى کیمی میثیلسیز کشفی ایله دنیا علمینده کی بوشلوغو دولدوران، عئلمله دینی باریشدیران، ماده نین ازلدن انئترژی اولدوغونو ثبوت ائدن دنیا علمینین کوریفئینه اوز توتاراق دئییر کی، ائىنشئتین، یوز مین احسن، لاکین یوز مین ده افسوس، سنین کشفیندن و ایلهامیندان حریف بومبا دوزلدیر. ائىنشئتین، علمین آلاهی، ای بؤیوک دوها! موچاریه اژدهاسی، جهنم اؤز قورخونج آغزینی آچاقدیر. داھا دونیانین سونو گلهجک، آنالارین «بالام وای!» سسی گؤبلره یوکسلهجک، رحم، دیانت دونیادان کۆچهجک، صداقت، وفا، محبت اؤلهجک، عؤمور پئیمانهسى دولاجاق، عشق و محبت طبیعتدن اوز دؤندرهجک، بوتون کاینات طولمته بورونهجکدیر. "اؤزونو فخرله «توکو توکدن سئچن» اورقان فلسفهسى مکتبیینین شاگردی سایان و مادى عالمی، جیسمی روح دونیاسیینین یالنیز دالغاسی حساب ائدهرک مادهده هئچ بیر اصالت، چکی گؤرمه یین شهریار حیاتا، حادیته لره مودریک نظرلره باخیر. او، اثرده دونیانین موچاریه اژدهاسیینین علی ایله جهنمه دئییل، صولحون، آزادلیق گونشیین شفقلى آلتیندا جنته دؤندریلمه سینی، اینسانلارین قارداشلیق، صداقت، محبت بایراغی آلتیندا بیرلشمه سینی، یئر اوزونون ساکینلری آراسیندا دینی، عیرقی، میلی فرقین آرادان قالدیریلاراق هومانیزم دویغولارینین، محبتین وار اولماسینی اوره کدن آرزولاییر... علم دوهاسیندان دونیانی قوروماغی، اؤز کشفی ایله جاھانی ویجدان ایمپیریاسینا، بئهیشته چئویرمه یی تۇق اندیر. دیله ییر کی، اینسانلار بیر- بیریندن یالنیز قلبی، علمی، هومانیزی ایله فرقلنسینلر :

الیم اتکینه، ائی بؤیوک اوستاد !

اینسان یاراسینا ملحم ائت، ملحم،

سن اؤز تاپینتینی، سن اؤز دوهانی .

بو داش اوره كلرين، بو نامردلرين،
فعليندن خيلاص ائت، قورو دونيانى .
نه ميللى فرق اولسون، نه ده عيرقى فرق،
دين ده آييرماسين قوى ميلتلىرى،
محبت ياشاتسين اولو بشرى .
اينسان آيريلماسين اينسانليغيندان،
بىر بايراق آلتيندا بىرلشسين جاھان. (۱۱۵.ص.۴۲۸).

دونىادا يالنىز عشق، محبت و گۆزەللىگىن طنطنە سىنى گۆرمك ايستەين ھومانىست دويغولو شاعىرىن آنتىمپىريالىست مۇوقىيى، آنتى ايمپىريالىست روحو «استالىنقراد قەرمانلارى» پوئاماسىندا دا بوتون قابايرىقلىغى ايله ياشىيىر. ايكىنچى دونيا موھارىبە سىنىن ان قىزغىن دۋوروندا يازىلمىش بو اثر مۇوضوعوسونون آكتواللىغى، منفى و موئىت اوپرازلارن كامىللىگى، ايجتىماعى ايدئالين اولولىگى ايله سىچىلىر، جانلى، رئال دۇيوش صحنە لر نىن بنزرسىز صنعتكارلىق قودرتىلە تصوير ائتمكلە موتفكك شاعىر اۋزونون ايمپىريالىزم، اونون دەشتلى تۇرمەسى اولان فاشىزم و فاشىستلرن تۇرتدىكلرى، اۋلوم ساچان قانلى موھارىبە يە نىفرتىنى ھايقىرىر. سووئت دۋولتىنىن قوروجولارنىن آزاد، خوش گوزران كىچىردىكلرىنى، اۋز دۋورونە گۆرە خوشبختلىگىنى گۆزو گۆتورمەين ايمپىريالىزم - اھرىمن فاشىزمى - اژداھانى سىلاھلاندىرئارق اونون اوزرىنە گۆندىر. شەھىر اھرىمنى - اژداھانى سىلاھلاندىرىپ سووئت دۋولتىنى - سوسىيالىزمى موھو ائتمە يە گۆندرمە سىنى اوپرازلى شكىلدە حقىقت گونشىنىن اوبىكتىو معنالاندىرماسى، سووئت خالقلارنىن و سووئت اوردوسونون گوجونو يوكسك وطنپروولىكلە، خالقا دۋولتىن بىرلىگىندە گۆرمەسى، ھمچىن سوسىيالىزمىن بىر قورولوش كىمى ياشاماغا قادىر اولماسىنا اينامى پوئمانىن اوغورلو طالعىنى اوزرىنە قارا كۆلگە سالئارق عالمى قارا قوۋەلر نىن ظولمتە غرق ائتمەسى كىمى معنالاندىرىر. لاكىن دوشمن - اھرىمن - ايمپىريالىزمىن غالىب گلە بىلمز. سووئت اوردوسونون گوجو، وطنىن آزادلىغى اوغروندا گۆزونو قىرپمادان اۋلوم، دار آغاچىنا جسارتلە گئدن سووئت گنجلرىنىن وطنپروولىگى، آمال و مقصد بىرلىگى، دۋولتىن، پارتىيانىن و خالقىن بىرلىگى قارشىسىندا مغلوب اولور، عدالت، حقىقت ظفر چالىر. شەھىرىن حادىثە لرى بىر رئالىست شاعىر كىمى تامين ائتمىشىدىر .

شەھىر فاشىست پرست گئنئرال زاھىدىنىن اۋلكە يە قان اوددوردوغو، ظولمون عرشە دىرك اولدوغو بىر زاماندا يازدىغى "مومىيالانىمىش آدم" پوئما - قطعەسىندە ايسە اىرئاندا ياشايان آرى - آرى خالقلارى، اينسانلارى دايم قورخو اىچرىسىندە ساخلاماقلا سوسدوران، معنأ شىكست، مىسكىن وارلىقلارا چئورن اىستىبىداد رئژىمىنى، موطلقلىت قورولوشونو كسكىن تنقىد آتشىنە توتور. موبارىز

شاعیر اثره «مومیالانمیش آدم» آدینی تصادوفاً وئرمه میشدیر. او، حاقلی - حاقسیز وئربلن آغیر جزالاردان، قانلی قیرغینلاردان قورخاراق اوره ییندن کنچنلری اوجدان سؤیلهمه یه جسارت ائتمه یهرک پیچیلتی ایله دانیشان، سوسماغا اوستونلوک وئرن، تانیش آداملاردان بئله قاچیب اوزاقلان، کوچه - باجدان ائولرینه کؤلگه کیمی سورونوب سورعتله یوخ اولان اینسانلاری اوبرزلی شکیلده مومیالانمیش مئیدلره بنزه دیر. یاشادیغی موحیطی، ایستیدادین حؤکم سوردویو جمعیتی، قوومون حیاتیینی «غوصّه گیردابی» آدلاندیریر و اونون داش - قالاق اولوناراق محو ائدیلمه سینی، خالقین آزاد، راحت نفس آلماسینی، خوش گوزرانا قوووشماسینی آرزولاییر .

تکجه آذربایجان تورکلرینین دئییل، ایراندا یاشایان بوتون خالقلارین آجی طالعیینه، آجیناقلی حیاتینا اوره کدن یانان شاعیر دیگر شعرلرینده ده بو مؤوضوعیا قایدیر، اینسانلارین معنوی آشینمالارا معروض قالماسینی، دوشکون لشمه سینی، معنوی شیکستلره چئوریلیمه سینی قطعیتله علئیهینه چیخیر. دوشونن و دوشوندورن شهربار حاکیم دایره لرین خالقی داها آسان ایستیثمار ائتمک اوچون جهالتی یایماق، نادانلیق و جاهیللیکدن، ریاکارلیقدان، قاراگوروه چو، منفور قوولری صونعی شکیلده، سیلاح - سورساتلا گوجلندیره رک موختلیف چکیشمه لر، داوا - قیرغینلار سالماق یولوندان ایستیفاده ائتمه سینی قوردون اؤز شیکارینی اولوماق، مقصدینه چتاماق اوچون دومانلی گون آختارماسی ایله موقایسه ائدیر .

شهربار هم فارسجا، هم ده آذربایجان تورکجه سینده یازدیغی اثرلرده پوئیک «من»ین، آمال و مقصدینه صادیق قالمیش، میلتینین، خالقینین، اؤلکه سینین طالعیینی دوشونموش، اونلاری پروبلملره، آغیر گون - گوزرانلا اوز - اوزه قویان سببلره - ایستیثمارچیلار، موستملکه چیلیک سیاستین، موستبیدلره، ائله جه ده قارا قوولره - حاکیم رژیمة قارشى اعتراضلارینی ایفاده ائتمیش، قلمی ایله بو سببلرین آرادان قالدیریلماسی اوغروندا موباریزه آپارمیشدیر. اوستاد شاعیرین شعردن - شعر، اثردن - اثره ایفشا قودرتی آرتاراق داها دا کسکینلشیر، ایفشا اوبیئکتی ایسه کونکرئتلشیر. او، بوتون ایرانی بوروموش فلاکتلرین ماهیتینه وارماغا، اونلاری یاراتمیش سببلری آشکارا چیخارماغا سی گؤستمیشدیر .

شهربارین قناعتینه گؤره شاعیر - صنعتکار اؤز دؤورونون، عصرینین سسی، ویجدانی، ائل - اوباسینین، خالقینین دوستو، سینمادان، آگیلمه دن، دنیا نعمتلرینه آلدانمادان مردانه یاشایانلارین، مظلوملارین - ازیلنلرین پناهیدیر، دردداشیدیر. وطنپور شاعیر یاشادیغی جمعیتین، بو جمعیتین فردلرینین آرزو و ایستکلرینی بیان ائدن، هایقیران اودلو بیر اورگیدیر. بو اودلو اوره ک صاحبی یالنیز حقیقتی دئمه لی، گئرچکلری سؤیلهمه لیدیر، اگر حقیقتلری چاندیرا بیلمیرسه و بو، مومکون دئییلسه، صنعت مئیدانیندان چکیمه لیدیر .

حقیقی شاعیر- وطنداش شاعیر- صنعتکار هئج بیر دونیوی ایسته یین قارشیسیندا آچالماملی، اؤزونو، شخصی حیات و گودرانینی دوشونمه مهلی، منصب و شوهرته ساتیلمامالیدیر . خالق حیاتینا و خالق معیشتینه سون درجه یاخینلیغی و باغلیلیغی ایله فرقله نن، آذربایجانین، خالقیمیزین صیرف میلی خصوصیتلری ایله تپه-دن- دیرناغا باغلی اولان شهریار بوتون یارادیجیلیغی بویو بو پرینسپلری اوجا توتوموش، میلّتینین، آذربایجان تورکلرینین عادت- عنعنه لرینی، اخلاقی- معنوی دگرلرینی، مادی و معنوی ائحتییاجلارینی، پروبلئم و قایغیلارینی، سیخینتی و آغریلارینی بؤیوک جسارتله قلمه آلمیشدیر.

اونون اجتماعی- فلسفه سی ماهیت داشییان اثرلرینده محض واحد میلّت، واحد قانون، واحد حؤکومت، واحد دین و سایر کیمی بشری مسللرین قویولوشونا تئز- تئز راست گلیریک. بو بشری دوغولار شاعیرین درین هومانیزمیندن، یوکسک اینسانی حیس لریندن، بوتون بشریته درین سؤگیسیندن، فلسفی دوشونجه لریندن دوغور. «م. راحیم حضرتلرینه جاواب» شعرینده یازیر:

اینسانلاریق، اینسانلیغی خوشلایین،

بیر میلّتیک، بیرلشمه یه باشلایین،

با خان- خانلیق حؤکومتین بوشلایین،

بو گون گرک بشر اولسون بیر میلّت،

بیر میلّته اولارمی یوز حؤکومت؟! (۲.ص. ۱۲۰)

بو اوره کدن گلن خوشمراملی سؤزلر گؤستریر کی، شهریار اینسانلیق، صلح، عدالت آشیقیدیر. صلح سئور شاعیر اینانیر کی، دنیا موکمل، واحد قانونلا دولانسا، یئر اوزونون ساکینلری واحد حؤکومت طرفیندن ایداره اولونسا، بوتون بشر قارداش کیمی «قارداشلیق، صداقت و بیر ده محبت بایراغی» آلتیندا بیرلشمه، نه خالقار بیر- بیریندن آیری دوشر، نه رذالت اولار، نه ده سفالت باش آلیب گئدر. هئج بیر حاقسزلیق، عدالتسزلیک آیاق توتوب یئریمز. اینسانلارین بیر- بیریندن گوج- قووتی، مکر و حيله سی، زوراکیلیغی، پیسلیک و شرّ ایله دئییل، قلبینین هومانیزتلیگی، علمینین، فضلینین درینلیگی ایله فرقلمه سینی ضروری، گرکلی سایان، بوتون بشرییتین، ان چوخ دا «لاپ دیل بیر، دین بیر، قان بیر قارداشلارینین» حالینا یانان دردلی شاعیر اومیدسز دئییل. اینانیر کی:

بیر واخت اولار بو سؤزلر ده سوووشی،

بشر هامی قارداش کیمی توووشی،

اوندا بیز ده قالخیزاریق چوووشی،

زییارته گللیک سیزین ائللره،

ایندیلیکده قوی یالواراق یئلره (۲.ص. ۲۶).

موتفەككەر شاعىرىن پروفنوزلارى آرتىق بو گون حقىقەتە چئوربىلىپ. ايللرەن حىصرتلىلرى بىر- بىرىنە قوۋوشوب، سرحدلرەن قاداغانلارى يوشالىپ، يوللار آچىلىپ، گونئىلە قوزنى آراسىندا گندىش- گلىش آسانلاشىپ .

خالقىنا درىن مەھتەبە بىلە يەن شەھىرىار شوبەھە ائتمىردى كى، بو آيرىلغى سالانلار، خالقى بلالار، آجلىغا، «آلباخ چارشاب اۋرتمە يە، اوشاقلارنى قىچ- پاچاسى چىلپاق» گزمىە وادار ائندلر، آذربايجان كندلرەنە فاجعە الە يە نلر گون گلە جك، توتدوقلارى سەھو يولدان ال چكە جك، اۋزلىرىنى درك ائدجكلر. آخى، بو قاتارلار، ظولمكارلار اچىرىسىندە اونون جانىندان چوخ سئودىيى خالقىنىن نومايندلرى دە وار. تربىوى- دىداكتىك مۇوقەدە دايانان شاعىر ھەم وطنلىرىنى، بشر اۋولادلارنى آيىلماغا، پىسى ياخشىدان، خئىرى شردن آيىرماغا، اۋزونو درك ائتمە يە، كامىل لىيە، موكمەل بىر شىخسىت، اصىل وطنداش كىمى يەتكىنلشمە يە سىلە مىشدىر .

شەھىرىار اۋزونو فخرلە اورقان فلسفەسى مەكتىبىنىن شاگىردى سايىر، حىياتا، حادىئە لره مودرىك نظرلرە باخىر، دونىانىن بەھىشت، جنتە چئوربىلمەسىنى دىلەبىر. مودرىك شاعىر حاقلى اولاراق دوشونور كى، خالقىن صلاحىيەتلى اۋولادلارى، "باش- بىلنلرى" خئىرى شردن، «ياخشىنى پىسەن»، دوشمنى دوستدان آيىرماغى باجارمالىدىرلار. اگر بئلە اولسايدى، بو گون گونئى قوزئىدن آيرى دوشمز، پروبلەملر اچىندە بوغولماز، ائرنى تىجاووزو باش وئرمزدى. ياخىن قونشولارىمىز اولان ائرنىلرەن آزغىنلىق و اۋزباشىنالىقلار، تىجاووزو ايسە ھەنگمەن دونيا دۋولتلىرى طرفىندەن بىگانلىك و لاقئىدلىكلە قارشىلانمازدى. اونلارەن لاقئىدلىيى، ازىلن خالقلارا بىگانە لىيى، سئىرچى مۇوقەدەن فعال حركتە كئچمەمەسى، آذربايجان خالقىنىن حاق سىسىنىن، ھارايىنىن ائشىدىلمە مەسى اۋلچوبە گلەز يئنى بشرى جىنايتلرەن باش آلىب گئتمسىنە رواج وئرىر. نىتىجە دە ۱۹۸۸-جى ايلدن برى آذربايجان ھەم جىنايتكار دوشمىنەن امانسىز ھدە لرى، ھوجوملارى آلتىندا، ھەم دە ظاھىردە دوست، باطيندە ايسە دوشمەن دگىرمانىنا سو تۇكن دونيا دۋولتلىرىنىن لاقئىدلىك چئورە سىنىن پولاد مەنگە لرى آراسىندا يالنىز قالاراق نرە چكىر، ھاراي سالىر، فرىاد قوپارىر. نچە ايللر اۋنچەدن اوستاد شەھىرىار سانكى بوتون بلالارى دويور و قلمە آلىردى :

بوردا بىر شىر داردا قالبى باغىرىر،

مورۋئسىز اىنسانلارى چاغىرىر ...

شاعىر ھەلە ۵۰-جى ايللردە سانكى يالوارىشلا دئىبىردى كى، مىللەت يومروق كىمى بىرلشمە لىدىر، ھەر بىر تورك آيىق اولمالى، موصىبتلرەن، فلاكتلرەن باش وئرمە مەسى، قاباغىنىن آلىنمىسى و منفور دوشمىنەن ھوجوملارنا سىنە گرمك، اوچون سۇز، دىل، ايش، عقىدە بىرلىيى اۋن پلاندا اولمالىدىر :

حىدربابا، گۋىلر بوتون دوماندى،

گونلریمیز بیر - بیریندن یاماندی،

بیر - بیریندن آیریلمایین آماندی... (۲.ص.۱۶۰)

بوتون بو اؤن گۆرۈمە لری، شەھربارین و دیگر مودریکلرین نصیحت و دئیملرینی نظره آلاق مسلك و عقیده یولوندا بیرلشیب آزغین دوشمنلری مغلوب ائتمک اوچون سفربر اولونماقدانسا، میلی ساتقینلارین و خیانتکارلارین، سیاست بازلارین خبیث نیتلرینین قوربانى اولان اوغوللارین، خالقین داخیلی پارچالانما، نادانلیق نتیجه سینده دوچار اولدوغو بلالاری سانکی اوستاد شاعیر او زامان دویموش، غضبیدن کوکره میش، «باشیلنلر» آجی کینایه سینی بیلدیرمیشدیر:

یاخشیلیغی الیمیزدن آلبیلار،

یاخشى بیزی یامان گونه سالیبار!

شەھربارین اساس ایفشاء هدفی مملکتین قاپیلارینی خاریجی سویغونچولارین اوزونه تابباتای آچان خاین شاه و اونون یوروتدیو سباتسیز سیاستدیر. چونکی اونون ایرانا و ایران خالقلارینا خیانتی، ساتقینلیغی نتیجه سینده آجلیق، دینچیلیک و سفالت یارانمیشدیر. میلی ثروتلر - نفت، پامبیق، آنتیک اشیلار، لعل-جواهرات سو قیمتمینه خاریجی دؤولتلرین خزینلرینه آخیدیلیر. سونرا دا بوتون بونلار میللتین، خالقین خئیرینه ایمیش کیمی قلمه وئرلییر. بوتون بونلار وطنپرور شاعیرین تنقید هدفی، ایفشاء اوبیئکتلریدیر. «قارداشیم سولئیمان روستمه» آدلی شعرینده شەھربار وطنین چکیلمز دردلرینی، خالقینین بو اوزدن اوزلشدییی ایشگنجه و آغریلاری، بلالاری ھایقیریر:

نئفتیمیزی باسدیریرلار،

میللته قان قوسدورورلار،

بیر عیدّه یه قیسدیریرلار،

قالان قالیر آج با سوسوز،

جاواندیسا آجدی، قودوز (۲.ص.۱۰۲).

"قیرخ ایل بو دردلر، قارالار ایچره دوستاق اولان، قلبینی داغ - داغ ائدن دردلری ھایقیرماقدان بوغاز - باغیرساغی ییرتیلان" خالقین درد - غمینی چکمکدن یاشام سئوینجینی ایتیرن، درده دوشن شەھربار «بؤیوک - باشلار» ی («بالیق باشدان اییله نر» مثلی تصادوفی یارانماییب) گوناھ لاندیریر، حاکیم طبقه لری، اوللارین ایراده سینده اولان و هر آن «آتش بس!» - یوخ، آتش! امرینی دانیشقیسیز ایجرا ائدن و ایجرا ائتمه یه حاضر دوران اوردونو تقصیرلندیریر. شاعیر شام کیمی یانیر، آجیبیر کی، خالقین اؤز اوغوللاری خاریجی دوشمنین دئییل، بیر - بیرینی قانینا غلطان ائدیر، اؤلرین چیراقلارینی سؤندورورلر:

بؤیوک باشلاردی تقصیر کار،

کیچیک باشدا نه تقصیر وار؟

یئنه ارتئش دورا هاوار،
میللتین ده ایشی ایشدیر،
یوخسا داوا مرگیمیشدیر.
میللت بیخان اؤز قالاسی،
سرباز کیمدیر اؤز بالاسی،
اؤز قانیدیر، اؤز جولاسی (۲.ص.۱۰۴).

م.علی اوغولونون وطنداش شاعیر م.ا.صابیر حاقینداکی «صابیری درده سالان، گوله- گوله آغلاماغا وادار ائدن ائله همین بی غئیرت «داخیلی دوشمنلرین» اییرنج عمللری ایمیش: خالقین چؤره یینی یئییب بؤیوموش، الی بیر یئره چاتاندا ایسه یئدییی دوز- چؤره یی ایتیریب «یادلاشمیش» همین شرفسیرلرین... ذلالت ایچینده چابالایان خالقینا آرسیز- آرسیز کناردان باخماسی و خیردا منفی اوچون میللتینی قیلینجندان کئچیریمیه حاضر اولدوغونو حیاسیزجاسینا بیلدیرمه سی ایمیش» (۶۷.ص.۱۲، ۹) - فیکرینی ائینیله غم شاعیریمیز شھریار دا عاید ائتمک اولار.

شھریار ائحتیاط ائدیردی کی، هر بیر مین جانا ده یین، آجیقلی شیر بالاسی کیمی دوشمنی دیدیب پارچالاماغا حاضر اولان، ان معاصیر سیلاحلارین بئله قورخودا بیلمه دییی اینقیلاب موجهیدلری، مرد اوغوللاری اولان آذربایجان خالقى نؤوتی اویونلارا آلت اولما، مئیداندا تک قالا، شره قالیب گله بیلمه یه:
قورخوم بودور اویون اولما،
میللت یئنه قویون اولما،
کیمدیر بیزه بویون اولما
کی، قوردو بیز قووا بیلک،
قوردون شَرِّین سووا بیلک. (۲.ص.۱۰۴).

شاعیر بیلیر کی، خالقین میلی آزادلیق موباریزه سی، دئموکراتیک حرکاتی دفعه لرله یوکسلمیش، موترقی قووه لر دفعه لرله غالب گلمیش، لاکین آز کئچمه میش یکی اوزلو سیاست یئریدن شاه و اونون جانیشینلری خارجیجی هاوادارلارینین بیلاواسیطه کؤمه یی ایله خاینجه سینه باتیریلیمیش، اینقیلاب فدایی لرینه آغلاگلمز دیوان توتولموشدور. خالق حرکاتینین یکی مرحله سینین جانلی شاهیدی کیمی شھریار تۆکولن قانلارا، ازیلن اینسانلارا، ایشگنجه ایله قتله یئتیریلن، ایگیدلیکلری داستانلارا سیغماز مرد اوغوللارا یانمایا، آغی دئمه یه، ایچین- ایچین سیزلامایا بیلمزدی:

بیر بیر دریا قان وئرمیشیک،
زیندانلاردا جان وئرمیشیک،
قیرخ نسیل قوربان وئرمیشیک،

شەرىئەتى تەك اىنسانلار،

تەختى كىمى پەھلوانلار (۲.ص.۱۰۴).

مىصرەلەرىندا بوتون بو مىللى آزادلىق ھەركەتلەرىنىن، خەلقىن اۆلوم- دىرىم موبارىزە سىنىن، شىر بىلكى اوغوللەرىن دونىانى لىزىە سالان سىلسىلە اىنقىلابلەرىنىن سون نەتىجە دە رىكارجاسىنا مەلوب ائدىلمە سىندن، آذربايجانىمىزىن، كىپىرىي اىلە اود گۆتورن اولو خەلقىمىزىن مەيداندا كۆمكسىز، تەك قالماسىندان، ھەق سىنىن جەلاد دونىادا ائشىدىلمەز اولدوغوندىن دوغان آجى فرىادىن عەكس- سەسەسى اىدى:

كىم قەلدى كى، بىزە بوغون بورمادى،

آلتەن- آلتەن بىزە كەك قورمادى،

بىر مرد اوغول بىزە ھەوار دورمادى،

شەيطانلەرى قوجاقلايىب گەزدىز سىز،

اىنسانلەرى آياقلايىب ازدىز سىز (۲.ص.۳۵).

موسەبىدلەر طرفىندەن عەسرلەردەن بىر لىقەتى تاپدالانان، ھەقى آياقلار آلتىنا آتەلەن خەلقىنىن دوچار اولدوغو بونجا ھەقسىزلىق، بوخسوللوق، آجلىق و سەفەلتىن سەبەكارىنى مورتەك رەئىمە، اىستىبەد قورولوشوندا، «شەيطانلىق قورغوسوندا» گۆرور. بو رەتلەرىن رەھوندا قوپاردىغى فرىتەن، غەب و ھەدەت ھەمىشە دىلەندە خەيىر- دوغا، آقىش بىتەن شەئىرى نەفرەتلەر ياغدەرمەغا، لىقەتسىز سەھەبە سەھەبەلەرىنىن ياشەندىغى مورتەك رەئىمە قەرشى عەسەنكار چەخىشە وادەر ائدىر.

وئەن ھەواسىنى مەھەم كىمى جەگەرلەنە چەكەن، ياشەندىغى عۆمور بو بونجا ھەتەن سەبە لرىن، آجىلەرىنا، تەلەبەن سورپەزلىرىنە سەنە گەمكە اولان شەرىار سەل كىمى جوشان ھەدەت و غەبەلە بوتون بو مەھرومىيەتلەرى، نەقىس لىك، عەدەلتسىزلىك و رەتلەرى قوینوندا ياشەدان يەر اوزونون داغەلمەسەنى، اىجەتەمەنى عەبە جەرىك لرىن قەرا تورپاقلار آلتەندا قەلب گۆمەلمەسەنى اىستە بىر. بىر پارچە چۆرك قەزانماق، گونە لىك روزى تەپلاماق اوچون اونون خەلقى نە قەدر مەشەقتەلى عۆمور ياشەيەر، جەنەم عەبە چەمە لى اولور. "چۆرك غەمى" نەدن بوغازا بىغەلمەش آج- يالەواج، چەر- چەلپەق خەلق خەستە لىكلەرىن آمانسىز جەينەغەندا چەرپەنەر، مەھرومىيەتلەر ائەلەن اۋولادلەرىنى دەر بە دەر سەلەر. ائەلە چەخەلمەز، آغەر دوروم يەرەنەبە كى، ھەر اۋر جەنەنەن ھەيىنە قەلب:

مەلىك نەياز اىتەگەن گەندەب، بوخ اولوب،

امەر اصەلەن سەكتە اىلە بىخەلىب،

ھەر قەچەب بىر دەرە سەخەلىب،

چۆرك غەمى چەخەب خەلقىن آيىنە

ھەر كەس قەلب اۋر جەنەنەن ھەيىنە (۲.ص.۱۷۰).

شاعىرىن تەۋرۈنۈپ قالان، گۈزۈل لىكلرى دىللەر زېرى اولموش او فوسونكار خوشگىناب، بركتلى چۆللەر، سئلەر كىمى آشېب- داشان بول نەمتلەر، جان درمانى دئسن تاپىلان بىر كىندىن، امە بى، ھەر بىر ايشى گۇرمە بى اۋزۈنە شرف بىلەن زىھمت كىشلەرنى چال- چاغىرلى ياشايشى، قۇيرۇقلارنى قاتلاياراق آيىن-شاين اوتلايان قۇيۇن- قوزۇ سورۇلى و بو سورۇلى ھايلاياراق «چوبان، قايتار قوزونۇ» اوخويان كىندى بالا لارنىن «شېرىن زىگولە بىسى، شىگىلاوا يوردونۇن» عاشىق آلماسى، او جىنت مەكانلار شېرىن خىيالا دۇنەرك ياخىن كىچمىشە قالىب. وىتەنن اوزاقلاردا غۇربت حىياتى ياشايان شاعىر گىرى دۇندۇكەن سونرا اوشا قلىق خايطىرە لرىنن شېرىنلىبى، آناسىنن كىمى كۇنۇل اوخشايان سىھتلىرى، لا يلا و اوخشاملارى، خايطىرە بوغچاسىندان سىچدىبى مەزە لى حادىئە و احوالاتلارنى فونۇندا تەۋىر ائىدىبى ايدئال كىندلە بوگونكو رئال كىند آراسىندا زمىن- آسىمان فرىق گۇرۇر. شاعىرىن خىيالىندا ايدئاللاشدىرىدىبى كىندىن ھەمىن ساكىنلرىنن حاضىردا سورۇكلرى عۇمۇر، ياشادىقلارى حىيات تامامىلە فرىقلى، آجىنا جاقلى، اورە ك داغلاياندىر :

كىندى يازىق چىراق تاپمىر ياندىرا،
گۇرۇم سىزىن برقىز قالىسىن آندىرا،
كىم بو سۇزۇ اربابلارا قاندىرا،
ندىر آخى، بو مىللەتنى گوناھى؟
توتسون سىزى، گۇرۇم مظلۇملار آھى !

بىر سورۇشون بو قارىغىنىش فلەكن،
نە اىستە بىر بو قوردوغو كلكەن،
دئىن، كىچىرت اولدۇزلارى الكەن،
قوى تۇكولسون، بو بىر اوزو داغىلىسىن،
بو شىطانلىق قورغوسو بىر داغىلىسىن! (۲.ص.۱۶۵)

"شىطانلار" - خارىجى تالانچىلار ااغۇشونۇ آچاراق مظلۇملارى اياقلايان «بۇيوك باشلارنى، مىللەتنى اچىندىن چىخىب اونون آدىنى داشىيان و باشىنا بلالار الە ين غىرتسىز صلاحىيت صاحىبلرىنن رذىللىكلرىنى، نادانلىغىنى، «شىطانلىغىنى» تنقىد ائەن شەھىر اونلارى اوتاندىرماقلا بىس عملردن چكىنمە يە، خىصلىت لرىندەكى آلچاق لىق و رذىل لىكەن ال گۇتورمە يە چاغىرىر. اىرىمىنجى عصر دونيا ادبىياتى كورىفئى لرىندىن سايلان گۇركملى آمىرىكا يازىچى سى اولىيام فولكنىر موصاحىبە لرىنن بىرىندە دئمىشدىر: «من اۋز وىتىمى چوخ سئوىرم و اونون نۇقىسانلارنى آرادان قالدىرماق اىستە بىرم. باجارىغىم، اىستەد ادىم يىگانە چىخىش يولونو اوندا گۇرۇر كى، اونو اوتاندىرىم، تنقىد ائىدىم، يامانلىق و ياخشىلىق، رذىللىك و نجىبلىك، تىكئور و شرف آراسىنداكى فرىقى اونا گۇسترمە يە چالىشىم. رذىللىە گۇز يومان آداملار خايطىرلادىم كى، بىر

زامانلار بو اۆلكه نین اؤز شۆهرتی واردی، اولارین اتالاری، بابالاری بیر خالق کیمی نجیب، شرفلی ایشله مشغولدورلار. بیزیم اۆلكه ده، یالنیز یاخشی شئی حاقیندا یازماق، پیسی بیر دامجی دا ایصلاح ائتمه مک دئمکدیر. اینسانلارا پیس شئیلردن دانیشمالییم کی، اولار کیفایت قدر اوتانیب پیس عملریندن ال چکسینلر» (۱۱۹.ص.۱۵۷)

البته، بو او دئمک دئیل کی، تنقید ائتمکله اینسانلارین قوصورلارینی، جمعیتین ناقیصلیک لرینی، حاکیم دایره لرده کی چینوونیکلرین نادانلیغینی تامامیله ایصلاح ائتمک مومکوندور. لاکین شوبهه یوخدور کی، ضالیلار، شاعیر و یازیچیلار بوتون دؤورلرده تنقید یولو ایله جمعیتین گؤزونو آچاراق اونو اؤز-اؤزونه تانیتدیریب شعورونو اویاتماغا کؤمک ائدرک عئیبلی آدامی نیفرتله دامغالامیش و روسوای ائتمیشلر.

اوستاد شاعیرین ده سلفلری کیمی یارادیجیلیق کرئدوسو، حیات پرینسیپلری عؤمرونون سونونادک، اصلینده سون میصراعلارینی یازانادک دگیشمه دی. شعرلی، اثرلری ایله دؤورون ایچتیماعی بلالارینا، جمعیتین پروبلئمینه، سوسیال سیاسی چاتیشمامازلیق لارا، رژیمن نفقاتیو جهتلرینه گوزگو توتان، آنا دیلینین اینکیشافی و صافلیغی اوغروندا موباریزه آپاران شهریار بوتون بو ناقیصلیکلرین پوئزییادا ترنومونه جیدی فیکیر وئیردی. شعرین دیلی یوبرک اولور، بیینلر، اوره کلره تئز سیرایت ائدیر، دوشونجه سینه امین اولان شاعیر م.س.حسنگی ایله موصاحیبه سینده دفعه لرله وورغولامیشدیر: "بیزیم ایچتیماعی دردلریمیزی شعر واسیطه سیله آچماغا احتیاجیمیز واردیر. بو گونون شعرى گرک ایلدیریم کیمی ایز بوراخسین، نه اینکی اوخوجونو قورخوبا، باشگیجلنمه یه دوچار ائتسین. غزلین دؤورونون کئچیب گئدیگینی دوشونلر بؤیوک سهو ائدیرلر. چونکی شعر اوخویانلار اوچون فورما گونده لیکده دورمور. اوخوجو ائله شعرلر ایسته ییر کی، اونون ایچتیماعی دردلرینی آچیب گؤستره بیلسین" (۱۲۰.ص.۷).

شهریار دا محض تفکورلرده ایلدیریم کیمی ایز بوراخان، شیمشکلر تک چاخان اثرلر یازماقلا خالقینین معنوی، ایچتیماعی - سیاسی احتیاجلارینی، رئال وضعیتینی، سوسیال پروبلئم لرینی پوئزییانین تاثیرلی و یوبرک دیلی ایله هابقییردی. جسارتلی، متین، حاق سؤزونو دئمکدن هئچ واخت چکینمه یین سؤز باهادیری ۱۹۵۸-جی ایلده ایرانین دمیر یولونون تبریزده آذربایجان دمیریول خطی ایله بیرلشمه سینه حصر اولونموش آچیلیش توره نینده ایران شاهینا اونون چینوونیکلرینین، قان ایچن مأمورلارینین خالقا ظولم ائدیکلرینی سؤیله میش، اونون گؤزلی قارشیسیندا اۆلكه ده یارانمیش آغیر وضعیتین سؤزون قودرتیله بدیعی منظره سینى نظمه چکمیشدیر. او، آذربایجانین بوگونکو دورومونون - عشق، محبت اۆلكه سینین گولو- چیچکلی باغلارینین خزان اولدوغونو، کاسیبلارین اوچاغیندا آجلیق و سفالتین جؤلان ائدیگینی، قیتلیق اوزوندن قوشلارین بئله دسته- دسته اوچوب گئده رک یاخین و اوزاق دییارلاردا یئم گزدیگینی،

سارایلار قوران زحمتكئشکلرین دام - دیوارلارینین اوچولوب ویران قالدیغینی، عۆمرون اوجوز، اوجرتین باھا اولدوغو بیر اۆلكهده یاشاماقدا هئچ بیر معنا، مقصد گۆرمه یین بو اینسانلارین کۆچوب گئتدیکلرینی بیان ائتمیشدیر. اۆلكه نین ووران نبضی، ار ایگیدلرین دییاری، شرقدن غربه گئدن دۆرد یولون آیریجیندا قاپی اولان تبریزی وصف ائدن شەھریار شاھا "اونون - بونون قاباغیندا کاسا گزدریمه ییب قوناقلاری سوفره باشینا توپلاماگی، ظولمون، حاقسیزلیغین ایندن اۆلكه دن کۆچوب گئدن اینسان کاروانینین یولونو باغلاماگی"، اونلاری دوغما اوجاغیندا ساخلاماقدان اۆترو تأخیره سالینماز، موهوم ایشلر گۆرمگی، ایصلاحاتلار آپارماق اوچون تلسمه یی تۆوصیه ائتمیشدیر. تبریزی، آنا تورباغینی اوره کدن سئون و وطنی سئومه یی ان موقتس ایمان ایشی سایان شەھریار مراسیمه توپلاشان مینلرله اینسانی جسارتی ایله حئیرتده قویارق ایفتیخارلا آتا - بابا یوردونو اؤیموش، شانلی تاریخینی ورقله میشدیر :

... علم، معرفت مسکنیدیر وطنیمیز باشدان - باشا،

منیم ده اؤز یغیریم واردیر بؤیوکلرین آیاغیندا .

ایندی تبریز قوی دانیشسین، قوی دیل آچسین اؤز حاقیندا :

من ایکینجی شهر ایدیملی و لیعهدلر آراسیندا .

من دۆرد یولون آیریجیندا قاپی ایدیملی شرقدن غربه،

کاروان گلیب دوزولردی گاه ساغیمدا، گاه سولومدا .

من گۆزودوم، قولاغیدیم چینین، تورکون، افغانین دا

ایندی حالیم یامان اولموش، من دوشموشم گۆزدن ایراق -

ائله بیل کی، گۆز یاشیپام من بیر کۆریه اوشاغین دا.

چوخ سارایلار قورسام دا من، اوچوب بو گون دامیم، داشیم،

عشق، محبت اۆلكه سیدیملی، ایندی خزان وار باغیمدا .

ای پادشاه، سپر کیمی من اۆلكه نین حاصاریپام، -

لاکین آجلیق جۇولان ائدیر کاسیبلارین اوتاغیندا .

بیرجه تیکه چۆرک اوچون اؤز قانینی وئیر خالقیم،

اینسان عۆمرو چوخ اوجوزدور، یوخ مقصدی اولماغیندا .

هر گون مندن کۆچوب گئدیر، دسته - دسته نئچه اینسان

بیچاره لر معنا گۆرمور بو شهرده قالماغیندا .

ای پادشاه، تله س، باغلا بو کاروانین یوللارینی،

بیر ایش گۆر کی، هر بیر اینسان قالسین دوغما اوجاغیندا .

بسعدیر کاسا گزدردین سن اونون - بونون قاباغیندا،

باخ بئەلە جە، قوناقلارنى توپلا سۇفەرە قىراغىندا. (۱۱۶.ص.۱۱۳).

شاعىرىن سىداقتىلى دوستو، چىتىن گونلرىندە ھىمىشە دادىنا يىتمىش، يانىندا اولموش و بو ھادىئە نىن دە شاھىدى اولموش بۇيوك نىك اندىش نوبىر «شەھىرىن خلوت دونىاسى» ىنى (تبرىز، ۱۹۹۷) آچان خاھىرەلرىندە يازىر: «بو قسىدە نى ائەلە ھىنگدار و گۆزە ل اوخودو كى، اىستىئاسىز اولاراق ھامى اونون تائىرى آلتىنا دوشدو. بەغۇا اۋزلىرىنى تەرىفلەيىر، بەغۇا اۋز ھاللارىنا آغلايىرلار، بەغۇا تأسوف اندىرلر، بەغۇى ھاللاردا تھرىك اندىرلر و تھوىق اولونورلار كى، اۋزلىرىن چاتىشمازلىقلارنى ارادان قادىرسىنلار. شاھىن بوتون ھركىتىن شاھىدى اولان شەھىر اۋزو و باشقالارى آند اىچدىلر كى، شاھىن گۆزلىرى ياشلا دولموشدو. خىطابت كورسوسونون قارشىسىندا اولان گىئىراللاردان بىرى شەھىرىن سۆزلىرىنى داوام ائىدىرمەسىنە مانع اولماق اىستىر كىن شاھىلى اىلە اونا كىنارا چكىلمەسىنى اىشارە ائىدى. شەھىر شەرىنى باشا چاتىدىدى. تەظىم اندەرك خىطابت كورسوسونو تىر كى ائىدى. ائەلە بو زامان شاھى اوتوردوغو كورسودن قالخىدى و شەھىرارا تىر كى ائىدى، اونون اللرىندىن توتاراق سۇھىت ائىتمەيە باشلادى. شاھىن مامورلارى اونلارنى اطرافىنا توپلاشراق ھىمىن ھىنە يە تاماشا اندىردىلر. او، شەھىرىن اللرىندىن توتاراق شام يىتمەيى ھاضىرلانمىش زالار تىر كى يۇنلدى. لاكىن شەھىر اىمتىنە اندەرك خودا قىلدى. بۇيوك اھتىراملا بىزى اوتوموبىلە اگلە شىدىرەرك اوستاد شەھىرىن ائىنە چاتىدىلر. شەھىرىن ائىندىن ھىر كىس چىخىب گىتدىكىن سونرا اوستاد مىندىن شاھىدى اولدوغوم ھادىئە نى نىجە وارسا دانىشماغى خاھىش ائىدى. مىن بۇيوك ماراقلا ھىمىن ھىنە لرى تىسورى ائىدىم. ھىمىن گونون ساباھى آغاي دىھقانى اىكى نىرلە اوستادىن ائىنە گلىدى و دىلپىنە گىتدىكى اىلك سۆز بو اولدو: - شەھىر، سىزدىن باشقا بىر آدام او قسىدە نى اوخوسايدى، ھىم سىز، ھىم دە بىز آرتىق موخ اولموشدوق». (۱۱۶.ص.۱۱۲)

ماراقلى و چوخ تائىرلى مقامدىر. بو گون شەھىرى شاھى شەرى يازماقدا و سۇلەمكە قىنايانلار، آز دا اولسا، واردىر و اونلار چوخ گومان كى، بو اثرى اوخومامىشلار، ياخود دا اوخويوب تىر كى ائىتمەمىشلر. آخى، بىر شاعىر بوندىن كىكىن، بوندىن كىرلى و آيدىن داھا نەلر دئىە بىلدى؟

شەھىر دۇرونون رىياكار دۇولت خادىملىرىن، عومومون، وطنىن منافعىنى شىخسى منافعلىرىنە قورىبان وئىرلى جىسارتلە اىفشا ائىدىن، يوردونون اوغول و قىزلارنى دوستوغا، قارداشلىغا، ھىياتى رۇونق لىدىرمە يە، خالقىن مادى رىفاه ھالىنى يوكسىتمە يە، بىر سۆزلە، يورداشلارنى «باشاماق» سۇزونون گۆزە ل لىبىنى تىر كى ائىتمە يە، معنوى زىنگىلىيە، يالنىز و يالنىز ياخشىلىق ائىتمە يە، ھومانىستىلىيە، مىللى بىرلىيە سىسلە يىر. اونون رئال ھىياتلا، خالقىن گوندى لىك باشايش قابىغىلارى، معىشتى اىلە باغلى پونزىياسى بوتون بو مزىتلىرى اىلە اىنسانلارنى ساختاكارلىقدان، الى اگىلىكىدىن، قدارلىقدان، مۇھتىكىرلىكىدىن، رىياكارلىقدان، اىكى اوزلوكدىن اوزاقلادىرىر، اونلارنى معنوى دونىاسىنى صافلاشدىرىر. اوستاد «مىللى اىدئال» شەرىندە بو دىرلرە يىتمە يىن يوللارنى

گۆستەرىپ، مودرىك بىر دۆۋلەت خادىمى كىمى ايرانىن، آذربايجانىن حياتىن قىزىل زامانلارينا قوۋوشماسى اوچون پوئىتىك بېچىمىدە پلان جىزىر: ان اول، اورە كلردە، بئىينلردە وطنە محبت اودو شعلە لىمەلىدەر، يوردون ائوینی بېخانلارین درسى، جزاسى وئرىلمەلىدەر، خىانتىن قولو سىندىرىلمەلىدەر، دین، علم، اینجەصنعت اونلارى دویانلارین حىمايهسىندە اولمالیدەر:

وطن اودویلا بئىینلر دۇنىدى گور اوجاغا،

اورە كلرىن غضبى - مالىكىن تىيانلارينا .

سیاست عالمىنین طولمتى، ضیالیلارین

فىكىر چىراغى اولوب، بىر گولیدى اۇز یارينا .

جاوانلارین گوجو، هم پىرلرین دوعاسى ایله،

عاغىللى باشچىلارین خالق ایله اولانلارينا .

گرکدى صاف مراملى حىزبى تشكىلات یارادا،

اینملا ائل گلە آزادلىق آستىنانلارينا .

وطن محبتینه هر فدا اولان یازىچى

او واخت قوشولمالیدەر اۆلكە پهلوانلارينا .

خىانتى آچىلان دستە جانی دستە سیدەر،

او دستە یئتمەلىدەر اۇز جزاسىنین دارينا !

او گون سئوینج ایله آجلار اصیل جزا وئرهجک

ایران ھارینلارينا، کینلى قان سورانلارينا. (۱۱۵ص.۳۹۸)

خالقینین شاد گونونه سئوینیب، کدرینه غملە نن، دردینی شخصی دردی كىمى ایچدن یاشایان شەھریار بوتون خوشبختلىكلرىن یالنیز ائل آراسیندا، آنا تورپاغین قویوندا گئچک لشدییین، دۇوقو- صفا ایله یاشاندیغینا اینانیر. شاعیر قطعى امیندیر كى، حاقا، خوشبختلییه یئتمک اوچون هر كس یالنیز خالقا تاپینمالي، آرخالانمالي و اونون داھا یاخشی، داھا رۇۋنقلی گلە جه یه، خوش گونلره قوۋوشماسى اوچون یاردیم الینی اوزاتمالي، باجاردیغى كۇمه یی اسیرگه مه مه لیدیر.

حقە چاتماق یولو چوخ وارسا اوزاقدیر، آما

ھامیسیندان یاخینی خلقین الیندن توتماق، -

اوستاد شەھریار ایجتیماعى- سیاسى، تاریخی شراپطین یاراتدیغى بىر سیرا مورگب لىكلره باخماپاراق اۇز آمالینا، داخیلی منینه بوتون زامانلاردا صادق قالدی، قلبىنین سسینه قولاق آسدى. بۇیوک یارادانین و روحونون، ویجدانىنین قارشىسىندا هر بىر سیناغا حاضیر اولدو. عورفان، تصوف شاعیری كىمى ایلاھیه قوۋوشمانین فیضینی، موقدسلیگینی، یئر اوزونون بوتون گۆزە ل لىكلرىنین آلاھین بىر تجللاسى اولدوغونو، ایسلام اخلاقینی، شریعت پرىنسىپلرینی اۇزونون درک

ائتمه مستویسینده، طبیعی کی، چاغداش دونیانین قبول ائده بيله جگی طرزده، خالقین آنلاپاجاگی ساده دیلده اثرلرینده ایفاده ائتدی .

پئیغمبریمیزین (ص) ده حیاتدا داها چوخ سئودیگی و دگر وئردیگی اوچ شئی اولموشدور: یئر شوملایان اکینچینین خیشینین سسی؛ وطنی قورویان عسگرین سونگوسونون سسی؛ یازی یازان عالیمین ورقلرینین خیشیلتیسسی. "قوران کریم" این سوره لریندن بیرینده ایسه دئییلیر کی، اینسانین زحمتی، امه یی همیشه، دنیا دوردوقجا قالا جاقدیر، شاعیرلرین، عالیملرین، قلم اهلینین ایسه خصوصیه ...

مودریک، سالیک شاعیر اولان شهریارین دا آدی بو اوزدن هله ساغلیغیندا ایکن یادداشلارا حک اولوندو، ادبیات تاریخیمیزین قیزیل صحیفه سینه یازیلدی ...

شهریار یارادجیلیغینین پوئیک قایناقلاری

شهریار و فولکلور

دیقتله نظر یئتیرسک، گۆره ریک کی، ایران، ائله جه ده گونئی آذربایجان ادبیاتینین بوتون مرحله لرینده جمعیت و ایجتیماعیت اوچون اساس و آپاریجی رولو محض صنعتکارلیق اوینامیشدیر. بو عالی ادبی کونسئسیانین سایه سینده ایراندا بوتون مرحله لرده ادبیات هنج بیر چتینلیگین قارشیسیندا سینمامیشدیر. صینفی موباریزه لر و ایجتیماعی اعتراضلار محض بو کاتثقوریانین مؤوجودلوغو ایله ادبیاتا منفی تاثیرینی گؤستره بیلمه میشدیر .

بئله دوشونمک اولار کی، ادبی معیارلی فیکیرلرین بدیعی موندریجه سینی تعیین ائتمک و جمعیتلرده ادبیاتا ماراغی آتیرماق اوچون صنعتکارلیق بو ساحه نین سنجیه وی خصوصیتلرینی اؤزونده احتیوا ائدن یئگانه فاکتوردور. سۆز یوخ، ادبی مثیللرده اینکیشاف کونسئسیاسینی موعین ائتمک اوچون دیگر بدیعی کثیفیتلر ده اساسدیر، اما صنعتکارلیق بوتون بونلارین هامیسیندان یوخاریدا دورور .

اوستاد شهریارین اساساً آذربایجان تورکجه سینده، قیسماً ده فارس دبلینده یازدیغی اثرلرین صنعتکارلیق خصوصیتلریندن، بدیعی - ائستتیک دگریندن، جازیه لی اوریژینال لیغیندان بحث ائدرکن اونون یارادجی صنعتکار کیمی تاریخاً زنگین شیفاهی خالق ادبیاتی خزینه سیندن بهره لندیینه، فولکلور قایناقلارینا باش ووراراق اولاردان خصوصی مهارتله ایستیفاده ائدیگینه نظر سالماق گرکدیر.

بیلدییمیز کیمی، سۆز صنعتی کوریفئیلری اؤز خالقینین، ائله جه ده دنیا خالقارینین فولکلورونا، شیفاهی خالق ادبیاتینا مؤحکم باغلی اولموش، همین قایناقلاردان یارادجیلیقلا ایستیفاده ائتمیش، بهره لشمیشلر. شهریاردا یارادجیلیغی بویو خالق پوئزیاسی عنعنه لرینی یوکسک صنعتکارلیقلا، یارادجی شکیلده نیمسه میش، فلسفی فیکیر و دوشونجه لرینی، یعنی موترقی ایدئا و آماللارینی زنگین، الوان چالارلی خالق دبیاتینین پوئتیک فورمالاریندا ایفاده ائتمیشدیر. شهریار پوئزیاسینین بدیعی معیارلارینین ایفادسی اولان «حیدر بابایا سلام» منظومه سینین اوخوجولارین اوره یینی فتح ائتمه سی، آهنگدار، روان اوخونماسی، آسانلیقلا یادداشلاردا قالماسی پوئمانین آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی، فولکلور نومونه لری قلیبینه یازیلماسی، بیاتی، قوشما بولاغیندان سو ایچمه سی ایله باغلیدیر .

ایشیق، آیدینلیق و خئیر سلطنتی اولان فولکلور، آذربایجان خالقینین اؤزونه - مخصوص خصوصیتلرینی داشییان شیفاهی خالق ادبیاتی خزینه سینه هر بیر سۆز اوستادینین قایدیشی

ادىياتا، شعر صنعتىنە يىنى كئىفىيەت دگىشىك لىكلرى، يىنى اوغورلو نتيجه لر گتىرمىشىدەر. چونكى فولكلور خالق روحونون، مىللى كولوريتىن، خالق پىسخولوگىياسىنىن، دىنى، مىفولوژى گۇرۇشلرىنىن و دىلىنىن عكس- صداسى، اصلىندە سسىدەر. تكررارسىز فولكلور اينجىلرىندىن يارادىجى شكىلدە بەرە لىن بۇيوك سلفلرى - داھى نىظامى، فۇزولى، خطايى، نسىمى، واقىف، صابىر، س.وورغون، واحىد و باشقالارىنىن يولونو اوغورلا داوام ائتدىن شەھىرىن دا خالق ادبىياتى اۇزونون بوتون بدىعى اىمكانلارى اىلە زامان- زامان كۇمە يىنە گلمىشىدەر .

اوستاد شەھىر اذربايجان خالقىنا، قدىم اجدادلارىمىزىن، اولولارىمىزىن بدىعى تفكۇرونون، دوىغو و دوشونجه لرىنىن، اورە ك چىرىپىنتىلارىنىن، سئوونج و غۇسە سىنىن نىشانە سى اولان فولكلور نومونە لرىن، رنگارنگ چالارلى خالق ادبىياتىنا دوغمالىغى، ياخىنلىغى، قاينار سئوگىسى اىلە سئچىلن شاعىرلرىمىزدىدەر. اونون

گول بوداغى دولمايادى،

دولوردو دا سولمايادى،

يا بنى- آدم اۇلمە يىدى،

يا تكىندىن اولمايادى.

مىصراعلارى ھىمىن انداجا

قىزىل گول اولمايادى،

سارالبى- سولمايادى،

بىر آىرلىق، بىر اۇلوم،

ھىچ بىرى اولمايادى،- (۴.ص.۱۴۳)

خالق باياتىسىنىن عصرلرىن سىناغىندىن شرفلە چىخان، بابالارىمىزىن آىرلىق، حصرت گۇنرتىسىنى، دوغمالارىنىن اۇلوموندىن، اىتكىسىندىن دوغان آغىر دردىنى، سونسوز حوزن دوىغولارىنى يىتتىن آھنگى، سسى قولقلارىمىزا دولور.

دئىرىدەم اىتن ياخشى،

جۇووز تىك بىتن ياخشى،

دونىانى دولانمىشام،

ھر يىردىن وطن ياخشى (۳.ص.۱۴۱)

باياتىسى ايسە تارىخا يوردسوز قالان يوردولارىن، وطنسىز قالان وطنلىلرىن، حصرت داغلى يوردداشلارىمىزىن آىرلىق جۇوروندىن داغ- داغ اولموش سىنە لرىندىن قوپان آھ، فرىاد نىدالى:

عزىزىم وطن ياخشى،

گئىمىھە كتان ياخشى،

گرمە يە غوربت اۆلكە،

اۆلمە يە وطن ياخشى، -

مىصراعلارنى خاھىرلايمىز؟! بو تىپ قوشالاشما- فولكلورىك دىئىمىلرلە شاعىر سۆزونون اوست- اوستە دوشمەسى، بىر آز دا كونكرىتلاشدىرسك، سىلشەمە سى شەھىر يارادىجىلىغىندا اىستەنلن قدر دىر :

عزىم منى تاپار،

درد گە ر منى تاپار .

گۆيدن بىر بلا گلە

آختارار منى تاپار،

باياتىسىنداكى معنا يوكونو عىنى اىلە، آنجاق يارادىجى صنعتكار ياناشماسى اىلە موكل، دولغون، مضمون و فورمانىن وحدتىنى كلاسىك پوئىيا قلىبىندە - «بئھجت آباد خاھىرەسى» ادلى غزلىندە ياراتدىغىنى گۆروروك.

گۆز ياشلارى ھەر يىردن آخارسا، منى توشلار،

درىايا باخار، بللىدى، چاپلارن آخارى (۱۱۵.ص.۴۱)

ائەلە جە دە:

محرابى شفقده اۆزومو سجدەدە گۆردوم،

قان اچرە غمىم بوخ، اوزوم اولسون سنە سارى، - (۱۱۵.ص.۴۱)

بئىتى سارى آشىغىن سئوگىلىسى ياخشى خانىما يازدىغى باياتىداكى مضمونو دىكتە اندىر:

من آشىق ترسىنە قوى،

تر تنى ترسىنە قوى .

ياخشىنى قىبلەسىنە

آشىغى ترسىنە قوى ...

قېبر ائويندە دە سئودىگى اىلە اوز- اوزە اولماق آرزوسونو دىلە گتىرن سارى آشىغىن محبتىنىن بۇيوكلوگونو، اۆلمزلىگىنى يانسىدان بو فىكرى شەھىر يار پوئىك بىچىمدە، داھا اوبرازلى شكىلدە ايفادە ائتمىش، ووصالىنا يئتمەدىگى سورتا - پرىسىنە دويدوغو اۆلسىيە عشقىنىن اوزوندن گونلرىنىن قارالدىغىنى، آيرىلىغىن جۇوروندن شام تك ارىدىگىنى دىلە گتىرمىشىدەر. فانى دونىانى جىسىمأ ترك ائتمەسىندن كدرلنمىر، تكى آخىرتدە، قېبر ائويندە سئوگىلىسى اىلە اوز- اوزە اولما بىلسىن. حقىقتأ غزلىن اولكى بئىتلرىنە نظر يئتىردىكدە شاعىرىن كدرلى حىات حنكابهسى گۆز اۆنوندە جانلانىر. گۆروشونە گلدىگى سئوگىلىسى وعدىنە عمل ائدە بىلمىر. او، ايسە بوتون گنجەنى گۆيدەكى اولدوزلارى ساپاراق اۆز پرىسىنىن يولونو گۆزلەيىر. آرتىق ھامى ياتمىشىدەر، شىرىن

يوخودادير، گۆيدە بىر اوجا يارادان اويقادى، يئردە ايسە عاشىق شىرىيار... سحرىن آچىلماسىندان دا قورخور، دان اولدوزونا يالوارىر كى، چىخماسىن، بىردن صوبح آچىلار، هر طرف ايشىقلانار، سئوگىلىسى اونو گۆره جكلرىندن احتياط ائدەر كى گلمز. سحره ايسە لاپ آز قالىب. بختىنى قىنايىر، آنا طبعىتى گوناھلاندىرىر كى، عشقىن وفاسى اولمادىغى حالدا، ندىن ياراتدىقلارنى سئومك، عشقه دوشمك بلاسىنا موبتلا ائدىر؟ رمزى معنادا ايفادە ائتسە دە، عشقىندىن الى اوزولن عاشىقىن معنأ اؤلدويونو ايفادە ائدىر و اىضاحىنى وئردىگىمىز بو اوج بئىتىن نتيجه سىنى آچىقلايىر. طبعى كى، بوئو بىر عشق، ناكام بىر سئوگى حىكايتىنى بىرجه غزلدە ايفادە ائتمك شىرىيارا مخصوص يوكسك صنعتكارلىق قودرتىنىن تظاهورودور:

سانكى خوروزون سون بانى خنجردى سوخولدو،
سىنە مدە اورە ك وارسا، كسىب قىردى دامارى،
رىشخندلە قورجاندى سحر، سؤىلەدى دورما،

جان قورخوسو وار عشقىن، اودوزدون، بو قومارى. (۱۱۵.ص.۴۱)

بوتون تورك دونياسىندا بۇيوك عكس- صدا دوغوران، اوخوجولارىن نظر- دىقتىنى محض دوغما اوجاغىنا، آتا- بابا يوردونا يۇلدن «حىدرابايا سلام» منظومە سىنى دە شىرىيار شىفاهى خالق ادبىياتىنىن باياتى- قوشما قلىبىندە يازمىشدىر. او، شعر دىلىنىن طبعىلىگىنە، جانلىلىغىنا، سادە، آيدىن سؤز و ايفادە لرلە جىلالناماسىنا چاليشىردى. چتىن آنلاشيلان عرب- فارس تركىبلىرىدىن اوزاق قاچمىش، فىكىر و دوشونجه لرىنى، آرزو و اىستكلرىنى آسان قاورانىلان، قولغا خوش، شىرىن گلن سؤزلرلە ايفادە ائتمىشدىر. شاعىرىن اؤز فىكىرلرىنە اىستىنادأ نتيجه چىخارىرىق كى، «حىدرابا» منظومە سىندە دە او، بو ايكى خالق شعرى فورماسىنى، باياتى ابلە قوشمانى سىنتز ائتمىشدىر. هئجا وزنى قلىبىندە، روان، آخىجى بىر دىلدە، اورە يە ياتىملى تبرىز شىوه سىندە ياراندىغىندان منظومە خالق آشىقلارنىن صدفلى سازىندا نغمە يە دؤنموشدور:

حىدرابا، گون سىنە وى داغلاسىن،
اوزون گولسون، بولاقلارنىن آغلاسىن،
اوشاقلارنى بىر دستە گول باغلاسىن،
يئل گلندە وئر گتىرسىن بو يانا،

بلكە منىم ياتمىش بختىم اويانا (۲.ص.۱۴۲).

عادتأ باياتىلار «من عاشىق»، «عزىزىم»، «ائله مى» سؤزلىرى، خىطابلارى ابلە باشلايىر. لاكىن شىرىيار باياتىلارنىمىزا يئىلىك، ترە لىك گتىررك منظومە دە بئشلىكلرىن چوخونو «حىدرابا» داغىنا ائندىيى موراجىت سؤزو ابلە باشلامىشدىر كى، بو دا اؤز نؤوبە سىندە همىن سؤز، پىشورلرلە تامامىلە سىلسىر. اساسأ ۷ هئجالى قوشولموش باياتى و ۴ مىصرالى قوشمالارلا (۸-۹) هئجالى

بایاتیلار دا معلومدور" - ا.ش. ۱۱ هئجالی، ۵ میصراعلی بئشلیکلر فورماسیندا یازیلان "حیدربابا"نی موقایسه ائدرک همکارلاریمیزین بعضیلری فیکریمیزین دوغرولوغونا شوبه ایله یاناشا بیلرلر. آنجاق بو دا بیر حقیقتدیر کی، قوشمالاریمیزی ۴ میصراع قلیبندن چیخاراراق ۵ میصراع قلیبینه سالماقلا دایم آختاریش، یئنلیک هوسی ایله یازیب- یارادان شاعیر آشیق شعرینین بو سینانمیش، عصرلرجه سئولن فورماسینا دا یئنلیک گتیرمیشدیر. عومومیتله، بیز اونوتمامالییق کی، آذربایجان شیفاهی خالق یارادیجیلیغی بعضی نومونه لرینده، ائله جه ده «قاجاق نبی» داستانیندا آیقلی قوشمالارین هامیسی بئشلیک قلیبینه دیر. دئمه لی، شهریار بو تاریخی فورمایا قایتماقلا، خالق شعرینین همین عنعنه سینی مؤحکمئدیرمیش، اونودولماقدان خیلاص ائتمیشدیر. علی سالادین چوخ دوغرو اولاراق یازیر: «خالق ادبیاتیندا «آیقلی قوشما»، «جیغالی قوشما» و سایر قوشمالار واردیر. شهریارین قوشماسینا آیقلی قوشما یئنی شکیلده قوشولموش، اونو داها اوخوناقلی ائتمیشدیر:

حیدربابا، ایلدیریملار شاخاندا،

سئلر، سولار شاقیلدا ییب آخاندا،

قیزلار اونا صف باغلا ییب باخاندا،

سلام اولسون شوؤکتوزه، ائلوزه،

منیم ده بیر آدیم گل سین دیلوزه (۲.ص.۱۴۲).

بو بنده کی سونونجو ایکی میصراع آیقلی قوشمانی خاطرلادیر» (۱۰۹.ص.۳). بیر مسئله یه ده دیقتی یؤنلتمک ایستردیک. عادتاً آشیق یارادیجیلیغینین اساسیندا دوران قوشما ژانریندا شعر یازان هر آشیق و یا مولیف سونونجو بنده اؤز آدینی چکیر و کیملییینی، شخصیتینی بیان ائدیر. بو فاکتی اولدوغو کیمی هم ۱-جی، هم ده ۲-جی «حیدربابا»دا گؤروروک. ۱-جی حیصّه نین سونوندا شاعیر قیساجا اولاراق اؤز غملی گؤزللمه سینی دئییر، آدینی نیشان وئریر، عئینی زاماندا، ووقار و عظمت بئشییی حیدربابا داغینا و بو داغین تیمسالیندا خالقینا دوغالارینی اوخویور، آلفیشلارینی دئییر:

حیدربابا، سنین کؤنلون شاد اولسون،

دونیا وارکن آغزین دولو داد اولسون،

سندن کئچن تانیش اولسون، یاد اولسون،

دئینه منیم شاعیر اوغولوم شهریار

بیر عؤموردور غم اوستونه غم قالار. (۲.ص.۱۶۰)

شاعر منظومه نین بیر حیصّه سینی یازاندا بیلیمردی کی، زامان گله جک، او، بیر ده بو مؤوضوعیا قاییداجاق و سون بندلرده یئنه ده آشیق شعرینین همین عنعنه سینه صادیق قالاراق کیملییینی،

شخصىيىتىنى بىلدىرمەلى اولاجاق. شىرىيار ايكى حىصە دە، عىنى زاماندا، اۋزونو سازلى - سۆزلو، شىرىن صۇحبىتىلى بىر آشيق سانىر و گلە جكدە سلفلرىن دە اولدوغو كىمى، اونو و صنعتىنى سئويب قىيمىتلندىرن لرىن «شىرىيار» داستانى يارادا جاغىنا اينانىر. ائلە بوراداجا شىرىيار ياراناجاق داستانىن حزين، مئلودىك آوازلا، شىرىن لهجە دە سانكى بونۇورە سىنى قويور، منظومە نىن ايسە مۇهوربندىنى وورور:

آشيق دئىر: بىر نازلى يار وار ايمىش،
عشقىندن اولدلاىب يانار وار ايمىش،
بىر سازلى - سۆزلو شىرىيار وار ايمىش،
اولدار سۇنوب، اونون اودو سۇنمە يىب،

فلك چۇنوب، اونون چارخى چۇنمە يىب (۲.ص.۱۶۵)

يارادىجىلىغى بويو فولكلور عنعنە لرىنە سۇيكە ن شاعر آذربايجان خالق دوھاسىنىن مىن ايللر بويو قطرە-قطرە ياراتدىغى توكنمىز بدىعى ثروتىن، مودرىكلىك سلطنتىنىن قدرىنى بىلمىش، اورادان زرگر دىقلىقى ايلە اينجىلر سئچرك اونلارى ائستىتىك ايدئالينا، بدىعى مقصدىنە مووافىق صورتدە يا اولدوغو كىمى، ياخود دا دىيشە رك اثرلرىنە گتىرمىشىدر. البته، ق.قاسىمزادە نىن دە يازدىغى كىمى، «مىللى صنعتىن بىر چوخ ژانىرىن، اوبرازلار سىلسىلە سىنىن بونۇورە سىنى، ھىچ شوبهە سىز كى، ايلك نۇوبە دە خالق يارادىجىلىغى نومونە لرىندە آختارماليىق». تدقىقاتچى شاعر ن.رىضوان ايسە چوخ دوغرو اولراق شىرىيارىن فولكلوردان بېرە لنمە سىندە ايكى جھتى گۇستىرر :

۱- اوخوجويا پوئتىك ايدئيانىن ماھىيىتىنى، مغزىنى آسان چاتدىرماق .

۲- نثر شكلىندە اولان خالق اينجىلرىنى نظمە چكىب مضمون و فورما جھتدن يئنى جىلا وئرمكە ادبىياتىمىزا خىدمت ائتمك (۸۵.ص.۹۴).

بو نۇقطە ى نظردن شاعرىن اثرلرىنە دىقتلە ياناشدىقدا، اونون خئىلى ناغىل، روايت، داستان موتبولرى، فولكلور دئىم طرزلىرى، باياتى، ساياچى سۆزلر، آتالار سۆزلرى، ضرب- مىللردن و ساىر يوكسك صنعتكارلىقلا، يارادىجى صورتدە فايدالاندىغىنى گۇروروك. آشاغىداكى بئشلىبە دىقت يئتىرك :

قارى ننه گئجه ناغىل دئىندە،

كولك قالخىب قاپ- باجانى دۇىندە،

قورد كئچىنىن شنگولوسون يئىندە،

من قايدىب بىر دە اوشاق اولادىم،

بىر گول آچىب، اوندان سونرا سولادىم (۳.ص.۱۳).

ایلك باخیشدانجا شەھەر یارین جلب اندیجی، فوسونکار پورترت یاراتماق اوستالیغی بوتون آیدینلیغی ایله گۆرونور. صحیفه لره یئرلشه جک احوالات و حادثه لری بیغجام شکیلده، عینی زاماندا موکمل، بیتکین ایفاده ائتمک اوستالیغی، تکرارسیز صنعتکارلیغی اوخوجونو ریقتنه گتیریر. بو میصراعلاردا شاعیر اکثر کند اوشاقلارینین یاشادیغی جانلی، بنزرسیز معیشت منظره لرینی، حیات صحیفه لرینی گۆز اؤنونده جانلاندیریر و سانکی بیر- بیریندن گۆزل اوچ تابلو یارادیر:

۱- شاختالی، قارلی- چووغونلو بیر قیش گنجه سی شیدتله اسن کولک قاپی- پنجره نی دؤبور، دام- دیواری آز قالا یئریندن ترپدیر. کوله یین ویییلتسی گنجه نین ظولمت قارانلیغی، ھاوانین سازاغینین یاراتدیغی بیر آز قورخونج، واهیمه لی، افسانه وی بیر موحیطده قاری ننه نین اوشاقلاری کورسونون باشینا بیغراق «شنگولوم، شونگولوم، منگولوم» ناغیلینی سؤیله مه سی؛

۲- ناغیلداکی قوردون گئدیب کئچینین بالالارینی یئمه سی، بو هیجانلی مقامین قورخولو تأثیریندن اوشاقلارین گۆز لرینی گئنیش آچاراق قاپی- پنجره یه باخماسی، یعنی، آی آمان، بیردن قورد گلیب بیزی ده یئیر، - تشویشی؛

۳- ان نهایت، بو اچاتماز، شیرین گونلری دلی بیر حصرتله آنان و او گونلره بیر گولون آچیب - سولدوغو زامان مودتینه ده اولسا، قاییتماق یانغیسینی یاشایان ایختیار، نورانی بیر قوجانین - اوستاد شاعرین بلکه ده اؤزونون تابلوسو.

شەھەر یار بو بیتکین، جازیه دار منظره نی یاراتماقدا آغیرچک ننه لریمیزین کورسولو- تولو ائولرده اؤز سؤیملی نوه لرینی باشینا بیغیب ناغیل، داستان، بیلیمجه- گولمه جه، تاپماجا سؤیله دییی، هر شئیین اؤز رنگینده گۆروندوبو اسکی چاغلارلا بیر نؤوع کئچمیشین بعضی عنعنه لرینین اونودولماقدا اولدوغو موعاصیر حیات طرزینین سطرالتی موقایسه سینی وئیریر. شاعر خالق حیاتینین اینعیکاسی اولان شیفاھی خالق ادبیاتی، فولکلور نومونه لرینه تئز- تئز موراجیعت ائتمکله گؤستریر کی، بوتون عوموم- بشری، دونیوی صنعت نؤوع لرینین، ائله جه ده پوئزیانین مایاسیندا میلی زمین، صنعتکاری یئتیرن خالقین مدنییتی دورور. اگر میلی مدنییت زمینینده یاراتماسایدیلار، ایندی دنیا ادبیاتیندا نیظامی، فوضولی، شکسپیر، سئروانتس، ھۆته، پوشکین، چ.آیتماتوو، آمادو، ر.ھمزتوو، آ.کونابایئوین و سایر اثرلری اؤز لاییقلی یئرینی توتا بیلیمزدی. داغیستانین میلی شاعری م.ھمزتوو ناغیل و افسانه لری حاقلی اولاراق «خالقین شخصییتی حاقیندا وثیقه» آدلاندیرمیشدیر. البتّه، بیر خالقین کئچدییی دؤورلر، یاشادیغی اولایلار، عنعنه وی یاس و بایرام مراسیملری، دوستا، قوناغا، بؤیوک- کیچییه، آغ ساقالا موناسییتی، محبت و اینتیقام دویغولاری، باجی- قارداش، آتا- آنا سئوگیسی، قوهوملوق موناسیبتلری ان اول فولکلور نومونه لرینده - ناغیل، داستان، روایت، افسانه، حکیمتلی سؤزلرده و سایرده اؤز پارلاق عکسینی تاپمیشدیر. شەھەر «آنچئلا» شعرینده محض قوهوملوق موناسیبتلری اساسیندا یارانمیش «ساری

اینک» (قوزئی آذربایجانداکی «گۆیچک فاطما»، «باجی و قارداش» ناغیلارینین جنوب واریانتی) ناغیلینی خاطرلادیر:

گۆردون بالا، نئجه تیفاق داغیلی،
فلک وورار، شراب چونگ جاغیلی،
بیز ده اوللوخ "ساری اینک" ناغیلی
فاطمه سی، قونداراسی آنجئلا،
گۆز لریمین آغی، قاراسی آنجئلا (ص.۲، ۱۳۶).

چوخ گومان کی، آذربایجان خالقینین قوهوملوق موناسیبتلری- باجی و قارداشین صمیمی اولفتی، ایستک و محبتی، بیر- بیرینه دار آیقدا کۆمک گۆسترمه سی، دایاق دورماسی اساسیندا یارانمیش «گۆیچک فاطما» و یا «باجی و قارداش» ناغیلینین گونئی آذربایجان واریانتی «ساری اینک» ناغیلی آدلانیر. چونکی شاعیر بیللاواسیطه ناغیل قهرمانی فاطمه - فاطمانین دا آدینی چکیر. شەھەر یارادیجیلیغیندا فولکلور مؤوضوعسو، فولکلور موتیولری و پوئتیكاسیندان یارادیجی شکیلده بهره لنمه نومونه لری ایسته نیلن قدر دیر. «حیدربایا سلام» منظومه سینده اوخویوروق:

حیدربایا، گئجه دورنا کئچنده،
کوروغلونون گۆز و قارا سئچنده،
قیراتینی مینیب، کسب- بیچنده،
من ده بوردان تئز مطلبه چاتمارام،
عئواز گلیب چاتماینیجا یاتمارام (ص.۳، ۲۷).

"کوروغلو" داستانینی گۆزوموز قارشیسیندا جانلاندیرماقلا، شەھەر هم ده خالقین تاریخی قهرمانلیق عنعنه لرینه سۆیکک وئریب یاشادیر، عئینی زاماندا او، ایگیدلیک، مردلیک و جسارته رغبت، شر قوه لره، خیانت، خبیثلیک و پیسلییه نیفرت روحو آشیلاییر. یئری گلدیکجه، آردیجیل اولاراق خالق ادبییاتیندا گئنیش یاییلمیش، خئیرله شرین، ایشیقلا ظولمتین ابدی موباریزه سی مسئله سینى قویور، شر قوه لرین یئر اوزوندن سیلینمه سینى، خئیرین قطعی غلبه سینى، اینسانلارین آزاد، خوشبخت یاشاماسینی دلیبیر.

دوشمنه غنیم کسپله رک ۱۵ ایل کندلیلرین حاقی، حوقوقو نامینه چینوونیکلر، مولکه دارلارا، اونلارین یاراق- اسلحه لی دستلرینه قان اوددوران قوبادلی ائلینین مرد تعصوب کئشی، خالق قهرمانی قاچاق نبیه آیریجا شعر حصر ائتمه سی («قاچاق نبی» - ص.۱۱۳)، «کیتابی- دده قورقود» داستانینین قهرمانی دده قورقود، دلی دومرولو، فداکار عاشیق فهادی و باشقالارینی وصف ائتمه سی شاعرین محض آزادلیق، هومانیزم ایدئالیندان دوغومشودور. خالقین دلینده اؤز وارلیغینی عصرلرجه ساخلایان فولکلور اینجیلری - افسانه، روایت، ناغیل، داستان، حئکایه و قیصه

موتیولری تکجه شھریارین دئیل، سلفلری نیظامی، فوضولی، خاقانی، نسیمی، واقیف، صابیر، وورغون، موشفیق و باشقا صنعتکارلارین یارادیجیلیگی اوچون ده همیشه بهره لنمه، فایدالانما قاینقلاری اولموشدور. شھریار بو زنگین خزینه یه دایم یارادیجی، اورپژینال یول آچان، کۆرپو سالان شاعرلرندیر.

او، قدیم روایت، اساطیر و افسانه اوبرازلارینا موراجیت ائدرک چوخ وخت ایشاره، خاطیرلاما ایله کیفایتلنیر، اوبرازی، اونولا باغلی حادیثه نی - تحکییه نی بوتونلوکله وئریر، بونو اوخوجونون حافیظه سینین، معلومات و بیلیمین عهده سینه قویور. افسانه و یا روایت - دئتال هم تصوورلرده همین بدیعی مقصدینی آچماق اوچون ایمکان وئریر، واسیطه اولور. مثلاً:

حیدربابا، دنیا یالان دونیادی،

سولئیمانان، نوحدان قالان دونیادی،

اوغول دوغان، درده سالان دونیادی،

هر کیمسیه هر نه وئریر آلبیدی،

افلاطوندان بیر قورو آد قالییدی (۳.ص.۲۰).

شاعرین بو افسانه وی شخصیت - اوبرازلاری خاطیرلاماقدا هانسی مقصد گوددویونو آچیقلاماغا چالیشاق.

سولئیمان پادشاه اؤز دؤورونده بوتون باشقا دبلرده دانیشان اینسانلارین، حیوان و قوشلارین، بیتکیلرین دیلینی بیلدیینه گۆره طبیعت قووه لرینین یئر اوزونون حؤکمداری، مۇهتشم وار- دؤولت صاحبی اولموشدو .

نوح پیغمبر ایسه بشریتین ایلك گمی قاییرما اوستاسیدیر. اؤزونون دوزلتدیگی گمی ایله عایله سینى و هر حیواندان بیر جوتونو گؤتوررک قیرخ گون، قیرخ گئجه داوام ائدن عوموم دنیا طوفانیندان خیلاص ائتمیشدیر.

فلسفی اثرلری، "دؤولت"، "قانولار" آدلی کیتابلاری ایله مشهور اولان بؤیوک یونان فیلسوفو افلاطونو دا (پلاتون دا دئییرلر - ائ.ش.) بو بئشلیکده خاطیرلاییر. و شاعر- فیلسوف خالق افسانه لرینه ایستینادا اینسانی دوشونمه یه سؤوق ائدن مودریک نتیجه لره گلیر: میثلسیز خزینه صاحبی سولئیمان پادشاهی، عوموم دنیا طوفانینا سینه گرن نوح پیغمبری، گؤرکملی فیلسوف افلاطونو بو دنیا ابدی یاشامادی، بخش ائله دییی بوتون وارداتی گئری آلدی، یالنیز گلجک نسیلره اونلارین آدلارینی - حیاتدا پیسلیکده و یاخود یاخشیلیقدا قویوقلاری آدی - ایزلری ساخلادی. شھریار خالق افسانه لرینه ایستینادا فلسفی نتیجه لر چیخاریر: هر شئی - شؤهرت ده، وار- دؤولت ده، وظیفه کورسولری ده گلدی- گئرددی. دنیادا اینسان یالنیز صاحب اولدوغو

عملىنە، گۆردۈيو ايشلرىنە گۆرە قىيمتلندىرلىير. عۇمرون اوزونو ائله عمللر، ايشلر گۆرمە لىسن كى،
دونيادا كۆچونو چكندە سنە رحمت اوخوسونلار. «آغيز يئمىشى» شعرىندە دئدىيى كىمى:

چاليش آدين گلندە،

رحمت اوخونسون سنە،

دونيادا سندن قالان

آخىردا بىر آد اولى (۳.ص.۱۱۲).

عئىنى زاماندا، شاعر قطعى حۇكومونو وئىر: «دونيا بو شاهدى، بو گدا قانمايىب» و سون آندا هر
ايكىسىنى عئىنى آخىرت، سون منزىلنە يولا سالىب. دونيا مالىنن، لعل - جواهىراتىن آلدادىجى
پارىلتىسىنا آلودە اولوب حاقى، مظلوملارى تاپداق آلتىندا قوبانلارن، خالقن منافعىنى دوشونمە
ينلر ن عاقىيتى فاجىعە لى اولور. «يالان دونيا» شعرىندە بو فىكىرلرى وورغولايارق بازىر:

سنە قارونلار آلاندى،

قىزىلدان تئلى قالاندى،

باتىب ظولمتە قوبلاندى،

اولوب تئلى قالان دونيا .

ايگىدلر ن باشىن يئىن،

قوجالار بوزباشىن يئىن،

قىبرلر ن داشىن يئىن

اۇزو يئنە قالان دونيا (۲.ص.۱۱۱).

شاعر ن بدىعى غايە سى داھا دا آيدىنلاشىر. افسانىە اىستىنادا دئمك اىستە بىر كى، مۇھتشم وار -
دؤولت، ثروت صاحىبى اولماسىنا باخمايارق، ايفراط خسىس لىكدە آد چىخاران قارون - ھارونلار
سون منزىلە گئدركن دونيادان نە آپاردىلار؟! البتە، شەھرىار ھارون حاقىندا مشهور افسانە نى
خاطىرلايىر و خاطىرلايىر. گویا غئىرى - عادى سىمىجلىيە گۆرە، تانرى طرفىندن جزالاندىرىلمىش
بۇيوك خزىنە صاحىبى ھارونو يئددى اوتاق قىزىلى، قوھوم - اقرە با، قارداشلار آراسىنا چكىشمە،
نىفاق سالان منفور مىرائى ایلە بىرلىكدە يئر يارىلمىش و تورپاق اودموشدور .

مودرىك، فلسفى نتيجه لر اىستر - اىستمز شەھرىار ن يارادىجىلىغىندا «دەدە قورقود»

بويلارنىن ايزلر نى، درىن تائىرىنى قولقلارنىمىزا پىچىلدايىر. قورقود دەدە دە شاعر نىمىز كىمى
دئىردى: «ھانى اول اۇيدوگوم بى ارنلر؟ دونيا نىمى دئىنلر؟ اجل آلدى، يئر گىزلتدى، فانى دونيا
يئنە قالدى...» (۱۲۱.ص.۵۸).

شەھرىار بعضاً افسانە، ياخود روايتلە علاقه دار اوبرازلارا، ھمچىنن اوبرازلارلا باغلى تحكىيە لره
بدىعى ايدئاللىندان، مقصدىندن آسىلى اولاراق موختلىف بوجاق آلتىندان ياناشىر، افسانە نىن بو و يا

دیگر خصوصیتین، داشیدییی معنایا ایشیق سالیر. هاروت و زؤهره، یوسیف و زولئیخا، سولئیمان و بیلقییس، ماحمود و آياز، موسانین ععاصی، شقّ القمر، نوح پیئغمبرین قارغیشی، کليلة و دیمنه، وئیس و فامین، ایف لئیلی، بهرامین تاج آلماسی، سیمورغ فندی و سایر بو سیلسیله دندیر. شاعر بو افسانه، روایت و اساطیرلره باغلی اوبراز و حادیتیه لره توخونور، چوخ واخت بو اساسلانما، ایستیناد یئرینه دوشور؛ طبیعیلییی، طراوتی ایله قارشیا قویولموش مقصدین، آمالین آچیلماسینا خیدمت ائدیر. "سهندییه" پوئماسینا موراجیت ائدک :

زؤهره نین قصری بریلیان حاصاری اینجیدی، یاقوت،

قصری جادودو، موهندیسلری هاروت ایله ماروت،

اوردا مانی دایانیب، قالمیش او صورتلره مبهوت،

قای قوئلوقچوسو هاروت (۲.ص.۵۷).

افسانه یه گؤره، زؤهره (ناهید) اولدوزو (وئئرا پلانئتی گؤزلیک، موسیقی و سحر، جادو ایلاهی سی - ائ.ش.) گؤزلیکده تایی- برابری اولمایان، چالغیچی (قاوال چالارمیش - ائ.ش.)، شن، مسعود بیر قادین ایمیش. تانرینین یئرته گؤندردییی ایکی ملک، هاروت و ماروت عیشوه کار زؤهره نی گؤردوکده هر ایکسی اونا وورولور، عاشیق اولور. زؤهره خانیم حئیران قالاراق اونا سحر، جادو، تیلسیم اؤیرتدیکلرینه، عشقبازلیق ائتدیک لرینه گؤره هر ایکی ملک تانری طرفیندن جزالاندیریلیر، قانادلاردان محروم ائدیلیر و افسانه وی بابیل قویوسوندا باشی آشاغی آسیلرلار. گؤزلیک، موسیقی و شنلیک، سحر ایلاهی سی، الی قواللی زؤهره نی ایسه حوری- قیلمانلارلا عشقبازلیق ائتدییینه گؤره تانری جزالاندیراراق یئردن گؤیه قوودو و او، وئئرا پلانئتینه، زؤهره اولدوزونا چئوریلدی. کلاسیک پوئزییادا هاروت، ماروت، بابیل سحر، افسون، تیلسیم رمزی کیمی گئنیش شکیلده ایشله دیلیر.

۱. جعفرین نیظامینین اثرلرینه یازدیغی شرحده کی دیگر افسانه یه گؤره، گویا بو قادین ملکلردن اؤیرندیی سحرله گؤیه قالمیش، اورادا زؤهره اولدوزونا چئوریلیمشیدیر. «زؤهره اولدوزو» ایران میفولوگیاسیندا هم ده گوی چالغیچیسی ساییلیر. فارسجا اونا ناهید دئییلیر. (۱۲۲.ص.۵۸۱).

البته، شهریار بو افسانه وی اوبرازلارا «سهندییه» ده یئنیندن حیات وئرمکله، آذربایجانین شمال پارچاسیندا یئرلشن شاعرلر مکانی، داهی صابیرین وطنی شیروانی ائشسین، تایی- برابری اولمایان اسرار انگیز گؤزلییه مالیک جنت باغی کیمی ترنوم ائدیر. شیروان دونیانین ائله مملکتیدیر کی، بورادا جوانشیره بنزر حوری- قیلمانلار اللرینده صاف قیرمیزی شراب جاملاری غورفه لره دوزوبلر، دنیزلرینده بالیقلار اولدوز کیمی پارلاییر، گئجه لری آیین گوموشو ایشیغی، گوندوزلری ایسه گونشین قیزیلی شوعالاری رؤونق لندیریر. سو سوناسی قیزلار ملکلر کیمی سود گؤلونده اوزورلر، شعر، موسیقی بولاق کیمی قابناییر، سازلار جوشا گلیر، عیشوه کار زؤهره اولدوزو (وئئرا) ایلاهی

شىنئىلىندە (ۋرتوبوندى) ھاروت و ماروت ادلى ملكلرېن موھندىسلىيى ايلە برىليانت، ياقوت، عقيق، قىزىلداڭ و ساير قىيمىتلى داش و مىتالداڭ اوچالدىلمىش سىحرلى قىصرىن ائىوانىندا جىلوھ لىنىر. بو عالمى بوتون جوشقونلۇغو ايلە آنلايان شاعر «اليف لىلى» («مىن بىر گىجە» ناغىلارلى) افسانە لرىنى يارادىر. بو سىحرلى، اسرار انگىز گۆزلىك قارشىسىندا مشهور رىتام مانى حىيران قالىر، فىرچاسى لىندىن دوشور. شېرىلرېن بو پوئىمادا يوكسك، آلوولو وطنپورلىيى، قاينار يورد سئوگىسى بىر داھا چاغلانىر. او، بوتوو، واحىد آذربايجان شاعرى كىمى چىخىش ائدىر. وطنپور شاعر سانكى شىرواندا ياشايب، بويا- باشا چاتىمىش كىمى، بو تورپاغا اولان اودلو محبتىنى مىصراعلاردا چئوئىر و دوغولارنى ترنوم ائدركن اولو خالقىمىزىن افسانە، ناغىل، داستان، فولكلور دونياسىنا تىز- تىز، لاكىن يارادىجى شكىلدە باش وورور. «دە قورقود»، «كوروغلو»، «روستم و سۇھراب» داستانلارنىن قهرمانلارىنداڭ گوج آلير، اونلارنى ادلارنى ووقارلا چكىر. شېرىلرېن افسانە وى شىروان دىيارىنىن بىتىب- توكىمىز گۆزلىكلرىنى وصف ائتمىكن دويمور:

گىجە لر اوردا گوموشدىنى، قىزىلداڭ نە گونوزلر،

نە زومورود كىمى داغلاردى، نە مرمر كىمى دوزلر،

نە سارى تىللى اينكلر، نە آلا گۆزلو اؤكوزلر،

آى نىجە آى كىمى اوزلر؟! (۲.ص.۱۳۸).

اوخوجو تىخىلۇنە و حافىظە سىنە آرخالانان شاعر بۇيوك سلفى اولو نىظامى كىمى يىنى بىر خايطىرلا ما مائىورى ائدىر ...

آلاگۆزلو اؤكوزلر، سارى تىللى اينكلر ائپىتتى داھا بىر مىفولوژى تىصوو رو يادا سالىر: اساطىرە گۆرە، يىر كورە سى اؤكوزون اوزرىندە دايانمىش، قرار توتموشدور (آنچاق شاعرىن ترنوم ائتدىيى افسانە وى دىيارىن افسانە وى اينك و يا اؤكوزلرېن اوزە رىندە دايانماسى ھىچ دە شوبهە دوغور مور - ائ.ش.). تاريخىن درىن قاتلارينا ائتن شاعر دئمك اىستە بىر كى، بوز اؤكوز، قارا اؤكوز، سارى اينك، قىزىل اينك كىمى ناغىل پىرسوناژلارنىن دا بو تاريخى اينانچدان و قدىم زامانلاردا اؤكوزە اسكى توركلرېن توتىم كىمى درىن اعتقادىنداڭ دا يارانا بىلە جە يىنى اونوتمامالىيىق. داھى نىظامى ايسە بونو خايطىرلا ما يولو ايلە دئىيل، آچىق يازىر:

بودرىە ن، مورگو ووران بىر اؤكوز اوستوندى دى يىر،

ھر نە قوردوقسا قىرىر، قىرە قوبور اكرىنى.

يعنى درىن و ھرطرفلى بىلىك، گىنىش دونياگۆرۈشونە صاحب نىظامى حىساب ائدىر كى، ھىمىن «اؤكوز»ون (يىرى چىيىنلرىندە ساخالان اؤكوزون ائ.ش.). آنى بودرە مەسى پلانئتدە دەشتلى

زلزلە و بورولغانلارېن يارانماسىنا سبب اولور. (۱۲۲.ص.۵۳۱)

"سهندييه" اثرينده فولكلور قايناقلاريندان شهريارين ياراديجيليقلا بهره لنمه سي فاكلتاري بول- بولدور. كلاسيك شعرده، شيفاهي خالق ادبيياتيندا اولدوغو كيمي، شاعرين پوتزيباسيندا دا "دده قورقود" عنعنه لرينين ايزلري آيدين گورونمكددير:

دده قورقود سسين آلديم، دئديم:

آرخامدي، اينانديم. (۱۲۲.ص.۵۸۱).

بيلديميميز كيمي، آدقويما آذربايجان خالقينين ان قديم معيشت مراسيم لرinden بيريدير. بو مراسيم اينتيباه- آبيده سي، فولكلوروموزون اينجيسي سايلان «كيتابي- دده قورقود» داستانلاريندا داها دولغون عكس- صدا تاپميشدير. داستان بويلاريندا اكثر قهرمانلار ايگيدليك و شوجاعت گؤسترديكدن سونرا قورقود دده قوپوز چالير، بوي بويلايير، سوي سويلايير، ايگيدلره شأنينه ياراشان آدلار وئير: بئيرك، باسات، بوغاج و ساير شهريارين قهرمانى يئنيلمز عقيدده صاحيبى شاعر بولود قاراچورلو سهنده ايسه رمزي اولاراق سهند داغى اؤز آدينى بخش ائتميش، او دا بو شرفلى آدى لياقتله داشيميشدير. شعر سولطانى، «شعرين، ادبين، شاه داغى» شاعر سهنده اوجاليجى، قلبى لىبي، عظمتى ايله اولدوزلارا، گؤيلره كمند آتان مؤهتشم سهند داغى بير- بيرينين شؤهرتينى يوكسكلره، دماوند داغينا قالديرير، حتى بو داغ او شؤهرتى ساخلاديغينا گؤره شاعردين باج، خراج آلير، ايلاهييه، تانريا قوووشور، اوندان آرزولاديقلاريني ديله يير.

شهريار داها سونرا اولو نيظاميه سؤيكه نرك گؤستير كي، شير ايندن تاج آلاراق شعر، صنعت دونياسينين سولطانى اولموش سهند، هم ده بو الچاتماز شؤهرت زيره سينه افسانه وي سيمورغ قوشوندان فند آلاراق اوجالميشدير. بوتون بونلارين وصفينه نظر سالساق، بيزجه، يئرینه دوشر:

آد آليب سندن او شاعر كي، سن اوندان آد آليسان،

اونا هر داد وئرسن، يوز او موقابيل داد آلارسان،

تاريدان هر زاد آلارسان.

آداس اولدوقدا سن اونلا داها آرتيق اوجالارسان،

شير ايندن تاج آلارسان،

او دا شعرين، ادبين شاه داغيدير، شانلى سنهدى،

او دا سن تك آتار اولدوزلارا شعر ايله كمندى،

او دا سيمورغان آلماقدادى فندى (۳.ص.۵۴).

بورادا شاعر شيفاهي خالق ادبيياتيندان و اولو نيظامى اوبرازلاريندان ايستيفاده ده اورهئيزيال يول سئچير و شير ايندن تاج آلماق»، «سيمورغ» دئتاللاري واسيطه سيله تفروعاتى اوجوجونون تصوورونده جانلانديرير. بئله كي، «يئددى گؤزل» اثرينين قهرمانى بهرام گور سحر تئزدن ايكي آج، بيرتيجي شيرين آراسينا قويولموش شاهليق تاجينى وحشى حئيوانلارين آمانسيز پنجه سيندن

آلاراق تاخت- تاجا صاحب له نير. شەھەر ھەرھە بىلدېرىر كى، شاعر سەھند دە پوئىزىيا عالمىندە بئەلە ايگىدلىك لىر گۇستىرمە يە قادىردىر. چۈنكى پوئىزىيا دونىاسىنىن شۆھرت زىروە سىنە گەند يول دا محض «اصلانلار ھەرھەر آراسىندان»، سرت كىشمەكش لىرەن، دۇنوشلردن كىچىر. لاکىن افسانە وى سىمورغ قوشو دا ائلىن بو خوش آماللى، آزادلىق ايدئاللى شاعر اۋولادلار ھەرھەر اۋز ھەرھەر سىنى اسىرگە مىر.

ناغىللارىمىزدا سىمورغ، زومرود، ھەنقا، ھوما كىمى تصوير ائدىلن بو قوش- اونقون اىنسانلار ھەرھەر خىدمىندە دورور، اونلار ياخشىلىق، خىرخواھلىق ائدىر، طولمت، قارائلىق دونىاسىندان قەھرىمانلار قانادلار ھەرھەر اوستونە آلاراق ايشىقلى دونىايا قووشدورور، («ملىك محمد»، «آغ آتلى اوغلان» و ساير)، اونلار ھەرھەر آرزولار ھەرھەر چاتماسىنا ياردىمچى اولور. شەھەر ھەرھەر آذربايجان شىفاهى خالق ادبىياتىندان، فولكلوردان، ائەلە جە دە شرق مىفولوگىياسىندان گۇتورولموش بو افسانە وى اوبرازلارلا، رەزىلرە زىنگىن اولان ائىرلەندە اۋزونون رەزىلرە و سىرلەر دونىاسىنى دا ياراتمىشىدور.

شەھەر ھەرھەر قلمە ائدىغى اكثر ائىرلەندە بىلقئىسىس و سولئىمان (ص. ۸۵، ۱۰۴)، يوسىف و زولئىخا (ص. ۱۷۲)، وئىس و رامىن (ص. ۲۰۷)، اصلى و كرم (ص. ۱۱۵)، لئىلى و مەجنون، سارا و خان چوبان، ائەلە جە دە شاه سولطان ماحمود غزنوى ایلە باغىللى و جسور غولامى آياز آراسىندا اولان مەھت، سۇگى ایلە باغلى خالق آراسىندا يايلىمىش افسانە و روايتلەر ايشارە ائىرەك تلمىحەر وئرمىشىدور. بونلاردان اوستالىقلا اىستىفادە ائىرەك لىرىك قەھرىمانىنى داھا يوكسكلەر قالدېرمىش، سەچدېيى مۇۋوزونو داھا قارابىق تصوير ائتمە يە نائىل اولموشدور.

قارىشقا كىمى دئو نئادى قىمىلدېر،

كى، خاتم چىخىدېر سولئىمان الېندن (ص. ۲۰۴).

قەدىم تەۋۋورلەر گۇرە، سولئىمان پادشاهىن اوزرىندە "نارى" سۇزو يازىلمىش سىرلى بىر اوزوبو وار ايمىش و بو اوزوكە كى ھىكمت ساپە سىندە بوتون ھىوانلار ھەرھەر، قوشلار ھەرھەر، جىن و دېولر ھەرھەر، موختلىف دېنى طايفالار ھەرھەر، بوتۇلولوكە طبعىتىن اوزە رىندە موطلق ھاكىمىيەتە مالېكمىش. اوزوك بارماغىندا اولاندا ھەرھەر ان ضعيف ھەرھەر ائىرلار ھەرھەر بئەلە دېلىنى باشا دوشن سولئىمان "اوزوبو بارماغىندان چىخاراركن مۇعجوزە دە اۋز كرامتىنى ايتىرمىش" ... (ص. ۱۲۳، ۱۶۷). اىستعدالى عالېم ا. جعفر يازىر كى، "شرق مىفولوگىياسىنا گۇرە، سولئىمان بىلقئىسىسە عاشىق اولموشدو و اونا سونسوز دۇۋلت و ثروت وئرمە يە ھازىر ايدى. بىلقئىسىس دە سولئىماندان يالنىز اوزوبو اىستە مىش، او دا اوزوبو وئرمىشىدور. بىلقئىسىس ايسە اونو آلب يانېندان كىچن آرخىن اىچىنە آتمىشىدو" (ص. ۱۲۲، ۵۹۱). شەھەر ھەرھەر بو بئىتدە دئمك اىستە بىر كى، زمانە ائەلە دگىشىب، ھاق - عدالتىن مېزان- ترە زىسى ائەلە آيلىب، اۋزباشىنالىق، لياقتسىزلىك ائەلە ھەدە چاتىب كى، دېن، ايمان، مىللەت، بىر اوووج موسلمان رەھبەرلىكە دوران "دېنسىز"، ظالېم چىنووئىكلەر الېندن قان آغلايىر،

ظولم ارشە دىر كىدەر. چونكى اوزوك- خاتم سولئيمانين بارماغيندان چىخىمىش، شىيطان قول- قاناد آچمىش، طبيعت و اينسانلارنى ايداره ائدن قانولار گوجدن دوشموشدور. بو شىيطان- اينسانلار ايرانين آيرانينى تورشودوب، خالقين ائوينى اوزونه زيندانا چئويىرلەر. نتيجه ده ديولر قارىشقا كىمى قىمىلدايىر، قارىشقالار ايسه نره چكىر، نظردن يايىنىب قالان ۵-۳ نفر باش بىلن لر قاجىب گىزله نىر، سولطانلار حىوان- اينسان اينده اوونجاغا دؤنورلر. حضرت سولئيمانلا باغلى ديگر تلمىحه شەھىر يار سطيير آلتى معنادا گؤستىرير كى، كوفرون (كافىرين) حاكىم پهلوى رثىمى ايله روس چارىزمىنين فىتنه كار سياستىنين پرن- پرن سالدىغى بؤيوك توركوستان ائللرى - بوئولوكده موسلمان دونياسى و ايكى قوطب، ايكى دونيايا آيرىلمىش آذربايجان بىر بايراق، بىر دين آلتىندا بىرلشمە لى، دوشدوكلى درين قويدان چىخمالى و خوشىخت ياشاماليدىر، - ضرورتىنى گؤستىرير. سولئيمان سؤدىيى بلكىسى دىنه، ايمانا گتىررر بىلقئىسى ائتدىيى كىمى، توركلرين ده آيرى سالىنمىش ايكى دونياسى اولكى تك بىرلشمە لى، سولئيمانلىغىنى ثوبوت ائتمە لىدەر .

آكىفين شەرىنه باخ، گؤر نه لر ائتمىش بىزه، كوفر،

هر قدم بىر قويو قازمىش، نه ده سالمىش درينه،

بىز ده ايسلاما قايتىدقدا گلن البىر اولاق،

توركلرين هر ايكى دونياسى قايتىسىن يئرینه

...گؤستىرين سىز ده بو بىلقئىسىه سولئيمانلىغىنى (۲.ص.۶۵).

بىر سىرا علم ساحه لرىنى، ياشادىغى موحىطين و خالقىنين عنعنه لرىنى درىندن منىمسه مىش شەھىر يار ايفاده ائتدىيى فىكرى، بدىعى مقصدىنى، لىرىك حىس لرىنى داها جانلى و طبعى جانلاندىرماق اوچون ناغىل، داستان، اساطير، افسانه لرله ياناشى، دىنى- تاريخى، افسانه وى شخصىيتلره ده ايشاره ائدر كى تلمىح لر ياراتمىشدىر. ملكلرين، پرىلرين واريسى، بشرىيتىن آتاسى سايلان آدم، آلاھىن يئر اوزونده كى رسولو، سونونجو پىغمبر محمد، حضرت فاطىمه، زهرا و زىنىب، عىسى، موسى، نوح و ياقوب كىمى تاريخى شخصىيت- پىغمبرلره ايشاره ائدر كى ياراتدىغى تلمىح لردن بعضىلرینه نظر سالاق. فىكرىمىزجه، شاعرىن دىنى مۇوضوعدا يازدىغى اثرلر بارده ده معلومات و ثرمك يئرینه دوشر.

بىلدىيىمىز كىمى، شاعر كر بلا موصىيتىنده دىنى عقىده يولوندا هلاك اولان شەھىدلره ده مرثىيه، نؤوحه يازمىش، اوستالىقلا تلمىح ياراتماق مەھارتىنى گؤسترمىشدىر. "رحمتى- ختمى- رسول" نؤوحه سىنده شاعر يازىر:

موسلىمىن دؤرد نفرى مۇمىن اولوب سلمان تك،

يوسىفىن عشقى دوشر دىده زولئىخا باشىنا،

كؤلگه سى تاجى- معادت بو شەھادت شووقى،

اؤز و بیر قوش کی، قونوب سیدره و طوبا باشینا (۲.ص.۱۷۲).

بیرینجی بیئیده یوسیف و زولئیخانین محبتی بارده مشهور روایتیه ایشاره ائدیر. یئری گلمیشکن، "حیدربابایا سلام" منظومه سینده کی یوسیفله باغلی بئشلییی ده بورادا خاطیرلاماق مقصدیمیزی داها آیدین آچیقلاماق اوچون یاردیم چی اولار :

حیدربابا، چکدین منی گتیردین،

یوردوموزا- یووامیزا یئتیردین،

یوسیفیوی اوشاق ایکن ایتیردین،

قوجا یعقوب، ایتمیشم ده تاپوسان،

قووالاییب قورد آغزیندان قاپوسان (۲.ص.۱۶۱).

یعقوب پیغمبر اوزون آیرلیقدان سونرا اوغلو یوسیفه قوووشدوغو کیمی، شاعیر ده اولو آذربایجانین باش کندی تبریزه اوز توتاراق دوغولدوغو شهرده بینه لئمیشدیر. شرق ادبیاتیندا یوسیف گؤزلیک و معنوی پاکلیق، ساییلیر، زولئیخا ایسه عشق، ائحتیراس، شهوت رمزی کیمی مشهوردور. اونلارین بلالی عشقی بیر سیرا اثرلرین، ائله جه ده "یوسیف و زولئیخا" داستانینین پروریش تاپماسینا تکان، مؤوضوع وئرمیشدیر.

بئله کی، یعقوب پیغمبر گؤزل و عاغیلی اوغلو یوسیفی حدسیز درجه ده چوخ سئودیییندن، قارداشلاری پاخیللیق ائدیرلر. اونلار کچیک قارداشلارینی گزینتییه چیخاراراق آلدادیر، قویویا سالیملار، آتالارینا ایسه یوسیفی قورد (جاناوار - ائ.ش.) یئدی، - دئییرلر. میصیره گئدن کاروانین ساربانلاری یوسیفی خیلاص ائدرک میصیر فیرعونو عزیز به یه قول کیمی ساتیرلار. عزیز به بین آروادی زولئیخا اونو گؤرکک بیر کؤنولدن مین کؤنوله وورولور، لاکین یوسیفی عشقینه تسلیم ائده بیلمیر. غضب له نن زولئیخا خانیم اونا بؤحطان آتاراق زیندانا سالدیریر. بیر چوخ ماجرالاردان سونرا یوسیف خیلاص ائدیلیر، زولئیخا خانیمین سئوگیسینه قارشیلیق وئره رک اونونلا ائولنیر.

یعقوب پیغمبر ده سون نتیجه ده اوغلونا قوووشور. شهریار همین مشهور عشق داستانینا ایستیناد ائدرک دئمک ایسته ییر کی، آلاهیین ایزنی ایله دؤرد موسلمان آلاها، ایسلاما، دینه اؤزلرینی تامامیله فدا ائتمیش، تانری درگاهینا قوووشماق اوچون ایلاهی سئوگییه توتولموشلار. نجه کی، یوسیفین عشقی زولئیخانی بوسوتون توکتمیش، ایختییارینی الیندن آلمیش، سئودا دلیسی ائتمیشدی. و گؤستریر کی، دین یولوندا شهید اولان ایماملار، فدایی لر ایسه شهادت، شؤهرت زیروه سینه، ائله اوجالیغا چاتیرلار کی، اونلارین روحو جنت قوشونا دؤنه رک، قوران تعلیمینه گؤره گویون یئدینجی قاتیندا بیتن عظمتلی، افسانه وی سیدر آغاجینین بوداغینا قونور. سیدر آغاجی نین بوداقلارینا قونوب آیله شنلر، ارشه چیخانلار ایسه یالنیز ملکلردیر. دئمه لی، شهریار شهیدلری ملکلر قدر اوجا، موقدس و صاف وارلیقلار سوییسینه قالدیریر، افسانه لشدیریر.

حیدرآبادا قوجا یعقوبون (آذربایجان) اؤز ایتمیش اوغلونو، شھریاری تاپماسی، قورد آغزیندان قاپاراق اونا قوووشماسی فونوندا وطن تورپاغینین اؤز شاعر اؤولادینا قوووشماسینی آنلائیریق. شیفاھی خالق یارادیجیلیغیندا، فولکلوردا بو گون ده یاشاماقدان اولان بو دینی افسانه و روایتلرین دئتالارینی اثرلرینده جانلاندیران شاعرین ائستتیک آمالینین، بدیعی غایه سینین بیرباشا و طبیعی شکیلده اوخوجویا آشیلانماسی اوچون فولکلوردان اصل یارادیجی صنعتکار مهارتی ایله بهره لندیی نین شاهیدی اولوروق. دینی افسانه یه گؤره، محمد پیغمبرین مؤجوزه لریندن بیر "شق القمر"، بارماغینین ایشاره سی ایله آیی یکی یئر بؤلمه سی، پارچالاماسیدیر. شھریار حضرت علینین کر بلا دوزونده دین دوشمنلری طرفیندن قیلینجلا بدنینین یکی یئر بؤلومه سین، شاققالانماسینی پیغمبرین آیی ایکیه بؤلمه سین و سانکی آیین قان دنیزینده غرق اولماسینا بنزدیر؛ قووتلی مجاز یارادیر.

علی، شق القمر، مئحراب تیلیت قان،

قولاق وئر، مسجد اوخشار، مینبر آغلار (۲.ص.۱۷۴).

گؤرکملی شرقشوناس عالیم زعلیئوین سووئت آذربایجانیندا کومونست پارتیاسیندان چیخاریلماسی خبرینی شھریار افسانه وی پیغمبرین بد دوعاسی، قارغیشی تک قارشیلاییر و بوندان دویدوغو سونسوز اوزونتونو میصراعلارا چئویریر:

بیر خبر چاتدی منه نوحی - نبی قارغیشی تک،

ایچه ریمده بیله سن قویدو نه طوفان، روستم (۲.ص.۶۵).

شاعر، عئینی زاماندا، بوتون تشکیلات و قوروملاردان ان اوستون عوضو اولماغا لاییق بیلدییی سویداشی، قان قارداشی بو قراری شوروی کومونست حیزبینین سهو آدیمی، گوناھی کیمی قییمتلندیریر. نجه کی، نوح پیغمبر اؤز اومتینی اینسانلاری بوتپرستلیک دن ال چکه رک اوجا تانریا تاپینماغا دعوت ائتدی، لاکین اینسانلار اونا قولاق آسماییب یولوندان دؤنمه دیر و گوناھ ایشلتدیر. اونلارین عاصیلیک، کافرلیک ائتمه سیندن غضبله نن نوح پیغمبر تانریا اوز توتدو و دیله دی: "خوداوندان، یئر اوزونده ائولرده یاشایان هئچ بیر کافر ی ساخلاما!" بو بد دوعادان سونرا یئر اوزونو سئل، سو باسعدی، نوح اؤز گمیسینه یالنیز لاییق بیلدیکلرینی گؤتوروب خیلاص ائتدی". (۱۲۲.ص.۲۰۵). البته، حضرتی نوحون همین قارغیشی، بد دوعاسی سوچو، سهوی حئساب اولونور. ماراقلیدیر کی، شھریار اثرلرینده همین دینی اساطیره بیر نئچه دفعه قایدیر .

شھریار بو گمییه ایلشه لی نوح کیمی،

گور نه طوفان قویاریر، باخ نه زلازیر دوغورور (۲.ص.۱۰۳).

اولکی فصیلده ده قئید ائتدییمیز کیمی، شھریار چوخ یوکسک بشری دوشونجه و دوغولارلا موقدّسلشدیرلمیش اینسانین تاپیندیغی دین و طریقتلر آراسیندا آیری - سئچکیلیین

معناسىزلىغىنى اينسانلىغىن اصل مقصد و آمالينا بو منفى تماپولون يابانچى، ضررلى اولدوغونو دفعه لرله گۆسترمىشىدیر. بدیعی غایه سینین اوخوجویا داھا آیدین، داھا سلیس چاتماسی اوچون شەھریار باشقا خالقلا رین دا تاپیندیغی پئیغمبرلر، دینی- تاریخی شخصیتلرله باغلی حادیثه لر، دینی- افسانه وی گۆرۈشلرله باغلی تلمیح لر ده وئرمه یی گرکلی ساییمىشىدیر. "دریا ائله دیم" آدلی شعرینده شاعر خریستیانلارین پئیغمبری، عیسی- مسیح ایله باغلی دینی افسانه لردن بیری نه - اینسانین اؤز شفاوئریجی نفسی ایله اؤلۈلری دیریلتمه سی حادیثه سینه ایستیناداً تلمیح وئرمىشىدیر. شەھریار بو حادیثه فونوندا بدیعی غایه سینى، آمالینی آچیقلاير، یعنی عیسی پئیغمبر اؤلۈمۈش اینسانلارا جان، نفس وئردیى کیمی، من ده اوزون زامان دانیشیق و نشر دىلى کیمی قاداغان اولۈمۈش، سانکی اؤلۈمۈش تورکی یه، آذربایجان دیلینه یئنی حیات وئردیم، قاداغا بوخوولاریندان چىخاردیم، همکارلاریمی دوغما تورکجه ده یازماغا سفربر ائدرک مۆجوزه یاراتدیم:

تورکی نین جانینی آلمىشدى حىاسیز طاغوت،

من حیات آلدیم اونا، حق اوچون احیا ائتدیم.

فئیزی- روح القودس اولدوم مده تیم حافیظ تک،

من ده حافیظ کیمی ائجازی- مسیها ائله دیم. (۲.ص.۱۴۹).

شەھریار خالقین دینی- میفولوژی گۆرۈشلرینده، ایناملاریندا بو گون ده یاشاماقدان اولان یهودیلرین پئیغمبری موسی، اونون اساسی و تورى- سینا داغیندا ایلاهی نورو تجلالاسی بارده افسانه لره ده دفعه لرله موختلیف باخیش بوچاغیندان، یۇندن یاناشمیش، بدیعی مقصد و آمالینین مووققییتلی حلینه نائیل اولموشدور.

دینی افسانه یه گۆره، یهودیلرین پئیغمبری، موسی نین ایکی مۆجوزه سی وار ایمیش، میصیر فیرعونو اونو موحاکیمه ائدرکن الینده کی عصانی یئرہ آتماسی ایله اونون اژداھا یا چئوریلمه سی و فیرعونو محو ائتمه سی، همین عصانین قودرتی ایله نیل چایینی ایکی یئرہ بؤلمه سی، ایکینجی مۆجوزه سی ایسه ساغ الینی جیبینه سالیب چىخارارکن الینین پارلاق ایشیق، شوعا ساچماسی اولوب. "عربجه یدی- بیضا" - آغ ال آنلايیشى دا محض بو حادیثه- افسانه یه اساساً مئیدانا گلیمىشىدیر. شەھریار موسی نین اساسی ایله باغلی افسانه- دئتال واسیطه سیله ظولم، ایستیداد، حاقسىزلیق و عدالتسىزلیک حۆکم سورن دونیانین سونو اولاجاغینا، اژداھالارا، ایلانلارا چئوریلره رک مظلوملارین، یوخسوللارین ظالیملاری محو ائده جه یینه اینام تلقین ائدیر.

خالقین آرزوسو همیشه بئله اولموشدور کی، اؤلکه ده عدالتسىزلیک، حاقسىزلیق باش آلیب گئتمه سین، اؤزباشینالیق اولماسین. خالق ادبیاتی ایدئالاریندان، اثرلردن بهره له نن شاعر بو مسئله یه تئز- تئز توخونور، زامان- زامان یئنی موتیولرله اثرلرینی زنگینلشدیریر. مثلاً:

"رحاب ایله "نوا" دن پنجه قوی "راس پنجاه" اوسته،

"مورگب خان ائدیر، مساحور، قوی ایسرافیل چالا سوری (۲.ص.۱۱۸).

بیز بورادا شھریارین موسیقی، موغام بیلجیسی اولدوغونا یوخ، دینی افسانه یه گۆره، دۆرد ملکدن بیری اولان ایسرافیل و اونون سورو- شئیپورو حاقینداکی تصوورو موغام دستگاھلارینین آراسیندا مھارتله نظمه چکمه سینه دیقت یئتیرمک ایسته بیریک.

شاعر موسیقی مقاملارینین ایضاحی، نظمى پرده سی آلتیندا سیاسی، ایجتیماعی- سوسیال مسئله لره اؤز کونکرئت موناسیبتینی، سطیر آلتی معنالاردا ایفاده ائدیر. گویا ایسرافیل شئیپورو ایله قیامتین قوپدوغونو اعلان ائده جک، شئیپورون گور، قولاق باتیرجی سسیندن تورپاق، یئر یاریلاجاق، اؤلولر دیریله جک و آخیرت محکمه سی قورولاجاقدیر.

شراب ایچیب آستا- آستا زومزومه ائتمکدسنه، دوز یولا گل، ۵ دفعه قیلینان ("راس پنجگاه") نامازا دور، دین، ایمانا گل، پنجه قوی، عکس تقدیره، اینسانلار حاقی، دینی- ایمانی ایتیریر، یولونو آزیر، دونیا مورگبشیر، هیات دۆزولمز اولور. بو یئرده گرک ایسرافیل شئیپور- سور چالسین کی، آخیرت محکمه سی قورولسون، هر شئی، هر کس اؤز یئرینی آلسین (۱۲۲.ص.۶۲۱).

شھریارین خالقین تفکوره اینجیلرین، ناغیل، افسانه، روایت اوپرازلارینا یارادیجی موناسیبتی حاقیندا ایسته نیلن قدر نومونه و فاکت گتیرمک مومکوندور. بیز "ایرم باغی" ایله باغلی شاعرین ادبی مائئوری بارده ده فیکریمیزی بیلدیرمک ایستردیک.

آذربایجان خالق ناغیللاریندا "ایرم باغی"، "گولوستانی- ایرم" گۆزلیکده تایی- برابرلی اولمایان اعجازکار بیر باغ، بعضاً اۆلکه کیمی خاطیرلانیر، وصف اولونور. واختیله خالقین دیلینین ازبری اولموش، افسانه وی، خیالی جنتی آندیران بو ایفاده بو گون ده یاشاماقدادیر. ایندی ده بیر گۆزل باغا، اراضیه و یا شهره راست گلن بیر شخص اونو گۆرمه دییی، لاکین خیالیندا کۆک سالان "ایرم" ه و یا "گولوستانی- ایرم" ه برابر توتور، تعریف ائدیر. یوردونون هر داشینی، تورپاغینی اودلو اوره کله سئون شھریار ائل اوغلوسونون گرجهه یاراتدیغی بانکیداریان باغینی جنتله، بئهیشتله موقاییسه ائدیر و گۆزلیکده میثیلسیز اولان بو باغی گۆردوکده، افسانه وی ایرم باغینین گۆزوندن دوشدویونو، اؤز ائوینین ایسه اونونلا هئچ موقاییسه گلمه دییینی یازیر:

خوشدور منه گرجهه بانکیداریان باغی،

بو مؤهتشم کیشی باغین ائتمیش جانان باغی.

من بو باغی گۆرنده، گۆزومدن دوشور ایرم،

مخصوصاً اؤز ائویم کی، اولور لاپ "تومانباغی". (۲.ص.۱۱۰).

دینی افسانه یه گۆره، گویا هود کیشینین اوغلو شاهزاده شداد هود پئیغمبرین بئهیشت و عدینه قارشى یئر اوستو جنتت یاراتمیش، "ایرم" باغینی سالدیرمیش، ایچه ریسینده ایسه قییمتلی داشلاردان عیمارت تیکدیرمیشدیر.

اسكى تورك مېفولوگياسىندا ابدى باھار، اۆلمزلىك و باشلىق رمزى خىزر پئىغمبەر، سويا اولان اينام اينسانلارى ھمىشە اۆلمز ساھلايان "دېرلىك سويو"، "دېرلىك بولاعى" آنلايشلارنى ياراتمىشدير. بو آنلايش داھا چوخ "آب حيات"، "آب كۆثر"، "آب زمزم"، "سلسبىل" سويو و ساير كىمى ايفادلردە عكسىنى تاپمىش و اىستر كلاسك ادبىياتدا، اىسترسە دە خالق آراسىندا بئھىشت، جنت سويو آنلامىندا باشا دوشولموشدور. شەھربار "خىزر و دېرلىك سويو" حاقىندا كىمى، افسانە يە دۇنە- دۇنە قايتمىش، ابدى حيات، دېرلىك سويونون يالنىز خىزر دئىل، مجازى معنادا ھم دە صنعت زىرە سىنە يوكسلە ن قلم صاحىبلرىن، حاقى دانانلارا، علم خادىملرىنە دە قىسمت اولدوغو، اولارنى دا آب حيات اىچىب خىزر موقدسلىگىنە، ابدىلىگىنە قووشدوغو اينامىندادير. "اىل بولبولو" شەرىندە شاعرىن بو اينانجلارى اۆز بدىعى- پوئىك عكسىنى تاپمىشدير:

يازىق جاوان، شىطانى گۆرچك چاشار،

يولداش چىخىب، بولودلو داغلار آشار،

حقى تاپان خىزر اولو، مىنلر ياشار (۳.ص.۵۱).

دئىن: شاعر، سن كۆرپونو كىچىس،

ابدىعت قارالتىس، سىچىس،

خىزرا چاتىب، آب حيات اىچىس (۳.ص.۵۲)

آذربايجان خالقى تورپاق، داغ- داش، مئشە بىر سىرا "طبعىت قوۋە لرىنى موشاھىدە ائتدىكە اولارنى ماگىك قوۋە سىنە اينانمىش، بعضى حىوانلارى توتتم - شاه قبول ائتمىش، زامان- زامان اۆزونون مېفك ايناملار سىلسىلە سىنى فورمالاشدیرمىشدير.

اوستاد شەھربارىن دا حىدربابا، سەند، ساوالان داغلارىن و آراز، "اىگىدلر يوردو قافقاز"، آيا، گونشە و سايرە خىطاباً سۆز سۆيلە يىب باباتى شىرىنلىگى و جازىبە سىندە اثرلر ياراتماسى دا اوغوز بابالارىن اينانمىش، حىوانلارا (اود، سو، تورپاق، آغاج، مئشە، داغ، داش، ايت، قورد، اصلان و ساير قدىم اوغوز توركلرىن اعتىقادىنا گۆرە، موقدس سايلمىشدير - ائ.ش.) سىتايىشىندە دوغان ايناملارىن، ايسلام دىنىن قبول ائتدىرىلمە سىندە سونرا، شرايطدن آسىلى اولراق قىسماً دگىشمىش، لاکىن اىلكىن موقدسلىگىنى ساھلايان اعتىقادلارىن گئ داشىچىسى اولماسى اىلە باغلىدیر. مؤحتشم حىدربابا داغى دا بوتون اطراف كندلرىن ائالتىن، جاماعاتىن سىغىناجاغى، اومىدگاھى، موقدس اينام يىرى اولموشدور. قدىم اينانلار، اوغوز توركلرى حياتى بويو داغا آنا، قايىناتا كىمى ساىغى، حۆرمەت گۆسترمىش، اولو سانمىش، مئشە يە، سىخ اورمانلارا آنا كىمى سىغىناراق قوينوندا مسكن سالمىش، ياشاماق اىمكانى قازانمىشدير.

آذربایجانین گۆرکملی میفولوقو م.سیدووون یازدیغینا گۆره، بیر سیرا تورک خالققلاری، خصوصیله قبیله لر ایله داغلارا اولو بابا، آرابیر ایسه اولو نه نه، سویکۆکون باشلانغیجی، اؤزولو کیمی باخارمیشلار. (۱۲۴.ص.۲۵۳).

شهریار پوئمایا یازدیغی اؤن سۆزده حیدربانین تعریفینی وئیر: "داغ گۆیلره یوکسله ن بیر وارلیقدیر. حییتلی بیر داغ طبیعتین ان مۆهتشم شاه اثرلریندندیر. داغلارین بؤیروندن آخان سولار، سولارین ان صاف و شفاف اولانیدیر. داغین صنعتکار یارادیجیلیغی و طبعی ایله یاخین بیر موناسیبتی واردیر. حیدربابا بیر داغدیر. تصادوفی دئییل کی، داغلارین شاعر اوغلو دا اؤز منظومه سینده هئیدرباباسینا ابدی هئیکل یونور، تورک دونیاسینین خالققلاری یاشادیغی و یاشایاجاغی بوتون اراضیلرده اؤلمزلیک سیمولونا چئویریر. و اوندان شاعر اوغلونون دا سسینی، سوراغینی عالمه بیان ائتمه سینی اومور:

من ده سن تک داغا سالدیم نفسی،
سن ده قاییت عالمه سال بو سسی،
بایقوشون دا دار اولماسین قفسی،
بوردا بیر شیر داردا قالب باغیریر،
مورووتسیز اینسانلاری چاغیریر. (۲.ص.۱۶۵).

حیدربابا خوشگیناب کندینین یاخینلیغیندا یئرلشن عظمتلی بیر داغین آدیدیر. کند حیدربانین اتکلرینه سیغینمیشدیر. باشی بیاض قارلی، بوز دومانلی "حیدربابا" حيله گر دوشمنلرین فیتواسی ایله آراز چایی آدلی دایاق نۇقطه سینین ایکییه بؤلدویو بیر مملکتین سینه داغلی قان قارداشلارینین گۆرک داغیدیر. عصرلرین یادداشی، ارنلرین اویلاغی، ایگیدلرین سیغیناجاغی، بؤیوکلویونه، ووقارینا سیغینان اینسانلارین همدردی، سیرداشی اولان بو داغی شهریار موقدّسلسدیریر، مرد اوغوللارین آتارینین کیشنرتیسینی، ووروش سسلرینی، ان قییمتلی یادبگار کیمی قورووب ساخلایان حیدربابانی اینسانلاشدیریر، اونونلا دردلشیر، دونیانین غریبه ایشلرینی صاف-چوروک ائدیر.

حیدربابا، سنده دفینه لر وار،
داغلار و دیه سی خزینه لر وار،
آما سنه بنزر ده سینه لر وار .
بو سینه لر داغلار ایله دانیشیر،

داغلار کیمی گۆیلر ایله قونوشور (۳.ص.۳۵).

هم ائرامیزدان اول، هم ده بیزیم ائرانین بوتون دؤورلرینده ایستر شرق، ائله جه ده آذربایجان ("کیتاب دده قورقود" و نیظامیدن باشلایراق)، ایسترسه ده دنیا ادیبیاتیندا (هومئرین

"اودىسسئيا" و "ايلليادا" پوئمالارى) طبيعت و اينسانين وحدتى، طبيعتين قوينوندا ياشايان اينسانين اونون نعمتلىرىنى سئومه سى، يئرى گلندە قوروماسى و بعضاً موقتسلسشديرمە سى فاكنتلارى ايستە نيلن قدردير.

قديم آذربايجان توركلرينين اينانجينا گۆرە، اود طبيعتين ان تميز، ان پاك و موقتس مۇجوزە لريندن بيريدير. اولولاريميز محض موقتسليگينه گۆرە طايفا، قويلە و نسيللە عئينيلشديردىكلرى اوجاغى ياشايش اوچون ان ضرورى و موهوم اولان، حياتى اهمييتى چۇرك، دوز و سو ايلە برابر توتاراق اولنارا آند ايجيرديلر. شىريار ددە- بابالارينين بو اينانجيني دا منظومه يە گتيرير و اولارين اوجاق قوردوغو، بينە سالدیغى و ايللرلە درد- سرسيز ياشادىقلارى خوشگينابين آرتيق "قورو قوش يوواسى" اولدوغوندا، "چيراقلارينين سۇندو" يوندن اورە ك آغرىسى دويور:

قبيلمیز بوردا قوروب اوجاغى،

ايندى اولموش قورد- قوشلارين ياتاغى،

گون باتاندا سۇنر بوتون چيراغى (۳.ص.۳۰).

عايلە نين، ائوين اوجاق، چيراق كيمي درك اولونموش تقديمينه شاعرين "فخرية نين اؤلومو" مرسية سينده دە راست گليريك: سعيدین وای سسی گلدى، اوجاق سۇندو، چيراق سۇندو (۲.ص.۱۵۷).

شئيطان كولتو ايلە علاقه دار پروريش تاپميش شئيطان مؤوضوعسو ايستر آذربايجان، ايستره ده دونيا ادبيياتيندا يئنى دئيبيل. بعضى بديعى ادبييات و فولكلور نومونه لرينده شئيطان اوبرازينا دينى رنگ وئريلميش، بير سيرا دونيا خالقلارينين ادبيياتيندا گۆزە گۆرونون و گۆرونمه ين رئال قووه، بعضاً ده اينسان و يا حئيوان جيلدينه گيرميش خبيث بير وارليق كيمي تقديم اولونموشدور. آذربايجان شيفاهى خالق ادبيياتيندا، فولكلور نومونه لرينده ايسه شئيطان اساساً شر قووه لرين، اينسانلارى بلالارا سالان پيسليكلىرىن، حاق يولدان آذيران آداملارين سيموولو كيمي وئريلير. منسوب اولدوغو اولو خالقين تفگور طرزينه آرخالانان اوستاد شىريار اونون زنگين و ميثيلسيز سۇز ياراديجيلىغيندان، "دونپادا تك" اولان فولكلوروندا صنعتكارلىقلا بهره لنميشدير. او، مۇهتشم خالقينين قان يادداشيندا، تفگور طرزينده ايللردن برى اؤز وارليغيني قورويوب ساخلايان معنوى دگرلرى يوكسك قييمتلنديرميش، اولولارين توتدوغو يول ايلە گئتميش، "شئيطان" سيماسيندا يوردونو فلاكتلره سوروكله ين، خالقى ظولم، ايشگنجه و سونسوز معنوى عذابلارا معروض قويان، آلاە يولونو آزميش ريزا شاهی و اونون نۇكرلرينى، اولنارين خاريجى هاوا دارلاريني، ايمپرياليزمى و عوموميتله، شر قووه لرى يانا- يانا تصوير ائتميشدير:

شئيطان بيزيم قبيلمیزی چۇندريب،

آلاە دئين يولدان بيزى دۇندريب،

ایلانلی چشمه یه بیزی گؤندریب،
مینت قویور کی، آرخینیز نهر اولوب
بیز گؤروروک سولار بیزه زهر اولوب.

و یاخود

شئیطانلاری قوجاقلایب گزدیز سیز،

اینسانلاری آیقلایب ازدیز سیز. (۲.ص.۱۱۲).

شئیطانین وارلیغی، اونون اینسانین روحوندا و تصووروندا، اینانجلاریندا توتدوغو مؤوقعی م. قورکی شرح اندرک گؤستیر کی، "شئیطان یوخدور، شئیطان حیله گر آغیلین اویدورماسیدیر، اینسانلار اؤز ایبرنج عمللرینی تمیزه چیخارماق اوچون بونو اویدوروبلار، هم ده آلاها ضرر یئتیرمه مک اوچون اونون خئیرینه اویدوروبلار. آنجاق آلا، بیز ده اینسان وار. آیری هئچ بیر شی یوخدور. شئیطانا اوخشار آدمالار دا اینسانلارین اویدورماسیدیر. بونلاری اونا گؤره اویدوروبلار کی، بیز چوخلارینین گوناھینی، موردار عمللرینی بیز آدمین بونونا یوکله سینلر." و همیشه اینسانلار بوتون پیسلیکلرین، خبیث لیک و موردارلیقلارین شعرین عمومی لشمیش اوبراز رمزی - شئیطانین تصویرینده یارادیر. خالقین دوشدویو آغیر وضعیتین، سفالتین، ظولم و حاقسیزلیغین اساس سبککاری کیمی شئیطان- ایلیس گوناھلاندریلیر، لعنتله نیر. بؤیوک شهریار بلکه ده دوشوندوکلرینی، کسکین، آلولو تنقیدی فیکیرلرینی، ادبی پریوم کیمی شئیطان سیمولونون واسیطه سیله اثرلرینده بول- بول مجازی تشبئه لر وئرک آییق- ساییق اوخوجوسونا دؤورونون عثیه جریکلرینی چاتدیرماق ایسته میشدیر. آذربایجان خالقو بو دئیملری تصادوفی یاراتمامیش، تفکؤرونده، یادداشیندا بو گونه دک قوروبوب ساخلامیشدیر: "بو ایشده شئیطان بارماغی وار"، "شئیطان ییخان ائوی، تانری دا تیکه بیلمز"، "لعنت شئیطانا" و سایر دئمه لی، هر بیز اینسانین اوره یینده اونون کینیندن، خاینلیگیندن، چیرکینلیگیندن توره میش بیز شئیطان، خبیث لیک، موردارلیق، خیانت، پیسلیگه مئیل یاشاییر، اونلارین شر ایشلرینی، منفی مئیل و ایستکلرینی ایستیقامتلندیریر. بو شر غالب گلدیکده قهقه لرله شرین خئیر، ناحاقین حاق اوزرینده غلبه سینه گولور، سئوینیر. اینسانلارین خودپسندلیگینه ، جاهیللیگینه ال چالیر، شادلانیر. چونکی مورداریک عاغل، تمیزلیک، پاکلیق، حاق- عدالت، حیات عشقی چاغلایان یئرده شئیطان عاجیزدیر. مورداریک شاعریمیز تججه "حیدربابا یا سلام" منظومه سینده دئییل، دیگر اثرلرینده ده مقامی گلدیکده، اول ذره بویدا اولان، سونرا بیز آدمین، بیز ائوین، داها سونرا بیز ائلین، خالقین فاجیعه سینه چئوریلن شئیطانین ماهییتینی رنگارنگ بدیعی فورما و اوصولارلا آچیر:

کؤمکلشن گئدیر ماها،

بیزه کؤمک یوخدور داها .

بىزىمكى قالمىش آلاھا،
شەيطان قولۇموش شاھىمىز،
بىزىم دە وار آلاھىمىز.

و ياخود :

يازىق جاوان شەيطانى گۇرچك چاشار،

يولدان چىخىب بولودلو داغلار آشار! (۲.ص.۱۲۹).

بوتون بو موراجىعتلر، خاطرلامالار شەھىرىن قىدىملىگە، مېفولوگىيا، ائل دىئىملىرىنە، شىفاهى خالق ادبىياتىنا، فولكلورا نەجە بۇيوك احتىراملا ياناشدىغىنى، درىن مەھبەت بىلە دىگىنى، بو زىگىن خىزىنەدن يوكسك صنعتكارلىقلا بىھەرە لىنەرك اىستىفادە ائتىدىگىنى گۇستىرىر. شاعىرىن صنعتكارلىغى، سۇز اوستاسى كىمى بىزىسزلىگى بىر دە اوندادىر كى، او، ائستىتىك اىدئالىنا، پوئىتىك مقصدىنە نائىل اولماق اوچون بو تىكرارسىز سۇز خىزىنە سىندن اوپغون اىنجىلر سەچەرك ساپا دوزموش، درىندن- درىن معنالار اىفادە ائتمىشىدىر .

شھریار و کلاسیک ادبیات

اینسانلارین یولوندا مشعل اولایا بیلجهک شعرلری یاراتماق اوچون اوستاد شاعیر کلاسیک ادبیاتین، پوئزییانین سیرلرینه واقیف اولاراق اؤزونه اؤرنک سایدیغی سؤز صنعتی کوریفئیلرینین اثرلریندن یارادیجیلیقلا بهره نلمیش، دایم اونلاردان اؤیرنمیشدیر. خوشگیناب کند مکتبینه "موللا ایبراهیمدن و آتاسیندان اؤیرندیکلرینی "فورآن کریم" له، حافیظین "دیوان" ی، فیردؤوسینین "شاهنامه" سی، سعدینین "گولوستان" و "بوستان" ی، مؤولانا جلال الدین رومینین "مثنوی" سی، شمس تبریزینین حکمت دولو شعرلری، عربجه- فارسجا منظوم "نصاب" لوغتی، خاقانی، نظامی، خطایی، فوضولینین اثرلری و صابیرین "هوپ هونامه" سی ایله داها دا موکمل لشدیرن شھریار پوئتیک یارادیجیلیغیندا بو منبلردن اؤزونه خاص پئشکارلیقلا بهره نلمیش و قوردوغو سئوگی دونیاسینین دیوارلاریندا اوستادلارینا سونسوز احتیرام و محبتی کرپچلشمیشدیر" (ائسمیرا فولاد

(شوکورووا). شھریارین سئوگی دونیاسی، www.rezahamraz.com،

www.literature.az/userfiles/file/Şəhriya.pdf; <https://az-az.facebook.com/permalink.php?story>).

شعرده لوکانیکلیگی، آز سؤزله داها درین مطلبلر، یوکسک معنالار کسب ائدن فیکرلر ایفاده ائتمه یی صنعتکارین ایستعدادینین اساس گؤستریجیسی سایان شھریار یارادیجیلیغی اوچون ان مؤعتبر منبع، پوئتیک قایناق حافیظین دیوانینی سایمیش، اؤزونو بو موتفکیر شاعیرین اورفان مکتبیینین داوامچیسی و عئینی زاماندا بو مکتبی تکمیللشدیرن خلف کیمی گؤرموشدور. پوئزییا صنعتینده قازاندیغی اوغورلارینا گلدیکده ایسه او، قدیردانلیقلا و چوخ بؤیوک شوکرانلیقلا اعتیراف ائدیر کی، «نه یه ناییل اولموشامسا، هامیسی حافیظین دؤولتیندن دیر». (۷۱.ص.۶۶)

اوزون ایللرین ایسته یینه قوووشاراق اولمز حافیظین قبرینی زیارت ائتمک ایمکانی یاراندیغی گون غریبه حیس لر کئچیرمیش، گئجه سحرهدک اوستادینین مزاری باشیندا اویاق قالب دوغالار ائتمیش، اوندان گوج - قووت دیله میشدیر. آیریلیق مقامی یتیشدیکده ایسه اوره ک قانی ایله یازدیغی «حافیظ خوداحافیظ!» ادلی غزلینی سؤیله میش، بونولا دا اوستادینا احتیرام و

سئوگیسینی، ابدی محبتینی بیان ائتمیشدیر :

سن منی قویودان چیخارتدین، هم یولومو گؤستردین،

منیم اوچون «حبل المتین» ایدین، هم «هورالهدی»، حافیظ .

اؤزومون ثیققلتی سینهمی سنین قبر داشینین اوستونه قویدوم،

قلبلریمیز سسسیز - سمیرسیز بیر - بیر ایله صؤحبتلشدیلر، حافیظ

اورگیم سندن آیریلارمی، سن گل قوناغی یولا سال،

من حسرت ایله سنینله ویداع لاشیرام، حافیظ، خوداحافیظ! (۱۱۵.ص.۶۷)

بو سونسوز سئوگی، اوستادا درین احتیرام دو یغوسو «شعر و حکمت» مثنویسینده ده جوشوب چاغلاییر. اوستاد سایدیغی صنعتکارلارین یارادیجیلیق یولونو اوغورلا داوام ائتدیرن، لاکین اونلارین حاقینی هئج واخت ایتیرمه یین شهریار کلاسیک ادبیاتین موترقی عنعنه لرینه صادیقلیک گوستریمیش و بو عنعنه لردن یوکسک صنعتکارلیقا بهره لرمیشدیر. قدیریلن شاعیر، یئری گلدیکجه، اثرلرینده بو صنعت کوریفئیلرینین - نیظامی، خاقانی، فوضولی، سعدی، جلال الدین رومی، خواجه حافظ، عؤمر ختام، مؤجوز، ابوالحسن خان صبا، میرزاده عشقی، ایرج میرزه، م.صابیر و باشقالارینین آدلارینی چکمیش، اونلارا شوکرانلیغینی بیلدیرمیش، یارادیجیلیق عنعنه لرینه موراجیعت ائده رک فیکیر و دوشونجه لرینین ایفاده سی اوچون سون درجه اوغورلو بدیعی پریوملار ائتمه یه نائل اولموشدور. همین بدیعی پریوملاردان بیر نئچه نومونه گتیرمکله فیکریمیزی عیانلشدیرمه یه چالیشاجاقیق :

سؤیله یین اوستا صبا تیره سین اول پرده ده کی،

اوردا سیرین ائوینه پاسیبان عشقین الیدیر. ("تبریز گؤزه لی")

اؤلرمی هئج او کس کی، قلبی عشق ایله نفس آلسین؟

خئییر، اؤلمز! اؤلر دوشمن، قالان عشقی - سمندردی.

("مرحوم میرزاده عشقینین خاطره سینه")

هر خاقان یادیگاری بیر موده ش خرابه دیر،

مداین خوطبه سینی جار چکمیرمی خاقانی؟ ("اینسان مقامی")

رومی نئی وئرمیش سؤزه، شیخ نیظامی عملی جنگ،

روحودور شر ازلدن، جم اونولا جانلانیر ("جمشیدین پیاله سی")

باشینی قالدیر، ائی ایرج، تزه دؤوران گلدی،

چونکی امر اولدو، سنین عشقینه حیران گلدی. ("ایرجین مزاری باشیندا")

دوینا سیرینی دویدوم، چؤهره سیندن ساقینین

دویان اوره ک سیرینی حافظله ختام اولدو. ("ناکاملیقار")

وئرمه! صابیر دئدی، او دولما- فیسینجان آخوندا،

آغزیمیزدان دا داد اول دولما- فیسینجان ایله گئتدی. («ایمان ایلی گئتدی») وسایر

اوستاد شهریار خاقانی، نظامی، فوضولی، نسیمی، سعدی، حافظ، صابیر و باشقا صنعتکارلارلا

باغلایان عومومی جهت لر چوخدور. شاعیرین یارادیجیلیغی بو نهنگ سؤز باهادیرلارینین یارادیجیلیق

عنعنه لری اوزرینده پروریش تاپمیشدیر. سلفلرینین یارادیجیلیغینین اساسینی تشکیل ائدن

عشق- محبت دوغولاری، ایجتیماعی موتیولر، فلسفی دوشونجه طرزی شهریار پوئزییاسیندا پارلاق

صورتده عکس اولونموشدور. بؤیوک آذربایجان شاعیری ا.خاقانینین «مداین خرابه لری» قصیده سی

باغدادىن جنوب-شەرقىندە، دجلە چايى اوزرىندە سالىنمىش، ايران پادشاھلارى اخشانىلرىن و ساسانىلرىن دۇوروندە قىشلاغىن پايتاختى اولموش قدىم بىر شەھرىن تىيورىنى - بىر زامان باغ-باغاتلى، ھەر طرفى گولوستانا چئورىلمىش، الوان ناخىشلارلا ائىوانلارى نىگارىستان تىك بىزە دىلمىش، بابىل، توركوستان شاھلارىنىن اىللەرلە نۇكر، غولام اولدوقلارى، كوفە يە بىر بىر توتولان مەدىنىن خارابازارا چئورىلمەسىنىن، طوطى دىللى بولبوللرىنى بايقوشلار، نغمەلرىنى نۇوحەلرە دۇندرن، اىنسانىن قلىبىندە «تندىر قالاىان» وىرانەلىگىنىن سىبلرىنى نىزمە چكىمىشدىر. طىبىعى، خاقانى و نىظامى ادبى مەكتىبىنىن داوامچىسى اولموش شەھرىار دا اوستادلارىندان بىرە لىنەرك «گىجەنىن افسانەسى» پوئىماسىنىن "تخت جمشىد" حىصە سىنى «مەدىن خرابەلرى» و «اىسگىندىنامە» ائىرلرىنىن تاثيرى اىلە قلمە آلمىشدىر:

ھەر خاقان يادىگارى بىر مودەھىش خرابەدىر .

مەدىن خوطبە سىنى جار چكىرمى خاقانى، -

دئىن كامىل سىنتىكار شەھرتلى، عرب اىستىلاسىنا، چىنگىز خانىن، ايران حۇكىمدارلارى دارانىن، داریوشون شاھلىق ائىدىگى سۇنمىز نۇوراقلى تختى جمشىدىن اىسگىندىر ذوالقرنىنىن ھوجوملارىنا مەروض قالاراق داغىدىلماسىنى، سىرلر قبرىستانلغىنا چئورىلمەسىنى، دارا اىلە سون دۇيوشدە مغلوب ائىلەرك ياندىرىلماسىنى، بو اۇلمىز سىنتى ائىرىنن آلولار اىچىندە يانىب كول اولماسىنى تىيور ائىدىر، لاکىن بوتون پوئىما بوىونجا اۇز دىداكتىك شاعىر مۇوقەبىنى، مۇتفكىر سىماسىنى، اوبرازىنى قورويوب ساخلايىر و سون قىناعتىنى - بوتون يىر اوزوندە باش وئىن خىانت و جىنايتلرىن، فلاكت و رذاللىرىن، موحارىبە و قىرغىنلارىن اساس سىبكارىنىن نادانلىق، جەھالت، طامامە و آجگۇزلوك اولدوغونو بشرىتە بىر اىسمارىچ كىمى اونوانلايىر :

اودور، تخت جمشىد، دونيا گۇزەلى،

گۇرونور پرىشان غملى، غوصە لى

سانكى بىر گلىندىر، وئرىلىر قورىان

اودلارا، خالقىنىن نادانلىغىندىن .

اودلارا قالاىمىش، بىر خانىماندىر

خزانا اوغرامىش بىر گولوستاندىر. (۱۱۵، ۲۸۷)

شەھرىار سولج سئور، آزادلىق سئودالى بىر سىنتىكاردىر، وطنىن ھەر گوشەسىنى گولوستان، خالقىنى، قارىنداشلارىنى، تىكجە اۇلكەسىنىن دئىيل، دونيانىن بوتون خالقلىرىنىن ياشادىغى مەملىكتەردە فىراوان اولماسىنى آرزولايىر، يومروق بويدا اورە يىنە يىر كورەسىن، اىنسانلىغا عومان-عومان سئوگى، مەھبەت سىغىشىدىرا بىلىر. شاعىر جىتتى دە، جەھنمى دە يارادان اىنسانىن اۇزودور، دوشونجەسى اىلە بشرىتە سىسلەنىر كى :

جەننەتدە ئولورسا صولج ايله صفا،

دونيا جەننەتدە ائتسە نيز داعوا. (۱۱۵، ۴۴۴)

"تخت جمشيد" دە، او، سلفى موتفكك نىظامىنىن ياراتدىغى اوبرازلارى دا اۋزونه مخصوص طرزده، يئنى بېچىمىدە، يئنى ايجتىماعى مضمون موستويىسىندە جانلاندىرىپ.
داھى نىظامى «ايسگندرنامە» پوئماسىندا ايلك دفعە ياراتدىغى ايسگندر اوبرازىنىن سىماسىندا عدالتلى شاه، اينسانلارنىن خوش رىفاهى، آزادلىق و سعادتى اوغروندا موبارىزە آپاران حاق سئور بىر قەرمان صورتىنى تىقدىم ائتمك ايستەمىشىدۇر. موتفكك شاعىرىن اساس مقصدى، او دۋور اوچون اوتوپىيا اولسا دا، عدالتلى، مودرىك حۆكمدار اوبرازى ياراتماق و جمعىتلەردە اوندان نومونە گۆتورمگى تۋووصىيە ائتمك اولموشدور.

لاكىن نىظامىنىن ايسگندر اوبرازى ايله شەھىرىن ياراتدىغى شاه اوبرازى بىر- بىرىندىن فرقلەنىپ. سلفىنىن ھومانىست، حاق سئور، عدالتلى بىر شاه- شىخسىت كىمى قلمە ادىغى قەرمانىنى بوتون موچارىبە لره، غىبكارلارلا نىفرت ائدن، ھر جور فىتنە كارلىغى، سويغونچولوغو پىسلەين، بىر اينسانىن اۋلومونو بوتۋولوكدە جاھانىن اۋلومونە برابر توتان، دونيادا انجاق صولج و امىن- امانلىغىن، مدنىتىن قالىبىتىنى گۆرمك ايستەين شەھىر ايسە ايسگندرى اھرىمن، يئر اوزونو فىتنە- فساد يوواسىنا، ساواش، داوا- دالاش مئىدانىنا چئوېرن شر قوۋە كىمى تىقدىم ائتمىشىدۇر. بوتون بونلارلا برابر، اينسانلارنى، جمعىتلەرى خاقانى مداين خرابەلرىندىن، شەھىر ايسە اولدار، اۋوللار اىچىندە ياندىرىلمىش «تخت جمشيد» ىن وىرانەلىكلرىندىن عىبرت الماغا، نىتىجە چىخارماغا چاغىرمىشىدۇر.
"منىم اولوبوم عىراق سېكىسىندەدۇر، لاكىن توركوستان و ھىند سېكىلرىنىن دە شەرلرىمە تاثيرى واردۇر"، - دئىن شەھىرىن مىشلىسىز بدىعى لۇوحە ياراتماق خوصوصىتى اصلىندە اىراق و توركوستان سېكىلرىنىن بىرلشمەسىندىن پرورىش تاپمىش آذربايجان ادبى مكتىبىندىن قايناقلانمىشىدۇر. شاعىر آذربايجان ائلاتىنىن كۆچرى حىياتىنىن مردلىك و قەرمانلىغىنى، شەھىر حىياتىنىن ايسە قاينارلىغىنى و مودرىكلىگىنى اۋزوندە احتىوا ائدن آذربايجان- نىظامى ادبى مكتىبىندە مودرىكلىكلە ائىپىك ووسعتىن قاينايىپ- قارىشىدىغىنى تىقدىر ائدۇر، موئىت جەھت كىمى دگرلندىرۇپ. او، ھلە ساغلىغىندا اىكن نىش اولونموش «دىوان» ىنىن دۇرد جىلدىنە يازدىغى موقدبمەدە رئال حىيات لۇوحەلرى ايله زنگىن اولان، اۋزونون ايجتىماعى، ادبى- فىلسفى، اخلاقى- دىداكتىك گۇرۇشلرىنى پارلاق شكىلدە عكس ائتدىرن «گنجەنىن افسانەسى» پوئماسىنى محض بو سېكىدە يازدىغىنى گۆستىرىپ .

اون دوققوزونجو عصرىن بۇبوك آلما شاعىرى اى.و.ھۆتە ابدى و اۋلمز سايدىغى حافىظىن عالىمان، عارىفانە غزلىرىنىن تاثيرىلە «شرق دىوانى» نى يازىپ نىش ائتدىرمىش، اونو غئىرى- عادى شىخسىت، ايدئال شاعىر، ايدئال دوھا صاحىبى كىمى دگرلندىرمىشىدۇر. شەھىر «دونىادا يئنى بىر

دۇنيا، گۈۋىلىرى گۈستىرن آينا، اينسان ايدراكىنين فۇوقونە قالخماقدا عاجىزلىك چكديگى تىمىز، پاك، نورلو كاينات، اثرلىرىنى ايسە ھەر دردین علاجى بىلدىگى خواجه حافىظ» ىن زنگىن ايرتىنى اۋزۈنە اۋرنك سايمىش، بو خزىنەدن يارادىجى شكىلدە بەرە لنمىشىدەر. حتى اخاقانىنين «است» ردىفلى قسىدە سىندن اۋلمز حافىظىن اىقتىباس ائىدىگى عئىنى ردىفلى غزلى دە شەھرىارین بدىعى تىخىولۇندە رىزونانس دوغورموش و او، ح.بوللورىنين اىجتىماعى مضموننا گۈرە حافىظىن غزلىندىن گۈجلو سايدىغى «شعر، غزل كى، ازلدن پناھگاھىمدەر، بو سۋزلو، كۈزلو سىنم، ائى غزل، پناھىمدەر» مىصراعسى اىلە باشلايان غزلىنى يازمىشىدەر. اىقتىباسدا دا شاعىرىن «كۈزلو سىنە م» اىصطىلاخى، يقىن كى، دىقتلى اوخوجونون نظرىندن قاچمادى، دردە آشىنا شەھرىارین ائلە عاشىق اولدوقلارى اوزوندن چكديگى سىتملەر، عشق آغرى- آجىلارى سىنەسىنى ياندىرراق كۈز- كۈز ائتمىشىدەر.

سلفلىرىنين بدىعى- پوئىتك تاپىنتىلارىندىن يارادىجىلىقلا بەرە لنمىش اوستاد شاعىرىن سۋز خىرىدارى بابا طاهىر عورىانىن دا دوئىتىلرىنين تاثيرى آلتىندا اورىژىنال، درىن فلسفە يە سۋىكە نن اثرلر ياراتماسىندان بحث ائىدن ح.بوللورى يازىر: «شەھرىار بدىعى لۇوحەلر ياراداركن سۋزە قناعت ائىدەر، درىن فلسفى فىكىرلىرىنى اىفادە ائىدركن حىكمەتلى بئىتلەر، اونودولماز آفورىزملر يارادىر. آشاغىداكى بئىتلرى اوخودوقدا بابا طاهىرىن دوئىتىلرىنى خاطرلادان حىكمەت دولو مىصراعلار اوخوجونون خىالىنى قانادلاندىرىر :

سىزلا، ائى نئى، سىزلا، من دە غملىمىم،
غملىدەر دايم ايشىقسىز آخشامىم .
آلمىشام دىلدار البىندن مىن يارا،
نە داوام، نە ملهمىم وار، نە شامىم .
يوخسا يارىم، يوخسا دىلدارىم منىم،
وار بو دۇنيادا بانار بىر اىلھامىم» (۵۴.ص.۳۶).

شەھرىار بعضاً بىر البىندە قىلىنچ، بىرىندە قلم توتاراق اۋلكەنىن، خالقىن امىن- آمان، آزاد و فىراوان ياشايشىنين تاميناتىنين علملە گۈجون وىدەندە اولدوغونو دوشونن شاھ اىسماعىل خطاىنين بدىعى يارادىجىلىق موتبولرىنە موراجىعت ائتمىشىدەر. آنجاق «ملول يازىق نئىلەسىن؟» شعرىندە تئخنىكى ترقى دۋورۇندە مىللى دگرلرىن سىخىشىدەر بىلدىغىنى، دۇنيانىن نىقاتىو مئىللەرە دوغرو دگىشىدىگىنى، ماشىنلارنىن اىنسانلارى طبعىتدن آىرى سالماسىنى، بولبوللرىن آرتىق چالاغان دوغدوغونو، شىطانىن صداملار تىك قولدورلارنى باشىنا توپلاياراق شر عمللەر اىمضا آتماسىنى، موخارىبە نى، گوناھسىز قانلارنى تۈكۈلمەسىنى، شەھادت گوللرىنين شەھىد قانلارى اىلە

سووار یلماسینی پیسله بیر و زامانی گلنده ش.ای.خطاینین قیزیلباشلارینین اییرمی میلیونلوق شاه اوردوسونون عۆده سیندن گلهرک شری یئر اوزوندن سیله جگینی دوشونور :

جاهاد گلیب، ملول یازیق نئیله سین؟

نامرد مگر تک قویار یولداشین؟

"ارتش بیست میلیونی" تعظیم اولور،

شاه ایسماعیل بیغیر قیزیلباشینی (۲.ص.۱۲۴).

عننه وی شمع و پروانه اوبرازلاری معلومدور کی، فوضولینین «لئیلی و مجنون» پوئماسیندا لئیلینین دلی ایله معنا زیروه سینه قالخمیشدیر. شھریار دا بو اوبرازلاری چوخ سئومیش، بلکه ده پروانه ایله اوزونو پروانه تک سئودینگینین - اودون، آلوون یولوندا قوربان وئره رک جیسمن یوخ اولسا دا، روحاً تانیسینا - ابدی سئوگیلییه قوووشان فداکار بیر عاشیقله موقایسه ائدیر، یاخود دا عئینلشدیریر. او دا سئودینگینین هجرانیندا بنهجت آباد گؤلونون ساحیلینده بوتون گئجه نی گۆزله ییر، فقط گۆروشونه گله بیلمه یین پرینین ووصالینا باغلانان اومیدله رئاللیق آراسینداکی مصافه - زامان آزالدیقجا عاشیق شاعیرین صبر و قراری دا آن با آن کسلیر، نهایت صوبحون آچیلدیغی آن اومیدین سون ایشارتیسی دا سؤنور. شاعیر عشق و اؤزلم دولو اوره یینی سانکی سحرین آیدینلاشماقدا اولان ایشیغینا چیرییر :

گلمز تانییریم بختیمی، ایندی آغارار صوبح،

قاش بؤیله آغاردیقجا، داها باش دا آغاری،

سانکی خوروزون سون بانی خنجردی سوخولدو،

سینه نده اوره ک وارسا، کسب قیردی داماری (۲.ص.۲۸)

شھریارین عشقه و سئوگییه چاغداش قلمداشلاریندان فرقلی مونااسییتی داھی فوضولینین محبت

فلسفه سین، صوفیزمه سؤیکه نیر. شاعیرین

درد الیندن ائله تشنه یم کی،

دنیزلر ده سؤندوره بیلزم منی (۱۱۵.ص.۴۳۱).

میصراعلاری غم، کدر، عشق بلاسینا آشینا فوضولینین، درد الیندن داغا چیخان، لاکین بو حالینا

بختورلیک وئرلین فوضولینین «یارب بلایی - عشق ایله قیل آشینا منی، بیر دم بلایی - عشقندن

ائتمه جودا منی» دئیهرک قارا سئودادان توتوشوب یانان شاعیرین درد اورتاغی اولدوغونو گؤستریر:

آما بو عشق آتشی عرشیدی، جاندا دیر،

قوی یاندیریپ خودینی یئتیرسین خوداسینا (۲.ص.۵۸).

"شمع و پروانه" شعرینده کی بو بئیت یئنه ده اؤلمز فوضولینین :

جانن دیله میمش، وئرمه مک اولماز ائی دیل،

نە نىزاع ائىلە يە لىم، اول نە منىمدىر، نە سىنن، -

مىصرىلارنى ايلە بىر جە فرقلە سىلسىر. فۇزولى ھەر بىر جانلىيا وئردىگى جانى عۇمرونون سونوندا گئرى آلان بۇيوك يارادانا - يارادىلمىشلارنى ابدى سئوگىلىسىنە خودا بوخ، سادە جە، جانان دئىر و بعضاً بو اىصطىلاح، يعنى «جانان»ى رئال حىياتداكى سئوگىلى جانان كىمى آنلايان اوخوجونو چاشدىرير. شەھىر دا "پروانە و شمع" شعرىنى، عئىنى زاماندا "مثنوىى روح و پروانە"نى "عنعنە وىلشمىش عىرفانى ايدئىيالار و اونلاردا فردى موناسىيتى اوزرىندە قوروموشدور. يارادىلمىشىن بىر- بىرىنە و يارادانا محبتىندن بحث ائدن بو قىطعەدە عادى معىشت حادىثە سى- لامپانىن- شىشەنىن ياندىرىلماسىندان باشلايان سوژئت خطى گئرچكلىكدن خىيال عالمىنە دوغرو يۇنلدىر. لاکىن "بىر يارى- مە لىقادى بىزى بئىلە ياندىران، صبر ائىلە، ياندىران دا چاتار اۋز جزاسىنا (۲.ص.۵۸)". بئىتىندە "شمعین پروانە يە خطاباً اونون قدر يارادانا عاشىق اولماسىندان سۇز آچماسى، سوندا پروانەنى ياندىران شمعین اۋزونون دە "جزالاندىرىلاجاغىنى"، يعنى عشقین اودوندا ياناجاغىنى بىلدىرمەسى عىرفانى بىلىكلرین بدىعى ايفادەسىدیر. "عىرفانى دوشونجەلرینىن، تصووفى بىلىكلرینىن اثرلرىندە اوغورلو ايفادەسىنە، عنعنە وى و غئىرى- عنعنە وى مئتافورىك لادلاردا تطبیقینە نائیل اولان شاعیرین بو اۋزلىكلرینى، کلاسیک و دیوان شعری عنعنە لرینە صادیقلک گۇستەرەك اونلاردان صنعتکارلىقلا بەرە لنمەسىنى آراشدىران نسیمی شوناس-عالیم سعادت شىخىئوا "شەھىریان "دیوانى توركى" سىندە عىرفانى دوشونجەنىن ايفادەسى: عنعنە وىلىك و فردىلىك" مقاله سىندە (۱۳۹) دونیوی عشقندن ایلاهی عشقە- كامىللىشمە یە- عارىفلىیە دوغرو اىنكىشاف یولونا اۋزونه مخصوص نظر سالاراق یازیر كى، "حادیثە لرین ظاهیری طرفینین گۇرونویو رئال عالمدن قايناغىنى گۇتورن دوشونجەلر ھمىن حادىثە لرین ماھىتىنىن درك ائدىلمەسى سمتىندە اىنكىشاف ائتدىرىلیر. شاعیرین بو ایدئىيالار عالمىندە آپاردیغى "آراشدىرمادا" بلدچىسى، یول گۇسترنەنى ايسە عىرفاندىر. آلتى بئىتلىك سوژئتلى قىطعەنىن اىلك بئىتىندىن باشقا، قالان پوئتىك پارچالاردا پروانەنىن ظاهیراً شمع، عىرفانى قناعتلرە گۇرە ايسە، تانرىيا عاشىقلىگى، شمعین اودونا يانماقلا سون عالی مقصدینە قوووشماسى خلقى بىر دىللە تصویر اولونور. "طبیعی، شاعیرین "پروانە و شمع" تانرىيا عاشىقلىك، شمعین اودونا يانماقلا پروانەنىن سون عالی مقصدینە قوووشماسى- ایلاهی درگاھدا ابدى حیاتا يئتمەسىلە باغلى عىرفانى گۇروشو "مثنوىى روح و پروانە"دە بىر داھا كونكرئلتشىر :

شمعین ووصالىنا پروانە چاتتاق،

يانماقلا ابدى حیات تاپاچاق (۱۱۵.ص.۲۶۲).

حروفلىك طریقتىنىن يارادىجىلارىندان و آلولو تىلغا تىچىلارىندان اولموش، عقیدە سى، اىنانجى، ایدئاللارى یولوندا درىسى سويولان نسیمی «انا الحق (منم حق، منم آلاھ)» سۇلە یەرک تانرىنىن

اینساندا تجلاسینی، اینسانین اوز جیزگیلرینده ایسه آلاهیین آدینین عکس اولوندوغونو غزلرینده وصف ائتمیشدیر. نسیمینین عقیده یولونون، «منده سیغار ایکی جاهان، من بو جاهانا سیغمازام» عنعنه سینین بیر نؤو داوامچیسی اولان شهربار اؤزونه مخصوص طرزده:

خط و خالیندان آلیب مشقیمی قوران یازارام،
بو حقیقتده منی اهلی - مجاز ائيله میسن.

بو گؤزلیک کی، جاهاندا سنه وئرمیش تانری

هر قدر ناز ائيله سن، ائيله کی، آز ائيلمیسن (۲.ص.۵۸)،-

دئیر و گؤزه لیلین اوز جیزگیلگین عرب قرافیکاسینین حرفلرینی عکس ائتدیردیگینی یازیر .
چوخلار اینجیکدی کی، سن اونلارا ناز ائيله میسن، من ده اینجیک کی، منیم نازیمی آز ائيله میسن "بئیتی ده بی فیکرین منطیقی تصدیقیدیر سانکی... چوخلاری عیشوه لی - نازلی گؤزه لیلین غمزه سیندن اینجیک دوشوب شیکایت لنسه لر ده، شاعیر بو گؤزه للیک اوغرونا هر بیر جفا یا دؤزمه یه حاضر دیر، نه اینکی سئودگینین نازینا... شهربارین "قوران یازارام" دئییمینی ع. فردی همین بئیته وئردیگی شرحده آچیقلا یاراق یازیر کی، شهربارین بو بئیتینده اونون ۱۹۴۶-جی ایلده قورانین اوچده بیرینی نسخ خطی ایله کؤچوردویونه ایشاره اولونموشدور (۱۰۰.ص.۴؟). من بو فاکتین نه درجه ده حقیقت اولدوغونو دئی بیلرم، چونکی شاعیرین بؤیوک قیزی شهرزادین خاطره لرینده یازدیغینا گؤره، شهربار عؤمرونون سون بئش ایلینده ۱۹۸۳-۱۹۸۸-جی ایللرده بو ایشله مشغول اولموش، گؤزه ل نسخ- نستعلیق خطی ایله کؤچوردویو قوران آیه لرینی دوستلارینا باغیشلامیش، هدیه ائتمیشدیر. اصلینده "شهربارین همین رئال حادیه یه- قورانی کؤچورمه سینه دولایسی ایله و پوئتیک ایشاره سی بئیتی ماراقلی تلمیح اؤرنگینه چئویریر. شاعیر هم ده تناسوب و انیهام پوئتیک فیقولاریندان یارارلانا راق، قوران و یازینی، ائله جه ده دونیوی عشقین هدفی اولان گؤزه لیلین اوز جیزگیلرینی "خط" و "خال" کیمی بدعی- فلسفی مجازلارلا علاقه لندیریر. بئیتده یئر آلان "اهل مجاز" ایفاده سی دونیوی عاشیقلیگین نظرده توتولدوغونو آچیق بیر بیچیمده گؤستریر. " (۱۳۹). البتّه،

چوخلار اینجیکدی کی سن اونلارا ناز ائيله میسن

منده اینجیک کی منیم نازیمی آز ائيله میسن .

ائتمیسن نازی بو ویرانه کؤنولده سولطان

ائوین آباد اولا درویشه نیاز ائيله میسن .

هر باخیشدا چالیبان کییریگی میضراب کیمی

بیر قولاغ وئر بو سینیق قلبی نه ساز ائيله میسن .

باشدان آچ یایلیغی افشان ائيله سوسن سونبول

سن بېزىم بايرامىمىزسان قىشى ياز ئايەلە مىسن .
سن گون اول، قوی غمىمىز داغدا قار اولسون اريسین
منیم آنجاق ایشیمی سوزى- قوتاز ئايەلە مىسن .
من بو معنادە غزل يازماغا حالیم یوخودو
سن جوجوق تک قوجانى فیرفیراباز ئايەلە مىسن .
کاکیلی باشدا بوروب باغلاميسان تاج کیمی
او قیزیل ساچدان اونا گوللو قوتاز ئايەلە مىسن .
سینه بیر دشت موغاندى قوزو يان يانە ياتیب
منیم آغلار گۆزومی اوردا آراز ئايەلە مىسن (۱۰۰.ص.۴۹؟)
- کیمی سونراکی بندلردە دە شاعیر رئال و طب

یعنی گۆزلە موناسیبتینی داھا قاباریق، بعضی بئیتلردە ایسە "سن جوجوق تک قوجانى فیرفیراباز
ئايەلە مىسن" کیمی میصراعلار حتمی اینجە یومور حیسى دە قاتاراق آچیقلايیر. شەھریار بو
بىزتمەلردن، کلاسیک ایرتیمیزین گۆزەل بىلیجیسی سعادت خانیم شیخیئوانین دا یازدیغی
کیمی، "دیوان شعرى عنعنه سیندن فرقلی اولاراق، عیرفانى مضمونو دئییل، لیریک احوال-روحیه
یاراتماق مقصدیلە یارارلانمیشدیر. بئله کی، اورتا عصرلر شعریندە چوختاتلی فلسفی آنلایشلار
یارادان "خط" و "خال" ایفادەلری یوخاریداکی بئیتدە دونیوی مضمونو ایفادە یە یۆنلدیلیمیشدیر.
لاکین بو دگیشیکلییه باخمایاراق "خط- یازی"، "خال- نۇقطه" کیمی ایفادەلر آراسیندا علاقه
یاراتماقلا عنعنه یە صادیقلیگینی دە قورویان (۱۳۹). شاعیر طبیعی کی، "انتیمیس نازی بو ویرانە
کۆنولده سولطان، منیم آغلار گۆزومو اوردا آراز ئايەلە مىسن،"- دئمکله یئنە دە رئال حیاتدا
یاشادیقلارینی یانسیدیر. "بو گۆزە للیک جاھاندا سنە وئرمیش تانری، هر قدر ناز ئايەلسن ئايەلە کی،
آز ئايەلە مىسن" بئیتینین مایاسیندا آچیق- آچیق بلیرلە نن دونیوی مضمون، عیرفانى مضمون یئنە
دە اوستاد شاعیرین عنعنه ویلیکلە

دوست بی پروا، فلک بیرحم، دؤوران بیسکون،

درد چوخ، ھمدرد یوخ، دوشمن قوی، طالع زبون .

بئیتیندە دوستلارین نامرد، فلە یین رحمسیز، دؤورانین دینگیر، دردیمیز چوخ، ھمدردیمیز یوخ،
دوشمنیمیز گوجلو، طالعیمیز، بختیمیز دە صیفیر... دئین محمد فوضولی بابامیز دا هلە اون
آلتینجی عصرده اونا- آلاھا گئدن یولو بولموشدو. عیرفانى بیلکله واقیف اولموش شەھریار اؤزونو
ایلاھی عشقە قووشموش و ایلاھی عشق مقامینادک بشر اؤولادینین کئچدیگی معنوی تمیزلنمە
یولو بارەدە اؤزونه مخصوص مودریکلیکلە اوریزینال فیکیرلر یورودور: «اینسان عاغلینین ایکی
مرحلە سی وار: مادى و معنوی. اینسانلارین چوخو مادى عاغیلا مالیکدیرلر و اونلارین حیاتیندا

غیری-عادی هئچ نه باش وئرمیر. ائله اینسانلار دا اولور کی، اولدن معنوی عاغیلا دوغولورلار. معنوی عاغیل اوشاقلیقدان اوزونو گؤستریر. یوخاری عامیلدن، آلاهدان دا اونون اوزرینه بیر نور دوشور و بو، اینکیشاف ائدهرک کامیللیک درجه‌سینه چاتمالی اولان همین ایلاهی عشقدیر. منیم غزلریمی اوخویاندا ائله بیلرسینیز کی، اونلاری اون دؤرد یاشلی قیزیما یازمیشام. حالبوکی من اونلاری دوستلاریم حصر ائتمیشم. بو، رومینین شمس تبریزییه، صلاح الدین زرکوبو و یا حوسام چلبییه اولان عشقینه بنزه‌ییر. اما منیم محبتیم دوستلوق دئییلدی، اونلارا اولان عشق ایدی. بونلار معنوی عاغیلا دوغولموشلار و ائله اولدن عاشیق‌دیرلر» (۱۱۵.ص.۴۸).

هر ایکی دیلده یازدیغی اثرلری آیدین گؤستریر کی، شهریار عشق شاعیری، عورفان یولچوسودور. محض عورفان یولونون یولچوسو اولدوغونا گؤره ده اونون پوئزییاسی عشقله یوغولوموش، عشق عالمین سیرلر و رمز لر دونیاسی ایله بیلرلشمیشدیر. بدیعی تخیلون، ایله‌مین محصولو اولان شعر ایسه علم، درین فلسفه‌یه سؤیکه‌نیر. شاعیرین قناعتینه گؤره، یالیز علمین، فلسفه‌نین دایاقلاری اوزرینده یارانان حقیقی شعر اینسان معنویاتینی زنگینلشدیره بیلر. حقیقی شعر، پوئزییا صنعتی ابدیت مشعلی کیمی بوتون دؤورلرده اینسانلارین، شعر-صنعت عاشیق‌لرینین یولونو نورلاندیرمیشدیر. اصل شعر یازماق، اینسانلارین یولوندا ابدیت مشعلینه چئوریلیمک اوچون حیاتیاتی شعر، صنعته حصر ائدن، ابدیته قووشماق اوچون جانینی قوربان وئرن شهریار اؤزونده مخصوص اورپژیناللیقلا فیکیر یوروده‌رک، بلکه ده خالق تفکوروبونون تاپینتیسی اولان «دیوین جانی شوشه‌ده دیر» فورمولونا سؤیکه‌نرک شاعیرین جانی سؤزون کؤکسونده‌دیر، اصل شاعیری سؤزوندن، شعریندن تانی،- ایصطیلاحینی یاراتمیشدیر. صمیمی اعتبار ائدیردی کی، بعضاً شعرلریمی نئجه یازدیغیمی، اونلارین نئجه یاراندیغینی هئچ اؤزوم ده بیلیرم: «من سینه مین گئیشلندیگینی، کؤکسومه بیر ایشیغین دولدوغونو حیس ائدیردیم. بعضاً گؤزلریم اود ساچیردی. گؤروردوم کی، قلبیمدن هئی شعر آخیر. تله‌سیک یازماغا باشلاپیردیم. بعضاً یوبانیب یازا بیلیمه‌نده سؤزلر، میصراعلار اوچوب گئیدیردی. باخ، بو ایله‌مین یاراتدیغی حال ایدی. منیم بعضی ایله‌های شعرلریم "مومیایی"، "شاعیرین توی گئجه‌سی"، "قلبین سایقلامالاری"، "گئجه‌نین افسانه‌سی" و بعضی غزلریم ایندییه‌دک چاپ اولونموشدور. او، شعرلر اوچون من مسئولیت داشیمیرام. اما بوتون اثرلریم بئله دئییل. شعرلریمین بیر چوخو معلومات، تفکوروبون و مسئله نین درینلیگینه بلدلیکدن مئیدانا گلیب. حقیقی شعر یازان شاعیر ایله‌های صاحبیدیر، حقیقی ایله‌های ایسه عورفانی اولور» (۷۱، ۵۲۶).

شهریار «گئجه‌نین افسانه‌سی» پوئماسینداکی «شمع و پروانه» بؤلمه‌سینده شامین سؤیله‌دیکلرین: -عشقه کؤنول وئرمک جانان- باشدان کئچمک، اودلارا یانماق، قارا سئودادان آلیشماقدیر، - حؤکومه پروانه‌نین- عشق‌دن یانانین جاوابینین تیمسالیندا کامیل صنعتکار قلمی ایله ایله‌های عشقه قووشمانین ماهیتینی آچیر :

حقیقى پروانە جاندىر، ھەر زامان،
گزر، ھاق شمعینی آختارار، باخسان،
اصلیندە پروانە، شمع دە اونلاردىر،
بىز ھەچىك، اونلارین معناسى واردىر .
جان كى، پروانە تەك باشا دولانىر،
حقیقت شمعینی تاپاراق يانىر .
شمعین ووصالینا پروانە چاتجاق،
يانماقلا ابدى حیات تاپاجاق. (۱۱۵.ص.۲۶۲).

كلاسیك ادبى ایرتین صنعتكارلىق سیرلرینە دریندن بلد اولان شاعیرین یارادیجیلیغیندا،
گۆرۈندۈیۈ كیمی، كلاسیكا آیرىجا بىر خط كیمی اۆزۈنۈ قاپاردىر. طبیعى كى، كلاسیك عنعنه لردن
بەرھە لىن شاعیر داھى نظامى، خاقانى، فۇزولى، مۇولانا جلال الدین رومى، صایب تبریزی، نسیمی،
خطایى، صابیر، مۇجوز كیمی موتفكیرلرین بدیعی سۇز صنعتینە محبت بسلەمیش و
یارادیجیلیغینین آیری- آیری مقاملاریندا اونلارین اثرلریندن بۇیۈك اوستالیقلا بەرھە لىنمیش،
موتولریندن ایستیفادە ائتمیشدیر. شەھریارین بوتون اثرلریندە نظامى، خاقانى روحونو، حافیظ،
سعدى فلسفەسینی، فۇزولى نفسینی، مودریكلیگینی اۆزۈنە مخصوص طرزە دویماق مومكۈندۈر.
بو دا شاعیرین عنعنه وی روحدا اثر یازماغین پارامئتریک خصوصیتلرینە بىر معنالی یاناشماسى
سببى ایله داھا چوخ علاقه داردیر.

اوستاد شەھریار بعضى حاللاردا تاریخی كئچمیشیمیزین آیری- آیری مقاملارینی، میللى- معنوی
دیرلریمیزی، عنعنه لریمیزی اۆزۈندە یاشادان شىفاهى خالق ادبیاتینین اینجیلریندن («اصلی و
كرم» شعرینە بىر حاشیە»، «غم باسدى قلیانیمی»، «یول گۇسترن، یول گئدن»، «محمد راحیم
حضر تلرینە جاواب»، «بدؤو آت»، «مجنون» و سائر)، كلاسیك ادبیاتین گۇركملى نومایندەلرینین
اثرلریندن (فۇزولى، حافیظ، سعدى، کریم آغا صفى، س.ع.شیروانى، م.ع.صابیر و باشقالاری)
ایقتیباسلار ائتمیش، تلمیح لر وئرمیش و یئنی، اوریزینال اوسلوبلو اثرلر یاراتمیشدیر («ایمان
موشترسی» و یا «قارانلیق گئجه لر»، «ترسا بالاسى»، «بالان دونیا»، «پروانە و شمع»، «صابیرین
خوروزو»، «محمد راحیم حضر تلرینە جاواب» و سائر). س.ع.شیروانینین مشهور «آپاریر» غزلیندن :

خلقین ایمانینی گر مکر ایله شئیطان آپاریر،

اول پرى چؤھرە ننددیر كى، بس ایمان آپاریر؟

... ائی کامان قاشلى، منى یارالادی غمزە ن اوخو،

زولغووو باس یاراما، قویما منى قان آپاریر، (۱۰۶.ص.۲۱۰)

میصر اعلیٰ تلمیح و ثرن اوستاد شاعیر اثرین مضمونونو اؤزونه خاص شکیلده دییشه رک ۴۰-جی ایلرین کسکین، قان-قادالی حادثه لرینین تضادلی منظره سینی اؤزونده عکس ائتدیرن «قارانلیق گنجہ لر» غزلینی یازمیشدیر. سئید عظیمین مجازی معنادا ایفاده ائتدیگی فیکری شہریار ایلکین معناسیندا گؤتوره رک تامامیله یئنی فورمادا، یئنی مضمون چالاریندا تقدیم ائتمیشدیر :

آمان آلاہ، یئنه شئیطان گلیب ایمان آپارا،

قورویون، قوبامین ایمانیزی شئیطان آپارا .

قانلی دیرناقلاریلن اینجیکلیک ال قانیدی بیز،

باخیرسان روس دا آرازدان کنچیر، ایران آپارا .

آنا سؤیله یین: اوغلون ییخیلیب سنگرده،

تئلرین باس یاراما، قوبما منی قان آپارا. (۲.ص.۵۵)

ایسماعیل فیروز سومرئینی ایله موصاحیبه سینده «شاعیر لیگین بیر چوخ کیفیتلرینی روحاً شاعیر اولان آنامدان آلمیشام» اعتیرافینی ائدن شہریار سؤیله ییر کی، «گئتمه ترسا بالاسی» و «یالان دنیا» شعرلریمی آنامین دیلیندن ائشیتدیکن سونرا نظمه چکمیشم (۷۱.ص.۵۸۴). هئچ شوبهہ سیز، کلاسیک شاعیرلرین اثرلرینی و فولکلور نومونه لرینی ازبر بیلن سینہ دفتر کؤوکب آنا س. ع. شیروانینین «آپاریر» و خسته قاسیمین «دنیا» شعرلرینی شیرین بیر آوازلا زومزومه ائدرکن شاعیر شہریارین دا، طبیعی کی، روحونو یئریندن اویناتمیش و یارادیجی صنعتکار سریشته سی ایله اونلاردان فایدالاناراق «قارانلیق گنجہ لر، یاخود ایمان موشرتیرسی» غزلینی، هم ده «یالان دنیا» نی قلمه آلمیشدیر. خسته قاسیمین «دنیا» شعریندن:

بو دنیا فانیدیر، فانی،

بو دنیا دا قالان هانی،

داوود اوغلو سولئیمانی،

تخت اوستوندن سالان دنیا، (۳.ص.۱۱۰)-

بندینی ایقتیباس ائده رک بؤیوک فلسفی ماهیت داشییان «یالان دنیا» شعرینی یازمیش، اینسانلاری فانی دونیانین کنچیلیگی، مال-دؤولت، شان-شؤهرته حریص لیگین معناسیزلیغی، دنیا دا پیسلیکلرین دئییل، تکجه یاخشیلیغین، خئییر خواه لیغین، اینسانلارا فیدالی اولان خوش عملرین قالدیغینی دوشونمه به، درک ائتمه یه چاغیرمیشدیر:

سنین بهره ن یئین کیمدیر؟

کیمینکی سن، بییه ن کیمدیر؟

سنه دوغرو دئین کیمدیر؟

یالان دنیا، یالان دنیا (۳.ص.۱۱۰)

شەھرىيار يارادىجىلىغىندا مضمون و مرامى، ھتتى سرلۇۋھەسى بىلە ئىنىي اولان، لاکىن اۋزۇنە مخصوص بىر اوسلوبدا يازىلمىش بو كىمى اوغورلو اىقتىياصلارا تصادوف ائدىلير. شاعىرىن يارادىجىلىغىندا ھەي نظامىنىن ادبى ايرئىنىن دە تاثيرى بۇيوك اولموشدور. ھەي موفتگىرىن «گىجە خلوتجە بىزە سئوگىلى يار گلمىش ايدى، اوزو ايدان دا گۇزل نازلى نىگار گلمىش ايدى» مشهور غزلىندن اوغورلا اىقتىياس ائدن شەھرىيار «گىجە خومارى» ادلى پوئىتىك اثرىنى يازمىشدىر :

يوخوما دون گىجە بىر لالە اوزار گلمىش ايدى،
گىج اىكن سئودىگىم او اينجە نىگار گلمىش ايدى .
ائى كۇنول گولشنى، طوفانلى زامانىن كىچمىش،
ياسمنلى چمنە تازە باھار گلمىش ايدى .
...فراھدىن تىشەسى افسانە دئىب شىرىندن،
خوسرووون قارشىسىنا اوردا شىكار گلمىش ايدى .
سرو نازىم منە بىر آن دا ياخىن دوشمەدى ھىچ،
قول - بوداق اتمىش ايدى، اوستونە بار گلمىش ايدى .
چوخ چاغىردىم من اوزاقدان، ثمرى اولمادى ھىچ،
قاچدى ھو كىمى يار، يئر اونا دار گلمىش ايدى .
گۇز اچىب گۇردوم او گىچلىك سحرىندن يوخ اثر،
قوجالىق گوندوزو اخشام كىمى تار گلمىش ايدى (۲، ۲۰۲)

ھر ايكى ھەي شاعىرىن ئىنىي مۇۋزوعدا يازدىغى اثر معنا و مضموننا، اىجتىماعى - سوسىيال اسپىكتىنە گۇرە بىر - بىرىندن فرقلەنىر. چونكى گۇركملى شرقشوناس عالمىم بۇيوك آغا حسينوون دا يازدىغى كىمى، «تقليد و اىقتىياس آنجاق قودرتلى شاعىرلىرىن يارادىجىلىغىندا ايدارە ائدىلمەسى مومكون اولان و موئبت نتيجه وئرن بىر ھادىثە يە چئوريله بىلر. آز تجروبهلى، خصوصاً گىج شاعىرلىرىن بۇيوك اكثرىتىنە ايسە او، كور - كورانه تاثير گۇستىرىر، اونلارىن يارادىجىلىق ايمكانلارنى جىلوولايىب محدودلاشدىرىر و بو، شاعىرلىرى عادتاً فورمالىزمە يووارلادىر» (۱۲۹، ۲۷۵). شەھرىيارىن «جامال و كامال» شعرى سادە خالقىن سوسىيال وضعىتىنىن، دوىغو و دوشونجەلرىنىن، ياشادىغى ھياتىن، بوتۇلوكدە جمعىتىن سوسىيال - اىجتىماعى منظرەسىنى آيدىن شكىلدە عكس ائدىرىن بىر آينادىر :

بىزىم كى، سوفرەمىزدە ياوان چۇرك دە يوخدور،
توخا نە وار، يوخسولا اىستى خۇرك دە يوخدور.
آجام بىر دىياردا كى، باھا دئىيل چۇرگى،
ئىلرىك قىتلىق اولسا، آرزو - دىلك دە يوخدور .

قىش گونو پامبىقدان آغ، اوزوم كۆموردن قارا،
اواجقادا ياندىرماغا قورو تزه ك ده يوخذور. (۴۴۹.ص.۱۱۵)

معنا يوكو، اوسلوب و دىل خصوصىتلىرى، ماھىتى اعتبارىلە بو شعر عئىنىلە دۇورونون بۇيوك نوواتور شاعىرى اولان موللا پناه واقىفین روحونو، اوسلوبونو خايطرلادىر :

بايرام اولدو ھىچ بىلمىرم نئىلە يىم،
بىزىم ائودە دولو چووال دا يوخذور .
دوگوبلە ياغ ھامى چوخدان توكنمىش،
ات ھىچ الە دوشمز، موتال دا يوخذور. (۱۳۰.ص.۳۴)

واقىفین خالق دانىشىق دىلىندە، آشىق شعرىنن قوشما ژانرىندا، ۱۱- لىك ھىجا قلىبىندە يازدىغى «بايرام اولدو» اثرىنى شەھىرلار كلاسىك ادبىياتىن كوبار ژانرى اولان غزل فورماسىندا، آنجاق عئىنى ردىقلە - «يوخذور» سۆزونو اىشلتىمكە ياراتمىشدىر .

بونۇورەسى صنعتكارلىق مزىتلىرى اوزرىندە قورولموش و اينكىشاف ائتمىش ادبىيات اىجتىماعى مضمون داشىبىر. صىنىقلى جمعىتلەردە حاكىم و محكوم صىنىقلر، طبقلەر بىر- بىرىنە ضىد حىيات طرزى كئچىردىگىندىن، طبعى كى، اولارنن مذكورەسى دە بىر- بىرىنە ضىد اولور. ادبىيات جمعىتلىرىن حىياتىنى اؤزوندە عكس ائتدىردىگى اوچون بو ضىدىتلەر بىگانە قالا بىلمىر. بئىلەلىكلە، ھر صىنىقنن اىدئولوگىياسىنى تىلىغ ائدن صنعتكار و ادبىيات يئتىشىر .

ادبىيات بو و يا دىگر صىنىقنن معنفاعىنى مودافىعە ائدىر، اونو اؤز آرزو و اىستىكلرى اوغروندا موبارىزە يە روحلاندىرىر. مثلا، داھى روس ادبىي م.قوركىيە بۇيوك پرولئتار يازىچىسى دئىبىرلر. بو، تصادوفى دئىبل. چونكى او، روس ادبىياتى تارىخىندە پرولئتارىياتىن حىيات و موبارىزەسىنى يوكسك صنعتكارلىقلا تصوير ائتمكە ياناشى، بوتون عۇمرونو بو صىنىقلە باغلامىشدىر .

آذربايجان ادبىياتىندا م.صابىر دە بدىعى يارادىچىلىغىنى فەلە و كندىللىرىن حىيات و معنفاعىنە حصر ائتمىش، اولارنن شاھلىغا، چار ظولمونه، مولكدار- بورژوا اىستىشمارنا قارشى موبارىزەسىنە تكان وئرن اىنقىلابى ساطىرلار يازدىغىنا گۇرە آزادلىق جارچىسى كىمى شۇھرت تاپمىشدى. سلفى صابىر كىمى دۇورون بلالارىندا، حىياتىن عئىبە جىرلىكلرىندىن، حاكىم رئىمىن نۇقسانلارىندا، اىجتىماعى- سوسىيال برابرلىككەن بحث ائدركن شەھىرلارنن دا خوش، حىزىن تىسومو كسكىن قەھقە يە، اؤلدوروجو ساركازما چئورلىرىر. دوكتور م.حسنگى دە اونون جمعىتدە اىجتىماعى بلالارى دوغوران سىبلرىن، حاكىم داىرەلرىن لىاقتىسىزلىگىنى و خالقا قارشى تۇرتدىگى خىانتلىرى جىسارتلە تنقىد ائدن ساطىرلارنى يوكسك قىيىمتلندىرەرك يازىر: «شەھىرلار ساطىرلار يازماقدا قووتلى قلمە مالىكدىر. بو گونەدك اونون ساطىرلارنن ژانرىندا يازدىغى شعرلر فىكرىمىزىن تصدىقى اوچون ان اعتبارلى شاھىدلردىر» (۳۰۸.ص.۷۱).

یولو اونون نوواتورلوقونون، یئنیلیکچی شاعیر روحونون گؤستریمیسیدیر. گوجلو گولوش، سارکازم یاراتماق قابیلیتینی ساطیریک روحلو اثرلرینده گؤستریمیش شهریار «شاعیر اولالی بورجلودو صابیرلره روحوم» («دؤیونمه و سؤیونمه») قدردانلیغینین شوکرانلیق دویغولاری آلتیندا «قارانلیق گنجهلر»، «تهران و تهرانی»، «ای وزیر»، «ایکی قارداش آراسیندا»، «ایانا بیلیمیرم»، «ملول یازیق نئیله سین؟»، «بدبختلیک»، «جهاد فرمانی»، «یئتیم اوشاق»، «جمال و کمال»، «بیزیم معاریفیمیز»، «اولاغین نچجه یه؟»، «اینس و جین»، «حوقا» کیمی ساطیریک شعرلرینی قلمه آلمیشدیر. عصریمیزین اولینده م.ع.صابیر و مؤعجوزله باشلانان قودرتلی ساطیرا یولونو شهریار بو کیمی سایجا آز، لاکین ایجتیماعی مرامینا و گوجلو بدیعی تاثیر قووه سینه مالیک اولان ساطیریک شعرلی ایله نوواتورلوقلا داوام ائتدیرمیشدیر. م.ع.صابیرین «ای دربه در گزیب، اوره یی قان اولان جوقوق» میصراعسی ایله باشلایان ساطیراسینین مضمون یوکونو و ایجتیماعی موتیولرینی شهریارین اوستادیندان بؤیوک صنعتکارلیقلا بهره لنه رک اونا نظیره یازدیغی «یئتیم اوشاق» آدلی شعرینده موشاهیده ائدیریک. شعرده بییه سیز، باشسیز قالاراق دینچیلیک ائدن یئتیم اوشاقلارین اوره ک گؤینه دن آغیر حیاتینین تصویری ایله کیفاینمه یین حساس شاعیر اولارلی فاجیعه لی دوروما سوروکله ینلری، سبکارلاری ایفشا ائدیر، یئتیم اوشاقلارین اوره کلرینین کدرلی سسینی ائشیمه یین بیگانه اولکه باشچیلارینی، اولارین تحصیلی، تعلیمی قایغیسینا قالمابان معاریف خادیملرینی، «غفلت یوخوسو» نا گئدن و بوتون چتینلیکلره گؤز یومان خالقینی دا ایتهام ائدیر :

سینیق سازدیر اوره یین، دیله گلسه دانیشار،
بیر قیغیلجیم دوشرسه، مشعل کیمی آلیشار،
میلت غفلتده یاتیر، خیانتکاردی دؤولت،
بیرجه نظر یئتیرمز سنه، منه حؤکومت .

سن بو بیگانه لیکدن چکدین نهلر، ای یئتیم؟

ایاق یالین، باش آچیق، آج، یالاواج، ای یئتیم! (۱۱۵.ص.۴۵۵.)

شاعیرین دیگر بیر شعرینین - «صابیرین خوروزو» نون یارانماسی ایسه «حیدربابایا سلام» یوئماسینی و «تهران و تهرانی» شعرینی یازدیقدان سونرا تهراندا بدخواهلا رین موختلیف تزییق واسیطه لری ایله حیاتینی، یاشامینی چتینلشدیرمه سی ایله باغلیدیر. بیر مودت ائودن چیخماماغا قرار وئرن شاعیر تنهالیقدا کئچیردیگی گونلرده یاشادیغی چتینلیکلری گؤز اؤنونه گتیریر و دؤورونون عئیبجرلیکلرینی، مظلوملارا ظولم ائدن، خالق اوچوروما سوروکله یین حاکیم دایره لری، جهالت و نادانلیغی، سویغونچو ایمپئریسلیستلری، مؤوهومات و خورافاتا قامچیلایان ساطیریک شعرلر، اولدوروجو سارکازمی ایله ظالیملارین جانینا ولوله سالان هجولر یازان صابیرین سانکی اونون وضعیتینه او یغون قلمه آلدیغی

اۋېلە بېلىردىم كى، دخى صوبح اولوب،
مورغ سحر تك بېر آغيز بانلادىم،
جمعى شىكىست ائىلەدى بالو - پريم،
بانلاماگىن حاصىلىنى آنلادىم، -
مىصر اعلارى ايله باشلايان شعرىنى خاطرلايىر و اونا نظيره يازىر :
صوبح خياليله خوروزلاندى كند،
من ده هوپ هوپ تك بېر آغيز بانلادىم .
قالمادى سالىم منه ده قول - قاناد،
بانلاماگىن من ده دادىن آنلادىم .
جوجه لريم گلمەدىلر يانېما،
آغرىنى آلدېم يانېما، يانلادىم .
باخ، نئجه حئيوان ائله بېرلر منى،
من نئجه بو حئيوانى اينسانلادىم؟
... خلقى اوياتدىم بو سىنىق قلب ايله،
آلاھا شىطانلارى شىطانلادىم .
... شوكر اول، من ايستەمىشم ظلومدن،
بېر پارا ظاليملرى پئشمانلادىم . ۱۱۵ . ص . ۱۰۰ .)

"سەھنىدە" دە او، شاعىرىن اۋلومسوز - ابدى اولان عالمىنى قدىم شاماخى، يئنه دە محض بۇيوك صابىرىن - مىللى شعور، مىللى مفكوره جارچىسىنىن، ساطىرا ادبى ژانىرىنى نوواتورلوقلا يئنى اينكىشاف زىروەسىنە قالدىران، ايراندا ۱۹۰۵-۱۱-جى ايللردە باش وئرمىش مشروطە اينقىلابى زامانىدا كسكىن مۇوضوعلو، ايجتىماعى روحلو ساطىرالارى ايله نھنگ بېر اوردونون ايشىنى گۇرموش بوتۇۋو آذربايجانين مىللى شاعىرىنىن دوغولوب بۇيودويو، قوينوندا ياشايىب، يازىب- ياراتدىغى شەھرى ايله موقايىسە ائدىر:

گول آغاجلارى نە طاووس كىمى چترىن آچىب الوان،
حىلە كاروانىدى چۇللر، بزه نر سورسە بو كاروان،
دوھ كاروانىدى چۇللر، يوكو آطلاسدى بو حئيوان،
صابىرىن شەھرىنە دوغرو قاتارى چكەدە سروان،
او خيالېمداكى شىروان! (۱۱۵ . ص . ۳۴)

بېر سىرا اثرلرىندە سلفى صابىر كىمى خورافاتا، جھالت و نادانلىغا، اۋلكەنىن و خالقىن اينكىشافىنى لنگىدن منفور قوۋەلرە قارشى چىخان و عوصيانكار چىخىش ائدن، ھر بېر موترقى يئنىلىك و

موعاصیرلشمه نین طرفداری اولان شهریار بو مؤوقعیینده هم ده گۆرکملی ساطیریک شاعیر میرزه علی مؤعجوز شبوسترى ایله عئینی موسئویده دورور. باشقا جور اولدا دا بیلمزدی... «تورکونون ده جانین آلمیشدی حیاسیز طاغوت، من حیات آلدیم اونا، حاق اوچون احیا ائله دیم» ایفتیخارینی یاشایان، بو آزمایش کیمی، «ائلینین فارسجا دا دردینی سؤیلر دیلی» اولدوغوندا داخیلی بیر غورور دویان، خالقینین، اونو دونیایا بخش ائتمیش آناسینین دیلینی یاشاتدیغینا و اینکیشاف ائتدیردیگینه گۆره شهریار آذربایجانین، ائلینین قارشیسیندا اوزو آغ، آلی آچیق ایدی. دیلینی، میلّتینی، دوغما یوردونو جانی قدر سئون، دؤورون ایجتیماعی- سیاسی حادیه لریندن اؤزونو تجرید ائتمه یین و بیلاواسیطه همین حادیه لرین ایشتیراکچیسى اولان وطنپرور شاعیر، طبیعی کی، نباتی، شوکوهی و لعلیدن، صراف، صابیر و مؤعجوزدن معنوی قیدا آلیردی .

اؤز شیرین دیلینی اوخویان گونلر،

من کیمی شعرلر توخویان گونلر .

ساغ قالسام دئیرم: - مرحبا!- سنه،

اوندا بیل یترسن توری - ائیمه نه !

دیلیم تورکی، سؤزوم ساده، اؤزوم سهباهه دیلداده،

منیم تک شاعیرین، البت، اولار کاساد بازاری .

دونن شعر ایله بیر نامه آپاردیم شاهى- ایرانه،

دئدی: "تورکی نه میدانم، مرا تو بچه پنداری؟"

(تورکجه (آذربایجانجا) بیلیمیرم، منی سن اوشاق ساییرسان؟)

اؤزو تورک اوغلو تورک، اما دئیر تورکی جهالتدیر،

خودایا، موزمهیل قیل تختیدن بو عالی- قاجاری !

اومیدین کسمه، مؤعجوز، یاز آنان تعلیم ائدن دیلده !

گزر بیر ارمغان تک دفترین چینی و تاتاری. <http://anl.az/el/m/mocuz.php>

-دئیه رک وطنین هر قاریشیندا آزادلیغین، آنا دیلین چچکلنمه سی آرزوسو ایله یانیب- قوورولان، بو موقدس آمالار اوغروندا اینقیلابی روحلو ساطیرالاری ایله آردیجیل موباریزه آپاران میرزه علی مؤعجوز شبوسترینی، عئینیه ده بؤیوک صابیری شهریار اؤزونون روحوبیری - روحداشلاری سایردی. گونئی شاعیرلری قوزئی آذربایجاندا گئدن ادبی پروسئسى، ادبیات عالمینده و ایجتیماعی حیاتدا باش وئرن یئنیلکلی دایم ایزله ییر، قان قارداشلارینین یارادیجیلیغیندان یئنیلمز ایلهام آلیردیلار. «تاریم منیم»، «صبانین تارى»، «اونودولموش ساز»، «سوز ساز»، «غملی نئی»، «ساز و یانغی»، «تاج بخشین کامانی»، «یانقلى ساز» و سایر غزللرینده شهریار تار، ساز و نئی کیمی موسیقی آلتلرینه خالق معنویاتینین، خلقی خصوصیتلرین

داشیییجیسی، اینسانین اوره ک یانغیسینین، دردلرینین ملهمی کیمی دگر وئیر، آذربایجان میلی
مئنالتتتینین، میلی وارلیغینین تظاهورو ساییردی :
سوزلاییر احوالما صوبحه قدر تاریخ منیم،
تکجه تاریخمدیر قارا گونلرده دیلداریم منیم. (۱۱۵.ص.۱۲۶)
سازین هر پردهسی مین راز ائیله ییبیدیر پونهان،
قورخورام قالمایا هنج پردهده بیر راز بو گنجه.
اله آل، شووق ایله چال قلبی یاخان ساز بو گنجه،
گوژ یاشیم آخسین، اولوم ساز ایله دمساز، بو گنجه (۱۱۵.ص.۱۲۳)
چالغین، قلبیمه اود سالسین او سازین بو گنجه،
دینله ییم آغلایارق سازین، آوازین بو گنجه .
چالدیغین سازدا اؤتن من یازیغین ناله سیدیر،
هم منیم وار گیلئیم، هم ده او سازین بو گنجه (۱۱۵.ص.۱۷۳)
اینسان قلبینین ان ظریف، ان اینجه دوغولارینین ترجمانی اولان، اونون اوره ک یانغیلارینی
اووودان، حیاتا، یاشاماغا، فعالیتته سسله یین تارا، یاخود سازا شاعیرین اودلو محبتی بیر واختلار قوزئی
آذربایجاندا تارین موسیقی آلتی کیمی قاداغان اولونماسینی گوندمه گتیرن میلی خیانتکارلارا
جاواب اولاراق ناکام شاعیریمیز م. موشفیقین یازدیغی «اوخو تار» شعرینی یادا سالیر :
اوخو تار، اوخو تار ..!
سسیندن ان لطیف شعرلر دینله ییم،
اوخو تار، اوخو قادر ..!
نغمه نی سو کیمی آلیشان روحوما چيله ییم .
اوخو تار، اوخو تار!.. سنی کیم اونودار؟
ای گنیش کوتله نین آجیسی، شرتی - آلولو صنعتی !
اوخو تار، روحلانسین، داماقدان دوشنلر،
اوره یی شیشنلر، ایلک باهار سئیرینه چیخمایان،
اؤزونو داغلارین دؤشونه یاخمایان سینه سی داغلیلار .
وفاسیز بیر عشقین داغینیق زلفونه باغلیلار
داخیلین اولموشلار، قاپیندا تسلّی بولموشلار... (۱۳۱.ص.۷۷)
بو میصراعلار، شهریارین میلی موسیقیمیز، میلی چالغی آلتلرین، بوتؤولوکده مدنیتیمیز، اودلو
قلبینی تلاطومه گتیرمه یه بیلمدی. قوزئیده باش وئرن ادبی پروسئسندن رادیو داغلاری

واسیطه سیله خبر توتان شاعیر قارداشینین اوره یینی یثربندن اوینادان سسین، طبیعی کی، سس وئرمه لییدی، آخی...

شهریار مادی عالمی کؤنوللو ترک ائدهرک فانی دونیادان ال اوزمه یی، معناً کامیللشهرک ایلاهی مقاما یئتمه یی ان بؤیوک سعادت کیمی درک ائدیردی. صوفیزم، وحدت وجود، تصوّف فلسفه سینین، بو طریقتهن موتیولرین، مجاز و رمز لر دونیاسینا ایستیناداً درین حیس و دوغولارینی اثرلرینده ایفاده ائدن نظامی، فوضولی، سعدی، حافیظ، نسیمی عنعنه لرینی نوواتورجاسینا داوام ائتدیرن شهریار دؤورونون سعدیسی، حافیظی، غزله فوضولی یادیگاری سوییه سینه یوکسلمیشدیر. شاعیرین قناعتینه گؤره، کئچمیش گله جه یین یولو اوزرینده بیر آینادیر، اؤزولو، دایاقلاری قرانیتدن اولان بیر کؤرپودور. چاغداش دؤورون شاعیرلری دوشونمه لیدیرلر کی، بیزیم کئچمیشده یازیب- یاراتمیش اوستادلاریمیزین مالیک اولدوقلاری موشرک خصوصیتلر اولارین ابدیلیگینین تأمینات چیسسی اولموشدور. سعدی ایله حافیظین شعرلری مضمون و اولسوبونا گؤره فرقلسه ده، صنعتکارلیق کیفیتی باخیمیندان ایکی مسئله ده - عشق و ایماندا شریک مؤوقئعه دیرلر. او، کلاسیک صنعت باهادیرلاریمیزین موشرک جهت لرینین و فارس شعرینین، ادبیاتینین سیرلرینین، رمز لرینین ایضاحیندا دئییر: "عشق روحانی بیر مکتب دیر. بیزی سیرلر و رمز لر عالمی ایله بیرلشدیریر. شاعیر پیغمبرلرین سیراسیندا اولان اینساندیر. اثری عشقله بیرگه یوغرولان، ایلها ما احتیاجی اولان شاعیر اصل صنعتکار دیر. اگر شاعیر عشقسیز بیر شعر، یاخود هر هانسی بیر اثر یازارسا، اونون اثری شعر دئییل، ساده جه بیر صنعت حادیه سیدیر. بئله شعرین یارانماسی پروئسئینده بالنیز اولوب و تئخنیکی طلبلره عمل اولونور" (۱۲۸، ص. ۱۲۸).

شعر، صنعت طلبکارلیقلا پانا شان شاعیر بو درجه ده بؤیوک عشقله یازیب- یاراتدیقلارینا دا تنقیدی موناسیبت بسله یه بیلیردی. شعره صنعتکارلیق خصوصیت لرینین درجه سینه و کامیلیگینه گؤره قییمت وئریردی. «اطّلاعات» قزئتینین موخبیرینین شاعیر، یازیچی و صنعت آداملاریندان بعضیلرینه وئردیگی «هانسی اثرینیزی داها چوخ سئویرسینیز؟» سؤالینی جاوابلاندیردیگی موصاحیبه سینده او، «میللی ایدئال»، «انیشتئینه پیام»، «ای وای، آنام»، اثرلرینی هانسی جهت لرینه گؤره سئودیگینی سؤیله ییر، شعرین صنعتکارلیق مزیت لرینه ده توخونور و دئییر: «ایدئال» شعری داها چوخ سئویرم و اونو هله کاغید اوزرینه کؤچورمه میشم. سونوجو اثریم درین دوشونجه لر عالمینده یازدیغیم و هله ده تاثیریندن چیخا بیلمه دیگیم «انیشتئینه پیام» دیر. بوتون روحومو قاپسایان بو حال یئنی شعریم یازیلانا قدر داوام ائدیر. سئودیگیم اثرلر منیم نظریمه بیر- بیرلریندن فرقلیدیر. آنام یادما دوشنده یئنی فارس ادبیاتیندا یوکسک قییمتلندیریلن «ای وای، آنام» شعریم ایستک و حیس لریمه جاواب وئریر، اوشاقلیق خاطره لریم یادما دوشنده «حیدر بابا» نی خاطرلاییرام، اصیل شعردن، پوئتیک مینیاتورلردن، چیلغین بدیعی تصویرلردن

صۇحبت دوشىندە ايسە «گىجەنىن افسانەسى»، «ايكى بئەھىشت قوشو» و «قلىبن سايىقلاماسى»، كىچمىش زامانلارنى و تارىخىن عظمىتىدىن تاثيرلننە ايسە «تخت جمشىد» كىمى اثرلرىمىن پوئىتىك لۇوحەلرى گۆزلىرىم قارشىسىندا جانلانير.

شاعىر و ادبىياتشوناس عاليم لوطفوللا زاھىدى شەرىپىن كلاسىك پوئىيادان، سۆز صنعتى كوريفئىلرىدىن اىقتىباس ائىدىگى مزىتلرى، اثرلرىندە كى كلاسسىزمە موعاصىرلىگىن، عنعنە ايله نوواتورلۇغون وحدتىنى، اۆزونه مخصوصلۇغو، جاذىبە لى اورىژىنالىگى شاعىرىن يارادىچىلىغىنى داھا دا رۇونقلندىرن، بزەين جەھتلر كىمى دگرلندىرىر: "اونون شعرلرىندە فىردوسى شعرىنىن يوكسك پوئىتىك روحو، نظامىنىن مجلسلر بزە گى بدىعى لۇوحەلرلە زنگىن شعرلرى، سناعى شعرىنىن حىكمتى، مۇولونىن عورفانى، سعدى نفسىنىن اينجەلىگى و نوفوڈو، حافىظ غزلىرىنىن يىغجاملىغى، ثىقلىتى، صداقتى، بونلارلا ياناشى سىرلرى، اىرچىن اىچدن گلن ائحتىراصلى يانغىلارى، سلىسلىگى و سادەلىگى تام شكىلدە گۆرونور" (۷۱، ص.۶۲۵).

شهریار و مودرنیست (آزاد) شعر

ادبیات همیشه یئنی فورما و بدیعی ایفاده واسیطه لرینین آختاریشیندا اولموشدور. شاعیرلری ان چوخ دوشوندورن یئنی، موترقی مؤوضوعلاری عنعنه وی شعر فورمالاری چرچیوه سینده دئییل، یئنی پوئتیک قلیبلرده، داها چئویک، ساده، الوثریشلی و موناسیب فورمالاردا ایفاده ائتمک مسئله سی ایدی. زامان کئچدیگجه یئنی ایجتیماعی مضمون داشییان مؤوضوعلار کؤهنه چرچیوه لر، بوتون میصراعلارین اوزونلوغونون برابر اولماسی، هئجالارین دا عئینی سایدا ساخلانماسی، اوزون و قیسا هئجالارین آراسیندا تناسوبون گؤزلنمه سینی طلب ائدن پوئتیک قلیبلره سیغمیردی. اییرمینجی عصرین بیرینجی روبونده قوزئی آذربایجاندا م.ع.صایبر، م.موشفیق، ح.جاوید، ا.جاواد، ر.ریضا کلاسیک عروض فورمالارینین ساده لشدیرلمه سی، «آزاد عروض» یاراتماق یولوندا اهمیتلی آددیملار آتمیشدی. ر.ریضا «آزاد، سربست» شعرین یولونداکی بوتون مانعهلری چتینلیکله ده اولسا، آشدی، محدود چرچیوه نی داغیتدی، هئج بیر تنقید، همکارلارینین اساسسیز هوجوملارینا اهمیت وئرمه دن بؤیوک جسارتله شعر و پوئمالارینی یئنی شعر اولسولوبوندا - سربست وزنده قلمه آلدی. گونئی آذربایجاندا بو یولون ایلك اوغورلو یولچوسو حبیب ساهیر اولموشدور. فارس ادبیاتیندا ایسه نیما یوشیج بو قایدانی ساده لشدیرمک پرنسیپینی اساس گؤتوره رک یئنی، «آزاد، سربست» وزنده یازدیغی «افسانه» پوئماسی ایله پوئزییا یا یئنیلیک گتیرمیشدیر. «افسانه» پوئماسینین (۱۹۲۲-جی ایله نشر اولونموشدور) وزنی، آزاد قافیله سیستمی، اثرین دیالوق فورماسیندا قورولماسی، عروضاً نیسبتاً ساده دیلی و ایفاده طرزى اونو کلاسیک شعر نومونه لریندن خئیلی درجه ده فرقلندیریردی. نیما یوشیج و اونون طرفدارلارینین باشلادیقلاری «آزاد شعر» اوغوروندا حرکاتین اساس مقصدی شعرین فورماسینی مضمونوننا تابع ائتمک، شعرى محدود وزن و قافیله چرچیوه سیندن چیخارماق، فیکرین ایفاده ایمکانلارینی و حودودلارینی گئنیشلندیرمک ایدی. آنجاق ایراندا مودرنیزم حرکاتی گئنیشلندیکجه ادبیاتدا بؤیوک جانلانا یارانیر، سربست شعرى قبول ائندلرله ائتمه ینلر آراسیندا کسکین فیکیر آیریلیغی اؤزونو گؤستریردی. لاکین هم فارس، هم ده تورک دیللی یارادیجیلیغیندا یئنیلیکچی - نوواتور شاعیر مؤوقعینی آیدین نوماییش ائتدیرن، یئنیلیگی تکجه شعرین فورماسیندا دئییل، ایدئیا- مضمون، معنا و مؤوضوع یئنیلیگینده، عئینی زاماندا بو یئنیلیکلری ایفاده ائتمک باجاریغیندا، بوتؤولوکده صنعتکارلیق خصوصیتلرینده گؤرن شهریار نیما یوشیجین پرنسیپینی تقدیر ائدیردی. اثرلرینده نوواتورلوقلا عنعنه ویلیگین وحدتینی یارادا بیلن اوستاد شاعیر سعدی - رومی - ختّام - حافیظ، عئینی زاماندا آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی و قطران تبریزی - نظامی - خطایی - نسیمی عنعنه لرینه سؤیکنه رک پوئزیادا یئنی اولسوب، مکتب یاراتمیش، اؤزونو یئنیلیکچی صنعتکار کیمی تصدیقله میشدیر. خلقیلیگی، جانلی

خالق دیلینده یازیب- یاراتماغی نوواتورلوعون اساس تظاهورلریندن سایان شهریار، عومومیتله، یئنی و ان یئنی ایران شعرینده بو حرکتین رئالیزم ادبی جریانین اینکیشافی، فورمالاشماسی پروسسسی ایله علاقه دار اولاراق گئنیشلندیگینی، اینکیشاف مرحله سی کئچدیگینی گؤستمیش، کونکرئت اولاراق رومانیتیک و یا رئالیست اولوبدا اثر یاراتماق قلیبینی دئییل، هر ایکی جریانین وحدتینده عنعنه ویچیلیک یولونو نوواتورجاسینا گئتمک پرنسیپینی اساس گؤتورموشدور. او، عنعنه وی، کلاسیک شعر اولوبلاریندا، عروض و هئجا وزنی قلیبیلرینده ان موکمل اثرلر یاراتسا دا، قلمینی آزاد، سربست وزنده ده سینایاراق مودئرنیزم اولوبوندا اوغورلو اثرلر یازماغا نائیل اولموشدور. موعاصر ادبیاتدا یئنی معنا کسب ائتمهین، یئنی فیکیر، یئنی سؤز دئمهین شعرین قبول ائدیلمه یهجه یینه امین اولان شهریار شعرین یئنیلیگینین اساس جهتلریندن بیری کیمی اونون محض خالق دانیشیق دیلینه یاخین اولماسینی، ساده اینسانلارین دا آنلاياجای طرزده یازیلماسینی قبول ائدیردی. «حیدربابایا سلام» پوئماسینی دا شاعیر یئنی سپکیده، خالق دانیشیق دیلینده - تبریز شیوه سینده و عنعنه وی مؤوضوعلاردان فرقلی اولاراق یئنی مؤوضوع و مضموندا قلمه آلمیش، رئال حیاتین گئچکلکلیکلیرینی پارلاق شکیلده عکس ائتدیرمیشدیر. گونئیده اوشاق ادبیاتینین گؤرکملی یارادیجیلاریندان اولان صمد بئهرنگی ده «حیدربابایا سلام»ی آذربایجان یازیلی شعرینده یئنی صحیفه کیمی قییمتلندیرمیشدیر: «شهریار «حیدربابایا سلام» پوئماسی ایله آذربایجان یازیلی شعرینده یئنی صحیفه لر آچدی. «حیدربابا»نین بؤیوک بیر حیصه سی، سؤزون اصل معناسیندا، شعردیر. «حیدربابا»نین تاثیر ائله بیر سوییه ده اولدو کی، چوخلاری اونو تقلید ائدن اثر یازدیلا، حتی اونون قافییه سیندن، وزنیندن، فورماسیندان، شکلیندن، بعضاً مضمونوندا دا ایستیفاده ائتدیلر» (۴۸۲.ص.۷۱). عومومیتله، شهریار اوستاد بیر صنعتکار کیمی بوتون فورما و وزنلرده، ایستر عروض، ایستر هئجا، ایسترسه ده سربست وزنده حقیقی صنعت اثرلری یاراتماغین مومکونلوگو مودعاسینی دوغرو حساب ائتمیش و یاراتدیغی اثرلرله بونو تصدیقله میشدیر .

"انیشئتینه پیام (موراجیت)", "مومیالانمیش آدم", "تهران و تهرانی", "دونای چایینین بشریته موراجیعتی", "شاعیر و یازیچیلارین قورولتاییندا اولیا حضرت شاه بانو فرحین خطابه سی", "نقاش، یاخود رسام", "قلبین ساییقلاماسی", "آلنیمین یازسی", "ای-وا، آنام", "خان ننه", "سهنديه" اثرلرینین یازیلماسی محض موعاصر فارس شعرینین قودرتلی نوماینده لری نیما یوشیج، سیاوش کسری، احمد شاملو و نادیر نادیرپور کیمی آزاد شعر صنعتکارلارینین یازیب- یاراتدیقلاری ایران- فارس پوئزیاسینا خاص اولوبون تظاهورودور. لاکین شهریار پوئزیادا اییرمینجی عصرین صنعت داهیسی اولدوغونو بو اولوبودا یازدیغی اثرلرله، تکجه «سهنديه» دئییل، «ای-وا، آنام» و «قلبین ساییقلاماسی» ایله بیر داها تصدیقله میشدیر. لاکین آزاد شعر اولوبوندا یازیلیمیش «سهنديه» هئج بیر مؤوجود ادبی قانون، وزن قلیبینه سیغمیر و تامامیله یئنی بیر

ان گۆزه ل نومونه سیدیر. چیلغین، ائحتیراصلی دیلله یازیلان اثرین اساساً عروضلا اولان قلیبینه داخلیلی دینامیکا چاغلاییر. لاکین «سهندیه» عروضون رمل بحرینین دؤردبؤلوملو ۱۶ هنجالی (۴+۴+۴+۴) فاعلاتون فاعلاتون فاعلاتون شکلینده داوام ائتسه ده، عروض، هنجا و سربست وزن قلیبلری بیر- بیرینی چئویک شکیلده، چوخ سورعتلی تئمپله عوضله ییر، قانادلی فیکرلر وزندن- وزنه داها اوپرازلی شکیلده ایفاده اولونور. اورینئاللیغینا، ایفاده طرزین، یغنی پوئتیک قلیبینه گۆره تامامیله فرقله نن «سهندیه» سوییه سینده ادبیاتیمیزدا ایکینجی بیر اثر هله کی، یارانمایب .

شاعیر ائتیراف ائدیردی کی، من «ایکی بئهیشت قوشو» شعریمی نیما یوشیجه حصر ائتمیشم. لاکین او، «سهندیه» سوییه سینده دئیل. اصلینده هنج بیر دیلده «سهندیه» سوییه سینده اثر یازیلما میشدیر. بو اثر هنج بیر میقیاسدا و معیاردا موقایسه ائدیله بیلمز. (۲۱.ص.۵۸).

شهریار سهنده خصوصی محبت و احتیرام گؤستریمیش، اونون آزاد روحونو، مالیک اولدوغو اخلاق و خاراکترینی چوخ بگه نمیش، تقدیر ائتمیشدیر. شهریار آزاد شعر شکلینده قلمه آلدیغی «سهندیه» ده هم ده اینسان قودرتینین چوخ شئییه قادیر اولدوغونو، اؤزونه اینامین حیات اوچون واجیب معیار ساییلدیغینی قارباریق وئرمیشدیر. او، منظومه بویو تکجه بو معیارلاری قاربارتماقلا کیفایتلنمه میمش، همچنین اوخوجونو اینسان- تانری- عرشی- اعلا موناسیبتلرینه ایناندیرمیشدیر. بو، شاعیرین بیر صنعتکار کیمی کامیلیگینین، عاریفلیگینین تصدیقیدیر. موعاصیر فارس ادبیاتیندا خصوصی یئری اولان، «افسانه» پوئماسی ایله فارس شعرینه یئنی تخیول و فانتازییا، دوشونجه طرزلی گتیره رک کلاسیک شعرله چاغداش پوئزییا آراسیندا اؤزوندن اولکیلری تکرارلامادان یغنی «دگیشیکلیکلر کؤرپوسو سالان» نیما یوشیجه ده یوکسک قییمتلندیرمیش، نوواتور شاعیری مودئرنیست، سربست شعری قبول ائتمه یین موختلیف تنقیدچیلرین غرضلی هوجوملاریندان قوروموشدور. دوکتور حمید زرینکوبون: «نیمانین» «افسانه» سی اولجه شاعیرلرین یئرسیز هوجوملارینا معروض قالیر. عصریمیزین بعضی تانینمیش شاعیرلری اونو تنقید ائتمه یه باشلا ییرلار. عشقی، باهار و شهریار ایسه «افسانه» نین فورما و وزنینی بگه نیر، اثر باره سینده فیکرلرینی اؤزونه مخصوص بیر دیلله ایفاده ائدیر، اونو تقلید ائدیردیلر. بو دا «افسانه» نین دایاقلارینی مؤحکم لندیریردی» (۷۱.۴۸۸) مولا حیظه سی ده فیکریمیزی تصدیق له ییر. حقیقتاً ده شاعیر نیما یوشیجه حصر ائله دیگی «افسانه شاعیری» و «ایکی بئهیشت قوشو» شعرلرینده اونولا هم فیکیر، همدرد اولدوغونو نظمه چکمیش، اساساً ده «افسانه شاعیری» نده اؤز طالعی ایله نیمانین طالعی، یاشانتیلاری آراسیندا اوخشارلیق، عئینیلیک گؤردویونو، اؤزونون ده نیما کیمی افسانه لردن ایلهام آلدیغینی، عئینی عشق جامیندان مئی ایچدیکلرینی، هر دردلینین دردینه اورتاق اولدوقلارینی یازمیشدیر. چونکی «هر ایکی شاعیر» «موحیطین توستوسوندن»، عذابلاریندان جانا گلیمیشدیر. اوره

کلری سارسیدان، گۆزلری آلیشدیران بو توستودن قاچیب یاخا قورتارماق آرزوسو هر ایکی شاعیرین قلبینده اؤزونه یئر تاپیر» (۳۴. ص. ۱۴۱):

گل بو هیجران دردینی نیما، چکک بیر یترده بیز،
همفیکیر، همدرد اولاق، مسکن سالاراساق هاردا بیز .

بو چکیلمز دردله یادلار اوزاقدان گولدولر،

دردمند اولدوق فقط، هر دردلییه، هر فرده بیز .

کۆرپه تک واردیر گولن، هر کلمه نی حدیان سانان،

گل کی، بو نادانلارین درسین وئرک شعرده بیز (۱۱۵. ص. ۱۵۱).

شاعیرلر سۆزله، رستاملار رنگلرین دیلی ایله دانیشیر، اینجه و ظریف حیس لرینی، سئوگی و نیفرت دویفولارینی بیان ائدیرلر. خالقینین طالعیسیز اوولادلارینین تالان اولموش عؤمورلرینی، ناکام

قالمیش آرزولارینی سربست وزنده داها راحت، آزاد ایفاده ائده بیله جگینی دوشونن مودریک شاعیر «نقاش»، یاخود «رستم» ادلی سربست قلبیلی اثرینی یازیر. رستاما اوزونو توتاراق هر ورقی فاجیعه

لرله دولاجاق بیر دفتر یاراتماغی و هر توکو شاعیر خیالیندان توخونان فیرچاسینی گۆتوروب آنا طبیعتین روحا قیدا وئرن، گۆز اوخشایان گۆزلیکلرینی، حیاتین عیش - عیشرتینی، ناز - نعمتینی

دئییل، پرده آرخاسینی، قارانلیق طرفلرینی، عکسلیکلرینی نقش ائتمه یی مصلحت گۆرور. ایسته ییر کی، رستم او دفترده حیلال واختیندان بدر اولانادک بیرجه آنلیق دا بولودلارین آرخاسیندان چیخا

بیلمه یین آیین، رستامین سینه سینده حیاتا گلمه دن اؤلن بیر تابلونون، دوغولمادان محو ائدیلمن بیر آرزونون، شهلا گۆزلری ایله نه آینایا، نه ده سویا باخا بیلمه یین لاله نین، آیاق یالین، باش آچیق،

سفالت ایچینده یاشابان، عؤمرونو صحرالار تالایان، گونش آلتیندا یانیب لاله تک تندیرلر قالایان بیر کندلی قیزینین، بیر عؤمور قایالار آراسیندا چیرپیناراق حیاتا تشنه قالان، یوللاری باغلانیان سد

چکیلن زومرودگۆزلو شلاله نین، معمارین سعی ایله یاراتدیغی، لاکین سونا چاتدیرماغا ماجال تاپمادان داغیدیلیب خارابا قویولان آبیده نی و دادینا کیسه ییته بیلمه یین ناله نین رسمی نی

چکسین. شھریار امیندیر کی، ابدیته قووشاجاق، صنعت عؤمرو هئج واخت توکنمه یه جک بئله بیر تابلونون اینسانلارین روحوندا و اوره کلرینده یزی قالاجاقدیر :

عزیز رستم! کئشیکچی شاللاغی آلتیندا

جان وئرن بیر محبوسون ایمان شعله سیننی چک !

سموم کوله بیینه بنزر، ایمانسیزلارین عذابینا دؤزن، فقط

بیر کلمه یالان دئمه یین عولوی محبتلی شخصیت .

کیسه یه دوشمنچیلیک ائتمه یین، لاکین دؤولتله دؤیوشن،

غلبه کاندارینا دوشن.

اولدوزون اېشىغىنىن سۇندۇيۇنۇ، دان يىرىنىن سۇگولدىيۇنۇ،
گونىشىن دوغدوغونۇ خېر وئرن .
او گونىشىن كى، اژداھا يوواسىنى خاراھا قويوب
بو قارا لکەدن تىمىزلە يەجک يىر كورەسىنى،
بلى، او گونىشىن شفقلىرى ...
عزىز رىتام !

بو تابلۇ، اينان كى، چوخ واخت آپارماز... (۱۱۵.ص.۴۲۳).

اىستر فارس، اىسترسە دە آذربايجان ادبىلىياتىندا ايرىمىنجى عصرىن ۲۰-۳۰-جو ايللىرىندا اعتباراً
پرورىش تاپمىش يىنى - مودىرنىست شعرىن، يىنى فورمانىن كۆكلىرىنىن مشروطە حرکاتى
دۇوروندىن قايناقلاندىغىنى، بو اوسلوبدا يازماغىن او قدر دە يىنى حادىثە اولمادىغىنى وورغولايان
شاعىر اورتا چاغلاردا شعرىن بحرى - طويل و مۇستزاد فورمالارىنىن مۇوجودلۇغوندىن دا بحث
ائتمىش و ھەم عنعنە وى، ھەم دە سىرىست وىزىلر دە يازىب - ياراتماغى واجىب سايىمىشىدۇر .
لاكىن دىلىن و ادبىياتىن دايم قورويۇجوسو اولان، صنعتە باش وئرن موتوقى يىنىلىكلرى
مودىركىلىكلە قبول ائدن و ھەمىن يىنىلىكلرى يارادىجىلىغىندا نوواتورلوقلا ياشادان شەھىر بو
مىئلە دە سون درجە دىقتلى اولماغى تۇوصىيە ائدەرك يازىردى: «غزل، قسىدە، قىطعە و مشوى
نظر دە توتولان مۇوضوعو بيان ائتمە يە اىمكان وئرمەدىكە آزاد شعر فورماسىنا موراجىعت ائتمك
لازىمدۇر. چونكى شعر يازماغىن بىرىنجى شرطى شاعىر اولماق، شعر دە اىجتىماعى دردلرى نظمە
چىكمىدۇر. حقىقى شاعىر اودور كى، فىكرىندە اولان مۇوضوعو ھانسى فورمادا بيان ائتمە يىن
مومكۇنلۇگونو اولجەدن موعىنلشدىرە بىلسىن. بوتون شعر قلىلرى اىختىيارىندا اولان كامىل شاعىر
شعرىن ھەر ھانسى بىر قلىبىنە و خصوصى فورماسىنا موخالىف اولماز و شعرىن بىر، ياخود بىر
ئىچە نۇونە موخالىف اولانلار بىر يانلىرىلار. اۇزلىرى ھانسىسا بىر فورمادا شعر يازا بىلمەدىكلرىنە
گۇرە دە ھەمىن فورمايا موخالىف اولورلار. بئلە كى، بو گونون يىنى شعرىنىن طرفدارلارى سعدى،
حافىظ، مۇولوى، نظامى، ياخود سنابى كىمى قىيمتلى قسىدە يازانلارى اىنكار ائتمە مەلدىرلر.
چونكى سعدى اۇز زمانەسىنە گۇرە يىنى شعر يازمىش، حافىظ دە سعدىن سونرا يىنى اوسلوب
ياراتمىشىدۇر و ھلە ھىچ كس اونلارى تىقلىد ائدە بىلمەمىشىدۇر. بو گونون يىنى شعر اوسلوبوندا دا
چوخ دگرلى اثرلر يارانمىشىدۇر و يىنە دە يارانماقتىدۇر كى، اونلار شعوروموزا، تىقوروموزە تام سىرايت
ائلە يە بىلمىر، آنچاق بونا باخماياراق عنعنە وى شعرىن طرفدارلارى، غزل قسىدە يازان شاعىرلر
يىنى شعرى گۇزوم چىخىدىيا سالمالىدىرلار. چونكى يىنى شعر زمانىن حادىثە سىدىر. زمان ايسە
ھىچ واخت سىحو ائمىر» (۱۲۸.ص.۱۱۸).

لاكىن يارادىجىلىغىنىن بوتون مرحلە لىرىندە شەھرىيار قىسقىچە اولاراق اونا امىنلىغىنى بىلدىرىپ كى، شعر مۇتلەق وزىلى اولمىلىدۇر. اصلى شعرىن جانى اونون معنا و مضمونوندا دۇر. فورما اونون يالنىز لىياسى، پوئىتىك قىلىپى، ظاھىرى قىلمايدۇر.. عادتاً سۆزلىرى وزىلى اولان يازىچى شاعىر دىيىرلر. حقىقى يازىچى ايسە ھەم دە شاعىردۇر. آزاد شعر اوسلوبوندا يازدىغى «مومىيالا نىمىش آدم»، ياخود «مومىيالى» اثرىندە شاعىرى سۆيلىدۇكلرى بارىز ايفادەسىنى تاپىر. اثرىن مضمونو ايله فورماسى بىر- بىرىنى تاماملانمىش، شەھرىيارىن محدود شعر قىلىپىنە سىغمايان سرحىسسىز فىكىرلرى سىرست وزىن چىچىوھ آزادلىغىندا قاندا چالىر :

وئردىكلرىنى گىرى آلدى بىر- بىر ...

بو دونيا منى اوشاغا بنزدى،

قاغا گۆستردى، وئرمەدى، آلداتدى .

خستەلىك وئردى، درمان وئرمەدى .

اگلنچە اؤيرتدى، اگلندىرمەدى .

سونرا دا قوراشدىردىقلارنى اچىب يىغدى بىر يىترە،

ووردو قولتوغونا، «بىر داھا قايتارما رام» دىيىب آپاردى .

(داھا نە دىيەسن بونا!)

"دونيا كىشى دىيىل " دىن قانداق

مىن ياشاسىنلار... (۲.ص. ۲۷۰).

آزاد شعرى درىن تىككۆرون مۇسۇلو، دۆورون، زامانىن طىبىقى احتىياجىندا دوغان ادبى بىر حادىئە كىمى دىرلندىرەن و دايم يىنى معنا، مضمون و فورما آختارىشىندا اولان اوستاد شەھرىيار نىمەنى وى شعرە - غزلە دە يىنى مضمون، يىنى كىفەت دىگىشكىلىكلرى گىترەمە يى باجارمىشىدۇر. افسانە شاعىرى نىما يوشىچ دە اؤز نۆوبە سىندە مىسكداشەنەن غزل ژانىرىنى يىنى مىيارلارا اويغون اىنكىشافى نامىنە صرف ائندىگى يارادىجى امە يى، بو امە يىن مۇسۇلو اولان اثرلىرىنى يوكسك قىمىتلندىرىدى: «اىنسان شەھرىيارىن شعرلىرىنى اوخوياندا غزلدن، آنجاق اؤز اوسلوبوموزدا اولان غزلدن گۆزلەدىگى عولوبىلىگىن شاھىدى اولور. بو حال «قلىبن سايىقلاماسى» اثرىندە سون درجە عالى و حرار تلىدۇر. شعر اؤز و مقصد دۇر. شەھرىيارىن حىياتىنىن مىناسى ائلە شعرىن اؤز وندەدۇر. اونون دىدىگى كىمى: اصل عىشەرت درد و حال اهلەنەن ھىجران زامانى دوستونون خىالى ايله باش - باشا كىچىردىگى آنلاردۇر. سۆز اهلەنەن حقىقى شاعىر كىمى تانىتماق يالنىز بو يوللا مومكون اولور. «قلىبن سايىقلاماسى» ندان گۆر وندوبو كىمى، او، باطينىندە كى گىنچلىك ائىترىسى ايله بو يولو چوخدان كىچمىش، سونرا كى مرحلە لردە ايسە داھا دا تكمىللىشىدۇرمىشىدۇر.

ایران پوئزیاسینین مزیتلریندن بیرى اونون اورفانلا قیریلماز باغلی اولماسیندادیر. شهریار بو مزیتی شعره تزه پالتاردا داخیل ائتمیش، شعره معنا بخش ائتمیشدیر. من تصوور ائتمیرم کی، یالنیز طبیعتین یول تاپا بیلهجه یی بو مؤوضوعنو بیر باشقاسی ادبیاتا شهریار کیمی داخیل ائده بیلسین. «قلین سایقلاماسی» اونون فارس ادبیاتینداکی حاقینی ساخلایان بیر واسیطه دیر.

شهریارین بو تؤولوکده یاخین شرق و آذربایجان ادبیاتینین، خصوصیله ده غزلین کلاسیک بیر ژانر کیمی یاشاماسی و اینکیشافی اوغروندا گؤستریدیگی خیدمتلر اؤلچویه گلمزدیر. کؤهنه لیگی اؤزوندە یاشادان بیر واسیطه کیمی موحاکیمه اولونان، مؤیدانلاردا چاتیلیمیش تونقاللاردا یاندیریلان، غزل بیزیم زمانه نین شعرى دئیل، - دئیهرک اونو بیر ژانر کیمی ادبیاتدان سیلمک ایسته بنلره اوستاد شاعیر عملی ایشی ایله جاواب وئرمیش، حیاتدان گؤتوردویو مؤوضوعلاردا تورکجه و فارسجا یازدیغی غزللری ایله عصرلردن برى عشق و محبتی، گولون بولبول، عاشیقین خیالی معشوقه به اولان سئوگیسینی، گؤزه لین قاشلارینین آیا، زولفلرینین ایلانا، لبینین قونچه یه، دیلینین شکر، یانقلارینین لاله به بنزه دیگینی ایظهار ائدن، عشق دیلی ایله دانیشان قدیم شعر نؤوونو یئنی معنا و مضمون زبروه سینه قالدیرمیشدی. "حیدر بابایا سلام" پوئماسینی عنعنه وی هئجا وزینده یازان شهریار اورتا عصرلردن باشلایاراق گونوموزه دک آکتوالیغینی ساخلایان ایکی دیللیک - هم فارس، هم ده تورک دیلرینده یازماق عنعنه سینده یئنی بیر صحیفه آچدی و هر ایکی دیلده میثلسیز پوئتیک نومونه لر یاراتدی... اونون میثلسیز خیدمتلری، فارس و آذربایجان ادبیاتینین، ائله جه ده غزلین اینکیشافینداکی بؤیوک رولو دؤورونون گؤرکملی سؤز اوستالاری، علم خادیملری طرفیندن یوکسک قییمتلندیرلمیشدیر. بلکه ده گتیردیگیمیز نومونه لر سایی اعتباری ایله اوخوجویا چوخ گؤروندو، آنجاق بونون بوتون روحو ایله آذربایجان خالقینین میلی وارلیغینا باغلی اولان شهریارا و اونون تاریخی خیدمتلرینه فارس ادبیات شوناسلیغینین کیفایت قدر تانیمیش سیمالارینین وئردیگی یوکسک دگر اولدوغونو بیلنده دوشونورک کی، بیزیمله راضیلاشاجاقدیر.

مهرداد اوستاد: شهریارین غزللری، سؤزون اصل معناسیندا، اوستادانه یازیلیمیش اثرلر دیر و اونلارین اکثریتی کئچمیش شاعیرلرین یازدیغی غزللردن فرقلیدیر. غزل و قصیده نین بؤیوک اوستادلاریندان بیرى ماهیر صنعتکار، شاعیر امیری ایدی. اما شهریارین غزللرینده اولان یئنیلک و سیچراییش نه امیرینین، نه ده رهی نین غزللرینده یوخدور (۱۲۸، ۱۴۸-۱۴۹).
دوکتور خوسرو فرشیدورد: «بو گونون دیلی ایله یازیلان غزل اودور کی، اونون اصل خئیر-دوعاسی قدیم دؤوره عایدیدیر. لاکین بعضاً غزلده بو گونون ساده ضرب-مئلری گؤزه دگیر. بونا گوره ده لاهوتی و شهریارین بعضی غزللری کیمی بیر نؤو موعاصیرلیکله، یئنیلکله چولغالاشمیشدیر» (ص. ۷۱، ۵۰۰).

محمد پروین قوناق آبادی: «شهریار فارس غزلینین ایفتیخارلاریندان بیریدیر. آنا دیلینین آذری اولماسینا باخما یاراق ایران شعرینی (غزلی - ای.ف.) برپا ائتمک ساحه سینده چوخ بؤیوک خیدمتلر ائتمیش، یاراتدیغی بدیعی اثرلر و مؤعجیزه لی آهنگلری ایله صائیدن سونرا فارس غزلینی یئنی زیروه یه یوکسولتمیشدیر» (۷۱.ص.۴۸۲).

منوچوهر نئیسستانی: «شهریار همیشه آختاریشدا اولان شاعیردیر. او، بوتون کسه و داشلی - کسکلی یوللاری سیناقدان کئچیردیکدن سونرا، نهایت، غزله چاتمیشدیر. او، غزله صائیین اینجه و ظریف خیاللارینی، خاقانی غزلینین دیلینین قودرت و آگیملزلیگینی، سعدی شعرینین خصوصیتلرینی، حافیظین اوره کله فتح ائدن عورفانینی بیر - بیرلی ایله قوووشدورموشدور. جسارتله دئمک اولار کی، سون ایللرده اوندان باجاریقلی آرزو یازاریمیز اولموشدور» (۷۱.ص.۵۰۲).

مهدی اخوان ثالث: اگر آدامین دئمه یه تزه سؤزو وارسا، هله ده بو ژانردا دئییه بیلر. شهریار و عباس فرات هر ایکسی غزل یازیب، آما اونلار آراسیندا نه قدر فرق وار؟! او گنج و جوشقون روحلو، فداکار و ناله چکن بیر عاشیق، بو ایسه، اؤزو دئمیشکن، هر گئجه بیر - ایکلی غزل دئمیه عادت ائتمیش شخص! گونه ژانرلاردا دئییل، بو ژانرلاردا نئجه ایستیفاده ائدن آداملاردادیر ...

فروخ فروخزاد: "وزن و دیل بیر - بیریندن آیری دئییل، بیرلیکده گلیرلر، اونلارین آچارلاری دا اؤزلرینده دیر. من بو زمینده یارانمیش اثرلردن سیزه نومونه لر گتیره بیلرم. بللی اولانلاردا کئچک، مثلا، شهریارین "وای، آنام" شعرینه دیقت ائدین. شهریار کیمی غزلخان بیر شاعیر اولشدیگی مسئله قارشیسیندا داها غئیری - صمیمی اولماغی باجارما یاندا، گورون نئجه دیل و وزن اؤز - اؤزونه بیر - بیرینه او یغونلاشب گلیرلر و نتیجه ده قطعاً شهریاردان گؤزله نیلمه یین بیر اثر یارانیر..." طبیعی، ف. فروخزاد شهریارین یئنی شعر اولوبوندا دئییل، داها چوخ عنعنه وی ژانرلاردا، کلاسیک شعر قلیبلرینده یازیب - یاراتدیغینی نظرده توتسا دا، شاعیرین غئیری - عادی یئنی شعر نومونه سی قلمه آلدیغینی دا اعتراف ائتمیش اولور ...

یدالله رؤیایی: «عادتاً دئییرلر کی، تورک شاعیری فارس دیلینده شعر یازا بیلمز. من بو فیکری قبول ائتمیرم. ایندیکی دؤورده بونا نومونه شهریار دیر. شهریار اصیل غزل یازان صنعتکارلارداندیر. اونون شعر دلیمیزده غزله دوغرو کئچید قاپیسی آچمیشدیر. یعنی، اینسان هله ده اوره یینده کی آرزو آچیقلاماق ایسته ینده غزل یازیر» (۷۱.ص.۴۸۷).

ی. رؤیایینین فیکری روس تنقیدشوناسلیغینین پاتریارخی وق. بئلینسکینین لیریک حیس و دو یغولارین ایفاده واسیطه سی ایله باغلی یازدیغی فیکری ایله اوست - اوسته دوشور: «هر بیر نورمال اینسانین قلبینده لیریک حیس لر واردیر، آنجا لیریک حیس لری، لیریکانی شاعیرانه ایفاده ائتمک قودرتینه یالینز صنعتکارلار»، شاعیر و یازیچیلار، بیر سؤزله، ایلهام صاحبیلری مالیک اولورلار.

دوینا ادبیاتینین کوریفنی صنعتکارلاری دا تاریخاً لیریکانین ان گؤزل نومونه‌لرینی یاراتمیشلار. آذربایجان ادبیاتیندا داهی فوضولی لیریکانین اونیکال نومونه‌لرینی یاراتمیش، اینسان قلبینه حاکمیلیک ائدن سئوگی حیس لرینین، عشق - محبت دویغولارینین ان اوغورلو ایفاده واسیطه‌سی اولان غزل‌لری ایله بوتون دونیادا قلب شاعیری کیمی مشهورلاشمیشدیر .

غزلیر صفابخشی - اهلی - نظر،

غزلیر گولی - بوسیتانی - هونر .

غزل بیلدیریر شاعیرین قودرتین،

غزل آرتیریر ناظمین شؤهرتین .

غزل دی کی، مشهوری - دؤوران اولا،

اوخوماق دا، یازماق دا آسان اولا ..!

گؤروندویو کیمی، اوستاد شهریار دا یاراتدیغی بوتون اثرلرده سلفی داهی فوضولینین یارادیجیلیق پرنسیپلرینه صادیقلیک گؤستمیش، "اوخوماق دا، یازماق دا آسان اولان" اثرلر، او جومله‌دن غزللر یازمیشدیر .

گؤرکملی شاعیر نوصرت رحمانی اوستادین عظمتینی تکجه موکمل غزللر یازماسیندا یوخ، "صمیمیت، مرحمت و فداکارلیقلا دولو سطیرلرینین آراسیندا گیزلنن بوللور و پاک دیلینده" گؤروردو و اونون سانکی دونیا عصرلر بویو حساس اوره کلره حاکیم کسبلن ان پاک نغمه‌لری اوزه چیخارماق اوچون "گلدیگینی دوشونور، حتی شهریارین غزللریندن سونرا، بیر-ایکی حالدان باشقا، دها غزل اوخومادیغینی دئییر و شاعیری چاغداش ایران شعرینده غزلچیلیگین سون نؤقطه‌سی سایردی ...

شهریار، اساساً "شعر و حکمت" مثنویسینده، یئری گلدیکجه ایسه دیگر اثرلرینده ادبی-اؤستتتیک گؤروشلرینی شرح اؤتمیش، شعر صنعتینین مقصد و وظیفه‌لرینی، اونون ایدراکی، تربیه وی اهمیتینی موعینلشدیره‌رک اوخوجونون نظرینه چاتدیرماغا چالیشمیشدیر. اونون قناعتینه گؤره، پوئتیک دوشونجه‌لرینی هانسی شعر قلیبینه ایفاده اؤتمه‌سیندن آسیلی اولمایارق شاعیر-صنعتکار اؤز دؤورونون، عصرین سسی، ویجدانی، ائل-اوباسینین، خالقینین دوستو، سینمادان، آگیلمه‌دن، دونیا نعمت‌لرینه آلدانمادان مردانه یاشایانلارین، مظلوملارین - ازیلنلرین پناهی، دردداشیدیر. شاعیر یاشادیغی جمعیتین، بو جمعیتین فردلرینین آرزو و ایستکلرینی بیان ائدن، هایقیران اولدو بیر اوره کدیر. بو اولدو اوره ک صاحیبی یالیز حقیقتی دئمه‌لی، گنرچکلری سؤیله‌مه‌لیدیر، اگر حقیقتلری چاتدیرا بیلمیرسه و بو، مومکون دئییلسه، صنعت مؤیدانیندان چکیلمه‌لیدیر .

آزاد، سربست و كلاسيك شعربن، بو تؤولوكده شعر صنعتينين بديعى - ائستتتيك دگرينى، ايدراكى، تربيه وى اهميتينى چوخ دوزگون قيمي تلنديرن موتفگير شاعير اوبرازلى ايدراكين خصوصيتلرى، بديعى سؤزون معناسى، بلاغتى و اينجه ليگى، فورما ايله مضمونون وحدتى، شعربن قورولوش تئخنيكاسى، پوئتيك فيقورلار، وزن و قافيه سيستئمى حاقيندا علمى - ادبى فيكيير و مولاحيظه لرينى ايفاده ائدير :

شعر مدنيت، اينجه صنعتدير،

اينجه روح، اينجه ذؤوق، اينجه صنعتدير .

او دا موسيقى تك قليب سسيدير،

حياتين ان بؤيوك مؤعجيزه سيدير .

آنادان مئھربان دايله دير بلكه

گونشسيز سمادير شعربسيز اؤلكه .

سؤيوجدير، شادليقدير، غمدير، كدردير،

ان تميز، ان درين دوشونجه لردير .

گؤزه ايشيق وئرن خيلقتدير شعر،

اوره كدن غم سيلن قوؤتدير شعر .

كيمين گوجلودورسه شعرى - صنعتى،

اونون ابديدر مدنيتى (۱۱۵.ص.۲۱۴).

گؤرونديوو كيمى، شھريار رئال حياتى گئركليكلرى نئجه وارسا، اولدوغو كيمى تصوير و ترنوم ائتمك اوچون موعاصير شعرده ديل، فورما و قليب آزادليغينى، موترقى يئنيلكلرى واجيب سايميشدير. شاعربن نوواتورلونغونون اساس تظاھورلريندن بيرى و ان بيرينجيسى، آز سؤزله داھا درين فيكييرلر، گئنيش و دولغون معنالار ايفاده ائتمك، دويغو و دوشونجه لرينى ساده، جاذيبه دار، خالقين آنلاباجاغى ديلله اوخوجويا چاتديرماق، اونو خيالىن قانادلاريندا اؤزونون قوردوغون بير سؤز دونباسينا، پوئزيا عالمينه آپارا بيلمك قودرتيدير .

شەھىرلەر يارادىجىلىغىنىن صنعتكارلىق خوصوصىتىلر ھە قىسار باھىش بەدىئىي تەسۋىر و ايفادە واسىپەلر

صنعتكارلىغىن اساس مەزىتلەر ادبىياتدا بەدىئىي لىغىن سوبىھەسى ایلە تەنظىملە نىر. چونكى بەدىئىيلىك بەدىئىي اثرلەردە اساس سېئىسىفېك خوصوصىت، صنعتدە گۆزلېك فورماسى، ئىستىتىك ماھىتتىن يوكسك تەظاھورودور. بەدىئىيلىك كىنار گىرچك صنعتىن اىنكىشافى غىئىرى- مومكوندور. بەدىئىيلىك اثرىن ئىستىتىك كامىللىغىنىن گۆستىرىجىسىدەر و بو، بەدىئىي اثرلەردە صنعتكارلىق مەسئەلەلرېنىن نە درجەدە حلّ اولونماسىندان آسىلىدەر. اثرىن كامىل بەدىئىي دىلدە يازىلماسى و اونون اىنسانلار طرفىندەن قبول ائدىلمەسى صنعتكارلىق مەسئەلەلرېنىن بەدىئىي حللىنىن موموم شەرطلرېندەر .

شەھىرلەر يوكسك صنعتكارلىق مەزىتلەر ایلە اۆزوندەن سونرا گلەن شاعىرلەر اوچون لچاتماز بىر زىرودەر دىك، يانىلمارىق. چونكى شەھىرلەر اۆزونە مخصوص ادبىي مەكتەپ ياراتمىش، بەدىئىي ادبىيات تارىخىندە پارلاق صحىفە سىنى آچمىشدەر. او، آلاھىن بەخش ائلەدىگى فىطرت و قابىلىتدەن فايدالاناراق بىر سىز ادبىي نومونەلەر - «ھىدربابايا سالام»، «قلىبىن سايىقلامالارى»، «سەھندىھ»، «ھاقىن سسى»، «استالىنقراد قەھمانلارى»، «مومىلانمىش آدم»، «ھاقىن سسى»، «پروانەنىن روھو»، «دوناي چاينىن بىرئىتە موراجىئە»، «ئىشئىنە پىغام»، «رستام»، «نىشاپور»، «گىجەنىن افسانەسى»، «شەر و ھىكىمت» و ساىرە نى قلمە آلمىشدەر. اگر شەھىرلەر بو اثرلەر يوكسك صنعتكارلىق قلمە آلماسىدى، ھادىئەلەر سون درجە مومكەل، اوبرازلى، بەدىئىي دىللە بىر رستام سىرېشتە سىلە تەسۋىر ائتمەسە ىدى، ھىچ شوبەھەسىز، ھىمىن اثرلەر بوگونكو بۇيوك تاثير قوۋەسىنە مالىك اولمازدى. اصلىندە بەدىئىي تەسۋىر و ايفادە واسىپەلەر، بەدىئىي پرىيولار شەھىر، بەدىئىي اثرى عادى دانىشىق دىلىندەن فرقلندىرمەك اوچون اىشلەدىلەر. بونونلا شاعىر و يا يازچى اۆز فىكىر و دوشونجەلرېنى، اىدئىا و مقصدىنى اوخوجويا بەدىئىي شكىلدە، پوئىتىك بىر بېچىمدە چاتدىرماغا چالىشىر. شەھىرلەر تارىخاً شەرقتە ادبىياتىندا مۇوجود اولان گۆزل بىر عىنەنە نى - شەھىر بەدىئىي صنعتكارلىقلا اونون مضمونو آراسىندا دوزگون تەناسوبو دايم گۆزلەمىشدەر. عىسرلەر بو بو ياشادىغى دۇورون خوصوصىتلرېنى نەزەرە آلاراق بو عىنەنە لردەن يارادىجى صورتدە اىستىفادە ائتمە ىي و اونلارا دوزگون عمل ائتمە ىي باجاران صنعتكارلار ھقىقى نوواتورلار كىمى ادبىيات تارىخىمىزىن يادداشىندا قالمىش و گلەجك نىسللەر اۆلمز ادبىي اىرث قوئوب گىتمىشلەر. بو تەناسوبو بوتون يارادىجىلىغى بو بو گۆزلەن، مەنا و مضمونون طلب ائتمەدىگى تەقدىردە بەدىئىي تەسۋىر و ايفادە واسىپەلرېنى، بەدىئىي پرىيولار اثرلرېندە اىشلتەمەن شەھىرلەر بۇيوك يارادىجىلىق اوغورلار

قازانمیشدیر. محض بو کیفیتلرینه گۆره، یوکسک صنعتکارلیقلا قلمه آلدیغی «گنجنه نین افسانه سی» پوئماسیندا شاعیر ائله ایلك باشلانغیجانجا اوخوجونو قلمینین گوجونه و دوشونجه لرینین رئاللیغینا، اوبرازلارینین غئیری- عادیلرین، مئتافورا، تشبئه، سیممول و رمز لر سیستئمینین طبیعیلیگین، طبیعینین جوشغون داغ چایی تک چاغلادیغینا ایناندریا بیلیر، اونون قلبینی، روحونو اله آلیر :

گوندوزون ساقیسی گونش جامینی،

دئویرب سیندیرار، مئیینی تۆکر .

اولدوزلار سپیلر آغلار گۆزوندن،

گۆیلره آهیندان بیر دومان چۆکر... (۱۲۲.ص.۲۸۵).

شھریار پوئمادا حئیرت آمیز بیر اوستالیقلا یاراتدیغی گۆی، آی، گونش، دنیز، داغ، مئشه، بولاق و سایر کیمی طبیعت اوبرازلارینین واسیطه سیله اینسان و طبیعتین دایما قارشیلیقلى تماسدا اولدوغونو، بوتون بو اوبرازلارین یالنیز تانرینین یاراتدیغی ان عالی وارلیغا، اینسانا و اینسانلیغا خیدمت ائتدیگینی دولغون صورتده اوخوجونون دیقتهینه چاتدیرماق مقصدی گودموشدور :

... داغ دا هونر کیمی یارانمیش آزاد،

بیسوتون داغیندان درس آلیب فرهاد ...

سئیر ائت داغدان آخان او چئشمه لری،

شؤوق گۆز یاشیدیر، یویار کدری... (۱۲۲.ص.۲۸۵).

ادبیات شوناسلیقدان بیلیریک کی، تصویر واسیطه لری بدیعی دیلین چوخ موهوم ترکیب حیصه سیدیر و بونلار مجاز آدلاندریلیر. بدیعی اثری مجازسیز تصوور ائتمک مومکونسوزدور. چونکی دیلده سؤزلر موختلیف معنالاردا ایشله نه بیلیر. بو جهته گۆره، سؤزون حقیقی و دولایی یوللا ایفاده سی - مجازی معناسی مئیدانا چیخیر. بدیعی تصویر واسیطه لری سؤزون کسب ائتدیگی معنا ایله باغلیدیر. بورادان بئله بیر قناعت یارانیر کی، بدیعی تصویر واسیطه لرینی یاخشی باشا دوشمک اوچون، هر شئیدن اول، سؤزون حقیقی و مجازی معناسینی درک ائتمک لازیمدیر.

طبیعی کی، سؤزون حقیقی معناسیندان فرقلی اولراق، مجازی معناسی اونون بیلاواسیطه داشیدیغی معنا دئییل، علاوه کسب ائتدیگی - شرطی معناسیدیر.

بدیعی ادبیاتدا سؤزون مجازی معنادا ایشله دیلمه سی موهوم اهمیت داشیبیر و اثره ائوموسیوناللیق، اوبرازللیق گتیریر، حادیه نه، احوالاتی، دانیشیغی شیرینلشدیریر، اونون بدیعی تاثیر قووه سینی آرتیریر.

شھریارین یارادیجیلیغیندا سؤزون حقیقی و مجازی معنالاری خصوصی آنلامدا اؤز سپئسیفیک لیگینی قوروپوب ساخلاپیر. شاعیر مجازلارین دیلی ایله اثرلرینده جانلی حیات لؤوحه لری یارادیر .

"يار قاصىدى" اثرىندە موباحىئە لى مجاز اۋزۇنو آبدىن گۇستىرير :

اتك دولو دريا كىمى

گۆز ياشىما چاي دئمىشم .

عۇمور سورن من قاره گون

آخ دئمىشم، وای دئمىشم. (۳.ص.۹۵)

بو پارچادا صيرف مجازين اولدوغونو گۇسترنلر آز اولمامىشىدیر. آما دىقتله نظر يئتيردىكده، گۇروروك كى، «قاره گون» فىكرى ھىچ دە آيين گونلرىندن بىرىننن قارا اولماسى فىكرىنە دلالت ائتمىر، شاعىر بورادا اۋزۇنو «قاراگون» آدلاندىرير - (اصلينده، قاراگون خصوصى ايسىمدىر، لقب كىمى ايشلەنير، نتيجه اعتباريله موبتادىر، يعنى، ائپىتتت يارادا بىلمىر. اى.ش.). سۆز يوخ، گون ساي اعتباريله آيى (۳۰-۳۱ گونو) تاماملان گۇستىرىجىدیر. قارا سۆزو ايسه رنگدیر. بو سىبدن، گون قارادير فىكرى سۆزون مجازى معناسىدیر. آما شەھرىار اۋزۇنە قاراگون دئمكلە مجازدان چوخ، بو پارچادا تشبئە يارادىب. تدقیقاتچىلار چاشدىران ايسه بلکہ دە «قارا گون» سۆزونون آيرى يازىلماسىدیر. بىرىنجى بئىتدە ايسه گوجلۇ بنزتمە - موبالىغە ياراداراق گۆز ياشلارنى آخان چايا و بو چايىن تدريجاً ياراتدىغى دريايا بنزه دیر. شاعىرىن «آلنيمىن يازىسى» اثرىندە ايسه اوخشار سۆزلرله اصل مجازى معنا يارادىلمىشىدیر: «قارا گون، آغ گون». ياشادىغى محرومىتلر، ناکام عشقىن آغرى - آجىلارى، منسوب اولدوغو خالقين و اۋلكەننن سوسىيال - سىياسى، معنوى بۇھران اىچرىسىندە چكدىگى عذابلار شەھرىارىن دا حساس قلبىنى يارالامىش، «گونونو» قارالتمىشىدۇ. خالقين سئوينجىنى اۋز سئوينجى، كدرىنى اۋز كدرى كىمى قبول ائدن، شاعىرىن اساس وظيفەسى خالقيننن مىللى پروبلئملىرىنى و احتىياجلىرىنى پونئىيادا عكس ائتدىرمك اولدوغونو دوشونن شاعىر امىندىر كى، خوشبخت اولمايان خالقين اۋولادى، خوشبخت اولمايان قاديننن حوقوقسوز حيات يولداشى، خوشبخت اولمايان اۋلكەننن وطنداشى، شاعىرى اۋزۇنو خوشبخت سايا بىلمز. بو قناعتىننن دىكتەسى ايله او، بىر چوخ اثرىندە اۋزۇنو «قاراگون»، «قارابخت»، كىمى تقدىم ائدىر :

اولدوم قاراگون آيرىلالى او سارى تئلدن،

بونجا قارا گونلردى ائدن رنگىمى سارى (۳.ص.۴۱).

اۋزوم كىمى قارابخت تانىمىرام دونيادا،

قارا بختين اىندن گون گۇرمەدىم بىر آن دا (۱۱۵.ص.۱۷۵).

ماراقلیدیر، يئنه دە شاعىرىن شخسى كدرى ايله عومومون كدرى بىرلشیر. لاکىن شەھرىارىن سۆز ايشلتمە مھارتى بورادا دا كۆمگىنە گلیر، داھى فوضولننن اوسلوبونو يادا سالىر و سۆزون چوخ معنالىليغىنا اساسلاناراق اصیل مطلبى - قارا گونلرىن رنگىنى سارالتماسىننن دىگر سىبلىرىننن دە

اولدوغونو دوشونمە يى اوخوجونون ايختىيارىنا بوراخىر. عىنى سۆز واحىدىنن موختلىف معنالاردا ايشلنمەسى و آنلاشىلماسى گوجلو ائستىتىك تائير يارادىر، اينسانن نجىب و عالى دوغولارىنا تائير ائدەرک اونون ائستىتىك ذۇوقون فورمالاشماسىنا خىدمت ائدىر.

ايستر بدىعى تصوير، ايسترە دە بدىعى ايفادە واسىپتەلرینی خصوصى باجاریقلا، کامیل صنعتکار مھارتى ایلە ایشلە دەرک بدىعى مقصدینە چاتان شېرىرین شعرلى محض بو جھتلىرنە گۆرە يادداشلاردان سىلینمیر، ابدى قالیر :

قارا گون قارغاسى قوواندا منیم،

آغ گونوم وارسا دا قارالتمیشدى .

قارا بايقوش چالاندا آغ قوشومو

زعفران تک منى سارالتمیشدى. (۳.ص.۶۷).

اوستاد صنعتکار ۱-جى بنددەكى «قاراگون» و «آغ گون» سۆزلریندن رمزی معنادا ایشلنن «قارا» و «آغ» سۆزلریندن مجاز يارادىب. «۲-جى بنددەكى همین سۆزلردن ایسە ایلکین معناسیندا، آنجاق یئنه دە مجازی ايفادهلرله یئنی بنزتمەلر ياراتماغا نائیل اولان شاعیر جاوان عۆمور- گون يولداسى عزیزه خانیمین غفلتی اؤلومونو فاجیعە، «بختینن قارالماسی»، قارا بايقوشون آغ قوشونو چالراق حیاتینى جهنملیکدن چىخاریب جنتە چئویرن، غمین «دوستاقلیغیندان» آزاد ائدیب عۆمرونو خزانا یوخ، باھارا دۆندرن بیر وارلیغین یوخلۇغونو، اونون بو دونیانی، عابیلە سینی ابدیاً ترک ائتمەسینی اوبرازلی شکیدە ايفادە ائتمیشدیر. «بئھجت آباد خاطرەسى» اثریندەكى

گۆزلر آسیلی، یوخ نه قارالتی، نه دە بیر سس،

...باتمیش قولایم گۆر نه دۆشورمکدەدى دارى،-

بندبندە «گۆزلر آسیلی» و «باتمیش قولایم» کلمەلری سۆزون مجازی معناسیندا ایشلەنىب. چونكى گۆزون آسیلی اولماسی و قولایم باتماسی فیکرین حقیقی، دقیق ايفادە فورماسی دئییل. اینسانن گۆزو دئییل، اۆزو کیمدنسە آسیلی اولایبیلر و یا اینسانی ایشلەدیگی باغیشلانماز جینایتە گۆرە دار آغاجیندان آسا بیلر، یاخود اینسان، ماشین، ائو، عومومیتلە هر هانسی بیر اشیا، جانلی وارلیق باتا بیلر، آیریجا قولایم باتماسی ایسە مومکون دئییل. شېرىرین بو بئیتی خالق آراسیندا گئنىش شکیدە ایشلنن «قولایم دارى دلیر» مثلینى دە يادا سالیر. سئوگیلیسینی گۆزلەمکدن گۆزلرینن کۆکو سارالان شاعیر گوناھى قولایمدا گۆرور، بیر نؤو اۆزونو نیفرینلە بیلر، یعنی باتمیش، کار اولموش قولایم گۆر نه دۆشورمکدەدى دارى کی، هئچ بیر سس- سمیر، خیشیلتی- میشىلتی ائشیتیمیر... یئری گلیمشکن اونو دا دئیک کی، دۆشورمک (تئز- تئز، نفس درمەدن آج گۆزلوکلە یئمک) سۆزو موعاصیر ادبی و جانلی خالق دانیشیق دیلیندە ایشلک دئییل، آنجاق خالق دیلینن بوتون احتیاط قوۋەسینن محض شعر واسیپتەسیلە اوزە چىخاریلیدینى گۆزل بیلن شاعیر

«شاطر اوغلان (۱۱۵.ص.۵۹)»، «آغا میرصادیغین خئیراتی (۱۱۵.ص.۳۹)» و سایر اثرلرینده همین کلمه یه ده پوئزیدادا یاشام حاقی قازاندیرمیشدیر. «آمان آیریلیق» دا دا آیریلیغین اینسانی یاندیرماسی، مجازی معنا کسب ائدیر :

بیزی یاندیردی یامان آیریلیق،
بو داربخدییران دومان آیریلیق ...
و یاخود :

بیر گوزون آچار، بیر گوزون یومار،
آرازی سرین گوردو کده اومار .
خزری درین گوردو کده جومار،
غم دریاسینا جومان آیریلیق،
آمان، آیریلیق، آمان آیریلیق! (۲.ص.۱۱۰).

بو پارچاداکی مجازی سؤزلرین ماهیتینه وراق: آیریلیغین گوزو یوحدور. همین سبیدن، اونون «بیر گوزونو آچیب، دیگرینی یومماسی» سؤزون مجازی علامتیدیر. همچنین، گوزو آچیب- یومماق، جومماق حیوانا و اینسانا خاصدیر. آیریلیغین جومماسی فیکری ده سؤزون مجازی فورماسیندا اثرین تاثیر گوجونو، ائموسیوناللیغینی آرتیرماق اوچون ایشله دیلمیشدیر.

خالق دانشیق دبلینین، تبریز شیوه سینین سؤزلریندن ایستیفاده ائدن شهربار «حیدربابا یا سلام» پوئماسیندا دا چوخلو سایدا سؤزلرین معنا اینجه لیکلریندن ایستیفاده ائده رک اونلاری مجازیلشدیرمیش و پوئتیک مقصدینین آیدین درک اولونماسینی آسانلاشدیرمیشدیر. مثلاً :

حیدربابا، غئیرت قانین قاینارکن،
قارا قوشلار سندن قوپوب قالخارکن،
او سیلدریم داشلارینان اوینارکن،
قووزان منیم هوئتیمی اوردا گور .
اوردان اگیل، قامتیمی داردا گور (۲.ص.۱۵۷).

و یا

یوک - یاپینی هئی چاتیردیق کی، گئداخ،
سئل چیمخیریب، مجبور ایدیک قایدداخ .

گوروندویو کیمی، داغین دئیل، اینسانین غئیرت قانی قاینایار، داشلارلا اویناماق، قووزانماق، گورمک، اگیلمک کیمی خصوصیتلر ده اینسانا خاصدیر. اصلینده، چیمخیرماق اینسانا خاص علامتدیر. شهربار بو خصوصیتی سئله عایید ائتمکله، فیکرینی بیرباشا دئیل، دولایی یوللا ایفاده

ئەدەرك ئىپتىتت يارادىب. آذربايجان پوئزىياسىندا ئىپتىتتلر، باشقا سۆزلە دئسك، مئتافورالار و پئريفراز مئتافورالار اهمىتلى يئر توتور .

آشالىگىن قئىد ائتمىشدىر: «نيطقين گۆرۈملۈلوگونو و ائموسيوناللىغىنى آرتىران ان اهمىتلى واسىطەلردن بىرى دە ئىپتىتتدیر». ب.ژىرمونسكى ئىپتىتتەين دار و گئنىش معناسىنى بىر- بىرىندىن فرقلىندىرير. او، ئىپتىتتەين دار معنادا بدىعى تعيين اولماسىنى سؤيله يير و بورايا عنعنه وى ئىپتىتتلرى دە عاييد ائدير .

آذربايجان ادبيات شوناسلىغىندا عنعنه وى ئىپتىتتلر موقيد ئىپتىتتلر آدلاندىر ييلير. قئىد ائتدىك كى، ئىپتىتت بدىعى تصوير واسىطەلرىن سادە نؤوعلرىندىن بىرىدىر و بدىعى اثرده معنانى قووتلندىر، موعىن بىر جەتتى دىقتە داها قابارىق چاتدىرماق اوچون همىن فيكرى ايفاده ائدن قووتلندىرىجى - تعيين ائدىجى سۆزدور. ترجموده «علاوه» معناسىنى وئرن بو واسىطە اثرىن ماهىتى، علامت و كئيفىتى ايله علاقه دار اولور. شهرىار عشقىنى، محبتىنى و بو عشقىن اوزوندن چكدىگى آيرىلىق، هيجران دردىنى وصف ائدن «جانانىن جيلوهسى» غزلىنده بو علامت و ماهىتى ئىپتىتتەين واسىطەسىلە آيدىن ترنوم ائتمىشدىر :

جمالين ائله بىر شمع آلىشدىردى، سئوگىلىم،

ئله شمع كى، ازلدن پروانه ن ايدى سنين .

عاغلىمىن پردهسىنى پارچالادى محبت،

عاغلىم چىخدى باشىمدان، ديوانن ايدى سنين... (۱۱۵.ص.۱۴۲).

بو پارچادا شاعىر صافلىغى، تمىزلىگى و ايدراكى نه وارسا، هامىسىنى سئوگىيە و حىياتا عاييد ائدير، ئىپتىتت يارادير: شعرده «آلىشان شمع» عاغلى باشدان چىخاران گۆزلىك دويعوسو و ساير سئوگىلى قىزا عاييددىر، اما سئوگىلى قىز اؤزو ده تمىزلىگى، صافلىغى و گۆزلىگى ايله بىرلىكده سئوگىيە و حىياتا عاييددىر. همچىن، شاعىر «عاغلىمىن پردهسىنى پارچالادى محبت» فيكرى ايله دە ئىپتىتتەين گۆزل نومونهسىنى ياراتمىشدىر. پارچالاماق حىوانا خاص علامتدیر (بو علامتى هردن اينسانا دا عاييد ائديرلر)، محبت ايسه مجازى سۆزدور، حىس دىر، دويعودور... دىقت يئتىرىن، شاعىر نئجه بؤيوك صنعتكارلىقلا ئىپتىتت اىچىنده علاوه بىر ئىپتىتت ياراتمىشدىر! بو، طبعى كى، ادبيات اوچون اوغوردور و بئله بىر اوغورو دا محض شهرىار كىمى كامىل و عارىف صنعتكارلار قازانا بىلرلر :

شعر ده اؤولاد تك جاندا بسله نير،

اىلىكده، سوموكده، قاندا بسله نير ...

سنسن باشىم اوسته آچىلان سحر،

سنسىز گوندوزوم ده گئجه يه دؤنر... (۱۱۵.ص.۲۶۰).

بو پارچادا شەخەر اينسان حىياتىنىن، جانىنىن آيرىلماز تەركىب حىصە سى كىمى تەقدىم ائىدلىر و شەخرى اينسانا، اصلىندە ايسە خالقا عايىد ائىدەر. شەخرىن اؤولاد تەك جاندا بىلنمە سى، آچىلان شەخرى كىمى تەقدىم ائىدلىمە سى ائىتتەدەر و شەخرىار بو ائىتتەت واسىطە سىلە بدىعى مرانامە سىنىن باشلىغا معيارىنىن اينسان و خالقا اولدوغونو عىانى شەكىلدە اىثباتا يئتىرمەك اىستەمىشدىر .

"سىزىلدار سىنە مەن سەزى،

درامد ائىلە رەم شورى ..."

مىللى موسىقى ائىتمىز اولان سەزىن يانىقلى ايفاسىنى اونون سىزىلداماسى كىمى تەقدىم ائىدن شەخرى، اصلىندە سىزىلداماغىن بىر علامەت اولاراق اينسانا خەس اولدوغونو، طەبىعى كى، گۆزل بىلىردى. بو بىندە كى مقصد ايسە باشقادەر: سىزىلدايان سەز اونون درددن، غمدن اود توتوب يانان اورە يى، سىنىق قلىبدەر. ائىچاق سىزىلداماغىن بىر علامەت اولاراق سەزىلدايان سىمىل ائىدلىمە سى، البتە كى، ائىتتەدەر و فىكرىن داها تائىرلى، معنالى سىلنمە سىنە خىدمەت ائىدەر .

شەخرىار پوئىزىياسىنىن سەجىيە وى جەتلىرىدن بىرى دە دىلەمىزىن اوسلوب واسىطەلرىدن اولان پئىرفىزلاردان گەنىش شەكىلدە اىستىفادە اولونماسىدەر. «مەمد راحىمە جاواب» ائىرىندە دە شەخرى اينسانىن روحنو، قلىبىنى اوخشاين، يادداشينا حەك اولان بىر چوخ مئتافورالار، خەسوساً پئىرفىز مئتافورانىن ان تىپىك نومونەلرىنى ياراتمىشدىر:

"اوجا داغلار بىر- بىرلىرىن گۆررلەر،

اؤپوشلرىن باخىشلا گۆندەرلەر"

صبا اىلە پئىغام آلىب وئرلەر... (۱۱۵.ص.۴۵)

اؤپوشلرى راحىم بەيە سەرسن،

قارداشىمىن بال دوداغىن اؤپرسن (۱۱۵.ص.۴۴) و ساىر.

دىلچى عالىم موسى عادىلوو يەزىر: «پئىرفىز دا دىگر مەجاز نؤوعلىرى كىمى سۆزۈ بىر باشا، موسىتقىم دئىل، دولابى شەكىلدە دئەك اوصولدور. شەخرى راحىم بە يى اؤپرسن، فىكرىنى پئىرفىراستىك جوملە طەرزىندە - «اؤپوشلرى راحىم بەيە سەرسن» شەكلەندە اىشەدەر كى، بورادا مئتافورانىن مورگىلشەدىرىلدىكى دىقتى جەب ائىدەر». (۱۲۸، ۱۷۸). يوخارىداكى اىكىنچى مەصرە: «اؤپوشلرىن باخىشلا گۆندەرلەر» دە ھەمىن معنالى وئرىر، لاكىن «صبا اىلە پئىغام آلىب- وئرلەر» سالاملاشارلار دئەكدەر و شەخرى ھەر اىكى مەصرەدا مورگىلشەدىرىلمەش مئتافورانى پئىرفىراستىك جوملە طەرزىندە اىشەتمىشدىر. عومومىتەلە، خالقىمىزىن دانىشىق دىلەنە مەخسوس، اساساً دە اونون بدىعى تەگگورونون مەخسولۇ اولان پئىرفىز بىرلشەلەر شەخرىار يارادىچىلىغىنا خەسوسى رۇونق وئرىر. آذربايجان شىفاهى خالقا ادبىياتىنا، خالقا دىلەنە مەخسوس «گوندوز گۆزۈ»، «اؤل باشى» كىمى پئىرفىز بىرلشەلەرلە ياناشى، شەخرىن اؤزونون دە خەسوسى اوستالىقلا ياراتدىغى «ظولمون ائوى»،

«سولھون يىلى»، «نامرد اولان»، «صبرين الى»، «اوره ك قوناغى»، «ھونر آتى»، «درويش اولان»، «آيرىلىغىن شربتى»، «خىدمىتىمىن امه يى»، «تمدۆنون الى»، «عۆمروموزون كۆچۈ»، «مىھبىتىن چىراقلىرى»، «آشنالىغىن داشى»، «روزىگارىن دگىرمانى» و سايىر پىرىفرازلاردا اثرلىرىندە تىز- تىز راست گلنىپ:

گۆز ياشىنا باخان اولسا، قان آخماز،

اينسان اولان، خىنجر بىلىنە تاخماز،

آما حىيىف، كور توتدوغون بوراخماز. (۳، ۱۱).

شەھىر تەسۋىر ئىتدىگى اوبىئەكتدە گۆردويو و اوخوجونون نظرىنە چاتىدىرماق اىستەدىگى علامتلىرى قابارىقلاشدىرماق مقصدىلە اينىچى تىك ساپا دوزدويو پىرىفرازلاردا زىرگىر دىققىلىگى اىلە مىصرىلاردا يىرلىشىدىرىپ، غىيرى- عادى، تىكرارسىز، يالنىز اۆزۈنە مەخسۇس مەنا چالارلاردا يارادىر:

من گۆردويوم كاروان چاتىپ كۆچۈدۈ،

آيرىلىغىن شربتىنى ايجىبىدى،

عۆمروموزون كۆچۈ بوردان كىچىدى (۲، ۱۶۶).

بىدىعى تەسۋىر واسىپلەردى اىلە زىنگىن اولان شەھىر يارادىجىلىغىندا تىشە لىر دە خوصوصى دىنامىزم كىسب ائدىر. «اوخشاتماق»، «بىزىتمىك» مەنلارنى ايفادە ائىدن بو سۆز بىدىعى ادبىياتدا بىر اشىيانىن و يا حادىثە نىن موعىنە علامتە گۆرە اۆزۈندىن داھا قوۋتلى اشىيا و حادىثە يە اوخشادىلماسىنا دلالت ائدىر.

شەھىر يارىن بىدىعى تەسۋىر و ايفادە واسىپلەلرىنىن، اوبرازلى، قانادلى فىكىرلەرنى كۆمىگىلە اعجازكار اۆرپە يە بورودويو، يوكسىك لىرىكانىن، بىدىعى لىگىن سانكى قىشقىردىغى «سەھىدىيە» پوئىماسىندا ياراتدىغى سون درجە اورىژىنال بىر تىشەھە نظىر سالاق :

شاھ داغىم، چال پاپاغىم، ائىل داپاغىم، شانلى سەھىدىم،

باشى دومانلى سەھىدىم (۳، ۵۴).

بىلىرىك كى، تىشە يىن دە اساسىندا موقايىسە دورور، بىر اشىيا باشقا بىر اشىيا اىلە قارشىلاشدىرىلىپ. لاكىن بو اشىيالار آراسىندا آنچاق بىر و يا بىر نىچە اوخشارلىق يارادىلىپ. ائىپىتلىردىن فرقىلى اولاراق تىشە لىر اىكى اشىيا - ياخود حادىثە آراسىندا اوخشار علامت تاپماق يولو اىلە دوزەلىپ. شەھىر «سەھىدىم» اثرىندە بو فرقى قابارىق گۆستىرە بىلمىشىدىر. شاھىر باشى دومانلى، اوجا سەھىد داغىنى ووقارلى شاھ داغىنا، كىشىنىن غىيرىتى حساب ائدىلن پاپاغا، ھىم دە جمىعت، ائىل داپاغىنا بىزىتمىكە، ھىمچىن، تىشە ياراتمىش، اوخشارلىغىن تىپىك نومونەسىنى داھا دا قابارتمىشىدىر .

شەھىر يارىن بىدىعى تەسۋىر زىنگىن اولان «شەرى و حىكىمت» پوئىماسىندا اىنسانىن سىياسى- اىجتىماغى، اىقتىسادى، مەنوى حىياتىنىن، فىلسفى دوشونجەلرىنىن، آنا طىبىعتىن، بىر سۆزلە، اىنسانى احاطە

ئىدىن بوتون جانلى و جانسىز عالمىن اينىكاسى كىمى دوغولان شەرى موقايىسەلى تشبئە لىرىن واسىپەسى ايله ترنوم ائدىر: «شەر – گۆز اوستوندى بىلىن خىلقت»، «شەر بىر موقدس، ايشىقلى بىنا»، «شاعىر شەم كىمىدىر...». «شەر مەنىت، اينجەصنەتدىر؛ اينسانىن ان بۇيوك مۇعجىزە سىدىر». «نېشاپوردا گونش باتاركن» پوئاماسىندا ايسە اورىژىنال تشبئە لىر سئوگىلىسى اىندىن آلیناراق سوز گونە گۆندىرلىمىش بلالى شاعىرىن چارەسىز وضعىتىنى كىفايت قدر تەسۋىر ائدىر:

آه! مەبت نە آغىر بىر يوك اىمىش،

داغلارى چكەمە يە قادىر توك اىمىش،

دۆندو چاشمىش قوشا شىر پنجهلى مرد،

او دمىر قىلبىنى موم ائىلەدى درد (۱۱۵.ص.۳۶۹).

آشاغىداكى بئىتدە سىلسىلە بنزىمە ياراتماغا نائىل اولموش، بىر جە بئىتىن فونوندا سانكى كامىل بىر رىتام فىرچاسى ايله موكمل منظرە جىزمىشىدىر. ناكام شاعىر عشقىن، سئوگىلى سىنىن ووصالىنا الى يىتمەين عاشىقىن حسرتىن، آىرلىق جۇوروندىن گئجە- گوندوز آخان گۆز ياشلارى آشىب- داشمىش، آراز چاينىا دۆنموشدور:

سىنە بىر دشت موغاندىر قوزو يان- يانا ياتىب،

منىم آغلار گۆزومو اوردا آراز ائىلەمىش ...

گۆرونديو كىمى، بو اىكى مىصراعدا اوچ رومانىك ماھىت داشىيان بنزىمە واردىر. يعنى، گۆزەلىن سىنەسى موغان دوزونە، دۆشلىرى يان- يانا ياتان قوزولارا، گۆز ياشلارى ايسە آرازنا بنزەدىلمىشىدىر. طبعى، بئلە بىر اوغورا اىمضا آتماق، سئوگىلىنىن حوسنونون و روحونون گۆزلىگىنى بۇيوك وطنىن گۆزلىكلىرى ايله ھماھنگ ساناراق موقايىسە ائتمك شەرىار كىمى قودرتلى قلم صاحىبىنە موىسردىر و بو طرز بنزىمەلر اثرە ھەم دە فلسفى ماھىت قازاندىرىر .

او، روحونداكى درد چكەمك، گولمك، آغلاماق، دۆبوشمك، دوستاق اولماق كىمى خوصوصىتلىرى، اينسانا خاص كئىفىتلىرى بىر صنعتكار كامىللىكى ايله وطن طبعىتىنىن اوزرىنە كۆچورور، گوجلو تاثير قوۋەسىنە مالىك اىستىعارە لىر، تشبئە لىر، مئتافورىك پئىرفرازلار يارادىر، سانكى اىندە تىشە فوسونكار گۆزلىبە مالىك الوان منظرەلر، قنىرسىز تابلولار چكىر:

آما حىدر بابا دا بىلدى كى، بىز تەك ھامى داغلار -

باغلانىب قول- قولا زنجىر، بولودلار اودور آغلار (۳.۵۹).

شەرىارىن بدىعى فانتازىياسى اوخوجونو سىرا داغلارىن اسىر دوشموش و زنجىرلىمىش اينسانلار كىمى قول- قولا باغلانماسىنا، اولارىن بو اسىر حىياتىنا بولودلارىن بئلە آغلاماسىنا ايناندىرماغا قادىردىر.

عمومیتله، کلاسیک شرق، ائله جه ده آذربایجان پوئزیاسیندا حادیته و پرئدمتئر آراسیندا اوخشارلیق، یاخود فرقی گؤسترملکه، اونلارین موعتین، خصوصاً ده اساس جهتینی داها قاباریق و قووتلی شکیلده نظره چاتدیرماق مقصدیله ایشله دیلن تشبئه، بنزتمه، ایستیعاره، متافورا، مئتونیمیا، تکریر، آنافورا و سایر کیمی بدیعی تصویر واسیطه لرینین تزه لیگی، اوریزیناللیغی یوکسک صنعتکارلیق علامتی سایلمیشدیر. فیردوسی، سعدی، نظامی، حافیظ، نوایی، فوضولی، واقیف، ویدادی و باشقا صنعتکارلارین اثرلری بئله تزه، طراوتلی مجازلارا زنگیندیر. موعاصیر آذربایجان پوئزیاسینین بیر سیرا نوماینده لری کیمی، شهریار دا بو عنعنه نی چوخ بؤیوک اوغورلا داوام ائتدیرمیشدیر.

بوتون اثرلریندن فرقلی روحدا، احساسلی بیر دیلده قلمه آلینمیش «گئجه نین افسانه سی» مثنوی - پوئماسیندا غنیری - عادی ذؤوقونون، ایلاهیدن گلن وحی ین دیکته سیله شاعیر بدیعی تصویر و ایفاده واسیطه لریندن ان یوکسک بیر مهارتله ایستیفاده ائده رک اعجازکار جاذیبه یه، اینسان قلبینی ریفته گتیرن گؤزللییه مالیک اسرار انگیز بدیعی تابلولار یاراتماغا نائل اولموشدور. سانکی کامیل بیر رستمین فیرچاسینین نقش ائتدیگی بو تابلولاردا آل - الوان رنگلر تاثیر باغیشلایان اوریزینال بنزتمه لر، بنزرسیز تشبئه لر، متافورالار، سیموول و رمز لر، ائپیتتئلر، اونلارین ایفاده ائتدیگی مجازی معنالار، دولغون مضمون قارشیسیندا حئیرتدن دونماماق مومکونسوزدور. شهریارین اعجازکار قلمیندن سوزولموش پوئمدان کچیک بیر پارچایا نظر یئتیرنده شوبهه ائتمیرسن کی، آی ائله اوتانچاق دنیز گلینیدیر، سو اونون الینی اؤپمک ایسته ییر، اوفوق و دنیز گوزگویه بنزه ییر، ساحیلده لؤوبر سالمیش قاییقلار اوزگوجونون دنیزدن چیخاردیغی اینجیلردیر و دنیزین آغزیندا صدف کیمی دوزولموشدور، دنیزین آغزی اینجی ایله دولموش صدف قوتویا، او قوتو ایسه آلماز اوزوکله دولو گبه یه (خاللیا) اوخشایار، بو اینجیلر ماوی گؤللو، خومار باخیشلی، جوشغون دنیزین ظریف، اینجه کۆرپه لری کیمی یوخودان اویانار و گؤزلرینی گئنیش آچاراق آیا شاشقین - شاشقین باخارلار، آی دا، اینجیلر ده، گوزگو تک سو دا درین یوخویا گئدر، یئنه ده آی، دنیزلر گلینی سودا اوزه رک اونون اته یینه - ساحیلینه اینجیلر دوزر، اسن کولک رقص ائدن داغالاری قوجار، صدف رقص ائدن داغالارا بیر اتک اینجی شاباش وئر، کئشیکچیلر تک یاتمایان داغلار ادبله کناردا دایانارلار، بیتکیلر تورپاغا بالیش تک باشینی قویار و گلینلر کیمی دونیادان بیخبر یوخویا گئده بیلر... بو تکرارسیزلیق، بنزرسیزلیک و اوریزیناللیق، اسرار انگیز طبیعت گؤزلیکلرینه یوکسک پوئتیک معنا وئرمک قودرتینه مالیک شهریار تخیولوندن سوزوله بیلر، اوخوجونو حئیران ائدن، روحونو یئریندن اویناداراق جیلوه لندیرن متافورالاری یالنیز شهریار کیمی سؤز خیریداری یارادا بیلردی :

او رۇیا گؤزلی آی سودا اوزور،

دنیز آتہ یینہ میرواری دوزور .
رقص ائدن دالغانی قوجوموش کولک،
صدف شاباش وئریر اونا بیر اتک .
ادبلہ دایانمیش کناردا داغلار،
کنشیکچیلر کیمی یاتمامیش اونلار .
بالیشا باش قویوب یاتیر بیتکیلر،
دونیادان گلینلر کیمی بیخبر (۱۱۵.ص.۲۵۶).

شاعیر «استالینقراد قهرمانلاری» پوئماسیندا یاراتدیغی طبیعت تصویرلرینی ایجتیماعی موتیولرله علاقہ لندیریر و ایجتیماعی مضمونلا بیرلشدیریر. بئله تصویرلری ایفاده ائدن مجازلار اوریزیناللیغی، بدیعی تاثیر گوجو ایله اوخوجونون درین ماراغینا سبب اولور، قلبینی ریقتہ گتیریر. طبیعی کی، بولودلارین شاهہ قالخان آتا، آتین کیشنہ سینی ایسه ایلدیریمین، شیمشگین چاخماسینا بنزدیلیمہ سی، گویلرین کیشنہ رک جہادین، قانلی محاربه نین باشلانماسینا فرمان وئرمہ سی، انگین سمائین بویوک بیر اؤلکهنی قوجماسی و بو منظرہ نی چایین سئیر ائتمہ سی مجازیلشدیریلیمیش فیکیرلردیر و جانلیلارا - اینسانا، آتا خاص اولان علامتترین یوکسک مہارتلہ جانسیزلارین اوزرینہ کؤچورولمہ سیدیر... بو میصراعلاردا یارادیلیمیش اوبرازلی ایفاده لردہ کی مئتافوریک خصوصیتلرین قاباریقلیغی حقیقتاً اینسانی دوشوندورمہ یہ بیلیمیر :

قالحدی عوماندان بولود، کیشنتدی بیردن گویلری ...
کھکشانلار تک اوفوقدہ وولقا سئیر ائتمکدہ دیر،
بویوک بیر اؤلکهنی گویا کی، قوجموش آسیمان ...
... کیشنہ ییب بیر لحظہ گویلر، وئردی فرمانی - جہاد،

روس ایله گئرمان دئییل، ائی قهرمانلار، حرب ائدن (۱۱۵.ص.۲۵۶).

"مومیالانمیش آدم" اثریندہ دہ بو تیپ مئتافوریک خصوصیتلر دیقئتن کناردا قالمیر: «دومانلی و قارانلیق بیر چایخانا، قوجاقلایب سکیلرین دیزینی»، یاخود «بیر مجنون سؤیود دہ کوچدہ دوروب دالغین، پریشان... سو حسرتیلہ آییلیب آرخا...» دوشونورسن کی، آرخلارین کناریندا بیتن سؤیود آغاجلارینین سویا طرف آییلن ساچاقلارینین بوندان اوبرازلی، تاثیرلی، اوریزینال ایفاده سی اولا بیلیمز... (۱۱۵،۴۳۲).

گوروندویو کیمی، شعرین اساس مزیتلریندن بیرری اونون اوبرازلی شکیلدہ ایفاده ائدیلمہ سیدیر. موقاییسہ یہ، قارشیلشدیرمایا اساسلانان مئتافورالار شعرین فورما و معنا، مضمون گؤزللیگینی تأمین ائدن، اونو زینتلندیرن اساس جہتلردندیر. شھریار کلاسیک پوئزیانین ان گؤزل عنعنہ لریندن اولان طبیعت تصویرلرینی یئنی، اوریزینال تشبئہ و یادداشلارا بیردفعہ لیک حک اولونان

جانلی بدیعی لؤوحه لرله وئرهرک بو تصویرلری لیریک قهرمانین سنوینج و کدرینین، آرزو و ایستکلرینین، دو یغو و دوشونجه لرینین، بیر سؤزله، داخیلی عالمینین آچیلما سینا دوغرو یؤنلتمیشدیر. شاعیرین یوکسک صنعتکارلیقلا یاراتدیغی سؤنوک، اوغورسوز، ترفارئت اوبراز و ایفاده لردن اوزاق اولان طبیعت تصویرلری اثرین ایدئیا و مضمونونون آچیلما سینا خیدمت ائدیر، اوخوجونون قلبینده درین حیس و هیجان دوغورور.

کلاسیک آذربایجان ادبیاتیندا شاعیرلر اؤز ایدئیا و مقصدلرینی بیرباشا، آچیق- آشکار دئییه بیلمه دیکلری دؤنملرده سیموول و رمزله اوز توتوموش، دئمک ایسته دیکلری فیکیرلری دولایسی ایله، اؤرتولو، پرده لی شکیلده ایفاده ائتمه یه چالیشمیشلار. مو عاصیر آذربایجان ادبیاتیندا دا قووتلی و مورکب مجازلاردان - سیموول و رمز لردن گئنیش صورته ایستیفاده اولونور. شاعیر و یازچیلار اوخوجودا خصوصی مارق اویاتماق، اونو دوشوندورمک، آختاریشا سؤوک ائتمک مقصدیله بئله مجازلارا موراجعت ائدیر. معلومدور کی، گویرچین بوتون دونیادا صولج، امین- آمانلیق، باریش رمزیدیر. شهریار «محمد راحیم حضرتلرینه جاواب» شعرینده بو سیموولدان ایستیفاده ائتمکله بدیعی مرامینی آچیقلاماغا نایل اولموشدور:

آغ گویرچین، آغ قانادین آچارسان،

دام- دیواردان بیر قووزانیب اوچارسان،

اولدوز لانیب باکی دئییه، قاچارسان،

اؤپوشلری راحیم به یه سپرسن،

قارداشیمین بال دوداغین اؤپرسن (۲، ۱۰۷).

صبا یئلی، سحر نسیمی، اسن مئه شیفاهی خالق ادبیاتیندا - ناغیل و داستانلاریمیزدا، ائله جه ده غزلرده عاشیقدن معشوقه یه خبر چاتدیران، پیام - سلام آپاریب گتیرن بیر واسیطه کیمی لیریک «منین» کؤمگینه چاتیر:

صبا ایله پیام آلیب وئرلر (۲، ۱۰۸)

ایندیلیکده قوی یالواراق یئلره (۲، ۱۰۹)

و یاخود

سحر- آخشام یالواریرام یئلر،

قارداشیم مندن سلام یئتیرسین،

اوندان دا بیر خیر- اتر گتیرسین (۲، ۱۰۸).

شهریار یارادیجیلیغیندا کیفایت قدر ایشله دیلن قووتلی مجازلاردان بیری کینایه دیر. «حیدربابا یا سلام» پوئماسیندا

"ياخشىلىغى اليمىزدن آلبىلار،

ياخشى بىزى يامان گونە سالىبار"، -

بئىتىندەكى كىنايە، آجى گولوش اينسانى، اوخوجونو درىندن دوشونمەيە سۇوق ائدىر. ندىر آخى شاعىرى بو درجەدە ياندىران، توستوسونو تپەسىندىن چىخاران؟ بو ايكي مىصرع اينسانى چوخ مطلبلر بارەدە دوشوندورور: - بىز معنأ بىر اولسايدىق، بىرلىكدە حركت ائتىدىك، سۇزوموز بىر- بىرىمىزىن بوغازىندان اۇتسىدى، منم- منملىك قووغاسىندا ايتىردىكلرىمىزى آنلاسايدىق، نە مىنللىك حاكىمىتىمىزى ايتىردىك، نە تورپاقلارىمىز الدن گئىردى، نە ئروتلىرىمىز ياد ائللرە داشىنار، نە دە پىر- پىر دوشردىك... دونيا چاپىندا نەلرە ايمضا آتمازدىق!.. و ساىر .

شاعىر، نادىر حالدا دا اولسا، رىمزلرىن كۆھنە، عصرلرىن سىناقلىرىندان چىخىمىش، «دئموكراتىك روخا و موغىن اىجتىماعى مضمونا مالىك اولموش» (۱۲۹.۲۸۶)، كلاسىك و موغاصىر آذربايجان ادىباتىندا گىنىش يايلىمىش فورماسىنا- تمشىلە دە موراجىعت ائتمىش و عنعنە وى ژانرىن يىغنى خوصوصىتلىرىنى آشكارا چىخارماغا جەھد ائتمىشىدىر. بىزە معلوم اولان «اوج اوكوز» و «مىنبر و دار (مىنبر اىلە دارىن موناظىرەسى)» تمشىللىرىندە رىمى اوبرازلارىن دىلى اىلە درىن معنالار، بۇيوك معنوى تاثير گوجونە مالىك مودرىك فىكىرلر، رئال حىياتدا عكسىنى تاپان مسئلەلر يئر آلەمشىدىر. «اوج اوكوز» ادلى تمشىلدە شاعىر مئشەلر شاهى آسلانين حىلە سىنە آلداناراق بىر- بىرىنە خىانت ائدن، لاكىن ھىمىن خىانتىن دە نىتجەسىندە دوشمىنن اىنە تىك- تىك كىچەرك پارچالانان دوستلارىن - اوكوزلرىن نادان عملىنن بومئرائق كىمى اۆزلىرىنە قايداراق سوندا اونلارىن دا موخونە سىب اولدوغونو نەظمە چكىر. شەھىر ائثرىن سونوندا پوئتىك مقصدىنى اىضاح ائدن نصىحت آمىز فىكىرلرىنى وئەرەرك خىانت، نامردلىك و وفاسىزلىغى پىسلەيىر، «نە تۇكرىن آشىنا، او دا چىخار قاشىغىنا»، «نە اكىرسىن، اونو دا بىچىرسىن» آتالار سۆزلرىنن معنا ئىقلىتىنە سۆيكنەرك اينسانلارى ھىمىن احوالاتدان عىبرت گۆتورمەيە سىسلەيىر. كىچىك تاماشا، مضحكە سئنارىسى شكلىندە قلمە آلەنمىش «مىنبر و دار (مىنبر- لە دارىن موناظىرەسى)» تمشىلىندە ايسە مسئلە نى بىر قدر فرقى راكورسداق قويور. شەھىر بو ائردە اينسان خاراكىتلىرىنە موخوص جەھتلىرى، موناسىيەتلىرى دار آغاجىننن و مىنبرىن آللقورىك تصوىرىلە، جانلاندىرىلماسى يولو اىلە اونلارىن موباحىتە سىنى وئىر. «مسجىدەكى مىنبر پنجرەدن گۆرونن دار آغاجىنا اوز توتاراق غضبە قىشقىرىر كى، نىيە او، سرت، وحشى خاراكىتلىرى و خىانتكار اولوب؟ او، كعبە اطرافىندا محجىرلىگى بىنمەيىب، شەھر دارغاسىنا چىركىن خىدمتلىر گۆستىرەكلە آبىر- حىانى دارا چكىب آغاج جىنسىننن آدىنى بائىرەمىشىدىر. مىنبرىن ايشى صولج و ياخشىلىق اولدوغو حالدا، دار آغاجى گونە و جىنايت تۇرتمەكلە مشغولدور. دار آغاجى بو ايتھاملارا اىستىھزا اىلە دئىير كى، بوتون اؤلوم حۆكلىرىنى مىنبرلە ماسا وئىر. اونون ايشى ايسە يالنىز وئىرلىن امرى يئرەنە يئىتىرەمكىدىر.» شاعىر

اثرده دار آغاجینین دیلی ایله شاها و اونون ایداره ائتدیگی سیستمه خدمت ائدن عدلییه سیستمینن ایچ اوزونو، خیانتکار سیماسینی آچیر.

بیخیلاردی دئیین مگر منبر،

اولماسایدی او، ایلیس اوسته سووار؟

-منبر اولسایدی منبرین - او دئدی :

دار دا اولمازدی بؤیله مردوم آزار (۱۰۳.۲۵۶).

شهریار یاردیجیلیغیندا، ائله جه ده «حیدربابایا سلام» پوئماسیندا بدیعی تصویر واسیطه‌لری ایله یاناشی، اثرین دیلینین ایفاده‌لیلیگینی، ریتمیکلیگینی، آهنگدارلیغینی آرتیران، اونو داها دا گؤزلشدیرن بدیعی ایفاده واسیطه‌لریندن ده مهارتله ایستیفاده ائدلمیشدیر:

بیر چیخایدیم دام قایانین باشینا،

بیر باخایدیم کئچمیشینه، یاشینا .

بیر گؤریدیم نه‌لر گل‌میش باشینا،

من ده اونون قارلارینان آغلاردیم،

قیش دوندوران اوره کلری داغلاردیم. (۲.ص.۱۶۲).

بو پارچادا «بیر چیخایدیم»، «بیر باخایدیم»، «بیر گؤریدیم» سؤز بیرلشمه لرینده کی «بیر» کلمه‌سی تکریرین نؤولریندن - اوسلوب فیکورلاریندان بیرى اولان آنافورادیر. شعرده میصراعلارین، نثرده ایسه جومله‌لرین باشیندا عئینی سؤز و ایفاده‌لرین، یاخود عئینی سینتاکتیک قورولوشون تکراری یولو ایله یارانان بدیعی ایفاده طرزى، سؤز ایشلتمه اوصولودور. تکریر شاعیرین ایستعدادینین ضعیفلیگینی، تخییولونون محدودلوغونو، تفکوروبونون و سؤز احتیاطینین کاسادلیغینی گؤسترن و منفی کثیفیت ساییلان گرکسیز تکرارچیلیق دئییمل، عکسینه، شعره گؤزللیک، آهنگدارلیق وئرن، بدیعی اثری معناجا داها دا درینلشدیرن، اونون دیلینی، اوسلوبونو داها دا قووتلندیرن بدیعی ایفاده واسیطه‌سیدیر. هم کلاسیک، هم ده چاغداش آذربایجان پوئزیاسیندا مهارت ایله یارادیلان تکریرلر یوکسک صنعتکارلیق علامتی کیمی قییمتلندیرلمیشدیر .

قورخوم بودو، یار گل‌مه‌یه، بیردن یاریلا صوبح،

باغیریم یاریلیر، صوبحوم آچیلما، سنی تارى !

دان اولدوزو ایستر چیخا، گؤز یالواری چیخما !

او چیخماسا دا اولدوزومون یوخدو چیخاری... (۲.ص.۱۹)

دئدی اینسانیمیز آزدی، هامی اینسان گرک اولسون،

آما اینسانلیغیمیز دا او آز اینسان ایله گئتدی... (۲.ص.۴۵)

شاعىرىن يارادىجىلىغىندا بديعى ايفاده واسىطەلرىندىن اولان بديعى سۆالدان دا گئنىش اىستيفاده ائدير. بديعى سۆال، بىلدىگىمىز كىمى، ماھىيەت اعتبارىلە قراماتىك سۆالدان فرقەلەنەر. بديعى سۆال ائرىن ائموسىونال تائىرىنى آرتىرماق، اوخوجودا قووتلى حىس- ھىجان دوغورماق مقصدىلە فىكرىن سۆال طرزىندە ايفاده اولونماسىدەر.

سۆالدان نىطقدە، عادتاً، ھەر ھانسى بىر ھادىئە، وضعىت، احوال- روحيە ھاقىندا موغىن معلومات اۆىرنىمك مقصدىلە اىستيفاده اولونور. لاکىن بديعى سۆال ھىچ بىر شئى اۆىرنىمك، معلوم اولمايانى سوروشماق مقصدى گودومور، عكسىنە، سۆز صنعتكارىنا معلوم اولان بو و يا باشقا ھادىئە ایلە علاقە دار فىكرى تصدىق ائدىلەر :

بىر سوروشون بو قارغىنمىش فلکدن :

نە اىستە بىر بو قوردوغو کلکدن؟

و يا :

ھىدربابا، يولوم سندن كچ اولدو،

عۆمور كىچىدى، گلممەدەيم، گىچ اولدو .

ھىچ بىلمىرم گۆزلىرىن نىچ اولدو؟

بىلمز اىدىم دۆنگەلر وار، دۆنوم وار،

اىتكىنلىك وار، آيرىلىق وار، اۆلوم وار. (۲، ۱۷۵).

شاعىر بديعى سۆال و تکرىرىن كۆمكىلىگى ایلە فىكرىنى داھا ائموسىونال، تائىرلى و مضمونلو ايفاده ائدير، پوئمادا دولغونلوق يارادىر. بديعى سۆاللارلا ياناشى، ھىمىن بندلردە كى «بىر»، «وار» و «اولدو» سۆزلىرىن بىر نىچە دفعە تکرارى ايسە تکرىردەر و شاعىرىن نظردە توتدوغو فىكرى داھا گۆزل، قووتلى و اھنگدارلىقلا دئمەسى اوچون بىر واسىطەدەر. فىكرىن داھا ائموسىونال ايفاده ائدىلمەسىندە، اونون تائىر قوۋەسىنىن آرتىرىلماسىندا بديعى نىدا و بديعى سۆالين اھمىتى چوخ بۆيوكدور. كلاسىك پوئىيادا نظامى، فوضولى، نىسىمى، خطايى، نباتىنن ائىرلىندە، خوصوصىلە غزلىردە گئنىش شكىلدە ايشلەدىلن بو فىقورلارى اىيرىمىنچى عىردە يازىب- يارادان گونى آذربايجان شاعىرلىرى، ائلە جە دە شھرىار شھرىلرىندە، ھىمىنن اىرى جىملى پوئىمالارىندا موختلىف بىچىملردە تطىق ائتمىشلر. «ھىدربابا يا سلام» پوئىماسىندا گتيردىگىمىز بو نومونەدە بىر بندىن بئش مىصراعىسىنى ھامىسىنى اوستاد شاعىر بديعى سۆال فورماسىندا قوموشدور:

خوشگىنايى يامان گونە كىم سالىب؟

سئىدلردن كىم قىرىلىب، كىم قالىب؟

آ مىرقافار، دام- داشىنى كىم آلىب؟

بولاق گئنه گلىب گۆلو دولدورور؟

يا قورويوب باخچالارى سولدورور؟ (۲،۱۶۷).

بىلىرىك كى، لاتىن سۆزۈ اولوب، ترجمەدە "يئر دگىشمك" معناسىنى وئرن اينوئرسىيا بدىعى ادبىياتدا چوخ ايشلە نى ايفادە واسىطەلرېندىن بېرىدېر. نىطقىن، ايفادە نىن بدىعى تاثيرىنى آرتىرماق مقصدىلە سۆزلرېن قراماتىك آردىجىللىغىنىن قىصدأ پوزولماسى دئمكىدېر. شەھرىارېن "حىدرىاباىا سلام" پوئماسىندا اينوئرسىيا خوصوصى تىزلىكلە ايشلەدىلېر: "كول دىيىندىن دووشان قالخىب قاچاندا"، "اىنسان اولان خنجر بئلىنە تاخماز"، "بېردىن اىشىق دوشدو او تاى باغچاىا"، "گورولداردى بولودلو داغلار كىمى"، "تندىرلرېن قووزاناردى توستوسى"، "گئجە كاروان يولون چاشىب آزاندا" و ساىر بو و دىگر مىصرىلارېن اكثرىتىندە شەھرىار پوئمانىن بدىعى تاثير قودرتىنى آرتىرماق اوچون اينوئرسىيا يارادىب.

آز سۆزلە گنىش، درىن، معنا ايفادە ائدىن ائىل دئىملىرى، آتالار سۆزلرى و ضرب- مىثلر بدىعى- پوئتىك فېكرىن داھا يىغىجام، سىراست و تاثيرلى ايفادەسىنە خىدمت ائدىر. موختىرلىك، يىغىجاملىق و لاكونىك ايفادەلردىن اىستىفادە نىن بدىعى لىگىن، صنعتكارلىغىن موھوم خوصوصىتلرېندىن اولدوغونو گۆزل بىلن شەھرىار خالق حىكىمتىن، حىيات، ياشام و اىنسانلار حاقتىندا موئفكئير آتا- بابالارىمىزىن گلدىگى نىتىجەلرېن عكس - صداسى اولان آتالار سۆزلرى و ائىل دئىملىرىنى بعضأ اولدوغو كىمى، بعضأ دە جىلالاياراق كامىل صنعتكار مەھارتى اىلە اۋزونون پوئتىك قلىبىنە سالىر و يئىندىن خالقىنا قايتارىر: «ظولمون ائوپىن صبر و تحمولى بىخار. (صبرلە حالوا بىشەر، ائى قورا سندن)» «بىلسىنلر كى، آدام گئدر آد قالار (اىگىد اولر، آدى قالار، موختىن نە يى قالار؟)» «اونا دئىير: قاچ چاپارى، بونا دئىير: وور شىكارى! (دووشانا قاچ دئىير، تازىيا توت)»؛ «اومىد پلوو بىشسە، گۆزل بىر شئىدېر، اومىد كى، وار دئمك يئمكدن يئىدېر (يئمكدن اومىد ياخشىدېر)»، «قىش دا چىخار، اوزو قارا كۆموردور (بىس گونون عۆمرو آز اولار)»، «چۆرگى وئر شاطىرا، بىرىنى دە اوستە لىك (زر قدرىنى زرگر بىلر)» و ساىر.

شەھرىار ائىرلرېندە زحمت آدامىنا، اىشىنىن خىرىدارى اولان اىنسانلارا بۇيوك قىيىمت وئرىر، ھەر كسىن - سادە زحمت آدامىندان توتموش يوكسك چىنلى دؤولت مأمورونا قدر اۋز يئرىندە اولماسى و باجاردىغى اىشىن قولىپوندىن ياپىشمالى اولدوغونو دؤئۇ- دؤنە وورغولاىير. بو موناسىبىتى اونون «چۆرگى وئر چۆركچىيە، بىرىنى دە اوستە لىك» آتالار سۆزونو موختىلف شىرلرېندە، او جوملەدن فارسجا يازدىغى «ايش بىلن» آدىلى موئرقىسىندە سئوھ- سئوھ اىشلىتمەسى دە تصدىقلە بىر :

سن باغبان، فېكرىندە اول، تورپاق قاىغى چكندېر،

باغبان شورانلىقدا دا بئجىرندېر، اكندىر .

داغىداندىر، پازاندېر بو دونىادا عاغىلسىز،

مودرىك دۋولت باشچىسى كرپىچ - كرپىچ تىكىندىر .

نە گۈزل سۆيلىمەشدىر بو دونىادا اتالار :

چۇرگى وئر چۇر كچىيە، بىرىنى دە اوستە لىك. (۱۱۵،۴۵۶)

عمومىتە، شەھىرلەر پوئىك قلىيىندە جىلالنىمىش «دوستلا مورووت ائتمەلى، دوشمن ايله كىچىنمەلى»، «پىس بشرىن قايداسىدىر ياخشىنى تاپسا دولاشا»، «يئر كى برک اولور، اۆكوز اۆكوزدىن اينجىيىر»، «اىپ قىرلىماز، جان چىخماز»، «دوز يىردە بىزىم اولاق گئدە بىلمىر، شوخومدا شىللاق آتير»، «كى، خاتم (اوزوك - اى.ش.) چىخىدىر سولئيمان اليندىن»، «اينە بزىر خالقى، اۆزو لوت گزر»، «بادىمجان چوخى بازىلاردا كوچوكلر»، «خان يورغانى كند اىچرە مثلىدىر، ميتىل اولماز»، «ال آتیب آلاھىن اتە يىندىن توت» و ساير كىمى عمومىلشمىش آفورىستىك ايفادەلر شاعىرىن اثرلىرىندە خوصوصى يئر توتور. لاکىن چوخ حاللاردا شەھىرلەر اتالار سۆزو، ضرب - مثل مۇعتىرلىگى، خالق حىكىمى سويىھسى قازانمىش مىصراعلىرىنى ائل دئىملىرىندىن آيىرماق چتىن اولور: («بىر كسە نە آتا قالار، نە عمى، بىچىلمەھە اكىلىبىدىر بو زمى»، «اىگىد امك ايتىرمز»، «او تاي بو تاي، فرقى يوخدو، وطندى»، «داغ - داشدا دوغولموش دلى جئىران ھمىل (قوزو) اولماز»، «ھەر سارى كۆينك قىزىل اولماز»، «اىپكدىن قزىل اولماز»، «گول باشىن تىكان ساخلار»، «دونيا قزو - قدر، اۆلوم - ايتىمدى، دونيا بويو اوغولسوزدو، يىتىمدى»، «اىگىد غوربت چكەمەمىشە آيىلماز» و ساير.

عرب، فارس و فرانسىز دىللىرىنى ياخشى بىلن شەھىرلەر اثرلىرىندە بعضاً بو دىلرە مخصوص اتالار سۆزلىرىندىن و ضرب - مىثلردىن دە اىستىفادە ائتمىشدىر :

"فارسلار دئىيىر: «جويندە يابندە»دى (آختاران تاپار - اى.ف.).

"چون شود عصر قوقوش زان حنە قىسمت نبود،

نبود خئىر دران خانە كه عصمت نبود»... (۱۱۶ . ۴۰).

(قوقوشون زامانىدا اونلار يىر ھىچ بىرى قىسمت اولمادى. عىصمت اولمايان ائودە خئىير اولماز).

"حىدرابابا سالام" پوئماسىندا موخمتلردىن بىرىنى عربجە تاماملامىش، فىكرىنى اوخوجويا دقق

چاتدىرماغىن اورىژىنال بىر ايفادە واسىطەسىنى ياراتمىشدىر :

"و بلدتون لئىسە لها انيسون،

آلل يافىر و اللا ايسو" (۱۶۷، ۲).

(بو شەھردە منە جئىرانلاردان و دوهلردن باشقا بىر مونىس يوخدور).

دىگر بئشلىك موخمتدە ايسە فارس دىلىنە مخصوص مىثلدىن اىستىفادە ائتمىشدىر :

شاه عباسىن دوربىنى، يادش بختىر،

خوشگىنابىن خوش گونو، يادش بختىر... (۱۶۳، ۲).

یعنی، شاہ عباسین دوربینی فعالیتدہ دیر، ائله جه ده بو قووغادا خوش گون هله کی، حؤگمراندیر، آلاہ زمانہنین ایشلرینی خئیره جالاسین. بو، اصلینده آلقیشدیر. شھریار «حیدربابایا سلام» پوئماسیندا، ائله جه ده دیگر اثرلرینده خالقین دانیشیق دیلینہ مخصوص آلقیش و قارغیشلارا دا موعتین یئر آیرمیش، پوئتیک مرامینی ائلین یادداشیندا داشلاشمیش بو تاثیرلی دئییم طرزینده چاتدیرماغی داها مقصدہ اوغون سایمیشدیر:

حیدربابا، آچاقلارین کؤشک اولسون،

بیزدن سونرا قالانلارا عشق اولسون،

کنچمیشلرین گلنلره مشق اولسون (۲.ص.۱۶۷).

قوی تۆکولسون، بو یئر اوزو داغیلین،

بو شئیطانلیق قورغوسو بیر بیغیلین .

ندیر آخی، بو میلتن گوناھی؟

توتسون سیزی گؤروم مظلوملار آھی! (۲.ص.۱۶۷).

گؤرونديوو کیمی، شھریار فولکلور، شیفاھی خالق یارادیجیلیغی نومونه لرینی اولدوغو کیمی شعره گتیرمیر، اونلاردان بیر منبع، مأخذ کیمی ایستیفاده ائدیر و همین حکیمتلی ایفاده لری اؤزونون ایدنیاسینا، بدیعی مرام و مقصدینہ اوغون بیر طرزده یئنیندن معنالاندیریر.

اونون بیر سیرا اثرلرینده، خصوصیلہ «حیدربابایا سلام»، «رستم»، «سهنديه» و «ائیشتئینه پیام» پوئمالاریندا خطابلارین - ایکی شخصه موراجیعتین اوریزینال نومونه لرینین شاهیدی اولوروق. آنجاق «حیدربابایا سلام» پوئماسیندا حیدربابا داغینا خطاب ائتمه و موراجیعتلر ان آپاریجی خصوصیتلردندیر:

حیدربابا، مرد اوغوللار دوغگینن،

نامردلرین بورونلارین اووگینن،

گدیکلرده قوردلاری توت بوغگینن،

قوی قوزولار آیین- شایین اوتلا سین،

قویونلارین قویوقلارین قاتلا سین. (۲.ص.۱۶۷).

شھریار یارادیجیلیغیندا - میصرع داخیلینده، میصرع و بیئتلر آراسیندا اوبیئکتیو حیاتدان، گئرچکلیکلردن دوغولموش تضادلار، عکسلیکلری، حیاتین ایشیقلی و قارانلیق، یاخشی و پیس، خئیر و شر طرفلرینی عکس ائندیرن دوشونجه، فیکیر و موحاکیمه لرین ایفاده واسیطه سی اولان آنتونیملر ده اؤزونه مخصوص یئر توتور. شھریار اثرلرینده معنا، کثیفیت و ماهیت اعتباری ایله بیر- بیرینه ضید عامیللرین قارشیلانمسی نتیجه سینده یاراتدیغی تضادلار بیر نؤو میصرع داخیلی موباریزه نی عکس ائندیریر. شاعیر «یالان دنیا» شعرینده یاراتدیغی بدیعی تضادلارلا اینسانی

گلىملى - گىندىملى، فانى دونيانىن گىردىشى، حياتىن گىرچىك اوزو بارەدە دوشونمە يە سۇوق ائدىر، نەجە و نە اوچون ياشادىغىنا دىقت يىتتىرمە يى تۇۋىيە ائدىر:

سنى فرزانەلر ائدى،
قاپىب، ديوانەلر توتدو .
كىمى ائدى، كىمى ساتدى،
ساتان دونيا، آلان دونيا ...

نە قارنى ايلك بئشىگون
قبرىستانلىق سون دئشىگون .
نە ايچە رىن، نە ائشىگون
قارانلىق بىر دالان، دونيا. (۲.ص.۱۶۷).

بىرىنجى بىندە «فرزانە- ديوانە»، «ساتان- آلان»، «آئدى- توتدو»، «آئدى- ساتدى»، ايكىنجى بىندە ايسە «ايچە رىن- ائشىگون» سۇزلرى عكس معنالى سۇزلردىر كى، شعرده آنتونىم كىمى تقدىم اولونموشدور .

"آلتىمىن يازىسى" شعرىندە دە شاعىرىن ياراتدىغى اوريژىنال آنتونىم ياددا قالاندىر: «قارە گون آغ گونو سالىر يادىما». بورادا ايسە «قارە گون- آغ گون» قارشىلاشدىرماسى عكس معنالى سۇزلر اولدوغو اوچون شعرده آنتونىم يارادىر .

"ائل بولبولو" اثرىندە چوخلوق تشكىل ائدن آنتونىملر - «شاه- گدا»، «آلچاق- اوجا»، «جاوان- قوجا»، «ائىش- يوخوش»، «گول- تىكان» كىمى قارشىلاشدىرمالارى بدىعى دىلدە گئىش يايلىمىش رمزى معنالارا اساسلانير و فىكرىن اوخوجويا داھا ايفادەلى، ائموسيونال، اوبرازلى چاتدىرىلماسىنا خىدمت ائدىر .

شەھرىار يارادىجىلىغىنا بەضاً بدىين نوتلار حاكىم كىسلىير. لاکىن بونو شاعىرىن صنعتكارلىغىنا خلل گتىرن بىر فاكت كىمى قىيمىتلندىرمك دوغرو اولماز. چونكى چتىن شرايىپتىن، دۇزولمز محرومىتلرلە دولو حيات دىزىنىن دالغالارى آراسىندا بوغولان اينسانىن ھردن غم نوتلارىنا كۆكلنمەسى عادى حالدىر. كامىل صنعتكار غم- كدر نوتلارى ايچە رىسىندە كئچن عۇمرونون بەضى مقاملارىنى مجاز، بنزتمە و تشبئە لرلە ايفادە ائدەر ك رئاللىغا بدىعى دون گئىيندىرىر و اوبرازلى شكىلدە اوخوجوسونا تقدىم ائدىر :

بىر قارانلىق قىبرىدىم كى، داھا،
ھىچ طرفدن ايشىقلىغىم دا يوخدور... (۲.۳۵).

غۇنچە ايسە گولەرك دوداغا چئوريلير. گونشين شوعالارى آلتيندا آرازين سويو شفقه دؤنور، اوزون آيريليقدان سونرا بير- بيرينه حسرتلى قارداشلارين گؤروش جهدينين تيكانلى مفتيللردن چكىلميش سرحدلره ديرنمەسى آنيندا او تايدان گلن نعرەنى ائشيتمك اوچون اورە كلر قولاق، گؤزلر بولاق، غملر قالاق، باشلار آياق اولور... بئله اورىژيناللىق، اوبرازلىق شعرى زينتلنديرير، يوكسك بديعى دگر كسب ائتديرير، شاعيرين ايسە صنعتكارليغينين كاميلليگيني گؤسترير ...

شەھەر ۋە آذربايجان تور كجەسى

بنزرسىز صنعتكارلىغى، اورېژىنال دئىمىم طرزى، بدىئى تىفكۆرونون ظرىفلىغى، زىنگىنلىغى ۋە درىنلىغى ايله ايرىمىنجى عصر سۆز مولكونون سولطانى، كلاسىك ايرىئىن لايىقلى ۋارىشى كىمى دىرلندىرىلن محمدحسىن شەھەر، عىنى زاماندا موعاصىر فارس ۋە آذربايجان پوئىياسىنىن كلاسىكى سويپهسىنه يوكسلمىشىدى. بۇيوك حافىظدن، خالخالى، شوكوھى ۋە موعجوزدن سونرا ايران ۋە گوئى آذربايجان ادبىياتىندا، ائله جه ده پوئىيادا يارانمىش ادبى تنزول دؤورونه محض شەھەر سون قويدو. بو گونون شعرى ايلدىرىم كىمى ايز بوراخمالىدىر، - قناعىتىنده اولان شاعىر چاغداش فارس پوئىياسىنا، آنادىللى ادبىياتا دا ائله ايلدىرىم كىمى شاقراق، گورولتولو سسله گلدى، شاقىللىسى بوتون شرقىن، تورك دونياسىنىن ادبى عالمىندن ائشىدىلدى. قئىد ائتىدىگىمىز كىمى، «حىدرابايا سالام» منظومهسىنى دوغما آنا دىللىن تبرىز شىوهسىنده قلمه آماقلا شەھەر سىلاھسىز، توپ- توفىگسىز معنوى اىنقىلاب ياراتدى، بوتون ياخىن شرق ادبىياتىندا گوجلۇ بىر اىنتىباھىن تىلمىنى قويدو، مورگوله مكده اولان توركدىللى سۆز اوستالارىنى سۆزون اعجازكار قودرتى ايله سانكى «غفلت يوخوسوندان» اوياتدى. بو، شاعىرىن بطنىندن قوپدوغۇ خالقىنا ۋە آناسىنا بخش ائله دىگى ان دىرلى اؤولاد ھدىه سى، اونون قارشىسىنداكى اوغوللوق، وئنداشلىق بورجو ايدى. حتى ائرىن اوخوجولار طرفىندن گورونمەمىش بىر جوشغو ايله قارشىلانىب سئولمەسىنىن، اونا قارشى آچىق- آشكار گورونن عومومخالق محبتىنىن سببلىرى ۋە گىزلىنلىرى دىقتىنى چكن بۇيوك ايران يازىچىسى محمدعلى جامالزاده "حىدرابا"نى محض اورېژىنالدان اوخوماق، ماھىتىنى آنلاماق اوچون آذربايجان توركجەسىنى اؤىرنمك گركدىر، - قناعىتىنه گلر...

فارس دىللىنى آنا دىلى كىمى درىندن بىلن، بو دىلده موكلل تحصىل آلان شەھەرلرىن اورېژىنال اوسلوبو، اوبرازلى بدىئى دىلى فارسجا ۋە توركجە دىوانلارىندا آيدىن گورونور. كلاسىك ادبىياتلا ياناشى، خالق روھوندىن، آذربايجان شىفاهى خالق ادبىياتى، فولكلور خزىنەسىنىن درىنلىكلرىندىن سوزولوب گلن بدىئى دىلى يارادىجىلىق دست- خطىنده زىنگىن بدىئى- لئكسىك فاكت كىمى مئىدان چىخىردى. چونكى او، پوئىيا عالمىنىن سحرىنه دوشموش، بوتون ۋارىلىغى ايله ان بۇيوك موعجىزه سايدىغى سۆز صنعتىنه وورولموشدو. بوغازدان يوخارى سۆز دئمىر، اصل شعرى حىياتىنىن معناسىنا چئورىر، فولكلورا ۋە مىللى روھ سۇيكە نىردى... بونا گۆره ده تكجه ايران ۋە آذربايجان شعرىنده دئىل، بوتون ياخىن شرق پوئىياسىندا فرقلى، اؤزونه مخصوص يول آچمىشىدى ...

بعضاً شاعىرىن بۇيوك تارىخى خىدمتلىرىنىن اوستونه كۆلگه سالماق، امه يىنى كىچىلتمك جەھدلىرئنه قالىشىن قىسقانچ قلم صاحىبلىرى ده اولور. بىر حقىقتى قىلده اونوتماق اولماز كى، آچىلمىش جىغىرلا، كئچىلمىش يوللا گئتمك اىنساندان ائله بىر فداكارلىق، قوربان طلب

ائتمیر. آنجاق شهریار ادبیاتدا، پوئزیادا یئنی جیغیر آچدی و او فداکارلیغی ائتدی، آنا دیلینی - آذربایجان تورکجه‌سینی یئنیدن حیاتا قایتاردی، چوخ موهوم تاریخی بیر آددیم آتدی. تهراندا یاشادیغی دؤورده «حیدربابایا سلام» منظومه‌سینین و «تهران و تهرانی» اثرینین نشریندن سونرا اونون اوزلشدیگی چتینلیک لردن «شهریارین هومانیزی» بۆلمه‌سینده بحث ائتمیشیک. «حیدربابایا سلام» منظومه‌سیندن نومونه گتیردیگیمیز آشاغیداکی بندده ده شاعیر محض مؤوجود دورومونو، تبریزه داشیناراق مقصودیه محلله‌سیندن کرئدیتله آلدیغی ایکی اوتاقلی داریسقال ائوین رئال وضعیتینی تصویر ائدیر. او ائوین کی، هارین بیر وار- دؤولت صاحبینین قارشیسیندا اوچالندیغی گۆیدلن اوتاقلاری گوندوزلر ایشیقلاندیران گون ایشیغینین دا قاباغینی کسمیشدی ..!

دیوار اوچالدی، گون بیزه دوشمه‌دی،

زیندان قارالدى، گۆز- گۆزو سئشمه‌دی،

گوندوز گۆزو منیم لامپام کئشمه‌دی،

سئل ده گلدی ائومیز دولو گؤل اولدو،

چوخ یازیغین ائوی چؤنوب چؤل اولدو .

حالبوکی شهریار شاه و اونون هاوادارلارینا بویون آیسیدی، اونلاری وصف ائدن شعرلر یازسایدی، یاشاییشی، گوزرانی تامام باشقا جور اولاردی، هئج اولماسا، لوکس بیر ائوله تأمین ائدیلدی... قلمداشلاری، آزاد شعرین اوستاد شاعیرلری ن. یوشیج، ا. شاملو، ن. نادیرپور، ر. براهانی، س. کسرای و باشقالاریندان فرقلی اولراق شهریار آنادیللی اثرلرینی قئید ائتدیگیمیز بو چتین، حاکیم صیفین مأمورلارینین حاقسیز قاداغالارینین طوغیان ائتدیگی، موختلیف اوصوللارلا حیاتا کئچیردیکلری تضییقلرین حؤکم سوردویو بیر موحیطده یازمیشدیر.

آنجاق او، هئج بیر چتینلیگین قارشیسیندا سینمادی، خودانین بخش ائله‌دیگی عؤمرو مرد یاشادی، اؤزونون و خالقینین رئال حیاتیینی آینا تکین عکس ائتدیرن مؤحتشم «حیدربابا» و دیگر هم فارس، هم ده تورکجه یاراتدیغی اثرلرله ادبیاتدا شهریار مؤعجیزه سی یاراتدی. دیلینی، دینینی، مدنیتینی، معنوی بؤیوکلوگونو دانانلارا گؤستردی کی، ایلرله دیلی، مدنیتی دمیر بوخوولار، منگنه‌لر آراسیندا ساخلانسا دا، گونئی آذربایجاندا ادبی- معنوی پروسس داوام ائدیر. او، فارس و آذربایجان ادبیاتیندا اوزون زاماندا بری حؤکم سورن کؤهنه پرست یارادیجیلیق آتموسفئترینه بیر تزه‌لیک، یئنیلیک آب- هاواسی گتیردی. آنا دیلینده قلمه آلدیغی اثرلری شاعیرین آذربایجان تورکجه‌سینه بؤیوک اهمیت وئردیگینی، حتی محلی دانیشیق طرزینی، تبریز شیوه‌سینی بئله اونوتمادیغینی تصدیقله‌دی... آنا دیلینین بیر میلتن، خالقین وارلیغینین ان موهوم گؤستریجیسی اولدوغونو دریندن آنلایان شهریار اونو دونیانین بوتون نعمتلریندن اوستون توتوموش، هر شئیدن آرتیق سئومیشدی. تهراندا یاشادیغی دؤنملرده مؤوجود رژیمنین قاداغانلاری اوزوندن اثرلرینی

فارس دېلىندە يازدىغىنا گۆرە اونو قىنايىب مذمت ائدنلرە شاعىر «سەھندىيە» دە توتارلى، سىراست منطىقە سۆيگە نى جاوابلار وئرمىش، ھانسى دىلدە يازماغىن دئىيل، قارشىنا قويدوغون مقصدىن بدىعى ھلىنە نائىل اولماغىن، ايفشا ائتمك اىستەدىگىن ھدى فى دوزگون سئچمە يىن اساس اولدوغونو وورغولامىشدىر :

ياد منى آتسا دا، اؤز گولشنىمىن بولبولوم من،

ائلىمىن فارسىجا دا دردنى سۆيلر دىلىم من (۳.ص.۵۸).

فارس دېلىندە يازىب- ياراتدىغى اثرلرېن ھر بىرىندە دە، «سەھندىيە» دە اولدوغو كىمى، آذربايجان مىللى وارلىغى، آذربايجان رئاللىغى، آذربايجان خالقىنىن پروبلېم و دردىلرېن يانسىدىغىنى گۆروروك. آخى، بو دانىلماز بىر حقىقتىر كى، اگر شاعىر اونو دونىايا بخش ائدن وارلىقلارى- والىدئىنلرېنى، دوغمالارېنى، آتا- بابا يوردونو، ائلىنى، آنا دىلىنى سئومزسە، اونون اورە يىندە باشقالارېنېن يىرى اولمايلاقدىر!.. باغرىندان قويدوغو خالقى، پرورىش تاپدىغى وطنى سئومەين بىر شاعىر، صنعتكار دىگر خالقى، اصلا سئوہ بىلمزا!.. وطن سئوگىسى، يورد سئوداسى اىنسانىن بئشىگىندن، آنا اوجاغىندان، آنا قوجاغىندان، اونا لايلا چالينان دىلدن باشلايىر!.. شھريارىن قاپساملى سئوگى دونياسىندا ايسە بوتون صادالانلارلا برابر، وطنداشى اولدوغو اۆلكەيە- ايرانا، اونون دؤولت دىلېن، دىنېن، ھر بىر سويداشىنا، بوتون بشرىتە بؤيوك محبت قورونوردو... كۆرپە اىكن بو سئوگى دونياسى اناسى كۆوكب خانىم و آتاسى حاجى مىراغا موسوى خوشگىنايى ايلە سىنيرلانىردى. بؤيودوكجە ايسە بو دونيانىن ساكىنلرېنېن سايى دورمادان آتماغا چاشلادى ...

۱۹۶۴-جو ايلدە يازدىغى «توركون دىلى» شىرىندە وطنپرور شاعىر سئوگى دونياسىنىن داياقلارېندان اولان آنا دىلېنېن اؤزلىك و گۆزلىكلرېنى وصف ائدەرک گۆستىردى كى، توركون دىلى كىمى اىستكلى، سئوگىلى، احساسلى، ھونرور بىر دىل اولايلىمزا. بنزرسىز فولكلورونا، حىكمەت آمىز مىللرېنە گۆرە توركجە دونيانىن بوتون دىللىرىندىن سئچىلىر. بونا گۆرە دە توركجەنېن باشقا دىللىرىن كۆلگەسىنە سىغىنماغا، لوغتىنى اؤزگە دىللىرىن سۆزلىرى ايلە دولدورماغا احتىياجى يوخدور. آنجاق شھريار دىللىرىن بىر- بىرى ايلە قارشىلىقلى علاقە سىنە، لوغت تىركىبىنېن آنا دىلېندە قارشىلىغى اولمايان يىنى سۆزلىرىن - نئولوگىزملرېن حسابىنا زنگىنلىشىدىرىلمەسىنە دىلېن اىنكىشافىنا موثبە تائىر گۆسترن عامىل كىمى ياناشىردى. شاعىرىن فىكرىنە گۆرە، دونىادا موستقىل بىر دىل يوخدور. تورك، فارس، عرب دىللىرىنېن ھئچ بىرى آيرى- آيرىلىقدا ياشايا بىلمزا. دىللىرىن ھامىسى بىر- بىرىنە باغلىدىر و ھر بىرىنېن اؤزونە مخصوص گۆزلىكى و قوصورلارى واردىر. مىثلا عرب دىلېندە او قدر تورك سۆزلىرى واردىر كى، اونلارېن وارلىغىندان ھئچ اؤزلىرىن دە خبرلىرى يوخدور. مىثال اوچون «بولبول» سۆزو اصلىندە تورك سۆزودور. عربلر بولبولە دئىرلر. جمع شكىلېندە «بولبول» دور. فارس دىلېندە دە تورك سۆزلىرى چوخدور. ھئچ شوبھەسىز، تورك

دیلینده ده عرب و فارس سؤزلری واردیر. مثلا: «خئیلی و آزوقه» سؤزلری کیمی. آنجاق هر کسین آنا دیلی اونا دیگر دیلردن شیریندیر. (۷۱.ص.۵۸۰) شاعیر دیلدر داخیلینده گئدن بو موبادیله پروسئسلرینه طبیعی باخیر، موترقی ضیالی نؤقطه ی نظریندن یاناشیردی. «تورکون دیلی» شعرینده او، سؤز اوستالارینی شعر دیلینی لوزومسوز، معناسی چتین آنلاشیلان عرب- فارس ترکیبلی سؤز و سؤز بیرلشمه لری ایله یوکلهمه مه یه، اوخوجونو آغیر نظم دیلی ایله یورماماگی تؤولییه آندیر :

فارس شاعیری چوخ سؤزلرینی بیزدن آپارمیش،
صابیر کیمی بیر سوفره لی شاعیر پخیل اولماز ...
فارسی، عربی شعرینه قاتماسا شاعیر،
شعری اوخویانلار، ائشیدنلر کسپل اولماز (۳.ص.۲۰).

گوروندویو کیمی، دیلرین قارشیلیقلی علاقه سینی اونلارین اینکیشافینین ان باشلیجا عامللریندن سایان شهریار قلمه آلدیغی اثرلرینده و مطبوعاتا وئردیگی موختلیف مواحبیه لرده بئشیکده ایکن آناسینین لایلاسی ایله جانینا، قانینا هوموش دوغما دیلینین قییمتینی وئرمه یه ده چالیشمیشدیر. شعریمده، کدریمده، خیالیمدادیر آنام،

شاعیر لیگیم ده منه اوندان میراث قالب بیل .
اوخودوغو او گؤزل، حزین، دوغما نغمه لر،
قلب اوخشایان ناغیللار، اوره ک آچان کلمه لر
بلکه ده اولان زامان هوبوب روحوما منیم .

لایلالارلا کؤکلنه نیب عصبریم، بدنیم (۱۱۵.ص.۳۸۴)

"ای وای، آنام!" قیطعه سینده کی بو میصراعلاردان شاعیرین آذربایجان تورکجه سینه، آنا دیلینه، عئینی زاماندا اونو یارادان، حیات وئرن، عؤمرو بویو نازینی چکن کؤوکب آنا یا و اونون تیمثالیندا بوتون آنالارا دریا جا سئوگیسینین ان مؤعتبر قایناغی یانسیبیر و اوخوجو بو سئوگینین صمیمیلیگینه، طبیعیلیگینه، درینلیگینه مطلق درجه ده اینانیر.

شاعیر بؤیوک نیک اندیشه مواحبیه سینده آذربایجان دیلینی زنگین لوغت ترکیبینه، گئنیش معنا یوکونه مالیک شیرین، حساس بیر دیل کیمی دگرلندیرمیش و دئمیشدیر: "بو دیل نچه عصرلر دیر کی، یاشاییر. بؤیوک شاعیر لر بو دبلده ائله اثرلر یاراتمیشلار کی، اونلارین بیرجه بئیتینی اوخوماقلا اینسان دگیشیر، اوخودوقلاریندان سونسوز دؤوق آلیر. خازین، س.ع. شیروانی، م.ع. صابیر، فوضولی، راجی، لعلی، مؤجوز، صراف کیمی شاعیرلره نؤقصان حساب آئدیلن اودور کی، اونلارین تورک- آذری شعرلری فارس دیلی ایله چولغالاشمیشدیر. منیم "حیدر بابا"، "سهندیه" و تورکی- آذری دیلینده یازدیغیم دیگر اثرلریمه نظر سالسانیز، اونلاردا چوخ نادیر حالدا فارس سؤزلری

تاپار سینیز. گورورسونوز کی، "حیدر بابا" منظومه سیندن سونرا اونا یوزلرله نظیره یازمیشلار. من تورکو دیلینده یازدیغیم "دریا ائله دیم" شعرینده ده بو مؤوضوعیا توخونموشام» (۱۱۷، ۱۲۲).
"دریا ائله دیم" شعرینده شهریار ادبی عالمدن سیلینه رک سانکی اؤلومونه فرمان وئربلمیش آنا دیلینه «حیدر بابا» منظومه سینی یازماقلا یغیندن حیات وئرمه سیندن غورور دویور، بونو عیسی - مسیحین نفسی ایله اؤلوی دیریلتمه مؤعجیزه سیله عئینلشدیریر، میلتنه و اونون دیلینه حقارتله باخان شووینیستلرین، میلتنچی حاکیملرین، تورکونو سؤیوش دیلی کیمی قوللانلارین جاوابینی وئیریر :

قمه - غداره لر آغزیندا دیل اولموشدو سؤیوش،

من سئوینج ائتدیم اونو، خنجری خورما ائله دیم .

آجی دیللرده شیرین تورکو اولوردو هنزل،

من شیرین دیللره قاتدیم، اونو حلوا ائله دیم .

تورکو واللله آنالار اوخشاغی، لای - لای دیلیدیر،

دردیمه من بو دوا ایله موداوا ائله دیم (۲، ص. ۱۲)

شاعیر دؤورون و موحیطین دیکته سیله اولسا دا، فارس دیلینده شئئور اثرلر یاراتماسینی طبیعی یارادیجیلیق حادیثه سی ساییر. اونون یارادیجیلیغینین (توتاق کی، فارسجا یازماسینی)، یاخود خاراکتئرینین هر هانسی طرفینه تضادلی فیکرلرله یاناشانلارا ایستعدادلی عالیم، فوضولینین سؤز، معنا دریاسینین حقیقی معنادا غوواصی اولان شفق خانیم علی بگلینین عشقان، عاشیقانه غزللر شاعیری حاقیندا یازدیغی: «فوضولینی ندن سئودیم؟ تضادلی اولدوغوندان، هم نیکبیلگی، هم ده بدبیلگی شاعیرانه کئچیره بیلدیگیندن. نییه ده او، باشدان - آیاغا موثبت مقاملار صاحبی اولمالیدیر؟ بو زیروه ده یالنیز تانریدیر. فوضولی ده تانرینین یاراتدیغی اشرفلردن بیر. هامی کیمی سئوه بیلیر، نیفرت ائده بیلیر (بوردا بیر آز یاناشمام فرقلیدر، چونکی شهریار اونا پاخیللیق، دوشمنچیلیک ائندلری داها چوخ سئور، اونلارا کین بسله مز، حاق، هیدایت یولونا دعوت ائدرمیش. - ای.ف)، هم گوجلوی، هم ده ضعیف اولما بیلیر. محبتنه دوغرو گئدیر، اوندان قاچیر دا. یقین ائله بوندان دیر کی، اونا اوز توتدوقدا هر بیریمیزه همدم اولما بیلیر. بلکه اونون حاقیندا اولان موباحیثه لی فیکرلرین جاوابی دا محض بوندادیر» (۱۳۲.ص. ۵). تضادلی، موباحیثه لی یاناشمالار اولسا دا، شهریار هر کس طرفیندن سئویلیب، پرستیش مقامینا یوکسه لیب.

آذربایجان تورکجه سینه هونر دلی، شاعیرانه دیل، یوردوموزا ایسه شاعیرلر یوردو دئییرلر. دیلیمیزین شاعیرانه لیگینی تأمین ائدن جهتلردن بیرینی موسیقیلی سسلرین - صائیتلرین چوخلوغو ایله اؤلچورلر. گورکملی دیلچی عالیم م. عادیلوی صائیتلره یاخین سونور سسلرین و صائیتلرین چوخلوغونو، دیلیمیزین اینتوناسییا زنگینلیگینی، سؤزلرین چوخ معنالیلیغینی و

سىنونيملار گىنىش مىقياس آلماسىنى، بوندان علاوه، آذربايجان تور كجه سىنين قراماتىك قورولوشونون دا آھنگدارلىق اوچون چوخ گىنىش ايمكانلار ياراتدىغىنى بو جھتلر سىراسىنا شامل ائدير. ايلتىصاقى دىللردە شكىلچى سۇزون سوتونا آرتىرلىر و، «دئمەلى، سۇز ھر ھانسى قراماتىك دگىشلىمە يە معروض قالدقدا كۇك اولكى شكلينى موحافىظە ائدير» (۱۲۵.ص.۱۳۳). محض بو خصوصيتلر يە گۇرە، چوخ قديملردە ايلتىصاقى دىللردە قافىە رولوندا ائله سسلرين آلليتئراسىياسى حادىئە سى چىخىش ائتمىشىدىر. نسىمى، فوضولى پوئزىياسىندا گىنىش مؤوقع توتان آلليتئراسىيا حادىئە سىنى، عىنى بىر «نىطق پارچاسىندا (بىرلشمە، جوملە، مىصرع، بئىت) عىنى و يا بنزر سسىن تكررارىنى باشلىغا ائستتتىك و اوسلوبى كئىفیت» (۱۲۵.ص.۱۵۷) كىمى تظاھور ائتدیرمك يولونون اىرمىنجى عصرە ان اوغورلو داوامچىسى اوستاد شەھرىاردىر. آلليتئراتيو ايفادە اوصولونا - شعرين اوبناق، آھنگدار، رىتمىك بىر موسيقى كىمى تقدىمىنە شەھرىار يارادىجىلىغىندا تئز- تئز راست گلنىر. شاعىرىن بئله ايفادە اوصوللارى ايله زنگىن اولان شعرلرىندە سانكى چىچكلر آچىلىر، بولبوللر اوخويور، چاپلار چاغلایىر، طبعىت عىشوە كار بىر ناز ايله جىلوه لنىر، ھر طرفدن اعجازكار بىر گۇزلىك اوزونە باخىب قىمىشىر.

"توركون دىلى" شعرىندە شاعىر بدىعى تائىرى قووتلندىرمك مقصدىلە ايشلەدىلن ايفادە واسىطەلرىندن سايلان آلليتئراسىيا ايله «اى» صائىتىنىن - پىچىلتىيا بنزر شىرىلتى سسىنىن و «ل-س-ز» صامىتلىرىنىن فونئتىك صورتىنى يارادىر :

توركون دىلى تك سئوگىلى، اىستكى دىل اولماز،

اۇزگە دىلە قاتسان، بو اصىل دىل اصىل اولماز (۲.۱۹).

شەھرىار يارادىجىلىغىندا بوتون سسلرين آلليتئراسىياسىنا اىستەنىلن قدر نومونە گتىرمك مومكوندور. آلليتئراسىيا شەھرىار شعرىنىن ائستتتىك گۇزلىگى، بزه يى، ناخىشى، بدىعى لىياسى، فوسونكارلىغىدىر. قودرتلى صنعتكار آشاغىداكى نومونەلردە صائىت و صامىت سسلرين مومكول آلليتئراسىياسىنى ياراتماقلا كىفایتلنمەمىش، بۇيوك اوستالىقلا داغ- مىصداق، مشق- مشاق، عشق- موشتاق، سۇيگولو- بولبول- گول، افسانە- افسون، خزان- خزل سۇز واحىدلرىنى محض سس آھنگدارلىغىنى تامين ائتمك مقصدى ايله ياناشدىرمىشىر و بو ياناشدىرما مضمونا ھىچ بىر خلل گتىرمەمىش، عكسىنە حئىرت آمىز گۇزلىك بخش ائتمىشىدىر:

د - او نه شاعىر كى، داغىن وصفىنە مىصداق اونو گۇردوم،

ش - من سنىنتك اوجالىق مشقىنە مشاق اونو گۇردوم،

ش - عشق، عشق اھلىنە موشتاق اونو گۇردوم .

او - طبعى بىر سۇيگولو بولبول كى، اوخور گول بوداغىندا،

س - سارى سونبول قوجاغىندا .

س - سولار افسانەدى سۆيلىر اونون افسونلو باغيندا،

چ - سحرين چنلى چاغيندا («سھنديه»، ۲۰۷۶).

خ - ز- اينسان خزانيدير، تۆكولور جان خزل كيمي،

ز- خ - سازتك خزل ياغاندا، سيزيلدار خزان سسى (۲. ۶۲).

ن- م- ق - نه تك ايراندا منيم قولقوله سالميش قلميم (۲۰۲۱).

شاعيرين سۆزلرينى زرگر دقيقيگى ايله سئچيب ميصراعلارينا دوزدويو شعرلى باشدان- باشا بئله رنگارنگ آھنگدارلىق اوزرينده قورولموشدور. سۆز صرافى اولان شاعير ميصراع داخيلينده ھم قافيه سۆزلى ياناشدیرماقلا دا چوخ سئودىگى سۆز ايشلتمه اوصولونو ياراتماغا نائيل اولور. «ترسا بالاسى» غزلينده «شیردير شھريارين شعرى الينده شمشير» ميصراعسيندا «شير سۆزو» «شمشير سۆزونون ترکيبينده، «سولئيمان روستمه جاواب» شعرينده «گئنه ده بير قبير قازيم»، «ملول يازيق نئيله سين؟» شعرينده ايسه «بير گۆز دامين قبيرده وئرسه كاسيب» ميصراعلاريندا «بير» سۆزو «قبير» سۆزونون ترکيبينده تکرارلانير. «عوموميتله، اولكى سۆزون و يا اونون بير حيصه سينين سونراكى سۆز ترکيبينده تکرارلانماسيندان يارانان آھنگدارلىق، موسيقيلىك شھريار شعرينين سجييه وي جھتيريندندير .

سارى سونبولره زولف ايچره اوراقلار داراق اولدو

قوردا آجالديقجا قوجالدى ...

ساوالانتك هاوالانديم...سئله قارشى قاوالانديم ...

اوردا حالدير، داھا قال يوخ... («سھنديه»، ۲۰۷۶)

ادبيات تاريخين، ادبى ايرتيميزه نظر سالدیقدا گۆروروك كى، «اصلينده ان قودرتلى صنعتكارلار ديلين داخيلي موسيقيسينه چوخ حساس اولور، اؤز اؤلمز صنعت اينجيلرينى بو اسرار انگيز موسيقي اوستونده بسته له بيرلر». (۱۲۵.ص.۱۵۷).

شھريارين «حيدر بابايا سالام» پوئماسينين هر بير اوخوجو طرفيندن بؤيوك بير محبتله، جوشغو ايله سئويلمه سينين، بوتون توركوستاندا اونا يوزلرله نظيره يازيلماسينين باشليجا سبيلريندن بيرى شاعيرين اؤزونون ده دئدىگى كيمي، ائرين محض آذربايجان توركجه سينده، خالق دانيشيق ديلينين شيرين تبريز لهجه سينده قلمه آليناماسى، ديلين اسرار انگيز داخيلي موسيقيسى اوستونده بسته لنمه سيدير :

بوردا شيرين خاطرهلر ياتيبلار،

داشلارييلان باشى - باشا چاتيبلار،

آشناليعين داشين بيزدن آتيبلار

من باخندا قووزانیلار، باخیلار،
بیر ده یاتیب یاندیریلار، یاخیلار .
و یاخود :

کۆهنه لرین سور - سومویو دارتیلیب،
قور تولانین چول - چوخاسی بیرتیلیب،
موللا ایبراهیم لاپ ارییب، قور تولوب،
شئیخ الاسلام سهمان قالب، قیراخدی،
نووروز علی قاچاخ کئچیب، قوچاخدی... (۲۰۱۶۶).

لئکسیکا دیلین لوغت ترکیبینین ان موهوم حیصه سی اولوب، جمعیت حیاتینین هر هانسی
یئنلیکلرینی، دؤورون اینکیشاف مرحله لرینی اؤزوندە عکس ائتدیریر. محض بو باخیمدان قئید
ائتمک گرکدیر کی، گوجلو بدیعی دوشونجه صاحبیینین موسلمان شرفینین پوئزییا دیلی اولان
فارس دیلینین اینجه لیکلرینه دریندن بلد اولماسی اونون فارس دیلینین لئکسیک
کاتقورییالاریندان دا تام زنگینلیگی ایله ایستیفاده ائتمه سینه گتیریب چیخارمیشدیر. شهریارین
خالق دانیشیق دیلی ایفاده لری ایله زنگین اولان کولیاتینین، دیوانلارینین لئکسیکاسی تئماتیک
جهتدن شاعیرین دؤورونون زنگین و موختلیف ساحه لرینی احاطه ائدیر و دؤورونون لئکسیک
لایینی تام معناسی ایله عکس ائتدیریر. او، تورکجه و فارسجا دیوانینین لئکسیکاسیندا اینسان
حیاتی و فعالیتینین موختلیف ساحه لری ایله باغلی زنگین لئکسیک ماتریالان ایستیفاده
ائتمیشدیر. بدیعی دیل اوبرازلی دیلدیر. اوبرازلی تفکؤر صاحبیی اولان شهریار یاراتدیگی دیواندا اونو
احاطه ائدن وارلیغی زنگین لئکسیک واحیدلرله، اوبرازلی شکیلده ایفاده ائدیر. شاعیرین بدیعی
اینفورماسیاسینین، اونون ایفاده طرزینین اؤز طبیعتی، اؤزونه مخصوصوغو مؤوجوددور. شهریار
اساس فیکری بدیعی - ائموسیونال، اوریژینال، تکرارسیز فورمادا ایفاده ائده بیلیر. بو مقامدا اونون
بدیعی تفکؤرو اؤزونه مخصوص دیل واسیطه لرینه، لئکسیک کاتقورییالارا موراجیعت ائدیر. فارس
دیلینی آنا دیلی کیمی صحیح، دریندن بیلن، بو دیلده موکمل تحصیل آلان شهریارین اوریژینال
اوسلوبو هم تورکجه، هم ده فارسجا دیوانیندا احتیوا اولونور و بدیعی دیلینین سپئسیفیکاسی
یوکسک سوییه ده یانسییر. قئید ائدک کی، شهریارین فارسجاسی کلاسیک ادبیاتلا یاناشی، خالق
روحونان، آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتینین، فولکلور خزینه سینین درینلیکلریندن سوزولوب
گلمیش، شاعیرین دست - خطینده زنگین بدیعی - لئکسیک فاکت کیمی مئیدانا چیخمیشدیر. بو
اؤزلیکلرینه گؤره ده اوستاد شاعیرین پوئتیک دیلی موختلیف لئکسیک قاتلاردا سپئسیفیک
شکیلده اوزه چیخیر. ماراقلیدیر کی، آذربایجان دیلینین اینجه لیکلرینه، آلت قاتلارینا دریندن بلد
اولان، «سؤزون سس جیلدینه سون درجه حساس اولان شاعیر» شعرلینده ائله فرازونلوی،

ايدىوماتىك ايفادەلەر، خالق دانىشلىق دىلپنە مەخسۇس بېرىكمىش سۆز بېرىشمەلرى ايشلەدېر كى، اونلار باشقا دىللەر ھىچ بېر ۋەھلە اولدوغو كىمى تىرجومە اولونمور. «عېشە لى ائشمەلەر»، «آتىل- ماتىل چىرىشمە»، «تېرىنگەنى دىمك»، «دارى دۆشۈرمك»، «كورسولرىن تووو»، «آشالىغىن داشى»، «آيرىلىغىن شىرتى»، «گوندوز گۆزو»، «اومىد گۆزو»، «فارا زىندان»، «فارا گون»، «گونونو گۆى اسكىيە توتماق»، «ھوققا- ماشا»، «فاراگون- آگگون» و ساير سۆز بېرىشمەلرى ادبىيات شوناسلىق علمىندە رىئالىلەر آدلانىر. رىئالىلەرلە زىنگىن اولان دىل اونون مەخسۇس اۋز ايجادى، كىشىدېر... شەھەر تۈركجە يە يىنى بېر رىنگ قاتمىش، خالقىنىن آنلاياجاغى، باشا دوشەجگى، اۋزۈنە مەخسۇس بېر دىل ياراتمىشىدېر. اوستاد شاعىرىن شعر دىلپندە خالقىن مەشىتىنە، تارىخىنە، ائتنوقرافىياسىنا، مېفولوگىياسىنا، مەنىتىنە عايد اولان، آنا تىبەتلە، اونون نىباتات و ھىۋانات عالمى ايلە باغى رىئالىلەر دە چۈچ گىنىش شىكىلدە ايشلىمىكەدېر و بوتون بونلار شاعىرىن اثرلىرىن بىدەي دىلپنى، مىللى كولورىتىنى زىنگىنلىشىدېر، عىنى زاماندا بىدەي مەمۇنۇ داھا دا گىنىشلىدىر مە يە خىدمەت ائىدېر... شەھەر بىر بو اۋزلىگى دوكتور رىضا براھىنىن دىقتلى نىزىرىدىن دە قاچمىر: «ماراقلىدېر كى، او، (شەھەر) تۈرك دىلپندە شعر يازاندا چۈچ جىدى شىكىلدە مىللى دىلە اساسلانېر و يىرلى سۆزلەردىن اىستىفادە ائىدېر، اصلپندە عادى دىمىلمى خالقىن دانىشلىق دىلپنىن دىرئىلكىرىدىن، اونون عادەت- عنەنەلرىدىن تاپىب اوزە چىخارىر، بەضاً گۆزل شعر سۈيىھە سىنە قدر يۈكسلىدېر. آنجاق فارس دىلپندە يازاندا رىسمى ادبى دىلە (غزل، قىسەدە، بەضاً دە نىمانىن شىرلىرىن) اىستىناد ائىدېر» (۷۱.ص.۴۷۳). البتە، بوتون بونلار شەھەر بىر اورىژىنال سەنەتكار اولماسىدىن، اۋزۈنە مەخسۇس يارادىچىلىق يولونو تاپماسىدىن ايرەلى گىلېر. وق. بىلىنسىكىن نى تەبىرىنچە دىسك، اورىژىناللىق تىسادوفى حال دىبىل، دوھانىن ضرورى تىظاھورودور.

اصل شىرىن و شعر يازماغىن ماھىتىنى گۆزل بىلدىگىدىن ھەر بېر يىنلىيە مۇترقى مۇوقئەدىن ياناشار، عنەنە وىلىيە دە آرخا چىۋىرمىدى شەھەر... نە "يىنلىكچىلەر" كىمى آروپا شىرىنى تىقلد ائىدېر، نە دە «ئەنەنە وىچىلەر» تىك مۇدئىر شىرى توپ- توفىنگلە قارشىلايدى. كىسەنە، كلاسىك ئەنەنە لىرى، شىرى بىدەي تىجروپە سىنى اۋز دۆورونون يىنلىكلىرى، غىرىن- آروپا ادبىياتىنىن اوغورلارى ايلە سىنەنئىز ائىمك يولونو توتور و ئەنەنە ايلە نوواتورلوق آراسىندا دوزگون نىسەت قورماغى، "قىزىل اورتا" نى تاپماغى باجارىدى. شەھەر "شەر نو" - يىنى شىرىنى زامانىن ھادىئە سى سايدى... مەھمۇد راسىپورون "شەھەر بو دىشىكىلىك پىروسسى ايلە آددىم با آددىم بىر بىر گىتىمىش، نە ئەنەنە چىلەر كىمى گىرىدە قالىمىش، نە دە نوواتورلار كىمى قاباغا دوشمۇشدور، اونا گۆرە دە سەنەتكار ھىياتىنىن بوتون مەرحلە لىرىندە جەمەت تىرىدىن دوغمالىق و ھەمدىلىك ھىستى ايلە قارشىلانمىشىدېر،" - فىكىرى شاعىرىن ادبى فەالىتىنىن بو يۇنونو چۈچ دوغرو موعىنلىشىدېر .

نتىجە

اوستاد شەھرىيار اىستر ئانادىللى، اىسترسە دە فارس دىللى زىگىن يارادىجىلىغى ايلە بارىز شكىلدە نومايش ائتدردى كى، مۇوجود اىستىبىداد رىژىمى، موستىدىلر طرفىندىن پارچالانماسىنا باخماپاراق بو خالق معناً بو تۆۋدور، تامدىر و دونيانىن اينكىشاف ائتمىش اۆلكەلرىندە ياشايان خالقلار كىمى، اورىژىنال، تكررارسىز مدنىت، ھونورور بىر دىل، واحىد دىن، زىگىن ادبىيات خزىنەسىنە، عوموم بشرى مادى و مىللى - معنوى دگرلرە صاحىبىدىر. ھلە ساغلىغىندا داھى لشمك، خالقىنىن روھوندا، معنوياتىندا كۆك سالماق، قلىبىندە ھئىكل لشمك، اۆزۈنە بو درجەدە مۇھكم يئر ائتمك صنعت تارىخىندە آز - از تصادوف اولونان حادىئە لردندىر. داھى شەھرىيار بو ادبى محبتى تىكجە «حىدربابايا سالام» اثرى ايلە قازانىشىدىر. چونكى شەھرىيار شەرى باشدان - باشا عشقلە يوغورلوموش، ايلاهى عشق عالمىنىن سىرلر و رمزلر دونىاسى ايلە بىرلشمىشىدى. عشقى ان عالى دويفو سايان اولو نظامى، فوضولدىن سونرا يئنى ادبى مکتب، اوغورلو شعر اوسلوبو ياراتماق، شعر صنعتىندە يئنى بىر غلبە يە ايمضا آتماق محض شەھرىيارا نصىب اولدو .

بو صنعت غلبە سىنە اوستاد شاعىر «حىدربابايا سالام» ين تىمئالىندا گونئى آذربايجان پوئزىياسىنا آشىق شعرىنىن، جانلى خالق دانىشىق سىنئاكسىسىنىن شىرىنلىگىنى، اىلكىنلىگىنى و سادەلىگىنى گتىرمكلە؛

-بديعى تفكورون ظريفلىگى، اينجهلىگى و درينلىگى، معنا دولغونلوغو ايله بديعى ديلين ايلكىن سادەلىگىنىن و صافلىغىنىن وحدتىنى ياراتماقلا؛

- شىفاهى خالق ادبىياتىنىن و كلاسىك پوئزىيانىن موترقى عنعنە لرىنى، اىسلام مدنىتىنى منىمسە يەرک اثرلرىندە بو عنعنە لردن يارادىجى شكىلدە فايدالانماقلا؛

- مىللى ايدئاللىنى، دويفو و دوشونجه لرىنى، وطنىنە، دوغما يوردونا، بوتون بشرىتە و دونىايا سئوگىسىنى، بؤيوك يارادانا ايلاهى عشقىنى ھر اوچ وزندە - عروض، ھنجا و سربست وزنلردە بىر - بىرىندىن گۆزل اثرلرىندە ايفادە ائتمكلە؛

-آذربايجان خالقىنىن حياتىنىن، عادت - عنعنە لرىنىن، معىشتىنىن، گوندەلىك قايفىلارنىن، ياشام طرزىنىن، دىنى و مىفولوژى گۇروشلىرىنىن، آرزو و اىستىكلرىنىن، دويفو و دوشونجه لرىنىن مىئىلسىز بىر اوستالىقلا بديعى پوئتىك عكسىنى ياراتماقلا؛

-وطنداش تعصوب كئشلىگى ايله اليندە كى قلمى سونگويه چئويرەرک طولم و اىستىبىدادا، عىرقى و مولكى برابرسىزلىيە، عدالتسىزلىك و زوراكيلىغا قارشى اعترىاض سسىنى اوجالتماقلا؛

- مىللى - بشرى، مىللى - معنوى دگرلرئىمىزىن كئشىگىندە دورارق خالقىن بىرلىك، آزادلىق و ھومانىزم، وطنپرورلىك دويفولارنىنى، عومومبشرى ايدئىبالارى ترنوم ائتمكلە؛

-اوشاقلىق چاغلارنى خاپىرەلەرنى، او قايغىسىز، مسعود دۇورون سئوئىچ و كدرلى ياشانتىلارنى، كئچمىشلە باغلى نوستالگىيانى فردى ياشانتىلارنى كونتئكستىندە حزىن بىر كۆوركلەكلە جانلاندىرراق، اصلىندە ھەر بىر آذربايجان توركونون آرتىق ياخىن كئچمىشە دۇنموش حىياتىنىن آنلارنى، حادىئە و اولايلارىنى جلب ائدىجى، آھنگدار، مىئىلسىز پوئتىك دىللە نزمە چكملكە نائىل اولدو .

بوتون بو موزىتلەرنە گۆرە شەھىر شەھرى سۆز كھكشانىندا بىر دان اولدوزو تك پارلادى، بوتون تورك دونياسى اوخوجولارىنىن دىقتىنى چكدى. و دونىانىن بوتون بۆلگەلەرنە سىپلىمىش تورك اصىللى سويداشلارنى اوستاد شاعىرىن تارىخى يازادىجىلىق سسىن، حسرت گۆنرتىلى ھايقىرتىسىنا كۆورلە - كۆورلە سس وئردىلر. شەھىرارا و «ھىدربابايا» سايسىز - حسابسىز نىظىرە و جاوابلار يازدىلار. بئەلىكلە، شەھىر بو تۆولوكدە تورك خالقلارنىن ھىچ زامان سارسىلمايان عزملى روحونون معنوى وحدتىنە، بىرلىك رمزىنە، بۆيوك توران ائللرى آراسىندا بىر مدنيت كۆرپوسونە چئورىلدى. بو ادبى پروسس بو گون دە داوام ائدىر ...

سون سۆز عوضى

۱۹۹۳-جو ایلدن آذربایجان ملی علملر آکادېمیاسىنین نظامى آدینا ادبیات اینستىتوتونداكى علمى شورانین قرارى ایله تصدیقلىنمیش «محمدحسین شېرىر. حیاتی، ادبى موحیطى، یارادیجیلیغى» مؤوضوعسونو نامیزدلیک دیسستر تاسیىسى كیمی ایشله مک اوچون ماتئریال توپلاماغا باشلادیم. دئمک اولار كى، شېرىرین شعر صنعتینین سیرلرینه قیسماً بلد اولموشدوم. داهى شاعیرین سیخینتیلی حیاتینى، یاشادیغى آجیلاری و مؤحتشم یارادیجیلیغىنى ایزله دیکجه ایلگیم داهى دا آرتیر، اونونلا دوغمالاشیردیم. بئله لیکله ده من شېرىری داهى چوخ سئودیم. اثرلرینی سنوه- سنوه اوخودوم. بیر گون ایسه سۆز صرافینى یوخومدا گۆردوم. گۆردوم كى، تبریز ادبى موحیطینى یارادیب فورمالاشدیران سۆز خیریدارلاری بیر یئره توپلاشیب، گۆزل مجلس قوروبلار. عبالی، لباده لی، پاپاقلی، چالمالی شاعیرلر دؤوره ووروب آگلشیلر. بیر- بیرینه شعرله خطاب ائدیر، سۆز دئیشیرلر. بیز - داهى شاعیرله من یاناشى اوتورموشدوق. اونلاری خئیلی دینلهدیم و بیر قدر سونرا گنج شاعیرلرین كئچیردیگی شعر مجلسینه ده باش چکمک، اونلاری دا ائشیتمک ایسته دیم. آچیق سما آلتیندا، آیلى- اولدوزلو گئجه ده هر طرفی پورتاللى توربه ده گنجلرین شعر مجلسى خصوصى جوشغونلوقلا داوام ائدیردی. من بیرینجى گیریش پورتالینین یانیندا جا دایانیب حئیرانلیقلا اونلارین اوره ك چیرپنیتیلارینین عکس- صداسى اولان شعرلرینی دینلهدیم. آز سونرا موتفکیر شېرىر دا گلدی، آگلشمک اوچون ائدیلن تکلیفلره محل قویمادان منیمله یاناشى، آیاق اوسته دایاندى و او دا گنج قلم صاحبیلرینی دینلهمه یه باشلادی. گیریش پورتالینین یانیندا ایچه ریسینده قیپ قیرمیزی، عطیرلی کؤکه لر ییغیلمیش دؤرد مرتبه لی سیدلر قویولموشدو. گنجلر هر دن بیر گلیب او کؤکه لردن گؤتوروب یئیر، چای ایچیردیلر. شاعیر اونلارا گۆز اوجو باخیر، آنجاق هئچ بیر رئاکسییا وئرمیردی. نهایت من ده کؤکه لردن گؤتورمک اوچون الیمی اوزاتدیقا دؤردو بیتیشیک گلدی... الیم اوزانقلى شاعیره باخیر و سانكى اوندان ایذن ایسته ییردیم: - آخی، بایاقدان برى بیرجه کؤکه گؤتورنلره ائله ده خوش نظرلرله باخمایان اوستادین دؤردونو بیردن گؤتوردیومه گؤره منه لاپ آجیغى توتاردى!.. لاکین او، هئچ نه دئمهدی، ساکیتجه گولومسه دی و باشینین حرکتى ایله راضیلیغىنى بیلدیردی... یوخودا گۆردیوم راضیلیق ایشاره سینی من اونون علمى ایشیمه خئیر- دوعاسى كیمی قبول ائله دیم و داهى بؤیوک هوسله تدقیقاتیما داوام ائله دیم...

۱۹۹۸-جى ایلین یانواریندا «محمدحسین شېرىر. حیاتی، ادبى موحیطى، یارادیجیلیغى» آدلى مونوگرافىيام چاپ اولوندو، آپرئلین ۴-ده ایسه ف.ا.د، پروفئسور تئیمور احمدوو و ایستعدادلى عالیم، گۆزل شاعیر ناظم رىضوانووون رهبرلیگی ایله نامیزدلیک دیسستر تاسیىسى مودافیعه ائتدیم... ایلک خئیر- دوعانى، تدقیقات ایشیم حاقیندا ایلک خوش سؤزلىرى، هئچ بیر تمناسیز، ایستى، هم

ده پوئتیک مونساییتی ایکینجی علمی رهبریم، یارادیجیلیغینین چیچکلندیگی بیر واختدا دونیامیزا: الوداع!- دئین ناظم موعلمدن دویدوم. آنجاق دوشونورم کی، من اوندان آسپیرانت و دیسئرتانتلاردان فرقلی، داها اؤنملی، اؤزل بیر یاناشما - اوره ک آچیقلیغی، غئیری- موحافیظه کارلیق، سؤزه سخاوت گؤردوم. ناظم موعلم مونوقرافییانین سون نوسخه سینیی اوخویوب دئدی: - سن منیم دئمک ایسته دیکلریمی، آنجاق دئییه بیلمه دیکلریمی ده دئمیسن، باجیم، قلمین ایتی اولسون! قول- قاناد وئردی یازدیقلارین منه، «گول آچان آرزوم» آدیندا شعر حصر ائله دیم سنین شهریارا سئوگینه و ایشینی او بؤیوک سئوگینین اوزرینده قوردوغونا گؤره...

من بو شعری کیتابین آرخاسیندا یئنه ده سون سؤز اولاراق وئیریم. هم اوستادیمین روحنا احتیرام علامتی، هم ده علمی رهبرلردن فرقلی، محض اوندا گؤردویوم مخصوصی اوریژیناللیق نومونه سی کیمی!.. مودافیعه یه بوراخیلماق اوچون آذربایجان میلی علملر آکادئمیاسی هومانیتار علملر بؤلومه سینین علمی کاتبیندن ایجازه آلماق گره کیردی. عریضه ایله بیرلیکده من «محمدحسین شهریار. حیاتی، ادبی موحیطی، یارادیجیلیغی» آدلی مونوقرافییامین چاپ واریانتینی دا او واختلار آذربایجان میلی علملر آکادئمیاسی هومانیتار علملر بؤلومه سینین علمی کاتبیی وظیفه سینیی ایجرا ائدن ادبیات شوناسلیق علمیمیزین پاتریارخی، مؤحترم بکیر موعلمیه تقدیم ائله دیم. او، مونوقرافیانی ورقله دی، مطلق اوخویاجاغینی سؤیله دی و مندن تبریزده نشر اولونموش «شهریارین آذربایجان دیلینده اثرلری» نی ایسته دی. اثرته سی گون همین کیتابی بکیر موعلمیه وئرنده اونون: - قیزیم، سنی تبریک ائدیریم، مونوقرافیانی باشدان- آیاغا اوخودوم، آچیغی، منه لذت ائله دی. شهریار حاقیندا یازیلان چوخ اثر اوخوموشام، اما بوراداکی روانلیق، صمیمیلیک، طبیعیلیک بیر باشقادی، سنین کیتابین منه ایدئیا وئردی و من «شهریار کلامینین ووسعتی» آدلی کیتاب یازماق قرارینا گلدیم. بؤیوک عالیمین سون درجه قییمتلی اولان بو سؤزلری منی سانکی گؤیلره قالدیردی، اوچماغا بیرجه قانادیم یوخ ایدی... داها سونرا تئیمور موعلمین «آذربایجان ادبیات تاریخی» اوچون اوچئرکلرین یازیلماسی ایله باغلی بکیر موعلمین یانیندا کئچیریلن ایجلاسدا: - اگر ائسمیرا خانیم ایجازه وئرسه، اونون ماتریاللاری اساسیندا «محمدحسین شهریار» اوچئرکینی من یازاردیم،- دئمه سی، ۲۰۰۷-جی ایلین دئکابریندا ایسه آذربایجان میلی علملر آکادئمیاسیندا نظامی آدینا ادبیات اینستیتوتو ایله شرکشوناسلیق اینستیتوتونون بیرگه کئچیردیگی «شهریار» بین الخالق علمی کونفرانسیندا حؤرمتلی گؤوهر خانیم باخشعلی یئوانین گیریش نیطقی حاضرلاماق اوچون اونا وئردیگیم باشقا کیتابلاری قایتاراق یالنیز منیم «محمدحسین شهریار. حیاتی، ادبی موحیطی، یارادیجیلیغی» آدلی مونوقرافیامی منع اولاراق ساخلاماسی و گؤرکملی عالیمین اوندان ایستیفاده ائتمه سی، ائلمان قولیئوین نامیزدلیک و دوکتورلوق ایشلرینده شهریارین سورگون اولونما فاکتینی اینکار ائتمه سینیه باخمایاراق بیر سیرا مسئله لرده (منبعی

گۆسترمه سه ده) همین مونوقرافیا یا ایستیناد ائتمه سی، حتی حورمتلی آکادئمیکیمیز عیسی حبیب بگلینین ترتیب ائدیگی «محمدحسین شهریار» کیتابیندا آدیمی احتیراملا چکمه سی، ۲۰۱۰-جو ایلین یازیندا ایسه سایین میلت وکیلیمیز رافائل حسینووون محض بو کیتابی ایستمه سی منی، یئکخانا چیخماسین، بیر آراشدیریجی کیمی چوخ سئویندیردی... دئمه لی، ایللریم هدر گئتمه ییب، چکدیگیم زحمت بیجا دئیلمیش، دیقتهچکن بیر ایش مئیداندادی و اوستاد شاعیرین یوخوما گلمه سی هئج ده تصادوفی دئیلمیش ...

شهریارین هم فارس، هم ده تورک دیلینده یازدیغی اثرلر، شاعیرین بوتؤولوکده یارادیجیلیغی سانکی حئیرت آمیز دریادی، بو دریایا باش ووراندا ایسه چیخماق مومکونسوز اولور، چونکی چوخ دریندی، اینتهاسیزدی... من بو دریادان کیچیجیک دامالار گؤتورمه یه جهد ائله دیم، فارسجا یازدیغی اثرلرینین صنعتکارلیق خصوصیتلرینه، قیسماً ده اولسا، نظر سالدیم. آچیغی، شاعیرین فارسجا یازدیغی اثرلر صنعتکارلیق مزیتلری باخیمیندان داها موکمل، کامیل و رنگارنگدی... اونلارداکی پوئتیک سیممئتریا، دیل و اوسلوب گؤزلیگی، معنا درینلیگی، مضمون دولغونلوغو حئیرت دوغورور. بونا گؤره ده شهریارین صنعت دونیاسی هله نئچه- نئچه کیتابین، تدقیقاتین، نئچه- نئچه بدیعی اثرین ایشیغیندا برق ووراجاقدیر... من ایسه آرتیق داھی شاعیرین دریاجا درین یارادیجیلیغینین صنعتکارلیق سیرلرینین سوراغیندایام ...

ناظىم رىضوان

گول آچان آرزوم

(ھەسەر ھەرفەر شوکور ھەرفەر) ۱۹۹۷/۷/۲

باچىم، بو، علمى ايش، بو، كىتاب دئىيل،
بو، يانان اورە يە چىلە نى سودور .
بو، اولو اوستادىن شعرلر يندە
ھدفعە توشلانان بۇيوك آرزودور .

قانينا، جانينا ھوپوب شەھريار،
سن اونون روھونو وراقلاميسان .
سن وطن عشقىلە قوجا شاعىرىن
سۇز ادلى زولفونو داراقلاميسان .

بو، علمى ايش دئىيل، بو بىر بولاقدير،
شەھريار وار ايكن او آخاچاقدىر .
سنىن ساچلارينا اۇز الى ايله
سولمايان ابدى گول تاخاچاقدىر .

شەھريار بىر داغدير ساوالان كىمى،
چئور يلدىن او داغى دولانان يولا .
اوستادىن روھويلا بو گول كىتابىن
سانىرام دوغمادير، گىرىب قول - قول .

نە قدر چئىنمك اولار سۇزلىرى،
يوز دفعە دىملە نى كۇھنە چاى كىمى؟
علمىن اۇز گوجو وار، اۇز قودرتى وار،
سۇزلىرى پارلادير گونش، آى كىمى .

باخديم كىتابىنا، بوردا سئوگى وار :
ايلدىرىملار چاخىر، سئلر چاغلايىر .

سورتا عشقىلە قوجا شەھەر
اناسىز قوزوتك غرىب آغلايىر .

باجىم، نە ياخشى كى، سن يازدىن بونو،
من اون سگىز ايلدير بونا باغلييام .
من دە شەھەريارن بىر وورغونويام،
من دە قارالييام، من دە آغلييام .

چوخ افسوس، آرزولار اوجاليقداير،
اوميدىن اللرى اونا چاتمايىر .
اوميدىن گۆزلرى ائله ياشليدير،
اوخونو ھدھە دوزگون آتمايىر .

نە ياخشى سن يازدىن بو كىتابىنى،
سانىرام آرزومون آچىب غۇنچەسى .
سانكى شەھەريارا تۆھفە گۆندريىر
قوزئىين گۆيچايى، قاخى، گنجەسى .

شعر كىمى علمە دە دويغو گركدير،
اورە كسىز بىندىر دويغوسوز اثر .
عالىمدە اولماسا صنعت يانغىسى،
اونون اثرىندە گۆرونمز كسر .

نە گۆزل، نە ياخشى يازمىسان بونو،
سانكى مېضراب دگىب كۆنول تارىما .
سانكى گونش دوغوب ظولمت ايچىندىن
منىم ناكام قالمىش آرزولارىما !

ياز، باجىم، قلمىن يئنه وار اولسون،
قلمىن خط چكسىن دومانا، چنە .
سن ائله ياز- يارات، ياراتدىقلارن
جان وئرسىن يارالى آنا وطنه !

استفاده اولونوموش ادبیات

- 1- ح.علینوو. قایدیش (۱۹۹۱-۱۹۹۳-جو ایلر). ب. ، آذربایجان نشریاتی، ۱۹۹۶ .
- 2- محمدحسین شهریار. یالان دونیا. آذربایجان ائنسیکلوپئدیاسی. نپب. ۱۹۹۳ .
- 3- محمدحسین شهریار. دیوان تورکی. ب. ، آذرنشر، الهدی - صباح، ۱۹۹۳ .
- 4- محمدحسین شهریار. سئچیلیمیش اثرلری. ب. ، آذرنشر، ۱۹۶۶ .
- 5- محمدحسین شهریار. آمان آیریلیق. ب. ، یازیچی، ۱۹۸۱ .
- 6- کولیات دیوان شهریار. بیرینجی ج. تهران. ۱۹۶۳ .
- 7- کولیات دیوان شهریار. ایکینجی ج. تهران. ۱۹۶۳ .
- 8- محمدحسین شهریار. حیدر بابایا سلام. ب. ، آذرنشر، ۱۹۶۴ .
- 9- محمدحسین شهریار. سیمورغ و قاف. تهران. ۱۹۹۶ .
- 10- محمدحسین شهریار. تورکی دیوان کولیاتی. تهران. زرین نشریاتی. ۱۹۹۰ .
- 11- محمدحسین شهریار. کولیاتی دیوان تورکی. تبریز. ۱۹۹۶ .
- 12- "آذربایجان تورکلری" درگیسی. آنکارا. نمره ۱. ۱۹۹۰ .
- 13- "آذربایجان گنجلیری" قرنتی. ۲۴ نوایبر ۱۹۷۳ .
- 14- "آذربایجان" ژورنالی. نمره ۹. ۱۹۷۷ .
- 15- "آذربایجان" ژورنالی. نمره ۴. ۱۹۸۲ .
- 16- "آذربایجان" ژورنالی. نمره ۵. ۱۹۹۲ .
- 17- "آذربایجان" ژورنالی. نمره ۵. ۱۹۷۹ .
- 18- "آذربایجان" ژورنالی. نمره ۱۰. ۱۹۶۷ .
- 19- "آذربایجان گنجلیری" قرنتی. ۱۲ یانوار ۱۹۸۲ .
- 20- "آذربایجان موعلمی" قرنتی. ۲۷ یانوار ۱۹۸۲ .
- 21- آذربایجان ائنسیکلوپئدیاسی، ۱۰-جو جیلد. ب. ، انا نشریاتی. ۱۹۸۷ .
- 22- آذربایجان فولکلورو آنتولوگیاسی. بیرینجی کیتاب. ب. ، آ.آ.آ. نشریاتی، ۱۹۶۸ .
- 23- "آذربایجان گنجلیری" قرنتی. ۷ مای ۱۹۹۲ .
- 24- "آیدنلیق" قرنتی. ۱۲ اییول ۱۹۹۲ .
- 25- "آذربایجان" قرنتی. ۷ آپرئل ۱۹۹۳ .
- 26- "آذربایجان" ژورنالی. آنکارا. نمره ۴-۵. ۱۹۹۵ .
- 27- آحمث آتئش. شهریار و حیدر بابایا سلام. آنکارا. ۱۹۶۴ .
- 28- "آذربایجان گنجلیری" قرنتی. ۹ دئکابر. ۱۹۶۶ .

- 29- آتھباک ن.ف. «یاد از حیدر بابا (فارس دیلینده)». تهران. ۱۹۶۴ .
- 30- آمیرزه، ای. مئھدیئو. نووروز تۇحفه لری. ب. گنجلیک، ۱۹۸۹ .
- 31- آذربایجان فولکلورو آنتولوگیاسی. بیرینجی کیتاب. ب. انا نشریاتی، ۱۹۶۸ .
- 32- آریستوتئل. «پوئیکا». ب. آذرشر، ۱۹۷۴ .
- 33- آییلدیریم. قارا زیندان. ب. «آیدین» ای.ک.م مدنیت قورومو. ۱۹۹۴ .
- 34- بوللوری ح. محمدحسین شھریار. «علم». ۱۹۸۳ .
- 35- بوالو. پوئیزیا صنعتی. ب. آذرشر. ۱۹۶۹ .
- 36- "باکی" قزئتی. ۸ اییون ۱۹۶۸ .
- 37- "باکی اونیوئرسیتتی" قزئتی. ۸ آپریل ۱۹۹۱ .
- 38- "باکی اونیوئرسیتتی" قزئتی. ۲۷ مای ۱۹۹۳ .
- 39- "باکی اونیوئرسیتتی" قزئتی. ۱۰ اوکتیابر ۱۹۸۸ .
- 40- بئلینسکی وق. اثرلری. ب. آذرشر، ۱۹۶۰ .
- 41- بئلینسکی وق. آلكساندر پوشکینین اثرلری. ب. آذرشر. ۱۹۴۸ .
- 42- بندر اوغلو ا. گور- گور بابا. باغداد. ۱۹۷۶ .
- 43- بایات اوغلو م.م. قئیتزابا. به عؤمرئ داستانی. باغداد. ۱۹۷۲ .
- 44- بئگدیلی غ. محمدحسین شھریار. مونوقرافییا. ب. آذرشر. ۱۹۶۳ .
- 45- "وارلیق" ژورنالی. سننتیابر ۱۹۸۸- جی ایل. اؤزل سایى .
- 46- "وارلیق" ژورنالی. تهران، سننتیابر ۱۹۹۰ .
- 47- "قوبوستان" ژورنالی. نمره ۲. ۱۹۸۱ .
- 48- "دیالوق" ژورنالی. نمره ۵. ۱۹۸۹ .
- 49- علی قیزی آ. گونئی آذربایجان شعرینین اینکیشاف مرحله لری. ب. بدو نشریاتی. ۱۹۹۲ .
- 50- احمد کاویانپور. اوستاد شھریارین حیاتی. مونوقرافیاینین الیازماسی .
- 51- احمد کسروی. ادبیات حاقیندا. تهران، ۱۹۴۶. (فارس دیلینده).
- 52- علی سرھنگی. شھریار آلبومو. «وارلیق» ژورنالی. تهران. ۱۹۸۹. نمره ۶۹۳ .
- 53- "ادبیات و اینجه صنعت" قزئتی. نمره ۴. ۱۹۵۸ .
- 54- "ادبیات و اینجه صنعت" قزئتی. ۶ فئورال ۱۹۶۵ .
- 55- "ادبیات و اینجه صنعت" قزئتی. ۱۳ اییون ۱۹۸۲ .
- 56- "ادبیات و اینجه صنعت" قزئتی. ۳۰ سننتیابر ۱۹۸۸. نمره ۴۰ .
- 57- "ادبیات و اینجه سنت" قزئتی. ۲۶ فئورال ۱۹۹۳ .
- 58- "ادبیات و اینجه صنعت" قزئتی. ۱۲ نوایابر ۱۹۶۶ .

- 59- "ادبیات و اینجه صنعت" قزنتی. ۳ مارت ۱۹۸۹ .
- 60- "ادبیات و اینجه صنعت" قزنتی. ۲۱ سئنتیابر ۱۹۶۸ .
- 61- "ادبیات" قزنتی. ۱۹ آپریل ۱۹۹۱ .
- 62- "ادبیات" قزنتی. ۵ فئورال ۱۹۹۳. نمره ۵ .
- 63- "ادبیات" قزنتی. ۹ آپریل ۱۹۹۳ .
- 64- افندیئو آ. اینام و شوبهه. ب.، یازیچی، ۱۹۸۸ .
- 65- علی آغا واحد. سئچلمیش اثرلری. ایکینجی جیلد. ب.، آذرشر، ۱۹۷۵ .
- 66- علی اوغلو م. تنقیدچینین دوشونجه لری. ب.، آذرشر، ۱۹۶۶ .
- 67- علی اوغلو م. محبت و قهرمانلیق. ب.، یازیچی، ۱۹۷۴ .
- 68- "علم و حیات" ژورنالی. نمره ۱. ۱۹۶۷ .
- 69- "علم و حیات" ژورنالی. نمره ۶. ۱۹۶۷ .
- 70- "علم و حیات" ژورنالی. نمره ۴. ۱۹۸۴ .
- 71- ائله همین ساده لیکده و گوژللیکده، تهران، «مرکز» نشریاتی، ۱۹۹۵ .
- 72- ی. شئیدا. شهریار و آذربایجان دیلینده اثرلری. بیرینجی چاپ، تبریز، ۱۹۶۶ .
- 73- "بول" مجموعه سی. تهران. نمره ۳۴-۴۲، آوقوست ۱۹۹۶-جی ایل .
- 74- "کیتابلار عالمینده" ژورنالی، نمره ۴، ۱۹۸۳ .
75. Lomidze Q. Yedinstvo i mnoqobraziye. M., İzd. Sovetskiy pisatel, 1966 (rus dilində).
- 76- م. ایبراهیموو. ادبی قئیدلر، ب.، آذرشر، ۱۹۷۰ .
- 77- م. ایبراهیموو. رئالیزم و خلقیلیک جبهه سیندن، ب.، ۱۹۶۶ .
- 78- م. ت. زهتابی. حیدربابا کاروانیندا گور- گور بابا، باغداد، ۱۹۷۲ .
- 79- م. جعفر. آذربایجان- روس ادبی علاقه لری تاریخیندن، ب.، آذرشر، ۱۹۶۴ .
- 80- ماحمودوو ی. سیاحلار، کشفلر. آذربایجان. ب.، گنجلیک، ۱۹۸۵ .
- 81- موتلیموو ت. صنعت قایغیلاری. ب.، یازیچی، ۱۹۸۱ .
- 82- "نووروز" قزنتی. ۳۰ اییول ۱۹۹۱ .
- 83- نظام المولک. سیاستنامه. ایکینجی نشر. ب.، «علم» نشریاتی. ۱۹۸۹ .
- 84- نبی یئو بکیر. سئچلمیش اثرلری بئش جیلده، بئشینجی ج. ، کلامینین ووصعتی (محمدحسین شهریار) ب.، «چینار-چاپ»، ۲۰۰۹ .
- 85- نسیمی دیوانی. الیازماسی. اینو. نمره ۵۲۲۵ .
- 86- ریضوانوو ن. محمدحسین شهریار یارادیجیلیغیندا وطنپرورلیک (نامیزدلیک دیسستر تاسیسانی). ۱۹۸۳ .
- 87- رسولزاده م.ا. آذربایجان شاعیری نظامی. ب.، آذرشر .

- 88- رحىموو س. شامو. اوچ ج. ب., آذرئشر، ۱۹۶۴ .
- 89- سولطانوو ر. حىدرىابايا سالام. ب., آذرئشر. ۱۹۶۴ .
- 90- تاغىيئوا ش. ۱۹۲۰-جى ايل تىبرىز عوصىيانى. ب., «علم». ۱۹۹۰ .
- 91- "تورک کولتورو" درگىسى. نمره ۲۹. ۱۹۶۵ .
- 92- "تورک کولتورو" درگىسى. نمره ۳۱۰. آنکارا. ۱۹۸۹ .
- 93- "تورک کولتورو". آنکارا. نمره ۲۹. ۱۹۶۵ .
- 94- "تورک کولتورو" درگىسى. آنکارا. نمره ۹۰۸. ۱۹۸۸ .
- 95- "اولدوز" ژورنالى. نمره ۱۲. ۱۹۶۷ .
- 96- "اولدوز" ژورنالى. نمره ۱. ۱۹۸۱ .
- 97- ف. كؤچرلى. آذربايجان ادبىياتى. باكى. انا نئشرىياتى. ۱۹۶۳ .
- 98- حاجىيئوا م. مودرىكللىك چىشمهسى. ب., يازىچى. ۱۹۸۹ .
- 99- حويلوو ح.آ. آذربايجان ائتنوقرافىياسى. ب., «علم». ۱۹۹۱ .
- ۹9- «حاق سؤز» قزئتى. ۱۶ مارت ۱۹۹۳ .
- 100- گدىكىلى ى. شىهرىيار و بوتون توركجه شعرلىرى. اىستانبول. ۱۹۹۰
- 101- "گنجلىك" ژورنالى. نمره ۹. ۱۹۷۹ .
- 102- "گنجلىك" ژورنالى. نمره ۸. ۱۹۸۹ .
- 103- گونئى آذربايجان ادبىياتى آنتولوگىياسى. ۲ ج. ب., «علم». ۱۹۸۳ .
- 104- "جومهورىت" قزئتى. ۱۴ ماى ۱۹۹۳ .
- 105- "جاهان" ژورنالى. نمره ۳. ۱۹۹۷ .
- 106- شىروانى س.ا. اثرلىرى. بىرىنجى جىلد. ب., ۱۹۶۷ .
- 107- "شىهرىيار" قزئتى. ۵ نوپابر ۱۹۹۲ .
- 108- "شىهرىيار" قزئتى. ۲۵ فئورال ۱۹۹۳ .
- 109- "شىهرىيار" قزئتى. ۲۹ آپرئل ۱۹۹۳ .
- 110- "شىهرىيار" قزئتى. ۳ اىيون ۱۹۹۳ .
- 111- "شىهرىيار" قزئتى. ۱۸ آوقوست ۱۹۹۴ .
- 112- "شىهرىيار" قزئتى. ۲۰ ماى ۱۹۹۳ .
- 113- "شىهرىيار" قزئتى. ۵ نوپابر ۱۹۹۲ .
114. "شىهرىيار" قزئتى. ۳ اوكتىابر ۱۹۹۶ .
- 115- شىهرىيار م. سئچىلمىش اثرلىرى ب. علم - ۲۰۰۰ .
- 116- نىك اندىش ب. شىهرىيارىن خلوت دونىياسى، تىبرىز، ۱۹۹۷ .

- 117- پروفیسور دکتور محرم اثرگین. آذری تورکجه سی. ایستانبول. ۱۹۸۱.
- 118- "ادبیات و اینجه صنعت" قزنتی ۲۳ مارت ۱۹۸۴-جو ایل .
- 119- فولکنئرله صؤحبتلر. آذربایجان ژورنالی، ۱۹۸۰، ن ۱۱ .
- 120- ادبیات قزنتی، ۲۰۰۲.۱۹۹۸، نمره ۷ .
- 121- کیتاب دده قورقود، آذرنشر، ب.، ۱۹۶۲ .
- 122- نیظامی. لیریکا، سیرلر خزینه سی، شرفنامه،
- 123- ر.آزاده. نیظامی گنجوی. حیاتی و صنعتی، ب.، علم، ۱۹۷۹ .
- 124- سئیدوو م. آذربایجان خالقینین سویکوگونو دوشونرکن، ب.، یازیچی، ۱۹۸۹
- 125- م.عادیلوو، صنعتکار و سؤز، ب.، یازیچی، ۱۹۸۲ .
- 126- خندان ج. ادبیاتیمیزین دونه نی و بو گونو، ب.، "یازیچی"، ۱۹۸۰ .
- 127- محمدحسین شهریار. "حئیدربابایا سلام"، تبریز. اطلاعات نشریاتی، ۱۹۵۳ c.14 .
- 128- امیروو ص. شهریار فارس دیللی ادبیاتشوناسلیقدا، ب.، نورلان، ۲۰۰۶ .
- 129- حسینوو ب. اییرمینجی عصر فارس شعرینده عنعنه وی نوواتورلوق، ب.، علم، ۱۹۷۵ .
- 131- آخوندزاده د. موشفیقلی گونلریم، ب.، گنجلیک، ۱۹۶۸ .
- 132- علی بگلی ش. فوضولینین فارسجا دیوانی: لینگوو- پوئتیک اؤزلیکلر، ب.، ۲۰۰۸ .
- 133- ایبراهیم داکولو "شهریار و "حیدربابایا سلام" "قارداشلیق" درگیسی، ۱۹۶۴، سای ۱ .
- 136- عطا طرزباشی. "شهریار"، "قارداشلیق" درگیسی، ۱۹۶۴، سای ۴ .
- 137- "حئیدربابایا سلام" پوئماسینین عیراق تورکمانلاری آراسیندا عکس- صداسی"، "سؤز مولکونون شهریار"، "محمدحسین شهریار: ادبی تاثیر و علاقه لر" مؤوضوعسوندا بین الخالق علمی کونفرانسین ماتریاللاری، باکی: ۲۰۱۱.
- 138- اژدر یونوس ریضا (یونوسو اژدر هومبتعلی اوغلو). من بئله دونیانی ایسته مه میشدیم. باکی، "تکنور"، ۲۰۱۲، ۴۶۶ ص.
- 139- سعادت شیخیئووا. "شهریارین "دیوانی- تورکی" سینده عیرفانی دوشونجه نین ایفاده سی: عنعنه ویلیک و فردیلیک" اسلامیات دوتورگ . 2011-30.12. wordpress.com/
- 140- جمشید عزیزاده، شهریارین حیات سالنامه سی، "آذربایجان شرقشوناسلیغی"، نمره ۲(۶)، ۲۰۱۱. <http://big.az/forum/lofiversion/index.php/>
- 142- سعادت شیخیئووا. "شهریارین "دیوانی- تورکی" سینده عیرفانی دوشونجه نین ایفاده سی "آذربایجان شرقشوناسلیغی"، نمره ۲(۶)، ۲۰۱۱ .

- 143- بايات مئحمت مهدي. عيراک تورکمان ادبياتيندا حايداربابايا سلام داستاينين يانكيلاري. اولوسلاراراسي عيراک- تورکمن ديلي و ادبياتي سيمپوزيومو. تورکيه، کايستري، ۲۸-۲۹ نيسان، ۲۰۰۸ .
- 144- علي ياووز آکپينار، "شهريار"ين تورکيه ده نشر ائديلمه ميش بعضي تورکچه شعرلري، "آتاتورک اونيوئرسيته سي ادبيات فاکولته سي آراشتيرما درگيسي آحمت جافغر اوغلو اؤزل سايسي، آنکارا ۱۹۷۹ .
- 145- آلماز علي قيزي. ادبي قئيدر، "محمدحسين شهريار"، باکي: "علم و تحصيل"، ۲۰۱۰ .
- 146- موحممت نور دوغان. زامانين گؤزلري واردير. "آغري داغينا سلام" منظومه سي، "آلتئرناتيف دوشونجه" يابين ائوي، ۲۰۰۵ .
- 147- <http://az.wikipedia.org>
- 148- <http://nedirhakkindabilgiler.kadinlaricin.net/kim-kimdir>
- 149- توفيك "موفصل مئماليك-ي عثمانيه"نين جوغرافياسی " (چئويرن، پروفيسور دكتر رمضان اؤزئي)، ايستانبول، تفيوض مطبعه سي، ۱۹۱۳ .
- ۱۵۰- يوسوف گئديكلي. شهريار و بوتون تورکجه شعرلري، ايستانبول، اؤتوكن، ۱۹۹۷، ۴۹۲ ساي.
- ۱۵۱- محمدحسين شهريار. سئچيلميش اثرلري، باکي: "علم"، ۲۰۰۰، ص. ۳۲-۳۸
152. qafqaz.ir/az/?p=6879
153. <http://modern.az/articles/65777/1>; <http://litediaspora.az/?p=5213>
154. <https://www.youtube.com/watch?v=HpJhjh3vLA>
155. <http://teleqraf.com/axiv.php>
156. <http://modern.az/articles/65679/1/18.10.2014,11:00>
157. <http://yaxa.org/az/xeber/2258>
158. az.wikipedia.org/wiki/Janna_d'Ark

مندرجات

۲	رئداكتوردان
۷	شهریارین حیاتی و ادبی موحیطی
۳۹	شهریارین بدیعی ارثینین نشری و تدقیقی تاریخیندن
۱۰۵	شهریار پوئزییاسیندا خالق حیاتی
۱۵۳	شاعیرین پوئزییاسینین ادبی تاثیر دایره سی
۱۹۹	شهریارین هومانیزی
۲۱۸	شهریار یارادیجیلیغینین پوئتیک قایناقلاری
۲۱۸	شهریار و فولکلور
۲۴۲	شهریار و کلاسیک ادبیات
۲۶۲	شهریار ومدرنیست شعر
۲۷۲	شهریار یارادیجیلیغینین صنعتکارلیق خصوصیتلرینه قیسا باخیش
۲۷۲	بدیعی تصویر وایفاده واسیطه لری
۲۹۵	شهریار و آزر یایجان تور کجه سی
۳۰۴	نتیجه
۳۰۶	سون سوز عوضی
۳۰۹	شعر

Dr.ESMIRA FUAD

SÖZ SƏRRAFI ŞƏHRİYAR

DİZAYN: ŞİMA SƏHƏR

*FEVRAN 2016
NAŞİR: NƏĞMEYƏ ZƏNDEĞİ
TİRAJ: 500
SATILMIR*

ESMİRA FUAD ŞÜKÜROVA

SÖZ SƏRRAFI ŞƏHRİYAR

TEJİRAN 2016
NAŞİR: NÖĞMƏYƏ ZƏNDEQİ